

MASARYKOVA UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV KLASICKÝCH STUDIÍ

Mgr. MAREK MEŠKO, M.A., PhD.

**V TIENI MANTZIKERTU: ALEXIOS I.
KOMNÉNOS A VOJENSKO-POLITICKÝ ZÁPAS
O BALKÁN (1081-1095)***

Habilitační práce

Brno 2018

* Tato práce byla podpořena z projektu „Zaměstnáním čerstvých absolventů doktorského studia k vědecké excelenci“ (CZ.1.07/2.3.00/30.0009), který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Mojej rodine

PREDHOVOR

Táto habilitačná práca predstavuje logické završenie dlhodobého snaženia, ktoré najprv vyústilo do dizertačnej práce *Byzantsko-pečenežská vojna za vlády cisára Alexia I. Komnéna (1083 – 1091)* a neskôr aj jej prepracovanej knižnej podoby s názvom *Obnova byzantskej moci na Balkáne za vlády Alexia I. Komnéna. Druhá byzantsko-pečenežská vojna (1083-1091)* publikovanej v Nitre v roku 2012. Spolu s rokmi, ktoré som strávil spracovaním dizertačnej práce, som sa tejto téme venoval so sporadickými prestávkami viac ako jedno celé desaťročie. Je to veľmi dlhá doba a v jej priebehu sa v mojom osobnom aj pracovnom živote stalo veľa významných zmien. Oproti spomínaným prácam som sa v habilitačnej práci vrátil k téme zohľadňujúcej najmä vojenské aspekty popisovaných dejinných procesov, ktoré ma od začiatku zaujímali najviac, ale z rozličných dôvodov som sa im nemohol hneď plne venovať.

Zoznam ľudí, ktorí ma nejakým spôsobom inšpirovali, nasmerovali na určitú zaujímavú problematiku, a ktorým vďačím za pomoc pri spracovávaní tejto veľkej témy rokmi poriadne narástol hlavne do dĺžky. Opätovne však na prvom mieste hodlám vyjadriť svoju vďačnosť nebohému profesorovi Alexandrovi Avenariovi. Bez neho, a jeho prvotného načrtnutia možného smeru bádania by táto práca nikdy nevznikla. Moja nesmierna vďaka samozrejme patrí aj všetkým bádateľom na poli histórie a byzantológom, s ktorými som sa stretol a mal možnosť diskutovať počas štipendijných pobytov v Grécku, Francúzsku, Rakúsku, Spojených štátoch amerických a Turecku. Profesor Theodoros Korres, profesorka Alkmini Stauridou-Zafraka, doktor Taxiarchis Kolias, profesor Jean-Claude Cheynet, doktor Constantin Zuckermann, profesor John Haldon, profesor Johannes Koder, profesor Werner Seibt, profesor Klaus Belke, profesorka Renata Holod a mnohí ďalší mi láskavo venovali svoj čas, a zodpovedali na moje zvedavé otázky. Tiež by som chcel pri tejto príležitosti poďakovať pracovníkom knižníc všetkých vedeckých inštitúcií, ktoré v priebehu týchto rokov navštevoval a aj viacerým kolegom na Slovensku, predovšetkým doc. Mgr. Martinovi Hurbaničovi, PhD., Mgr. et Mgr. Vratislavovi Zervanovi, PhD. ako aj doc. PhDr. Martinovi Hetényimu, PhD. a doc. PhDr. Petrovi Ivaničovi, PhD. za ich všestrannú podporu. Nakoniec by som chcel srdečne a vrelo poďakovať za pomoc a dôveru aj svojim terajším kolegom a kolegyniam na Ústave klasických štúdií Masarykovej Univerzity v Brne, menovite doc. PhDr. Jarmile Bednaříkovej, CSc, ďalej doc. Mgr. Irene Radovej, PhD. a doc. Mgr. et Mgr. Markéte Kulhánkovej, PhD. Pokiaľ som niekoho omylom neuviedol, je to len preto, že zoznam osôb, ktoré mi akýmkoľvek spôsobom podporili v mojom úsilí, je skutočne veľmi dlhý a moja pamäť na mená odpovedajúcim spôsobom chabá. A úplne na poslednom mieste (hoci to vôbec neznamená, že zastáva v mojej mysli posledné miesto, práve naopak) ďakujem mojej drahej manželke, ktorá celé to obdobie písania tejto habilitačnej práce, ktoré sa oproti pôvodným očakávaniam o niečo predĺžilo, trpezlivo znášala moje premenlivé nálady.

Ďakujem.

PREDHOVOR.....	1
I. ÚVOD	3
II. BYZANTSKÁ ARMÁDA A LOĎSTVO V 11. STOROČÍ	9
II. 1. BYZANTSKÁ ARMÁDA.....	11
II. 1. 1. <i>Náčrt vývoja byzantskej armády v 11. storočí.....</i>	<i>11</i>
II. 1. 2. <i>Štruktúra byzantskej armády.....</i>	<i>14</i>
II. 1. 3. <i>Velitelia.....</i>	<i>19</i>
II. 2. BYZANTSKÉ LOĎSTVO	23
II. 2. 1. <i>Náčrt vývoja byzantského loďstva v 11. storočí.....</i>	<i>23</i>
II. 2. 2. <i>Štruktúra byzantského loďstva</i>	<i>26</i>
II. 3. BITKA PRI MANTZIKERTE A JEJ VOJENSKÉ DÔSLEDKY	27
II. 3. 1. <i>Dopad na armádu</i>	<i>28</i>
II. 3. 2. <i>Dopad na loďstvo.....</i>	<i>37</i>
III. ALEXIOS I. KOMNÉNOS.....	39
III. 1. PÔVOD BYZANTSKEJ RODINY KOMNÉNOVCOV	39
III. 2. VOJENSKÁ KARIÉRA A ŽIVOT ALEXIA KOMNÉNA DO ROKU 1081	41
IV. VOJNA PROTI NORMANOM (1081 – 1085).....	43
IV. 1. GEOGRAFICKÝ RÁMEC.....	43
IV. 1. 1. <i>Geografické charakteristiky západného Balkánu</i>	<i>43</i>
IV. 1. 2. <i>Cestná sieť</i>	<i>46</i>
IV. 2. CHRONOLOGICKÝ RÁMEC.....	49
IV. 2. 1. <i>Prehľad pevných dátumov</i>	<i>49</i>
IV. 2. 2. <i>Sporné datovanie niektorých udalostí.....</i>	<i>51</i>
IV. 3. PRIEBEH VOJNY	54
IV. 3. 1. <i>Prvá fáza vojny – invázia a bitka pri Dyrrachiu (1081)</i>	<i>64</i>
IV. 3. 2. <i>Druhá fáza vojny – Bohemundove výboje (1082-1083).....</i>	<i>104</i>
IV. 3. 3. <i>Tretia fáza vojny – posledný útok Róberta Guicarda (1084-1085).....</i>	<i>133</i>
V. VOJNA PROTI PEČENEHOM (1083 – 1091).....	151
V. 1. GEOGRAFICKÝ RÁMEC.....	152
V. 1. 1. <i>Geografické charakteristiky severovýchodného Balkánu.....</i>	<i>152</i>
V. 1. 2. <i>Cestná sieť.....</i>	<i>155</i>
V. 2. CHRONOLOGICKÝ RÁMEC	156
V. 2. 1. <i>Prehľad pevných dátumov.....</i>	<i>157</i>
V. 2. 2. <i>Sporné datovanie niektorých udalostí</i>	<i>159</i>
V. 3. PRIEBEH VOJNY	167
V. 3. 1. <i>Prvá fáza vojny – pečenežské nájazdy (1083-1086).....</i>	<i>170</i>
V. 3. 2. <i>Druhá fáza vojny - útok Pečenehov spoza Dunaja (1087)</i>	<i>183</i>
V. 3. 3. <i>Tretia fáza vojny - boj o prežitie (1087 – 1091).....</i>	<i>190</i>
VI. VPÁD KUMÁNOV (1095).....	230
VI. 1. CHRONOLOGICKÝ RÁMEC.....	232
VI. 2. PRIEBEH VPÁDU.....	236
VI. 2. 1. <i>Prvá fáza vpádu – Paradounavon obsadený Kumánmi</i>	<i>239</i>
VI. 2. 2. <i>Druhá fáza vpádu – boje v Trákii</i>	<i>251</i>
VII. SYNTÉZA.....	262
VII. 1. BYZANTSKÁ ARMÁDA A LOĎSTVO V ROKU 1095	262
VII. 1. 1. <i>Vývoj byzantskej armády v rokoch 1081-1095</i>	<i>262</i>
VII. 1. 2. <i>Vývoj byzantského loďstva v rokoch 1081-1095.....</i>	<i>269</i>
VII. 2. ALEXIOS I. KOMNÉNOS AKO VOJENSKÝ VELITEĽ	272
VIII. ZÁVER.....	282
ZOZNAM LITERATÚRY	290
SKRATKY	310
ABSTRACT.....	311

I. ÚVOD

„ἄ γῆ παρεκτείνοντο δυσμῶν ἡλίου,
ἦν ἡ Σκυθῶν ἔβλαπτε μυριαρχία,
καὶ νοῦς Ἰταλῶς ὁ θρασὺς δι' ἀσπίδα,
καὶ γῆ πρὸς ἀγῶαῖς κειμένη τοῦ φωσφόρου,
καὶ πρὸς θαλάσση Περσικῶν ὄπλων βία, ...“

Alexios Komnénos, *Mousai*¹

Pokiaľ v rámci štúdia byzantských dejín naozaj existujú „veľké“ témy, tak medzi nesporne patrí napríklad kríza Byzantskej ríše v 11. storočí a na ňu nadväzujúca kritická situácia, ktorá nastala po bitke pri Mantzikerte v roku 1071. Obe tieto témy pritiahli pozornosť množstva svetových bádateľov zvučných mien, ale vskutku prvý významnejší nárast záujmu o ne je spojený s menom význačného francúzskeho byzantológa Paula Lemerla, ktorý sa im extenzívne venoval v priebehu 70-tych rokov minulého storočia. Vo svojich piatich prelomových štúdiách publikovaných knižne pod názvom *Cinq études sur le XIe siècle byzantin* sa pokúsil identifikovať základné príčiny dlhej krízy 11. storočia. Zároveň načrtnol procesy, ktoré Byzanciu definitívne zmenili, a ktoré sa zo spätného pohľadu ukázali ako nevratné.² Záujem vyvolaný P. Lemerleom trvá s nezmenšenou intenzitou dodnes a priniesol veľký objem publikovaných prác či špecializovaných štúdií, ktoré spomínanú problematiku skúmali z rozličných uhlov pohľadu; politického, spoločenského, ekonomického, vojenského a kultúrneho.³ V niektorých oblastiach bádania bol vďaka tomuto rozmachu dosiahnutý pozoruhodný pokrok; napríklad vo všeobecnom štúdiu byzantskej ekonomiky a ekonomických aspektov krízy 11. storočia, ktorý sa prejavil publikovaním viacerých zaujímavých kľúčových

¹ MAAS, P.: Die Musen des Kaisers Alexios I. *Byz. Zeitsch.*, 22, 1913, s. 356.

² LEMERLE, P.: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paríž 1977. P. Lemerle svojou spisbou reagoval na staršie názory ohľadne byzantského 11. storočia prezentované desaťročie predtým význačným srbským byzantológom G. Ostrogorským. OSTROGORSKY, G.: *Geschichte des byzantinischen Staates*. Mníchov 1963, s. 262-290. Pozri tiež: ANGOLD, M.: Belle époque or crisis? (1025-1118). In: SHEPARD, J. (ed.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*. Cambridge 2008, s. 584-585.

³ Napríklad: ΒΛΥΣΙΔΟΥ, Β. (ed.): *Η αυτοκρατορία σε κρίση (:) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Atény 2003, alebo najnovšie: LAUXTERMANN, M. – WHITTOW, M. (eds.): *Byzantium in the Eleventh Century: Being in Between*. Papers from the 45th Spring Symposium of Byzantine Studies, Exeter College, Oxford, 24–6 March 2012. Abingdon 2017.

prac.⁴ V ďalších parciálnych štúdiách sa zase bádatelia podrobne venovali vplyvu ekonomickej krízy na rôzne dôležité aspekty administratívy a celkovú organizáciu Byzantskej ríše.⁵ Došlo tiež k podrobnému a vyčerpávajúcemu spracovaniu politického a vojenského kolapsu Byzantskej ríše v Malej Ázii,⁶ poprípade postupných zmien vyvolaných krízou analyzovaných na území konkrétnej byzantskej provincie.⁷ Základné otázky, ktoré si kládol už P. Lemerle, však aj napriek rozvoju vedeckého poznania pretrvávajú naďalej a neprestávajú vyvolávať zvýšený záujem.

Preto je prirodzené, že jedna z nich bude ako povestná červená niť prestupovať celý text tejto habilitačnej práce. Ide o otázku súvisiacu s osobnosťou byzantského cisára Alexia I. Komnénéna (1081-1118), ktorý sa k cisárskej moci dostal vďaka vojenskému prevratu v roku 1081, čiže desať rokov po bitke pri Mantzikerte. O tomto byzantskom cisárovi je možné bez preháňania konštatovať, že prakticky celý svoj dospelý život venoval náprave negatívnych dôsledkov tejto veľkej byzantskej prehry. Väčšinou bádateľov býva Alexios Komnénos vnímaný takmer ako zázračný záchranca Byzantskej ríše, ktorý na historickú scénu vystúpil ako *deus ex machina* v poslednej možnej chvíli, aby vyviedol dlhodobou krízou zmiataný štát z istej záhuby a nasmeroval ho do nového obdobia politickej stability a prosperity.⁸ Primárnu zásluhu na vzniku tohto pozitívneho obrazu má oslavné historické dielo *Alexias*, ktoré o Alexiovi Komnénovi s odstupom približne pol storočia napísala jeho dcéra Anna Komnénéna.⁹ V rámci tejto práce sa k nemu budeme veľmi často vracat' a čerpať z neho.¹⁰ Jestvujú však aj

⁴ Príkladom sú dnes už klasické diela: MORRISSON, C.: La dévaluation de la monnaie byzantine au XIe siècle: essai d'interprétation. *TM*, 6, 1976, s. 3-47; HARVEY, A.: *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900 – 1200*. Cambridge 1989; HENDY, M. F.: *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300 – 1450*. Cambridge 1985.

⁵ OIKONOMIDES, N.: L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine au XIe siècle (1025-1118). *Travaux et mémoires*, 6, 1976, s. 125-152; CHEYNET, J.-C.: Dévaluation des dignités et dévaluation monétaire dans la seconde moitié du XIe siècle. *Byzantion*, 53, 1983, s. 453-477.

⁶ VRYONIS, S., Jr.: *Η παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού της Μικράς Ασίας και η διαδικασία του εξισλαμισμού (11^{ος} έως 15^{ος} αιώνας)*. Atény 1996; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Η πολιτική κατάρρευση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μικρά Ασία κατά το Β' ήμισυ του 11^{ου} αι.* Τόμος Α', Β'. Solún 2007.

⁷ ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. Α.: *Η Θράκη κατά τους 10^ο – 12^ο αιώνες. Συμβουλή στη μελέτη της πολιτικής, διοικητικής και εκκλησιαστικής εξέλιξης*. Solún 2000; KRSMANOVIĆ, B.: *The Byzantine Province in Change (On the Threshold between the 10th and the 11th Century)*. Belehrad – Atény 2008.

⁸ Takýto záver je možné vytvoriť si na základe tradičných diskurzov zaužívaných v staršej európskej, ale hlavne v gréckej byzantologickej historickej spisbe. Pre vyčerpávajúci prehľad pozitívnych (ale aj negatívnych) názorov na Alexia I. Komnénéna (ako aj ostatných členov komnénovskej dynastie) v najstaršej európskej historickej literatúre už od konca 17. storočia pozri: КАЖДАН, А. П.: Загадка Комнинов (Опыт историографии). *ВВ*, 25, 1964, s. 54ff. Taktiež pozri: OSTROGORSKY, G.: *Geschichte*, s. 302-303; ZÁSTĚROVÁ, B. a kol.: *Dějiny Byzance*. Praha, Academia 1996, s. 251; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Βυζαντινή ιστορία Β' 2 867 – 1081*. Solún 1997, s. 260; ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Το βυζαντινό κράτος*. Solún 2001, s. 211. Ďalej pozri: AHRWEILER, H.: *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*. Paríž 1966, s. 175-225, hlavne s. 177.

⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, ed. D. R. Reinsch – A. Kambylis, *Annæ Comnenæ Alexias*, CFHB. Berlín 2001.

¹⁰ Pozri text nižšie.

kritickejšie pohľady na tohto cisára, počnúc inými historickým dielom *Epitomé historión* z pera Jána Zonaru¹¹, ktoré potvrdzujú axiómu o tom, že minca máva dve strany. Už spomínaný P. Lemerle patrí k druhej skupine bádateľov, ktorá nasledujúc v Zonarových šľapajách vníma Alexia Komnéna skôr v revizionistickom duchu, pričom jeho činy podrobuje priamej aj nepriamej kritike. Pravým a nepochopeným obnoviteľom Byzantskej ríše koncom 11. storočia preto podľa P. Lemerlea nebol Alexios Komnénos, ale „posledný reformátor“ Nikeforitzés, všemocný eunuch na dvore cisára Michala VII. Douku (1071-1078).¹²

Len z tohto jedného príkladu je zjavné, že dôkladné a komplexné zhodnotenie osobnosti Alexia Komnéna a jeho konkrétneho dopadu na historický vývoj Byzantskej ríše je veľmi obtiažne a ďaleko presahuje sily akéhokoľvek samostatného bádateľa. V jeho osobe a v dobe, v ktorej sa ocitol na čele Byzantskej ríše, sa totiž pretína veľké množstvo udalostí, napojených na vtedajšie štátne útvary obklopujúce Byzanciu zo všetkých svetových strán. Alexios Komnénos ako byzantský cisár aktívne jednal s rozličnými moslimskými emírmi a vládcami na Blízkom východe, priatelil sa prostredníctvom listov so seldžuckými sultánmi v ďalekom Chorasáne, ale bol v kontakte aj s ich emírmi a miestodržiteľmi v Malej Ázii, udržiaval styky s Fátimovským kalifátom, Pečenehmi, Kumánmi, a Kyjevskou Rusou. V Európe siahali jeho kontakty takmer ku všetkým dôležitým vládarom tej doby; komunikoval s pápežskou kúriou, aj s rímsko-nemeckými cisármi, udržiaval dlhodobé priateľské vzťahy z flámskymi vojvodami aj ctihodnými opátmi z kláštora v Monte Cassine. U neho nachádzali útočisko rôzni vyhnanci a emigranti z celej západnej Európy. Najznámejšími spomedzi nich boli určite Anglosasi, ktorí práve v tomto období hromadne opúšťali Anglicko utekajúc pred upevňovaním normanskej nadvlády etablovanej v dôsledku známej bitky pri Hastingse.¹³ Ako možno uvidíme neskôr, nie náhodou sa práve počas vlády tohto cisára uskutočnila prvá križiacka výprava, ktorá vo svojich dôsledkoch zásadne redefinovala vzťahy medzi Byzantskou ríšou a latinským Západom a viedla k neskorším a oveľa závažnejším udalostiam v podobe neslávnej IV. križiackej výpravy a dobytíu Konštantínopola križiakmi v roku 1204. Výstižná charakteristika vlády Alexia Komnéna je teda dôležitá pre veľký okruh bádateľov a svojím významom ďaleko

¹¹ JÁN ZONARAS, *Epitomé historión*, Ioannis Zonaræ Epitome Historiarum libri XVIII, CSHB. Ex recensione Mauricii Pinderi, Tomus III. Bonn 1897.

¹² LEMERLE, P.: Byzance au tournant de son destin (1025 – 1118). In: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paríž 1977, s. 252, 300. K osobe Nikeforitza pozri text nižšie.

¹³ SHEPARD, J.: The English and Byzantium: a Study of their Role in the Byzantine Army in the later Eleventh Century. *Traditio*, 29, 1973, s. 53-92; CIGGAAR, K.: L'émigration anglaise à Byzance après 1066. Un nouveau texte en latin sur les Varangues à Constantinople. *REB*, 32, 1974, s. 301-342; HEAD, C.: Alexios Komnenos and the English. *Byzantion*, 47, 1977, s. 186-198.

presahuje rámec samotnej byzantológie. Odpovede na otázky spojené s jeho vládou môžu (a aj majú) zásadný význam, a bolo by preto nanajvyš prezieravé brať ich na ľahkú váhu.

Prvým bádateľom, ktorý sa v minulom storočí systematicky venoval obdobiu vlády Alexia I. Komnéna, bol francúzsky historik F. Chalandon vo svojej práci s názvom *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène*.¹⁴ Jeho názory v pomerne nezmenenej podobe prejímali až do 70-tych a 80-tych rokov minulého storočia aj bádatelia, ktorí prišli po ňom. V poslednom však období vystúpili do popredia viaceré závažné problémy, ktoré sa začínajú uberať iným smerom a opakovane rezonujú v dielach súčasných historikov. Najvýznamnejší pokus zosumarizovať nové teórie ohľadne vlády Alexia Komnéna predstavuje zborník z byzantologickej konferencie konanej v roku 1989 v Belfaste s názvom *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium* zostavený M. Mullettovou a D. Smytheom, ktorý bol venovaný výlučne tejto téme.¹⁵ Poslednou prácou, ktorá dokazuje pokračujúci záujem súčasných bádateľov o osobu Alexia Komnéna, je skôr popularizačná publikácia s názvom *Alexis Ier Comnène* z pera renomovanej francúzskej bádatelky E. Malamutovej.¹⁶ Bol teda Alexios Komnénos naozaj záchrancom Byzantskej ríše, ktorý napravil omyly svojich neschopných predchodcov, ako nás presviedča Anna Komnéna, alebo naopak išlo o ľstivého mocichtivého politika bez škrupúl, ktorý v pravú chvíľu vystúpil na cisársky trón, kde potom zožal úspechy svojich dnes zaznávaných predchodcov, a ktorý svojim nástupom oddialil ukončenie hlbokkej krízy Byzantskej ríše po bitke pri Mantzikerte minimálne o ďalšie desaťročie či dva? Bol Alexios Komnénos zodpovedný za stratu Malej Ázie, a ak áno do akej miery?¹⁷ Naozaj ju nedokázal dobyť naspäť celú v pôvodnom územnom rozsahu, alebo jej väčšiu časť

¹⁴ CHALANDON, F.: *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081 – 1118)*. Paríž 1900. Monografia F. Chalandona svoju vedeckú hodnotu nestratila dodnes.

¹⁵ MULLETT, M. – SMYTHE, D. (eds.): *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*. Belfast 1996. M. Mullettová sa aj neskôr zaoberala problematikou vlády Alexia Komnéna, pozri: MULLETT, M.: Alexios I Komnenos and Imperial Renewal. In: MAGDALINO, P. (ed.): *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium 4th-13th Centuries*. Papers from the Twenty-Sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, St. Andrews, March 1992. Aldershot 1994, s. 259-267.

¹⁶ MALAMUT, E.: *Alexis Ier Comnène*. Paríž 2007.

¹⁷ Táto otázka už bola spracovaná v zborníku spomínanom vyššie (pozri poznámku č. 14) a opätovne vystúpila do popredia vďaka P. Frankopanovi z Oxfordu, pozri napríklad: FRANKOPAN, P.: The Fall of Nicaea and the Towns of Western Asia Minor to the Turks in the later 11th Century: the curious case of Nikeforos Melissenos. *Byzantion*, 76, 2006, s. 153-184.

vedome ponechal v rukách Seldžukov?¹⁸ Mohol a chcel tento byzantský cisár zorganizovať veľkú vojenskú výpravu na znovuzískanie územia v Malej Ázii skôr ako v roku 1095?¹⁹

Keďže aj od vydania vyššie spomenutého zborníka už ubehli takmer tri desaťročia, pokladali sme za prospešné, aby bola táto habilitačná práca zasvätená pokusu na opätovné zodpovedanie týchto závažných otázok. Znovu je však potrebné skonštatovať, že vyčerpávajúca odpoveď na tieto otázky leží mimo skromné schopnosti a kompetencie autora. Preto v nej bude zvolený nepriamy prístup, ktorý bude v mnohom selektívny, a v dôsledku toho sa bude musieť podrobiť istým obmedzeniam. V prvom rade budú zohľadňované len niektoré aspekty vlády Alexia Komnéna, a to predovšetkým vojensko-politické.²⁰ Opodstatnenosť takéhoto výberu tkvie v tom, že Alexios Komnénos sa k moci dostal ako úspešný vojenský veliteľ, ktorý už v období pred svojím nástupom k moci preukázal svoje politické aj vojenské kvality.²¹ Ako uvidíme nižšie, riešeniu problémov po politickej aj vojenskej linke sa musel Alexios Komnénos venovať po veľkú väčšinu prvej polovice svojej vlády. Prakticky hneď po nastúpení na cisársky trón 4. apríla 1081 musel vytiahnuť do boja proti Róbertovi Guiscardovi a jeho Normanom. Zároveň s týmto prvým konfliktom sa na severe Balkánu už dávno prejavovala ďalšia vážna hrozba v podobe nomádskych Pečenehov, ktorú však Alexios Komnénos mohol začať zodpovedne riešiť až po ukončení vojny proti Normanom v júli 1085. Vojna proti Pečenehom ho následne zamestnávala až do jari 1091. Aj po víťaznom ukončení tohto konfliktu musel Alexios naďalej venovať zvýšenú pozornosť balkánskym provinciám, a postupne sa v rokoch 1093 až 1094 vysporiadal s nie príliš nebezpečnými nájazdmi Srbov, a napokon aj s vpádom ďalšieho nomádskeho etnika – Kumánov. Zmieňované kľúčové konflikty (okrem výprav proti

¹⁸ Aj byzantské štúdie totiž majú svoje vlastné tzv. konšpiračné teórie. Jedna z nich sa týka práve Alexia Komnéna, ktorý sa vraj vedome po získaní byzantského trónu v roku 1081 príliš neponáhľal do znovuzískavania Malej Ázie, pretože by tým posilnil silné maloázijské aristokratické rody, ktoré ho nepodporovali. Pozri napríklad: FRANKOPAN, P.: Melissenos, s. 180; FRANKOPAN, P.: *The First Crusade. The Call from the East*. Cambridge MA 2012, s. 84. Iní autori priamo Alexia Komnéna takto explicitne neobviňujú, ale na druhej strane kriticky konštatujú, že Komnénovci mali reálnu možnosť poraziť Seldžukov, ktorú ale nakoniec nedokázali využiť. Pozri: BARTUSIS, M. C.: *The Late Byzantine Army, Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia 1992, s. 349; BIRKENMEIER, J. W.: *The Development of the Comnenian Army 1081 – 1180*. Leiden – Boston – Kolín, Brill 2002, s. 143-144.

¹⁹ CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs et contestations à Byzance (963 – 1210)*. Byzantina Sorbonensia 9. Paríž 1996, s. 367-369.

²⁰ Tento prístup bol zvolený aj napriek tomu, že podľa popredného vojenského historika európskeho stredoveku B. S. Bachracha sú vojenské dejiny v poslednom období mnohými medievistami vnímané takmer až s dešpektom. K tomu pozri: BACHRACH, B. S.: *Charlemagne's Early Campaigns (768-777)*. Leiden – Boston 2013, s. 84. Našťastie štúdium vojenských dejín Byzantskej ríše v priebehu krízového 11. storočia ako aj v nasledovnom období Komnénovskej dynastie prešlo v posledných desaťročiach aj za týchto zhoršených podmienok obdobím nečakaného rozmachu. Z množstva autorov, ktorí sa o tento rozmach zaslúžili uvedieme najmä J. Haldona, J. Birkenmeiera, a J.-C. Cheymeta. Bez bádania týchto autorov by napísanie habilitačnej práce na túto tému bolo veľmi obtiažne. Pozri napríklad: HALDON, J.: *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565 – 1204*. Londýn 1999; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*.

²¹ Pozri text nižšie.

Srbom, ktorí nepredstavovali výraznú vojenskú hrozbu)²² si jeden po druhom postupne podrobne popíšeme a pokúsime sa o ich analýzu²³, na základe ktorej sa budeme snažiť o čo najviac vyvážené hodnotenie Alexia Komnéna ako cisára a vojenského veliteľa.²⁴ Získané hodnotenie nám zároveň umožní poskytnúť fundovanejšiu odpoveď na vyššie sformulované otázky.

Druhé obmedzenie bude časové, keďže v rámci práce nie je možné podrobne analyzovať úplne celú vládu tohto byzantského cisára. Vzhľadom k vyššie uvedenému konštatovaniu, že prvá križiacka výprava radikálne zmenila medzinárodné postavenie Byzancie po roku 1095 sa ako najviac logické ukazuje rozhodnutie zaoberania sa vládou Alexia Komnéna len do tohto roku, tj. obdobiu medzi rokmi 1081 až 1095. Inými slovami, vychádzame z premisy, že prvá križiacka výprava zmenila geopolitickú situáciu Byzantskej ríše natoľko, že priamočiare prekonávanie následkov bitky pri Mantzikerte ustúpilo definitívne do úzadia. Alexios Komnénos počas druhej polovice svojej vlády a potom aj jeho nástupcovia Ján II. (1118-1143) a Manuel I. (1143-1180) sa už museli orientovať na riešenie strategicko-politických problémov iného rázu, hoci v obecných rysoch aj čas od času demonštrovali snahu o znovuzískanie všetkých predtým stratených byzantských území v Malej Ázii. V kontexte takto užšie časovo definovaného obdobia sa zároveň v rámci príslušných podkapitol pokúsime o rozriešenie komplexných chronologických problémov a nejasností, ktoré doteraz pretrvávajú v súčasnom bádani.

Posledné významné obmedzenie bude teritoriálneho rázu. Hoci našim konečným cieľom bude prispieť k vykresleniu a objasneniu Alexiovho postoja ohľadom území v Malej Ázii (byzantský Východ - *Anatolē*), v tejto habilitačnej práci sa paradoxne zameriame na byzantské územia ležiace na Balkáne (byzantský Západ - *Dysis*), pretože územia v Malej Ázii boli sa čase nástupu Alexia Komnéna až na niektoré výnimky už pevne nachádzali v rukách

²² Napriek vynechaniu vojenských zásahov proti Srbom, ku ktorému sme sa rozhodli aj z dôvodu dodržania určitého rozsahu tejto práce, sa komentárom a zmienkam o udalostiach spojených so srbskými vládcami nebudeme vyhýbať. Pozri text nižšie.

²³ Doterajšie spracovanie hlavných vojenských konfliktov, ktoré sa odohrali za vlády Alexia Komnéna je veľmi nerovnomerné. Napríklad vojna proti Normanom Róberta Guiscarda v rokoch 1081 až 1085 je spracovaná veľmi detailne (hoci nie všetky jej fázy sú popísané rovnako podrobne), pričom len v priebehu posledných rokov pribudlo niekoľko podnetných parciálnych štúdií na túto tému, a dokonca došlo k jeho krátkemu náčrtu aj v rámci slovenskej historickej spisby. Pozri: KONEČNÝ, M.: Priebeh vojny Normanov s Byzanciou v rokoch 1081 – 1085. *Konštantínove listy*, 4, 2011, s. 54-76. Horšie na tom je byzantsko-pečenežský konflikt, ktorý trval do jari 1091. Úplne najmenej pozornosti bádateľov bolo venovanej kumánskeho vpádu na Balkán roku 1095, ktorý je už vlastne zatienený udalosťami len o málo neskoršej prvej križiackej výpravy. Posledné dva konflikty nachádzajú viac-menej odozvu len v lokálnej modernej balkánskej (bulharskej a rumunskej, poprípade gréckej) historickej spisbe. Pre konkrétne odkazy na literatúru pozri text nižšie v príslušných kapitolách tejto habilitačnej práce.

²⁴ Po dôkladnom zhodnotení Alexia Komnéna ako vojenského veliteľa volala už zmiňovaná M. Mullettová v 90-tych rokoch minulého storočia. MULLETT, M.: *Renewal*, s. 260.

seldžuckých Turkov.²⁵ Alexios Komnénos (resp. byzantské elity v hlavnom meste) preto pred zápasom o Malú Áziu a odstraňovaním najhorších následkov bitky pri Mantzikerte logicky zviest' vojensko-politický zápas o kontrolu nad Balkánom. Toto obmedzenie vychádza nielen z nedostatočnej autorovej znalosti orientálnych jazykov (arabčiny, turečtiny a perzského jazyka), ktorá je na podrobné spracovanie tejto témy kľúčová a nevyhnutná, ale aj kvôli plánovanému rozsahu zamýšľanej práce. Preto v texte, kde budú spomínané udalosti súvisiace s Malou Áziou a s byzantsko-seldžuckými vzťahmi, sa budeme v prevažnej miere spoliehať na už jestvujúcu sekundárnu historickú literatúru z pera renomovaných orientalistov a historikov.²⁶

V tejto habilitačnej práci sa teda zameriame na osobnosť Alexia Komnéna a jeho pôsobenie v priebehu cca. prvých 15 rokov jeho vlády, tj. v období rokov 1081-1095. Budeme si všímať predovšetkým jeho vojensko-politické kroky zamerané na udržanie stávajúcich byzantských území na Balkáne, pokúsime sa v kontexte popisovaných udalostí identifikovať konkrétne opatrenia na udržanie bojaskhopnosti byzantskej armády a loďstva, dvoch hlavných zložiek, ktoré Alexiovi Komnénovi umožňovali krok za krokom uskutočňovať jeho politiku. Vďaka podrobnému popisu vojenských ťažení a dôležitých udalostí v priebehu vymedzeného obdobia sa vynasnažíme pripraviť si pôdu na zodpovedanie niektorých z otázok spomenutých vyššie; tzn. akým bol Alexios vojenským veliteľom a akým bol cisárom, či bol od prvých rokov svojej vlády v stave nielen odraziť nepriateľské útoky na byzantský Balkán, ale či už mohol pomýšľať aj na ofenzívne akcie zamerané na obnovu byzantskej kontroly nad Malou Áziou. Pokúsime sa tým vlastne nepriamo určiť hodnotu historického diela *Alexias* Alexiovej dcéry Anny Komnény a na základe prehodnotenia jeho textu nakoniec uvidíme, či sa jedná naozaj o čisto oslavné dielo plné nekritického obdivu dcéry k otcovi, alebo o hodnoverný historický prameň, vierohodne popisujúci činy a motívy jedného z najvýnimočnejších byzantských cisárov.

II. BYZANTSKÁ ARMÁDA A LOĎSTVO V 11. STOROČÍ

Dôležitým nástrojom vlády Alexia Komnéna boli ozbrojené sily Byzantskej ríše, tj. pozemná armáda a loďstvo. Je možné skonštatovať, že bez nich by žiaden počín tohto cisára

²⁵ Pozri text nižšie.

²⁶ Z klasických prác sú to najmä publikácie francúzskeho orientalistu C. Cahena, napríklad: CAHEN, C.: La diplomatie orientale de Byzance face à la pousée seldjukide. *Byzantion*, 35, 1965, s. 10-15; CAHEN, C.: *The Formation of Turkey. The Seljukid Sultanate of Rūm: Eleventh to Fourteenth Century*. Harlow 2001. Pre ďalšiu literatúru pozri text nižšie.

nebol prakticky možný, pretože ako vyplýva z už len zbežného prečítania si historického diela *Alexias* Anny Komnény, Alexios Komnénos strávil takmer celé obdobie svojej vlády na vojenských výpravách.²⁷ Je preto namieste prehľad vývoja byzantskej armády a loďstva v priebehu 11. storočia, aby bolo možné určiť aké vojenské sily mal vlastne tento cisár v roku 1081 k dispozícii. Tento prehľad je nutný aj preto, lebo v priebehu 11. storočia sa v byzantských ozbrojených silách odohrali komplexné a nevratné zmeny, ktoré komnénovskú byzantskú armádu a loďstvo v mnohých aspektoch výrazne odlišili od armády a loďstva v predošlom období pod vládou Makedónskej dynastie. Doteraz sa bádateľom nepodarilo presnejšie definovať rozsah týchto zmien, a ani mieru kontinuity, či diskontinuity vývoja byzantskej armády²⁸ a loďstva.²⁹ V dôsledku pochmúrneho obrazu plného rozpadu a neúspechov, ktorý nám zanechali byzantské písomné pramene 11. a 12. storočia³⁰ sú väčšinou tieto zmeny vnímané bádateľmi ako negatívny proces poznamenaný úpadkom.³¹ Na začiatku nachádzame obraz početne mohutnej a „neporaziteľnej“ byzantskej armády na čele s Basileiom II. Bulharobijcom (976-1025), ktorá už len zvesťou o svojom príchode na bojisko dokázala spôsobiť paniku v radoch nepriateľov³². Tesne pred nástupom Alexia Komnéna na trón stretávame obraz málopočetných žoldnierskych oddielov cudzieho pôvodu, ktoré bez hmatateľného výsledku snažili zastaviť nápor Normanov, Pečenehov a Kumánov na Balkáne a seldžuckých Turkov v Malej Ázii.³³ Podobný obraz platí aj v prípade byzantskej flotily, hoci tu prvky diskontinuity výrazne prevažujú. Alexios Komnénos totiž podľa svedectva svojej

²⁷ Vojenský obsah, popis vojen a bitiek počas jeho vlády jednoznačne prevažuje nad popisom udalostí nevojenského charakteru, pričom podľa J. Howarda-Johnstona tvorí viac ako polovicu celkového textu historického diela Anny Komnény. HOWARD-JOHNSTON, J.: Anna Komnene and the Alexiad. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium*, 14-16 April 1989, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 273; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 6.

²⁸ CHEYNET, J.-C.: La politique militaire byzantine de Basile II à Alexis Comnène. *ZRVI*, 29/30, 1991, s. 61-73; HALDON, J.: Approaches to an Alternative Military History of the Period ca. 1025 – 1071. In: *H αυτοκρατορία σε κρίση (;) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Atény 2003, s. 48-49, 61-62.

²⁹ THEOTOKIS, G.: *The Norman Campaigns in the Balkans 1081-1108*. Woodbridge 2014, s. 166.

³⁰ Pozri: ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Δ.: Η αυτοκρατορία σε κρίση και η οπτική των συγχρόνων: μία αναγωγή των μαρτυριών. In: *H αυτοκρατορία σε κρίση (;) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Atény 2003, s. 275-290.

³¹ J. Haldon varuje pred nekritickým preberaním informácií z dobových byzantských prameňov. HALDON, J.: *Approaches*, s. 71-72.

³² Typický príklad predstavuje obliehanie Aleppa (dnes Haleb) v Sýrii egyptskými Fátimovcami v roku 994/995. Fátimovci využili, že Basileios II. sa v tej dobe nachádzal s hlavnou časťou byzantskej armády na výprave proti Bulharom. Avšak akonáhle sa dozvedeli, že sa cisár chystá rýchlymi pochodmi premiestniť aj s vojskom do Sýrie, obliehanie okamžite ukončili a ustúpili. BIANQUIS, T.: *Damas et la Syrie sous la domination Fatimide (969 – 1076)*. Vol. I, Damašek 1986, s. 199-201.

³³ Cisár Konštantín X. Doukas (1059-1067) sa napríklad v roku 1064/1065 chystal čeliť invázii Uzov iba s oddielom 150 žoldnierov. JÁN SKYLITZÉS: *Ἰωάννου Σκυλίτση χρονολογία συνεχής*, Ed. Th. Tsolakés. Solún 1968, s. 115. Túto výraznú črtu byzantskej historickej narácie si povšimol už J.-C. Cheynet. CHEYNET, J. - C.: *Politique*, s. 73.

dcéry musel hneď na začiatku svojej vlády byzantské loďstvo obnoviť prakticky úplne od základu.³⁴

II. 1. Byzantská armáda

II. 1. 1. Náčrt vývoja byzantskej armády v 11. storočí

Tradičná interpretácia informácií obsiahnutých v dielach Michala Psella³⁵, Michala Attaleiata³⁶, Jána Skylitza³⁷ mnohými, a predovšetkým staršími bádateľmi, vidí príčinu úpadku vojenskej sily Byzantskej ríše počas 11. storočia v dlhodobom zanedbávaní oddielov poloprofesionálneho provinčného vojska (*themata*), v ktorom slúžili vojaci a zároveň drobní slobodní vlastníci vojenských majetkov. Ako hlavný dôvod sa uvádzajú dve skutočnosti; po prvé, vojenské statky sa stávali súčasťou pozemkových domén veľkostatkárov a ich držiteľia preto strácali postavenie slobodných vlastníkov pôdy. Po strate slobodného postavenia sa na týchto roľníkov vojenská povinnosť už nevzťahovala, a tak sa počet vojakov znižoval. Po druhé, počas vlády Konštantína IX. Monomacha (1042-1055) vznikla vďaka rozsiahlemu reformnému dielu tohto cisára³⁸ možnosť vyplatenia sa z priamej vojenskej služby určitou finančnou sumou (*strateia*), čo vo svojich dôsledkoch takisto výhľadovo viedlo k znižovaniu počtu vojakov slúžiacich v týchto oddieloch. V snahe kompenzovať narastajúci nedostatok bojaschopných mužov začali cisári v Konštantínopole najímať stále viac žoldnierov.³⁹ To následne viedlo popri poklese početných stavov byzantskej armády aj k celkovému zvýšeniu nákladov na ňu a napokon aj k nadmernému vyčerpaniu štátnej pokladnice v priebehu druhej polovice 11. storočia.⁴⁰

³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 110. Pozri tiež: PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ. The Byzantine Navy ca. 500-1204*. Leiden - Boston 2006, s. 87.

³⁵ MICHAL PSELLOS: *Chronografia*, Ed. E. Renault, Michel Psellos Chronographie ou histoire d'un siècle à Byzance (976-1071), 2 vol. Paríž 1928.

³⁶ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, Ed. I. Bekker, Michaelis Attaliothæ Historia, CSHB. Bonn 1853.

³⁷ JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis historiôn*, Ed. I. Thurn, Ioannis Scylitzæ Synopsis historiarum, CFHB. Berlín 1979; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*.

³⁸ Zo svedectiev byzantských písomných prameňov je zjavné, že vládu tohto cisára aj samotní Byzantínci považovali za kľúčové obdobie a vo veľkej väčšine vnímali reformy Konštantína IX. ako začiatok všetkých nešťastí a katastrof, ktoré Byzantskú ríšu odvtedy postihli. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Δ.: Κρίση, s. 277-278.

³⁹ Za žoldniera považujeme v kontexte tejto práce človeka, ktorý ovláda vojenské remeslo, a za svoju vojenskú službu berie plat. Cudzí pôvod nie je podmienkou. Porovnaj: CONTAMINE, P.: *Válka ve středověku*. Praha, Argo 2004, s. 123.

⁴⁰ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Κράτος*, s. 176-177; JENKINS, R.: *Byzantium. The Imperial Centuries*. Londýn 1966, s. 368.

Nedávne práce J. Haldona⁴¹ a J.-C. Cheynea⁴² a iných bádateľov však dostatočne presvedčivo dokázali, že k ústupu *themata* zo slávy dochádzalo už v 10. storočí, a že vlastne odzrkadľoval základnú premenu vtedajšej byzantskej vojenskej stratégie z obrannej na útočnú. Počínajúc Nikéforom II. Fokom (963 – 969) byzantskí cisári iniciovali celú sériu reforiem, po ktorých najdôležitejšiu úlohu v novej útočnej stratégii už nehrali *themata*, ale pripadla oddielom zvaným *tagmata*, byzantským – „rímskym“, alebo zloženým z cudzincov – „spojeneckým“ žoldnierskym oddielom.⁴³ *Tagmata* vlastne predstavovali ekvivalent dnešnej profesionálnej armády, a v podstate len predstavovali obnovenie modelu vojenskej služby bežného za neskorej Rímskej republiky a principátu. Tieto oddiely boli navyše lepšie vystrojené aj lepšie vycvičené na vedenie ofenzívneho spôsobu boja, a preto boli prirodzene omnoho vhodnejšie pre byzantský protiútok na východnej hranici, ktorý vrcholil práve koncom 10. storočia.⁴⁴ Byzantskí cisári, ktorí vládli po Nikéforovi II. Fokovi, Jánovi I. Tzimiskovi (969-976) a Basileiovi II. už potom v politike používania oddielov typu *tagmata* vlastne len mechanicky pokračovali a nepokúsili sa o nové prístupy.⁴⁵

K istému zanedbávaniu armády počas 11. storočia prispel aj všeobecný pocit uspokojenia byzantskej elity, že vďaka protiútokom na Východe aj na Západe Byzantská ríša znovu dosiahla „prirodzené“ hranice na Dunaji a Eufrate, ako aj ilúzia, že dlhotrvajúce boje proti tradičným nepriateľom priniesli konečný a trvalý mier.⁴⁶ Toto presvedčenie potom viedlo k názoru byzantských elít, že financovať početnú, a teda veľmi drahú a navyše pre cisársku moc potenciálne nebezpečnú armádu je vlastne už zbytočné.⁴⁷ Preto počas vlády cisára Konštantína IX. nastala nová vlna reforiem, ktorá dovŕšila a stabilizovala zmeny z predchádzajúcich desaťročí.⁴⁸ Hoci *themata* neboli nikdy zrušené a v prípade veľkej vojenskej výpravy bolo stále

⁴¹ HALDON, J.: *Approaches*, s. 48-49, 61-62 ; HALDON, J.: *Warfare*, s. 85-93.

⁴² CHEYNET, J. - C.: *Politique*, s. 61-73.

⁴³ Popis reforiem pozri: LEMERLE, P.: *Tournant*, s. 265-267; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Β'2*, s. 332.

⁴⁴ HALDON, J.: *Warfare*, s. 92; HALDON, J.: *Approaches*, s. 62, 69-70; CHEYNET, J. - C.: *Politique*, s. 62, 64, 73.

⁴⁵ CHEYNET, J. - C.: *Politique*, s. 65.

⁴⁶ HALDON, J.: *Approaches*, s. 60-61; CHEYNET, J.-C.: *Politique*, s. 64; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 675-676, pozn. 4043. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Δ.: *Κρίση*, s. 288. Zmieňovaný pacifistický pohľad byzantskej elity posilňovalo tradičné vnímanie vojny ako primárne obrannej činnosti, a je teda v dobe, kedy postupne prestala byť aktuálna potreba vedenia ofenzívnych vojen, plne pochopiteľný. Navyše z kresťansko-ideologického pohľadu bola každá vojna, či už útočná, alebo obranná vnímaná ako niečo, čo je sice čas od času nevyhnutné, ale rozhodne nie žiaduce. K tomu pozri napríklad: STOURAITIS, I.: *Krieg und Frieden in der politischen und ideologischen Wahrnehmung in Byzanz (7.-11. Jahrhundert)*. Viedeň 2009, s. 207.

⁴⁷ Ako dokazujú povstania Barda Skléra a Barda Foku, ako aj činy rôznych byzantských generálov hneď po smrti Basileia II.

⁴⁸ Pozri ich krátku rekapituláciu v: CHEYNET, J.-C.: *Politique*, s. 66.

možné ich vojakov povolať do služby⁴⁹, od polovice 11. storočia väčšinu jednotiek byzantskej armády, či už v provinciách, alebo v okolí hlavného mesta, tvorili predovšetkým *tagmata*.⁵⁰ Zároveň sa počet a veľkosť jednotiek postupne znižoval, keďže centrálny správny aparát v snahe zmenšiť finančné výdaje na armádu siahal radšej k diplomatickému nátlaku na susedov ríše, využívajúc pritom stále pretrvávajúcu povest' virtuálne neporaziteľnej vojenskej moci z dôb vlády Basileia II.⁵¹

Priaznivá zahranično-politická situácia však v závere 40-tych rokov 11. storočia skončila.⁵² Vtedy sa totiž súčasne na západe, severe, ako aj na východe objavili noví nepriatelia a protivníci pripravení k útoku na byzantské územie, u ktorých povest' o neporaziteľnosti Byzancie už nevzbudzovala žiaden rešpekt. Veľmi rýchlo sa ukázalo, že novovytvorený obranný systém síce pomerne dostatočne neutralizoval osamotené hrozby, avšak na zastavenie sústredeného tlaku zo všetkých strán nebol vhodný.⁵³ V dôsledku toho vyvstala nutnosť, aby cisári rýchlo podnikli kroky na nápravu tohto stavu. Problém však nastal pri voľbe spôsobu reorganizácie. Nakoniec sa vykryštalizovali dve možné a v podstate protichodné riešenia presadzované rôznymi skupinami v rámci byzantskej vládnucej vrstvy. Jedna skupina chcela pokračovať v politike dobyvačných vojen a podporovala tradičné byzantské⁵⁴ *themata* a *tagmata*, napríklad Diogenovci z Kapadókie, alebo aristokratické rodiny z okolia Adrianoupolu (túto politiku napríklad zosobňoval cisár Roman IV. Diogenés).⁵⁵ Druhá skupina chcela novými

⁴⁹ Vojsko zložené z pôvodných oddielov *themata* zvolal ešte aj Roman IV. Diogenés, hoci už samozrejme bolo vo veľmi zlom stave. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 103; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 125; HALDON, J.: *Approaches*, s. 49.

⁵⁰ Od polovice 11. storočia už vojenským oddielom v provinciách velili *doukai*, tj. velitelia oddielov typu *tagmata* a nie *stratēgoi*, ktorým tradične podliehali *themata*. Podrobnejšie k vývoju v tomto období pozri: AHRWEILER, H.: *Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles*. Index. In: *Etudes sur les structures administratives et sociales de Byzance*. Londýn, Variorum Reprints 1971, s. 61-66; CHEYNET, J.-C.: *Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle*. *TM*, 9. Paris 1985, s. 181-194; OIKONOMIDES, N.: *Evolution*, s. 143-148; ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Μ.: *Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού*. Thessaloniki 1985 (dizertačná práca), s. 141; CHEYNET, J. - C.: *Politique*, s. 66-67. G. Leveniotis navrhuje za zlomový bod, od ktorého už sa byzantská armáda skladala takmer výlučne s oddielov typu *tagmata*, rok 1057. Pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Το στασιαστικό κίνημα του Νορμανδού Ουρσελίου (Ursel de Bailleul) στην Μικρά Ασία (1073 – 1076)*. Solún 2004, s. 130.

⁵¹ HALDON, J.: *Warfare*, s. 91; HALDON, J.: *Approaches*, s. 60, 66. Tiež pozri: ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Δ.: *Κρίση*, s. 280.

⁵² Pre príklady pozri: HALDON, J.: *Approaches*, s. 65, 73.

⁵³ HALDON, J.: *Warfare*, s. 65; HALDON, J.: *Approaches*, s. 65.

⁵⁴ Pri používaní tohto prívlastku je potrebné mať neustále na pamäti, že byzantská armáda vlastne nebola nikdy striktno „národné“ byzantská v dnešnom zmysle slova, a že v nej vždy slúžilo veľké množstvo cudzincov. K tomu napríklad: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 66; KÜHN, H.-J.: *Die byzantinische Armee im 10. und 11. Jahrhundert. Studien zur Organisation der Tagmata*. Viedeň, Fassbaender 1991, s. 44. Niekedy však sami Byzantínci vnímali deliacu čiaru medzi cudzími a domácimi žoldníkmi pomerne nejasne. Stačilo, aby žoldnieri nebyzantského pôvodu slúžili dobrovoľne v byzantskej armáde niekoľko generácií a prestávali byť cudzincami. Pozri: NEVILLE, L.: *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium. The Material for History of Nikephoros Bryennios*. Cambridge 2012, s. 70.

⁵⁵ CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 347.

reformami posilniť predovšetkým žoldnierske *tagmata*, zaviesť vlastne profesionálne vojsko zložené síce z počtom menších, ale z hľadiska bojovej skúsenosti veľmi vyspelých vojenských oddielov bojovníkov cudzieho pôvodu (*symmachoi/ethnikoi*).⁵⁶ Z byzantskej aristokracie patrili k stúpencom tejto politiky napríklad vplyvné rodiny Doukocov a Komnénocov (o jej praktické uplatnenie sa snažil Michal VII. Doukas)⁵⁷.

II. 1. 2. Štruktúra byzantskej armády⁵⁸

Takisto ako každé ozbrojené sily na svete aj byzantská armáda mala vlastnú organizačnú štruktúru, ktorá vzdialene nadväzovala na dedičstvo rímskej cisárskej armády.⁵⁹ Tento odkaz sa vzhľadom k priepastnému časovému odstupu vlastne neprejavoval ani tak v štruktúre, ako skôr v základných princípoch, podľa ktorých bola táto štruktúra organizovaná. Vrchným veliteľom byzantskej armády bol cisár, ktorý ani v priebehu 11. storočia neprišiel o možnosť prevziať priame velenie nad armádou a osobne ju viesť do boja. Pokiaľ tak niektorí cisári nečinili, bolo to vždy na základe ich vlastného rozhodnutia. Faktické velenie byzantskej armády zastávali do roku 1081 dvaja vrchní veliteľia (*domestikoi tōn Scholōn*), pôvodne veliteľia najstarších „gardových“ cisárskych *tagmata* nazývaných *Scholai*⁶⁰, ktorých pôvod sa odvodzuje od neskoroantických strážnych jednotiek cisárskeho dvora *scholae palatinae*.⁶¹ Išlo o zdvojenú veliteľskú funkciu, pretože každý z domestikov bol vrchným veliteľom na území jednej polovice ríše – západnej a východnej.⁶² Primárne velili už spomínaným jazdným oddielom *Scholai*, ako aj ďalším jazdným oddielom umiestnením v tesnej blízkosti byzantského

⁵⁶ Profesionálne žoldnierske jednotky, ktoré boli lepšie vycvičené a teda aj efektívnejšie ako pôvodné *themata*, už totiž nemuseli byť také početné. HALDON, J.: *Approaches*, s. 70. K oddielom *ethnikoi* pozri text nižšie, a tiež: AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 34.

⁵⁷ CHEYNET, J. - C.: *Politique*, s. 69-70; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 337, 347. Porovnaj: ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Μ.: *Παρακμή*, s. 139-140. Pozri text nižšie.

⁵⁸ Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že uvedený prehľad štruktúry byzantskej armády nie je samozrejme ani úplný, ani vyčerpávajúci. Sústredili sme sa predovšetkým na jednotky, ktoré tvorili súčasť poľnej armády, resp. sa pravidelne zúčastňovali vojenských ťažení. Posádky pevností a miest, a jednotky špeciálneho charakteru nie sú v tomto prehľade zahrnuté. Jednak sú o nich v dobových prameňoch minimálne zmienky a jednak zohrali v nižšie komentovaných udalostiach len okrajovú úlohu. Rovnaké kritériá sme uplatnili aj v prípade byzantského loďstva, pozri text nižšie.

⁵⁹ TREATGOLD, W. T.: *Byzantium and its Army 284-1081*. Stanford, Stanford University Press 1995, s. 117.

⁶⁰ *Scholai* čítali 6 tisíc jazdcov. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 116. J.-C. Cheynet dospel k nižšiemu odhadu, podľa ktorého v tejto elitnej jednotke slúžilo 1500 až 4 tisíc mužov. CHEYNET, J.-C.: *Les effectifs de l'armée byzantine au Xe – XIIe s.* In: *Cahiers de la civilisation médiévale*. 1995, 38, s. 322; D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Byzantine Imperial Guardsmen 925-1025*. Londýn, Osprey Publishing 2012, s. 14.

⁶¹ Táto „najstaršia“ a najprestížnejšia jednotka byzantskej armády je zmieňovaná už v známom rukopise *Notitia dignitatum* zo začiatku 5. storočia. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 73; HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Byzantine Armies 886-1118*. Londýn, Osprey Publishing 1979, s. 10-12. Boli reorganizované na jazdeckú jednotku v polovici 8. storočia. D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 14.

⁶² AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 26. Toto zdvojenie vrchného velenia byzantskej armády sa datuje do doby vlády Romana II. (959-963). Významnejšie postavenie prináležalo domestikovi Východu (*domestikos tōn Scholōn tēs Anatolēs*). KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 81, 135-136.

hlavného mesta. Tieto spolu s elitnými oddielmi žoldnierov cudzieho pôvodu (*Hetaireia*)⁶³ a Varjažskou gardou⁶⁴ tvorili najbojaschopnejšie jadro byzantskej armády, a s nimi cisári (resp. *domestikoi* alebo iní vysokí dôstojníci byzantskej armády poverení vrchným velením) vyrážali z Konštantínopola na vojenské výpravy na všetky ohrozené úseky ríšskych hraníc. Konkrétne išlo o elitné⁶⁵ *tagmata Exkoubitai*⁶⁶, *Athanatoi*⁶⁷, *Bigla*⁶⁸ a *Hikanatoi*.⁶⁹ Logistickú podporu týchto centrálnych profesionálnych jednotiek malo na starosti špeciálne „nebojové“ *tagma* označované ako *Optimatoi*.⁷⁰

⁶³ Táto jednotka vznikla za vlády cisára Leva V. (813-820), a jej pôvodnou úlohou bola strážna služba v cisárskom paláci ako aj vojenský sprievod cisára počas vojenských ťažení. Veliteľom oddielu *hetaireia* bol veliteľ s titulom *hetaireiarchēs*, a jej početná sila bola 1200 mužov. DECKER, M. J.: *The Byzantine Art of War*. Yardley 2013, s. 79. Táto jednotka pôvodne nepatrila medzi *tagmata*, avšak v priebehu 11. storočia sa spomínaný formálny rozdiel prakticky stratil. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 68.

⁶⁴ Varjažská garda mala pôvodne 6 tisíc mužov. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 115. Spomínaný počet sa časom menil. Takisto celá jednotka nikdy neostávala v Konštantínopole v kompletnom počte, pretože časť jej členov sa nachádzala v provinciách buď ako posádky, alebo sa zúčastňovali rôznych ťažení. CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 323. K Varjažskej garde pozri: BLÖNDAL, S.: *The Varangians of Byzantium. An aspect of byzantine military history*. Translated, revised and rewritten by Benedikt S. Benediktz. Cambridge – Londýn – New York, Cambridge University Press 1978; a najnovšie taktiež: D'AMATO, R. – RAVA, G.: *The Varangian Guard 988-1453*. Londýn, Osprey Publishing 2010; THEOTOKIS, G.: *Rus, Varangian and Frankish mercenaries in the service of the Byzantine Emperors (9th-11th c.) Numbers, Organisation and Battle Tactics in the operational theatres of Asia Minor and the Balkans*. *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 22, 2012, s. 135-145. Okrem bojovníkov škandinávského pôvodu tvorili od 70-tych rokov 11. storočia nezanedbateľnú časť príslušníkov Varjažskej gardy aj členovia anglosaskej nobility, ktorí opúšťali Anglicko po jeho ovládnutí normanským vojvodom Viliamom Dobyvateľom (1035-1087) v dôsledku prehratej bitky pre Hastings roku 1066. K tomu pozri: CIGGAAR, K.: *Varangues*, s. 301-342; SHEPARD, J.: *English*, s. 74-78.

⁶⁵ *Scholai*, *Exkoubitai*, *Hikanatoi* a *Bigla* boli z dôvodu služby v centrálnom vojsku a vlastných tradícií siahajúcich niekoľko storočí dozadu samotnými Byzantíncami zvyčajne označované ako cisárske *tagmata (basilika tagmata)*. AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 25. Do tohto súhrnného názvu sa neráta oddiel *Athanatoi*, pretože vznikol až neskôr. Pozri poznámku č. 66 nižšie.

⁶⁶ Garda *Exkoubitai* (lat. *Excubitores*) predstavuje druhú „najstaršiu“ jednotku byzantskej armády, pretože ju založil cisár Lev I. (457-474). HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Armies*, s. 12; D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 21. W. T. Treadgold predpokladá početný stav 6 tisíc jazdcov. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 116. J.-C. Cheynet opätovne prichádza s výrazne nižším číslom iba 700 vojakov. CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 322. Po reorganizácii v 8. storočí sa toto *tagma* skladalo najmenej z 18 *banda* a velil mu *domestikos*. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 93-94. Pri počte 150 jazdcov na jedno *bandon* znamenalo, že v ňom slúžilo približne 2700 vojakov.

⁶⁷ Zakladateľom tejto jednotky bol cisár Ján I. Tzimiskés v roku 970. DENNIS, G. T.: *Treatises*, s. 255; D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 24. Úlohou tejto elitnej jazdeckej jednotky bolo tvoriť predvoj celej byzantskej armády počas vojenských výprav. DECKER, M. J.: *War*, s. 81. Celkovo toto *tagma* malo 4 tisíc jazdcov. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 116.

⁶⁸ Niekedy označovaná aj starším názvom ako *Arithmos* (lat. *Numeri*). Toto *tagma* pravdepodobne vzniklo v 6. storočí ako jednotka s názvom *comites arcadiaci*, a jeho príslušníci vykonávali predovšetkým strážnu službu, a to aj počas vojenských ťažení, kde navyše mali na starosť stráženie prípadných vojnových zajatcov. HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Armies*, s. 13. *Bigla* mala celkovo 4 tisíc jazdcov. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 116. Nanovo založené bolo toto *tagma* v roku 786 neskoršou cisárovnou Irenou (797-802). D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 22.

⁶⁹ Túto jednotku, ktorej velil *domestikos*, založil cisár Nikeforos I. (802-811) roku 809 alebo 810. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 116; DECKER, M. J.: *War*, s. 78; D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 23. Podľa W. T. Treadgolda v nej slúžilo 4 tisíc jazdcov. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 116. J.-C. Cheynet naproti tomu uvádza iba 456 členov pre polovicu 10. storočia. CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 322. Tento počet však jasne ukazuje, že sa jedná len o časť celej jednotky, pretože presne toľko vojakov sa zúčastnilo nevydareného ťaženia na Krétu roku 949. Pozri: HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Armies*, s. 13; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 118.

⁷⁰ K tomu bližšie pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 67-68; DECKER, M. J.: *War*, s. 102-103.

Pod týmto vrchným velením a k nemu prislúchajúcim jednotkám nasledovali velitelia jednotlivých oddielov, či už to boli *themata* alebo *tagmata*⁷¹, ktorí boli v súlade s tradíciami a typom jednotky titulovaní ako *stratēgos*, *doux*, *katepanō*,⁷² *domestikos*, *akolouthos*, *droungarios*,⁷³ apod. Do veliteľskej funkcie ich menoval priamo cisár.⁷⁴ Títo vyšší dôstojníci potom spravidla mávali k dispozícii zástupcu/zástupcov (*topotērētai*)⁷⁵, štáb (*offikia*)⁷⁶, a popri prípade ešte vlastnú osobnú stráž a sluhov (*hetaireia*, *anthrōpoi*).⁷⁷ Ako sme už spomínali vyššie, od polovice 11. storočia sa postupne zvyšoval počet žoldnierskych jednotiek typu *tagmata*, pretože bol pružnejší a lepšie odpovedal požiadavkám byzantských elít. Tieto jednotky neboli vždy zložené len z cudzích žoldnierov⁷⁸, o ktorých bude reč nižšie, ale často sa stávalo, že ich tvorili domáci byzantskí žoldnieri, resp. že dochádzalo ku transformácii niektorých starších byzantských *themata* (tak z východnej ako aj západnej polovice ríše) na nové žoldnierske profesionálne *tagmata*.⁷⁹ V prameňoch sa objavujú tzv. *rōmaika tagmata* nazývané podľa oblasti pôvodu ich regrútov, napr. *tagma Pisidōn*, *Lykaonōn*, *Frygōn*, *Asianōn*, *Makedōnōn*, *Thrakōn*, *Thettalōn*, *Armeniōn*, *Kolōneiatōn*, *Chaldiōn*, *Charsiniatōn*, *Kappadokōn*, atd.⁸⁰ Vyskytli sa aj pokusy o založenie ďalších elitných jednotiek podobných *basilika tagmata* spomínaným vyššie (napr. 1040/1041 *Megathymoi*).⁸¹

Konkrétne ďalšie delenie týchto vyšších jednotiek dosahujúcich väčšinou početnú silu niekoľko tisíc mužov⁸² na menšie oddiely záviselo od ich príslušnosti buď k jazdecku, alebo

⁷¹ V modernom kontexte by mohli tieto jednotky predstavovať divízie.

⁷² K vývoju niektorých z týchto pomenovaní hodností pozri: CHEYNET, J.-C.: *Stratège*, s. 181-194.

⁷³ *Droungarios* je obecné označenie veliteľa menšieho oddielu než bolo *tagma* (pozri text nižšie), ale v prípade jednotky *Arithmos* sa jej veliteľ nazýval tiež *droungarios tēs biglēs* a bol hodnostne na tej istej úrovni ako velitelia ostatných *tagmata*. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 104. Pozri tiež poznámku č. 549 vyššie. V písomných prameňoch sa objavujú aj literárne výrazy ako *archōn*, *exarchōn*, *afēgoumenos*, *exēgoumenos*, *komēs* (spravidla namiesto *domestikos*), alebo *tagmatarchēs*. AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 26.

⁷⁴ AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 26.

⁷⁵ DECKER, M. J.: *War*, s. 78.

⁷⁶ Štáb sa skladal zo zástupcu (*topotērētēs*) a všetkých veliteľov nižších podriadených celkov až po veliteľov jednotlivých *banda* (*komētes*) spolu s ďalšími špecializovanými dôstojníkmi, napr. hlavným administratívnym dôstojníkom (*chartularios* alebo *skribōn*), vlajkonosičom (*bandoforos*) a poslami (*mandatores*). KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 72, 84, 86.

⁷⁷ Veľkosť tohto ozbrojeného sprievodu každého veliteľa závisela od jeho spoločenského postavenia ako člena byzantskej aristokracie a významu jeho vojenskej hodnosti a mohla kolísať od niekoľko desiatok mužov až po niekoľko tisíc. CHEYNET, J.-C.: *The Byzantine Aristocracy (8th – 13th centuries)*. In: CHEYNET, J.-C.: *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*. Aldershot, Variorum 2006, s. 34-35.

⁷⁸ AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 34.

⁷⁹ Tamže.

⁸⁰ Tamže, s. 34-35.

⁸¹ OIKONOMIDES, N.: *Evolution*, s. 143. Táto jednotka však veľmi skoro zanikla. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 249-250.

⁸² Okrem vyššie spomenutých oddielov *tagmata* v hlavnom meste, ktorých početná sila je známa, veľkosť oddielov *tagmata* umiestnených v provinciách je často zahalená rúskom tajomstva. Vo všeobecnosti ale boli menšie ako pôvodné *themata*, ktoré nahradili. Výnimku pravdepodobne predstavovalo *tagma* resp. možno viaceré *tagmata*

pechote, ako aj od toho, či sa jednalo o delenie podľa desiatkového systému, resp. delenie taktické, alebo na tradičné nižšie organizačné jednotky, ktoré vznikli dlhým kontinuálnym vývojom, siahajúcim veľmi často až do obdobia neskorej antiky. V rámci desiatkového systému⁸³ jestvovali dôstojníci veliaci tisíce mužov (*chiliarchia/taxiarchia*) a boli preto označovaní ako *chiliarchos/taxiarchos*.⁸⁴ Pod nimi slúžili nižší dôstojníci (*mikroi archontes*)⁸⁵ stotníci, veliaci stovke mužov (*kentarchia*) - *kentarchos/hekatontarchos*,⁸⁶ po ktorých nasledoval *pentakontarchos* veliaci 50 mužom (zástupca stotníka), *dekarchos*⁸⁷, ktorý mal na starosti desať mužov (*dekarchia*, resp. *kontoubernion*)⁸⁸, a nakoniec *pentarchos* (zástupca desiatníka), ktorý velil piatim mužom (*pentarchia*).⁸⁹

Zdá sa, že v jazdectve a v pechote sa pri delení na menšie organizačné jednotky uplatňoval vo veľkej väčšine trojkový systém, tzn. jednotka sa prevažne delila na tri jednotky nižšieho stupňa (hoci ich mohlo byť aj viac v závislosti od skutočných počtov vojakov k dispozícii v danej jednotke).⁹⁰ Z tohto pohľadu sa klasické jazdecké *themata*⁹¹ delili na tri *tourmai* (veliteľ tejto jednotky bol označovaný *tourmarchēs*)⁹², z ktorých každá obsahovala tri až päť nižších jednotiek nazývaných *droungos* (tejto jednotke velil *droungarios*)⁹³, ktoré sa delili na základné jednotky byzantskej jazdy nazývané *banda*, resp. v jednotnom čísle *bandon* (veliteľ *komēs*).⁹⁴ V prípade profesionálnych žoldnierskych jednotiek sa jazdecké *tagma* delilo

Makedónie a Trákie, ktorých súhrnná početná sila sa odhaduje na 10 tisíc mužov. Pozri: CHEYNET, J. - C.: *Politique militaire*, s. 67.

⁸³ Delenie podľa desiatkového systému sa uplatňovalo najmä pri dočasnom taktickom delení jednotiek v priebehu vojenského ťaženia. DAWSON, T. – RAVA, G.: *Byzantine Cavalryman c. 900-1204*. Londýn, Osprey Publishing 2009, s. 13. Začal sa presadzovať už v priebehu 10. storočia. DECKER, M. J.: *War*, s. 80.

⁸⁴ V rámci dnešnej doby by *taxiarchiu* bolo možné prirovnať k pluku.

⁸⁵ V dnešnom modernom ponímaní by ich ekvivalentom boli skôr poddôstojníci, aj keď to hodnostne presne neodpovedá. Pre hodnosti od stotníka vyššie mali Byzantínci súhrnné pomenovanie *megaloi archontes*. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 71.

⁸⁶ Približným moderným ekvivalentom *kentarchie* by mohla byť rota.

⁸⁷ DAWSON, T. – RAVA, G.: *Cavalryman*, s. 12.

⁸⁸ Táto jednotka odpovedá družstvu v moderných armádach. Počet desiatich vojakov sa tu myslí ako desať vrátane veliteľa družstva a jeho zástupcu, tj. v družstve je osem vojakov, následne *pentarchēs* a *dekarchēs*. Pozri: DAWSON, T. – McBRIDE, A.: *Byzantine Infantryman Eastern Roman Empire c. 900-1204*. Londýn, Osprey Publishing 2007, s. 12.

⁸⁹ DAWSON, T. – RAVA, G.: *Cavalryman*, s. 12.

⁹⁰ Toto delenie totiž najlepšie zodpovedalo základnému taktickému členeniu byzantskej armády v poli, na stred a pravé a ľavé krídlo.

⁹¹ Myslí sa tým jazdecká jednotka typu *thema* do polovice 10. storočia.

⁹² Jedna *tourma* pozostávala z 600 až 800 jazdcov. HALDON, J.: *Warfare*, s. 116. Jej moderný ekvivalent by mohla byť brigáda. NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert 1071. The breaking of Byzantium*. Londýn, Osprey Publishing 2013, s. 25.

⁹³ Jeden *droungos* mal početnú silu 200 až 400 jazdcov. HALDON, J.: *Warfare*, s. 116. Odpovedá významom zhruba súčasnému práporu.

⁹⁴ Klasické *bandon* z polovice 10. storočia mohlo mať okolo 200 až 400 jazdcov, ale neskôr sa tento počet zredukoval na 50 až 150. HALDON, J.: *Warfare*, s. 116. Zároveň je zjavné, že s postupným úpadkom oddielov typu *themata* upadali do zabudnutia, resp. sa prestávali používať názvy jednotiek ako *tourmai* a *droungoi* a začali

na tri *taxiarchiai/parataxeis* (veliteľ *taxiarchos*), ktoré sa delili na už bližšie neupresnený počet už spomínaných jednotiek *bandon/allagion*.⁹⁵ Jedno *bandon* malo v 11. storočí odhadom 50 až 150 jazdcov⁹⁶, a aj početné stavy ostatných jednotiek rôznych stupňov veľmi kolísali, takže väčšinou nie je možné s istotou povedať, koľko vojakov mala daná formácia obsahovať, okrem vyššie spomínaných *taxiarchiai*, kde ich početná sila dosahovala od niekoľkých stoviek až zhruba maximálne po tisícku vojakov.⁹⁷ Základnou a najnižšou taktickou bojovou jednotkou jazdeckva na bojovom poli bolo *bandon*.⁹⁸

V prípade pechoty jestvovala podobná organizačná štruktúra ako pri jazdeckých oddieloch, pričom pechotné *tagma* sa delilo na tri alebo viacej jednotiek zvaných *meros* (veliteľ *merarchos*)⁹⁹, tie na tri *taxiarchiai/droungoi* (veliteľ *taxiarchos/droungarios*) po tisíc mužoch.¹⁰⁰ Každá *taxiarchia* sa delila na tri oddiely nazývané *arithmos/bandon* (veliteľ *komēs*)¹⁰¹, a tie na odpovedajúci počet vyššie spomenutých oddielov po sto (*kentarchia*) a družstiev po desiatich vojakoch (*dekarchia*).¹⁰² Základnou taktickou jednotkou na bojovom poli bola *kentarchia*.¹⁰³ Taktickým veliteľom všetkých pechotných jednotiek v priebehu vojenského ťaženia bol *hoplitarchēs/archegētēs*.¹⁰⁴

Ako sme spomenuli vyššie v priebehu druhej polovice 11. storočia narastal počet žoldnierskych jednotiek, zložených výlučne z cudzincov (Normanov, Nemcov, seldžuckých Turkov, Alanov, Rusov, atď.), ktoré mali svoju vlastnú vnútornú štruktúru, výzbroj a výstroj, ako aj počty mužov odpovedajúcu vojenským tradíciám oblastí ich pôvodu.¹⁰⁵ Tieto prevažne jazdecké oddiely spojencov (nazývané tiež *symmachoi*, resp. *symmachika tagmata*) boli do byzantskej armády začleňované vcelku ako *tagmata* pod velením vlastného, alebo byzantského

prevažovať termíny typické skôr pre *tagmata*. HALDON, J.: *Warfare*, s. 116. Významovo by táto jednotka mohla zodpovedať modernej čate.

⁹⁵ Dané delenie na určitý počet menších jednotiek totiž závisel od reálneho počtu vojakov v jednej *taxiarchii*.

⁹⁶ HALDON, J.: *Warfare*, s. 116.

⁹⁷ Jedna *taxiarchia* pechoty obsahovala 500 pešiakov, 200 mužov ľahkej pechoty vyzbrojenej oštepmi a 300 lukostrelcov. Tieto čísla je možné nájsť v spise o taktike *De re militari* od neznámeho autora z konca 10. storočia. Pozri: DENNIS, G. T.: *Three Military Treatises*. Text, Translation, and Notes by George T. Dennis. Tres tractatus byzantini de re militari, CFHB, volumen XXV. Washington 1985, s. 247, 269.

⁹⁸ TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 114.

⁹⁹ DAWSON, T. – McBRIDE, A.: *Infantryman*, s. 12.

¹⁰⁰ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*. Κείμενα βυζαντινής ιστοριογραφίας – 2. Εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Δημήτρης Τσουγκαράκης. Αθήνα 1996, s. 111.

¹⁰¹ V spomínanom období bolo delenie na *bandon* resp. *arithmos* už len organizačným opatrením a na bojovom poli sa *taxiarchiai* delili už len na *kentarchiai* a *dekarchiai*.

¹⁰² DAWSON, T. – McBRIDE, A.: *Infantryman*, s. 12.

¹⁰³ TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 114.

¹⁰⁴ DENNIS, G. T.: *Treatises*, s. 265.

¹⁰⁵ Ich početné stavy, ako aj momentálny počet určite významne kolísali, a nie je preto možné ich odhadnúť. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 85.

veliteľa, a väčšinou vysielané na ochranu ohrozených pohraničných oblastí.¹⁰⁶ Ich veľkosť tiež veľmi výrazne kolísala a mohlo sa jednať o jednotky s niekoľkými tisíckami mužov, alebo len niekoľkými stovkami, pričom častejšia bola práve tá druhá možnosť.¹⁰⁷ Podobnou kategóriou boli pomocné oddiely vytvorené z cudzincov, ktorí sa usadili na území Byzantskej ríše (*ethnikoi*).¹⁰⁸ Tiež bojovali pod vlastnými veliteľmi a ich počty boli takisto veľmi premenlivé.¹⁰⁹ Na ich čele bol veliteľ často toho istého pôvodu ako vojaci a bol obecne označovaný ako *ethnarchēs*.¹¹⁰

II. 1. 3. Velitelia

Vo všetkých stredovekých armádach (a teda aj v byzantskej) platilo, že ich výkon na bojovom poli priamo závisel od skutočných, alebo domnelých kvalít ich veliteľov (dôstojníkov).¹¹¹ Tento fakt je daný samotným charakterom vtedajších vojenských stretnutí, v ktorých sa v podstate neočakávala žiadna osobná iniciatíva radových vojakov¹¹² a celá ich činnosť bola až do momentu začatia bitky a aj po ňom diktovaná nutnosťou za každých okolností udržať bojovú formáciu.¹¹³ Takisto platí, že v stredovekých armádach nejestvoval „dôstojnícky zbor“ vo vlastnom zmysle slova, ktorý by združoval veliteľov do vyhraného stavu, a prakticky ani nejestvovali žiadne formálne inštitúcie, ktoré by zabezpečovali výchovu nových veliteľských kádrov (ako je tomu dnes na rôznych vojenských akadémiách a vysokých školách). Kvalita veliteľov teda veľmi kolísala a stala sa jedným z významných faktorov ovplyvňujúcich výsledok vojnových stretnutí. Napriek tomu na tom bola byzantská armáda o čosi lepšie ako vojská súdobých štátnych útvarov stredovekej Európy. Na rozdiel od nich totiž Byzantínci v mnohom nadväzovali na prvú profesionálnu armádu v dejinách – armádu antického Ríma, a neprerušene od 5. do 11. storočia tu stále jestvovali profesionálni vojaci, ktorí v nej slúžili na plný úväzok ako žoldnieri.¹¹⁴ Ďalej je nutné spomenúť kontinuálnu tradíciu

¹⁰⁶ TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 116; OIKONOMIDES, N.: *Evolution*, s. 144.

¹⁰⁷ Pozri príklady takýchto jednotiek, kde sú známe ich počty v: CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 323-324.

¹⁰⁸ AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 34.

¹⁰⁹ CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 325. Pozri tiež text nižšie.

¹¹⁰ OIKONOMIDES, N.: *Evolution*, s. 143; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 267-268.

¹¹¹ DECKER, M. J.: *War*, s. 44; FRANCE, J.: *Western Warfare in the Age of the Crusades 1000-1300*. Ithaca, Cornell University Press 1999, s. 149.

¹¹² DECKER, M. J.: *War*, s. 42-43.

¹¹³ Tamže, s. 43. Dodržiavanie striktnnej disciplíny bolo nutné aj z dôvodu rozdielneho pôvodu vojakov. HALDON, J.: *Approaches*, s. 50.

¹¹⁴ Inde v Európe sa vojsko zvolávalo len po dobu konkrétnych vojnových stretnutí. Základ vojska predstavovali družiny rôznych feudálov. Hoci sa neskôr rozšírilo používanie žoldnierov, aj žoldnierske jednotky boli spočiatku najímané len po nevyhnutne nutnú dobu. Postupný prechod k stálym armádam nastal až od začiatku 14., resp. v 15. storočí. CONTAMINE, P.: *Válka*, s. 194-195. Pre určitú revíziu tohto tradičného názoru, aspoň čo sa týka karolínskeho obdobia, pozri: BACHRACH, B. S. – BACHRACH, D. S.: *Warfare in Medieval Europe c.400-c.1453*. Londýn – New York, Routledge 2013, s. 112-113.

produkcie vojenských príručiek a manuálov, v ktorých sa vojenské znalosti z rímskej a gréckej antiky obohatené novozískanými aktuálnymi poznatkami z bojísk predávali k využitiu nasledujúcim generáciám vojakov.¹¹⁵

Z vyššie uvedeného prehľadu štruktúry byzantskej armády v 11. storočí je tiež zjavné, že si zachovala pomerne vysoký stupeň organizovanosti, čo znamenalo rozvinutú vojenskú hierarchiu¹¹⁶ a vysokú potrebu veliteľov rôznych stupňov. V Byzantskej ríši sa väčšina veliteľov regrutovala z radov byzantskej aristokracie¹¹⁷, hoci vo výnimočných prípadoch bolo možné aj pre neurodzených talentovaných jedincov prepracovať sa postupne až na vysoké veliteľské pozície.¹¹⁸ Svoju úlohu v tomto procese pochopiteľne hrali príbuzenské zväzky a spoločenské kontakty (priateľstvo s vysoko postavenými osobami, resp. so samotným cisárom).¹¹⁹ Niektoré aristokratické rodiny v provinciách (predovšetkým v Malej Ázii, ale aj v Trákii) sa na vojenské remeslo prakticky „špecializovali“ a v priebehu viacerých generácií vyprodukovali niekoľko slávnych a talentovaných vojenských osobností.¹²⁰ Vznikala tak akási dedičná vojenská veliteľská kasta obsadzujúca najvyššie vojenské posty, ktorej členovia pochádzali z tých istých niekoľkých rodín a predávali si know-how vojenského remesla z otca na syna.¹²¹ Iní talentovaní velitelia začínali svoju kariéru a nazbierali svoje skúsenosti v službe významného generála.¹²² Urodzený pôvod (*eugeneia*) však sám o sebe nebol jediným kritériom úspechu a každý veliteľ musel skôr či neskôr preukázať kvalitu svojich vojenských schopností,

¹¹⁵ Tieto diela sa v Byzancii nazývali „*Taktika*“ alebo „*Strategika*“, tj. vojenské príručky, a vznikali od 6. do začiatku 11. storočia. K najznámejším z nich patrí *Strategikon* cisára Maurikia (582-602) zo 6. storočia, ďalej *Taktika* cisára Leva VI. Múdrego (886-912), jeho syna Konštantína VII. Porfyrogennéta (913-959), a nakoniec Nikéfora II. Foku (963-969), a generála Nikéfora Ourana (prelom 10. a 11. storočia). SULLIVAN, D. F.: Byzantine military manuals. Prescriptions, practice and pedagogy. In: STEPHENSON, P. (ed.): *The Byzantine World*. Londýn 2010, s. 150-160. S niektorými z nich sa budeme na príslušných miestach zaoberať v texte nižšie. Na európskom Západe sa v priebehu stredoveku nové vojenské príručky až do 16. storočia prakticky nepísali a z pestrého výberu neskorooantickkej vojenskej literatúry v podstate prežilo a kopírovalo sa viac menej len jedno jediné dielo, známe aj v Byzancii – *Epitome de re Militari* z prelomu 4. a 5. storočia, ktorého autorom bol Flavius Vegetius Renatus. CONTAMINE, P.: *Válka*, s. 249-250; BACHRACH, B. S. – BACHRACH, D. S.: *Warfare*, s. 380-381; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 72-73.

¹¹⁶ DECKER, M. J.: *War*, s. 42.

¹¹⁷ Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že byzantská spoločnosť nemala pravú aristokraciu, resp. nikdy z právneho hľadiska aristokraciu nevymedzila ako oddelenú spoločenskú triedu od ostatných občanov. CHEYNET, J.-C.: Aristocratic Anthroponymy in Byzantium. In: CHEYNET, J.-C.: *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*. Aldershot, Variorum 2006, s. 1.

¹¹⁸ CHEYNET, J.-C.: *Aristocracy*, s. 17-18.

¹¹⁹ HALDON, J.: *Byzantium at War. 600 – 1453*. Londýn 2002, s. 63.

¹²⁰ V priebehu 11. storočia je známych viacero takýchto vojenských aristokratických rodín, ktoré sa v historických prameňoch objavujú už od 9. alebo 10. storočia (Kourkouas, Fokas, Skléros, Diogenés, Maleinos, Doukas, Melissénos, Komnénos, atď.). K procesu vzniku aristokratických rodín a ich priezvisk pozri: CHEYNET, J.-C.: *Anthroponymy*, s. 1-30.

¹²¹ DECKER, M. J.: *War*, s. 43. V tomto období bolo zvykom, že mladý člen aristokratickej vojenskej rodiny absolvoval svoju prvú vojenskú výpravu proti nepriateľom vo veku približne 14 rokov. ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία των Κομνηνών*. Βυζαντινά κείμενα και μελέται 20α. Τόμος Α΄. Solún 1984, s. 62, poznámka 4.

¹²² HALDON, J.: *War*, s. 63.

pokiaľ si chcel udržať svoje veliteľské miesto a úspešne postupovať v kariére.¹²³ Nanešťastie, dochované byzantské dobové historické pramene sa pochopiteľne zmieňujú iba o najvyšších veliteľoch byzantskej armády (*megaloi archontes*), takže všetky detaily procesu formovania nižších vojenského veliteľov a presné kritériá ich posudzovania nie sú úplne jasné.

Napriek tomu práve vďaka zachovaným byzantským vojenským manuálom je do istej miery možné odhadnúť, čo mal dobrý veliteľ ovládať a aké mal mať povahové vlastnosti. Je možné skonštatovať, že až na niektoré výnimky tieto požiadavky znejú veľmi moderne.¹²⁴ Podľa byzantského traktátu o stratégii z 10. storočia od anonymného autora¹²⁵ by vojenský veliteľ mal byť prirodzene inteligentný, žiť usporiadaný, mravný a nábožensky bezúhonný život, mať bohaté skúsenosti z oblasti vojenského umenia (stratégie a taktiky), byť schopný kontrolovať svoje jednanie a svoje emocionálne reakcie, mal by byť chladnokrvný a rozvážny, a mal by sa predovšetkým starať o podriadené jednotky. Mal by byť schopný jasne a logicky uvažovať a vždy sformulovať najlepšie riešenie prinášajúce najviac výhod.¹²⁶ Mal by sa tiež chovať vojensky a mužne, mal by mať prirodzený talent viesť mužov a veliť im a byť pre nich vzorom, mal by byť v dobrej fyzickej kondícii, a mal by tým pádom v prípade potreby ľahko znášať fyzické útrapy a tvrdú prácu.¹²⁷

Podobné charakterové črty vrchného vojenského veliteľa je možné nájsť aj v úvodných pasážach diela *Taktika* napísanom cisárom Levom VI. (886-912) na prelome 9. a 10. storočia.¹²⁸ Tento vzdelaný byzantský cisár k nim pridáva niekoľko ďalších; dobrý veliteľ mal byť predovšetkým spravodlivý¹²⁹, mal preukazovať schopnosť jednať s rozvahou aj za neočakávaných okolností a rýchlo prekonávať kritické chvíle, mal byť ženatý a mať deti (čo mu malo pomáhať lepšie sa starať o vojakov), mal byť schopný bdieť po nociach v priebehu dlhších časových období, aby mal čas podrobne analyzovať udalosti a neuniklo mu nič podstatné. Taktiež nemal byť chamtivý, nemal byť ani príliš mladý, ani príliš starý, mal byť schopným rečníkom, aby mohol povzbudzovať svojich mužov pred bojom.¹³⁰ Nemal byť ani príliš chudobný, ani príliš bohatý, a bolo tiež vhodné, hoci nie vyslovene nevyhnutné, aby bol

¹²³ DECKER, M. J.: *War*, s. 43.

¹²⁴ Tamže, s. 42.

¹²⁵ Pozri *Anonymi byzantini peri strategikes*, resp. *The anonymous Byzantine treatise on strategy* v: DENNIS, G. T.: *Treatises*, s. 1-135.

¹²⁶ Tamže, s. 15.

¹²⁷ Tamže, s. 21.

¹²⁸ ΛΕΩΝ Ο ΣΟΦΟΣ: *Αυτοκράτορος Λέοντος Τακτικά*. Τόμος Α'. Μετάφρασις – σχόλια: Κωνσταντίνος Ποταμιάνος. Τελική επεξεργασία κειμένου και γενική επιμέλεια έργου: Δημήτρα Αθανασοπούλου. Ατένυ 2001.

¹²⁹ Tamže, s. 39.

¹³⁰ Tamže, s. 29-31.

potomkom slávnych a urodzených predkov.¹³¹ Nemal byť ani príliš zhovievavý, a ani príliš strohý a drsný k svojim podriadeným, a mal byť tiež skromný a štedrý pri ich odmeňovaní.¹³²

Zoznam vhodných charakterových čŕt nakoniec dopĺňa *Strategikon* napísané byzantským generálom Kekaumenom v druhej polovici 11. storočia.¹³³ Toto dielo je svojím spôsobom výnimočné, pretože v oveľa menšej miere kopíruje predošlé diela, a obsahuje viacej praktických ponaučení ilustrovaných príkladmi skutočných udalostí, získaných bohatou vojenskou praxou autora. Kekaumenos okrem vyššie spomínaných vlastností znovu zdôrazňuje, že dobrým veliteľom je predovšetkým ten, kto dbá na spravodlivosť.¹³⁴ Z vojenského hľadiska má veliteľ neustále myslieť na to, ako zvýšiť vplyv a prestíž Byzantskej ríše, a ako s čo najmenšími stratami poraziť protivníkov. Najvhodnejšie je nepriateľa poraziť lst'ou, a až keď sa tomu nedá vyhnúť, tak v klasickej ozbrojenom stretnutí.¹³⁵ Z tohto hľadiska je dôležité, aby veliteľ neustále za pomoci špehov sledoval pohyby a úmysly nepriateľa.¹³⁶ V prípade boja bolo nutné, aby dobrý veliteľ nemal ani príliš odvážny, ani príliš zbabelý¹³⁷, mal byť za každých okolností zachovať si chladnú hlavu a nepodliehať panike. V prípade porážky nemal utekať z boja bez toho, aby sa okrem záchrany vlastnej osoby nepokúsil aj o záchranu zverených oddielov.¹³⁸ Veliteľ sa mal obklopovať schopnými poradcami.¹³⁹ Veľmi zaujímavé je však Kekaumenovo ponaučenie, že dobrý veliteľ mal vo voľnom čase študovať staršie vojenské príručky, historické knihy, a dokonca aj Starý Zákon, lebo sú tam opísané boje Židov proti Kanáancom.¹⁴⁰ Zároveň však upozorňuje, že pokiaľ veliteľ čelí situácii, pre ktorú v starých príručkách nenachádza navrhované riešenie, má sám vziať rozum do hrsti a prísť s vlastným riešením.¹⁴¹

¹³¹ ΛΕΩΝ Ο ΣΟΦΟΣ: *Τακτικά*, s. 33; DECKER, M. J.: *War*, s. 42.

¹³² ΛΕΩΝ Ο ΣΟΦΟΣ: *Τακτικά*, s. 37.

¹³³ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*.

¹³⁴ Tamže, s. 79, 85.

¹³⁵ Tamže, s. 55; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 71.

¹³⁶ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 53.

¹³⁷ Tamže, s. 55-57.

¹³⁸ Tamže, s. 63. Táto vlastnosť celkom zreteľne odkazuje na priamu spojitosť medzi vlastnosťami a charakterom veliteľa a bojovým duchom a morálkou jemu podriadených oddielov.

¹³⁹ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 61.

¹⁴⁰ Tamže, s. 83.

¹⁴¹ Tamže, s. 65. Inými slovami, ideálny veliteľ mal byť schopný primerane reagovať v každej predvídateľnej aj nepredvídateľnej situácii. HALDON, J.: *Approaches*, s. 51.

II. 2. Byzantské loďstvo

II. 2. 1. Náčrt vývoja byzantského loďstva v 11. storočí

Oproti práve načrtnutému vývoju byzantskej armády v 11. storočí je zjavné, že byzantské loďstvo v tomto období zažilo ešte prudkejší prepád než pozemné sily a *de facto* takmer zaniklo. Na tomto nepriaznivom procese mala paradoxne významný podiel priaznivá geopolitická situácia, ktorá nastala po smrti Basileia II. Bulharobijcu (976-1025). Byzantská ríša nielenže nemala žiadnych vážnych protivníkov na súši, ale aj dlhotrvajúca hrozba arabských pirátskych nájazdov zo severnej Afriky na byzantské územia na juhu Itálie, gréckej pevnine a pobreží Malej Ázie, z dôvodov politického rozdrobenia tejto oblasti a tiež aj úpadku moci Fátimovského kalifátu v Egypte, sa fakticky rozplynula.¹⁴² Byzantská vládnuca elita v Konštantínopole počas vlády cisára Konštantína IX. Monomacha (1042-1055) nadobudla dojem, že nákladné byzantské loďstvo vlastne splnilo svoju úlohu a už nie je potrebné¹⁴³, resp. že jeho jednotky sa majú preorientovať z bojovej činnosti proti vonkajším nepriateľom na patrovanie zverených úsekov pobrežia a udržiavanie poriadku a bezpečnosti v byzantských vodách.¹⁴⁴ Údržba veľkých bojových plavidiel centrálnej konštantínopolskej flotily (*basilikon*

¹⁴² ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Η θαλασσία δύναμις εις την ιστορίαν της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*. Atény 1957, s. 292-293; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 162; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 89. Posledný nájazd arabských pirátov zo severnej Afriky a Sicílie na Kyklady a pobrežie Malej Ázie (Lýdie) je zaznamenaný v byzantských prameňoch k roku 1035. SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 398-399. Najnovšia literatúra naznačuje, že prvé známky úpadku byzantského námorníctva sa objavili ešte pred nastúpením Basileia II. na trón, tj. za vlády Jána II. Tzimiska. Pozri: PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 76-77.

¹⁴³ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 161-162, 169-170.

¹⁴⁴ Touto svojou politikou rezignácie na kontrolu námorných trás a obchodu vlastne Byzantínci umožnili následný prudký rozmach loďstiev talianskych námorných republík (napríklad Amalfi, Benátok, Janova a Pisy), ktoré od polovice 11. storočia vyplnili mocenské vákuum v celom Stredomorí. HOCKER, F. M.: *Late Roman, Byzantine, and Islamic Galleys and Fleets*. In: *The Age of the Galley. Mediterranean Oared Vessels since Pre-Classical Times*. Editor: Robert Gardiner. Consultant Editor: Professor John Morrison. Londýn 1995, s. 93.

ploimon) – dromón (*dromōnes*)¹⁴⁵, prestala z tohto dôvodu byť prioritou¹⁴⁶, keďže na spomínané nové úlohy dostávali menšie a rýchlejšie a menšie plavidlá (*galeai*)¹⁴⁷, patriace lokálnym provinciálnym flotilám,¹⁴⁸ resp. žoldnierske plavidlá aj s posádkami najímané pre tento účel do stavu konštantínopolskej flotily.¹⁴⁹ V prípade nutnosti sa už od vlády Basileia II. uvažovalo nad prednostným využitím flotíl byzantských spojencov, predovšetkým Benátčanov¹⁵⁰, ale niekedy aj dalmátskych Slovanov, ktorí sa už aj v tomto období okrem obchodu zaoberali aj pirátstvom.¹⁵¹

¹⁴⁵ Dromóny (*dromōnes*) boli hlavnými bojovými plavidlami byzantského loďstva *par excellence* od svojho vzniku na prelome 5. a 6. storočia. EICKHOFF, E.: *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland*. Berlín 1966, s. 136-137. Pôvodne to boli rýchle jednoradové veslové lode s úzkym dreveným trupom s karvelovou obšívkou dlhým ca. 28 metrov, pokrytým palubou a dvoma sťažňami vybavenými latinskými plachtami, ktoré sa však do 10. storočia vyvinuli na dvojradové mohutné veslice s dvoma sťažňami vybavené aj rôznymi bojovými nástavbami resp. kastelmi na prove, v strede trupu, a na korme (*xylokastra*). Ich hlavnou výzbrojou bola dobová artiléria pozostávajúca z rôznych druhov katapultov (*mangana*). ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 57-72; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΑΡΟΜΩΝ*, s. 163-173, 192 ff. K podrobnejšiemu popisu vývoja tohto typu pozri: PRYOR, J. H.: From Dromōn to Galea: Mediterranean bireme galleys. In: *The Age of the Galley. Mediterranean Oared Vessels since Pre-Classical Times*. Editor: Robert Gardiner. Consultant Editor: Professor John Morrison. Londýn 1995, s. 101-102; KONSTAM, A.: *Byzantine Warship vs. Arab Warship, 7th – 11th Centuries*. Londýn, Osprey Publishing 2015, s. 20-24, 28-36, 41. Dromóny cisárskej flotily v Konštantínopole boli navyše vybavené aj tzv. gréckym, resp. tekutým ohňom (*hygron pyr*). Podrobnejši k histórii gréckeho ohňa pozri napríklad: PARTINGTON, J. R.: *A History of Greek Fire and Gunpowder*. Cambridge 1960; ΚΟΠΠΕΣ, Θ.: «Υγρόν πῦρ» *Ένα όπλο της βυζαντινής ναυτικής τακτικής*. Solún 1995; HALDON, J. - BYRNE, M.: A Possible Solution to the Problem of Greek Fire. *Byz. Zeitsch.*, 70, 1977, s. 91-99. Doteraz nebolo možné uspokojivo rekonštruovať vzhľad týchto plavidiel, pretože bádatelia mali k dispozícii iba písomné pramene a niekoľko rozporuplných zobrazení rôzneho veku a pôvodu (k tomu pozri: ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 58-59; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΑΡΟΜΩΝ*, s. 299-300; BOCKIUS, R.: Zur Modellrekonstruktion einer byzantinischen Dromone (Chelandion) des 10./11. Jahrhunderts im Forschungsgebiet antike Schifffahrt, RGZM Mainz. In: DAIM, F. – DRAUSCHKE, J (eds.): *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Teil I Welt der Ideen, Welt der Dinge*. Mohuč 2010, s. 451-453). Táto situácia sa zrejme zmení po plnom publikovaní výsledkov nedávno ukončeného archeologického výskumu v Istanbule (Yenikapı) na mieste bývalého Teodóziovho prístavu, počas ktorého boli v rokoch 2004 až 2013 nájdené medzi 37 lodnými vrakmi aj zvyšky šiestich vojnových veslových lodí (vzhľadom k menším rozmerom skôr šlo o *galeai* než o dromóny, pozri poznámku č. 147 nižšie). Pre predbežné výsledky a popis všetkých nájdených vrakov plavidiel pozri: KOCABAŞ, U.: The Yenikapı Byzantine-Era Shipwrecks, Istanbul, Turkey: a preliminary report and inventory of the 27 wrecks studied by Istanbul University. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 44-1, 2015, s. 5-38; PULAK, C. – INGRAM, R. – JONES, M.: Eight Byzantine Shipwrecks from the Theodosian Harbour Excavations at Yenikapı in Istanbul, Turkey: an introduction. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 44-1, 2015, s. 39-73.

¹⁴⁶ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 161.

¹⁴⁷ Tento typ bojového plavidla bol vlastne zmenšeninou dromóny, a mal iba jeden rad vesiel a jeden sťažň s latinskou plachtou. Vzhľadom k menšiemu výtlaku a štíhlejšiemu trupu, ktorý pravdepodobne nebol ani zakrytý palubou, bola *galea* veľmi rýchla a tým pádom vhodná na strážne a výzvedné úlohy, resp. na rýchle prenášanie rozkazov a správ. Zároveň, vzhľadom k tomu, že veslári neboli chránení palubou, sa od tohto typu lode neočakávala účasť v klasickej námornej bitke. PRYOR, J. H.: Dromōn, s. 102, 105-106; HOCKER, F. M.: Fleets, s. 95; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΑΡΟΜΩΝ*, s. 190, 284. Práve z tohto typu sa neskôr koncom 11. storočia vyvinuli galéry, ktoré postupne technologicky prekonali dromóny a stali sa tak hlavným typom bojového plavidla v Stredomorí až do 18. storočia (v osmanskom loďstve dokonca jednotlivé galéry slúžili až do 19. storočia).

¹⁴⁸ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 155; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 99.

¹⁴⁹ Pozri text nižšie.

¹⁵⁰ HALDON, J.: Approaches, s. 66; NICOL, D. M.: *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*. Cambridge 1988, s. 41-42.

¹⁵¹ BÖHM, M.: *Flota i polityka morska Aleksego I Komnena*. Krakov 2012, s. 96.

Vzhľadom k skutočnosti, že aj byzantské loďstvo tvorilo integrálnu súčasť byzantskej armády, delilo sa ako pozemné sily analogickým spôsobom na oddiely typu *themata* a *tagmata*.¹⁵² Aj u námorníctva nastal v priebehu 11. storočia už spomínaný proces preferencie oddielov typu *tagmata* (centrálne konštantínopolská flotila a jej súčasti)¹⁵³, pričom *themata* reprezentované provinciálnymi flotilami od polovice 11. storočia postupne zanikali a ich miesto preberali menšie eskadry vysielané do týchto oblastí z hlavného mesta (tj. vyčlenené z konštantínopolskej flotily a pod velením jej dôstojníkov).¹⁵⁴ Veľmi často sa jednalo o eskadry tvorené zahraničnými žoldniermi, pričom v tomto období to boli najmä Varjagovia¹⁵⁵ a Rusi.¹⁵⁶ No na rozdiel od armády úpadok postihol do veľkej miery aj konštantínopolskú flotilu, pretože nekonzistentná politika cisárov, ktorí nastúpili na trón po konci vlády Macedónskej dynastie (1056)¹⁵⁷, viacej ovplyvňovala technicky špecializovanejšie loďstvo, vyžadujúce takmer neustálu pozornosť (stavba nových a údržba jestvujúcich lodí¹⁵⁸, údržba a financovanie potrebných prístavných zariadení a arzenálov, a zvyšnej infraštruktúry, apod.).¹⁵⁹ Veľkou ranou pre konštantínopolskú flotilu bol tiež požiar arzenálu nachádzajúceho sa v jej hlavnom prístave Neórion¹⁶⁰, ktorý roku 1040 zničil veľkú časť tohto zariadenia, a tiež aj všetky dromóny s kompletným vybavením, ktoré sa tam vtedy nachádzali.¹⁶¹

¹⁵² Pozri delenie v texte nižšie.

¹⁵³ KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 68.

¹⁵⁴ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 154-155, 159; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 90. Napríklad flotila z *thema Kibyrrhaioton* (južné pobrežie Malej Ázie s centrom na ostrove Rodos, pozri: ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 97.) je posledný krát výslovne zmienená v súvislosti útokom Rusov na Konštantínopol roku 1043. Velil je *stratēgos* Konštantín Kaballourios. V obrannom boji proti Rusom utrpela táto flotila ťažké ľudské aj materiálne straty (z celkovo 24 lodí bolo zajatých, alebo sa potopilo jedenásť plavidiel), čo zrejme nemalou mierou prispelo k jej následnému rýchlemu zániku. JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 432-433; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 286.

¹⁵⁵ Najznámejším z týchto Varjagov bol neskorší dánsky kráľ Harald Hardrada (1046-1066). Farbistý popis jeho služby v radoch byzantského loďstva v rokoch 1034 až 1043 je možné nájsť v cykloch vikingských ság *Fagrskinna* a *Heimskringla*. Pozri tiež: BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 54-102.

¹⁵⁶ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 156.

¹⁵⁷ BÖHM, M.: *Flota*, s. 92 ff.

¹⁵⁸ Životnosť drevených trupov byzantských vojnových lodí sa odhaduje na maximálne 25 rokov. AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 161.

¹⁵⁹ Aj v dnešnej dobe jestvuje len niekoľko štátov okrem USA, ktoré sú skutočnými námornými veľmocami, resp. majú naozajstné námorníctvo, a to práve z vyššie uvedeného dôvodu. K potrebe neustáleho aktívneho záujmu o loďstvo pozri tiež: ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 268-273.

¹⁶⁰ Prístav Neórion sa nachádzal v ústí zálivu Zlatý Roh na severnej strane Konštantínopola približne v priestore dnešných istanbulských štvrtí Eminönü a Sirkeci. Pôvodne slúžil ako lodenica na výstavbu vojnových lodí a výrobu vesiel. Od obdobia vlády cisára Leva III. (717-741) sa stal hlavným prístavom konštantínopolskej flotily. Pre ďalšie informácie pozri: JANIN, R.: *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paríž 1964, s. 235-236; KISLINGER, E.: Neorion und Proshorion – die alten Häfen am Goldenen Horn. In: DAIM, F. (ed.): *Die byzantinischen Häfen Konstantinopels*. Mohuč 2016, s. 91-97.

¹⁶¹ JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 411. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 100. G. Theotokis mylne uvádza vročenie tejto udalosti do roku 1035.

II. 2. 2. Štruktúra byzantského loďstva

Vrchným veliteľom byzantského loďstva v priebehu 11. storočia bol spravidla hlavný veliteľ konštantínopolskej flotily (*basilikon ploimon/basilikos stolos*) označovaný ako *drungarios tōn ploimōn* alebo *droungarios tou stolou*¹⁶², ktorý mal viacerých zástupcov (*topotērētai*).¹⁶³ Keďže konštantínopolská flotila sa v ponímaní Byzantíncov vlastne počítala medzi *tagmata*, mala podobnú štruktúru ako *tagmata* pozemného vojska. Každý zástupca (*topotērētēs*) velil viacerým eskadrám¹⁶⁴, veliteľom jednej eskadry lodí (*bandon*) bol *komēs tou stolou*.¹⁶⁵ V rámci eskadry zvyčajne spoločne operovalo tri až päť dromón. Každý dromón a jej posádka (*ousia*)¹⁶⁶ potom velil *kentarchos*, označovaný aj ako *nauarchos/ploiarchos*.¹⁶⁷ Ďalej k posádke každej lode patrili dvaja zástupcovia veliteľ a nazývaní *prōtokaraboi*¹⁶⁸, vlajkový dôstojník (*bandoforos*), veliteľ výsadekového oddielu „námornej pechoty“¹⁶⁹ umiestneného na prove lode (*proreos*), ako aj *boukinatōr*, ktorý údermi na bubon udával rytmus námorníkom obsluhujúcim veslá.¹⁷⁰ Na každej lodi sa tiež nachádzali signalizační poddôstojníci (*mandatores*) zodpovední za predávanie bojových signálov a lodný tesár (*naupēgos*) zodpovedný za opravy a údržbu trupu lode.¹⁷¹ Okrem centrálnej flotily sa v Konštantínopole nachádzala ešte osobná eskadra byzantských cisárov pozostávajúca z niekoľkých bojových lodí vyzbrojených okrem iného aj tzv. gréckym ohňom, nazývaná *basilikon dromōnion*.¹⁷² Na jej čele bol dôstojník označovaný titulom *prōtopatharios tēs fialēs*,

¹⁶² GUILLAND, R.: Etudes de titulature et de prosopographie byzantines. Les chefs de la marine byzantine: drongaire de la flotte, grand drongaire de la flotte, duc de la flotte, mégaduc. *Byz. Zeitsch.*, 44, 1951, s. 212-240; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 93; OIKONOMIDES, N.: Evolution, s. 146; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 152; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 266, 494-495; D'AMATO, R. - RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 28. V podstate admirál.

¹⁶³ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 159. *Topotērētēs* v tejto súvislosti odpovedá hodnosti viceadmirála.

¹⁶⁴ D'AMATO, R. - RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 29.

¹⁶⁵ KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 68; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 269. V dnešnom ponímaní by jeho hodnosť odpovedala komodorovi.

¹⁶⁶ Typickú posádku (*ousia*) byzantskej dromóny tvorilo celkovo 120 až 150 námorníkov, avšak presný počet závisel od veľkosti konkrétneho plavidla, keďže nie všetky lode boli rovnako veľké. PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 256, 260.

¹⁶⁷ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 60-61; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 268-269; D'AMATO, R. - RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 29. *De facto* lodný kapitán.

¹⁶⁸ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 61; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 270.

¹⁶⁹ Vojenská zložka posádky (*polemistai/stratiotai*) sa skladala z vojakov (*kontaratoi*) a lukostrelcov (*toxotai*). OIKONOMIDES, N.: Evolution, s. 146. Zrejme sa jednalo o námorníkov, ktorí obsluhovali vrchný rad vesiel, tj. na palube lode. V prípade boja sa od nich očakávalo, že prestanú obsluhovať veslá, čo však nevedilo, lebo pohyb a manévrovanie lode počas boja zabezpečovali námorníci obsluhujúci spodný rad vesiel nachádzajúci sa pod úrovňou paluby. PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 261-262, 274.

¹⁷⁰ D'AMATO, R. - RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 29-30; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 272-273.

¹⁷¹ D'AMATO, R. - RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 30.

¹⁷² Vznikla za vlády cisára Konštantína VII. Porfyrogennéta. AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 157; D'AMATO, R. - RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 32. K. Alexandris si označenie *basilikon dromōnion* vysvetľuje ako zavedenie menších typov dromón (malá dromóna = *dromōnion*), určených výlučne pre osobnú potrebu cisára a jeho hodnostárov. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 68.

ktorý mal dvoch zástupcov (*prōtokaraboi*).¹⁷³ Tieto lode boli vyňaté zo stavu loďstva a sprevádzali, resp. nasledovali v prípade nutnosti cisársku dromónu (*basilikon dromōn*)¹⁷⁴, pokiaľ ju cisár využíval.¹⁷⁵ Ich posádky sa zväčša skladali z cudzích žoldnierov (Varjagov, námorníkov z Itálie a Slovanov/Rusov).¹⁷⁶

Okrem konštantínopolskej flotily jestvovali určitý čas ešte aj lokálne provincionálne flotily (*loipoi ploimoi*), ktorých ďalšie označenie (*thematikon ploimon*) ukazuje, že v rámci byzantských ozbrojených síl patrili medzi *themata*. Na ich čele boli *stratēgoi*.¹⁷⁷ Vzhľadom k tomu, že ako sme sa už zmienili vyššie, provincionálne flotily jestvovali len približne do polovice 11. storočia¹⁷⁸ nie je potrebné sa o ich vnútornej štruktúre bližšie zmieňovať.¹⁷⁹ Z náznakov obsiahnutých v prameňoch je však zrejmé, že v prípade dôležitých prístavov – centier námorného obchodu a strategických dopravných uzlov – sa na týchto lokáciách stále nachádzali menšie vojnové plavidlá, ktorých stavbu často financovali miestni magnáti.¹⁸⁰ Takisto sa v prípade núdze na vojenskú službu zrejme upravovali civilné plavidlá (rybárske bárky, zásobovacie a obchodné lode).¹⁸¹

II. 3. Bitka pri Mantzikerte a jej vojenské dôsledky

Pre ďalší vývoj Byzantskej ríše v 11. storočí, ako aj pre osudy jej armády a loďstva mala nesporne kľúčový význam bitka pri Mantzikerte, ktorá sa odohrala 26. augusta 1071 v blízkosti

¹⁷³ D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 32-33; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 271. Označenie *prōtopatharios tēs fialēs* pravdepodobne odkazuje na alternatívne pomenovanie *Fialē* (toto slovo znamená v preklade *miska*, takže prístav mal zrejme tvar okrúhlej plochej misky) známeho cisárskeho prístavu pri paláci Boukoleón ležiacom v juhovýchodnej časti Konštantínopola na pobreží Marmarského mora, kde väčšinou lode osobnej cisárskej eskadry kotvili. HEHER, D.: *Der Palasthafen des Bukoleon*. In: DAIM, F. (ed.): *Die byzantinischen Häfen Konstantinopels*. Mohuč 2016, s. 70. K prístavu Boukoleón pozri tiež: JANIN, R.: *Constantinople*, s. 234. Tento dôstojník mal okrem iného aj súdne právomoci nielen nad príslušníkmi osobnej cisárskej eskadry, ale aj celej konštantínopolskej flotily. Väčšinou ich však vykonával bez nadobudnutia akéhokoľvek právnického vzdelania. ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Α. Ε.: *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9^{ος}-12^{ος} αιώνες)*. Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας. Solún 2004, s. 116-117.

¹⁷⁴ Tieto špeciálne upravené plavidlá určené pre osobné použitie cisárom boli vlastne dve. D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guardsmen*, s. 32.

¹⁷⁵ Na rozdiel od ostatných súčastí byzantského loďstva *basilikon dromōnion* žiaden vyššie spomínaný úpadok v priebehu 11. storočia nepostihol, práve kvôli úzkej previazanosti tejto jednotky s osobami jednotlivých cisárov. V časoch politickej nestability totiž funkčné vojenské plavidlo v prístave, ktoré bolo pripravené vyplávať prakticky kedykoľvek, znamenalo pre každého cisára v prípade revolty, alebo vojenského prevratu proti jeho osobe doslova poslednú možnosť záchrany. AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 158.

¹⁷⁶ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 158; BÖHM, M.: *Flota*, s. 80.

¹⁷⁷ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 95; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 266.

¹⁷⁸ Pozri text vyššie, resp. poznámku č. 153. Pozri tiež: PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 88.

¹⁷⁹ Popis organizácie byzantského loďstva od 7. do 10. storočia, kedy ho tvorili len *themata* a cisárska flotila v Konštantínopole pozri: HOCKER, F. M.: *Fleets*, s. 93-94; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 266-268.

¹⁸⁰ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 162. Pozri tiež text nižšie.

¹⁸¹ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 100; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 74. Tento proces sa v byzantskej nazýval *exelasis emporetikōn ploion*. AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 155.

dnešnej osady Malazgirt pri jazere Van medzi výkvetom byzantskej armády pod vedením cisára Romana IV. Diogena a vojskom seldžuckého sultána Alp Arslana (1063-1072).¹⁸² Byzantská armáda z tohto stretnutia vyšla ako porazená, a cisára Romana IV. zajali Seldžuci. Hoci nakoniec sultán svojho porazeného protivníka po siedmych dňoch prepustil, v Konštantínopole sa medzitým uskutočnil prevrat, ktorý na cisársky trón vyniesol Michala VII. Douku.¹⁸³ Rozpútala sa krátka chaotická občianska vojna, ktorá síce skončila porážkou, oslepením a následnou smrťou Romana Diogena (4. augusta 1072)¹⁸⁴, ale zároveň ešte viac ako porážka pri Mantzikerte podlomila vojenskú situáciu Byzantskej ríše. Vyniknutú vojenskú slabosť Byzantíncov zaoberajúcich sa výlučne svojimi vnútropolitickými záležitosťami potom využili rôzne kočovnícke skupiny seldžuckých Turkov, aby sa usadili vo vnútrozemí Malej Ázie. V tom istom roku, v ktorom došlo k bitke pri Mantzikerte sa na Západe odohrala ďalšia nemenej dôležitá udalosť. V južnej Itálii, presnejšie v Apúlii, padol 16. apríla 1071 do rúk Normanov pod vedením ambiciózneho vojvodu Róberta Guiscarda posledný byzantský oporný bod v tejto oblasti – prístav Bari.¹⁸⁵ Tým sa zavŕšil proces ovládnutia celého juhu Apeninského polostrova Normanmi.¹⁸⁶ Hoci táto porážka nemala na vývoj byzantskej armády až taký dopad ako bitka pri Mantzikerte, predsa len zmenila rovnováhu síl na západných námorných prístupoch k Byzancii a uviedla na scénu nového protivníka upadajúceho byzantského loďstva – rodiace sa loďstvo Normanov.¹⁸⁷

II. 3. 1. Dopad na armádu

Bitka pri Manzikerte a následná občianska vojna silne ovplyvnila ďalší vývoj byzantskej armády a v podstate výrazne determinovala jej podobu na začiatku vlády Alexia I. Komnénéna. V období pred bitkou pri Mantzikerte už bola transformácia byzantskej armády

¹⁸² Pre opis bitky pri Mantzikerte pozri: MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 160-164; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé historias*, Nicephori Bryenii Historiarum libri quattuor, CFHB. Recensuit, gallice vertit, notis indicibusque instruxit Paulus Gautier. Brusel 1975, s. 113-119; HALDON, J.: *The Byzantine Wars*. Stroud 2000, s. 112-127; NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 59-86, tam pozri aj ďalšiu bohatú bibliografiu spojenú s touto bitkou.

¹⁸³ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 168-169; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 121; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Β' 2*, s. 246-247.

¹⁸⁴ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 179; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 484; ANGOLD, M.: *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: a political history*. Londýn – New York 1997, s. 116.

¹⁸⁵ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardis ducis fratris eius*. RISS V, ed. L. A. Muratori. Miláno 1724, s. 573; ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Κράτος*, s. 195; McQUEEN, W. B.: Relations between the Normans and Byzantium 1071 – 1112. *Byzantion*, 56, 1986, s. 428; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 117-118.

¹⁸⁶ CHALANDON, F.: *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*. Tome I. New York 1960, s. 190; CHARANIS, P.: Byzantium, the West and the Origin of the First Crusade. *Byzantion*, 19, 1949, s. 17.

¹⁸⁷ V súvislosti s obliehaním Bari došlo aj k prvým potýčkam medzi byzantským a normanským loďstvom. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 573. K prvým námorným operáciám Normanov po roku 1061 pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 126-127.

zmieňovaná vyššie (z jednotiek typu *themata* na *tagmata*) v podstate ukončená. Známy, a v odbornej literatúre často komentovaný pokus Romana IV. Diogena povolať v roku 1068 do zbrane po rokoch zanedbávania aj vojakov bývalých *themata*¹⁸⁸ v plnej nahote ukázal, že táto reorganizácia už prebehla, a ukázala sa už ako nevratná. Opätovne je namieste konštatovať, že armáda zložená z profesionálov (bez ohľadu na to, či domáceho, alebo cudzieho pôvodu) slúžiacich za žold nemusela v tej dobe nutne znamenať, že bola menej spoľahlivá, alebo horšia ako pôvodné *themata*. To čo spôsobilo kolaps veľkej časti byzantskej armády v období rokov 1071 až 1081 boli predovšetkým priame vojenské dôsledky prehranej bitky pri Mantzikerte, ako aj následnej občianskej vojny¹⁸⁹ (materiálne a ľudské straty v radoch armády), úpadok morálky časti jednotiek byzantskej armády po tragickej smrti Romana IV. Diogena¹⁹⁰, ako aj chaosu, ktorý vyvolali nájazdy Seldžukov v Malej Ázii tesne po nej, a nakoniec povstanie normanského žoldniera Roussela z Bailleul (1073-1075/76).¹⁹¹ Tento chaos bol nielen vojenského, ale aj organizačného a ekonomického rázu, a predovšetkým ekonomický dopad straty veľkých častí území v Malej Ázii a ukončenie efektívnej kontroly cisára Michala VII. Douku v hlavnom meste nad dianím v týchto oblastiach potom následne ovplyvnili aj možnosť udržania ako aj bojaskopnosti jednotlivých oddielov *tagmata* v maloázijských provinciách.

Vďaka výnimočnému významu bitky pre Mantzikerte, ktorý jej prisúdili už jej súčasníci, ako aj vďaka množstvu dobových písomných prameňov, ktoré sa o tejto bitke zmieňujú, je možné vytvoriť si určitú predstavu o obraze zloženia byzantskej armády resp. jej ofenzívnej časti v roku 1071. Súčasný stav bádania zatiaľ neumožňuje identifikovať všetky jednotky, a hlavne to, čo by historikov zaujímalo snáď najviac – tj. ich početnú silu. Takisto cisár Roman IV. na výpravu proti Sedžukom prirodzene nemobilizoval celú byzantskú armádu, ale len jej významnú časť¹⁹², pozostávajúcu predovšetkým z oddielov povolanych z východnej a niektorých aj zo západnej polovice Byzantskej ríše. Medzi domácimi jednotkami (*rōmaika*

¹⁸⁸ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 103-104; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 678; TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 85.

¹⁸⁹ Pozri stručný popis občianskej vojny: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 477-485.

¹⁹⁰ ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 484.

¹⁹¹ Pre stručný opis pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 522-524; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*. Pozri tiež text nižšie.

¹⁹² Okrem jednotiek účastniacich sa tohto ťaženia ďalšie jednotky v tej istej dobe prirodzene chránili ostatné úseky východnej hranice Byzancie, kde slúžili ako posádky mnohých kľúčových postavení a pevností. To isté platí aj pre Balkán, kde Roman IV. musel zanechať adekvátne sily v prípade útoku Normanov, ktorí len v apríli 1071 dobyli Bari v južnej Itálii, a mohli eventuálne využiť byzantskú angažovanosť v bojoch proti Seldžukom. Ďalšou potenciálnou hrozbou pre byzantskú moc na Balkáne bolo v tom istom čase aj Uhorsko. HALDON, J.: *Wars*, s. 115; NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 39; CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert: un désastre militaire? Byzantion*, 50, 1980, s. 421.

tagmata) figurovali elitné *tagmata* z hlavného mesta *Scholai* a *Stratelatai*¹⁹³, ďalej *tagmata* z provincií Kapadókia¹⁹⁴, Charsianón¹⁹⁵, Anatolikón¹⁹⁶, Kolóneia, Chaldia,¹⁹⁷ Armeniakón¹⁹⁸, Kilíkiá, a Bithýnia, a posily prišli aj zo severnej Sýrie, resp. z okolia Antiochie.¹⁹⁹ Z európskej polovice ríše sa spomína päť západných *tagmata* (*esperia pente tagmata*)²⁰⁰, plus *tagma* z provincie Boulgaria.²⁰¹ Ďalšie jednotky tvorili rozličné kategórie cudzích žoldnierov; vo vojsku bola prítomná Varjažská garda, *tagma* Rusov²⁰², *tagma* Frankov (Normanov)²⁰³, *tagma* Nemcov (*Nemitzoi*)²⁰⁴, *Hetaireiai*²⁰⁵, arménska pechota²⁰⁶, Oguzskí Turci (Uzovia)²⁰⁷ a Pečenehovia (označovaní ako Skýti).²⁰⁸ Početná sila tejto expedičnej armády sa veľmi ťažko odhaduje, avšak v súčasní bádatelia sa zhodujú, že nepresahovala 40 tisíc mužov.²⁰⁹ Straty

¹⁹³ HALDON, J.: *Wars*, s. 117; NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 40. K tejto jednotke jestvuje veľmi málo priamych informácií a objavuje sa v písomných prameňoch len v tomto období. Prepokladá sa, že sa jednalo o podobnú elitnú jednotku ako napríklad *Scholai*. Pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 247-249; AHRWEILER, H.: *Recherches*, s. 26.

¹⁹⁴ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 162; HALDON, J.: *Wars*, s. 116; NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 40; CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 425. N. Tsangas odhaduje jeho početnú silu na 6 tisíc vojakov. ΤΣΑΓΓΑΣ, Ν.: *Μαντζικέρτ, η αρχή του τέλους του μεσαιωνικού ελληνισμού*. Atény (rok vydania neznámy), s. 194. Provincia Kapadókia patrila až do začiatku 9. storočia pod *thema* Anatolikon. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β΄*, s. 455.

¹⁹⁵ KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 256. Provincia Charsianon pôvodne patrila pod *thema* Armeniakon. K jej dejinným osudom v priebehu 11. storočia pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β΄*, s. 435-448.

¹⁹⁶ Pod týmto súhrnným označením sa najneskôr od 40-tych rokov 11. storočia skrývajú dve nezávislé jednotky označované ako *tagma Lykaonon* a *tagma Pisidon*. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 252-253.

¹⁹⁷ *Kolōneiatai* a *Chaldaioi* tvorili *tagma* doplňované regrútmi z provincie Chaldia. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 257.

¹⁹⁸ KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 255-256.

¹⁹⁹ NIKÉFOROS BRYENNOS, *Hylé*, s. 107; HALDON, J.: *Wars*, s. 116-117; CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 422.

²⁰⁰ O presnej náplni tohto termínu sa vedú diskusie, ale konečný verdikt zatiaľ nepadol. Podľa W. Treadgolda sa pod týmto súhrnným označením skrývajú elitné *tagmata* *Scholai*, *Exkoubitai*, *Bigla*, *Hikanatoi*, a *Athanatoi*. TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 85. S týmto záverom však nie je možné súhlasiť, pretože ako sme uvideli vyššie *Scholai*, *Exkoubitai*, *Hikanatoi* a *Bigla* boli súhrnne označované ako *basilika tagmata*. H.-J. Kühn pod týmto označením rozumie Varjagov, Frankov (Normanov), a jednotku s názvom *Maniakatoi* (*Latinoi*) zloženú tiež v podstate z Normanov, resp. západných rytierov, ktorí slúžili pod Geórgiom Maniakom v južnej Itálii a na Sicílii v priebehu 40-tych rokov 11. storočia, a aj po jeho smrti si udržali svoj organizačný rámec a stali sa plnohodnotnou súčasťou byzantskej armády. Pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 258. J. Haldon otázku ich zloženia ponecháva otvorenú, avšak odhaduje ich početnú silu na 5 tisíc mužov (1000 mužov na jedno *tagma*). HALDON, J.: *Wars*, s. 116. Je možné sa domnievať, že *esperia pente tagmata* boli *tagmata* z Makedónie, Trákie, Thessaloniké, Dyrrachia a Normani z jednotky *Maniakatoi* (*Latinoi*). J.-C. Cheynet odhaduje súhrnnú početnú silu západných *tagmata* na 15 tisíc mužov. CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 426.

²⁰¹ NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 40.

²⁰² CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 423.

²⁰³ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 148; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 144.

²⁰⁴ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 147; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 144; NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 40.

²⁰⁵ NIKÉFOROS BRYENNOS, *Hylé*, s. 115; NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 40.

²⁰⁶ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 151.

²⁰⁷ JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 144, 147; CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 424.

²⁰⁸ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 156-157; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 147; HALDON, J.: *Wars*, s. 116-117; CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 422-423.

²⁰⁹ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 44. K tomuto počtu je ale ešte potrebné prirátat približne 20 tisíc služobníkov, ktorí sa starali o trén, potraviny, batožiny, stany a iný náklad, kone a mulice nesúce náklad. NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 40; CHEYNET, J.-C.: *Mantzikert*, s. 426.

utržené Byzantíncami v bitke sú odhadované na približne 10 %²¹⁰, ale je treba mať na zreteli, že nepostihli všetky jednotky rovnako. Západné *tagmata* prežili bitku prakticky bez strát, podobne aj *Hetaireiai*, ktorí ako súčasť zadného voja do boja prakticky ani nezasiahli²¹¹, s malými alebo žiadnymi stratami sa stiahlo *tagma* z Kapadókie. Takisto jednotky, ktoré Romanos IV. poslal pod velením *magistra* Jozefa Tarchaneióta (alebo aj Trachaneióta) ešte pred samotnou bitkou smerom na Chliat (dnes mesto Ahlat v Turecku), neutrpeľi žiadne straty, lebo sa hlavného stretnutia pri Mantzikerte ani nezúčastnili.²¹² Najväčšie straty nakoniec utržili pešie jednotky²¹³ a jednotky bojujúce priamo v strede zostavy, resp. určené na jeho ochranu, tj. cisárova osobná stráž *Stratelatai* a *Scholai*.²¹⁴ Z vojenského hľadiska však porážka pri Mantzikerte neznamovala žiadne osudové oslabenie byzantskej armády.²¹⁵

Tento záver je zrejmý aj z nasledovných udalostí, tj. z občianskej vojny, počas ktorej sa Romanos Diogenes pokúšal získať späť cisársky trón. V tomto konflikte boli zastúpené výlučne *tagmata* z východnej časti ríše, pričom sa jednalo viac-menej o tie isté jednotky, ktoré sa účastnili bitky pri Mantzikerte.²¹⁶ Romanovi Diogenovi nakoniec ostalo verné len *tagma* z Kapadókie, vojaci z Kilíkie, a arménska pechota, a všetky ostatné východné *tagmata*²¹⁷ spolu s elitnými *tagmata* z hlavného mesta a normanskými žoldniermi na čele s Róbertom Crispinom sa postavili na stranu Michala VII. Douku a jeho prívržencov.²¹⁸ Tejto armáde velil najprv cisárov bratranec *prōtoproedros* Konštantín Doukas²¹⁹ a od jari 1072 potom jeho brat domestik

²¹⁰ HALDON, J.: *Wars*, s. 126; CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 431.

²¹¹ CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 428.

²¹² Jednalo sa o veľkú časť, v ktorej boli okrem iného aj Varjagovia a časť arménskych jednotiek, ktorá pravdepodobne predstavovala polovicu celého byzantského vojska. Okrem toho smerom na Chliat operovali aj normanskí žoldnieri pod velením Russela z Bailleul a Pečenehovia. CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 422-423. Tieto jednotky ustúpili tlaku Seldžukov najprv na juh a potom na západ do mesta Melitene (dnes Malatya) a tiež utrpeli len minimálne straty. NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert*, s. 41, 56.

²¹³ Konkrétne arménska pechota, pretože jej pešiaci nemohli ustúpiť z bojiska tak rýchlo ako jazdecké oddiely. CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 431.

²¹⁴ Tamže, s. 428.

²¹⁵ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 46; CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 429-432.

²¹⁶ CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 429. *Tagmata* západnej polovice ríše sa kvôli údajnej prísaha domestiká Západu Nikéfora Bryennia, že nebude bojovať proti svojmu blízkeho priateľovi občianskej vojny nezúčastnili. K tomu pozri: MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 173; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 348.

²¹⁷ Pravdepodobne išlo o *tagmata* z provincií, ktoré si nedokázal získať na svoju stranu Roman Diogenés na jeseň 1071, keď mal podľa Michala Attaleiata ešte stále šancu postúpiť až do Bithýnie, tzn. do západnej Malej Ázie. Cestou mohol získať podporu vojakov z Izaurie, Pisídie, Lykaónie, Paflagónie a Honóriady. Neskôr sa poslušne zaradili do vojska vernému Michalovi VII. Doukovi. ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 173; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 348. Attaleiatés však používa staré geografické názvy, takže bohužiaľ nie je jasné o ktoré *tagmata* sa presne jedná. Je možné prepokladať, že to boli tie isté domáce *tagmata* (z provincií Armeniakón a Anatolikón), ktoré sa zúčastnili bitky pri Mantzikerte, pozri text a poznámku č. 194 vyššie.

²¹⁸ Väčšina normanských žoldnierov sa najprv pridala na Diogenovu stranu, avšak neskôr zmenili strany. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 348-349; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 482.

²¹⁹ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 169; ΝΙΚΕΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Ηλὲς*, s. 125-127; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 482; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 116.

Východu *prōtoproedros* Andronikos Doukas.²²⁰ Spomínané boje mali za dôsledok pomerne vysoké straty na životoch²²¹, pričom *tagma* z Kapadókie zrejme prestalo jestvovať ako bojaschopná jednotka²²² a to isté je možné predpokladať aj o časti arménskych peších jednotiek.²²³ Postupné ďalšie „púšťanie žilou“ predstavovalo následok pokračujúceho tlaku Seldžukov, ktorý v priebehu roka po bitke pri Mantzikerte stále silnel²²⁴ a spôsoboval postupný rozpad byzantskej správy na území ovplyvnenom ich nájazdmi.²²⁵ Jednotky na týchto územiach podliehali rovnakému procesu, poprípade sa prestali cítiť zaviazané slúžiť centrálnej vláde v Konštantínopole v dôsledku správ o krutom osude Romana Diogena a ich velitelia začali jednať nezávisle.²²⁶

Vláda v Konštantínopole, reprezentovaná od tejto chvíle logothétom (*logothetēs tou dromou*)²²⁷ eunuchom Nikeforitzom²²⁸, sa snažila tento neblahý proces zastaviť. Aby demonštrovala, že má nad vývojom udalostí ešte stále plnú kontrolu, tak roku 1073 zorganizovala novú vojenskú výpravu proti Turkom. Byzantskému vojsku, ktoré sa zrejme

²²⁰ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 173; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 133; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 116; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 151-152.

²²¹ CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 433.

²²² Pozri: NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 135, pozri tiež poznámku č. 192.

²²³ CHEYNET, J.-C.: Mantzikert, s. 433.

²²⁴ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 183. Seldžuci mali takpovediac voľnú ruku pretože režim Michala VII. Douku v Konštantínopole sa z neznámych dôvodov nesnažil o uplatnenie zmluvy, ktorú po prehratej bitke pri Mantikerte uzavrel so seldžuckým sultánom Romanos Diogenés. JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 156; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 105. Situáciu prirodzene skomplikovala smrť sultána Alp Arslana roku 1072.

²²⁵ Po bitke pri Mantzikerte sa zároveň zmenil aj charakter tureckých nájazdov, pretože nomádi sa už začali priamo usadzovať na byzantskom území a nevracali sa už naspäť za hranice. Inými slovami z dočasnej prítomnosti Seldžukov sa stala prítomnosť permanentná. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β΄*, s. 484.

²²⁶ To bol veľmi pravdepodobne prípad vojakov z Kapadókie, ktorí podporovali Romana Diogena, a po jeho zbytočnej smrti úplne stratili motiváciu slúžiť jeho katom. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β΄*, s. 484-485. Najviditeľnejším prípadom odporu voči centrálnej vláde a samostatného jednanie je povstanie Roussela z Bailleul (pozri text nižšie). Zosadenému Romanovi Diogenovi zachovali vernosť a s jednotkami pod svojím velením odmietli slúžiť aj ďalší vysokí vojenský velitelia na byzantskej východnej hranici v oblasti Kilíkie a horného toku Eufratu a v severnej Sýrii, konkrétne Filaretos Brachamios a Basileios Apokapés. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 398; TREADGOLD, W. T.: *A History of Byzantine State and Society*. Stanford, Stanford University Press 1997, s. 605-606. V pozadí odporu týchto veliteľov však môže byť aj ich arménsky pôvod, ako aj skutočnosť, že v spomínaných pohraničných oblastiach bol veľmi silný arménsky živel. K tomu pozri napríklad: SEIBT, W.: Stärken und Schwächen der Byzantinischen Integrationspolitik gegenüber den neuen Armenischen Staatsbürgern im 11. Jahrhundert. In: *Η αυτοκρατορία σε κρίση (:) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Atény 2003, s. 331-347.

²²⁷ *Logothetēs tou dromou* bol vedúcim úradníkom ministerstva (*logothesion*) spravujúceho cisársku poštu (*dromos*). Do jeho kompetencií však spadalo aj zabezpečovanie komunikácií a všetky diplomatické, či utajené aktivity, takže v dnešnom ponímaní by tento úradník skôr zodpovedal ministrovi vnútra a zahraničných vecí.

²²⁸ Nikeforitzes pochádzal z provincie Boukellarión v Malej Ázii. Do štátneho aparátu v Konštantínopole sa dostal v priebehu vlády cisára Konštantína X. Doukasa (1059-1067), a postupne stúpал v štátnej hierarchii. Avšak vzhľadom k škrupulóznym praktikám a intrigám stratil priazeň cisára Romana IV. Diogena a bol poslaný do vyhnanstva. Michal VII. ho prostredníctvom svojho strýka *kaisara* Jána Douku opäť povolal späť a začiatkom roku 1073 mu zveril vyššie spomínanú funkciu, vďaka ktorej sa stal najvýznamnejším úradníkom v ríši. K jeho kariére a pôvodu pozri: MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 180-181; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 143-145; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 155; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 116-118; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 121.

skladalo z rovnakých jednotiek ako rok predtým²²⁹, velil Michalom VII. čerstvo vymenovaný domestik Východu Izák Komnénos²³⁰, starší brat neskoršieho cisára Alexia I. Komnéna.²³¹ *Tagma* normanských žoldnierov o sile 400 mužov²³² viedol veterán bitky pri Mantzikerte *bestēs* Roussel (alebo Oursel) z Bailleul²³³, ktorý bol vzhľadom ku svojim skúsenostiam určený za zástupcu ešte relatívne neskúseného Izáka Komnéna. Medzi oboma mužmi však cestou k východnej hranici došlo k nehode a Roussel s Normanmi sa vzápätí odpojili od hlavného jadra expedičného vojska. Izák Komnénos bol potom pri meste Kaisareia (dnes Kayseri v Turecku) v Kapadókií porazený Seldžukmi, pričom Byzantínci utrpeli ďalšie straty.²³⁴ Medzitým Roussel z Bailleul dospel s Normanmi na územie provincie Armeniakón a začal tam v priebehu zimy 1073/1074 s pomocou tamojších normanských žoldnierov v byzantských službách²³⁵ vytvárať s centrom meste Amaseia vlastnú, na cisárovi Michalovi VII. v Konštantínopole nezávislú enklávu.²³⁶

Povstanie Roussela z Bailleul na strategickom území provincie Armeniakón veľmi skomplikovalo schopnosť byzantských elít v hlavnom meste zorganizovať a viesť účinnú obranu proti Seldžukom, pretože im znemožnilo posielat' posily na ochranu území ležiacich ďalej na východ (resp. smerom do Kilíkie a k Antiochii v severnej Sýrii) a miestne posádky slúžiace na najodľahlejších úsekoch východnej hranice tak ostali odkázané len samé na seba.²³⁷ Navyše takmer všetky normanské *tagmata* sa pridali na jeho stranu, takže cisárske vojsko

²²⁹ Pozri text vyššie.

²³⁰ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 147; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 105; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 116. K osobe Izáka Komnéna pozri text nižšie.

²³¹ Alexios Komnénos sa tiež zúčastnil tejto výpravy. NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 147; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 485.

²³² CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 323.

²³³ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 183; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 157; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 116. K životnej dráhe tohto úspešného žoldnierskeho veliteľa do bitky pri Mantzikerte pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 74-92; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 522.

²³⁴ ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 486. V absolútnych číslach nie je však možné straty utrpéné Byzantíncami vyčíslit' pretože v kronike Michala Attaleiata sa uvádza len to, že mnohí Byzantínci zahynuli, alebo ich zajali Turci, a že väčšia časť vojska sa zachránila útekom z miesta prehratej bitky. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 184. Izák Komnénos bol medzi Byzantíncami, ktorí upadli do zajatia, ale neskôr sa mu podarilo vykúpiť sa a vrátiť sa do Konštantínopola. V rokoch 1074 až 1078 bol poverený funkciou miestodržiteľa (*doux*) v Antiochii. NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 157; SKOULATOS, B.: *Les personnages byzantins de l'Alexiade, analyse prosopographique de synthèse*. Louvain 1980, s. 125. Zároveň je pre postupné zhoršovanie situácie v Malej Ázii príznačné, že vojsko, ktoré viedol Izák Komnénos, bolo poslednou byzantskou armádou, ktorá kedy operovala na území Kapadókie. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 115.

²³⁵ K usadzovaniu normanských žoldnierov na strategicky významnom území provincie Armeniakón po roku 1050 pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 70-73; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 521-522.

²³⁶ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 116. Nakoniec sa pod jeho velením zhromaždilo 2700 až 3000 mužov, väčšinou Normanov v byzantských službách, ktorí dezertovali a pridali sa k nemu. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 188-189; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 158, 161; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 134; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Β'2*, s. 249.

²³⁷ ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 486, 524.

stratilo jednotky, ktoré do tej doby tvorili jeho údernú päť.²³⁸ Nezávislá normanská dŕžava v Malej Ázii mohla navyše eventuálne časom dostať posily od Normanov Róberta Guiscarda, čo by mohlo mať nedozerne následky. Velením nad výpravou proti Rousselovi z Bailleul bol preto na jar 1074 poverený cisárov strýko *kaisar* Ján Doukas²³⁹, pričom ho sprevádzal aj jeho syn Andronikos, ktorý sa po odvolaní Izáka Komnénéna stal opäť domestikom Východu. V zostave byzantského vojska sa nachádzala Varjažská garda, *tagma* normanských rytierov, ako aj byzantské *tagmata*, pravdepodobne z provincií Anatolikón a Thrakésiôn.²⁴⁰ Z uvedeného popisu je zrejmé, že vojsko *kaisara* Jána Douku obsahovalo menej jednotiek ako v prípade armád vysielaných do Anatólie v predošlých rokoch. Výsledná bitka, ktorá sa nakoniec uskutočnila na brehoch rieky Sangarios (pri moste Zompos) na hranici provincií Anatolikón a Kapadókie²⁴¹, sa skončila porážkou početnejšieho cisárskeho vojska. *Kaisar* Ján Doukas bol zajatý a Andronikos Doukas utrpel ťažké zranenia²⁴², pričom jediný oddiel cisárskej armády, ktorý nakoniec z bojiska ustúpil ako organizovaná vojenská sila a prakticky bez strát bolo už len *tagma Anatolikōn*.²⁴³

Po nezdare tohto ťaženia vláda cisára Michala VII. Douku v Konštantínopole *de facto* nemala k dispozícii žiadne bojaschopné východné *tagmata*.²⁴⁴ Roky 1071 až 1074 neustálych porážok v bojoch a neschopnosť obnoviť kontrolu nad domovskými oblasťami v Malej Ázii, odkiaľ by novými regrútmi bolo možné obnoviť ich bojovú silu, spôsobili ich postupný zánik.²⁴⁵ Nikeforitzés sa snažil akútnu krízu zažehnať vytvorením nových vojenských oddielov, a tak roku 1075 opätovne založil vyššie spomínané elitné *tagma* Nesmrteľných (*Athanatoi*), do

²³⁸ Normanská ťažká jazda v niekoľkých prípadoch rozhodla boj, napríklad k porážke Romana Diogena roku 1072 pri Adane (dnes mesto Seyhan v Turecku) rozhodujúco zasiahli práve Normani vedení Róbertom Crispinom. ΤΣΑΓΓΑΣ, Ν.: *Μαυτζικέρετ*, s. 205. O rastúcom počte Normanov pod velením Roussela z Bailleul pozri poznámku č. 134 vyššie.

²³⁹ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 117.

²⁴⁰ V texte kroniky Nikéfora Bryennia sú v súlade s archaizujúcimi tendenciami uvádzaní Frýgovia, Lykaóni (*Anatolikōn*) a Asianoí (*Thrakēsiōn*). ΝΙΚÉΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Hylé*, s. 169; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 125-126. Frýgovia sú vlastne len o málo neskorší žoldnieri z oblasti mesta Chóma (*Chōmatēnoi*), s pomocou ktorých sa zmocnil trónu roku 1078 Nikéforos Botaneiatés. CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 324.

²⁴¹ ΜΙΧΑΛ ΑΤΤΑΛΕΙΑΤÉS: *Historia*, s. 184. Tu je potrebné poznamenať, že bitka na rieke Sangarios bola poslednou významnou bitkou vo vnútrozemí Anatólie až do príchodu prvej križiackej výpravy a s ňou spojených bojov proti Seldžukom. K tomu viacej: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 122, 128-129. Zároveň sa jedná o poslednú zmienku o provincii Kapadókia v kronike Michala Attaleiata. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 486.

²⁴² ΝΙΚÉΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Hylé*, s. 171, 173, 209. Andronikos Doukas utŕženým zraneniam podľahol ešte v priebehu toho istého roka.

²⁴³ Veliteľom tejto jednotky bol *kouropalatēs* Nikéforos Botaneiatés, ktorý bol vojenským veliteľom provincie *Anatolikōn*. ΝΙΚÉΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Hylé*, s. 237;

²⁴⁴ Tamže, s. 265; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 138-139.

²⁴⁵ ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 132.

ktorého radov najímal prednostne utečencov z Malej Ázie.²⁴⁶ Ďalším opatrením na doplnenie početného stavu armády bolo najímanie čo najväčšieho počtu zahraničných žoldnierov rôzneho pôvodu, pričom najvýznamnejší pokus v tejto oblasti predstavuje snaha o získanie 6 tisíc žoldnierov z Alanie (v oblasti dnešného Gruzínska). Nakoniec sa však tento pokus vzhľadom k akútnemu nedostatku finančných prostriedkov, ktorý sa práve v tomto období začal čoraz výraznejšie prejavovať, skončil neúspešne.²⁴⁷ Napriek negatívnym skúsenostiam s normanským žoldnierskym veliteľom Rousselom z Bailleul Byzantínci ešte zintenzívnili pokusy o najímanie väčšieho množstva normanských žoldnierov prostredníctvom uzavretia aliancie priamo s Róbertom Guiscardom²⁴⁸, a v neposlednom rade začali z nedostatku iných možností najímať do radov byzantskej armády ako žoldnierov aj samotných seldžuckých Turkov.²⁴⁹

Úplný rozklad maloázijských *tagmata* v priebehu niekoľkých rokov bezprostredne po bitke pri Mantzikerte výrečne dokazujú tri udalosti, z ktorých jedna predstavuje snahu centrálnej vlády v Konštantínopole o definitívne potlačenie povstania Roussela z Bailleul v priebehu rokov 1075 až 1076, a dva ďalšie pokusy o získanie cisárskeho trónu s východiskom na zostávajúcich územiach pod byzantskou kontrolou v Anatólii – povstanie Nikéfora Botaneiata roku 1077 proti Michalovi VII. Doukovi²⁵⁰ a povstanie *magistra* a *bestarcha* Nikéfora Melisséna roku 1080 proti Nikéforovi III. Botaneiatovi.²⁵¹ Likvidáciou rebélie

²⁴⁶ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 243; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 265; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 123; TREADGOLD, W. T.: *State*, s. 607. Spomínaní utečenci mohli byť vo veľkej miere bývalí vojaci donedávna jestvujúcich maloázijských *tagmata*. Staronová elitná jednotka *Athantoi* však už okrem krátkeho nasadenia v roku 1080 za vlády Nikéfora III. Botaneiata nikdy na pôde Malej Ázie znovu neoperovala. Napriek tomu ju aj naďalej môžeme považovať za súčasť oddielov z východnej polovice Byzantskej ríše. Pozri text nižšie.

²⁴⁷ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 183. V byzantských službách ich ostalo len 150, pričom sa stali členmi osobnej stráže Alexia Komnéna (Tamže, s. 185). Zaujímavý je ich pôvodne plánovaný počet, ktorý nápadne pripomína počet Varjagov vyslaných na pomoc Basileiovi II. Žeby sa Nikeforitzés pokúsil vedome imitovať opatrenie, ktoré v poslednej chvíli zachránilo tohto úspešného cisára? K tomu pozri: CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 323.

²⁴⁸ Dohoda mala byť spečatená sobášom Michalovho syna Konštantína s dcérou Róberta Guiscarda. K tomu pozri: JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 167, 170; BIBICOU, H.: Une page d'histoire diplomatique de Byzance au XIe siècle: Michel VII Doukas, Robert Guiscard et la pension des dignitaires. *Byzantion*, 29-30, 1959-1960, s. 48; SHEPARD, J.: Aspects of Byzantine Attitudes and Policy towards the West in the Tenth and Eleventh Centuries. *Byz. Forsch.*, 13, 1988, s. 100; McQUEEN, W. B.: Relations, s. 429-431; CHALANDON, F.: *Domination*, s. 260-264; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 129. Pozri tiež text nižšie.

²⁴⁹ ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 132. Pomoc seldžuckých spojencov proti svojim rivalom v Konštantínopole očakával už Romanos Diogenés na prelome rokov 1071/1072. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 172; ΤΣΑΓΓΑΣ, Ν.: *Μαντζικέρτ*, s. 205. Veľkými „zamestnávateľmi“ tureckých žoldnierov sa však stali predovšetkým Michal VII. Doukas a Nikeforitzés. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 144. Napríklad roku 1075 najali 5 alebo 6 tisíc Turkov pod vedením tureckého náčelníka Artucha, aby porazili Roussela z Bailleul a jeho Normanov, avšak neúspešne. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 189; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 149-150.

²⁵⁰ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 241, 263 ff.

²⁵¹ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 301 ff; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 12.

Roussela z Bailleul bol poverený vtedy ešte „len“ *proedros* Alexios Komnénos²⁵², a je príznačné, že k tejto náročnej úlohe v porovnaní s predchádzajúcimi pokusmi nedostal takmer žiadnych vojakov, ani finančné prostriedky.²⁵³ Vláda v Konštantínopole už totiž žiadne nemala v tej chvíli k dispozícii. Pred podobnou dilemou však stáli aj obaja spomínaní povstalci, keďže kvôli katastrofálnemu nedostatku byzantských oddielov (ktoré by inak za normálnych okolností použili na dosiahnutie svojho cieľa) museli nakoniec siahnuť k vojenskej pomoci od rozličných skupín Seldžukov (napríklad oddielov Mansúra a Sulejmana, synov Kutlumušových²⁵⁴), ktoré povolali do svojich služieb.²⁵⁵ Nikéforos Botaneiatés ako bývalý *doux Anatolikōn*²⁵⁶ horkoťažko zozbieral zvyšky vojakov slúžiacich na území tejto provincie a výsledkom bola jednotka 300 mužov²⁵⁷, nazývaná podľa miesta svojho vzniku mesta Chóma vo Frýgii ako *Chōmatēnoi*.²⁵⁸ Nikéforos Melissénos o tri roky neskôr už vo svojom vojenskom sprievode nemal takmer žiadne byzantské oddiely a okrem hŕstky vojakov získaných stiahnutím z byzantských miest a pevností v západnej Malej Ázii (Frýgia, Bithýnia) sa jeho vojsko skladalo takmer výlučne zo Seldžukov.²⁵⁹

Jedinou v podstate nedotknutou a plne bojaschopnou súčasťou byzantskej armády v priebehu nevýraznej vlády Michala VII. Douku zostali okrem *basilika tagmata*²⁶⁰ v okolí Konštantínopola jednotky zo západnej časti ríše (*esperia tagmata*), ktoré sa však do diania v Malej Ázii vôbec neangažovali.²⁶¹ A boli to práve tieto jednotky, ktoré podporovali Nikéfora Bryennia (*proedros kai doux Dyrrachiu*) pri jeho pokuse o získanie cisárskeho trónu v rokoch 1077/1078.²⁶² O ich zložení a početnom stave sme našťastie pomerne dobre informovaní,

²⁵² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 15 ff.; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 117; TREADGOLD, W. T.: *State*, s. 606.

²⁵³ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 199; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 187; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 169. Po porážke Roussela z Bailleul ostalo *thema* Armeniakón ponechané svojmu osudu, a čoskoro sa jeho územia s výnimkou pobrežia Pontu zmocnili tureckí kočovníci pod vedením emíra Melika Danišmenda. ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Β'*, s. 524-526.

²⁵⁴ Turecký náčelník Kutlumuš ibn Arslan Israil (Qutalmiș) bol bratrancom prvého seldžuckého sultána Togrul bega (1055-1063) a po jeho smrti vyvolal revoltu proti jeho synovi a nástupníkovi Alp Arslanovi (1063-1072). V bitke pri Damgane, ktorou celá revolta vyvrcholila, však padol a zanechal po sebe štyroch synov, z ktorých Sulejman (Sulejman ibn Kutlumuš) sa napokon v roku 1084 stal zakladateľom Rúmskeho sultanátu v Malej Ázii. CAHEN, C.: *La Turquie pré-ottomane*. Varia Turcica 7. Istanbul - Paríž 1988, s. 12-13.

²⁵⁵ CAHEN, C.: *Turquie*, s. 12-13; CAHEN, C.: *Turkey*, s. 8-9.

²⁵⁶ CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 350. Pozri tiež poznámku 241 vyššie.

²⁵⁷ CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 323; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κίνημα*, s. 132; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 119.

²⁵⁸ Pozri: NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 265; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 110; CHEYNET, J.-C.: *La résistance aux Turcs en Asie Mineure entre Mantzikert et la première croisade*. In: *Εβρυχία. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, Paríž 1998, s. 133 ; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 120.

²⁵⁹ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 301; CHEYNET, J.-C.: *Résistance*, s. 133-147; FRANKOPAN, P.: *Melissenos*, s. 156, 176.

²⁶⁰ Pozri text vyššie.

²⁶¹ Pozri text vyššie.

²⁶² JÁN SKYLITZÉS: *Συβέχεια*, s. 172; MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 242-243.

pretože sa ich veľká časť²⁶³ zúčastnila bitky pri Kalavryách v Trákii roku 1078²⁶⁴, kde bol Bryenniov postup na Konštantínopol úspešne zastavený novoustanoveným domestikom Západu (už s titulom *nōbelissimos*) Alexiom Komnénom.²⁶⁵ Mladý vrchný veliteľ zase velil všetkým zvyšným jednotkám, ktoré ostali verné vláde Nikéfora III. Botaneiata v Konštantínopole.²⁶⁶ Je skutočne iróniou, že práve tieto dve posledné bojaschopné zoskupenia byzantských jednotiek, sa v bitke pri Kalavryách vyhli len o vlások vzájomnému zničeniu, aby sa následne stali základom armády, s ktorou po úspešnom vojenskom prevrate v apríli 1081²⁶⁷ Alexios Komnénos (konečne už ako byzantský cisár) mohol začať s odstraňovaním neblahých dôsledkov prehratej bitky pri Mantzikerte.

II. 3. 2. Dopad na loďstvo

Konštatovali sme vyššie, že oproti pozemným jednotkám, kde mal politický a vojenský vývoj po bitke pri Mantzikerte priame negatívne dôsledky na ich početnú silu a bojaschopnosť, úpadok byzantského loďstva začal už oveľa skôr než v roku 1071 a porážka byzantskej armády naň vlastne nemala žiaden bezprostredný vplyv. To, čo viedlo k zanedbávaniu loďstva a k jeho postupnému úpadku bol trvalý mierový stav od polovice 30-tych rokov 11. storočia vo vodách Stredozemného a Čierneho mora.²⁶⁸ Tento úpadok nebol najprv vôbec nápadný, a začal sa prejavovať až potom, čo sa situácia na mori definitívne obrátila v neprospech Byzantíncov. Práve po roku 1071 sa vo východnom Stredomorí postupne materializovali dve nové hrozby, ktoré spôsobili, že obnovenie bojaschopnosti byzantského loďstva začalo byť opäť aktuálne. Prvou udalosťou bolo už spomenuté dobytie prístavu Bari Normanmi v 16. apríla 1071.²⁶⁹ Veľkú úlohu pri dobýjaní tohto posledného byzantského oporného bodu v Apúlii malo

²⁶³ Odhadom približne 15 tisíc mužov. Celkovo sa početný stav západnej polovice armády odhaduje na 25 tisíc vojakov. CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 330.

²⁶⁴ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 289-291; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 180-181; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 269-279. Pozri tiež: TOBIAS, N.: *The Tactics and Strategy of Alexius Comnenus at Calavrytae, 1078. Byzantine Studies*, 6, 1979, s. 193-211.

²⁶⁵ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 288-289; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 180; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Β' 2*, s. 255.

²⁶⁶ K zostave vojsk oboch protivníkov pozri: NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 265 (jednotky pod velením Alexia Komnéna), 269 (jednotky pod velením Nikéfora Bryennia); ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 20 ff.; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 353; HALDON, J.: *Wars*, s. 128-129.

²⁶⁷ Pozri text nižšie.

²⁶⁸ BÖHM, M.: *Flota*, s. 103. Tento jav nie je typický len pre 11. storočie, ale k úpadku vojrovej flotily dochádzalo pravidelne v dôsledku všetkých mierových období v byzantských dejinách. AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 161-162. Aj niektorí členovia byzantskej vládnucej vrstvy si v tomto období uvedomovali postupný úpadok námornej moci ich štátu, o čom svedčia aj niektoré pasáže o potrebe udržiavať bojaschopné loďstvo ako jednej z hlavných povinností byzantského cisára v Kekaumenovom *Strategikone*. Pozri: KEKAYMENOΣ: *Στρατηγικόν*, s. 268-273; BÖHM, M.: *Flota*, s. 82-83.

²⁶⁹ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 59.

normanské loďstvo, ktoré vznikalo od začiatku 60-tych rokov 11. storočia.²⁷⁰ Jeho postupný vznik a vývoj bol podmienený charakterom územia v južnej Itálii, ako aj faktom, že sa Normani od mája 1061 s veľkou vervou pustili do dobývania Sicílie.²⁷¹ Toto vskutku ambiciózne podujatie by bez námornej podpory nebolo možné.²⁷² Normanské loďstvo sa tak zo skromných začiatkov veľmi rýchlo vypracovalo do pozície nebezpečného protivníka a bolo tak otázkou času, kedy začne podporovať ďalšie normanské výboje v oblasti. Druhým medzníkom bola samotná bitka pri Mantzikerte, resp. postupné usadzovanie Seldžukov na územiach v Anatólii, ktoré v priebehu niekoľkých rokov po bitke pri Mantzikerte priviedlo Turkov až k pobrežiu Egejského mora na západe a Stredozemného mora na juhu.²⁷³ Seldžuckí kočovníci navyknúť na kočovný život v eurázijskej stepi najprv neprejavovali nijaký zvláštny záujem o pokračovanie svojich výbojov na mori²⁷⁴, ale táto situácia sa tiež mala zmeniť čo nevidieť.

Z popisu historických udalostí v byzantských prameňoch týkajúcich sa obdobia po bitke pri Mantzikerte je zjavné, že loďstvo len veľmi výnimočne hralo aktívnu úlohu v prebiehajúcich udalostiach. Vlastne je možné konštatovať, že zmienky v byzantských prameňoch sú tak zriedkavé a vágne²⁷⁵, že je možné predpokladať existenciu len veľmi obmedzeného počtu lodí v činnnej službe.²⁷⁶ Počas samotnej vlády Michal VII. Douku bolo byzantské loďstvo odsúdené k takmer úplnej nečinnosti²⁷⁷ a dokonca vraj podľa svedectva Michala Attaleiata nemalo ani

²⁷⁰ Pozri text vyššie.

²⁷¹ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 114. Začiatky normanského loďstva boli veľmi skromné (malo len 13 lodí) a jeho jadro okrem lodí rôznych typov a pôvodu tvorilo niekoľko opustených a Normanmi opravených byzantských dromón, ktoré Normani našli v apúlskych prístavoch a v Régju v Kalábrii. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 312-313. Posádky lodí sa skladali z miestnych apúlskych a gréckych námorníkov, iba vojaci na ich palubách boli Normani. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 126.

²⁷² Plne sa výhoda vlastného silného loďstva prejavila napríklad pri obliehaní a dobytí Palerma roku 1072. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 313; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 118, 124-125.

²⁷³ Medzi tureckými kočovníkmi jestvovala jedna skupina, ktorá roku 1075 na čele s emírom Tzachom obsadila prístav Smyrna. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 306. O Tzachovi ešte bude reč nižšie.

²⁷⁴ BÖHM, M.: *Flota*, s. 93.

²⁷⁵ Myslí sa tým, že byzantskí autori neuvádzajú presnejšie údaje o nasadení loďstva, napríklad chýbajú tak dôležité informácie, ako napríklad koľko lodí sa konkrétnej akcie zúčastnilo, a kto im velil.

²⁷⁶ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 268, 270-273, 308; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 199, 201, 215, 249, 251.

²⁷⁷ V tomto smere jestvujú dve výnimky. Prvou je nasadenie vojnových lodí Nikéforom Bryenniom z Dyrrachia proti výpadom normanských lodí (resp. pirátskych lodí v normanských službách). NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 215; BÖHM, M.: *Flota*, s. 97-98. To by naznačovalo, že lokálna flotila provincie Dyrrachion predsa len prežívala minimálne do roku 1075/1076, kedy bol Nikéforos Bryennios ustanovený ako jej vojenský guvernér (*doux Dyrrachiou*). Avšak v tom istom texte sa spomína, že Bryennios nechal lode vystrojiť práve pre tento účel (*triereiς κατ' αὐτὸν ἐξοπλισας*), čo by mohlo znamenať, že žiadna flotila už nejestvovala a Bryennios bol nútený na tento účel použiť upravené civilné (obchodné, transportné) plavidlá. Druhú výnimku predstavuje preprava Alexia Komnéna z Herakleie Pontskej (dnes Ereğli v Turecku) na pobreží Čierneho mora spolu so zajatým Rousselom z Baileul roku 1076 do Konštantínopola na palube rýchlej lode vyslanej priamo z hlavného mesta. V tomto prípade sa celkom určite jednalo o plavidlo patriace k cisárskej eskadre (*basilikon dromōnion*). NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 199, 201. Cisárska eskadra sa potom ešte veľmi pravdepodobne zapojila aj do mocenského boja o ovládnutie Konštantínopola v súvislosti s prevratom Nikéfora Botaneiata roku 1078 (pozri poznámku č. 277 nižšie) a pod vedením nemenovaného *spatharia* (*prōtospatharios tēs fialēs?*) aj počas prevratu Alexia

vrchného veliteľa (*droungarios tōn ploimōn*).²⁷⁸ Je možné, že práve z tohto dôvodu sa loďstvo počas povstania Nikéfora Botaneiata proti Michalovi VII. Doukovi pridalo na stranu vzbúreného generála.²⁷⁹ Nikéforos Botaneiatés sa potom tejto zanedbávanej zložke ozbrojených síl odvdáčil tým, že okamžite vymenoval nového vrchného veliteľa.²⁸⁰ Loďstvo mu potom po celý zvyšok jeho pomerne krátkej vlády zachovalo vernosť. Čo sa však skrýva pod pojmom byzantské loďstvo v tomto období? Z uvedených svedectiev byzantských prameňov je ťažké zistiť o akú súčasť (resp. súčasť) byzantského loďstva vlastne išlo, ale vzhľadom k predošlému vývoju sa veľmi pravdepodobne nejednalo o lode provinciálnych flotíl, ani o lode s posádkami zložených zo zahraničných žoldnierov, a možno ani o lode centrálnej konštantínopolskej flotily. H. Ahrweiler sa domnieva, že vo všetkých spomínaných prípadoch bolo nasadených niekoľko dromón, ktoré patrili do stavu cisárskej eskadry (*basilikon dromōnion*)²⁸¹, slúžiacej ako už bolo spomenuté vyššie, len pre osobné potreby cisára.²⁸² Je teda viac než zjavné, že priebehu desaťročia po bitke pri Mantzikerte byzantské loďstvo až na zopár stále slúžiacich lodí v Konštantínopole takmer nejestvovalo.²⁸³

III. ALEXIOS I. KOMNÉNOS

III. 1. Pôvod byzantskej rodiny Komnénovcov

Alexios Komnénos bol potomkom významnej aristokratickej rodiny, ktorá za svoj mocenský vzostup vd'ačila službe za vlády Basileia II. Bulharobijcu, a patrila medzi vojenskú²⁸⁴ aristokraciu podobne ako iné rodiny (Melissénovci, Doukovci, Dalassénovci, Diogenovci, a iní). Pôvod rodiny Komnénovcov sa vo všeobecnosti buď kladie na juh Trákie,

Komnénos na začiatku apríla 1081. K tomu pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 82-84; BÖHM, M.: *Flota*, s. 108-110.

²⁷⁸ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 270-271; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 156; BÖHM, M.: *Flota*, s. 102.

²⁷⁹ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 268; NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 251.

²⁸⁰ Pozri poznámku 276 vyššie. Týmto vrchným veliteľom mohol byť teoreticky istý *bestarchēs* Konštantín, ktorého pečať nájdená v Dristre (!) bola zatiaľ datovaná do 3. štvrtiny 11. storočia. Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 3, s. 379-380. Pokiaľ sa táto skutočnosť potvrdí, mohol tento svoj post zastávať počas celej vlády Nikéfora Botaneiata, keďže po roku 1081 sa vrchným veliteľom loďstva stal najmladší brat Alexia Komnénos Nikéforos. Pozri text nižšie.

²⁸¹ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 156. K podobnému záveru nedávno dospel aj poľský bádateľ M. Böhm, ktorý však na rozdiel od H. Ahrweilerovej ráta aj s existenciou lodí centrálnej konštantínopolskej flotily, pozri: BÖHM, M.: *Flota*, s. 102, 115.

²⁸² Pozri text vyššie.

²⁸³ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 179; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 87; BÖHM, M.: *Flota*, s. 106.

²⁸⁴ Už od počiatku všetci známi mužskí členovia tejto rodiny vykonávali vojenské funkcie. Manuel Komnenos Erótikos, ako aj jeho syn Izák Komnénos zastávali veliteľskú funkciu veľkého domestika Východu. Otec Alexia Komnénos *kouropalātēs* Ján Komnénos bol domestikom Západu. BAPZOS, K.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 38, 41, 49; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 150, 154.

kde ležala dedina Komné²⁸⁵, alebo do Paflagónie v Malej Ázii, do okolia byzantského mesta Kastamon (dnes Kastamonu v Turecku), kde mal podľa dobových písomných prameňov svoj *oikos* Alexiov starý otec Manuel Komnénos Erótikos, žijúci za vlády cisára Basileia II (zomrel ca. 1020).²⁸⁶ Manuelov syn a Alexiov strýko z otcovej strany Izák bol byzantským cisárom od roku 1057 do roku 1059.²⁸⁷ Keď sa roku 1059 Izák dobrovoľne vzdal trónu a vstúpil na radu Michala Psella do kláštora, odovzdal cisársky diadém nie svojmu mladšiemu bratovi Jánovi (otcovi Alexia I.)²⁸⁸ ale príslušníkovi rodu Doukov Konštantínovi, ktorý potom nastúpil na trón ako Konštantín X. Doukas.²⁸⁹ Tento krok veľmi sklamal najmä Jánovu manželku, členku významnej rodiny Dalassénovcov²⁹⁰ – Annu.²⁹¹ Doukovci, a najmä starší brat cisára Konštantína – *kaisar* Ján Doukas, sa týmto stali jej úhlavnými nepriateľmi²⁹², pretože Anna sa nikdy nezmierila, že ju takto tesne minul cisársky diadém. Svoje ďalšie nádeje do budúcnosti následne vkladala do svojich synov.²⁹³ Jej najstarším synom bol Manuel (narodený ca. 1045)²⁹⁴, druhým v poradí Izák (narodený ca. 1050)²⁹⁵, a tretím už spomínaný Alexios (po Alexiovi sa ešte narodili ďalší dvaja synovia Adrianos a Nikéforos, atď.).²⁹⁶ Všetci bratia sa v príslušnom veku v súlade s rodinnou tradíciou rozhodli pre vojenskú kariéru.²⁹⁷ Manuel s významným dvorským titulom *kouropalátēs* zohrával dôležitú úlohu za vlády Romana IV. Diogéna²⁹⁸, ktorý

²⁸⁵ ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 25; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Βυζαντινή ιστορία Γ΄1 1081 – 1204*. Ατény 2001, s. 26.

²⁸⁶ ΝΙΚÉΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Ηγλή*, s. 197. Obidve verzie sa nevyklúčujú, pretože prví Komnénovci mohli skutočne pochádzať z Trákie a až Manuel mohol v malej Ázii získať spomínaný *oikos*. K osobe Manuela Komnéna pozri: ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 25, 38.

²⁸⁷ Tamže, s. 41-47.

²⁸⁸ Tamže, s. 49-57.

²⁸⁹ NEVILLE, L.: *Heroes*, s. 150; ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 45-46; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 75-76.

²⁹⁰ Dalassénovci pochádzali z Malej Ázie, kde v prvej polovici 11. storočia predstavovali zrejme najvplyvnejšiu aristokratickú rodinu. CHEYNET, J.-C.: Basil II and Asia Minor. In: MAGDALINO, P.: *Byzantium in the Year 1000*. Leiden, Brill 2003, s. 19. K dejinám tejto rodiny ako aj k pôvodu a príbuzenským vzťahom samotnej Anny pozri tiež: ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 51-52; ΣΚΟΥΛΑΤΟΣ, Β.: *Personnages*, s. 20-24; CHEYNET, J.-C.: Les Dalassénois. In: CHEYNET, J.-C. – VANNIER, J.-F.: *Etudes prosopographiques*. Byzantina Sorbonensia 5. Paríž 1986, s. 75-117.

²⁹¹ Anna Dalasséna sa stala Jánovou ženou roku 1044 vo veku 14 rokov. DEMOSTHENOUS, A. A.: His mother's voice: Anna Dalasséne's influence on her son, Emperor Alexios Komnenos. *BA*, 16, 2007-2009, s. 231.

²⁹² ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 52; ΣΚΟΥΛΑΤΟΣ, Β.: *Personnages*, s. 20; DEMOSTHENOUS, A. A.: Mother, s. 235.

²⁹³ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 115.

²⁹⁴ Pozri: ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 61-64.

²⁹⁵ Tamže, s. 67-79; ΣΚΟΥΛΑΤΟΣ, Β.: *Personnages*, s. 124-130. Bádateľka A. Christofilopulu uvádza, že sa narodil roku 1054, čím by vekový rozdiel medzi Izákom a mladším Alexiom (pozri text nižšie) bol len tri roky. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Γ΄1*, s. 29.

²⁹⁶ ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 52.

²⁹⁷ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Γ΄1*, s. 28.

²⁹⁸ Manuelov spoločenský vzostup na cisárskom dvore bol podmienený jeho sobášom s príbuznou Romana Diogéna, ako aj svadbou Manuelovej sestry Theodory s Romanovým najstarším synom Konštantínom Diogenom. Za týmito aktivitami sa však skrýva silná osobnosť Manuelovej matky Anny Dalassény, ktorá sa týmto spôsobom snažila vymanévrovať svojich protivníkov Doukovcov. ΜΑΜΑΓΚΑΚΗΣ, Δ. Α.: Αλέξιος Α΄ Κομνηνός και η

ho menoval do vysokej vojenskej funkcie *prōtostratōr*,²⁹⁹ avšak na jar roku 1071 neočakávane zomrel.³⁰⁰ Nositeľom osobných ambícií Anny Dalassény, ako aj cisárskych ašpirácií celej rodiny Komnénovcov sa tak namiesto Manuela stal druhorodený Izák, ktorý sa napokon aj osobne zúčastnil bitky pri Mantzikerte. Neskôr, za vlády Michala VII. Douku obdržal vysoký dvorský titul *prōtoproedros*³⁰¹ a iné významné vojenské funkcie³⁰², napríklad domestik Východu a *doux* Antiochie³⁰³, no pri ich výkone nakoniec nebol príliš úspešný.³⁰⁴ Po boku už vtedy stál jeho mladší brat Alexios, ktorý sa síce pre svoj mladý vek nemohol osobne zúčastniť bitky pri Mantzikerte³⁰⁵, ale už od prvých chvíľ sa pod ochrannými krídlami svojho brata Izáka začínal prejavovať ako nádejný a talentovaný vojenský veliteľ.³⁰⁶

III. 2. Vojenská kariéra a život Alexia Komnénéna do roku 1081

Budúci byzantský cisár Alexios Komnénos sa narodil pravdepodobne roku 1057.³⁰⁷ Hoci bol mladší ako jeho brat Izák, bol od začiatku oveľa pribojnejší a jeho vojenská kariéra, ktorá začala až za vlády cisára Michala VII. Douku, bola vskutku závažná. Michal VII. mu udelil tituly *proedros* a čoskoro aj *prōtoproedros*. Cisár ho roku 1075 poslal potlačiť povstanie normanského žoldniera Roussela z Bailleul, ktorý sa osamostatnil v théme Armeniakón,³⁰⁸ a pri tej príležitosti sa isto dôkladnejšie zoznámil aj s bojovou taktikou seldžuckých Turkov. Keď na trón nastúpil roku 1078 Nikéforos III. Botaneiatés, nielenže Alexia – ako už bolo spomenuté – poveril vedením armády celej západnej polovice ríše (*domestikos tēs Dyseōs*)³⁰⁹, ale navyše mu spolu s týmto menovaním udelil vyšší dvorský titul *nōbelissimos*³¹⁰ a o niečo neskôr

Άννα Δαλασσηνή: σχέση αμοιβαίας αφοσίωσης ή συνύπαρξη πολιτικής αναγκαιότητας; *ΕΕΒΣ*, 53, 2007-2009, s. 178.

²⁹⁹ NEVILLE, L.: *Heroes*, s. 77; ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 62; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 115.

³⁰⁰ ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 63.

³⁰¹ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Γ΄1*, s. 29.

³⁰² K Izákovej významnej pozícii na cisárskom dvore prispela významne skutočnosť, že si koncom roka 1072 vzal za manželku Irenu, sesternicu cisárovnej Márie z Alanie, manželky Michala VII. Douku. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 56; NEVILLE, L.: *Heroes*, s. 77-78; ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 67; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 125.

³⁰³ Pozri text vyššie, tiež: ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 68; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 151, 180; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 125; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 123.

³⁰⁴ Pozri text vyššie.

³⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 11.

³⁰⁶ Tamže, s. 12; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Γ΄1*, s. 28. Priaznivý dojem o vojenských schopnostiach mladého Alexia Komnénéna vyplýva z pozitívneho popisu jeho činov pod Izákovým vedením na nevydarenej výprave proti Seldžukom roku 1073 v kronike Nikéfora Bryennia: NIKÉFOROS BRYENNIS, *Hylé*, s. 151 ff.

³⁰⁷ ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 87; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Γ΄1*, s. 27.

³⁰⁸ Pozri text vyššie.

³⁰⁹ NIKÉFOROS BRYENNIS, *Hylé*, s. 259; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 180; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 55; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 155.

³¹⁰ JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 180.

sebastos.³¹¹ V tejto pozícii Alexios Komnénos úspešne bojoval proti Pečenehom. A vzápätí potlačil Lékovo povstanie vo Filipoupole v rokoch 1078-1079.³¹² Následne potlačil povstanie Nikéfora Bryennia staršieho, ktorého vojensky porazil a osobne zajal v zmieňovanej bitke pri Kalavryách (1078)³¹³ a po tom všetkom ešte potlačil ďalšiu rebéliu nového stratéga thémy Dyrrachion *prōtoproedra* Nikéfora Basilakia (tiež veterána z bitky pri Mantzikerte), ktorého porazil v bitke vybojovanej pri rieke Vardar (1078).³¹⁴ Vďaka týmto opakovaným bleskovým víťazstvám a faktu, že velil jedinej nedotknutej vojenskej sile Byzantskej ríše (východ sa vtedy rozpadal, a s ním aj oddiely, ktoré sa tam nachádzali), sa s Alexia Komnéna stala osobnosť, s ktorou bolo vo vtedajšej byzantskej vysokej politike potrebné rátať. V priebehu januára 1078 sa mladý domestikos oženil s vtedy ešte nezletilou vnučkou *kaisara* Jána Douku, Irenou³¹⁵ (aj napriek intenzívnemu odporu svojej matky Anny Dalassény).³¹⁶ Alexios tiež viac než srdečne vychádzal aj s manželkou Nikéfora III. Botaneiata Máriou z Alanie, ktorá bola ako bývalá manželka cisára Michala VII. Douku matkou následníka trónu Konštantína Douku.³¹⁷ Výrazom osobných sympatií cisárovnej bola skutočnosť, že Alexia dokonca adoptovala.³¹⁸ Na jar roku 1081 napokon aj s bratom Izákom využil rastúcu všeobecnú nespokojnosť s nikam nevedúcou a neúspešnou vládou Nikéfora III. Botaneiata a za výraznej podpory nespokojných Doukovcov (získanou práve vďaka spomínanému sobášu s Irenou) tohto starnúceho a neschopného cisára zosadil prostredníctvom úspešného vojenského prevratu.³¹⁹ Následne bol korunovaný dňa 4. apríla 1081 v Hagii Sofii za nového cisára Byzantskej ríše.³²⁰

³¹¹ Okrem historických prameňov je *cursus honorum* Alexia Komnéna bezpečne doložené aj nálezmi jeho osobných olovených pečatí. K tomu pozri: NESBITT, J. W. - OIKONOMIDES, N.: *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, vol. 1: *Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*. Washington, D. C. 1996, s. 7-8.

³¹² NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 299.

³¹³ Tamže, s. 269 ff.; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 180-181; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 21 ff.

³¹⁴ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 287 ff.; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 183; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 28 ff.; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 125.

³¹⁵ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 234; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 125. Pre Alexia Komnéna to bolo v poradí už druhé manželstvo, pretože prvý krát sa oženil roku 1076 s dcérou Longobarda Argyra, ktorá však o rok neskôr zomrela bez toho, aby mali potomkov. ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 87-88; SKOULATOS, Β.: *Personnages*, s. 119-124.

³¹⁶ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 219, 221; NEVILLE, L.: *Heroes*, s. 78.

³¹⁷ K osobnosti a pôvodu Márie z Alanie pozri: ΜΑΜΑΓΚΑΚΗΣ, Δ. Α.: Μαρία η Αλανή. Μία μοναχική βασίλισσα ή μία βασιλική μοναχή; *Βυζαντικά*, 24, 2004, s. 225-253; SKOULATOS, Β.: *Personnages*, s. 188-192.

³¹⁸ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 259; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 56; NEVILLE, L.: *Heroes*, s. 78; ΜΑΜΑΓΚΑΚΗΣ, Δ. Α.: Αλανή, s. 233; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 126.

³¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 62 ff.; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 126-127; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Γ΄Ι*, s. 29.

³²⁰ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Κράτος*, s. 197; ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Ιστορία Β΄2*, s. 260.

IV. VOJNA PROTI NORMANOM (1081 – 1085)

Vojnu, ktorú musel Alexios I. Komnénos v podstate hned' od prvých chvíľ svojej vlády viesť proti dobyvačným plánom grófa Apúlie a Kalábrie Róberta Guiscarda, predstavovala prvú veľkú zaťažkávajúcu skúšku jeho vlády. Pritom charakter normanskej hrozby prakticky nedával novopečenému cisárovi na výber³²¹, a chtiac nechtiac jej musel okamžite čeliť všetkými ozbrojenými silami, ktoré mal v tej chvíli ako vrchný veliteľ byzantskej armády a loďstva k dispozícii. Príslovečným šťastím v nešťastí bola v tejto situácii skutočnosť, že normanský útok mieril na západné teritória Byzantskej ríše, ktorých vojenské sily boli, ako sme si ukázali vyššie, takmer nedotknuté.

IV. 1. Geografický rámec

IV. 1. 1. Geografické charakteristiky západného Balkánu

Vojenské operácie byzantsko-normanského konfliktu sa odohrávali na pomerne rozsiahlom území, ktoré sa dnes rozprestiera na území dnešných balkánskych štátov Albánska, Grécka a Makedónie. Toto územie je možné z geografického hľadiska ohraničiť na západe pobrežím Jadranského mora približne od mysu Palli (Kep i Palit)³²² až po ústie rieky Acheloos (resp. severný okraj ústia Korinského zálivu vrátane jónskych ostrovov Korfu, Leukáda, Itaka a Kefalénia), z juhu zase pomyselnou čiarou od ústia rieky Acheloos smerom na dnešné mesto Karditsa na horu Pteri v pohorí Pindos (2128 m. n. m.), ktorá sa na tomto mieste stočí smerom na východ k mestu Volos. Na východe jeho hranicu tvorí pobrežie severnej Egeidy až po ústie rieky Axios do Termaického zálivu, a potom tok tejto rieky proti prúdu až k dnešnej bulharsko-gréckej hranici. Zo severu toto územie zase ohraničuje spomínaná hranica až po úroveň mesta Bitola v Makedónii, ďalej severné pobrežie jazier Prespa a Ochrid³²³ a odtiaľ po prekročení dnešnej makedónsko-albánskej hranice tvorí limit spomínaného územia vzdušná čiara prechádzajúca cez hlavné mesto Albánska Tiranu až po mys Palli.

Hlavné koncentrácie osídlenia a poľnohospodárskej produkcie sa nachádzali na troch rozsiahlych planinách, pričom prvá leží v dnešnom Albánsku pozdĺž pobrežia Jadránu v severojužnom smere od Shköderu na severe po prístav Vlorë³²⁴ na juhu. Centrálna časť tejto

³²¹ Pozri text nižšie.

³²² Anna Komnena pozná tento mys pod názvom *Παλλία*. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123; DUCCELLIER, A.: *La façade maritime de l'Albanie au Moyen âge. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*. Solún 1981, s. 5, 26.

³²³ Byzantská *Άχρίς*.

³²⁴ V klasickom a byzantskom období sa tento prístav nazýval *Αβλών*, a pod týmto označením figuruje aj v diele Anny Komnény. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 117, 147, 161, 176. V latinských prameňoch je označovaný ako *Avellona*. Pozri napríklad: GUILLAUME DE POUILLE: *La geste de Robert Guiscard*. Édition, traduction,

planiny medzi pohoriami Krrabë a Mallakaster, ktorou pretekajú dolné toky riek Shkumbin³²⁵ a Devoll³²⁶ sa v dnešnej dobe nazýva Myzeqeja.³²⁷ Vzhľadom k tomu, že táto rozsiahla planina vznikla z náplavových hornín nanesených tokmi týchto riek, veľká časť nižšie položených oblastí v prímorskom pásme bola takmer neustále podmáčaná a mala výrazne močaristý charakter.³²⁸ Preto v podstate po celej dĺžke jadranského pobrežia od mysu Palli až po mys Glossa dodnes nejstuje z brehu žiaden prístup do albánskeho vnútrozemia s výnimkou prístavov Dürres (Dyrrachion)³²⁹ a okolia, a prístavu Vlorë (Aulón).³³⁰ Rovnaká situácia platila aj pre makedónsku nížinu v dnešnom severnom Grécku, kde jediným vhodným prístavom v celej oblasti vzniknutej z nánosov riek Aliakmonas a Axios (Vardar) bolo mesto Solún ležiace v hĺbke Termaického zálivu. Poslednou rozsiahlou planinou bola tesálska planina, ktorú zase do Egejského mora odvodňuje rieka Pineios. Tá je však od egejského pobrežia oddelená pásom pohorí, a jej klíma má preto výrazný vnútrozemský charakter.³³¹

Až na tri spomínané rozsiahle planiny v dnešnom Albánsku (Epire), Makedónii a v Tesálii je dané územie pokryté predovšetkým horským až vysokohorským terénom s vrchmi dosahujúcimi často výšku cez 2000 m. n. m., ktorého charakter určujú súbežné horské

commentaire et introduction par Marguerite Mathieu avec une préface de M. Henri Grégoire. Palermo 1961, s. 216. Zároveň je to strategicky významné miesto, keďže sa nachádza na najjužšom mieste Otrantskej úžiny, ktorá oddeľuje pobrežie Epiru od južnej Itálie (Apúlie). Z Aulónu do Otranta je to približne iba 90 km. SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis und Kephallënia*. TIB, Band 3. Viedeň 1981, s. 88. Táto skutočnosť bola všeobecne známa aj v 11. storočí, pozri napríklad: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 380. Na epirskom pobreží bráni prístupy k údoliu rieky Vijosë. Preto mal Aulón v byzantskom období aj dôkladné opevnenie, o ktorom však nie sú známe žiadne bližšie informácie. Pozri: DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 38.

³²⁵ V antickom období Aensus.

³²⁶ V byzantskom období bol názov rieky *Διάβολις*. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 142. Viliam z Apúlie ju označuje ako *Divalis* a Malaterra dokonca ako *fluvius Daemoniorum*, pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 229; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584.

³²⁷ DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 6.

³²⁸ KODER, J.: *Το Βυζάντιο ως χώρος. Εισαγωγή στην Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μεσογείου στη Βυζαντινή Εποχή*. Μτφρ. Διονύσιος Χ. Σταθακόπουλος. Solún 2005, s. 26; DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 4, 7.

³²⁹ Byzantské *Δυρράχιον* (dnešný Dürres, slovensky Drač), v klasickom období Epidamnos, latinsky *Dirachium*. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 216 ff. Bol to prístav s prirodzenou vynikajúcou strategickou polohou, ktorý ležal na najvyššom bode polostrova bežiacého paralelne s epirským pobrežím. Nie nadarmo bol jedným z východiskových bodov známej cesty *Via Egnatia* (pozri text nižšie) a od 9. storočia aj hlavným mestom rovnomennej provincie (najprv *thema* neskôr *doukato*, tj. sídlo vojenského guvernéra s titulom *δοῦξ*) Dyrrachion. K tomu pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 236-239. Mesto malo veľmi pevné a trvanlivo vybudované kamenné opevnenie, ktoré pochádzalo ešte z doby panovania cisára Anastázia I. (491-518) zo začiatku 6. storočia. Hradby boli dôkladne udržiavané a opravované, takže aj v 11. storočí predstavovali významnú prekážku pre potencionálnych útočníkov. DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 26-34; HALDON, J.: *Οι πόλεμοι του Βυζαντίου*. Atény 2001, s. 217. Popis hradieb Dyrrachia je možné nájsť aj v XIII. knihe *Alexiady* od Anny Komnény. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 392. Novšie poznatky o ich vzhľade pozri: STEPHENSON, P.: *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. Cambridge University Press, 2000, s. 161; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s.151-152.

³³⁰ DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 4. Z tohto hľadiska mali oba prístavy obrovský strategický význam.

³³¹ KODER, J. – HILD, F.: *Hellas und Thessalia*. TIB, Band 1. Viedeň 1976, s. 43-48; VEIKOU, M.: *Byzantine Epirus. A Topography of Transformation. Settlements of the Seventh-Twelfth Centuries in Southern Epirus and Aetoloacarnania, Greece*. Leiden – Boston, Brill 2012, s. 22-23, 25.

vápencové masívy s chrbtami orientovanými od severo severozápadu na juho juhovýchod.³³² V Albánsku sú to horské masívy Skanderbeut, Polisit, Shpatit, Mallakaster, Griba, Lungara, Himarë, Qarrishtë, Gjerë, Dhëmbellit a Nëmerçke³³³, ktoré na gréckom území plynule prechádzajú do pohorí Gramos, severný a južný Pindos s príahľými hrebeňmi. Ďalej na východ ležia pohoria Vernon, Askion, Vourinos, Vermion, Kamvounia, Pieria ako aj masív Olympu, a pri bulharsko-gréckej hranici pohorie Paikon. Na území Tesálie sa rozkladajú pohoria Antichasia, Ossa, Mavrovouni a Pilion.³³⁴ Posledné tri spomínané pohoria oddeľujú tesálsku nížinu od pobrežia Egeidy, ktorá tak má priame spojenie s ním len cez prielom toku rieky Pineios – údolie Tembi.³³⁵ Medzi jednotlivými masívami vedú úzke úrodné flyšové údolia, pričom medzi dnom údolí a okolitými vrchmi bývajú spravidla výrazné výškové rozdiely.

Približne uprostred medzi albánskou príbrežnou nížinou a makedónskou nížinou ležia dve veľké krasové jazerá – Ochrid a Prespa. Na juhovýchod od nich za masívom pohoria Verno leží jazero Kastoria, ďalej na severozápad od neho jazerá Chimaditis, Petron a Vegoritis. Úplne na juhu náš výpočet jazier uzatvára jazero Joanina. Zvyšné vodné zdroje sú tvorené početnými riekami, pričom hranici rozvodí medzi Egejským morom na východe a Jadranským a Jónskym morom na západe vedie po hrebeni pohoria Pindos a Gramos, potom kopíruje grécko-albánsku, a albánsko-macedónsku hranicu. Na západnej strane od tohto rozvodnia všetky rieky tečú do Jadranského a Jónskeho mora, pričom v Albánsku má ich horné toky kopírujú orientáciu hlavných horských hrebeňov (tj. tečú z juhovýchodu smerom na severozápad) a až po dosiahnutí albánskej prímorskej planiny sa stáčajú do všeobecného východozápadného smeru. Je to prípad riek Erzen³³⁶, Shkumbin, Devoll a Vijosë (Vjosa)³³⁷. Na dnešnom gréckom území (resp. na juh od mysu Glossa)³³⁸ tečú rieky zo severozápadu na juhovýchod a keďže tam pozdĺž pobrežia nejestvuje žiaden ekvivalent príbrežnej planiny, tak len niektoré z nich sa pred svojim vyústením do mora stihnú stočiť smerom východozápadným, napríklad Acheron.³³⁹ Rieky

³³² Pozri tiež: SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 41.

³³³ Tieto pohoria predstavujú plynulé pokračovanie Dinárskych Álp. KODER, J.: *Γεωγραφία*, s. 25.

³³⁴ KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 43.

³³⁵ U Anny Komnény je toto úzke tiahle údolie príznačne nazvané Vlčie hrdlo – *Λυκοστόμιον*. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 156, 158, 160. Pres stručný popis tohto miesta pozri: KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 91, 109.

³³⁶ V byzantskom období bola táto epirská rieka známa ako *Χαρζάνης*. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129, 136, 140. Jej latinský názov v klasickej dobe bol Argenta. DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 5.

³³⁷ Grécky Aeos. Koncom 11. a v 12. storočí je Vjosa doložená aj pod názvom *Βοοσίης*. SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 129.

³³⁸ Mys Glossa sa nachádza na výbežku Karaburun.

³³⁹ Ide o rieky Arachthos, Kalamas, Louros, Kalasa, Bistrice, Pavla, Kokytos, Acheron. SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 42. Rieka Acheron sa v byzantskom období nazývala *Γλυκύς* a pod týmto názvom ju pozná aj Anna Komnéna. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125; SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 158-159;

ústiace do Jadranu a do Jónskeho mora sú vo všeobecnosti kratšie a majú prudší spád, ale niektoré z nich boli v byzantskom období splavné.³⁴⁰ Na východ od rozvodia sú toky riek smerujúce do Egejského mora oveľa dlhšie a spád menej prudší. Hlavnými vodnými tokmi v tejto oblasti sú spomínané rieky Pineios a Haliakmon, ktorých tok sleduje približne západovýchodný smer.

Spomínané územie dotvárajú už na začiatku zmieňované Jónske ostrovy, ktoré pred epirským pobrežím tvoria akúsi s ním paralelnú reťaz. Najvýznamnejším z nich je ostrov Korfu, ktorý sa rozprestiera v celkovej dĺžke ca. 62 km.³⁴¹ Od pobrežia Epiru je na najužšom mieste vzdialený len asi 2 km.³⁴² Najvyšší bod ostrova sa nachádza v širšej severnej časti. Ďalšie tri ostrovy Leukáda³⁴³, Itaka³⁴⁴ a Kefalénia³⁴⁵ ležia oveľa južnejšie pred pobrežím Akarnánie a Peloponézu. Kefalénia je zároveň najväčším z Jónskych ostrovov a ako taký je z nich aj najúrodnejší.³⁴⁶ Všetky tieto ostrovy majú dobré prirodzené prístavy pre námornú dopravu.³⁴⁷

IV. 1. 2. Cestná sieť

Z doterajšieho popisu terénu v nami sledovanej oblasti je zjavné, že cestná sieť, ktorá v nami skúmanej oblasti v 11. storočí jestvovala, bola výrazne determinovaná charakterom terénu. Z prevažujúcich smerov orientácie hrebeňov horských masívov a medzi nimi ležiacich údolí napríklad vyplýva, že umožňovali pomerne ľahký pohyb v severo-južnom smere, ale v prípade pohybu zo západu na východ pôsobili ako veľmi účinná bariéra.³⁴⁸ Nepočtetné horské priesmyky v západo-východnom smere sú veľmi úzke a terén je často náročný s významným stúpaním, takže niektoré z priesmykov sa nachádzajú aj vo výške nad 1000 m. n. m., resp. ešte vyššie. Pohyb po týchto cestách bol možný len peši, alebo koňmo, a na prepravu nákladov sa skôr využívali mulice, než povozy. V jesenných a zimných mesiacoch boli navyše horské oblasti kvôli extrémnym podmienkam a intenzívnym snehovým zrážkam fakticky

KISLINGER, E.: Vertauschte Notizen. Anna Komnene und die Chronologie der Byzantinisch-Normannischen Auseinandersetzung 1081-1085. *JÖB*, 59, 2009, s. 132.

³⁴⁰ Napríklad rieky Acheloos, Arachthos, Evinos a Louros. VEIKOU, M.: *Epirus*, s. 28.

³⁴¹ SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 181.

³⁴² Tamže, s. 43-44.

³⁴³ Tamže, s. 195-196.

³⁴⁴ Tamže, s. 168-169.

³⁴⁵ Tamže, s. 175-177. Ďalšie informácie o topografii ostrova je možné nájsť v štúdiu: ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, Δ. Α.: Κεφαλληνίας ιστορικά και τοπωνυμικά. *ΕΕΒΣ*, 6, 1929, s. 183-202.

³⁴⁶ SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 45.

³⁴⁷ To platí predovšetkým o ostrove Korfu, ktorý svojím významom zatienoval aj prístavy na epirskom pobreží. SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 95.

³⁴⁸ PRYOR, J. H.: Introduction: modeling Bohemond's march to Thessalonikē. In: *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades*. Ashgate, Variorum 2006, s. 3; VEIKOU, M.: *Epirus*, s. 23.

nepriechodné. Niet preto divu, že takýto terén neumožňoval vojenské operácie veľkého rozsahu. Boje, ktoré tu prebiehali boli nutne obmedzeného rázu a zameriavali sa predovšetkým na ovládnutie a zablokovanie kľúčových miest a pozícií na hlavných komunikačných trasách.³⁴⁹

Najvypuklejšie sa tento rys prejavil na území dnešného Albánska, resp. Epiru, kde je príbrežná planina *de facto* izolovaná od územia Makedónie členitým horským terénom, v ktorom sa otvára len niekoľko použiteľných horských prechodov. Preto aj najvýznamnejšia cestná komunikácia v tejto oblasti *Via Egnatia*, spájajúca prístav Dyrrachion so Solúnom a hlavným mestom Byzantskej ríše Konštantínopolom³⁵⁰ prekonáva horské masívy vďaka spomínaným priesmykom. V čase byzantsko-normanského konfliktu jej trasa viedla z Dyrrachia proti prúdu rieky Charzanés až k dnešnému mestu Petrelë³⁵¹, kde sa stočila na juhovýchod do údolia pod pohorím Krrabë³⁵² cez priesmyk dospela do údolia, ktorým tečie rieka Shkumbin. Odtiaľ pokračovala ďalej juhovýchodným smerom k rieke Deabolis, a pokračovala proti prúdu tejto rieky až zhruba k dnešnej dedine Maliqi odkiaľ sa stočila priamo na sever a dospela k južnému brehu Ochridského jazera.³⁵³ Tam viedla pozdĺž jeho západného a severného brehu cez mestá Strougai³⁵⁴ a Ochrid, pokračujúc okolo severného brehu Prespanského jazera cez dnešnú Florinu a Edessu³⁵⁵ na Solún a ďalej na východ až do Konštantínopola.

S cestou *Via Egnatia* súvisí ďalšia komunikácia, ktorá ako jediná v močaristom teréne príbrežnej planiny spájala prístavy Dyrrachion a Aulón. Jej prvý úsek z Dyrrachia po dolný tok rieky Shkumbin bol totožný s Egnatiou, avšak potom táto cesta pokračovala v priamom smere

³⁴⁹ Táto najcharakteristickejšia črta nami popisovanej oblasti sa prakticky nezmenila dodnes, čo je zjavné napríklad aj z faktu, že aj dnešná moderná cestná sieť (až na výnimkami determinovanými jestvujúcimi štátnymi hranicami dnešných štátov Albánska, Makedónie a Grécka) v podstate rešpektuje priebeh stredovekých cestných ťahov.

³⁵⁰ *Via Egnatia* tvorila od neskorej antiky jednu z najdôležitejších komunikačných trás Rímskej/Byzantskej ríše. Jej obchodný význam postupne upadal (hoci ostával aj naďalej dôležitý), no vojensko-strategický význam ostával nezmenšený. *Via Egnatia* totiž predstavovala najrýchlejšie spojenie medzi Dyrrachiom, Solúnom a hlavným mestom Konštantínopolom, a tým pádom aj prirodzený vpádový smer pre akéhokoľvek nájazdníka, ktorý by sa z Dyrrachia chcel dostať do Makedónie a ďalej na východ. DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 79-80.

³⁵¹ Toto miesto pod názvom *Πετρούλα* spomína aj Anna Komnena, avšak až v súvislosti s normanským útokom vedeným synom Róberta Guiscarda Bohemundom roku 1108. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 388 a i. Na tomto mieste je možné predpokladať malú byzantskú pevnosť (*kastron*) už aj skôr, jestvujúcu určite pred XI. storočím. Pozri: DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 16-17; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 164.

³⁵² V texte Anny Komnény je použitý názov slovanského pôvodu Babagora (Babia hora). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 140. K identifikácii Babagory s údolím pod pohorím Krrabë pozri: DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 17.

³⁵³ Spomínaný predpoklad vyslovil na základe svedectiev byzantských prameňov A. Ducellier. Dôvodom, prečo sa v 11. storočí *Via Egnatia* na tomto úseku odklonila od svojej pôvodnej trasy bola existencia nazávislej albánskej enklávy na hornom toku rieky Shkumbin, tzv. Arbanon. Nová trasa toto nebezpečné územie obchádzala oblúkom z juhu údolím rieky Deabolis. Pozri: DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 76-80. K presnejšej lokalizácii oblasti Arbanon pozri: DUCELLIER, A.: *L'Arbanon at les Albanais au XIe siècle. TM*, 3, 1968, s. 353-368.

³⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 151.

³⁵⁵ V byzantskom období Vodena.

na juho juho východ až po dnešné mesto Lushnjë, kde sa, sledujúc vyvýšené a relatívne suché miesta, stočila na juho juho západ a zhruba cez dnešný Fieri dosiahla po prekonaní dolného toku rieky Vijosë prístav Aulón. Odtiaľ potom ešte pokračovala pozdĺž pobrežia smerom na juh (s odbočkou na prístav Jericho)³⁵⁶ a po prekročení hrebeňa Akrokeraunských hôr³⁵⁷ Llogorským priesmykom (Qafa e Llogorase) vo výške 1055 m. n. m.³⁵⁸ zostúpila naspäť k pobrežiu Jónskeho mora do oblasti známej z byzantských prameňov ako Vagenetia³⁵⁹ až dosiahla ďalší prístav v tejto oblasti – Butrint (Bouthrotos/Butrinto)³⁶⁰, ležiaci priamo oproti severnej časti ostrova Korfu.

Severnú časť Epiru v dnešnom Albánsku s južnou časťou ležiacou v dnešnom Grécku spájala cesta, ktorá začínala v prístave Aulón a proti prúdu rieky Vijosë postupovala hlbokým horským údolím až na úroveň dnešného mesta Tepelenë, kde začala sledovať dolinu Dropulli proti prúdu prítoku Vijosë rieky Drino a cez Gjirokastër (Argyrokastro)³⁶¹ dosiahla dnešnú grécko-albánsku hranicu. Odtiaľ cesta zahla približne na východ na Kalpakion, kde sa znovu stočila na juhovýchod až dosiahla mesto Joannina.³⁶² Táto trasa ďalej pokračovala smerom na juh po prúde rieky Louros až sa na jej dolnom toku priblížila k mestu Arta ležiacemu na rieke Arachthos.³⁶³

Ďalší významný cestný ťah z oblasti Joanniny a Arty na východ do Tesálie smeroval z Joanniny na dnešné Metsovo a cez tamojšie priesmyk Zygos alebo Katara vo výške 1551 m. n. m. rozdeľujúci južnú časť pohoria Pindos od severnej dosiahol Kalambaku a Trikalu,³⁶⁴ kde sa stočil na východ a dosiahol najdôležitejšie centrum Tesálie, mesto Larisu.³⁶⁵ Z Larisy bolo

³⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 48, 125; DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 40.

³⁵⁷ Ich zakončenie na morskom pobreží predstavuje vyššie spomínaný polostrov Karaburun s mysom Glossa.

³⁵⁸ SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 88.

³⁵⁹ Názov Vagenetia sa odvodzuje z mena slovanského kmeňa Vajunitov doložený od prvej štvrtiny 7. storočia. Jej celkový územný rozsah je neistý, ale zrejme k nej patrilo epirské pobrežie oproti ostrovu Korfu a za ním sa nachádzajúce vnútrozemie až po mesto Joannina. SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 119-120.

³⁶⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 117; SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 132-134; DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 42-43. Pozri tiež: PAPAPOPOULOU, P.: Five Lead Seals from Byzantine Butrint (Albania). *SBS*, 11, 2012, s. 133-142.

³⁶¹ V byzantskom období Dryinupolis (Drinopol), pôvodne Hadrianopol (nemýliť si s Adrianopolom v Trákii, dnešným Edirne v Turecku). Pre podrobnejšie informácie pozri: SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 111-112, resp. 146-148.

³⁶² Tamže, s. 165-167.

³⁶³ Pôvodne antická Ambrakia. Prvý krát je toto mesto pod názvom Arta spomínané práve v súvislosti s priebehom normansko-byzantského konfliktu *sub anno* 1082 (pozri text nižšie). SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 113-115.

³⁶⁴ SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 89. Táto trasa predstavovala hlavné spojenie medzi západným a východným Gréckom, pričom sa v byzantskom období ako jediná hodila aj na prepravu objemnejších nákladov, keďže bola prístupná aj pre povozy. Z toho vyplýva aj jej nesmierny strategický význam. KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 92.

³⁶⁵ Cesta medzi Trikalou a Larisou predstavovala najvýznamnejšie spojenie v rámci Tesálie. Pozri: KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 93.

možné vyraziť smerom na severovýchod a sledujúc tok rieky Pineios cez už spomínané údolie Tembi/Lykostomion dosiahnuť pobrežie Egejského mora.³⁶⁶ Pre cestu do Solúna bolo potrebné sledovať morské pobrežie smerom na sever a cez Platomón, ústie rieky Haliakmon a po prekročení ústia rieky Vardar sa táto trasa pripojila k ceste *Via Egnatia*.

Okrem týchto hlavných dopravných ťahov jestvovala ešte jedna cesta, ktorá v strednej časti tohto priestoru spájala Egnatiu s práve spomínanou južnejšie ležiacou trasou a umožňovala tak cestu z mesta Kastoria na juh, a to buď na juhozápad do Joanniny, alebo na juhovýchod do Tesálie. Smerovala z Kastorie sledujúc tok rieky Haliakmon smerom na dnešné mestá Neapolis a Siatista odkiaľ pokračovala cez dnešné mesto Grevena do oblasti už spomínaného Metsova. Na tomto mieste potom už bolo potrebné odbočiť buď smerom na západ a zostúpiť k Joannine, alebo na východ, a postupovať po vyššie opísanej trase na Kalambaku, Trikalu a Larissu.

IV. 2. Chronologický rámec

Prvý vojnový konflikt medzi Normanmi z južnej Itálie vedených Róbertom Guiscardom a Byzantskou ríšou na čele s cisárom Alexiom Komnénom rámcovo spadá do rokov 1081-1085. Dobové písomné pramene³⁶⁷ poskytujú tomuto obecnému datovaniu dostatočnú oporu. Horšie je to však s presnejším určením chronologického sledu jednotlivých kľúčových udalostí tohto konfliktu, z ktorých navyše len niektoré sú v prameňoch presne a jednoznačne datované, a v určitých prípadoch došlo aj k nedodržaniu chronologického poradia a chaotickému popisu prebehnutých udalostí.³⁶⁸

IV. 2. 1. Prehľad pevných dátumov

Hlavné historické pramene nie sú na pevné dátumy (*dies festus*) príliš bohaté. Napríklad v historickom diele *Alexias* od Anny Komnény, ktoré pozostáva celkovo z pätnástich kníh, je

³⁶⁶ KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 91.

³⁶⁷ V prípade byzantsko-normanského konfliktu tvoria hlavnú oporu pre získanie chronologických údajov predovšetkým tieto tri diela, *Alexias* od Anny Komnény, ako aj *Gesta Roberti Wiscardi* od Viliama z Apúlie a dielo Gaufreda Malaterru *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi ducis fratris eius*. Pre ďalšie informácie k týmto dielam pozri: ALBU, E.: *The Normans in their Histories: Propaganda, Myth and Subversion*. Woodbridge 2001; ANGOLD, M.: Knowledge of Byzantine History in the West: The Norman Historians (Eleventh and Twelfth Centuries). *Anglo-Norman Studies*, 25, 2002, s. 19-33; BROWN, P.: The *Gesta Roberti Wiscardi*: A 'Byzantine' history? *Journal of Medieval History*, 37, 2011, s. 162-179; FRANKOPAN, P.: Turning Latin into Greek: Anna Komnene and the *Gesta Roberti Wiscardi*. *Journal of Medieval History*, 39, 2013, s. 80-99; LOUD, G. A.: Anna Komnene and her Sources for the Normans in South Italy. In: *Church and Chronicle in the Middle Ages*. Edited by Ian Wood and G. A. Loud. Londýn - Rio Grande 1991, s. 41-57.

³⁶⁸ Tento nedostatok sa týka predovšetkým diela *Alexias*, pozri text vyššie.

možné popis vojny proti Normanom nájsť v prvých šiestich knihách.³⁶⁹ Napriek tomuto veľkému rozsahu textu byzantská princezná udáva len niekoľko presných datovaní popisovaných udalostí, pričom niektoré z nich sama v ďalšom texte spochybňuje protirečivými údajmi. Otázny je už samotný dátum vyplávania hlavnej časti vojenských síl Róberta Guiscarda z južnej Itálie k epirskému pobrežiu. Najprv Anna Komnénová udáva, že vojvoda vyplával v čase jarnej rovnodennosti (okolo 21. marca 1081)³⁷⁰, no neskôr uvádza, že sa tak stalo v čase východu hviezdy Sírirus (na prelome júla a augusta)³⁷¹, aby nakoniec na základe svedectva Geórgia Palaiologa tvrdila, že Róbert Guiscard sa preplavil do Epiru až v júni 1081.³⁷² Ďalším pevným dátumom je deň Guiscardovho utáborenia sa pod hradbami Dyrrachia dňa 16. júna 1081.³⁷³ Potom ešte stále v rámci prvého roku vojny je to deň príchodu hlavných síl byzantského vojska pod Alexiovým velením na dohľad od Dyrrachia 15. októbra 1081³⁷⁴, a takisto deň konania rozhodujúcej bitky pri Dyrrachiu, ktorá sa odohrala 18. októbra 1081.³⁷⁵ Ďalším pevným dátumom by mohol byť Annou Komnénou spomínaný začiatok obliehania Larisy Bohemundom, o ktorom píše že k nemu došlo v deň sviatku mučeníka sv. Georga (Juraja).³⁷⁶ Čo sa týka zvyšného textu súvisiaceho s vojnou proti Normanom, tak už vlastne neobsahuje žiaden ďalší pevný dátum.

V diele *Gesta Roberti Wiscardi* od Viliama z Apúlie je chronologicky relevantných údajov podstatne menej. V texte priamo popisujúcom útok Róberta Guiscarda na Byzantskú ríšu, ktorý zaberá väčšiu časť IV. a celú V. knihu sa pre datovanie početných udalostí nenachádza okrem vágnych málo hovoriacich časových formulácií typu „po roku“³⁷⁷, „keď končila zima“³⁷⁸, atď. žiaden pevný časový údaj, resp. spomínajú sa v ňom udalosti, ktorých presné datovanie je známe z iných zdrojov. Týmito údajmi sú zmienka o smrti pápeža Gregora VII. v Salerne³⁷⁹ a smrť samotného Róberta Guiscarda, ktorý podľahol horúčke na ostrove Kefalónia.³⁸⁰ Veľmi podobná situácia je aj v historickom diele Gaufreda Malaterru, ktorý byzantsko-normanskú vojnu popisuje v III. knihe. Popri niekoľkých všeobecných určeníach

³⁶⁹ K prehľadu obsahov jednotlivých kníh pozri napríklad: BUCKLER, G.: *Anna Comnena, a Study*. Oxford, Clarendon Press 1968, s. 11-26.

³⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 51.

³⁷¹ Tamže, s. 118.

³⁷² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 122.

³⁷³ Tamže, s. 120.

³⁷⁴ Tamže, s. 129.

³⁷⁵ Tamže, s. 132.

³⁷⁶ Tamže, s. 154. K vyriešeniu tejto spornej otázky pozri text nižšie.

³⁷⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 232.

³⁷⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240.

³⁷⁹ Tamže, s. 250.

³⁸⁰ Tamže, s. 254.

času je možné nájsť len jeden *dies festus*, ktorého hodnota je však veľmi sporná, keďže nemá priamy vzťah k vojnovým udalostiam. Ide o zatmenie slnka, ktoré bolo v južnej Itálii viditeľné dňa 6. februára 1084, a ktoré podľa Malaterru ohlasovalo smrť troch významných osôb v nasledujúcom roku; a to pápeža Gregora VII., Róberta Guiscarda a normanského vojvodu a anglického kráľa Viliama Dobyvateľa (1066-1085).³⁸¹

IV. 2. 2. Sporné datovanie niektorých udalostí

Historicky prvý normanský pokus o dobytie Byzantskej ríše našťastie už od dávna priťahoval pozornosť mnohých bádateľov, takže došlo k viacerým celkovým³⁸² alebo parciálnym³⁸³ pokusom o usporiadanie množstva informácií z troch vyššie spomínaných hlavných prameňov. Posledný z týchto pokusov, ktorý zároveň predstavuje jeden z najdôkladnejších, bol podniknutý len nedávno.³⁸⁴ Napriek faktu, že s niektorými závermi je možné diskutovať, bude predstavovať nesmierne užitočný východiskový bod pre účely tejto práce. Ďalšou šťastnou okolnosťou je skutočnosť, že vo všetkých hlavných písomných prameňoch je relatívne chronologické poradie hlavných udalostí konfliktu popísané takmer rovnako. Najspoľahlivejším zdrojom sa v tomto svetle javia *Gesta* Viliama z Apúlie, ktoré vznikli v najkratšom časovom úseku po popisovaných udalostiach.³⁸⁵ Týmto *Gesta* vyvažujú svoje nedostatky na poli absolútnej chronológie, kde sa zase ako najužitočnejšie javí dielo *Alexias* od Anny Komnény.

Prvým sporným momentom v chronológii vojny proti Normanom je samotný začiatok vojenského ťaženia Róberta Guiscarda. Ako už bolo spomenuté vyššie, Anna Komnena v súvislosti s vyplávaním hlavných normanských síl z Otranta smerom k ostrovu Korfu postupne udáva na rôznych miestach tri rozličné časové údaje, rozložené medzi dňom jarnej rovnodennosti a prelomom júla/augusta 1081. Keďže však vieme, že normanské vojsko sa utáborilo pod hradbami Dyrrachia 17. júna 1081³⁸⁶, je možné predpokladať, že hlavná časť

³⁸¹ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589.

³⁸² CHALANDON, F.: *Essai*, s. 64-94; BUCKLER, G.: *Comnena*, s. 406-414; BÜNEMANN, R.: *Robert Guiscard 1015-1085. Ein Normanne erobert Süditalien*. Kolín-Weimar-Viedeň 1997, s. 344-347.

³⁸³ ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Οι Νορμανδοί στη Θεσσαλία και η πολιορκία της Λάρισας (1082 – 1083). *Βυζαντικά*, 4, 1984, s. 33-45; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Οι Νορμανδοί στην Καστοριά (1082 – 1083). *Βυζαντινά*, 13/2, 1985, s. 1253-1265; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Η παράδοση του πρώτου βυζαντινονορμανδικού πολέμου στην Αλεξιάδα της Άννας Κομνηνής και στις λατινικές πηγές: αποκλίσεις, παραλείψεις και χρονολογικά προβλήματα (1084-1085). *Βυζαντικά*, 29, 2010, s. 131-151.

³⁸⁴ KISLINGER, E.: Notizen, s. 127-145 (predovšetkým s. 145).

³⁸⁵ Toto historické dielo bolo napísané už medzi rokmi 1095 a 1099. ALBU, E.: *Normans*, s. 110; BROWN, P.: *History*, s. 162.

³⁸⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 120.

výpravy vyplávala z Otranta na prelome mája a júna 1081³⁸⁷, čo zas približne korešponduje s jedným z troch spomínaných Anniných údajov, ktorý vyplávanie a prekonanie Otrantskej úžiny normanskou flotilou datuje približne do prvej polovice júna 1081.³⁸⁸ V tomto prípade by prvý Annin údaj o vyplávaní Róberta Guiscarda už v čase jarnej rovnodennosti bolo možné chápať ako omyl, resp. zámenu, pričom v tomto čase zrejme vyplávala len menšia eskadra vedená Róbertovým synom Bohemundom, ktorá mala tvoriť predvoj normanských síl.³⁸⁹ Cieľom tohto uskupenia bol tiež ostrov Korfu a príľahlé oblasti Epiru, takže Annin omyl je s odstupom viac ako pol storočia od popisovaných udalostí pochopiteľný.³⁹⁰ Na základe týchto úvah je možné stanoviť začiatok prvého normanského útoku proti Byzantskej ríši na koniec marca 1081 (resp. deň jarnej rovnodennosti), pričom hlavné sily pod vedením Róberta Guiscarda vyplávali z Otranta 20. mája 1081.³⁹¹

Ďalší sporný bod predstavuje reťazec udalostí spojený s obliehaním Larisy, resp. so začiatkom a koncom obliehania tejto dôležitej tesálskej metropole. Bohemund začal podľa Anny Komnény obliehať mesto v deň sviatku sv. Geórgia (Juraja) a toto obliehanie trvalo šesť mesiacov.³⁹² Doterajší bádatelia tento sviatok automaticky stotožnili s dňom sv. Geórgia, ktorý sa v ortodoxnej cirkvi slávi 23. apríla, čo logicky viedlo k datovaniu začiatku obliehania na 23. apríla 1083, a následne aj bitky pri Larise a ukončenia obliehania v októbri 1083.³⁹³ Avšak grécky bádateľ A. A. Glavinias presvedčivo dokázal, že v tomto prípade môže ísť o iný sviatok spojený so sv. Geórgiom – a to konkrétne o sviatok uloženia jeho ostatkov, ktorý sa v ortodoxnej cirkvi tradične slávi 3. októbra.³⁹⁴ Pokiaľ mala Anna Komnena na mysli tento

³⁸⁷ E. Kislinger ďalej upresnil dátum vyplávania hlavných síl na 20. mája 1081. Pozri: KISLINGER, E.: Notizen, s. 129 (poznámka 26). Porovnaj tiež s údajom o páde Korfu nasledujúceho dňa 21. mája 1081: LOUD, G. A.: *The Age of Robert Guiscard. Southern Italy and the Norman Conquest*. Longman 2000, s. 21; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 145.

³⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 122.

³⁸⁹ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 114.

³⁹⁰ Tiež je možné, že v marci ešte pred Bohemundovou misiou vyplávala ešte jedna menšia priezvedná skupina 15 lodí, a to opäť smerom ku Korfu, o ktorej sa však zmieňuje len Malaterra. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582.

³⁹¹ PRINZING, G.: Epirus und die ionischen Inseln im Hochmittelalter. Zur Geschichte der region im Rahmen des Themas Nikopolis und der Insel-themen Kerkyra und Kephallenia im Zeitraum ca. 1000-1204. *Südost-Forschungen*, 56, 1997, s. 9; KISLINGER, E.: Notizen, s. 129. Na tomto mieste je vhodné podotknúť, že zistený dátum odpovedá praktikám námornej plavby v tejto časti Stredomoria od antiky až po 16. storočie, keďže skoršie vyplávanie normanských lodí na more by vlastne ani nebolo pravdepodobné kvôli nepriaznivému zimnému počasiu ohrozujúcemu námornú dopravu približne od prelomu októbra/novembra do prelomu marca/apríla. PRYOR, J. H.: *Geography, technology, and war. Studies in the maritime history of the Mediterranean 649-1571*. Cambridge 1992, s. 12, 87-88.

³⁹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154.

³⁹³ BUCKLER, G.: *Comnena*, s. 412; KISLINGER, E.: Notizen, s. 136-137

³⁹⁴ ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Θεσσαλία, s. 40; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica. The Norman Capture of Italy (to A.D. 1081) and the First Two Invasions in Byzantium (A.D. 1081-1085 and 1107-1108)*. Leuven-Paríž-Dudley 2007, s. 60.

sviatok, potom by bolo možné posunúť začiatok obliehania Larisy už na 3. októbra 1082.³⁹⁵ Túto hypotézu ďalej podporuje úryvok z textu *Alexiady* opisujúci udalosti ku koncu roka 1082, podľa ktorého „Bohemund odtiahol z Kastorie do Larisy, kde chcel stráviť zimu.“³⁹⁶ Pokiaľ by obliehanie Larisy začalo až 23. apríla 1083, bolo by ťažké vysvetliť, kde sa Bohemund aj s vojskom nachádzal medzi koncom roku 1082 a aprílom 1083, a akou činnosťou tieto zimné mesiace vyplnil (určite nie bezcieľným blúdením po snehom pokrytom hornatom Balkáne)³⁹⁷. Logicky sa tu ponúka záver, že po odchode z Kastorie Bohemund pritiahol k Larise a 3. októbra 1082 začal mesto obliehať. Rozhodujúca bitka v okolí mesta sa tým pádom musela odohrať o uvedených šesť mesiacov skôr, čiže uprostred apríla, a nie až v októbri 1083.³⁹⁸

Posledným dôležitým chronologickým momentom, na ktorý je potrebné upozorniť, je skutočnosť, že celá 3. kapitola knihy IV je v kontexte celého popisu vojny proti Normanom umiestnená úplne nesprávne a nemá s udalosťami roku 1081 nič spoločné.³⁹⁹ V skutočnosti sú v nej popísané deje zo zimy 1084/1085 a z jari 1085, ktorých dominantnou témou je strastiplné prezimovanie normanského vojska a loďstva na rieke Glykys⁴⁰⁰, ako aj Guiscardov šikovný plán, ktorý mu umožnil na prelome jari a leta znovu spustiť lode na vodu aj napriek suchu, ktoré znížilo hladinu tejto rieky na minimálny stav.⁴⁰¹ K tomuto záveru je možné dospieť na základe porovnania textu Anny Komnény s naráciou v *Gesta* od Viliama z Apúlie. Ako už bolo spomínané vyššie, *Gesta* sú v tomto smere spoľahlivejšie, pretože boli napísané v oveľa kratšom časovom odstupe od popisovaných udalostí. Zmieňované udalosti sú tu teda uvedené na správnom mieste, tj. v kontexte rokov 1084 a 1085.⁴⁰² Navyše, na základe textu Anny Komnény je možné nadobudnúť silný dojem, že rieka Glykys sa nachádza na dohľad od Dyrrachia (alebo aspoň v jeho tesnej blízkosti), ako vyplýva z tohto úryvku: „Róbertovo vojsko, ktoré táborilo pri rieke Glykys, trpelo hladom, pretože si ani z pevniny nemohlo zaistiť zásobovanie. Obránci Dyrrachia odháňali totiž každého, čo sa z Róbertovho opevneného tábora snažil vyraziť za potravou alebo inými potrebami.“⁴⁰³ V skutočnosti však obe spomínané lokality oddeľuje vzdialenosť približne 300 km vzdušnou čiarou. Aj tento na prvý pohľad

³⁹⁵ ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Θεσσαλία, s. 40.

³⁹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153.

³⁹⁷ Už F. Chalandon upozorňoval, že chronológia v tejto časti *Alexiady* je pomýlená a vyslovil názor, že obliehanie Larisy začalo v októbri alebo v novembri 1082, a nie až v apríli 1083. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 88 (poznámka č. 6).

³⁹⁸ Pozri tiež text nižšie.

³⁹⁹ KISLINGER, E.: Notizen, s. 132, 143.

⁴⁰⁰ Dnes rieka Acheron v južnom Epire, pozri text a poznámku č. 338 vyššie.

⁴⁰¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125.

⁴⁰² GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246, 248.

⁴⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125. Mnoho moderných historikov túto informáciu nekriticky preberá do svojich popisov vojny proti Normanom, a tým pádom sa tiež dopúšťa rovnakého omylu.

drobný detail poukazuje na to, že byzantská princezná vždy úplne nezvládala finálnu redakciu svojho textu a dopustila sa závažného omylu.

IV. 3. Priebeh vojny

Sled udalostí, ktorý nakoniec viedol k prvej normansko-byzantskej vojne za vlády Alexia Komnéna začal už oveľa skôr a je nepochybne spojený s veľkými osobnými ambíciami normanského vojvodu Apúlie a Kalábie Róberta z Hauteville nazývaného Guiscard, ako aj s politickou neschopnosťou a diplomatickou naivitou bezprostredných predchodcov Alexia I. Komnéna na cisárskom tróne, tj. najmä Michala VII. Douku⁴⁰⁴ a v menšej miere aj Nikéfora III. Botaneiata. Róbert Guiscard zostáva dodnes príkladom úspešnej „rytierskej“ kariéry v období stredoveku, a v priebehu svojho života musel o svoje postavenie a úspech tvrdo (a často aj nepríliš čestne) bojovať. Útok na Byzantskú ríšu mal byť zavŕšením jeho viac ako tri desaťročia trvajúceho úsilia⁴⁰⁵, počas ktorého sa z postavenia potulného normanského lúpežného rytiera s hŕstkou služobníkov v nehostinnom a hornatom vnútrozemí Kalábie⁴⁰⁶ vypracoval až na nepochybniteľného vládcu celej južnej časti Itálie a vďaka dobyvačnému úsiliu svojho mladšieho brata Rogera aj veľkej časti Sicílie.⁴⁰⁷ Tento neskrotnou životnou energiou oplývajúci zdatný šesťdesiatnik⁴⁰⁸ sa nielenže neuspokojil s dosiahnutými celoživotnými úspechmi⁴⁰⁹, ale hodlal svoje panstvo rozšíriť aj na druhý breh Jadranu. Chaotická politická situácia v Byzantskej ríši jeho zámerom len nahrávala.

Róbert Guiscard sa novým „projektom“ začal možno zaoberať už roku 1076, no naisto o dva roky neskôr. Jeho cieľom bolo nepochybne získanie nových území na byzantskom Balkáne (v Epire). Dôvodov na tento nový výboj mal normanský vojvoda hneď niekoľko. V prvom rade ho k tomuto zámeru priviedli diplomatické rokovania roku 1074 s cisárom Michalom VII. Doukom ohľadne sobáša vlastnej dcéry Olympiady s cisárovým synom

⁴⁰⁴ K vláde tohto cisára pozri napríklad poslednú súhrnnú monografiu: DEMOSTHENOUS, A. A.: *Michael VII Doukas (1071-1078). The incapable Emperor?* Atény 2005.

⁴⁰⁵ Guiscard prišiel do južnej Itálie v roku 1046/1047. LOUD, G. A.: *The Age of Robert Guiscard. Southern Italy and the Norman Conquest.* Harlow, Longman 2000, s. 105. Pre stručnú rekapituláciu jeho úspechov pozri napríklad: SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 35.

⁴⁰⁶ CHALANDON, F.: *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile.* Tome I. Paríž 1907, s. 118-119; NORWICH, J. J.: *The Normans in Sicily.* London 1970, s. 77. Práve počas svojho pôsobenia v Kalábrii získal Róbert svoju prezývku Guiscard, tzn. Prefikany. TAVIANI-CAROZZI, H.: *La terreur du monde. Robert Guiscard et la conquête normande en Italie.* Paríž 1996, s. 189, 249.

⁴⁰⁷ CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 192. Dobytie celej Sicílie bolo úspešne zavŕšené až roku 1091. SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 35.

⁴⁰⁸ Guiscard sa narodil okolo roku 1016 v Normandii až ako šiesty syn Tankreda z Hauteville (avšak ako najstarší z druhého manželstva Tankreda s Fressendou). NORWICH, J. J.: *Normans*, s. 69; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 117.

⁴⁰⁹ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 59.

a následníkom trónu Konštantínom.⁴¹⁰ Počas týchto rokovaní sa byzantská strana nachádzala evidentne v pozícii slabšieho, keďže to boli Byzantínci, ktorí potrebovali pomoc normanského vojvodu proti Seldžuckým Turkom a nie naopak. Normanská nevesta následne odcestovala do Konštantínopola v priebehu roka 1076⁴¹¹, kde v súlade s byzantským dvorským protokolom dostala nové krstné meno Helena a mala byť vychovávaná matkou svojho budúceho ženicha, čiže cisárovnou Máriou z Alanie. Výbojný Guiscard si už vtedy mohol predstavovať, aké mu jeho nová pozícia otca budúcej cisárovnej Byzancie otvára na Východe nové a netušené obzory.⁴¹² Všetky veľkolepé plány však skrachovali roku 1078, keď Michala VII. zvrhol z cisárskeho trónu Nikéforos Botaneiatés. Michal VII. bol donútený prijať mníšsky habit, svadba bola zrušená, a Helena bola z cisárskeho paláca presunutá do kláštora.⁴¹³ Guiscard teda nestihol zo svojej vysokej pozície nič vyťažiť. Nakoniec však získal niečo lepšie, keďže pod zámenkou ochrany práv svojej dcéry začal pripravovať plán na ozbrojenú výpravu proti Byzancii s cieľom obnoviť *status quo ante*, v skutočnosti však hodlal získať nové územia na opačnej strane Otrantskej úžiny a eventuálne aj samotný cisársky titul.⁴¹⁴

Byzantínci sa tiež nikdy nezmierili so stratou svojich území v južnej Itálii v roku 1071⁴¹⁵ a jestvuje pomerne dosť indícií, že aspoň časť Guiscardových problémov s jeho nedávno podrobenými juhoitalskými lombardskými a gréckymi poddanými, ako aj časťou normanskej nobility (vrátane členov rodu Hauteville)⁴¹⁶ opakovane spôsobovali byzantskí agenti a peniaze vysielané do Normanmi ovládaného Mezzogiorna práve z Epiru, resp. priamo z Dyrrachia.⁴¹⁷

⁴¹⁰ Pozri: TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 394-396; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 260-264; NICOL, D. M.: *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*. Cambridge 1988, s. 53. Anna Komnéná, ktorá bola v ranom veku s tým istým Konštantínom tiež zasnúbená, si vo svojom historickom diele neodpustila štipľavú poznámku o tom, že mladý a pekný Konštantín pred svojou neokrôchanou normanskou nevestou utekal ako pred strašidlom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 43. Pre ďalší podrobný popis diplomatických rokovaní pozri napríklad: McQUEEN, W. B.: *Relations*, s. 428-437.

⁴¹¹ LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*. RISS V, ed. L. A. Muratori. Miláno 1724, s. 45; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 62; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 39.

⁴¹² TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 398; BUCKLER, G.: *Comnena*, s. 450.

⁴¹³ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 579; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 265.

⁴¹⁴ LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 213; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 420; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 42.

⁴¹⁵ Pre opačný názor pozri: TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 397-398.

⁴¹⁶ Mnohých nepriateľov si Guiscard vytvoril svojím nekompromisným postupom, v rámci ktorého postupne odstaviť na vedľajšiu koľaj nielen iné významné normanské šľachtické rody Mezzogiorna (Normani z Trani, alebo z Kápuy), ale aj členov svojej vlastnej široko rozvetvenej rodiny (najprv svojich starších nevlastných bratov a po ich smrti ich synov, ako aj svojich vlastných mladších bratov, atď.). Pozri: EADS, V.: *Sichelgaita of Salerno: Amazon or Trophy Wife? The Journal of Medieval Military History*, III, 2005, s. 83, 87.

⁴¹⁷ Prvá revolta po dobytí Bari sa v Apúlii odohrala v rokoch 1072-1073 a jednou z jej hlavných postáv bol Abélard, jeden z Guiscardových prehladaných synovcov. CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 223; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 137. Povstanie Guiscardových vazalov podporil bližšie neurčený počet byzantských lodí vyslaných na pomoc z Dyrrachia. Byzantskej eskadre velil normanský prebhlík, gróf Goscelin z Molfetty. TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 270, 278. Ďalšie podobné revolty nasledovali na rôznych miestach Apúlie a Kalábrie aj v rokoch 1075 a 1078/1079. Tamže, s. 298.

V tomto prístave tiež žilo niekoľko politických exulantov a odporcov jeho vlády a čakalo na vhodnú príležitosť k návratu.⁴¹⁸ Takisto bolo zjavné, že pokiaľ sa niekedy v budúcnosti uskutoční pokus Byzantíncov o znovuovládanie územia v južnej Itálii, východiskom tohto pokusu bude kvôli svojej strategickej polohe celkom isto Dyrrachion.⁴¹⁹ Ovládanie tohto významného oporného bodu Byzantíncov⁴²⁰ by podobným komplikáciám do budúcnosti učinilo prietruž. Nedodržanie prísľubov zo strany Byzantíncov sa tak pre normanského vojvodu ukázalo ako nanajvyššia víťaná zámienka.

Ďalším výrazným lákadlom pre podnikavého normanského vojvodu bol nesporné neprehliadnuteľný strategický, vojenský a ekonomický význam samotného Dyrrachia ako prístavu a tranzitného uzla pozemnej aj námornej dopravy.⁴²¹ Kto totiž ovládal Dyrrachion, ovládal zároveň prakticky celé epirské pobrežie⁴²², a pokiaľ k tomu dokázal získať ešte aj Jónske ostrovy, ocitol sa v pozícii nesporného hegemóna všetkých námorných trás na Jadrane od Otrantskej úžiny až k ústiú Patraského zálivu. V Dyrrachiu sa tiež nachádzala základňa a arzenál byzantskej flotily.⁴²³ Dyrrachion následne predstavovalo prirodzené miesto sústredenia lokálneho obchodu, predovšetkým s drevom a poľnohospodárskymi produktami (hlavne obilím, ale aj zeleninou a syrmí), ktoré pochádzali z úrodného epirského vnútrozemia.⁴²⁴ Práve preto sa v Dyrrachiu už v priebehu 11. storočia etablovali významné kupecké kolónie, medzi ktorými dominovali hlavne Benátčania a kupci z Amalfi.⁴²⁵ Najmä prítomnosť silnej komunity kupcov z Amalfi (hoci menej početnej ako benátska) predstavovala pre normanského vojvodu nespornú výhodu pri formulovaní jeho stratégie pre nadchádzajúci útok; Amalfi totiž už od roku 1073 patrilo do Guiscardom ovládaného Mezzogiorna, a tak sa kupci z Amalfi stali prirodzeným ohniskom pronormansky naladenej časti obyvateľov mesta.⁴²⁶

⁴¹⁸ NORWICH, J. J.: *Normans*, s. 221; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 423.

⁴¹⁹ FINE, J. V. A.: *The Early medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Michigan 1983, s. 281.

⁴²⁰ O význame Dyrrachia svedčí aj fakt, že sa v strednom a neskorom byzantskom období celá provincia nenazývala Epiros ako v neskoršej antike, ale *thema/doukato Dyrrachiou*. Pozri tiež: DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 26-27.

⁴²¹ DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 76, 83-84; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 160-161, 169. O význame Dyrrachia ako východiska dôležitej komunikačnej trasy *Via Egnatia* pozri text vyššie. Pozri tiež: ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Λύναμις*, s. 316.

⁴²² CHALANDON, F.: *Essai*, s. 73; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 269.

⁴²³ DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 60, 102.

⁴²⁴ Ohľadne úrodnosti tejto oblasti, najmä južnej časti v susedstve Aulónu, Kaniny, a Jericha pozri: DUCELLIER, A.: *L'Albanie entre Orient et Occident aux XIe et XIIe siècles. Cahiers de civilization médiévale*, 19, 1976, s. 4; DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 60-61.

⁴²⁵ DUCELLIER, A.: *Orient*, s. 5; DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 70-72.

⁴²⁶ LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 137. Róbert Guiscard tak mohol rátať s tým, že jeho poddaní ovplyvnia ostatných obyvateľov Dyrrachia ku kapitulácii, alebo v krajnom prípade zohrajú rolu akejsi „piatej kolóny“. Jeho predpoklad nebol až tak ďaleko od pravdy, pozri text nižšie.

V neposlednom rade Róbert Guiscard potreboval doriešiť aj pálčivé rodinné záležitosti, resp. otázku dedičstva pre svojho najstaršieho syna z prvého manželstva s Alberadou Mareka Bohemunda.⁴²⁷ Všetky svoje juhoitalské dŕžavy a vojvodský titul totiž roku 1073 prenechal Rogerovi Borsovi, svojmu najstaršiemu synovi z druhého manželstva s lombardskou princeznou zo Salerna Sikelgaitou (bola jeho manželkou od roku 1057 alebo 1058).⁴²⁸ Bohemund, ktorý sa telesným vzhľadom aj charakterom veľmi podobal svojmu podnikavému a škrupulóznemu otcovi⁴²⁹, ostal akožto ľavoboček bez akéhokoľvek majetku, či dedičného titulu.⁴³⁰ Všetkým súčasníkom vrátane samotného Róberta Guiscarda bolo zrejmé, že pokiaľ by nečakane zomrel, nie príliš energický Roger Borsa by len s veľkými obtiažami dokázal obhájiť svoje dedičské práva pred starším a oveľa výbojnejším nevlastným bratom.⁴³¹

Samotné vojenské prípravy na výpravu proti Byzantskej ríši začali až v priebehu roku 1080, pretože Guiscard musel predtým doriešiť všetky „domáce“ juhoitalské záležitosti, a až potom realizovať odpovedajúce opatrenia. Normanského vojvodu v prvom rade zamestnávala pokračujúca konkvista južnej Itálie, v rámci ktorej sa po ovládnutí Bari zameral proti zvyškom lombardských vojvodstiev prežívajúcim na severe (Salerno, Neapol a Benevento), ktorých najsilnejším predstaviteľom bolo Salerno pod vládou Sikelgaitinho mladšieho brata princa Gisulfa II. (1052-1077), formálne Guiscardovho spojenca.⁴³² Salerno nakoniec padlo do Guiscardových rúk po viacmesačnom obliehaní roku 1077⁴³³ a okamžite sa stalo hlavným mestom normanského Mezzogiorna. Neapol a Benevento sa mu však dobyť nepodarilo.⁴³⁴ Niektoré útoky Guiscardových Normanov⁴³⁵ občas viedli aj severnejšie, do odľahlej a divokej

⁴²⁷ SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 42. Prvou Guiscardovou ženou bola Alberada, teta normanského grófa Girarda z Bounalberga. NORWICH, J. J.: *Normans*, s. 78; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 113.

⁴²⁸ CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 225; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 318; EADS, V.: *Sichelgaita*, s. 81.

⁴²⁹ NORWICH, J. J.: *Normans*, s. 227.

⁴³⁰ Zaopatrenie najstaršieho syna vlastným knížatstvom uznáva ako jeden z nevyslovených vedľajších motívov pre Guiscardovu výpravu proti Byzancii aj G. A. Loud: LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 217.

⁴³¹ Pokiaľ je však možné veriť niektorým alúziám Orderica Vitala, Guiscard rátal s Bohemundovou účasťou na tejto výprave nielen kvôli jeho neskoršiemu zabezpečeniu, ale aj preto, lebo sa ho snažil ochrániť pred nenávisťou a smrtiacimi intrigami Rogerovej matky a svojej druhej manželky Sikelgaity. Pozri napríklad: ORDERICUS VITALIS: *The ecclesiastical history of Orderic Vitalis*. Volume II: Books III and IV. Edited and translated by Marjorie Chibnall. Oxford 1983, s. 28, 30.

⁴³² Gisulf II. však v roku 1072 podporoval rebelujúcich Guiscardových vazalov. CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 223-224.

⁴³³ LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 45.

⁴³⁴ LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 141-142.

⁴³⁵ Aktívny v tomto smere bol napríklad jeden z Guiscardových synovcov (syn Guiscardovho brata Maugera) a zároveň verný spojenec a podporovateľ Róbert z Loritella. CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 227, 249-251; FELLER, L.: The Northern frontier of Norman Italy, 1060 - 1140. In: *The Society of Norman Italy*. Edited by G. A. Loud and A. Metcalfe. Brill, Leiden - Boston - Kolín 2002, s. 59-60. K Róbertovi z Loritella, grófovi z Chieti pozri tiež: MÉNAGER, L.-R.: Inventaire des familles normandes et franques émigrées en Italie méridionale et en Sicile (XIe - XIIe siècles). In: *Roberto il Guiscardo e il suo tempo*. Atti delle prime giornate normanno-sveve Bari 28-29 maggio 1973. Rím 1975, s. 339.

oblasti pohoria Abruzzi, ktorá už patrila k dŕžavám pápežskej stolice v Ríme. Za tieto prehmaty si Guiscard „vyslúžil“ od pápeža Gregora VII. (1073-1085) v priebehu niekoľkých rokov dokonca dvojnásobnú exkomunikáciu.⁴³⁶

Komplikovaný vzťah normanského vojvodu a silného reformného pápeža sa definitívne vyriešil až v priebehu júna 1080, keď sa obaja muži stretli osobne v Ceprane a došlo k ich zmiereniu.⁴³⁷ Od tejto chvíle sa Guiscard z nepriateľa cirkvi stal ochrancom stolice Sv. Petra, a Gregor VII. na oplátku potvrdil jeho vojvodský titul na všetkých ním dobytých územiach, vrátane tých sporných v oblasti Abruzzi.⁴³⁸ Súčasne s týmito udalosťami pokračovalo aj dobýjanie Sicílie, ktorého veľkým medzníkom sa stalo už niekoľkokrát spomínané dobytie Palerma Normanmi roku 1072, hoci k definitívnemu zlomeniu arabského odporu došlo až takmer o dvadsať rokov neskôr – roku 1091.⁴³⁹ Úspešné výpravy zamerané na rozširovanie územia striedali trestné výpravy proti už spomínaným povstaniam práve podrobených protivníkom a časti nespokojnej normanskej šľachty, ktoré Róbert Guiscard takisto úspešne zavŕšil v prvej polovici roku 1080.⁴⁴⁰

V roku 1080 teda konečne nastala prvá možná príležitosť, vďaka ktorej mohol normanský vojvoda pretaviť svoje agresívne zámery voči Byzantskej ríši do skutočných činov.⁴⁴¹ Uprostred príprav na výpravu mu osud prihral ešte jednu významnú výhodu. Začiatkom roka 1080 sa totiž na jeho dvore v Salerne zjavil muž v mníšskom rúchu menom Rektor, ktorý o sebe tvrdil, že je zvrhnutým cisárom Michalom VII. a požiadal Guiscarda o ozbrojenú pomoc pri znovuzískaní byzantského trónu.⁴⁴² Je veľmi pravdepodobné, že

⁴³⁶ Prvý krát v roku 1075 a druhý krát v roku 1078. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 139; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 201-205.

⁴³⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 204, 206; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 44-45; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 414.

⁴³⁸ Motívom pápeža Gregora VII. k benevolentnejšiemu prístupu voči Guiscardovi bolo evidentne zhoršenie vzťahov medzi ním a rímsko-nemeckým cisárom Henrichom IV. (1056-1105), voči ktorému potreboval silného vojenského spojenca na italskej pôde. Normanský vojvoda mal zase prirodzene v úmysle zabezpečiť si diplomaticky svoje územia pred svojím odvážnym útokom na byzantský Balkán. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 139-140; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 206.

⁴³⁹ TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 353.

⁴⁴⁰ Tamže, s. 353. Vyššie spomínaný Abélard bol nútený utiecť do Byzancie, zatiaľčo ostatní nespokojenci (napr. gróf Ami II. z Molfetty) vrátane ďalších Guiscardových synovcov Róberta z Montescagliosa a Geoffroi z Conversana ho pokorne požiadali o odpustenie. Ďalším z rebelov bol vojvoda Jordan I. z Kápuy (1078-1090). K priebehu celej rebélie z rokov 1079 a 1080 pozri: CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 252-256. Róbert z Montescagliosa zomrel krátko na to, 26. júla 1080. CUOZZO, E.: *La nobiltà normanna nel Mezzogiorno all'epoca di Roberto il Guiscardo*. In: *Roberto il Guiscardo tra Europa, Oriente e Mezzogiorno*. Atti del Convegno internazionale di studio (Potenza-Melfi-Venosa, 19-23 ottobre 1985). A cura di Cosimo Damiano Fonseca. Potenza 1990, s. 106.

⁴⁴¹ TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 424.

⁴⁴² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 41; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 579-580; LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 45; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 63; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 214; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 47.

normanský vojvoda od začiatku vedel, že tento muž nie je tým, za koho sa prehlasoval, ale napriek tomu sa k nemu choval ako k zvrhnutému byzantskému cisárovi v núdzi.⁴⁴³ Jeho prítomnosť na dvore v Salerne totiž Róbertovi Guiscardovi poskytla presne to, čo potreboval, tj. ďalšiu dôveryhodnú zámienku na rozpútanie vojenských akcií proti Nikéforovi III. Botaneiatovi. Guiscard tak mohol svoju výpravu nielenže prezentovať ako akt pomsty za zlé zaobchádzanie Byzantíncov s Helenou⁴⁴⁴, ale v prvom rade prezentovať ju ako akt legitímnej obrany vznešeného spojenca proti nespravodlivému režimu slúžiacemu uzurpátorovi v Konštantínopole. Guiscardovej výprave na pomoc Michalovi VII. Doukovi poskytol napokon duchovnú podporu aj sám pápež Gregor VII., ktorý 25. júla 1080 listom vyzval „verných sv. Petra“, aby pomohli zosadenému cisárovi. Zároveň normanskému vojvodovi poslal ako výraz svojej vlastnej podpory štandardu sv. Petra.⁴⁴⁵

Na výpravu proti vtedajšej európskej veľmoci sa Róbert Guiscard určite snažil sústrediť čo najsilnejšie vojsko, aby tak maximalizoval svoje šance na úspech. Konečnú veľkosť jeho „expedičných“ síl však výrazne obmedzovali dva faktory. Prvým bola skutočnosť, že vojvoda nemohol ponechať svoje územia v južnej Itálii úplne nechránené, a musel teda doma ponechať dostačujúce vojenské sily, aby si dokázali poradiť s možným povstaním, poprípade nepriateľským vpádom spoza hraníc. Druhým faktorom bol počet dostupných transportných plavidiel a teda aj prepravná kapacita normanského loďstva, ktoré sa v marci 1081 začalo zhromažďovať v Otrante.⁴⁴⁶ Na základe svedectiev prameňov je ale vlastne nemožné dopracovať sa k presnému číslu, pretože napríklad v *Gesta Viliama z Apúlie* sa síce nachádza zmienka o tom, že Guiscardova flotila mala 50 bojových lodí (veslíc)⁴⁴⁷, ale o ostatných typoch

⁴⁴³ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 63; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 265. K tomu tiež pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 50.

⁴⁴⁴ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 208.

⁴⁴⁵ CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 265; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 63; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 140; GALLINA, M.: La „Precrociata“ di Roberto il Guiscardo: un'ambigua definizione. In: *Il Mezzogiorno normanno-svevo e le crociate*. A cura di Giosuè Musca. Bari 2002, s. 41-43. Keďže Gregor VII. považoval Nikéfora III. Botaneiatu za uzurpátora, tak ho nadôvažok exkomunikoval. NICOL, D. M.: *Venice*, s. 55. Vďaka tomuto symbolickému gestu pápeža Gregora VII. tak Róbert Guiscard získal už o generáciu neskôr povest' predchodcu križiakov prvej križiackej výpravy. K tomu pozri: SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 43.

⁴⁴⁶ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 210; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 580, 582; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 436. Anna Komnena raz udáva ako zhromaždisko výpravy Otranto, inokedy mylne označuje ako miesto zhromaždenia vojska prístav Brindisi. Pozri napríklad: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 50. Pozemné vojsko sa v Otrante pravdepodobne začalo zhromažďovať už o niečo skôr, avšak nie pred decembrom 1080, kedy sa Guiscard ešte stále zdržiaval v Melfi. CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 266.

⁴⁴⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 214: „decies et quinque liburnis Adria sulcatur.“ Použitie archaického názvu rímskej vojrovej veslice – liburna – ako označenia týchto lodí, implikuje skutočnosť, že sa jednalo skôr o bojové veslice vychádzajúce konštrukčne z byzantských dromón, než o transportné plavidlá. Pozri tiež: BENNETT, M.: Norman Naval Activity in the Mediterranean c. 1060-c.1108. *Anglo-Norman Studies*, 15, 1993,

lodí (resp. o transportných plavidlách, ktoré sú v tomto kontexte samozrejme najviac zaujímavé) okrem informácie, že niektoré transportné lode prišli na výpomoc normanskému vojvodovi až z Dalmácie (z prístavu Ragusa, dnes Dubrovnik v Chorvátsku)⁴⁴⁸, tento prameň mlčí. Anna Komnénéna vymenúva typy lodí⁴⁴⁹, ktoré boli súčasťou Guiscardových síl, a na inom mieste tvrdí, že týchto lodí bolo celkovo 150.⁴⁵⁰ Určite sa však tejto výpravy zúčastnilo maximálne množstvo dostupných plavidiel, pretože v ich prípade nejstvoval dôvod ponechávať určitú časť flotily ako zálohu v domácich vodách. Malaterra ešte uvádza doplnkovú informáciu, že prieskumná eskadra vyslaná pred vyplávaním hlavnej časti výpravy k ostrovu Korfu mala 15 lodí⁴⁵¹, avšak z jeho textu nie je možné jednoznačne určiť, či sa jednalo o bojové veslice, alebo len plachetnice, takže táto informácia je pre presnejšie určenie veľkosti normanských síl vlastne irelevantná.⁴⁵²

Preto je pri odhadoch veľkosti normanského vojska potrebné vychádzať priamo zo správ, ktoré sa týkajú jeho početnej sily. Ani v tomto smere však zachované písomné pramene nehýria prílišným množstvom údajov. V tomto smere je spomedzi nich dôležitá informácia od Malaterra, že jadro Guiscardových vojenských síl pozostávalo z 1300 rytierov.⁴⁵³ Anna

s. 49; STANTON, Ch. D.: The Use of Naval Power in the Norman Conquest of Southern Italy and Sicily. *Haskins Society Journal*, 19, 2007, s. 129.

⁴⁴⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 210: „*Dalmaticas naves oneri dux eligit*“; YEWDALE, R. B.: *Bohemond I, Prince of Antioch*. Princeton 1917, s. 12.

⁴⁴⁹ Nákladné plavidlá a bojové veslice (galéry). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 49: „*ᾧσαι τὲ φορτίδες ἦσαν καὶ ᾧσαι μακρὰ καὶ πολεμιστήριον*“. Anna Komnénéna tiež uvádza, že na palube každej lode bolo dvesto mužov aj s výzbrojou a odpovedajúcim množstvom koní. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 50-51. Byzantská princezná tu nerozlišuje, ktoré lode boli nákladné, a ktoré boli špecificky určené na prepravu koní. Takéto plavidlá sa od 12. storočia označovali arabským pomenovaním *tarida*, resp. tiež *uscieri*, *huissier*, pretože boli tiež vybavené sklopnými vrátami umiestnenými na korme, ktoré dovoľovala vyviezť kone z vnútra lode priamo na breh. Predpokladá sa, že jedna takáto loď učená na transport koní ich mohla mať na palube približne 20. BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 48-50. To by mohlo znamenať, že zo 100 nákladných plavidiel by plných 65 prepravovalo vo svojom trupe aj kone pre 1 300 rytierov. Pozri text nižšie.

⁴⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 50-51; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 316; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 50; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 437.

⁴⁵¹ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582.

⁴⁵² Pozri tiež: AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 179, poznámka č. 1. Je však možné, že sa jednalo o plachetnice, pretože mali na palube aj vojenský výsadok, ktorý sa však na ostrov kvôli obavám z prevahy byzantských síl na ostrove nevylodil, a Normani sa uspokojili s prieskumom pobrežia Korfu z úctivej vzdialenosti. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582. K tomu pozri tiež text nižšie.

⁴⁵³ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 65; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 214; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 437; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 143. Malaterraov údaj 1300 rytierov vyznieva realisticky, už aj z toho dôvodu, že svoje dielo písal v nevel'kom časovom dostupe od popisovaných udalostí. Veľmi dobre odpovedá aj celkovému počtu približne 3 tisíc rytierov, ktorý vedeli Normani z Mezzogiorna zhromaždiť pred bitkou pri Civitate v júni 1053, keď ich hrozba pápežskej intervencie prinútila spojiť sily. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 260. Je pravdepodobné, že celkové sily rytierskej jazdy, ktoré mal Guiscard ako vojvoda Apúlie a Kalábrie takmer o tri desaťročia neskôr teoreticky k dispozícii museli byť minimálne na rovnakej úrovni. Pravdepodobne však boli o čosi vyššie, vzhľadom k prílevu nových normanských dobrodruhov po roku 1053 ako aj územných ziskov Róberta Guiscarda (napríklad kniežatsvo Salerno so všetkými jeho zdrojmi roku 1077). 1300 rytierov teda teoreticky mohlo predstavovať asi tretinu celkového počtu, pričom ďalšia tretina by bola k dispozícii pre dobyvačné ťaženie na Sicílii vedené Guiscardovým mladším bratom Rogerom, a poslednú tretinu by Guiscard ponechal v južnej Itálii, aby zabránil možnosti ďalšieho povstania proti

Komnena naproti tomu uvádza, že celé normanské vojsko (tj. jazda a pešiáci) malo 30 tisíc mužov⁴⁵⁴, normanský letopisec Ordericus Vitalis tvrdí, že gróf mal k dispozícii tretinu z tohto počtu,⁴⁵⁵ a jeden z letopiscov dejín kláštora v Montecassine Peter Diakon udáva ako celkové číslo 15 tisíc.⁴⁵⁶ Pokiaľ tieto údaje skonfrontujeme s vyššie zhromaždenými údajmi o počte lodí (tj. že celá normanská flotila mala maximálne 150 plavidiel⁴⁵⁷, z čoho bolo 50 bojových veslíc a zvyšných 100 prepravných plavidiel, pričom každé by na palube malo 200 vojakov), početná sila celého prepravovaného normanského vojska by bola okolo 20 tisíc mužov. Z toho zjavne vyplýva, že údaj Anny Komnény je nadsadený a skutočný počet normanských vojakov kolísal niekde medzi 10 a 20 tisícmi mužov. Vzhľadom k vyššie spomínanej skutočnosti, že Róbert Guiscard nemohol kvôli trvalému nebezpečenstvu povstania v Apúlii a pokračujúcim operáciám na Sicílii⁴⁵⁸ zhromaždiť na výpravu proti Byzantskej ríši plný počet potencionálne dostupných bojovníkov ako najviac pravdepodobnejší sa javí vyššie spomínaný údaj Petra Diakona, že normanské vojsko malo celkovo okolo 15 tisíc mužov.⁴⁵⁹ Zvyšok normanského vojska nepochybne tvorili rôznorodé skupiny žoldnierov⁴⁶⁰, vojenských družín jednotlivých normanských grófov⁴⁶¹, vojsko salernského kniežatstva⁴⁶², rôzni urodzení dobrodruhovia z francúzsky hovoriacich regiónov západnej Európy⁴⁶³, z ktorých niektorí prišli priamo

svojmu synovi Rogerovi Borsovi. Je však možné, že v Apúlii nakoniec ostala aj tá časť vojska určená pre Sicíliu, keďže po roku 1079 boje po dobytí Taorminy na ostrove načas utíchli a Normani konsolidovali svoje územné zisky. Nové kolo bojov sa tam rozohorelo až po Guiscardovej smrti roku 1085. Pozri: TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 354, 370-371; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Ανάμνησις*, s. 313.

⁴⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 51; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 65.

⁴⁵⁵ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 16; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 437; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 65.

⁴⁵⁶ PETRUS DIACONUS: *Leonis Marsicani et Petri Diaconi chronica Monasterii Casinensis*. PL, vol. 173. Ed. J. P. Migne. Paríž 1844-1864, s. 785-786; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 437; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 65.

⁴⁵⁷ Anna Komnena mohla aj tento údaj trochu nafúknuť.

⁴⁵⁸ TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 424.

⁴⁵⁹ K tomuto názoru sa zo starších bádateľov prikláňajú F. Chalandon a R. B. Yewdale. CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 268, YEWDALE, R. B.: *Bohemond*, s. 12.

⁴⁶⁰ Guiscard ich používal počas postupného ovládnutia Apúlie a Kalábrie. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 39-40. Preto je ich účasť aj na tomto ťažení viac ako pravdepodobná. Možným veliteľom žoldnierov by mohol byť napríklad Pountesés známy z *Alexiady*. K tomu pozri poznámku č. 461 nižšie. Guiscardova horečnatá snaha o získanie ďalších žoldnierov by mohla súvisieť aj so sobášmi dvoch zostávajúcich dcér za šľachticov s vysokým vojenským potenciálom (prvým ženíchom bol Raimund/Ramon II. Berengar z Barcelony a druhým Ebles II. z Roucy (severozápadne od Remeše v dnešnom Francúzsku). Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 43; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 283; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, tab. VIII.

⁴⁶¹ Pozri text nižšie.

⁴⁶² Pozri text nižšie.

⁴⁶³ Patrí medzi nich istý Peter (syn) Alifa, Pountesés, či dokonca *comestabulus* Apúlie Bryennios. Posledne menovaný nemá nič spoločné s Nikéforom Bryenniom, manželom Anny Komnény a vnukom rovnomenného rebela proti Nikéforovi III. Botaneiatovi z roku 1078). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153, 157-158, 161, 168-170; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236. *Briennus comestabulus* je známy aj z listinného materiálu ako svedok donácií vojvodu Rogera Borsu pre kláštor Montecassino v roku 1090 a pre biskupa z Melfi. Jeho manželkou bola Orabila a zomrel niekedy pred rokom 1112. L.-R. Ménager ho vo svojom zozname normanskej nobility zaraďuje medzi Bretóncov. Pozri: MÉNAGER, L.-R.: *Inventaire*, s. 393. Ďalšou možnosťou je spojenie

z Normandie⁴⁶⁴, a v neposlednej rade aj tesne pred výpravou zverbovaná pechota zložená z miestneho roľníckeho obyvateľstva Apúlie a Kalábrie.⁴⁶⁵

Vrchným veliteľom celej výpravy bol prirodzene Róbert Guiscard. Za svojho zástupcu si vybral najstaršieho syna Bohemunda, ktorý ho mal sprevádzať na výprave.⁴⁶⁶ Mladšieho syna z manželstva so Sikelgaitou - Rogera Borsu - opätovne na jar 1081 potvrdil ako dediča svojho vojvodského titulu v Kalábrii a Apúlii a ponechal ho v Salerne, pričom mu ako poradcov určil dvoch svojich verných spoločníkov: Girarda z Buonalberga a Róberta z Loritella.⁴⁶⁷ Zo synov ho okrem Bohemunda sprevádzal ešte Gui (mladší brat Rogera Borsu a syn Sikelgaity), a z početných synovcov Richard Senešal.⁴⁶⁸ S Guiscardom sa na výpravu prekvapivo zberala aj jeho manželka Sikelgaita, ktorej prítomnosť na výprave však nakoniec nebola samoučelná. Naopak silne indikuje skutočnosť, že ako sestra posledného salernského kniežat'a Gisulfa II. mala dohliadnuť na zabezpečenie vernosti práve tých oddielov v Guiscardovom vojsku, ktoré pochádzali zo Salerna.⁴⁶⁹ Veľmi zaujímavá je tiež prítomnosť grófa Amiho II. z Giovinazza, resp. z Molfetty (nazývaného Amiketés v diele Anny Komnény)⁴⁷⁰ a jeho oddielov, keďže tento normanský gróf bol jedným z aktívnych účastníkov nedávneho povstania proti Guiscardovi.

Bryennia s rodom Brienne zo Champagne (konkrétne ako jedného zo štyroch synov grófa Gautiera I. z Brienne, menovite najmladšieho menom Gui), to však zatiaľ ostáva len v špekulatívnej rovine. K dejinám rodu Brienne pozri: CHESNAYE-DESBOIS, F.: *Dictionnaire de la noblesse*. Tome III. Paríž 1771, s. 198. Vyššie spomínaný Peter (syn) Alifa býva tradične stotožňovaný s Petrom z Aulps (dnešné Aups vo francúzskej Provincii). SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 266-268; MÉNAGER, L.-R.: Inventaire, s. 402. Pountesés býva spájaný s s grófom Raoulom z Pontoise (mesto v dnešnom severozápadnom Francúzsku), ktorý časť svojho života prežil v anglosaskom Anglicku ako gróf z Herefordu, no po dobytí Anglicka Viliamom Dobyvateľom roku 1066 musel túto krajinu opustiť. K životným osudom Raoula z Pontoise pozri: DU CANGE, Ch.: *Histoire de l'état de la ville d'Amiens et de ses comtes*. Amiens 1840, s. 171-175. Podľa inej teórie Pountesés pravdepodobne pochádzal z niektorého mesta na Apeninskom polostrove, ktoré malo v názve slovo *Ponte*. CHEYNET, J.-C.: Le rôle des Occidentaux dans l'armée byzantine avant la Première Croisade. In: *Byzanz und das Abendland im 10. und 11. Jahrhundert*. Herausgegeben von Evangelos Konstantinou. Viedeň 1997, s. 123. To by z neho robilo možného veliteľa niektorého zo žoldnierskych zoskupení v Guiscardovom vojsku.

⁴⁶⁴ Medzi najvýznamnejšími Normanmi sa spomínajú Róbert Giffard a Viliam z Grandmesnilu „*aliqui probissimi tirones*“. ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 16. Viliam z Grandmesnilu si neskôr vzal za ženu Mabilu jednu z Guiscardových dcér (približne kolo rokov 1082-1084) a dostal do správy Rossano v Kalábrii. CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 283; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 34; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, tab. VIII; MÉNAGER, L.-R.: Inventaire, s. 336; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 253.

⁴⁶⁵ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 210, 224; ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 16; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 47. Z Kalábrie sú zmieňovaní obyvatelia mesta Cosenza, ktorí vraj vynikali ako rýchli bežci, a preto v normanskom vojsku slúžili ako poslovovia. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 230.

⁴⁶⁶ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 16-18; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 113.

⁴⁶⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 214; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 267-268; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 217; MÉNAGER, L.-R.: Inventaire, s. 339.

⁴⁶⁸ LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 218.

⁴⁶⁹ EADS, V.: Sichelgaita, s. 85.

⁴⁷⁰ Byzantská princezná navyše tohto normanského grófa opisuje vo zvlášť pozitívnom svetle, čo je veľmi podozrivé, keďže vlastne patril z jej pohľadu do nepriateľského tábora. Je možné, že Ami II. z Giovinazza v skutočnosti udržiaval s Byzantíncami tajné spojenie a táto skutočnosť sa nejakým spôsobom odrazila aj na jeho účasti v rebélii proti Guiscardovi (, ktorá okrem iného slúžila nielen jeho vlastným, ale aj byzantským záujmom). Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132: „*κόμης δὲ οὗτος τῶν ἐπιφανῶν, γενναῖος χεῖρα καὶ γνώμην*“.

Politický realista Guiscard si tak možno na jednej strane komplikoval velenie vlastného vojska, ale na strane druhej nedovolil jednému z hlavných bývalých rebelov zostať v Apúlii, kde by mohol počas jeho neprítomnosti nemiestne intrigovať, alebo sa zúčastniť na ďalšom povstaní. Zároveň mohol gróf Ami II. plniť úlohu akéhosi rukojemníka a záruku za dobré chovanie ostatných bývalých rebelov z rokov 1078-1080 (konkrétne kniežat'a Jordana z Kápuy, Geoffroi z Conversana, Henriho z Monte Sant'Angelo, Petra II. z Tarentu a ďalších)⁴⁷¹, ktorí sa výpravy proti Byzantskej ríši evidentne nezúčastnili, a mohli tak eventuálne mladému Rogerovi Borsovi spôsobiť mnoho nepríjemností. Zmieňovaný je tiež akýsi Fortimundus (Fortino) z Rossana v Kalábrii⁴⁷², ako aj ďalší „grófi“ Rainald, Viliam a Sarakénos.⁴⁷³ Z profesionálnych vojenských veliteľov je ešte zmieňovaný *comestabulus* Apúlie gróf z Brienne.⁴⁷⁴

Okrem vojenskej prípravy sa normanský vojvoda snažil svoju výpravu zabezpečiť aj diplomatickými prostriedkami. O srdečných Guiscardových vzťahoch s pápežom Gregorom VII. sme sa zmienili vyššie.⁴⁷⁵ Počas posledného štádia vojenských príprav⁴⁷⁶ vyslal Guiscard do Konštantínopola posolstvo vedené emisárom Raoulom synom Dagobertovým⁴⁷⁷, ktoré malo

⁴⁷¹ Pozri: CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 252-253; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 217.

⁴⁷² GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 585. Fortimundus z Rossana určite nebol náhodný, alebo málo významný účastník výpravy, keďže mu neskôr Róbert Guiscard zveril správu dobytého Dyrrachia. Keďže o niečo neskôr (niekedy v rokoch 1082 až 1084) Guiscard prenechal Rossano svojmu zaťovi Viliamovi z Grandmesnilu (pozri poznámku č. 462 vyššie), natíska sa predpoklad, že Fortimundus sa už do južnej Itálie nevrátil, a buď v priebehu vojny padol, alebo po páde Dyrrachia, resp. Kastorie vstúpil do služieb byzantského cisára. Prítomnosť zástupcu nobility z Kalábie medzi Normanmi z Apúlie predstavuje tak trochu anomáliu a natíska sa teda otázka, či napríklad nevelil oddielom odvedencov z roľníckeho obyvateľstva Kalábie.

⁴⁷³ Vzhľadom k tomu, že Viliam, Rainald a Sarakénos sú spomínaní iba Annou Komnénou (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153) a je ťažké u týchto mužov vysledovať nejakú spojitosť s urodzenými normanskými alebo lombardskými rodmi v Mezzogiorne, veľmi pravdepodobne sa títo muži nemohli pyšniť ozajstným grófskym titulom, a skôr predstavovali menej urodzených rytierov resp. neurodzených dobrodruhov, ktorí sa Guiscardovho ťaženia zúčastnili s vidinou vlastného spoločenského vzostupu (k tomu tiež pozri: LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 217-218). Sarakénovo meno tiež znie veľmi „nenormanský“, a svojim charakterom sa skôr podobá prezývke (*nom de guerre*). Tomuto predpokladu podľa môjho názoru odpovedá aj krutý spôsob potrestania Viliama a Rainalda (oslepenie), potom čo Bohemund odhalil Viliamovi a Rainaldovu zradu. Hlavný zosnovateľ sprisahania Pountesés (možno gróf Raoul z Pontoise) naproti tomu unikol svojmu osudu tým, že prebehol (bolo mu dovolené prebehnúť?) k Alexiovi Komnénovi (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153). Podobne kruto ako „grófi“ Viliam a Rainald dopadol aj „gróf“ Sarakénos. Po zajatí byzantským vojskom v Moglenách ho *mezas domestikos* Grégorios Pakourianos nechal jednoducho popraviť (Tamže, s. 153), zatiaľčo ku grófovi z Brienne sa za podobných podmienok byzantský dobyvateľ Kastorie Geórgios Palaiologos zachoval oveľa šľachetnejšie (umožnil mu voľný odchod na základe čestnej podmienky, že už nikdy nepozdvihne zbrane proti Byzantskej ríši). Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 170.

⁴⁷⁴ Pozri poznámku č. 461 vyššie.

⁴⁷⁵ Existujú tiež náznaky diplomatických kontaktov so srbskými kniežatami Duklje Mihailom a jeho synom a nástupcom Konštantínom Bodinom, ako aj s hlavným veliteľom provincie Dyrrachion, ktorým bol v tomto čase Geórgios Monomachatos dosadený po potlačení Bryenniovho a Basilakovho povstania Nikéforom III. Botaneiatom. Pozri text nižšie.

⁴⁷⁶ K vyslaniu posolstva došlo buď ešte v priebehu leta a jesene roku 1080, alebo v prvom štvrtroku 1081. Pozri: KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 128-129.

⁴⁷⁷ Raoul sa neskôr natrvalo usadil v Byzancii, kde založil byzantský aristokratický rod Rallés. Pozri: JANIN, R.: *Les Francs au service des Byzantins*. *EO*, 29, 1930, s. 68; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 270-271; CHEYNET, J.-C.: *Occidentaux*, s. 124.

Nikéforovi III. Botaneiatoi predniesť požiadavky týkajúce sa práv jeho dcéry Heleny.⁴⁷⁸ Byzantínci síce nemohli ultimatívne požiadavky normanského vojvodu plne uspokojiť, ale aspoň spochybnili ich oprávnenosť tým, že emisárovi Raoulovi umožnili stretnutie so skutočným zosadeným cisárom Michalom VII. Doukom, ktorý už v tej dobe žil ako mních v jednom z konštantínopolských kláštorov.⁴⁷⁹ Normanské posolstvo sa potom vydalo na cestu späť do južnej Itálie, pričom sa ešte cestou sa emisári dozvedeli o zosadení Nikéfora III. Botaneiata. Alexios Komnénos ihneď obnovil nástupnícke práva vtedy 7-ročného Michalovho syna Konštantína (hoci už nie Guiscardovej dcéry, s ktorou ale začali v paláci lepšie zaobchádzať)⁴⁸⁰, čím aspoň čiastočne odstránil dôvody slúžiace ako zámienka pre Guiscardovu ozbrojenú intervenciu, a zároveň sa postaral, aby táto správa dostihla vracajúcich sa normanských vyjednávačov.⁴⁸¹ Raoul po svojom návrate do Otranta v tomto zmysle Róberta Guiscarda informoval a navyše ho odrádzal od uskutočnenia výpravy, čím na seba privolal jeho hnev a musel sa urýchlene vzdialiť z jeho dosahu.⁴⁸² Utielkol preto späť k Bohemundovi (a neskôr naspäť do Konštantínopola), pretože Bohemund medzitým vyplával s predvojom celého normanského vojska do Epiru smerom na Aulón.⁴⁸³ Je preto veľmi pravdepodobné, že Guiscard vyslaním Raoulovho posolstva vlastne ani nesledoval posilnenie resp. uskutočnenie svojich legitímnych požiadaviek mierovou cestou, ale zrejme sa tesne pred začatím celej výpravy snažil ponechať Byzantíncov čo najdlhšie v neistote ohľadne svojich skutočných zámerov predstieraním hľadania diplomatického riešenia krízy.⁴⁸⁴

IV. 3. 1. Prvá fáza vojny – invázia a bitka pri Dyrrachiu (1081)

Pre Byzantíncov sa teda vojna proti Normanom začala už koncom marca 1081⁴⁸⁵, čiže *de facto* ešte pred nástupom Alexia Komnéna na trón (1. apríla 1081). Vtedy z Otranta vyplával

⁴⁷⁸ Druhým a tajným poslaním tejto misie bolo pravdepodobne získať čo najviac citlivých informácií na byzantskom cisárskom dvore. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 64.

⁴⁷⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 49; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 64; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 41, 48.

⁴⁸⁰ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 212; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 113.

⁴⁸¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 49; BUCKLER, G.: *Comnena*, s. 452.

⁴⁸² JANIN, R.: *Francs*, s. 68; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 48. Ďalším dôvodom Guiscardovho hnevu bola skutočnosť, že Raoulov brat Roger zmenil strany a utiekol k Byzantíncom (pravdepodobne do Dyrrachia a odtiaľ zrejme do byzantského hlavného mesta), ktorým navyše prezradil všetko čo vedel o chystanom útoku. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 50. Roger za svoje zásluhy neskôr pravdepodobne obdržal vysoký dvorský titul *sebastos*, oženil sa s príslušníčkou byzantskej rodiny Dalassénovcov a stal sa tak (podobne ako brat Raoul) zakladateľom ďalšieho byzantského aristokratického rodu normanského pôvodu Rogérioi. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 275-278; CHEYNET, J.-C.: *Occidentaux*, s. 124, poznámka č. 72.

⁴⁸³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 50; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 64. Pozri tiež nižšie.

⁴⁸⁴ Je zrejme, že zhromažďovanie flotily a vojska v Otrante nebolo možné dlhodobo utajiť a Byzantínci o ňom už museli pomerne dlho vedieť, najneskôr od januára 1081, keď do Dyrrachia prišiel nový veliteľ celej provincie Geórgios Monomachatos. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 52.

⁴⁸⁵ Pozri text vyššie.

malý predvoj asi 15 plavidiel pod Bohemundovým vedením⁴⁸⁶, ktorý mal za úlohu vykonať prieskum a obsadiť Aulón a ostrov Korfu, aby hlavné sily mali po svojom príchode možnosť zakotviť a vylodiť normanské vojsko na súš. Bohemundovi sa však nepodarilo obsadiť ani jeden zo zamýšľaných cieľov.⁴⁸⁷ Obsadeniu sa pravdepodobne vyhli aj ďalšie dve pevnosti Jericho (dnes Orikon v Albánsku) a Kanina⁴⁸⁸ v zázemí Aulónu, hoci Anna Komnena mylne tvrdí, že všetky tieto miesta Bohemund ovládol.⁴⁸⁹ Čiastočnou náplast'ou na tento počiatkový neúspech bolo obsadenie prístavu Butrint na epirskom pobreží.⁴⁹⁰ Novopečený byzantský cisár na tieto novinky zareagoval tým, že z pozície veliteľa provincie (*doukato*) Dyrrachion odvolal *prōtoproedra* Geórgia Monomachata, dosadeného pravdepodobne v januári 1081 ešte Nikéforom III. Botaneiatom⁴⁹¹ iným ešte schopnejším generálom, ktorým bol jeho príbuzný a priateľ *kouropalatēs* Geórgios Palaiologos.⁴⁹² Tento vynikajúci vojenský veliteľ sa na svoj nový post dostal ešte pred koncom mája 1081⁴⁹³ a okamžite začal s prípravami prístavu a hlavne

⁴⁸⁶ E. Kislinger o Bohemundovom velení normanskému prieskumnému predvoju vyjadruje na základe svedectva Viliama z Apúlie značnú pochybnosť. KISLINGER, E.: Notizen, s. 129. Ten pravdepodobne pozostával z 15 plavidiel spomínaných Malaterrom. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582.

⁴⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 48; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 48-49. Podľa Malaterra Normani sa na ostrov ani nepokúsili zaútočiť kvôli početnej prevahe ostrovej posádky, a iba sa spokojili s prieskumom z bezpečnej vzdialenosti. Pozri: GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582.

⁴⁸⁸ Kanina predstavovala akropolu, resp. opevnené útočisko pre obyvateľov neďaleko ležiaceho Aulónu. DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 40-41.

⁴⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 48. K ovládnutiu Aulónu ako aj spomínaných kľúčových pevností nie je isté a podľa Viliama z Apúlie k nemu došlo až hlavnými silami Róberta Guiscarda začiatkom júna 1081 počas ich presunu na sever k Dyrrachiu. Pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 216; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583; KISLINGER, E.: Notizen, s. 130.

⁴⁹⁰ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 72; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 268; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 114; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 49.

⁴⁹¹ KISLINGER, E.: Notizen, s. 131. *Cursus honorum* Geórgia Monomachata je dostatočne doložený aj zo sigilografického materiálu. Pozri napríklad: CHEYNET, J.-C. – MORRISSON, C. – SEIBT, W.: *Sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig*. Paris 1991, s. 145, 147; JORDANOV, I.: *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Volume 3 Part One Text. Sofia 2009, s. 485-486. Publikovaná je aj jeho pečať z doby, keď bol veliteľom v provincii Dyrrachion (*prōtoproedros kai doux Dyrrachiou*). Pozri: WASSILIOU, A.-K. - SEIBT, W.: *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*. 2. Teil. Zentral und Provinzverwaltung. Viedeň 2004, s. 264. Okolnosti jeho vymenovania do tejto pozície podrobne popisuje Anna Komnena. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 51-52. Po úspešnom prevrate Alexia Komnena Geórgios Monomachatos neprejavoval prílišnú ochotu podriaďiť sa novému režimu v Konštantínopole, a navyše podľa všetkého tajne vyjednával s Guiscardom. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 217; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 53; DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 96-97; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 362-363; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 116; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 146.

⁴⁹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 116; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 67; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 267; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 48. Geórgios Palaiologos mal za manželku Annu sestru cisárovnej Ireny Doukovny, manželky Alexia Komnena. Hral tiež jednu z kľúčových úloh počas komnénovského prevratu. K celej jeho kariére pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 99-105. Je známy nielen z písomných prameňov ale aj z nájdených olovených pečatí (niektoré sa našli na území dnešného Bulharska). Pozri napríklad: JORDANOV, I.: *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Volume 2, Byzantine Seals with Family Names. Sofia 2006, s. 326-329; NESBITT, J.W. – OIKONOMIDES, N.: *Catalogue*, s. 41; VANNIER, J.-F.: *Les premiers Paléologues. Etude généalogique et prosopographique*. In: CHEYNET, J.-C. – VANNIER, J.-F.: *Etudes prosopographiques*. Byzantina Sorbonensia 5. Paris 1986, s. 123-187.

⁴⁹³ Podľa Viliama z Apúlie sa Geórgios Palaiologos dostal do Dyrrachia až v prvej polovici júna 1081, tesne pred príchodom Normanov pod hradby mesta. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 217. Toto tvrdenie však odporuje údajom Anny Komnena, že Róbert Guiscard sa o jeho príchode do Dyrrachia dozvedel ešte pred vyplávaním hlavnej

samotného Dyrrachia na obranu proti útočníkom.⁴⁹⁴ Palaiologov príchod a spomínané opatrenia v priebehu krátkej doby výrazne zvýšili morálku obyvateľstva mesta.

Hlavné sily pod velením samotného Róberta Guiscarda vyplávali z Otranta ráno 20. mája 1081. Normani však nezamierili krížom cez Otrantskú úžinu priamo k Dyrrachiu ale zvolili najkratšiu cestu cez najužšie miesto úžiny⁴⁹⁵ k mysu Glossa s cieľom rozšíriť predmostie na epirskom pobreží získané Bohemundom a dobyť ostrov Korfu, ktorý mu odolal. Normani sa preto vylodili najprv na Korfu pri kotvisku Kassiopé⁴⁹⁶ na severnom pobreží ostrova a následne obľahli hlavnú ostrovnú pevnosť (tiež nazývanú Korfu). Byzantská posádka sa na druhý deň vzdala a obyvatelia ostrova sa po poskytnutí rukojemníkov zaviazali Normanom pravidelne vyplácať tribút.⁴⁹⁷ V rámci budovania predmostia na epirskom pobreží pred hlavným útokom na Dyrrachion ešte Normani obsadili prístav Bonditza na južnom pobreží Ambrakijského zálivu, ktoré na dôvažok – z pomsty, že jeho obyvatelia kládli rozhodný odpor, keďže sa zároveň jednalo o pevnosť (*kastron*) – vyplenili a vypálili.⁴⁹⁸ Ako posledný ešte získali veľmi dôležitý prístav Aulón.⁴⁹⁹ Všetky tieto operácie na mori aj na súši prebehli za minimálneho odporu Byzantíncov, keďže normanské námorné aj pozemné sily vysoko prevyšovali možnosti lokálnej obrany provincií Dyrrachion a Nikopolis.⁵⁰⁰ Takisto výmena na cisárskom tróne

časti normanskej flotily z Otranta 20. mája 1081. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 117. V nedávnej štúdiu sa E. Kislinger prikláňa k chronologickému údaju z pera byzantskej princezny. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 131.

⁴⁹⁴ Jeho hlavná pozornosť sa samozrejme zamerala na opravu a vylepšenie opevnenia. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 111; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 116.

⁴⁹⁵ Iba približne 72 km. Tamže, s. 114.

⁴⁹⁶ ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula ab ingressu Normannorum in Apuliam usque ad annum 1282*. RISS VIII, ed. L. A. Muratori. Miláno 1726, s. 769. Prístavné mestečko Kassiopé umiestnené v hĺbke zálivu lemovaného dvoma výbezkami sa takto nazývalo už od dôb neskej antiky. Záliv poskytoval prirodzené a chránené kotvisko. V 11. storočí tu stála menšia pevnosť (*kastron*). Pozri: SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 172; VEIKOU, M.: *Epirus*, s. 54.

⁴⁹⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 214; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 73; ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Τα βυζαντινά Επτάνησα 11^{ος} – αρχές 13^{ου} αιώνα. Το ναυτικό θέμα Κεφαλληνίας στην Υστεροβυζαντινή περίοδο*. Atény 1986, s. 20-21.

⁴⁹⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 214; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 9; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 115. K prístavu Bonditza (Vonitza), ktorého názov je odvodený od slovenského slova Vodica (udica) pozri: SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 128-129. Pre podrobnejšie informácie k pevnosti, ktorej počiatky sa datujú do 9. storočia, pozri: VEIKOU, M.: *Epirus*, s. 53, 144, 279, 287, 513-515.

⁴⁹⁹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 216; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583. Dôvodov ku kľúčovému významu Aulónu na začiatku celého ťaženia bolo viacero. Tento prístav ležal najbližšie k Otrantu, východiskovému bodu celej normanskej flotily, takže doba plavby cez Otrantský prieliv bola veľmi krátka. Ďalej tento prístav ležal v hlbokom a veľkom zálive, navyše chránenom pred vlnobitím masívom ostrovčeka Sazan (Suseno) a samotným výbežkom Karaburun (mys Glossa), ktorý vďaka tomu poskytoval bezpečné kotvisko aj najväčším transportným plavidlám. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 64-65; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 165; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 129-130. Ďalším dôvodom pre zriadenia predmostia práve v tomto priestore bola veľká úrodnosť tejto oblasti, čo malo nesporne priaznivý dopad na zásobovanie normanského vojska. DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 60-61.

⁵⁰⁰ O námorných silách provincie Dyrrachion do roku 1081 pozri poznámku č. 274. S názorom, že roku 1081 nebolo epirské pobrežie (a podobne ani južnejšie položené pobrežie provincie Nikopolis) chránené žiadnou lokálnou flotilou sa stotožňujú H. Ahrweillerová, A. Ducellier a M. Böhm. Pozri: AHRWEILLER, H.: *Mer*, s. 179-180; DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 102; BÖHM, M.: *Flota*, s. 104. Naproti tomu G. Theotokis sa domnieva, že

nahrávala Guiscardovi do karát, pretože bolo zjavné, že nový cisár Alexios Komnénos si bude najskôr musieť upevniť svoju moc v Konštantínopole a problémy v iných častiach ríše budú musieť určitý čas počkať.

Alexios Komnénos sa skutočne nemohol venovať normanskej hrozbe ihneď.⁵⁰¹ Útok Róberta Guiscarda totiž predstavoval len jeden z mnohých vnútorných a vonkajších problémov, ku ktorým musel upriamiť svoju pozornosť hneď v priebehu prvých hodín a dní po získaní cisárskeho trónu. Celkovú situáciu navyše komplikovala hlboká ekonomická kríza, do ktorej sa Byzantská ríša postupne dostala v priebehu druhej polovice 11. storočia.⁵⁰² Nedostatok štátnych financií totiž znemožňoval rýchlu nápravu zlého stavu byzantských pozemných síl, a ešte horšieho stavu byzantskej flotily, ktoré boli nevyhnutnými nástrojmi na zastavenie agresívnych nepriateľov napádajúcich zmenšujúce sa územie Byzancie. Okrem Normanov totiž časti byzantského Balkánu sužovali po väčšiu časť 11. storočia nájazdy Pečenehov⁵⁰³, a v iných jeho častiach (na tzv. „*slovanskej periférii*“) dochádzalo k uvoľňovaniu politických väzieb medzi centrom v Konštantínopole a lokálnymi vládcami.⁵⁰⁴ Najväčšia kríza však už prebiehala v Malej Ázii, kde sa v dôsledku bitky pri Mantzikerte a vyššie spomínaných bojov veľké oblasti

lokálna flotila predsa len jestvovala, no bola zložená len z malých a ľahkých plavidiel, ktoré sa na mori nemohli rovnať normanským galéram. Tento výklad takisto neodporuje faktickej nečinnosti byzantského loďstva v začiatkovej fáze konfliktu. Pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 147. Čo sa pozemných síl týka, určite sa v oblasti vyskytovali lokálne posádky, ktoré mali na starosť udržiavanie poriadku na danom území. Ich presnú početnú silu nie je možné na základe prameňov presnejšie určiť, avšak je zjavné, že tieto sily boli oveľa slabšie než útočiace normanské sily. V provincii Dyrrachion ešte sídlilo *tagma*, tj. jednotka pravidelnej armády, ktorá pravdepodobne tvorila súčasť *pente esperia tagmata* spomínaných vyššie. Pred rokom 1081 je táto jednotka spomenutá *sub anno* 1078 ako súčasť povstaleckého vojska, ktorým disponoval *magistros* a *doux Dyrrachiou* Nikéforos Basilakios. NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 283: „*τοῦ ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ παντὸς στρατεύματος*“. Je však nejasné, či toto *tagma* predstavovalo jednotku iba z provincie Dyrrachion, alebo z celej oblasti bývalého neskoroantického Illyrika (tj. vrátane provincií Dalmácia a Nikopolis). Pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 236-237. Po potlačení Basilakiovho povstania sa zrejme táto jednotka vrátila do svojej domovskej provincie (v prameňoch o tom ale nie je žiadna zmienka) a teda bola v roku 1081 k dispozícii Geórgiovi Monomachatovi a následne Geórgiovi Palaiologovi za účelom obrany proti Normanom. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 363. Keďže však početná sila tejto jednotky nepresahovala niekoľko tisíc mužov (pozri poznámku č. 199 vyššie), je zjavné, že ani ona sama o sebe nepredstavovala pre útočiacich Normanov vážnu prekážku a pravdepodobne len posilnila počty obrancov Dyrrachia. K predpokladu, že spomínané *tagma* pod Palaiologovým vedením doplnilo rady obrancov mesta pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 216: „... *multos Paliologus Argos Dirachium duxit*,...“.

⁵⁰¹ Pokiaľ berieme doslova svedectvo Anny Komnény, k riešeniu akýchkoľvek štátnych záležitostí Alexios Komnénos pristúpil až približne v polovici mája 1081, resp. až po absolvovaní 40 dní trvajúceho pôstu a pokánia, ktoré na seba sám uvalil pretože v dôsledku úspešného prevratu sa jeho oddiely dopustili trojdňového plienenia a rabovania hlavného mesta Konštantínopola. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 99-100.

⁵⁰² Na tomto mieste nie je možné sa touto rozsiahlou témou zaoberať podrobnejšie, pretože k nej existuje rozsiahla sekundárna literatúra (ako už bolo čiastočne naznačené aj v úvode). Pre komplexnejší prehľad možných príčin a priebehu ekonomickej, resp. fiskálnej krízy pozri: ANGOLD, M.: *Belle époque or crisis? (1025-1118)*. In: SHEPARD, J. (ed.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*. Cambridge 2008, s. 590-598. Jedným z najviditeľnejších príznakov krízy bolo postupné znehodnocovanie hodnoty byzantskej zlatej mince *nomisma*. K tomu pozri poznámku č. 550 nižšie.

⁵⁰³ Pre stručný prehľad pozri: ANGOLD, M.: *Empire*, s. 37-40; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: *Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (1081 – 1118)*. *Athéna*, 59, 1955, s. 242. Pozri tiež text nižšie.

⁵⁰⁴ V priebehu 70-tych rokov 11. storočia sa tieto tendencie prejavovali v oblastiach Balkánu, ako Duklja a Zeta, Bulharsko, a Chorvátsko (resp. Dalmácia). Pozri: STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 117-147.

rýchlo dostávali do područia rýchlo sa etablujúceho Rómskeho sultanátu Seldžuckých Turkov s centrom v Nikáji. Hoci situácia v Malej Ázii nebola až taká vážna, ako ju v temných farbách načrtáva v *Alexiade* Anna Komnénéa⁵⁰⁵, bolo možné predpokladať, že pokiaľ Byzantínci v dohľadnom čase neprejdú do protiútok, dočasné straty území sa s veľkou pravdepodobnosťou zmenia na permanentné a Seldžuci ovládnu aj tie oblasti v Malej Ázii, ktoré síce boli oddelené od ostatných byzantských území, ale dokázali si vďaka silnému lokálnemu vedeniu ešte stále uchovať nezávislosť.⁵⁰⁶

Byzantská ríša v priebehu svojich dlhých dejín prakticky nikdy nedokázala dlhodobo vojensky čeliť dvom a viacerým hrozbám súčasne, a to ani v časoch svojej najväčšej moci a územného rozsahu za vlády cisára Justinána I. (527-565). Napokon aj spektakulárne Justiniánove vojenské úspechy v západnom Stredomorí boli umožnené len vďaka uzavretiu „večného mieru“ s Perzskou ríšou roku 532.⁵⁰⁷ Tejto skutočnosti si musel byť vedomý aj Alexios Komnénos a jeho najbližší spojenci z radov byzantskej vládnucej vrstvy, keď v priebehu apríla a mája 1081 zvažovali strategickú a vojenskú situáciu byzantského štátu. Mladý cisár si musel v čo najkratšom čase stanoviť priority a rozhodnúť sa, ktorej z troch hrozieb sa pokúsi čeliť najskôr. Je možné predpokladať, že Pečenehovia predstavovali pre

⁵⁰⁵ Napríklad: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 109: „ἀσπαίρουσαν (...) τὴν βασιλείαν (καὶ γὰρ τὰ μὲν πρὸς ἀνίσχοντα ἤλιον οἱ Τοῦρκοι δεινῶς ἐληίζοντο...)“; resp. najmä: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 114-115; CHEYNET, J.-C.: *Résistance*, s. 132; FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 42.

⁵⁰⁶ Samotná Anna Komnénéa zmiňuje niektoré oblasti v Malej Ázii, ktoré boli na začiatku vlády jej otca ešte stále pod priamou byzantskou kontrolou, čím vlastne protirečí vlastným tvrdeniam spomínaným vyššie. Medzi týmito oblasťami konkrétne zmiňuje Paflagóniu s centrom v Pontskej Heraklei, takisto mesto Chóma s okolím vo Frýgii a Kapadókiu a ďalšie oblasti, ktoré ale nekonkretizuje. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 114; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 66. Zoznam regiónov, ktoré na jar 1081 stále odolávali tlaku Seldžukov hoci nemali pozemné spojenie so zvyškom Byzantskej ríše dopĺňa oblasť okolo mesta Trapezunt (dnes Trabzon v Turecku), kde sa ako lokálny vládca uchytil Teodor Gabras. K Byzantskej ríši stále formálne patrilo mesto Kaisareia v Kapadóki, takisto aj Edessa (dnes Urfa v Turecku), ktorú od roku 1078 spravoval *patrikios* a *magistros* Basileios Apokapés. Roku 1083 ho v Edesse (mesto padlo do rúk Seldžukov až roku 1087) vystriedal vyššie spomínaný verný nasledovník bývalého cisára Romana IV. Diogena Filaretos Brachamios, ktorý nadto ovládal rozsiahle územie približne od mesta Rómanoupolis (dnes Bingöl v Turecku) na východe až po Tarsos v Kilíkii na západe, s centrami v meste Germanikeia a Meliténe (dnes mestá Kahramanmaraş a Malatya v Turecku) a od roku 1079 ako *doux Antiocheias* dokonca aj Antiochii s okolím, vrátane prístavu Laodikeia (do decembra 1084). Alexios Komnénos mu v snahe pripútať ho ku svojej osobe dokonca roku 1081 udelil titul *sebastos* a menoval ho domestikom Východu (hoci východné *tagmata* už vtedy fakticky nejestvovali), ktorým ostal až do svojej smrti roku 1090. Inými slovami, Byzantská ríša na Východe ešte roku 1081 stále formálne vlastnila rozľahlé teritóriá v podobe južnej polovice svojej bývalej východnej hranice so zázemím, ako aj väčšiu časť pobrežnej línie pri Čiernom, Egejskom a Stredozemnom mori. Seldžuci sa nachádzali hlavne vo vnútrozemí, pričom najviac sa ich presunulo do západnej Malej Ázie (antickej Thýnie a Bithýnie), kde s centrom v Nikáji koncom 70-tych rokov 11. storočia začal vznikať spomínaný Rómsky sultanát pod vedením Kutlumušových synov Mansúra a predovšetkým Sulejmana. Pozri: FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s.42-43; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 180, 186, 200-201; ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρευση Α΄*, s. 215, 249-250, 269, 286-291, 301-303, 308-313, 344-351, 380, 384-385, 398-403, 416-417; CHEYNET, J.-C.: *Résistance*, s. 132-134; 141-144, 147.

⁵⁰⁷ Pozri: ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Χ.: *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*. Ατény 2000, s. 72-73; KAEGI, W. E.: *Byzantine Logistics: Problems and Perspectives*. In: LYNN, J. A. (ed.): *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*. San Francisco – Oxford 1993, s. 41, 51.

Byzantíncov relatívne najmenej urgentnú hrozbu. Ich nájazdy na provinciu Makedónia a Trákia boli síce nepríjemné, ale títo nomádi sa po čase vždy vrátili do svojich sídiel v provincii Paradounavon. V októbri 1080 s nimi Alexiov predchodca cisár Nikéforos III. Botaneiatés uzavrel mierovú zmluvu na základe dovtedajšieho *status quo*⁵⁰⁸, a táto zmluva stále platila aj na jar nasledujúceho roku. Podobne aj v Malej Ázii predstavovali Seldžuckí Turci zdanlivo podobný problém ako Pečenehovia na Balkáne. Seldžuci boli tiež nomádi a z tohto dôvodu Byzantínci považovali problémy spojené s ich pohybmi v Malej Ázii (najmä prerušenie spojenia s izolovanými oblasťami pod byzantskou kontrolou s centrom, časté pustošenie vidieckych oblastí, s výsledným množstvom utečencov, ktorí naplňali ulice hlavného mesta) za dočasné, a verili, že sa Seldžuci časom prispôbia vyššej kresťanskej byzantskej kultúre a ako žoldnieri posilnia rady byzantskej armády.⁵⁰⁹ Tieto nádeje byzantských elít posilňovala skutočnosť, že niekoľko významných seldžuckých emírov v tomto období priamo, alebo nepriamo slúžilo byzantským záujmom⁵¹⁰, a niektorí z nich dokonca konvertovali na kresťanstvo, získali čestné dvorské tituly a zaradili sa medzi byzantskú aristokraciu na cisárskom dvore v Konštantínopole.⁵¹¹

Róbert Guiscard bol - prinajmenšom v očiach Alexia Komnéna a byzantskej dvorskej elity - úplne iný prípad. Na rozdiel od pečenežských, či seldžuckých náčelníkov uzavrel s Michalom VII. Doukom právoplatnú zmluvu, ktorá by v prípade svojho naplnenia znamenala prijatie normanského vojvodu medzi členov vládnucej byzantskej dynastie. Z tejto pozície (ako otec budúcej cisárovnej) by mal isto vplyv aj v otázkach týkajúcich sa nástupníctva na

⁵⁰⁸ V kronike Jána Skylitza sa pred uzavretím tejto zmluvy spomína udalosť datovaná do októbra tretej indikcie, čiže do októbra 1080 (do stĺpa cisára Konštantína udel blesk), pozri: JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 185. Preto aj uzavretie zmluvy s Pečenehmi pravdepodobne nastalo po tejto udalosti. Podobne aj ostatné udalosti zmieňované tým istým kronikárom trochu vyššie (tamže, s. 185), tj. smrť ochridského arcibiskupa Jána (1078), menovanie nového ochridského arcibiskupa Jána z Aoinia (1078), smrť antiochejského patriarchu Nikéfora Maura (1079/80), ako aj menovanie nového veliteľa (*doux*) v Skopje, Alexandra Kabasila (1078) taktiež potvrdzujú zariadenie uzavretia mierovej zmluvy do roku 1080. K arcibiskupstvu v Ochride pozri: LAURENT, V.: *Le corpus des sceaux de l' empire byzantin*. Tome V, 2: L'égglise. Paríž 1965, s. 320, k patriarchom v Antiochei: GRUMEL, V.: *La chronologie. Traité d' études byzantines*. Paríž 1958, s. 447, a k prehľadu veliteľov provincii Boulgaria so sídlom v Skopje pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 231.

⁵⁰⁹ FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 31, 44-45. Náboženský rozmer takisto nepredstavoval pre Byzantíncov príliš veľký problém, keďže u väčšiny Seldžukov bola ich príslušnosť k islamu ešte stále dosť povrchná a nie príliš hlboko zakorenená, a hoci väčšina z nich sa priklonila k sunnitskej verzii islamu, medzi Seldžukmi bolo možné nájsť aj priaznivcov šiitskej vetvy, a rôznych iných neortodoxných smerov islamu. PEACOCK, A. C. S.: *Early Seljūq History. A new interpretation*. Londýn – New York 2010, s. 119.

⁵¹⁰ CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 360. Tesne pred rokom 1081 najvýznamnejšieho z nich predstavoval nepochybne Chrysoskoulos/Arisighi/Erisghen, švagor sultána Alp Arslana, ktorý sa na strane Byzantíncov zúčastnil roku 1071 bitky pri Mantzikerte a po roku 1078 slúžil ako prostredník medzi Nikéforom III. Botaneiatom a Sulejmanom ibn Kutlumušom. BRAND, C. M.: *The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries*. *DOP*, 43, 1989, s. 2; CAHEN, C.: *Turkey*, s. 85.

⁵¹¹ Pre detailnejšie informácie pozri: BÁDENAS, P.: *L' intégration des Turcs dans la société byzantine (XIe-XIe siècles)*. *Echecs d' un processus de coexistence*. In: LAMPAKIS, S. (ed.): *Byzantine Asia Minor (6th – 12th cent.)*. Atény 1998, s. 180-182, 185; BRAND, C. M.: *Element*, s. 2, 4.

cisárskom tróne. Navyše bol na strane Róberta Guiscarda aj rímsky pápež Gregor VII., ktorý považoval Alexia Komnénu - podobne ako Nikéfora III. Botaneiatu pred ním - za plnokrvného uzurpátora.⁵¹² To už Guiscardovým zámerom dodávalo istý punc legitimacy, s pomocou ktorej mohol prinajmenšom pomýšľať na úspešné územné výboje na byzantskom Balkáne. Tam totiž bolo možné nájsť mnoho poddaných ríše a lokálnych potentátov nespokojných s centrálnou vládou v byzantskom hlavnom meste.⁵¹³ Jestvovala aj dosť vzdialená, hoci vonkoncom nie absolútne nereálna možnosť, že ak by Róbert Guiscard dokázal vďaka vojenskej intervencii dosadiť cisára Michala VII. Douku (či už pravého alebo falošného) späť na cisársky trón⁵¹⁴, mohol by časom danú situáciu využiť vo vlastný prospech, a eventuálne aj sám siahnúť po cisárskej korune.⁵¹⁵ V byzantských dejinách jestvoval dostatok podobných precedensov na to, aby si Alexios Komnénos a jeho najbližší politickí spojenci mohli túto možnosť ignorovať. Navyše, ak by Byzantínci prišli o veľké časti Balkánu, stratili by posledné oblasti, kde ešte stále relatívne efektívne fungoval byzantský štátny aparát. Prišli by tým o posledné zdroje financií, ako aj o zdroj nových regrútov pre armádu, a to by vo svojich dôsledkoch znamenalo definitívny kolaps byzantského štátu.⁵¹⁶ Domnievam sa preto, že tieto dva práve zmieňované dôvody; jeden politický a druhý vojensko-ekonomický, predstavovali hlavnú motiváciu, prečo sa nakoniec byzantský cisár rozhodol čeliť najprv normanskej hrozbe a boj proti Pečenehom a Seldžukom odložiť až na dobu po jej odvrátení. Výrazom tejto novej politickej línie bolo

⁵¹² NICOL, D. M.: *Venice*, s. 56.

⁵¹³ Táto skutočnosť zrejme určite platila práve v provincii Dyrrachion, kde v 11. storočí grécky hovoriace obyvateľstvo (Byzantínci) predstavovalo vlastne menšinu sústredenú predovšetkým v prístavoch Dyrrachion a Aulón a ostatných mestských centrách. DUCELLIER, A.: *Albanie*, s. 45. Naproti tomu už sa celkom viditeľne v tomto období začal presadzovať albánsky živel s vlastnými záujmami a prítomné bolo aj slovanské (bulharské) obyvateľstvo. V Tesálii v okolí Larisy (ale v podstate prakticky vo všetkých hornatých oblastiach medzi západnou Makedóniou, severnou Tesáliou a južným Epirom, ako aj v Rodopách a v pohorí Stara Planina) boli zase hojne zastúpení Vlachovia, ktorí tiež predstavovali potencionálnych spojencov Normanov proti centrálnej vláde v Konštantínopole. K prehľadu o prítomnosti Vlachov na byzantskom Balkáne v 11. storočí pozri: ЛИТАВРИН, Г. Г.: Власти византийских источников X-XIII вв. In: ЛИТАВРИН, Г. Г.: *Византия и Славяне*. Petrohrad 1999, s. 137, 143, 145-150, 153-157, 159. V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť rok 1066, kedy sa byzantským Balkánom šírili poplašné správy o hroziacom útoku Róberta Guiscarda proti Dyrrachiu. Normanský vojvoda nakoniec nazačočil (v tej dobe ešte nemal na podobné podujatie potrebné zdroje a ani jeho mocenská pozícia v južnej Itálii nebola ešte príliš stabilizovaná), avšak zvláštne je to, že v tom istom roku povstali aj Vlachovia v okolí Larisy v Tesálii. K samotnému povstaniu pozri: ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 219-233; ЛИТАВРИН, Г. Г.: Восстание Болгар и Влахов в Фессалии в 1066 г. *ВВ*, 11, 1956, s. 123-134. K súvislosti povstania z roku 1066 s vpádom Normanov a o možnej neskoršej spolupráci Róberta Guiscarda a Bohemunda s Vlachmi v priebehu byzantsko-normanskej vojny pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 61; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 168-169. Ďalšie povstanie otriaslo Balkán v roku 1072, kedy povstala bulharská nobilita v okolí Prizrenu a za svojho nového cára si zvolila neskoršieho vládcu Duklje Konštantína Bodina (1081-1099). STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 142-143.

⁵¹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 109.

⁵¹⁵ Pozri text vyššie.

⁵¹⁶ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 129-130; HALDON, J.: *Wars*, s. 133; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 61. Svoju úlohu v rozhodovaní Alexia Komnénu a jeho politických prívržencov hral zrejme do istej miery aj fakt, že tieto kľúčové osobnosti nového režimu mali väčšinu svojho pozemkového bohatstva sústredené práve na Balkáne. Pozri: CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 360.

urýchlené uzavretie prímeria so seldžuckým sultánom v Nikáji Sulejmanom ibn Kutlumušom (1077/1078-1086).⁵¹⁷ S určitosťou je možné skonštatovať, že to isto nebolo ľahké rozhodnutie. Išlo o príslovečnú voľbu menšieho zla.

Je nutné poznamenať, že akonáhle Alexios Komnénos v priebehu apríla až mája 1081 učinil kritické rozhodnutie, prestal okamžite strácať drahocenný čas a začal konať. Ešte predtým, než mohol na čele byzantskej armády zamieriť obrancom Dyrrachia na pomoc, najneskôr v priebehu júna 1081⁵¹⁸ spustil intenzívnu diplomatickú kampaň. Alexiovi Komnénovi bolo isto známe, že Guiscard mal pri svojom podujatí podporu samotného pápeža Gregora VII., a preto sa za pomoci niekoľkých listov a následne aj svojho vyslanca *prōtoproedra* Konštantína Choïrosfakta⁵¹⁹ obrátil na jeho vtedajšieho najväčšieho protivníka – rímsko-nemeckého cisára Henricha IV. (1056-1105). Z textu listu neseného vyslancom, z ktorého neskôr vo svojom diele extenzívne citovala Anna Komnénéa, zreteľne vyznieva úporná snaha Alexia Komnénéa prezentovať Guiscarda ako spoločného nepriateľa všetkých kresťanov a nebezpečného rušiteľa mieru.⁵²⁰ Pri žiadosti o pomoc proti Normanom sa však byzantský cisár nespoliehal len na solidaritu svojho západného náprotivku; v liste mu Alexios Komnénos nielenže sľubuje 260 tisíc nomisiem⁵²¹ (z toho 44 tisíc splatených už vopred ako zálohu)⁵²², ale navyše aj sto hodvábných rúch, ako aj 20 dvorských titulov spojených s vyplácaním doživotnej

⁵¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 116; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 72; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 148. K uzavretiu prímeria došlo pred 17. júnom 1081. Pozri: DÖLGER, F.: *Regesten der Kaiserkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, II, 1025 – 1204. Mníchov 1995, s. 24, n° 1065.

⁵¹⁸ Pozri: LOUNGHIS, T. C.: *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux croisades (407-1096)*. Atény 1980, s. 245; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25. Tento údaj veľmi dobre korešponduje s predpokladom E. Kislíngera o začatí jednaní s Benátčanmi taktiež v prvej polovici júna 1081. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 132.

⁵¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 112; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 69; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25, n° 1068; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 52-54. Tento potomok veľmi váženého byzantského rodu je známy aj zo sigilografického materiálu, pozri: CHEYNET, J.-C.: *Les Choïrosphaktai*. *SBS*, 11, 2012, s. 101-106.

⁵²⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 112; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 267; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 148; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 40; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 131.

⁵²¹ *Nomisma* bola byzantská zlatá minca s váhou približne 4, 5 gramu a čistotou zlata 24 karátov, resp. 98% (prímesou bolo striebro). Na začiatku vlády Alexia Komnénéa však v dôsledku ekonomických problémov, ktoré sa v Byzancii začali prejavovať naplno po polovici 11. storočia, bolo v obehu viacero emisií zlatých mincí s rôznym obsahom zlata. Do roku 1071 táto devalvácia nebola príliš výrazná (obsah zlata poklesol na 90,7 resp. 71%), potom však postupne čistota mincí skokovo klesla na približne 8 karátov, resp. pod 45%. Pozri: GRIERSON, P.: *Byzantine Coinage*. Washington, D. C. 1999, s. 10; MORRISSON, C.: *La dévaluation de la monnaie byzantine au XIe siècle: essai d'interprétation*. *TM*, 6, 1976, s. 3-30; MORRISSON, C.: *Byzantine Money: its Production and Circulation*. In LAIOU, A. E. (ed.): *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century*, Volume 1. Washington 2002, s. 932. Preto neprekvapuje, že pri rokovaniach o výške finančného „daru“ za pomoc proti Normanom nie je uvedená len celková suma (260 tisíc nomisiem), ale aj to, že platba prebehne zlatými mincami vyrazenými ešte buď za vlády Romana III. Argyra (1028-1034), alebo pravdepodobnejšie za vlády Romana IV. Diogena (*ῥομανάτου παλαιῆς ποιότητος*), tzn. mincami s väčším obsahom zlata než v tých, čo boli aktuálne v obehu. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 113.

⁵²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 113. Prostredníkom pri tejto diplomatickej „transakcii“ mal byť nižšie spomínaný Abélard (pozri poznámku č. 523). CHALANDON, F.: *Essai*, s. 69.

renty a ďalšie luxusné dary.⁵²³ Okrem rímsko-nemeckého cisára sa Alexios Komnénos obrátil s protestným listom aj na Gregora VII.⁵²⁴, a tiež aj na potentátov v Mezzogiorne vrátane niektorých bližších Guiscardových príbuzných.⁵²⁵ Cieľom týchto aktivít bola destabilizácia Guiscardovej politickej moci, ktorá by dokonca mohla vyústiť v ďalšie povstanie proti jeho vláde. Vzhľadom k vyššie popísanému biednemu stavu byzantskej flotily Alexios Komnénos požiadal o pomoc pri námorných operáciách Benátky na čele s dóžom Domenicom Silviom (1071-1084), ktoré už aj tak s veľkou nedôverou sledovali rýchly nárast normanskej námornej moci v južnej časti Jadranu a ich spojenecké zväzky namierené k hlavným benátskym konkurentom – kupcom z prístavu Ragusa v Dalmácii.⁵²⁶ Benátčania preto na výzvu byzantského cisára spojenú s materiálnymi a finančnými darmi a príslubom rozšírených obchodných privilégií⁵²⁷ reagovali kladne a začali ihneď pripravovať svoju flotilu na boj proti Normanom. Prípravy im však zabrali čas minimálne do konca júla 1081.⁵²⁸ Nakoniec sa Alexios Komnénos obrátil s prosbou o zaslanie spojeneckého vojska ešte aj na seldžuckého sultána Sulejmana ibn Kutlumuša, s ktorým len nedávno uzavrel mier.⁵²⁹

Normani sa však neuspokojili s počiatočnými úspechmi a začiatkom júna 1081 vyrazili zo získaného predmostia v okolí Butrinta na sever pozdĺž epirského pobrežia, tentoraz s cieľom dobyť samotné Dyrrachion. Presun pozemnej časti normanských síl pod Bohemundovým vedením kopírovalo aj normanské loďstvo s Guiscardom na čele, ktoré sa plavilo pozdĺž pobrežia.⁵³⁰ V tomto momente však normanského vojvodu postihol prvý vážny nezdar inak

⁵²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 113-114.

⁵²⁴ STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 166; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 40.

⁵²⁵ Anna Komnena zdieľuje listy lombardskému vojvodovi Hermanovi (Herman z Canne, nevlastný brat ďalšieho odbojného Guiscardovho synovca Abélarda (syna Guiscardovho staršieho nevlastného brata Onfroia), ktorý po nevydarenom povstaní v rokoch 1079-1080 utiekol na cisársky dvor do Konštantínopola, pozri poznámku č. 438 vyššie) ako aj biskupovi Hervému z mesta Kápua. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 112; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 68; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 267; LOUNGHIS, T. C.: *Ambassades*, s. 245; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 40; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 148. Jordan I., normanský vojvoda z Kápuy, ktorým bol takisto bývalý rebel z rokov 1079-1080 a cez svoju matku Fressendu aj Guiscardovým synovcom, zastával v mnohých ohľadoch rovnocenné mocenské postavenie medzi normanskou šľachtou v Mezzogiorne ako samotný Guiscard.

⁵²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 122; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 218, 220; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 70-71; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Λόγια*, s. 317; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 168; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 40; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s.422-423; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 57; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 117; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 147.

⁵²⁷ DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25, n° 1070 ; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 170.

⁵²⁸ Pozri: KISLINGER, E.: Notizen, s. 132.

⁵²⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 122; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 218, MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25, n° 1069. K tomuto mu nesporne pomohli jeho skoršie pozitívne skúsenosti so seldžuckými oddielmi, ktoré už pred jeho nástupom na trón bojovali pod jeho velením pri potlačaní povstania proti vláde Nikéfora III. Botaneiatia. FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 46.

⁵³⁰ CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 269; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 115.

dobre rozbehnutej výpravy; keď sa jeho lode plavili na sever okolo mysu Glossa⁵³¹, strhla sa náhle intenzívna letná búrka s prudkými nárazmi vetra. Besniace živly spôsobili, že sa mnoho plavidiel potopilo, často s celými posádkami, a iné sa zase roztrieštili o pobrežie.⁵³² Normani v dôsledku toho prišli o značné zásoby potravín, ako aj o väčšinu obliehacích strojov, ktoré hodlali nasadiť proti hradbám Dyrrachia.⁵³³ Preživší námorníci a otrasení vojaci sa uchýlili do lokality Glabinitza⁵³⁴, kde sa utáborila aj pozemná časť výpravy. Guiscard následne na celý týždeň prerušil svoj pochod na sever, aby dal svojim ľuďom možnosť spamätať sa z prežitých útrap, ako aj zhromaždiť vyplavený materiál z potopených lodí, opraviť poškodené plavidlá, a v poslednom rade aj pochovať telá utopených námorníkov a vojakov.⁵³⁵ Taktiež bolo potrebné nahradiť stratené zásoby potravín, ale keďže v tomto čase už bolo vegetatívne obdobie v plnom prúde, Normani boli schopní doplniť zásoby plienením dozrievajúcej úrody v okolí.⁵³⁶ Anna Komnena sa ešte zmiňuje o tom, že Guiscard v Glabinitzi vyčkával na bližšie nešpecifikované posily z Apúlie, ako aj na ďalšie lode pre posilnenie oslabenej flotily.⁵³⁷

Po týždňovej prestávke Normani obnovili svoj pochod na sever a 17. júna 1081 sa utáborili na planine severovýchodne od hradieb Dyrrachia.⁵³⁸ Táto poloha nebola náhodná, pretože od severovýchodu chránila tábor plytká lagúna, ktorá smerom do vnútrozemia prechádzala do močariska.⁵³⁹ Nad ústím lagúny do mora stál most, vďaka ktorému mohli cestovatelia prichádzajúci po ceste *Via Egnatia* vstúpiť do mesta. Guiscard sa tak mohol

⁵³¹ Tento mys je natoľko dominantnou črtou albánskeho pobrežia, že už od antiky predstavuje geografické rozhranie medzi vodami Egejského a Jadranského mora.

⁵³² Bohužiaľ Anna Komnena neuvádza konkrétny počet potopených lodí, takže nie je možné odhadnúť stupeň oslabenia normanskej flotily. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 118; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 216; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 179; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 316; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 54; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 215; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 50; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 146; BÖHM, M.: *Flota*, s. 118.

⁵³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 118. Práve ťažké, málo stabilné a morskou vodou nasiaknuté konštrukcie boli zrejme príčinou potopenia väčšiny normanských lodí. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 115; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 316.

⁵³⁴ Pravdepodobne dnešné mesto Ballsh v Albánsku. DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 6, 21. Táto lokalizácia však príliš nezodpovedá údajom o tom, že sa na tomto mieste zhromaždili zvyšky normanskej flotily. Preto je možné sa domnievať, že Glabinitza sa skôr nachádzala niekde na pobreží, severne od mysu Glossa a v jeho bezprostrednej blízkosti.

⁵³⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 118; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 115; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 146. Viliam z Apúlie uvádza ako ďalšiu príčinu týždňovej prestávky skutočnosť, že búrka, ktorá spôsobila stroskotanie normanských lodí sa neutišila ihneď, ale trvala ešte niekoľko ďalších dní. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 216.

⁵³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 118; DUCCELLIER, A.: *Orient*, s. 4; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 115.

⁵³⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 118-119; BÖHM, M.: *Flota*, s. 118. Táto drobná správa naznačuje, že benátska flotila ešte stále nedorazila na miesto bojov a nezablokovala námorné spojenie Normanov s južnou Itáliou.

⁵³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 120; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 74; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 151. Normanský tábor sa však stále nachádzal v oblasti, ktorú pokrývali ruiny antického mesta Epidamnos.

⁵³⁹ HALDON, J.: *Wars*, s. 134; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 116; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 151. Lagúna jestvovala približne do polovice minulého storočia, kedy bola zasypaná.

pokojne venovať obliehaniu mesta bez nutnosti štiepiť svoje sily opevňovaním tábora a zaistovaním jeho obrany z tohto smeru (prirodzene okrem zabezpečenia adekvátnej ochrany mosta). Normanská flotila zakotvila na pobreží, a chránila tak tábor pred útokom od mora. Po úvodných niekoľkých dňoch bojov, kedy sa Normani pokúšali podlomiť morálku obrancov Dyrrachia stavbou nových obliehacích zariadení a ostentatívnym budovaním rozsiahleho tábora⁵⁴⁰ byzantský veliteľ provincie Dyrrachion *doux* Geórgios Palaiologos vyslal k Róbertovi Guiscardovi parlamentárov, aby sa oficiálne spýtal na dôvod jeho príchodu.⁵⁴¹ Normanský vojvoda odvetil, že prišiel pomstiť pohanu svojej dcéry Heleny a znovu uviesť na trón právoplatného cisára Michala VII. Douku.⁵⁴² Na potvrdenie svojich slov nechal do nádherného rúcha obliecť spomínaného falošného Michala VII., ktorého ukázal obyvateľom a obrancom mesta, ktorí sa zhromaždili na hradbách. Obyvatelia mesta samozrejme pseudocisára odmietli⁵⁴³, čo viedlo k obnoveniu bojov. Počas nasledujúcich dní sa Normani snažili za pomoci obliehacích strojov prekonať mohutné hradby. Obrancovia im zase tieto konštrukcie úspešne ničili, a to buď aktívnou obranou priamo z hradieb, alebo nečakanými výpadmi proti obliehateľom z mestských brán.⁵⁴⁴

Alexios Komnénos znepokojený čerstvými správami Geórgia Palaiologa o postupe Normanov⁵⁴⁵ medzitým zvolával za pomoci písomných rozkazov do Konštantínopola vojenské jednotky.⁵⁴⁶ Anna Komnena k tejto situácii poznamenáva, že zhromažďovanie vojska brzdil nedostatok financií (najmä preto, lebo nebolo možné získať posily v podobe ďalších žoldnierskych oddielov), ale aj skutočnosť, že vďaka predošlým cisárom už Byzantská ríša nemala „*ani armádu schopnú boja*“⁵⁴⁷, a že v Konštantínopole sa v tej chvíli nachádzal len 300-členný oddiel vojakov z Malej Ázie zvaných *Chōmatēnoi* a Varjažská garda.⁵⁴⁸ Toto závažné tvrdenie byzantskej princeznej nie je tak úplne pravdivé, pretože Alexios Komnénos na jar 1081 disponoval prakticky nedotknutými jednotkami z celej západnej polovice ríše, ako aj s jednotkami nachádzajúcimi sa v Konštantínopole. V zostave byzantskej armády v tejto dobe už samozrejme chýbali *tagmata* z východnej polovice ríše (okrem niekoľkých žalostných

⁵⁴⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 120; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 152.

⁵⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 121.

⁵⁴² Tamže, s. 121; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 218; BÜNNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 117.

⁵⁴³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 121; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 218; BÜNNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 117; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 50.

⁵⁴⁴ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 218. Pri jednom takomto výpade bola ranený aj sám *doux* Georgios Palaiologos, ktorý bol ranený šípom do spánku. Napriek tomu zraneniu nepodľahol a pokračoval v boji. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127-128.

⁵⁴⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 122.

⁵⁴⁶ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583.

⁵⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 110: „*μήτε στρατιὰν ἀξιόμαχον*“.

⁵⁴⁸ Tamže, s. 85-86, 110; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 65.

zvyškov ako boli spomínaní *Chōmatēnoi*), ktoré, ako bolo popísané vyššie, podľahli postupnej dezintegrácii v dôsledku bitky pri Mantzikerte a s ňou spojenou občianskou vojnou. Avšak aj bez nich bola byzantská armáda silou, s ktorou bolo treba počítať. Z prameňov je možné vyčítať, že stále bojaschopné jadro tvorili *basilika tagmata* z hlavného mesta; menovite už spomínaná Varjažská garda, *Exkoubitai*,⁵⁴⁹ *Bestiaritai*⁵⁵⁰ (a čisto teoreticky ešte aj *Bigla*),⁵⁵¹ a okrem týchto jednotiek ešte aj *Athanatoi*.⁵⁵² K nim je ešte možné prirátat' oddiely žoldnierov, konkrétne Frankov (resp. Normanov),⁵⁵³ Alanov,⁵⁵⁴ a Nemcov.⁵⁵⁵

⁵⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 98-99; HALDON, J.: *Wars*, s. 134.

⁵⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 77; HALDON, J.: *Wars*, s. 134. *Bestiaritai* boli palácovou strážnou jednotkou platenou a udržiavanou priamo cisárom. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150. Ich účasť na vojenskom ťažení poukazuje na snahu použiť všetky dostupné jednotky, vrátane jednotiek určených predtým výhradne k ceremonijným účelom.

⁵⁵¹ Existencia tejto jednotky je na základe prosopografických údajov o jej veliteľoch zdanlivo doložená najneskôr do roku 1092. V období rokov 1078-1081 bol *droungarios tēs biglēs* akýsi Stefanos. Pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 111-112. Rovnakú pozíciu zastával v rokoch 1085 až 1092 aj byzantský historik Ján Skylitzés. CHEYNET, J.-C.: Introduction: John Scylitzes, the author and his family. In: SKYLITZES, J.: *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*. Translated by John Wortley. Cambridge 2010, s. ix-x; ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Α. Ε.: *Δικαιοσύνη*, s. 135. Problém pri odhadovaní existencie tejto jednotky spočíva v tom, že minimálne už od polovice 11. storočia bol jej veliteľ *droungarios tēs biglēs* predovšetkým vysoko postavený sudca v rámci byzantskej právnej hierarchie, a predstavoval najvyššiu odvolávaciu inštanciu nielen provinciálnych, ale aj konštantínopolských súdov (a dokonca bol zodpovedný za vydávanie určitých zákonov a zasielanie petícií priamo cisárovi, pokiaľ si nejaký spor vyžadoval jeho osobnú pozornosť), a prestal byť tým pádom vojenským veliteľom. Tamže, s. 130-131, 135-136. Je preto možné predpokladať, že *Bigla* už na začiatku vlády Alexia Komnéna zrejme nepredstavovala plnohodnotné bojaschopné *tagma* (pokiaľ vôbec ešte existovala, čo by mohla naznačovať zmienka v texte Anny Komnény priradená k udalostiam na začiatku roka 1091, pozri poznámku č. 1552 nižšie). *Scholai* a ďalšie oddiely známe z obdobia pred bitkou pri Mantzikerte už zrejme zanikli, práve v dôsledku strát utŕžených v tejto bitke. Pozri text vyššie.

⁵⁵² Cisár Nikéforos III. Botaneiatés ešte v roku 1080 podľa všetkého nasadil Nesmrteľných v Malej Ázii proti Seldžukom. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 306. Existencia tejto jednotky je pramenne doložená najneskôr do roku 1092 v súvislosti s povstaním na Cypre proti Alexiovi Komnénovi, pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 263; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 245-246; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 367.

⁵⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127. A. P. Kazhdan presvedčivo ukázal, že pod pomenovaním *Φράγγοι/Κέλτοι*, ktoré Anna Komnéna zvyčajne používa vo svojom historickom diele, sa skrývajú najmä Normani. Pozri: KAZHDAN, A. P.: Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century. In: *The Crusades from the Perspective of the Byzantium and the Muslim World*. Edited by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh. Washington D.C., Dumbarton Oaks 2001, s. 90-91. Jednotiek s týmto pomenovaním mohlo byť samozrejme viacero a zrejme sa pod týmto pomenovaním skrývali aj tzv. *Maniakatoi Latinoi*. Táto jednotka získala svoje pomenovanie podľa byzantského generála a vzbúrenca Geórgia Maniaka proti cisárovi Konštantínovi IX. Monomachovi v roku 1042, ktorého vojsko sa skladalo hlavne z normanských žoldnierov pôvodom z južnej Itálie. NIKÉFOROS BRYENNIOS: *Hylé*, s. 269; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 258; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 75; SHEPARD, J.: The Uses of the Franks in Eleventh-Century Byzantium. *Anglo-Norman Studies*, 15, 1993, s. 283-284, poznámka č. 38. Hoci bolo povstanie potlačené, jednotka nestratila svoju identitu a vyskytuje sa v historických prameňoch aj neskôr, napr. počas bitky pri Kalavryách roku 1078, kde sa nachádzala v zostave pravého krídla vojska Nikéfora Bryennia. Keďže táto časť vojska mala podľa opisu celkovo silu asi 5 tisíc mužov (pozri: NIKÉFOROS BRYENNIOS: *Hylé*, s. 269), je možné predpokladať, že samotná jednotka mohla mať celkovo 2 tisíc mužov a tento počet mohol byť stále rovnaký alebo nižší aj v čase nástupu Alexia Komnéna na trón.

⁵⁵⁴ Napríklad oddiel 150 alanských žoldnierov, ktorí ešte za vlády Michala VII. Douku vstúpili do osobných služieb Alexia Komnéna. Pozri poznámku č. 244 vyššie.

⁵⁵⁵ Jednotka nemeckých žoldnierov vedená Gilpraktom strážila na jar 1081 úsek konštantínopolských hradieb. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 79, 80.

Podobne ako Róbert Guiscard, ani Alexios Komnénos pochopiteľne nemohol so sebou na vojenskú výpravu povolať všetky oddiely byzantskej armády, keďže bolo potrebné ponechať posádku na ochranu hlavného mesta,⁵⁵⁶ ako oddiely na obranu území, ktoré Byzantíncom ešte stále podliehali v Malej Ázii.⁵⁵⁷ V auguste 1081⁵⁵⁸ preto byzantský cisár vyrazil na čele Varjagov⁵⁵⁹, *Exkoubitai*⁵⁶⁰, *Bestiaritai*⁵⁶¹, oddielu normanských žoldnierov, arménskej pechoty⁵⁶² a seldžuckých spojencov ako predvojom z Konštantínopola po hlavnej ceste *Via Egnatia* smerom na Solún, hlavné miesto zhromaždiska všetkých oddielov určených na boj proti Normanom.⁵⁶³ Tam sa do radov jeho armády postupne pridalo *tagma*, resp. *tagmata*

⁵⁵⁶ Je potrebné mať na pamäti, že Alexios Komnénos bol začiatkom augusta 1081 byzantským cisárom ešte len štyri mesiace, čo znamená, že jeho politické postavenie bolo veľmi neisté. Napriek tomu musel opustiť Konštantínopol a postaviť sa normanskej hrozbe, čím v podstate poskytol vhodnú príležitosť nespokojencom z radov byzantskej aristokracie na organizáciu ďalšieho prevratu. Preto bolo dôležité, aby Alexiov starší brat Izák Komnénos, ako aj jeho matka a regentka Anna Dalasséna, disponovali po Alexiovom odchode do boja proti Normanom aspoň tak veľkými vojenskými silami, aby to postačovalo na potlačenie akéhokoľvek pokusu o puč. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 75. Hlavnou jednotkou, ktorá zrejme ostala v Konštantínopole, bola čisto teoreticky *Bigla* (pozri poznámku č. 549 vyššie) a možno aj *Athanatoi* (v bezprostrednom okolí). Taktiež ani Varjažská garda sa nezúčastnila ťaženia proti Normanom v plnom počte, ale jej časť si naďalej plnila svoje strážne povinnosti v Konštantínopole a v komplexe cisárskeho paláca. Pozri text nižšie.

⁵⁵⁷ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 66. Napríklad oddiel *Chōmatēnoi* Alexios Komnénos nasadil hneď v priebehu jari 1081 do bojov v Malej Ázii, ktoré predchádzali uzavretiu mierovej zmluvy so sultánom v Nikáji Sulejmanom ibn Kutlumušom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 116.

⁵⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 100, 126; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 270; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 75; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 132; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 51; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 120.

⁵⁵⁹ Početná sila Varjažskej gardy počas tejto výpravy sa odhaduje na 1400 mužov. HALDON, J.: *Wars*, s. 134. Iný novší odhad udáva ca. 1500 až 2000 mužov. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 149. K jej zloženiu v tomto období zo Škandinávcov a Anglosasov pozri poznámku č. 63 nižšie.

⁵⁶⁰ J. Haldon odhaduje veľkosť tejto jednotky na 1000 mužov. HALDON, J.: *Wars*, s. 134.

⁵⁶¹ Odhadom približne 1000 mužov. HALDON, J.: *Wars*, s. 134.

⁵⁶² CHALANDON, F.: *Essai*, s. 77. J. Haldon veľkosť tejto jednotky odhaduje na niekoľko tisíc mužov. HALDON, J.: *Wars*, s. 134; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150. Podľa nedávnej hypotézy G. Leveniotisa poslal túto jednotku zloženú z Arménov z Kilikie na pomoc Alexiovi Komnénovi *sebastos* Filaretos Brachamios. Pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Η πολιτική κατάρρευση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μικρά Ασία κατά το Β΄ ήμισυ του 11^{ου} αι. Τόμος Α΄*. Solún 2007, s. 346.

⁵⁶³ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 77.

z Makedónie a Trákie⁵⁶⁴, *tagma* alebo viaceré *tagmata* z Tesálie⁵⁶⁵, *tagma* Paulikiánov⁵⁶⁶, ako aj Vardarskí Turci⁵⁶⁷ a takisto aj noví regrúti, ktorí boli zaradení do zostavy vyššie spomínaných jednotiek zrejme ako ľahká pechota (*peltastai/psiloi*).⁵⁶⁸ Ďalšie *tagmata*, o ktorých je možné s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať, že stále jestvovali, neboli na túto výpravu povolané; išlo najmä o *tagma* z provincie Boulgaria, ktoré sa v súvislosti s výpravou proti Normanom v prameňoch vôbec nespomína⁵⁶⁹, *tagma* z provincie Hellas⁵⁷⁰, alebo *Chōmatēnoi*,

⁵⁶⁴ Oddiely tejto provincie sa od začiatku leta 1081 zhromažďovali samostatne v Adrianupole, kde prebiehalo ich vystrojovanie a zásobovanie všetkým potrebným. J. Haldon odhaduje ich veľkosť na 5000 mužov. HALDON, J.: *Wars*, s. 134. Oddiely z Makedónie a Trákie vystupujú v prameňoch vždy spoločne, pretože obe provincie boli zlúčené do jedného správneho celku najneskôr od roku 1074. KYPIAZOΠΟΥΛΟΣ, X. A.: *Θράκη*, s. 199. Veliteľom zodpovedným za prípravu bol Nikolaos Branás, zástupca veľkého domostika Grégoria Pakouriana. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126. K osobe a kariére Nikolaa Branu pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 252-253.

⁵⁶⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126. Početná veľkosť týchto jednotiek nie je známa. HALDON, J.: *Wars*, s. 134. Taktiež nie je úplne zrejmé, či sa myslí *tagma* alebo *tagmata* z Tesálie ako geografickej oblasti, alebo z provincie Solún (Thessalonike), čiže administratívneho okrsku, resp. Makedónie v geografickom význame. K tomu pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 257. V byzantskom období jestvovala v tomto smere pomerne značná nejasnosť, keďže sú doložené mnohé prípady, kedy sa už od 9. storočia Solún označoval ako prvé (hlavné) mesto Tesálie, hoci samozrejme geograficky prináležal k Makedónii. Pozri napríklad: ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Α.: *Θεσσαλονίκη «πρώτη πόλις Θεσσαλίας»*. Solún 1991; ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Σ. Γ.: *Ο βέστης και πραιτώρ πάσης Θεσσαλίας* Μιχαήλ. Παρατηρήσεις για την διοίκηση της Θεσσαλονίκης στα τέλη του ΙΑ΄ αιώνα. *Βυζαντιακά*, 30, 2012-2013, s. 196-197. Podobne je tomu aj u Anny Komnény, kde je Solún opísaný ako „τὴν Θεσσαλοῦ μεγίστην πόλιν“ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 76. Dokonca aj Viliam z Apúlie označuje Solún za tesálske mesto, pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236. Keďže však sa medzi veliteľmi nachádzal *kaisar* Nikéforos Melissénos, ktorému bol Solún prisľúbený ako zvláštna „apanáž“ (pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 76; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 732; BARTUSIS, M. C.: *Land and Privilege in Byzantium. The Institution of Pronoia*. Cambridge 2012, s. 132-133), je veľmi pravdepodobné, že *tagma* z Tesálie bolo vlastne *tagma* z provincie Solún. Na druhej strane, Anna Komnénéna uvádza na čele jazdcov z Tesálie Alexandra Kabasila (pozri poznámku č. 592 nižšie).

⁵⁶⁶ Početná sila tejto jednotky bola 2800 mužov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127; HALDON, J.: *Wars*, s. 134; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 62. Príslušníkov maloázijskej dualistickej sekty Paulikiánov s arménskym etnickým pozadím, ktorí v 9. storočí žili na byzantsko-arabskom pomedzí z hlavným centrom okolo mesta Tefriké, Byzantínci označovali ako Manichejcov. Keďže táto sekta bola nepriateľsky naladená voči Byzantíncom a veľmi často sa spájala s arabskými vojskami vo výpadoch na byzantské územie, byzantskí cisári v priebehu 9. a 10. storočia proti nim viedli sériu vojenských výprav za účelom ich neutralizácie. Časť podrobených Paulikiánov bola potom cisárom Jánom I. Tzimiskom (969-976) presunutá z Malej Ázie na Balkán do okolia Filipoupola (dnes Plovdiv), aby chránili túto oblasť proti Bulharom. Pozri tiež: GARSOÏAN, N. G.: Paulicians. In: *ODB*, vol. III. Oxford 1991, s. 1606; LOOS, M.: *Dualist Heresy in the Middle Ages*. Praha 1974, s. 32-95; ASDRACHA, C.: *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Etude de géographie historique*. Atény 1976, s. 60-61.

⁵⁶⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126-127. Byzantská princezná hovorí o Turkoch z okolia Ochridu. Je dôvod domnievať sa, že tu sa však dopustila drobnej chyby a mala na mysli oddiel Turkov žijúcich v údolí rieky Vardar (*Vardariotai Tourkoi*) t.j. Vardarských Turkov, dobre známych z iných byzantských prameňov. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 76; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150. J. Birkenmeier bezdôvodne identifikuje týchto bojovníkov ako Pečenehov. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 62. A. Savvides si ich zas mýli so Seldžukmi. SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 53.

⁵⁶⁸ Pozri: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150.

⁵⁶⁹ Neprítomnosť tejto jednotky je však logická, keďže strážilo hranice smerom na sever a severovýchod smerom k Uhorsku a zároveň s oddielom z provincie Hellas predstavovalo jedinú strategickú rezervu Alexia Komnénéna na Balkáne. Spomína sa len jej veliteľ z roku 1078 Alexander Kabasilas, ale ten už roku 1081 nemusel tento post naďalej zastávať. Pozri poznámku č. 592 nižšie.

⁵⁷⁰ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150. Pre základné informácie ohľadne tejto provincie pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 240-241.

či *tagmata* Nesmrteľných (*Athanatoi*)⁵⁷¹ a *Bigla* (?).⁵⁷² Celková veľkosť zhromaždeného vojska aj s približne dvoma tisíckami Seldžukov⁵⁷³, ktorí sprevádzali byzantskú armádu ako spojenci sa odhaduje na približne 18 až 20 tisíc⁵⁷⁴, resp. maximálne 25 tisíc mužov.⁵⁷⁵ Po presune k Dyrrachiu malo Byzantíncov podporiť ešte vojsko Byzantíncom formálne podriadených srbského vládcu Duklje a Rašky Mihaila Vojislavljeviča (1050-1081), resp. jeho syna Konštantína Bodina (1081-1099)⁵⁷⁶, ako aj samotná posádka Dyrrachia na čele s Geórgiom Palaiologom, ktorá mohla mať niekoľko tisíc mužov.⁵⁷⁷ Alexios Komnénos mal teda v protiklade s dojmom vyvolaným tvrdeniami Anny Komnény⁵⁷⁸ nad vojskom Róberta Guiscarda (ca. 15 tisíc mužov) jasnú početnú prevahu.⁵⁷⁹

Veliteľská štruktúra pomerne rôznorodej byzantskej armády pôsobí na prvý pohľad neprehľadne, pretože okrem vojenských „profesionálov“ veliacich jednotlivým oddielom sa výpravy zúčastnil aj značný počet príslušníkov byzantskej elity z popredných aristokratických rodín, často v blízkom príbuzenskom vzťahu s cisárom a bez zjavnej vojenskej hodnosti, resp. funkcie.⁵⁸⁰ Vrchným veliteľom výpravy bol pochopiteľne Alexios Komnénos. Jeho zástupcom

⁵⁷¹ *Athanatoi* pravdepodobne ďalej tvorili zálohu v oblasti hlavného mesta, alebo podobne ako v roku 1080 spolu s oddielmi *Chōmatēnoi* zabezpečovali zvyšky územia v Malej Ázii proti útokom Seldžuckých Turkov. K tomu pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 115. G. Theotokis naopak ich účasť na ťažení mylne predpokladá. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 149, 156. Ako už bolo spomenuté vyššie, približne v roku 1092 sú *Athanatoi* doložení na Cypre, odkiaľ boli po účasti na povstaní proti Alexiovi Komnénovi povolani späť do Konštantínopola a rozpuštění. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 263; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 367.

⁵⁷² *Bigla*, pokiaľ je stále možné predpokladať jej existenciu, by v súlade so svojím primárnym určením zrejme zotrvala v hlavnom meste, kde by jej vojaci vykonávali poriadkové a strážne povinnosti. Pozri poznámku č. 551 vyššie.

⁵⁷³ HALDON, J.: *Wars*, s. 134.

⁵⁷⁴ Tamže.

⁵⁷⁵ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 62. Jestvuje aj oveľa opatrnejší odhad, podľa ktorého Alexios Komnénos nedisponoval viacej než 10 000 mužmi. Pozri: BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 120. Tento odhad je však príliš nízky a tým pádom nepravdepodobný.

⁵⁷⁶ FINE, J. V. A.: *Balkans*, s. 221; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 53. Veľkosť srbského vojska nepoznáme, ale mohlo ísť o niekoľko sto až niekoľko tisíc mužov. Mihailo vládol približne do apríla 1081 a potom už v dobových prameňoch o ňom nie sú žiadne zmienky. КОМАТИНА, П.: Византијска титула Константина Бодина. *ZRVI*, 48, 2011, s. 71, poznámka 62.

⁵⁷⁷ Pozri poznámku č. 500 vyššie.

⁵⁷⁸ Anna Komnena udáva veľkosť Guiscardovho vojska na 30 tisíc mužov (pozri poznámku č. 452 vyššie), pričom nikde sa nezmieňuje o veľkosti byzantského vojska, vďaka čomu šikovne vyvoláva dojem, že jej otec vlastne bránil ríšu proti silnejšiemu útočníkovi.

⁵⁷⁹ Početnú prevahu síl Alexia Komnena naproti tomu správne zaznamenáva Malaterra a „nespočetné“ byzantské vojsko zmieňuje aj Viliam z Apúlie. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582-583; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 223. Podobne, hoci s určitou hyperbolou, je zjavná byzantská početná prevaha popísaná v dielach Romualda zo Salerna (60 tisíc Byzantíncov a 10 tisíc Turkov), Lupa Protospatharia (70 tisíc Byzantíncov), Petra Diakona (170 tisíc Byzantíncov), a Orderica Vitala. ROMUALDUS SALERNITANUS: *Chronicon Romualdi II. archiepiscopi Salernitani*. RISS VII, ed. L. A. Muratori. Miláno 1725, s. 174; LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 45; PETRUS DIACONUS: *Chronica*, s. 785-786; ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 18.

⁵⁸⁰ Hoci zrejme väčšina z týchto jedincov disponovala kvalitným vojenským vzdelaním, pozri: MEŠKO, M.: Byzantská armáda a loďstvo v 11. storočí pred nástupom dynastie Komnénovcov (1081). *Vojenská história*, 19-4, 2015, s. 15-16.

a *de facto* veliteľ zhromaždených síl bol skúsený a urodzený generál gruzínskeho pôvodu *sebastos* Grégorios Pakourianos (Gregor Bakurianisdze), ktorého Alexios Komnénos po svojom úspešnom prevrate vymenoval za nového domestika Západu (veľkého domestika).⁵⁸¹ Spoločensky ho však vysoko prekonávali napríklad Alexiov švagor *kaisar* Nikéforos Melissénos⁵⁸², Alexiovi chránenci⁵⁸³ a synovia bývalého cisára Romana IV. Diogena *porfyrogennētoi* (v purpure zrodení) Lev⁵⁸⁴ a Nikéforos(?)⁵⁸⁵, syn predchodcu Romana IV. Konštantína X. Douku a mladší brat Michala VII. Douku *porfyrogennētos* Konštantín (Kónstantios)⁵⁸⁶, ako aj synovec len nedávno zosadeného cisára Nikéfora III. Botaneiata Nikéforos Synadénos.⁵⁸⁷ Podobná koncentrácia členov najvyššej vládnej elity účastniacich sa na jednom a tom istom ťažení je isto výnimočná, a nepochybne poukazuje na význam výpravy proti eminentnej normanskej hrozbe zosobnenej energickým a slávybažným Róbertom Guiscardom.⁵⁸⁸ Varjažskej garde velil *akolouthos* Nampitēs (Nábítr)⁵⁸⁹, garde *Exkoubitai*

⁵⁸¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 64, 132; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 120; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 112-115. K ďalším detailom v súvislosti s gruzínskym pôvodom Grégoria Pakouriana a jeho rodiny pozri: HONIGMANN, E.: *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen*. Brusel 1935, s. 222-226; LEMERLE, P.: Le typikon de Grégoire Pakourianos (décembre 1083). In: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paríž 1977, s. 158-161.

⁵⁸² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 95, 132; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 240-245. Nikéforos Melissénos mal za manželku Alexiovu staršiu sestru Eudokiu. ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 80. Významný byzantský rod Melissénovcov pochádzal z Malej Ázie a samotný Nikéforos Melissénos mal majetky v okolí Dorylaia (dnes Eski Şehir v Turecku). CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 217. Pečate Nikefora Melisséna sú samozrejme hojne zastúpené aj v sigilografickom materiáli, pozri napríklad: ZACOS, G. – VEGLERY, A.: *Byzantine Lead Seals*. Volume one, Part three, Nos. 2672-3231. Bazilej 1972, s. 1480-1485, alebo najnovšie: BULGURLU, V.: Halúk Perk Müze Koleksiyonu'nda Bulunan Dört Bizans İmparator Kurhun Mühürü. *Tuliya*, I, 2005, s. 251-260.

⁵⁸³ Anna Komnénna sa na viacerých miestach zdieľa o tom, ako sa po nástupe na trón jej otec láskavo ujal oboch synov Romana IV. Diogéna. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 271, 278. Okrem zjavných politických dôvodov (zaistenie si náklonnosti dvoch ďalších možných kandidátov na trón) v jeho rozhodnutí možno hrala úlohu aj skutočnosť, že Alexiova staršia sestra Theodora Komnénna si vzala za manžela Konštantína Diogéna staršieho nevlastného brata oboch princov, ktorý zahynul roku 1075 v bitke proti Seldžukom neďaleko Antiochie. ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 85-86.

⁵⁸⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 175-176.

⁵⁸⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 233-237. Nad účasťou Nikéfora na tejto výprave však visí otáznik, pretože podľa všetkých známych údajov o jeho osobe mohol mať v roku 1081 iba približne 10 rokov, čo je prirodzene príliš nízky vek na aktívnu účasť v boji. Pozri: FRANKOPAN, P.: Unravelling the *Alexiad*: Who was 'Devgenevich' of the *Russian Primary Chronicle* and 'Pseudo-Diogenes' of the Greek sources? *BMGS*, 29-2, 2005, s. 161.

⁵⁸⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 55-57.

⁵⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 248.

⁵⁸⁸ Keďže Alexios Komnénos musel vytiahnuť proti Normanom fakticky v priebehu len niekoľkých mesiacov po svojom úspešnom prevrate, ponúka sa tu ešte jeden menej zjavný, ale z mocenského hľadiska veľmi dôležitý motív. Z vymenovaných jedincov totiž všetci bez výnimky mohli usilovať o byzantský cisársky trón, a niektorí z nich (napríklad Lev a Nikéforos Diogénovci, alebo Konštantín Doukas) naň mali dokonca dedičný nárok, ktorý bol dokonca legitímnejší, než nárok samotného Alexia Komnénna. Nikéforos Melissénos sa len nedávno vzdal cisárskeho titulu v prospech Alexia Komnénna a bol teda jeho čerstvý rival. Mladý cisár si tým pádom počas svojej neprítomnosti z dôvodu výpravy proti Normanom nemohol dovoliť ponechať ani jedného z týchto mužov v Konštantínopole, pretože by sa následne vystavil vysokému riziku nového prevratu. K tomu pozri: CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 362; FRANKOPAN, P.: Melissenos, s. 165.

⁵⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 51; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 149. K osobnosti Nampita pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 216-217; BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 123.

magistros Konštantín Ópos⁵⁹⁰, bestiaritom Nikétas Panoukomitēs⁵⁹¹, oddielom z Makedónie a Trákie istý Antiochos⁵⁹², normanským žoldnierom v byzantských službách *prōtoproedros* Konštantín Houmbertopoulos⁵⁹³, oddielom z Tesálie *kouropalatēs* Alexandros Kabasilas⁵⁹⁴, Paulikiánom Xantas a Kouleón⁵⁹⁵, arménskej pechote Aspjetés (tj. arménsky princ Ōšin syn Hetuma z Kilíkie)⁵⁹⁶, Vardarským Turkom *mezas primikērios* Tatikios⁵⁹⁷, a napokon

⁵⁹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 71-73; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 98-99; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 62; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 53; ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Περί του βυζαντινού οίκου των Ὀπών στον 11^ο αιώνα. *Βυζαντινά*, 17, 1994, s. 326-328. Pozri tiež sériu prosopografických štúdií: ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Σ. Γ.: Προσωπογραφικά της Κομνηνείας περιόδου Α': ο πρωτονοβελίσσιμος και μέγας δούκας Κωνσταντίνος Ὀπος. *Βυζαντινά*, 24, 2004, s. 219-232; GEORGIOU, S. G.: A Contribution to the Study of Byzantine Prosopography: the Byzantine Family of Opoi. *Byzantion*, 78, 2008, s. 232; GEORGIOU, S. G.: The Byzantine Family of Opoi: Addenda et Corrigenda. *Byzantion*, 83, 2013, s. 109. K jeho publikovaným pečatiam pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 444.

⁵⁹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 250; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150.

⁵⁹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126. Antiochovo krstné meno Anna Komnēna neuvádza. Do úvahy prichádzajú podľa dochovaného sigilografického materiálu Konštantín alebo Michal. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 25-27.

⁵⁹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 77; HALDON, J.: *Wars*, s. 134; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150. Konštantín Houmbertopoulos pochádzal z južnej Itálie a bol zrejme normanského pôvodu. Dokonca sa predpokladá, že bol synovcom Róberta Guiscarda (pozri: McQUEEN, W. B.: *Relations*, s. 437; CHEYNET, J.-C.: Du prénom au patronyme: les étrangers à Byzance (Xe-XIIe siècles). *SBS*, 1, 1987, s. 60). Vojenská kariéra Konštantína Houmbertopoula začala za vlády Nikéfora III. Botaneiatia. Je pravdepodobné, že po smrti Roussela z Baillleul bolo práve jemu zverené velenie nad jednotkou normanských žoldnierov. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 356. Počas prevratu Komnénovcov na jar 1081 patril medzi najoddanejších stúpcov Alexia Komnēna. K podrobnostiam ohľadne jeho celej kariéry pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 68-71; CHEYNET, J.-C.: *Rôle*, s. 122-123, a ohľadne postupu Konštantína Houmbertopoula v hierarchii byzantského cisárskeho dvora zrekonštruovaného na základe nájdených olovených pečatí pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 312-314; JORDANOV, I.: *Corpus 3*, s. 491; JURUKOVA, J.: Sceaux de Constantin Humberto. In: *Actes du XIVe Congrès International des études byzantines. Bucarest 6-12 septembre 1971*, Vol. III. Bukurešť 1976, s. 235-242.

⁵⁹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 11-12. Alexander Kabasilas patril k popredným prívržencom predošlého cisára Nikéfora III. Botaneiatia, ktorý ho po svojom nastúpení na trón roku 1078 vymenoval veliteľom provincie Boulgaria (*doux Skopiōn*). JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 185; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 231. Z tohto dôvodu by jeho prítomnosť mohla indikovať účasť jednotiek z provincie Boulgaria na ťažení proti Guiscardovi. Túto možnosť je však potrebné zavrhnúť ako nelogickú z viacerých dôvodov; jednak už v roku 1081 nemusel Alexander Kabasilas zastávať ten istý post ako v roku 1078, a taktiež Anna Komnēna explicitne uvádza, že velil oddielu jazdy z Tesálie. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126. K jeho publikovaným oloveným pečatiam pozri: SEIBT, W.: *Die byzantinischen Bleisiegeln in Österreich*. 1. Teil. Kaiserhof, mit einem Vorwort von Herbert Hunger. Viedeň 1978, s. 257-258. J. Birkenmeier chybné uvádza, že Kabasilas velil jazdeckým oddielom z Makedónie a Trákie, ktorých veliteľom však bol Antiochos. Pozri: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 62.

⁵⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 167-169 (Kouleón), 300-301 (Xantas); THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150.

⁵⁹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 135; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 77; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 150. Pre ďalšie informácie ohľadne jeho pôvodu a kariéry pozri: ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Κατάρρηση Α'*, s. 400-401. K identifikácii Ōšina s Aspjetom v texte Anny Komnēny pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 29-30.

⁵⁹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 76; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 52. Tatikios bol synom zajatca tureckého pôvodu ktorého zajal otec Alexia Komnēna *kouropalatēs* Ján. Keďže bol v približne rovnakom veku ako Alexios, Ján Komnēnos sa stal jeho „spoločníkom“. V súvislosti s vojenskými operáciami sa o ňom prvý raz zmieňuje Nikéforos Bryennios pri opise Basilakovo povstania v roku 1078. Tatikios sa výpravy Alexia Komnēna proti tomuto vzbúrencovi zúčastnil ako prieskumník a špeh. ΝΙΚÉΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Hylé*, s. 289. Po nástupe Alexia Komnēna na cisársky trón v roku 1081 mu bola udelená vojenská hodnosť *mezas primikērios* (v plnom znení možno *mezas primikērios tōn esō bestiaritōn?*, pozri poznámku č. 1751 nižšie) Pozri tiež: BRAND, C. M.: *Element*, s. 3-4; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 287-

seldžuckým spojencom poprípade miestnym oddielom z Epiru (resp. provincie Nikopolis) Basileios Mesopotamités.⁵⁹⁸ Zoznam vysoko postavených veliteľov uzatvára otec Geórgia Palaiologa Nikéforos.⁵⁹⁹ Aj o väčšine týchto vojenských kádrov Anna Komnénéa tvrdí, že boli najodvážnejšími spomedzi byzantských aristokratov⁶⁰⁰, čo opäť poukazuje na to, že Alexios Komnenos neponechával ani po personálnej stránke nič náhode.

Námorné krídlo mocných klieští, do ktorých Alexios Komnénos hodlal zovrieť normanské vojsko obliehajúce Dyrrachion tvorila spojenecká benátska flotila. Benátčania na čele so samotným dóžom Domenicom Silviom priplávali na dohľad od Dyrrachia, resp. k mysu Palli severne od neho⁶⁰¹, niekedy v polovici augusta 1081.⁶⁰² Tým potvrdili svoju povesť vynikajúcich námorníkov, keďže od začiatku júna do polovice augusta 1081 zhromaždili, vystrojili a vyslali na miesto určenia vopred dohodnuté s Alexiom Komnénom flotilu 59 vojnových lodí.⁶⁰³ Vzhľadom ku skutočnosti, že normansko-dalmátske loďstvo disponovalo 50 vojnovými veslicami, si tak Benátčania ešte pred začatím boja zaistili nad svojimi protivníkmi

292; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II.* Berlín 1958, s. 302; SAVVIDES, A.: *Varia Byzantinoturcica II: Taticius the Turcople. Journal of Oriental and African Studies*, 3-4, 1991-1992, s. 235-238.

⁵⁹⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 222; HALDON, J.: *Wars*, s. 134. A. Savvides a G. Theotokis uvádzajú jeho meno v skomolenej podobe ako Basileios Mesardonités. SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 52; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 154. Je zaujímavé, že Anna Komnénéa tohto byzantského veliteľa vôbec nezmieňuje a informáciu o jeho účasti na bojových akciách máme len od Viliama z Apúlie. Takisto nie je úplne zjavné, akým oddielom vlastne velil. Z popisu šarvátky od Viliama z Apúlie, ktorá sa odohrala medzi jeho jednotkou a Normanmi pri prístave Butrint, sa najprv dozvedáme, že šiel v čele „dvoch tisíc elitných jazdcov“ a o kúsok nižšie, že velil „Turkom“. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 222: „*electorum equitum (...) duo milia*“, „*Turchorum, quos duxerat ille*“. A. Ducellier poukazuje na lákavú hypotézu, podľa ktorej by Basileios Mesopotamites mohol pochádzať z lokality Mesopotami, ležiacej na severnej strane údolia, ktoré sa otvára k pobrežiu Jadranského mora priamo oproti Korfu (asi 4 km od dnešnej lokality Delviné v Albánsku). DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 43. Na južnom okraji tohto zálivi leží aj Butrint, čo v prípade, že tento veliteľ naozaj pochádzal z Mesopotami poukazuje na logický pokus Alexia Komnénéa o využitie Basileiových podrobných znalostí miestneho terénu v boji proti Normanom. Pozri text nižšie.

⁵⁹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134-135; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 245-247.

⁶⁰⁰ Tamže, s. 126.

⁶⁰¹ Tamže, s. 123; ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 769; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 74; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 269; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 50. Miesto stretnutia isto nebolo náhodné, pretože v 11. storočí patril mys Palli k širšiemu systému opevnenia samotného Dyrrachia a bola tam umiestnená stála posádka. DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 26, 34. Vzhľadom k prebiehajúcejmu obliehaniu mesta Normanmi to teda bol jediný možný bod, kde sa mohli Benátčania stretnúť a obrancami a dozvedieť sa od nich napríklad informácie o polohe a početnej sile normanského vojska a loďstva.

⁶⁰² K tomuto údaju pozri: KISLINGER, s. 132. Podobne tiež: BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 54. Ďalší predpoklad uvádzaný F. Chalandonom a po ňom R. Bünemannom, podľa ktorého sa benátska flotila zjavila na dohľad od Dyrrachia už v priebehu júla 1081, je príliš optimistický. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 74; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 117. Dochvilnosť Benátčanov v dodržiavaní dohody s Alexiom Komnénom dokresľuje aj zaujímavý detail zachovaný v Malaterrovom popise, podľa ktorého sa benátska flotila zjavila na dohodnutom mieste tri dni pred vypršaním dohodnutého dátumu (, ktorý Malaterra nanešťastie bližšie nešpecifikuje). GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583. Benátčania podľa Anny Komnény vyloďili na mysle Palli malý oddiel žoldnierov, možno posilu pre obrancov Dyrrachia. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119.

⁶⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 122-123; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 218; BÖHM, M.: *Flota*, s. 118. Flotila sa skladala zo 14 veľkých galér a 45 ostatných plavidiel upravených na vojenské účely. NICOL, D. M.: *Venice*, s. 57.

miernu početnú prevahu.⁶⁰⁴ Nič netušiac normanská flotila kotvila pokojne v prístave, keď jej námorníci zbadali približujúce sa benátske loďstvo. Róbert Guiscard vyslal naproti Benátčanom lode na čele s Bohemundom ako hlavným parlamentárom a veliteľom.⁶⁰⁵ Bohemund sa najprv opýtal Benátčanov, za akým účelom priplávali k Dyrrachiu a na čej strane konfliktu stoja. Po odpovedi na tieto otázky Normani vyzvali Benátčanov, aby aklamovali ako legitímneho cisára Michala VII. Douku (čím by vlastne zavrhlí spojenectvo s Alexiom Komnénom).⁶⁰⁶ Dóža takticky odložil definitívnu odpoveď až na druhý deň ráno.⁶⁰⁷ Normanská eskadra s parlamentármi sa teda vrátila do Dyrrachia a Benátčania začali pripravovať svoje lode na nočné kotvenie na šírom mori.⁶⁰⁸ Pod rúškom týchto príprav však prebiehali aj iné prípravy – prípravy na nadchádzajúci boj, keďže Benátčania nemali v úmysle pristúpiť na normanské výzvy.⁶⁰⁹

Nasledujúceho dňa normanská flotila 50 vojnových veslíc vyplávala z prístavu a Bohemund opäť vyzval dóžu, aby sa postavil na stranu normanského vojvodu a cisára Michala VII. Douku. Benátsky dóža, ktorý niekoľkohodinový odklad využil na prípravy k boju, tentoraz normanskú výzvu briskne odmietol a radoví benátski námorníci si ešte navyše robili posmešky z Bohemundovho výzoru (na rozdiel od Benátčanov bol hladko oholený).⁶¹⁰ Vzhľadom k tomu, že väčšinu ich flotily tvorili menej pohyblivé a väčšie dopravné lode upravené na vojenské účely, dóža rezignoval na manévrový boj, a svoje plavidlá nechal zviazať pevne lanami, čím uprostred mora vznikla plávajúca štruktúra, ktorú Anna Komnena nazýva

⁶⁰⁴ BÖHM, M.: *Flota*, s. 118. Aj táto skutočnosť dokazuje, ako dobre bol Alexios Komnénos informovaný o početných stavoch normanského vojska a loďstva, keďže zaistenie si početnej prevahy nad nepriateľom pred nadchádzajúcim bojom (pokiaľ je to možné), je jednou zo základných starostí každého vojenského veliteľa.

⁶⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123.

⁶⁰⁶ Tamže; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 118.

⁶⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 74; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 443; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119. Na tomto mieste je potrebné upozorniť, že popis prvej námornej bitky medzi Benátčanmi a Normanmi je v prameňoch prinajmenšom rozporuplný. Podľa Anny Komnény v priebehu prvého dňa ešte k boju nedošlo. Malaterra namiesto toho tvrdí, že bitka sa začala hneď prvý deň. Podľa tejto verzie mali Normani v bitke prevahu, a tak ich vyčerpaní Benátčania požiadali večer o prímerie s tým, že sa na druhý deň vzdajú Guiscardovi. Namiesto toho sa počas noci (v zhode s popisom Anny Komnény) pripravovali k boju. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 583. Opis bitky od Viliama z Apúlie začína večer pred námornou bitkou, počas ktorej Benátčania rýchlo získali prevahu a potom smerovali k normanským lodiam zakotveným v prístave. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 220. Pozri tiež text nižšie. Tiež pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 152-153.

⁶⁰⁸ Anna Komnena píše, že Benátčania nedokázali zakotviť pri brehu v dôsledku bezvetria, a preto sa rozhodli na noc ostať na mori. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123. Tento dôvod je však málo dôveryhodný, lebo byzantská princezná si vzápätí odporuje tvrdením, že Benátčania vyloďili na myse Palli malý oddiel žoldnierov (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123). Benátčania sa teda pravdepodobne rozhodli zotrvať na otvorenom mori kvôli nebezpečenstvu náhleho nepriateľského prepadu, ktoré by im isto hrozilo, ak by zakotvili pri pobreží na dohľad od normanského tábora (resp. Dyrrachia).

⁶⁰⁹ CHALANDON, F.: *Dominion normande*, s. 269.

⁶¹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 118.

morským prístavom (*pelagolimēn*).⁶¹¹ Veľké nákladné plavidlá predstavovali v podstate bašty, na ktorých bolo na odrazenie normanského útoku zhromaždené strelivo a rôzne ďalšie „prekvapenia“, dokonca vraj aj v podobe tekutého, resp. gréckeho ohňa.⁶¹² Na palubách veľkých lodí navyše Benátčania vztýčili provizórne drevené veže, z ktorých boli pripravení metať ťažké klady „vylepšené“ ostrými kľincami.⁶¹³ Normani pod Bohemundovým vedením sa pokúsili túto morskú pevnosť atakovať, avšak Benátčania bojujúci z vyššie položených palúb benátskych lodí spôsobovali útočníkom neúnosné straty.⁶¹⁴ Za pomoci spomínaných drevených klad dokonca Benátčania potopili viaceré normanské plavidlá vrátane Bohemundovej vlajkovej lode.⁶¹⁵ Normani sa preto stiahli do prístavu, a mnohé svoje plavidlá v panike vytiahli na pláž, čím fakticky uznali svoju porážku v prvej fáze bitky. Domenico Silvio povzbudený úspechom prikázal rozpustiť tesnú formáciu. Jednotlivé benátske lode teraz na vlastnú päsť postúpili až tesne k prístavu a začali napadať prakticky bezbranné normanské lode.⁶¹⁶ Normani sa už len urputne bránili hustými sprškami šípov z pobrežia a z palúb lodí. Benátčania v tejto fáze bitky ukoristili aj niekoľko prevažne dalmátskych plavidiel. Nehľadiac na streľbu totiž popresekávali kotevné laná a za pomoci hákov ich vytiahli na more.⁶¹⁷ Chaos na súši v susedstve normanského tábora dovŕšil náhly výpad obrancov Dyrrachia, ktorý na pomoc Benátčanom zorganizoval

⁶¹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δόναμις*, s. 317-318; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 54; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 51; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 444; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 118. M. Bennett sa domnieva, že *pelagolimēn* predstavoval nočnú zostavu benátskeho loďstva pre kotvenie na mori, a pred bojom ho Benátčania zrušili, aby mohli ich lode manévrovať. Podľa neho sa teda Anna Komnena dopustila omylu, ktorý pramenil z jej neznalosti taktiky námorného boja. Pozri: BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 57.

⁶¹² Grécky oheň na palube benátskych lodí zaznamenal fakticky len Malaterra. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 118. O vierohodnosti tejto informácie je možné pochybovať, pozri poznámku č. 613 nižšie.

⁶¹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δόναμις*, s. 318; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 54; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 153; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119.

⁶¹⁴ STANTON, Ch. D.: *Power*, s. 135. Hlavnými zbraňami v tomto stretnutí boli, podobne ako v iných námorných bitkách v tomto období, šípy a oštepky. Pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 153. Znepriatelené flotily si medzi sebou vymieňali salvy šípov a oštepov, ktoré mali čo najviac oslabiť živú silu protivníka a potom obvykle dochádzalo k abordáži, tj. ovlánutiu protivníkových plavidiel pomocou výsadku. Pozri: KOSIARZ, E.: *Námorné bitky*. Bratislava 1988, s. 44-45. K termínu abordáž pozri: PLEINER, R.: *Minilexikon k dějinám loďní a námořní plavby*. Praha 1994, s. 9.

⁶¹⁵ Bohemund sa z potápajúcej lode musel zachrániť skokom na palubu iného normanského plavidla. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 124; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 444; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 118; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119. Normani vraj zase na oplátku potopili jednu veľkú benátsku loď. V tejto fáze boja tiež mali Benátčania podľa Malaterra nasadiť spomínaný grécky oheň, ktorý pomocou rúrok naliali do mora a zapálili. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584. Avšak práve spôsob nasadenia spomínanej zápalnej zbrane dokazuje, že sa v skutočnosti nejednalo o pravý grécky oheň, tj. zápalnú zmes, ktorá sa za pomoci pumpy a hadice (*sifōn*) vypúšťala tak, že zapálená pri ústí sifónu letela dlhým oblúkom vzduchom a dopadla na nepriateľské plavidlo, ktorý tým zapálila. Benátčania látku nevystreľovali, ale liali do mora a potom ju zapálili. Pre súhrn popisov obsiahnutých v rôznych historických prameňoch pozri: ΚΟΡΡΕΣ, Θ.: *Υγρόν πῦρ*, s. 136-169.

⁶¹⁶ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 220; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119.

⁶¹⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 220.

Geórgios Palaiologos.⁶¹⁸ Vzhľadom k malému počtu útočníkov však Róbert Guiscard čoskoro kritickú situáciu zvládol. Benátčania však získali veľkú korisť a vo víťaznej nálade sa vrátili na svoje kotvisko.⁶¹⁹

Vďaka dokonalejšiemu námorníckemu umeniu teda Benátčania hneď v prvom stretnutí s normansko-dalmátskou flotilou jasne zvíťazili a *de facto* tým prerušili námorné spojenia Normanov s apúlskymi prístavmi (zostávajúce normanské lode sa totiž neodvažovali opustiť prístav).⁶²⁰ Okrem tohto strategického významu znamenalo toto víťazstvo aj významnú morálnu vzpruhu pre Byzantíncov, keďže správy o ňom sa šírili na všetky strany. Pod dojmom týchto radostných správ, mnohé miesta v byzantskom Epire prestali vyplácať Normanom tribút a znovu sľúbili vernosť Alexiovi Komnénovi⁶²¹, ktorý na čele byzantského vojska vyrazil zo Solúna a po ceste *Via Egnatia* mieril priamo k Dyrrachiu. V normanských rukách ostala len akropola mesta Korfu na rovnomennom ostrove a niekoľko prístavov na epirskom pobreží.⁶²² Guiscard a celé jeho vojsko sa vďaka vyššie opísanému charakteru epirského vnútrozemia ocitli prakticky v obkľúčení, a zdalo sa, že je len otázkou času, kedy ich nedostatok zásob a neustále rušivé útoky byzantských síl na súši a blokáda Benátčanov na mori donútia ku kapitulácii. Normanský vojvoda sa však aj napriek týmto neúspechom odmietal vzdať a pokračoval v obliehaní Dyrrachia, ktorého hradby by v prípade úspechu poskytli normanskému vojsku bezpečnejšie útočisko proti Byzantíncom než provizórny tábor na otvorenom priestranstve.⁶²³

Hlavné sily Byzantíncov pritom v priebehu septembra 1081⁶²⁴ pomaly vyrazili zo Solúna po ceste *Via Egnatia* smerom na Edessu (Vodena), Ostrobos⁶²⁵ až k Ochridskému jazeru. Odtiaľ pokračovali smerom na dnešný Elbasan, a pozdĺž vrchného toku rieky Deabolis k jej vyústeniu do pobrežnej planiny.⁶²⁶ Na tomto mieste sa zrejme byzantské vojsko začiatkom októbra 1081 zastavilo, a Alexios Komnénos vyslal špehov smerom k Dyrrachiu a ostatným

⁶¹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123-124; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 74; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 444; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 51; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 118; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119.

⁶¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 124.

⁶²⁰ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 220; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 270; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 119; BÖHM, M.: *Flota*, s. 119; HALDON, J.: *Wars*, s. 133.

⁶²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 124-125; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 220; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 75; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 270; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 119.

⁶²² THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 153; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 49.

⁶²³ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 63.

⁶²⁴ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 154.

⁶²⁵ Pevnosť Ostrobos sa pravdepodobne nachádzala asi 1 km západne od dnešnej lokality Armissa (ktorá niesla až do roku 1926 názov Ostrovoň). Obranné možnosti pevnosti zvyšovalo jazeru, ktoré obkolesovalo úpätie pahorku. Pozri: KRAVARI, V.: *Villes et village de Macédoine occidentale*. Paríž 1989, s. 309-310.

⁶²⁶ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 120. Deabolis je dnešná rieka Devoll v Albánsku. Viliam z Apúlie ju označuje ako *Divalis* a Malaterra dokonca ako *fluvius Daemoniorum*, pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 229; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584.

príbrežným lokalitám, aby sa čo najviac dozvedel o aktuálnej polohe a činnosti Normanov a mohol sa na základe získaných informácií rozhodnúť ako postupovať ďalej. Je zrejmé, že byzantský cisár sa aj napriek urgentnej situácii do boja proti Normanom príliš neponáhľal, a hneď ako sa jeho sily ocitli v Epire, postupoval vpred nanajvýš opatrne. Tiež sa zdá, že Alexios Komnénos sa ešte pred priamym postupom na Dyrrachion pokúsil o klamný manéver s cieľom odlákať hlavné sily Róberta Guiscarda od obliehaného mesta. Ten spočíval v predstieranom útoku na normanské sily okupujúce Butrint na juhu, kam Alexios Komnénos vyslal oddiel Seldžuckých spojencov pod velením Basileia Mesopotamita. Normani však útočiacich Turkov ľahko rozptýlili, pričom Basileios Mesopotamites bol zajatý.⁶²⁷ Následne bol zajatý byzantský veliteľ čo najrýchlejšie predvedený pred normanského vojvodu tábora pri Dyrrachiu, kde ho Guiscard podrobil výsluchu ohľadne zámerov Byzantíncov.⁶²⁸

Alexios Komnénos sa napriek tomu prvým neúspechom nenechal odradiť. Aj v tejto chvíli pravdepodobne ešte stále dúfal, že Normani, ktorých morálka bola otrávená po víťazstve Benátčanov, sa po príchode početnejších byzantských oddielov radšej vzdajú ďalšieho obliehania a konflikt bude možné urovnať diplomatickou cestou. Svoju armádu teda viedol po poslednom úseku cesty *Via Egnatia* smerom k pevnosti Petrela (na juh od dnešnej Tirany)⁶²⁹ na strednom toku rieky Charzanés. Byzantské oddiely pokračovali v pochode až k vyústeniu úzkeho riečného údolia nazývaného Annou Komnénou *Kakē pleura* do pobrežnej planiny,⁶³⁰ kde ich Alexios Komnénos nechal utáboriť.⁶³¹ Dôvodov na utáborenie na tomto mieste bolo

⁶²⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 222; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 120.

⁶²⁸ Normanský vojvoda sa od zajatého Basileia Mesopotamita snažil získať informácie o zámeroch Alexia Komnénou, ako aj o veľkosti jeho vojska. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 222.

⁶²⁹ Toto miesto pod názvom *Πετρούλα* spomína aj Anna Komnénou, avšak až v súvislosti s druhým normanským útokom vedeným synom Róberta Guiscarda Bohemundom v roku 1108. ANNA KOMNENOU: *Alexias*, s. 388 a i. Na tomto mieste je možné predpokladať malú byzantskú pevnosť (*kastron*) už aj pred týmto dátumom (tj. aj počas rokov 1081-1085), pretože podľa moderných zistení určite jestvovala ešte pred začiatkom 11. storočia. Pozri: DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 16-17; DUCCELLIER, A.: *Observations sur quelques monuments de l'Albanie*. In: DUCCELLIER, A.: *L'Albanie entre Byzance et Venise, Xe-XVe siècles*. Variorum, London 1987, s. 163-165; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 164.

⁶³⁰ Údolie sa dnes nazýva Ndroqi. Pravdepodobne niekde na ľavom brehu rieky Erzen (Charzanés) medzi dnešnými obcami Hardhistë a Pjezë. Ohľadne identifikácii údolia Ndroqi s miestom nazývaného *Kakē pleura* pozri: DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 16.

⁶³¹ Celý pochod z Konštantínopola až tesne k Dyrrachiu (ca. 1131 km, resp. 1131-6=1125 km, pozri: ΔΗΜΗΤΡΟΥΚΑΣ, Ι.: *Ενδείξεις για την διάρκεια των χειρσαίων ταξιδιών και μετακινήσεων στο Βυζάντιο (6^{ος}-11^{ος} αιώνας)*. *Σύμμεικτα*, 12, 1998, s. 25) vrátane zastávky v Solúne tak byzantskému vojsku trval niečo vyše dva a pol mesiaca (od začiatku augusta do polovice októbra 1081). Vypočítanie tempa pochodu znemožňuje neznáma dĺžka zastávok (hlavne v Solúne). Pokiaľ by byzantské vojsko prerušilo svoj pochod minimálne na týždeň (, aby sa k nemu mohli pripojiť oddiely pod vedením Grégoria Pakouriana), mohol celý pochod trvať ca. 70 dní, čo by znamenalo, že byzantské vojsko denne prekonalo vzdialenosť ca. 16 km. Tento údaj veľmi dobre odpovedá tzv. *iter iustum* (10 rímskych míľ = ca. 15 km), vzdialenosti, ktorú malo za jeden deň uraziť rímske vojsko na pochode za normálnych okolností. Jestvoval ešte aj tzv. *iter magnum*, zrýchlený denný presun, počas ktorého vojaci prekonali za deň vzdialenosť 15 rímskych míľ (22, 2 km), pričom zvýšeným tempom pochodovali dva dni za sebou a tretí oddychovali. Pozri: ΔΗΜΗΤΡΟΥΚΑΣ, Ι.: *Ενδείξεις*, s. 16. Keďže podobnými zvyklosťami zdedenými po

viacero. Obliehané mesto Dyrrachion už bolo z tejto lokality fakticky na dosah.⁶³² Pred ďalším postupom Alexios Komnénos potreboval zistiť kde presne sa nachádzajú sily Róberta Guiscarda, aby mohol naplánovať poslednú fázu svojho priblíženia k nepriateľovi.⁶³³ Zároveň vyslal do normanského tábora posla so sprievodom, aby od Róberta Guiscarda zistil „prečo prišiel a aké má úmysly.“⁶³⁴ Ešte než sa posol vrátil, Alexios Komnénos sa rozhodol priblížiť sa ešte bližšie k Dyrrachiu a utáboriť celé vojsko na morskom pobreží v blízkosti kostola sv. Mikuláša vzdialeného necelých 6 kilometrov od obliehaného prístavu.⁶³⁵ Bolo 15. októbra 1081.⁶³⁶ Daná lokalita Alexiovi Komnénovi totiž nielenže umožňovala priame vizuálne pozorovanie normanského tábora a Normanmi obliehaného mesta Dyrrachia, ale mohol vďaka benátskej prevahe na mori nadviazať spojenie tak s Benátčanmi, ako aj s obrancami

Rimanoch sa byzantské vojsko riadilo ešte aj v 11. storočí, je možné na základe týchto indícií skonštatovať, že tempo presunu byzantskej armády z Konštantínopola do Epiru bolo normálne, a Alexios Komnénos sa aj napriek varovným správam z Dyrrachia snažil svojich vojakov čo najviac šetriť pre nadchádzajúci boj proti Normanom. Jeho činy boli opäť v súlade s radami obsiahnutými v byzantských vojenských príručkách, napr. Kekaumenovom *Strategikone*, kde sa dôrazne odporúča, aby veliteľ nastupoval do boja s odpočínutými vojakmi, v opačnom prípade totiž riskoval porážku. Pozri: KEKAYMENOΣ: *Στρατηγικόν*, s. 91-93.

⁶³² Približne 9 km vzdušnou čiarou.

⁶³³ Z dochovaných písomných prameňov nie je jasné, ktorá strana sa o prítomnosti tej druhej dozvedela ako prvá. Robert Guiscard sa o príchode byzantského vojska dozvedel prostredníctvom svojich vojakov, ktorí každodenne vychádzali z tábora, aby ho zásobovali potravinami z okolia. Taktiež udáva vzdialenosť byzantského tábora od tábora Normanov, čo indikuje, že Guiscard mal hneď od počiatku dostatočný prehľad o pohyboch Byzantíncov. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584. Alexios Komnénos takisto zrejme vyslal k Dyrrachiu vlastných prieskumníkov a zvedov, pretože neskôr už s istotou vyslal svojho posla do normanského tábora k Róbertovi Guiscardovi (pozri poznámku č. 632 nižšie). Navyše, podľa byzantských vojenských príručiek sa vyslanie zvedov v podobnej situácii od byzantského veliteľa vyslovene očakávalo a bolo by nelogické keby byzantský cisár s vojenským vzdelaním toto opatrenie ignoroval, a zbavil sa tým možnosti dozvedieť sa čo najviac o nepriateľskom vojsku. Pozri: KEKAYMENOΣ: *Στρατηγικόν*, s. 54.

⁶³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25, n° 1074 ; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 121.

⁶³⁵ Miesto, kde stál kostol sv. Mikuláša A. Ducellier identifikoval na základe medirytiny prístavu od Benátčana Giovanniho Francesca Camocia z roku 1571, kde je zobrazený ako S. Nicolo. Kostol stál v blízkosti pobrežia južne od okraja súčasného prístavu Dürres. Táto oblasť s názvom Sasso Bianco (v antike Petra) je typická tým, že pahorky z vnútrozemia (Shkëmbi i Kavajës) s výškou okolo 100 metrov nad morom sa tu približujú veľmi blízko priamo k pobrežiu vytvárajúc tak úzke defilé, čo vcelku odpovedá opisu Anny Komnény. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129; DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 35; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 122. Podozrivo však pôsobí Annou Komnénou a Gaufredom Malaterrom zhodne udávaná vzdialenosť 4 *stadia*, ktorá zodpovedá 800 m za predpokladu, že 1 antické *στάδιον* = 200 m (GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584). Je to príliš málo, pretože v tomto prípade by sa byzantské vojsko utáborilo nezmyselne blízko normanského tábora. Pravdepodobné vysvetlenie tohto zdanlivého protikladu vyslovil E. Schilbach. Tento bádateľ naznačuje, že Anna Komnéná, ktorá veľmi často používala archaizujúce výrazy, pravdepodobne použila antické *στάδιον* na označenie rímskej míle (1 míľa = 1480 m). Táto jednotka dĺžky sa používala ako jednotka na meranie vzdialeností ešte aj v byzantskom období. SCHILBACH, E.: *Byzantinische Metrologie*. Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, Zwölfte Abteilung, Vierter Teil. Mníchov 1960, s. 32-33. V tomto prípade by vzdialenosť 4 *stadia* narástla na 5920 m, čiže necelých 6 km, čo odpovedá aj vyššie spomínanej lokalite. V týchto miestach tiež v minulosti ústil do mora menší vodný tok, čo tiež potvrdzuje možnosť, že sa byzantské vojsko utáborilo práve na tomto mieste. Táboriaci vojaci a kone totiž spotrebovali denne veľké množstvá vody, takže v súlade s odporúčaniami byzantských vojenských manuálov museli vždy ležať v blízkosti výdatného zdroja pitnej vody (prameňa, potoka, rieky, atď.). Pozri napríklad: KEKAYMENOΣ: *Στρατηγικόν*, s. 61.

⁶³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 79; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 270; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 166; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 122; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 133.

Dyrrachia.⁶³⁷ Keďže kostol sv. Mikuláša sa nachádzal na hlavnej ceste smerujúcej z Dyrrachia na juh, byzantské sily zároveň týmto krokom zablokovali jedinou trasu, po ktorej mohli Robertovi Guiscardovi prísť posily od jeho oddielov okupujúcich epirské pobrežie od Butrintu až po Aulón.

Byzantínci tak spolu s benátskou flotilou vlastne ešte tesnejšie utiahli pomyselnú slučku okolo normanského vojska táboriaceho pri Dyrrachiu. Alexios Komnénos zrejme očakával, že Guiscard uzná nevýhodnosť svojho postavenia a následné jednanie s ním povedú k ukončeniu bojov a postupnému stiahnutiu normanského vojska naspäť do južnej Itálie. Avšak byzantský vyjednávač sa do byzantského tábora vrátil požiadavkami Róberta Guiscarda, ktoré boli pre mladého cisára nespĺniteľné.⁶³⁸ Od tejto chvíle bolo zjavné, že spor je možné vyriešiť jedine bojom. Normanský vojvoda si túto skutočnosť plne uvedomoval, a po odchode byzantského posolstva dal zvolať všetkých svojich hlavných veliteľov na poradu.⁶³⁹ Tam bez príkras zrekapituloval nie príliš priaznivú situáciu, v ktorej sa Normani ocitli, a tvrdil, že jediným riešením je čo najrýchlejšie dosiahnutie víťazstva nad početne silnejšou byzantskou armádou v klasickej poľnej bitke.⁶⁴⁰ Avšak Guiscard sa aj napriek bojovnému prejavu nechcel kvôli vyhľadávaniu boja vzdialiť z tábora, ako navrhovali niektorí jeho velitelia. Naopak, hodlal vyčkať na príchod byzantskej armády až do bezprostrednej blízkosti tábora, a až vtedy chcel s Byzantíncami zviazať rozhodujúce stretnutie.⁶⁴¹ Medzitým sa správy o príchode početnej cisárskej armády rozšírili aj medzi radovými normanskými vojakmi a u časti z nich vyvolali obavy z nadchádzajúcej bitky.⁶⁴²

Podobne ako Róbert Guiscard, aj Alexios Komnénos zvolal v dôsledku vzniknutej situácie bojovú poradu so všetkými svojimi veliteľmi, ktorá sa pravdepodobne uskutočnila 16. októbra 1081.⁶⁴³ Na rozdiel od normanského vojvodu, ktorý bol od počiatku videl jediné možné

⁶³⁷ Existenciu spojenia po mori potvrdzuje Alexiova opakovaná komunikácia s Georgiom Palaiologom v obliehanom Dyrrachiu a jeho následný príchod do cisárskeho tábora pred bitkou. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 133.

⁶³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; BÜNNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 122; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 166-167.

⁶³⁹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 222.

⁶⁴⁰ Normanské vojsko bolo v podstate obkľúčené a odrezané od zásob potravín, takže Róbert Guiscard sa nachádzal pod tlakom vybojovať bitku ešte skôr než kone a vojaci podľahnú hladu a smädu z dôvodu nedostatku potravín a vody v tábore. Taktiež by prílišné oddiaľovanie rozhodujúceho stretnutia mohlo umožniť Alexiovi Komnénovi sústrediť v Epire ďalšie vojenské oddiely, čím by sa zvýšila početná prevaha jeho vojska nad Normanmi a zvýšila jeho šance na víťazstvo.

⁶⁴¹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 222, 224.

⁶⁴² V oboch táborov prebiehalo medzi 15. a 18. októbrom 1081 opatrné pozorovanie nepriateľa, ďalej posledné prípravy pred nadchádzajúcim bojom, ale neuskutočňovali sa žiadne bojové akcie. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584.

⁶⁴³ Tento odhad vychádza zo skutočnosti, že porada sa zjavne uskutočnila až po tom, čo sa do cisárskeho tábora pri kostole sv. Mikuláša dostavil na opakovanú výzvu Alexia Komnéna z obliehaného Dyrrachia Geórgios

východisko v priamej konfrontácii, byzantský cisár podľa svedectva Anny Komnény zjavne váhal medzi priamym útokom a nepriamym pokusom o blokádu a vyhladovanie nepriateľov, hoci sa na základe niektorých nepatrných indícií zdá, že od začiatku bol skôr naklonený priamej konfrontácii.⁶⁴⁴ Starší a skúsenejší velitelia vrátane Geórgia Palaiologa mu radili postupovať nepriamo a obkľúčením Normanov vyhladovať a donútiť ku kapitulácii.⁶⁴⁵ Mladší byzantskí aristokrati ako napríklad Konštantín Doukas, Nikéforos Synadénos, Lev a Nikéforos Diogenés⁶⁴⁶ a veliteľ Varjažskej gardy Nampités naopak volili priamy prístup a presviedčali Alexia, aby Normanov porazil na bojovom poli.⁶⁴⁷ Alexios Komnénos sa nakoniec tiež rozhodol pre priamu konfrontáciu. Svoju úlohu v tom zrejme hrala potreba rýchleho a presvedčivého víťazstva nad Normanmi, ktorou by byzantský cisár bezpochyby umlčal všetku domácu opozíciu voči svojej vláde. Ďalším možným dôvodom zrejme bola Alexiova dôvera v zhromaždené vojenské sily, ktoré, ako bolo spomenuté vyššie, normanské vojsko početne prevyšovali. Takisto aj celková situácia bola skôr priaznivá pre Byzantíncov, ktorí mali vďaka benátskemu víťazstvu na mori výhodu taktickej iniciatívy, zatiaľčo Normani museli na mieste pasívne vyčkávať na pohyby protivníka.

Alexios Komnénos, ktorý vďaka správam Geórgia Palaiologa, a ďalších špehov dobre poznal polohu normanského tábora. Preto sa pokúšal posilniť svoju šancu na úspech prípravami prekvapivého útoku na nepriateľský tábor z dvoch smerov v skorých ranných hodinách.⁶⁴⁸ V priebehu nasledujúceho dňa (tj. 17. októbra 1081)⁶⁴⁹ začala jeho realizácia. Byzantský cisár vyslal oblúkom cez močariská časť svojich síl, ktorú tvorili predovšetkým spojenecké jednotky Srbov a Seldžukov, aby mohli Normanov napadnúť odzadu a vyvolať v ich tábore zmätok.⁶⁵⁰

Palaiologos. Tento veliteľ totiž najprv odmietal Dyrrachion opustiť odvolávajúc sa na svoju zodpovednosť veliteľa celej obrany, ako aj skutočnosť, že by ako veliteľ nemal opúšťať Dyrrachion v priebehu boja (Normani totiž stále mesto obliehali). Prišiel až na druhú výzvu cisára sprevádzanú jeho pečatným prsteňom, pravdepodobne na palube benátskej lode. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129; KISLINGER, E.: Notizen, s. 133.

⁶⁴⁴ Cisár sa pýtal Geórgia Palaiologa, či je podľa jeho názoru vhodné riskovať boj s Róbertom Guiscardom. Ak by bol naklonený nepriamemu riešeniu, pravdepodobne by sa svojho generála opýtal, či je podľa neho vhodné nebojovať proti Normanom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129: „εἰ χρὴ τὸν μετ' αὐτοῦ ἀποθαρρῆσαι πόλεμον“. Druhou indíciou, že Alexios Komnénos už v tejto chvíli nevyučoval boj proti Normanom je skutočnosť, že hneď po založení tábora vyšiel osobne preskúmať terén medzi táborom a Dyrrachiom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129. Ten istý názor zastáva aj J. Haldon. HALDON, J.: *Wars*, s. 134.

⁶⁴⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129-130; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 15; HALDON, J.: *Wars*, s. 134; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 122; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 63.

⁶⁴⁶ Nikéforos Diogenés zmieňovaný Annou Komnénou sa zrejme tejto porady nemohol zúčastniť, pozri poznámku č. 583 vyššie.

⁶⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 130; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123.

⁶⁴⁸ Myslí sa tým ešte pred východom slnka, tj. ešte za tmy. Pozri tiež: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 155; HALDON, J.: *Wars*, s. 134.

⁶⁴⁹ Keďže bitka sa odohrala 18. októbra 1081. Pozri poznámku č. 659.

⁶⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 155; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123.

Sám hodlal normanský tábor napadnúť priamo až 18. októbra ráno, aby spomínané oddiely mali možnosť dosiahnuť svojich východiskových postavení včas a zaútočiť ešte pred hlavným jadrom byzantskej armády.⁶⁵¹ Nadchádzajúceho útoku sa mali pochopiteľne zúčastniť aj obrancovia Dyrrachia.⁶⁵² Takto koncipovaný plán mal veľkú nádej na úspech a poukazuje na Alexia Komnena ako takticky skúseného a vynaliezavého veliteľa, ktorý sa snaží maximalizovať všetky výhody pred rozhodujúcim stretnutím.⁶⁵³

Guiscard čelil v tom istom čase závažnému problému, ktorým bola nízka morálka veľkej časti jeho vojska. Na porade síce dokázal presvedčiť svojich veliteľov, ktorí rovnako ako on chápali vážnosť situácie, avšak nálada medzi radovými vojakmi, z ktorých veľká väčšinu tvorili v boji nedobrovoľní a hlavne v boji neskúsení odvedenci z Apúlie a Kalábrie, bola na bode mrazu.⁶⁵⁴ Preto aby posilnil ich odhodlanie k boju, prikázal normanský vojvoda spáliť všetky zostávajúce normansko-dalmátske plavidlá kotviace v dyrrachijskom prístave, možno s výnimkou cenných vojnových veslíc.⁶⁵⁵ Zároveň sa rozhodol v noci zo 17. na 18. októbra 1081 vyvieť všetkých svojich vojakov z tábora, ktorý nechal zapáliť, aby nepadol do rúk Byzantíncov.⁶⁵⁶ Celé normanské vojsko prešlo cez most ponad ústie lagúny v ústrety hlavným byzantským silám a rozostavilo sa križom cez cestu do Dyrrachia v blízkosti kostola sv. Teodora.⁶⁵⁷ Róbert Guiscard zároveň prikázal most po jeho prekonaní svojimi vojakmi zničiť, čím si zároveň zabezpečil tylo chránené lagúnou.⁶⁵⁸ Je ťažké posúdiť, či tento manéver bol len ďalším prostriedkom normanského vojvodu, ako posilniť morálku vojakov, alebo sa nejakým spôsobom dozvedel o vyššie spomenutom pláne byzantského cisára⁶⁵⁹, poprípade tento opatrný

⁶⁵¹ Identický spôsob prekvapivého útoku na postavenie nepriateľa popisuje aj Kekaumenos, pričom ho považuje za jeden z najúčinnejších, pozri: KEKAYMENOΣ: *Στρατηγικόν*, s. 77, 79.

⁶⁵² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 155; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123.

⁶⁵³ Konanie Alexia Komnena pred bitkou pri Dyrrachiu je v súlade s odporúčaním obsiahnutým v *Strategikone* cisára Maurikia (582-602), podľa ktorého sa veliteľ má púšťať do bitky s nepriateľom iba ak sa mu k tomu naskytne vhodná príležitosť a všetky dôležité výhody sú na jeho strane. DENNIS, G. T. – GAMILLSCHEG, E.: *Das Strategikon des Maurikios*. Einführung, Edition und Indices von George T. Dennis. Mauricii Strategicon, CFHB, volumen XVII. Viedeň 1981, s. 165. Podobne tiež: KEKAYMENOΣ: *Στρατηγικόν*, s. 55.

⁶⁵⁴ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224.

⁶⁵⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 131; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 122.

⁶⁵⁶ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224. Malaterra naproti tomu zapálenie tábora nespomína. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584.

⁶⁵⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁵⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224; HALDON, J.: *Wars*, s. 134; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123.

⁶⁵⁹ J. Birkenmeier predpokladá ako veľmi pravdepodobnú možnosť zrady Guiscardových prívržencov v byzantskom tábore, ktorí ho informovali o nadchádzajúcom nočnom útoku na jeho tábor. Je to samozrejme len špekulácia, avšak z priebehu udalostí je veľmi pravdepodobné, že presun práve v tomto momente nemohol byť dielom náhody. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 63. Možným adeptom na vyzradenie cisárovho plánu bol napríklad vládca Duklje Konštantín Bodin, ktorý spolu so svojím otcom Mihailom už pred rokom 1081 podľa všetkého s Guiscardom tajne vyjednával. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 73; FINE, J. V. A.: *Balkans*, s. 222. Dôvodom tohto jednanja mohli byť ambície Mihaila a Konštantína Bodina, aby byzantský cisársky dvor uznal

krok učinil na základe svojich dlhoročných vojenských skúseností. Každopádne nečakaným presunom celého svojho vojska na iné miesto znemožnil, aby byzantské oddiely Normanov obklúčili a napadli v tábore.⁶⁶⁰

Ráno 18. októbra 1081⁶⁶¹ sa teda byzantskému cisárovi postupujúcemu na čele hlavných síl svojho vojska od byzantského tábora na severozápad k Dyrrachiu naskytl prekvapivý pohľad na normanské vojsko zoradené do bojovej formácie, ktoré sa v protiklade s jeho pôvodným plánom nenachádzalo tam, kde malo (tj. v normanskom tábore), ale vyšlo Byzantíncom v ústrety.⁶⁶² Spojenecké oddiely a spolu s nimi aj obrancovia Dyrrachia, ktorí mali vo vhodný moment napadnúť Normanov z tyla, sa tak náhle ocitli viac-menej v úlohe nepotrebných a bezmocných štatistov. Po zničení mosta Normanmi sa totiž jediným cieľom v ich dosahu stal opustený a horiaci normanský tábor pod hradbami mesta, ktorý v súlade s pôvodným plánom napadli.⁶⁶³ Alexios Komnénos, ktorého sily mali nad Normanmi stále početnú prevahu sa napriek nemilému prekvapeniu rozhodol ďalej pokračovať v útoku a po priblížení sa k Normanom na dostatočnú vzdialenosť tiež zoradil svoje oddiely do bojovej zostavy.⁶⁶⁴ Keďže byzantské vojsko postupovalo pozdĺž pobrežia smerom k severovýchodu a Normani sa zrejme – ako už bolo spomenuté vyššie – rozostavili krížom cez pobrežnú cestu vedúcu k zničenému mostu, je veľmi pravdepodobné, že obe vojská sa nakoniec zoradili s jedným krídlom formácie priliehajúcim k morskému pobrežiu (Normani pravým a Byzantínci ľavým). Bojisko, kde sa nakoniec malo odohrať rozhodujúce stretnutie ležalo na pomerne

kráľovský titul, ktorý Mihailo začal používať niekedy pred januárom 1078. Pre ďalšie informácie pozri: КОМАТИНА, П.: Титула, s. 69; CHEYNET, J.-C.: La place de la Serbie dans la diplomatie byzantine à la fin du XIe siècle. *ZRVI*, 45, 2008, s. 95-96. Túto našu hypotézu o posunutí dôležitých informácií normanskému vojvodovi do istej miery podporuje neutrálne až ambivalentné správanie samotného Konštantína Bodina v priebehu bitky, napriek tomu však ostáva pri súčasnom stave bádania len nepotvrdenou hypotézou, pozri text nižšie.

⁶⁶⁰ HALDON, J.: *Wars*, s. 134; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123. Po presune sa normanskí vojaci už neuložili k spánku, ale krátky zvyšok nočnej tmy bol využitý k modlitbám v celom vojsku, pričom velitelia sa zúčastnili skorej rannej bohoslužby konanej zrejme v kostole sv. Teodora. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 770.

⁶⁶¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 79; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 133.

⁶⁶² V tejto chvíli sa obe vojská nachádzali od seba vzdialené približne tri kilometre. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 123. Je možné predpokladať, že byzantská formácia práve minula kostol sv. Michala, stojaceho na pahorku neďaleko pláže. Presná poloha tohto kostola nie je známa, ale jeho približnú lokalizáciu potvrdzuje malý vodný tok viditeľný na amerických vojenských topografických mapách z rokov 1943 a 1956, ktorý sa neďaleko vlieva do mora. Pôvodne sa nazýval Shimmihl (sv. Michal) a pri ňom stála aj rovnomenná osada. Dnes už tento tok nejestvuje, ale jeho ústie je zrejme totožné s ústím kanála Lumi Durrësit. K približnému určeniu polohy kostola tiež pozri: DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 35; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 125.

⁶⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; HALDON, J.: *Wars*, s. 134. Na to, aby tieto jednotky mohli zasiahnuť do začínajúcej bitky bolo totiž potrebné, aby sa znovu vrátili okľukou okolo lagúny, čo si však vyžadovalo čas. Srbi Konštantína Bodina a seldžuckí Turci sa zrejme začali po útoku na horiaci tábor pravdepodobne vracieť k byzantským hlavným silám, ale nakoniec sa do boja už nezapojili. Pozri text nižšie.

⁶⁶⁴ Pozri text nižšie.

úzkom priestore ohraničenom na juhozápade pobrežím Jadranského mora, na západe do neho ústiacou morskou lagúnou, na severe a severovýchode nízkym tiahlym hrebeňom⁶⁶⁵, ktorý sa od morskej lagúny na severe tiahol súbežne s morským pobrežím, a na juhu tokom riečky Shimmihl, nad ktorým sa na výbežku hrebeňa týčil kostol sv. Michala.⁶⁶⁶ Celý tento plochý priestor mierne zvažujúci sa smerom k moru⁶⁶⁷ mal na najširšom mieste šírku odhadom zhruba 2 000 metrov a dĺžku približne 3 000 metrov.

Normanské vojsko zaujalo postavenie na samom severozápadnom konci spomínaného priestoru.⁶⁶⁸ Všetky jestvujúce popisy bitky obsahujú veľmi málo konkrétnych informácií ohľadne jeho bojovej formácie okrem základného taktického delenia na tri časti, tj. stred, pravé a ľavé krídlo. Róbert Guiscard velil strednej časti, v ktorej si pravdepodobne ponechal najbojaschopnejších pešiakov a väčšinu z hlavnej údernej sily normanského vojska - 1 300 v boji ostrieľaných normanských rytierov.⁶⁶⁹ Je možné, že v strede bojoval aj Róbertov ďalší syn Gui, synovec Róbert Senešal a *comestabulus* Apúlie gróf z Brienne, ako aj vyššie spomínaní rytieri z Francúzskeho kráľovstva a z Normandie (Róbert Giffard a Viliam z Grandmesnilu). Ľavému krídlu velil Guiscardov syn Bohemund, no o presnejšom zložení oddielov pod jeho velením sa nezachovali žiadne informácie.⁶⁷⁰ Pravému krídlu velil gróf Ami II. z Molfetty⁶⁷¹ a v zostave tejto časti normanského vojska sa podľa všetkého nachádzali oddiely zo Salerna na čele s Guiscardovou ženou Sikelgaitou, ako aj neskúsená pechota zložená z čerstvých odvedencov z Apúlie a Kalábie.⁶⁷² Ich rady rozmnožili na poslednú chvíľu aj námorníci z potopených, resp. zapálených lodí normansko-dalmátskej flotily.⁶⁷³ Na pravom

⁶⁶⁵ Dnes je tento hrebeň nazývaný Shkamm. BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 124.

⁶⁶⁶ Tento hrebeň sa smerom od severozápadu k juhovýchodu postupne zvyšuje z približne 30 až na 90 metrov nad hladinou mora.

⁶⁶⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 129.

⁶⁶⁸ Napriek snahe normanského vojvodu vyviesť svoje vojsko z byzantskej pasce ani toto nové postavenie, ktoré Normani zaujali pred začiatkom bitky, nepredstavovalo až tak výrazné zlepšenie. Normanská formácia mala na pravej strane morské pobrežie, za sebou zničený most cez ústie lagúny a na ľavej strane začínal hrebeň nízkych pahorkov. Stiesnenosť celého postavenia a neschopnosť vykonať akýkoľvek taktický manéver je zjavná aj z popisu bitky Viliamom z Apúlie. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224, 226.

⁶⁶⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156. Práve tu možno boli umiestnené žoldnierske oddiely, ktorých prítomnosť v Guiscardovom vojsku sa predpokladá, ale ani o ich zložení nie je nič známe, pozri text vyššie.

⁶⁷¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁷² Vyplýva to z ďalšieho vývoja udalostí na pravom krídlu, kde sú zmieňované práve tieto súčasti normanského vojska. Pozri text nižšie. Sikelgaita s oddielmi zo Salerna mala pravdepodobne okrem iného za úlohu dozerať na lojalitu grófa Amiho II. z Molfetty. Pozri poznámku č. 465 vyššie, ako aj: EADS, V.: *Sichelgaita*, s. 85.

⁶⁷³ K tomuto predpokladu je možné dospieť na základe zmienky Viliama z Apúlie, v rámci ktorej sú námorníci spomínaní spoločne s odvedencami z Apúlia a Kalábie. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224.

krídle pôvodne zrejme bojoval aj Peter z Aulps.⁶⁷⁴ Všetky tri časti normanského vojska sa potom skladali z menších taktických jednotiek *batailles*,⁶⁷⁵ v rámci ktorých sa v predných radoch nachádzala pechota podporovaná zozadu skupinami rytierov, v tesne zovretých bojových formáciách nazývaných *conrois* (koruhvy).⁶⁷⁶ Zdá sa tiež, že v radoch normanského vojska bolo pomerne málo lukostrelcov.⁶⁷⁷

Početnejšie byzantské vojsko sa rozostavilo do podobnej formácie ako normanské, pričom stredú bojovej zostavy velil Alexios Komnénos, pravému krídlu *kaisar* Nikéforos Melissénos a ľavému krídlu Grégorios Pakourianos.⁶⁷⁸ Podľa Anny Komnény čele byzantského vojska sa nachádzal vysunutý vpred šík zložený z príslušníkov Varjažskej gardy vedený Nampitom.⁶⁷⁹ Alexios Komnénos umiestnil Varjagov do tejto predsunutej pozície až potom, čo v diaľke uvidel rozostavené normanské vojsko, takže je možné, že týmto *ad hoc* opatrením chcel ochrániť stred formácie pred očakávanými sústredenými útokmi normanskej rytierskej jazdy.⁶⁸⁰ V medzere medzi Varjagmi a stredom byzantskej formácie postupoval silný oddiel peších lukostrelcov, ktorých mal Alexios Komnénos zjavne k dispozícii oveľa viac než Normani.⁶⁸¹ O konkrétnom zložení hlavných častí byzantského vojska však byzantská princezná mlčí. Vzhľadom k skutočnosti, že stredú velil sám Alexios Komnénos je však veľmi pravdepodobné, že spolu s ním sa tu nachádzali *tagmata* bestiaritov, *Exkoubitai*, arménskej

⁶⁷⁴ Tento rytier bojoval neskôr v priebehu bitky po boku grófa Amiho II. z Molfetty, takže je pravdepodobné, že sa na pravom krídle nachádzal aj na začiatku boja. Pozri text nižšie.

⁶⁷⁵ Išlo o rôzne početné oddiely jazdy a pechoty (od niekoľko stovák až po niekoľko tisíc mužov), pričom v prípade bitky pri Dyrachiu Guiscardova pechota zrejme postupovala pred jazdou, pravdepodobne preto, aby na seba stiahla účinky byzantskej lukostrelby. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁷⁶ Jedna koruhva pozostávala z 25 až 50 rytierov. Taktickým označením tejto najmenšej taktickej jednotky rytierskej jazdy bola malá vlajočka (*gonfanon*) upevnená na kopiji veliteľa. GRAVETT, Ch. – HOOK, Ch.: *Norman Knight AD 950-1204*. Londýn, Osprey Publishing 1993, s. 28.

⁶⁷⁷ Zo zachovaných popisov priebehu bitky v dobových prameňoch sa spomína iba citeľný efekt lukostrelby Byzantíncov na rady normanského vojska, normanskí lukostrelci nie sú vôbec zmieňovaní. K farbistému popisu účinku hustej byzantskej lukostrelby na normanské ľavé krídlo pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224.

⁶⁷⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132; HALDON, J.: *Wars*, s. 134; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 124; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁷⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁸⁰ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 65; HALDON, J.: *Wars*, s. 135. Ťažká obranná zbroj Varjagov, ako aj ich taktika štítovej steny spolu s použitím veľkej obojručnej sekery predstavovali takmer neprekonateľnú prekážku aj pre v boji ostrieľaných normanských rytierov. Alexios Komnénos možno počítal aj s tým, že Anglosasi budú voči Normanom nemilosrdnými protivníkmi, pretože budú chcieť odčiniť svoju porážku svojich otcov a strýkov z roku 1066. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 65; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156. Podľa Malaterra to naopak boli samotní anglosaskí príslušníci Varjažskej gardy, ktorí Alexia Komnénu pred bitkou požiadali, aby mohli bojovať ako predvoj celej byzantskej armády. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584: „*Angli vero, quos Waringos appellat, ab Imperatore primitias congressus expetentes.*“; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 124. Prítomnosť Anglosasov na bojiisku potvrdzuje aj neskoršie dielo anozmného kronikára *Historia Sicula* z polovice 12. storočia. ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 770: „*Alexius [...] Anglicos suos [...] in prima acie collocat.*“

⁶⁸¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 124; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; Pozri tiež poznámku č. 675 vyššie.

pechoty ako aj *tagma* franských žoldnierov, tj. oddiely, s ktorými osobne vyrazil na začiatku ťaženia priamo z Konštantínopola.⁶⁸² Spolu s Alexiom tu zrejme bojoval aj vyššie vymenovaný výkvet byzantskej nobility, pričom každý jej člen v súlade s byzantskou praxou disponoval silným ozbrojeným sprievodom. Podobne v prípade ľavého krídla v tejto časti byzantskej zostavy pochodovali pod Pakourianovým vedením *tagmata*, ktoré na rozkaz Alexia Komnéna zhromaždil pred začiatkom ťaženia v Adrianoupole, tj. *tagma/tagmata* z Makedónie a Trákie a možno aj *tagma* Paulikiánov.⁶⁸³ Právě krídlo pod velením Nikéfora Melisséna zrejme analogickým spôsobom pozostávalo z oddielov, ktoré sa k byzantskému vojsku pripojili v Solúni, teda oddielov z provincie Thessaloniké, ako aj z Tesálie, a mohli k nemu patriť aj vyššie zmieňovaní Vardarskí Turci.⁶⁸⁴ Podobne ako normanské vojsko aj v prvých radoch byzantského vojska najprv pochodovala pechota, za ktorou nasledovali jazdné oddiely.⁶⁸⁵

Róbert Guiscard sa pri pohľade na pomaly blížiacie sa vyrovnané šíky byzantských vojakov rozhodol prevziať asi aj s ohľadom na stiesnené postavenie svojho vojska hneď od začiatku iniciatívu, a ešte pre ich definitívnym priblížením sa na dotykovú, avšak bezpečnú vzdialenosť⁶⁸⁶ vyslal do útoku všetkých rytierov zo stredu normanskej formácie.⁶⁸⁷ Tento útok mierený na stred byzantského vojska ani tak nemal za cieľ preniknúť priamo cez byzantskú zostavu, ale išlo len o útok fingovaný. Jeho účelom bolo vylákať byzantských vojakov do prenasledovania ustupujúcich Normanov, počas ktorého by mohlo dôjsť k porušeniu zovretého šíku.⁶⁸⁸ Varjagovia však tento útok vďaka spolupráci s lukostrelcami a ľahkou pechotou (*peltastai*) hravo odrazili a aj naďalej pochodovali v zovretom útvare smerom k Normanom.⁶⁸⁹

⁶⁸² Pozri text vyššie. Početná sila stredu byzantskej zostavy mohla celkovo dosahovať prinajmenšom 5 tisíc mužov. G. Theotokis k výpočtu jednotiek, ktoré mohli teoreticky operovať v rámci stredu byzantskej formácie aj jazdecké *tagma* z Tesálie, a ďalej *tagma* z Makedónie a Trákie. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156. Je však otáznne, aké jednotky by potom bojovali na oboch krídlach. Navyše sa zdá nelogické a tiež nepraktické, aby jednotky, ktoré sa pred výpravou zhromažďovali pod Pakourianovým a Melissénovým vedením v Adrianoupole a Solúne, a počas pochodu boli aj naďalej pod ich velením, prešli zrazu v rámci bitky pod priamu cisárovu kontrolu. To isté sa týka predpokladu G. Theotokisa ohľadne umiestnenia arménskej pechoty na ľavom byzantskom krídle pod Pakourianovým velením. Ako dôvod uvádza, že Pakourianos bol arménskeho pôvodu(!). THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156. K skutočnej Pakourianovej etnicite pozri text poznámku č. 576 vyššie.

⁶⁸³ Pozri text vyššie. Ľavé krídlo mohlo disponovať odhadom 5 až 7 tisíc vojakmi.

⁶⁸⁴ Pozri text vyššie. Zdá sa, že pravé krídlo bolo relatívne početne najslabšie, odhadom 4 až 5 tisíc mužov.

⁶⁸⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 132-133; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 156.

⁶⁸⁶ Vojaci v predných radoch sa nenachádzali v tesnom kontakte s vojakmi protivníka, ale bol medzi nimi priestor široký od niekoľko dlhých krokov až po ca. 50 metrov. K pojmu bezpečnej vzdialenosti (*safety distance*) ako aj k dynamike pechotných bitiek z obdobia antiky (inšpiráciu tento autor hľadal v bitkách z obdobia Napoleonských vojen), avšak s možnosťami uplatnenia aj na bitky z obdobia staroveku a stredoveku pozri: SABIN, P.: *The Face of Roman Battle. The Journal of Roman Studies*, 90, 2000, s. 14-15.

⁶⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157.

⁶⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 64; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157.

⁶⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; HALDON, J.: *Wars*, s. 135.

Onedlho obe nepriateľské formácie zastali a dochádzalo medzi nimi k malým lokálnym šarvátkam.⁶⁹⁰ Po chvíli sa o útok s cieľom rozrušiť byzantské rady pokúsilo normanské pravé krídlo pod vedením grófa Amiho II. z Molfetty, ktoré však nenapadlo byzantské ľavé krídlo pod Grégoriom Pakourianom čelne, ale jeho úder mieril proti tomu miestu v byzantskej zostave, kde sa nachádzala medzera medzi jej stredom a pravým krídlom, a kde bolo zároveň možné zaútočiť aj na ľavý bok postupujúcej štítovej hradby Varjažskej gardy.⁶⁹¹ Tento úder bol veľmi dobre premyslený a bol by zrejme aj veľmi nebezpečný, keby normanské oddiely na ľavom krídle tvorili skúsenejší vojaci. Keďže však jeho väčšinu tvorili neskúsení odvedenci z Apúlie a Kalábie⁶⁹², celý útok dopadol inak. Byzantínci na ľavom krídle totiž aj tento druhý útok zachytili a odrazili. Otrasení normanskí vojaci následne zakolísali a dali sa na skutočný (nie predstieraný) útek k neďalekej pláži, pričom so sebou strhli aj skúsenejších vojakov zo Salerna.⁶⁹³ K prudkosti byzantského protiútku výrazne prispela aj silná lukostreľba, ktorá nemilosrdne zasahovala utekajúcich nepriateľov.⁶⁹⁴ Mnohí sa podľa Anny Komnény v panike vrhali do mora a snažili hľadať záchranu na palubách neďaleko kotviacich nepriateľských lodí benátskej flotily.⁶⁹⁵ Celé Guiscardovo ľavé krídlo sa tak v tejto chvíli fakticky rozpadlo.

Alexios Komnénos tak hneď v prvej fáze bitky dostal možnosť sústrediť všetky svoje sily na zvyšok normanskej formácie, čo by veľmi pravdepodobne vyústilo do byzantského víťazstva. V tomto momente ho ale paradoxne zradil úspech jeho vlastných vojakov, menovite práve Varjažskej gardy, ktorá nielenže útok normanského pravého krídla odrazila, ale vzápätí sa pustila do jeho energického prenasledovania.⁶⁹⁶ V dôsledku toho sa však títo vojaci dopustili základnej chyby, pretože opustili im určené miesto v zostave byzantského vojska a nechali jeho

⁶⁹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133.

⁶⁹¹ Tamže, s. 133; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 65; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 124; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157.

⁶⁹² Tieto oddiely mali už pred samotnou bitkou veľmi nízku bojovú morálku. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224: „*Cum Langobardis Calabri terrentur.*“

⁶⁹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; HALDON, J.: *Wars*, s. 135. Prítomnosť vojakov zo Salerna v zostave ľavého krídla normanského vojska je vysoko pravdepodobná vzhľadom k prítomnosti Guiscardovej manželky Sikelgaity, ktorá bola príslušníčkou pôvodnej salernskej vládnucej dynastie a zrejme bola ich vrchnou veliteľkou. Pozri: EADS, V.: *Sichelgaita*, s. 85.

⁶⁹⁴ Práve v tejto fáze bitky bola pravdepodobne zasiahnutá šípom aj samotná Sichelgaita. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224, 226.

⁶⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 446; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 124-125; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157. Viliam z Apúlie apologeticky vysvetľuje tento pohyb celého ľavého normanského krídla smerom k pláži snahou získať priestor na preskupenie v dôsledku prudkého byzantského útoku, avšak stiesnený priestor tejto časti bojiska spôsobil, že mnohí vojaci sa ocitli až v mori (teda podľa normanského dejepisca vlastne neutekali, len sa pokúšali preskupiť). GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224; EADS, V.: *Sichelgaita*, s. 80.

⁶⁹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 15; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 65; HALDON, J.: *Wars*, s. 135.

stred nechránený.⁶⁹⁷ Navyše pri prenasledovaní Normanov sa ich vlastné rady úplne stratili súdržnosť a po určitej chvíli sa samotní ocitli oddelení od zvyšku byzantského vojska bez podpory ľahkej pechoty a lukostrelcov.⁶⁹⁸ Ľavé krídlo pod Pakourianovým vedením sa asi uspokojilo s odrazením normanského úderu a podľa všetkého aj naďalej disciplinovane udržiavalo svoje miesto v byzantskej bojovej zostave.⁶⁹⁹ Situácia Varjagov sa každou minútou stávala potenciálne veľmi nebezpečnou, pretože v dôsledku rýchleho prenasledovania sa mnohí bojovníci zaťažení kvalitnou ochrannou zbrojou čoskoro unavili.⁷⁰⁰

Prvý, kto sa v tejto nastávajúcej zlomovej situácii zorientoval, bol napokon skúsenejší Róbert Guiscard. Zatiaľčo ponechal znovuoobnovenie rozpadnutého pravého krídla na svojich podriadených veliteľov, sústredil všetkých svojich najlepších rytierov do útoku na odhalený byzantský stred.⁷⁰¹ Normanská pechota sa rozostúpila a rytieri zoradení v tesných *conrois* disciplinovane a tvrdo zaútočili. Čoskoro sa začala ukazovať prevaha ich ťažšej ochrannej výzbroje a pod ich opakovanými útokmi sa stred byzantskej zostavy zbavený ochrany

⁶⁹⁷ Dôvod prečo Varjagovia opustili svoje miesto v zostave predstavuje jeden z najdiskutovanejších momentov bitky pri Dyrrachiu, a to oprávnene, keďže až táto udalosť umožnila Guiscardovi naplno využiť svoju prevahu v ťažkej jazde. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 160. Veľmi často býva v tomto prípade spomínaná bitka pri Hastingse v roku 1066, kde došlo k podobnému incidentu s rovnakým výsledkom, keď Anglosasi z pravého krídla prenasledovali ustupujúcich Normanov a boli následne rozsekaní počas náhleho protiútku Normanov. Táto analógia môže byť oveľa hlbšia než sa na prvý pohľad zdá, keďže pri Dyrrachiu na oboch stranách bojovali muži s priamym napojením na bitku pri Hastingse. Vo Varjažskej garde to boli okrem niektorých priamych veteránov bitky pri Hastingse väčšinou synovia a synovci porazených Anglosasov. SHEPARD, J.: *English*, s. 77-78. Ako takí boli nielen motivovaní odčiniť porážku svojich otcov a strýkov, ale zároveň aj ešte pomerne mladí a neskúsení, čo potvrdzuje aj Anna Komnena bez toho, aby bližšie špecifikovala dôvod tejto neskúsenosti príslušníkov oddielu, ktorý mal byť podľa všetkých predpokladov elitou byzantskej armády. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134. Na opačnej strane zase bojovali Normani, ktorých príbuzní tiež bojovali v bitke pri Hastingse, a vieme aj o dvoch konkrétnych prípadoch - Róbert Giffard a Viliam z Grandmesnilu (pozri poznámku č. 459 vyššie). Ich starší blízki príbuzní (Osbern Giffard a Hugo z Grandmesnilu) patrili k blízkym poradcům normandského vojvodu Viliama Bastarda a spolu s ním bojovali proti anglosaskej štítovej stene huskarlov kráľa Harolda Godwinsona (1066).

⁶⁹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157.

⁶⁹⁹ J. Haldon predpokladá, že sa rozpadlo v dôsledku prenasledovania porazeného normanského pravého krídla. HALDON, J.: *Wars*, s. 135. Avšak pramene sa zmieňujú len o nedisciplinovaných Varjagoch, nie o celom byzantskom ľavom krídle. J. Birkenmeier naproti tomu vinu za nepodporenie útoku Varjažskej gardy dáva za vinu priamo byzantskému cisárovi. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 66. Neberie však do úvahy skutočnosť, že po vypuknutí bitky už Alexios Komnénos, ktorý bojoval v strede zostavy byzantského vojska, mal v bojovej vrave reálne len malú možnosť ovplyvniť dianie na ľavom krídle. Naopak, zodpovednosť za túto časť bojiska ležala na veľkom domestikovi Pakourianovi. Jestvuje však aj náznak, že minimálne časť oddielov z ľavého krídla sa pridala k Varjagom, pretože Viliam z Apúlie popisuje ako bližšie neurčení byzantskí vojaci považujúci Normanov za porazených (konkrétne oddiely z pravého krídla normanskej formácie), začali plieniť a zhromažďovať zbrane a predmety, ktoré na bojisku ponechali utekajúci protivníci. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 224.

⁷⁰⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 125.

⁷⁰¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 125; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 158. Pred rozhodujúcim útokom vraj Guiscard posilnil morálku svojich rytierov plamennou rečou, v ktorej im pripomenul, že celé podujatie má požehnanie od samotného pápeža Gregora VII., a že na ich strane určite stojí aj Sv. Matej, ktorému prednedávnom nechal zasvätiť katedrálu v Salerne. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 226.

varjažskej štítovej steny kombinovanej s lukostrelcami začal rozpadat'.⁷⁰² Alexios Komnénos obklopený svojimi osobnými strážcami a elitnými *tagmata* z Konštantínopola v dôsledku toho stratil možnosť priameho taktického velenia, a od tejto chvíle sa už len zúfalo bránil sústredeným normanským útokom.⁷⁰³ Je pravdepodobné, že práve v tejto fáze bitky zahynula alebo bola ranená väčšina vyššie spomínaných urodzených členov byzantskej aristokracie s cisárových príbuzných⁷⁰⁴, ako aj mnoho z radových vojakov z *tagmata* bestiaritov, *Exkoubitai* a arménskej pechoty. Oddiely na pravom (Melissénos) a ľavom byzantskom krídle (Pakourianos) zrejme nedokázali napadnutému strediu účinne pomôcť a naopak začali pomaly ustupovať z bojiska. Podobne to bolo aj s oddielmi, ktoré pôvodne Alexios Komnénos ešte predošlého dňa vyslal na napadnutie normanského tábora z tyla. Seldžuckí spojenci a Srbi, ktorí sa zrejme dokázali vrátiť do bezprostrednej blízkosti bojiska, tiež spozorovali nepriaznivý obrat v bitke a rozhodli sa radšej ustúpiť.⁷⁰⁵

Priebeh finálnej fázy bitky pri Dyrrachiu je veľmi ťažké zrekonštruovať, pretože okrem obecných konštatovaní a určitých náznakov v písomných prameňoch je k dispozícii len opis hrdinného vzdoru a ústupu Alexia Komnéna z bitky od Anny Komnény, ktorý je síce veľmi podrobný, ale úplne zatieňuje dianie na iných častiach bojiska.⁷⁰⁶ Byzantské ľavé krídlo na čele s Pakourianom podľa všetkého dokázalo usporiadane ustúpiť až k byzantskému tábora

⁷⁰² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134; HALDON, J.: *Wars*, s. 135. Bolo by zaujímavé získať svedectvo o tom, ako si v rámci strednej časti byzantskej zostavy počínal napríklad oddiel normanských žoldnierov pod velením Konštantína Houmbertopoula (, ktorí vlastne bojovali proti svojim príbuzným pod zástavou Róberta Guiscarda). Dobové pramene však informácie o týchto zaujímavých aspektoch bitky pri Dyrrachiu neposkytujú. Napriek tomu A. Savvides nevedno na základe akého svedectva tvrdí, že Konštantín Houmbertopoulos a jeho Normani sa v bitke vyznamenali (!). SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 53.

⁷⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134.

⁷⁰⁴ Medzi urodzenými padlými sa menovite spomínajú Konstantios Doukas, Nikéforos Synadénos, Nikéforos Palaiologos (otec veliteľa Dyrrachia Geórgia Palaiologa). Medzi ranenými bol zas arménsky princ Aspjetés. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134-135; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 735; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 226; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 79; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 126.

⁷⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 135-136; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 126; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 158. Opätovne však možno opis Anny Komnény v tomto bode nie je úplne presný, keďže Viliam z Apúlie sa zmieňuje o množstve Turkov, ktorí padli v boji. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 226. Je teda možné, že Srbi z Diokleie pod velením Konštantína Bodina ustúpili bez boja, ale seldžuckí spojenci sa po obídení lagúny zapojili do bitky, ktorej priebeh však už nemohli ovplyvniť.

⁷⁰⁶ Normani sa evidentne v rámci krvavej *mêlée* po rozpade byzantskej bojovej zostavy snažili byzantského cisára zabiť, alebo zajať (v tomto poradí) a je veľmi pravdepodobné, že sa tak dialo na výslovný rozkaz samotného Guiscarda (podobne ako v bitke pri Hastingsu roku 1066, kde normanskí lukostrelci a rytieri priamo na bojisku zabili kráľa Harolda). Normanský vojvoda sa totiž po skončení bitky veľmi hneval na svojich podriadených, keď sa k nemu vrátili s prázdnyimi rukami. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 139. Medzi normanskými rytiermi, ktorí sa vyslovene snažili Alexia Komnéna zabiť Anna Komnéna spomína grófa Amiho II. z Molfetty a Petra z Aulps. Najmä útok Petra z Aulps mečom mierený na cisárova hlavu bol veľmi nebezpečný a Alexios Komnénos len vďaka svojej rýchlej reakcii prišiel v jeho dôsledku „iba“ o prilbu. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 135, 136-138; HALDON, J.: *Wars*, s. 135. Viliam z Apúlie konštatuje, že boj bol „zúrivý“, ale nepridáva žiadne ďalšie detaily. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 226. Malaterra sa podobne ako Anna Komnéna sústreďuje na popis posledného odporu Varjagov. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584. Následný pokus o rekonštrukciu poslednej fázy bitky pri Dyrrachiu je teda viac-menej špekulatívny.

v blízkosti kostola sv. Mikuláša za riečkou Shimmihl, pretože okrem asi 300 mŕtvych, ktorých stratilo *tagma* Paulikiánov⁷⁰⁷ nie sú zmieňované ďalšie významné straty, ktoré by postihli napríklad *tagmata* z Makedónie a Trákie. Jednotky ľavého krídla totiž naopak ostali plne bojaschopné a o niekoľko rokov neskôr boli nasadené vo vojne proti Pečenehom.⁷⁰⁸ Vyššie spomínané straty mohli teoreticky nastať buď v dôsledku snahy Grégoria Pakouriana prísť na pomoc byzantskému strediu, alebo počas následného ústupu k tábora, v rámci ktorého Pakourianos vyčlenil Paulikiánov pod velením Xantu a Kouleóna na krytie ústupu svojich ostatných jednotiek.⁷⁰⁹ Pravé byzantské krídlo pod velením Nikéfora Melisséna v popise bitky takmer vôbec nie je zmieňované, a tak je veľmi pravdepodobný predpoklad, že *kaisar* nechal svoje oddiely v podstate len pasívne stáť na mieste a vyčkával na rozkazy.⁷¹⁰ Keď následne Melissénos uvidel, že stred byzantskej zostavy sa rozpadá pod sústredenými útokmi normanskej ťažkej jazdy, dal signál k ústupu. To je možné usudzovať na základe skutočnosti, že ani oddiely pod jeho velením pravdepodobne neutrpeli žiadne výraznejšie straty, keďže tiež boli neskôr nasadené v bojoch proti Pečenehom.⁷¹¹ Ďalej je tiež možné predpokladať, že trasa ich ústupu vzhľadom k nepriaznivému vývoju situácie na bojisku, ktoré ovládla normanská jazda, nevedla k byzantskému tábora, ale priamo na východ k toku rieky Charzanés vzdialenému vzdušnou čiarou nanajvýš 5 kilometrov.

⁷⁰⁷ Ich početný stav po bitke podľa Anny Komnény bol už len 2 500 mužov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 146; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 158.

⁷⁰⁸ Konkrétne sa táto jednotka zúčastnila bitky pri Dristre na jeseň 1087. Pozri text nižšie.

⁷⁰⁹ Je možné, že toto „obetovanie“ mal za následok nepovolený odchod (dezerciu) Paulikiánov z oblasti bojov a odopieranie ich ďalšej účasti na vojne proti Normanom, ktoré malo svoje dozvuky neskôr na jeseň roku 1083 v podobe hromadného trestu veľkej časti tejto heterodoxnej komunity v okolí Mosynopolu zhabaním majetku, vyhnanstvom, či nútenou konverziou na ortodoxnú verziu kresťanstva. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 146, 170-171. Pozrie tiež text nižšie.

⁷¹⁰ Neprítomnosť zmienok o pravom byzantskom krídle skonštatoval aj J. Haldon, ktorý však predpokladá, že sa táto časť cisárskej armády rozpadla prakticky bez boja. HALDON, J.: *Wars*, s. 135. Podobne aj R. Holmes sa domnieva (hoci k tomu nemá žiadnu oporu v prameňoch), že pravé krídlo bolo porazené ľavým normanským krídlom pod Bohemundovým vedením. HOLMES, R. C. L.: *Men of the North Wind the Norman Knight in the 11th Century Mediterranean*. *American International Journal of Social Science*, 4, 2015, s. 77. Je možné, že zdanlivá nečinnosť *kaisara* Nikéfora Melisséna v priebehu bitky sa zakladá aj na jeho skrytých osobných motívoch, v rámci ktorých víťazstvo v bitke nad Normanmi, ktoré by posilnilo pozíciu Alexia Komnénu ako cisára, nebolo tak úplne v jeho záujme. Koniec koncov, iba pred niekoľkými mesiacmi boli Alexios a Nikéforos sokmi, a obaja sa snažili pre seba získať cisársku korunu. Nakoniec ju získal Alexios Komnénos a Nikéforos Melissénos sa musel spokojiť s nižším cisárskym titulom *kaisar*, pôvodne druhým najvyšším v byzantskej dvorskej hierarchii (najvyšším bol samozrejme *autokratōr*). Ale aj v tomto smere ho Alexios Komnénos veľmi skoro ponížil, pretože hneď po nástupe na trón nechal vytvoriť nový titul *sebastokratōr* pre svojho staršieho brata Izáka, ktorý tak zaujal druhé miesto a titul *kaisar* nakoniec klesol na tretie miesto. K tomu pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 95; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 731-732. Na druhej strane je tiež možné, že Annino mlčanie o Melissénových činoch na bojovom poli pod Dyrrachiom sa zakladá na osobnej antipatii voči Melissénovi, ktorý bol zároveň aj jej strýkom. Pre konkrétne príklady pozri: FRANKOPAN, P.: *Melissenos*, s. 166-169. Náznyky zrady ako jednu z príčin porážky Byzantíncov predpokladal už R. B. Yewdale, avšak tento bádateľ svoje podozrenie bližšie nešpecifikoval, ani ho nedoložil konkrétnymi dôkazmi z prameňov. Pozri: YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 15.

⁷¹¹ Konkrétne *tagma* z Tesálie vyššie spomínanej bitky pri Dristre a opätovne pod velením *kaisara* Nikéfora Melisséna. Pozri text nižšie.

V rozpore so zachovanými popismi bitky sa až zhruba v tomto čase začal naplňovať osud Varjagov, ktorí sa po svojom nedisciplinovanom výpade proti normanskému pravému krídlu ocitli izolovaní na morskom pobreží.⁷¹² Najprv na ich nesúrodú formáciu od boku zaútočila normanská pechota a spôsobila im výrazné straty.⁷¹³ Následne im Normani znemožnili pripojiť sa späť k hlavnej byzantskej zostave (napríklad byzantskému ľavému krídlu, ktoré už vtedy možno tiež ustupovalo a malo pred nimi náskok niekoľko desiatok až stoviek metrov) a tak sa obkľúčení Varjagovia snažili pozdĺž morského pobrežia prebiť sa smerom k byzantskému táboru. Vzhľadom k celkovej únave a k často prehliadanému faktu, že byzantský tábor bol vzdialený minimálne 4 km od bojiska neprekvapí predpoklad, že väčšina vojakov počas ústupu padla. Nakoniec sa hŕstka prežívajúcich Varjagov nedokázala dostať ani k byzantskému táboru, a tak keď sa ocitli na dosah od kostola sv. Michala, zamierili k nemu a opevnili sa v jeho vnútri.⁷¹⁴ Niektorí v snahe zachrániť sa pred nemilosrdným prenasledovaním vyliezli až na strechu. Normani, rozhodnutí definitívne sa zúčtovať s odolávajúcimi nepriateľmi kostol obkľúčili, obložili drevom a zapálili. Nik neprežil.⁷¹⁵

Je zjavné, že byzantské oddiely ustupujúce smerom k táboru prenasledovala podstatná časť normanského stredného pod velením Róberta Guiscarda, pretože to bol práve normanský vojvoda, ktorý sa osobne zmocnil bohatej koristi v podobe cisárskeho stanu a všetkého ostatného vybavenia v tábore.⁷¹⁶ Počas obsadzovania tábora Normani všetkých tam prítomných služobníkov a pohoničov patriacich k trénu byzantského vojska nemilosrdne zmasakrovali.⁷¹⁷ Na stále odolávajúceho Alexia Komnena s hŕstkou verných tak dorážali iné elementy normanského vojska, ktoré sa v tomto momente tiež určite rozdelilo na viacero častí, aby mohli efektívnejšie prenasledovať utekajúcich byzantských vojakov.⁷¹⁸ Keďže Bohemund na čele

⁷¹² Pozri text vyššie.

⁷¹³ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 125; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157.

⁷¹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134. Malaterra sa nezmieňuje o tom, že by Normani kostol zapálili, ale ako príčinu ich smrti uvádza kolaps strechy, ktorá vraj sa zrútila na Varjagov natlačených v kostole následkom nečakanej záťaže vzniknutej sústredím veľkého počtu ich kolegov na tomto mieste. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584. Podobne tiež: ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 771.

⁷¹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 134; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 125; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157. Eliminácia silného oddielu Varjažskej gardy v bitke pri Dyrrachiu však neznamenala jej zánik, ako sa pod dojemom sugestívneho opisu Anny Komnény traduje v časti staršej odbornej literatúry. Táto elitná jednotka naozaj utrpela citeľné straty, ale pri Dyrrachiu bojovala len jej časť. Menšie oddiely Varjagov však stále naďalej bojovali proti Normanom a potom sa Varjažská garda účastnila aj vojny proti Pečenegom. Pozri text nižšie.

⁷¹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 136; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 735; MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 65; BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 126; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 126.

⁷¹⁷ Toto tvrdenie vychádza z poznámky Viliama z Apúlie, že Guiscard sa nechcel dlho zdržiavať v byzantskom tábore „kvôli rozkladajúcim sa mŕtvolám“. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 127-128.

⁷¹⁸ Prenasledovanie porazeného nepriateľa bola tradične záležitosť jazdy.

normanského ľavého krídla sa tiež v dochovaných popisoch bitky príliš nespomína (čo zrejme odráža spomínanú pasivitu byzantského pravého krídla), a nie je zmieňovaný ani v súvislosti s útokmi na postavenie Alexia Komnéna, všetka normanská pechota ako aj rytieri z ľavého krídla asi zotrvali na bojisku práve pod jeho velením a udržiavali svoje postavenie pre prípad neočakávaného zvratu v priebehu už prakticky vyhranej bitky.⁷¹⁹ Byzantského cisára tak prenasledovali hlavne oddiely normanskej jazdy z pravého krídla, ktoré sa medzitým opätovne dokázalo zoradiť do bojového tvaru.⁷²⁰ Vyplýva to zo svedectva Anny Komnény, podľa ktorého sa na prenasledovaní jej otca významne podieľal veliteľ pravého krídla gróf Ami II. z Molfetty, ako aj rytier Peter z Aulps.⁷²¹ Alexios Komnénos však napriek veľkému úsiliu Normanov prenasledovaniu dokázal vďaka vytrvalosti svojho vynikajúceho koňa uniknúť a po dvoch dňoch komplikovaného putovania dorazil bezpečne do Ochridu.⁷²²

Ťažká porážka v bitke pri Dyrrachiu mala pre Byzantíncov veľmi nepríjemné následky. Nielenže sa Alexiovi Komnénovi nepodarilo poraziť a zničiť normanské vojsko a prísť na pomoc obliehanému Dyrrachiu, ale navyše aj v priebehu tohto ťaženia byzantská armáda utrpela vážne straty na materiáli, ako aj na živej sile. Moderné odhady a jeden neskorší písomný prameň predpokladajú 5 až 6 000 mŕtvych na byzantskej strane, čiže až 25 percentné straty.⁷²³ Preživšie byzantské oddiely sa síce podarilo Alexiovi Komnénovi postupne zhromaždiť v okolí Ochridu a keďže sa blížila zima, tak aj zabezpečiť ich prezimovanie. V dôsledku nečakanej prehry však tieto oddiely boli hlboko demoralizované a potrebovali nutne doplnenie a nahradenie stratenej výzbroje a prílív nových regrútov. Obnova bojaskopnosti zostávajúcich

⁷¹⁹ Tejto časti normanského vojska sa zrejme týkal aj Guiscardov rozkaz, aby utekajúcich Byzantíncov neprenasledovali príliš ďaleko. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584. Ten sa samozrejme netýkal honu na samotného Alexia Komnéna, o čom svedčí už zmieňovaný nával hnevu Róberta Guiscarda, keď sa normanskí rytieri nakoniec vrátili s prázdnyimi rukami. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 139.

⁷²⁰ Podľa svedectva Anny Komnény sa vojaci na ľavom krídle spamätali v dôsledku zásahu Guiscardovej ženy Sikelgaity, ktorá vraj ako znovuzrodená bohyňa Pallas Aténa cválala na koni pozdĺž pláže a mocným hlasom trasúc kopijou v ruke vracala spanikárených vojakov snažiacich sa nájsť spásu vo vlnách a na palubách benátskych lodí späť do boja. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 133; HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 124. Podľa Viliama z Apúlie ale bola Sikelgaita ranená šípom, a vystrašená sa snažila zachrániť na palube nepriateľských benátskych lodí. Bol to naopak sám Róbert Guiscard, ktorý mávajúc pápežskou štandartou a plamenným preslovom (možno prešpikovaným jadrnejšími výrazmi) zastavil utekajúcich a vrátil ich späť do boja. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 226; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 446. Vzhľadom k tomu, že Anna Komnéna napísala svoje historické dielo aj viac ako polstoročie po popisovaných udalostiach a Viliam z Apúlie v rokoch 1095 až 1099 (pozri poznámku č. 383 vyššie), je pravdepodobnejšia menej hrdinská verzia Sikelgaitinho účinkovania v bitke pri Dyrrachiu. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 125. Pre opačný názor pozri: EADS, V.: *Sichelgaita*, s. 86; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 53.

⁷²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 135. Pozri tiež poznámku č. 672 vyššie.

⁷²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 140; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 65; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 447; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 165.

⁷²³ LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 45; HALDON, J.: *Wars*, s. 137; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 126. Z tohto dôvodu je bitku pri Dyrrachiu možné považovať aspoň z vojenského hľadiska za horšiu porážku než bola bitka pri Mantzikerte. STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 167.

oddielov však narážala na finančné problémy spomínané vyššie, ktoré citeľná porážka pri Dyrrachiu len prehĺbila. Navyše Alexios Komnénos potreboval so svojimi generálmi nájsť lepší spôsob, ako čeliť útoku normanskej rytierskej jazdy, pretože práve ten sa ukázal byť hlavnou príčinou byzantskej porážky. Všetky vymenované opatrenia si však vyžadovali čas. Našťastie pre Byzantíncov na Balkáne už pomaly začínala zima, takže v bojových operáciách nastala vynútená prestávka až do jari nasledujúceho roku.⁷²⁴ K tomu istému zisteniu dospel aj Guiscard, ktorý sa niekoľkodňových oslavách spojených s rozdelením získanej bohatej koristi⁷²⁵ rozhodol, že je najvyšší čas zabezpečiť svojmu ťažko skúšanému vojsku⁷²⁶ adekvátne miesto na prezimovanie. Do pôvodného tábora pod hradbami Dyrrachia sa už vrátiť nemohol, a ani byzantský tábor nebol kvôli nebezpečenstvu nákazy vhodným miestom na dlhší pobyt.⁷²⁷ Nakoniec sa Normani stiahli na juh k dolnému toku rieky Deabolis⁷²⁸, kde si vybudovali drevený hrad nazvaný na počesť víťazného vojvodu *Mons Guiscardi*, nazhromaždili tam zásoby z okolia, a od ďalšieho obliehania Dyrrachia na čas upustili a uspokojili sa iba s akousi blokádou na diaľku.⁷²⁹

Vďaka týmto udalostiam mohol Alexios Komnénos aj napriek ťažkej porážke stále živiť istú nádej, že mesto Dyrrachion dokáže odolávať normanskému tlaku minimálne do jari 1082.

⁷²⁴ LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 218.

⁷²⁵ ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 771: „Nocte illa et sequenti die triumphantibus gaudiis solemnibus ibidem celebratis, omnibusque divitibus Graecorum spoliis abundanter locupletatis.“

⁷²⁶ Normanské vojsko v bitke pri Dyrrachiu neutrpelo tak výrazné straty ako Byzantínci. Viliam z Apúlie tvrdí, že Normani stratili iba 30 mŕtvych rytierov. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 226. To je celkom isto podozrivo nízky údaj, pretože minimálne v dôsledku rozpadu normanského pravého krídla, hustej byzantskej lukostrelby, a zúrivému protiútoku Varjažskej gardy muselo dôjsť k stratám, ktoré boli oveľa významnejšie (odhadom niekoľko stoviek vojakov). BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 129. Avšak ako už bolo spomínané vyššie, normanské vojsko muselo pred bitkou celkom isto pociťovať prvé následky benátskej námornej blokády. V tejto súvislosti je veľmi zaujímavá zmienka o početných dezertéroch z normanského vojska, ktorí sa napriek víťazstvu v bitke radšej vzdali Benátčanom v Dyrrachiu, než by ďalej zotrvali pod Guiscardovým velením a čelili neistému osudu v nadchádzajúcej tuhej epirskej zime. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228.

⁷²⁷ Pozri poznámku č. 715 vyššie.

⁷²⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 16. Presné miesto normanského tábora nie je známe, hoci niektorí autori zaň pokladajú lokalitu Glabinitza, kde sa Guiscard zastavil začiatkom júna 1081 pri svojom pochode k Dyrrachiu. Napríklad: TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 448; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 133. Keďže však Guiscardovi muži čas od času poriadali výpady smerom k Dyrrachiu, aby udržiavali jeho obrancov v strehu a zničili všetko, čo uniklo plieneniu Normanov v predošlom období, je zjavné, že miesto nového hradu nemohlo byť príliš vzdialené. Pokiaľ je Glabinitza totožná s mestom Ballsh (pozri poznámku č. 529 vyššie), tak by táto vzdialenosť bola 84 km vzdušnou čiarou (106 km po dnešných komunikáciách). Hrad *Mons Guiscardi* teda zrejme nestál až pri Glabinitzi, ale skôr niekde bližšie, pravdepodobne na juh od dnešného mesta Lushnjë, tzn. v južnej časti úrodnej pobrežnej planiny Myzeqeja (v priemere až o 40 km bližšie k Dyrrachiu než Glabinitza). Ďalším možným miestom je severný ohyb rieky Deabolis južne od dnešného Elbasanu, pozri: BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 129.

⁷²⁹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584; ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 771; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 83. DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 20. Zároveň Guiscard hodlal využiť prestávku v bojoch na oddych a taktiež na naverbovanie ďalších žoldnierov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 141.

Geórgios Palaiologos sa vzhľadom k daniu na bojisku nedokázal do Dyrrachia vrátiť⁷³⁰, a tak obranu mesta Alexios Komnénos zveril do rúk tým silám, ktoré mal ešte stále v Epire k dispozícii. Jednalo sa o početnú a vplyvnú komunitu Benátčanov prebývajúcich v Dyrrachiu pod vedením nemenovaného syna benátskeho dóžu Domenica Silvia⁷³¹, ako aj o lokálne vojenské sily zložené z miestneho obyvateľstva, na čele ktorých bol istý Komiskortés albánskeho pôvodu spomínaný aj Annou Komnénou.⁷³² Benátčania mali zabezpečiť citadelu a Komiskortés zvyšnú časť mesta.⁷³³ Benátske loďstvo, ktoré tak veľmi pomohlo Byzantíncom v úvodnej fáze konfliktu sa však na zimu muselo vrátiť do Benátok.⁷³⁴ Po zabezpečení Dyrrachia a odovzdaní velenia nad zostávajúcimi byzantskými jednotkami na Balkáne veľkému domestikovi Grégoriovi Pakourianovi sa Alexios Komnénos odobral z Ochridu do mesta Deabolis⁷³⁵ a odtiaľ sa v presnejšie nezistený moment (pravdepodobne na konci decembra 1081, alebo v januári 1082) vrátil cez Solún do Konštantínopola.⁷³⁶ Nakoniec však jeho pobyt v byzantskom hlavnom meste v priebehu zimy 1081/1082 narušila obzvlášť nepriaznivá správa – dňa 21. februára 1082 Dyrrachion padlo v dôsledku zrady (a teda prakticky bez boja) do rúk Normanov.⁷³⁷ Anna Komnénéna pripisuje vinu za túto stratu priamo

⁷³⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 140; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 79; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 447; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 127. R. Holmes z tohto faktu nesprávne vyvodzuje, že do Dyrrachia sa nedokázali vrátiť ani vojaci tvoriaci posádku tohto mesta. HOLMES, R. C. L.: *Norman*, s. 77. Dopúšťa s tým omylu, keďže obrancovia Dyrrachia do samotnej bitky z vyššie uvedených dôvodov vlastne ani nezasiahli a v zostave byzantskej armády nakoniec bojoval po cisárovom boku iba Geórgios Palaiologos. Pozri text vyššie.

⁷³¹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228, 230; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 127; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 167.

⁷³² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 140: „τῶ ἐξ τῶν Ἀρβάνων ὀρμωμένῳ Κομισκόρτῃ“. Táto pasáž z *Alexiady* je jednou z prvých historických zmienok o Albáncoch a v minulosti preto vyvolávala intenzívne diskusie. Pozri: BPANOYΣH, E. Λ.: Οι ὅροι «Ἀλβανοί» και «Ἀρβανίται» και η πρώτη μεία του ομώνυμου λαοῦ της Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγὰς του 11^{ου} αἰῶνα. *Σύμμεικτα*, 2, 1970, s. 238-245; DUCCELLIER, A.: *Arbanon*, s. 360-346; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 164; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 55; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 167.

⁷³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 140; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 165. Komiskortés obdržal potrebné inštrukcie od cisára prostredníctvom listov, čo tiež poukazuje na to, že obliehanie Dyrrachia Normanmi nebolo príliš tesné. Pozri tiež: DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 25, n° 1075. K povereniu Benátčanov Alexiom Komnénom pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228.

⁷³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 141; BÖHM, M.: *Flota*, s. 122. O možnosti podpory benátskym loďstvom v priebehu zimných mesiacov na prelome rokov 1081 a 1082 pochybuje aj E. Kislinger. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 133.

⁷³⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 142; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 79-80. Toto miesto je potrebné nemýliť si s rovnomennou riekou, v ktorej údolí ležalo. Presnejšiu polohu sa však nepodarilo identifikovať, hoci je zjavné, že sa muselo nachádzať nie príliš ďaleko od Kastorie niekde na hornom toku rieky Deabolis. Pozri: DUCCELLIER, A.: *Albanie*, s. 18-19. Je pravdepodobné, že *kastron* Deabolis nakoniec ležalo niekde severozápadne od dnešného mesta Korçë (Koritsa) v okolí lokality Koklë. Do približne rovnakého priestoru, ale o niečo viac na západ a teda bližšie ku Kastorii (priamo na juh, resp. juhojuhovýchodne od jazera Ochridského jazera), na miesto kde sa nachádza lokalita Zvezdë, kladie polohu pevnosti aj nemecký bádateľ R. Bünemann. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 130.

⁷³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 146.

⁷³⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 230; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 83. TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 448; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 133; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 166. K predpokladu, že sa

Benátčanom a najmä jednému obyvateľovi z Amalfi žijúcemu v Dyrrachiu⁷³⁸, Viliam z Apúlie a Malaterra zase obviňujú istého Benátčana menom Domenico sídliaceho v Dyrrachiu, ktorý vydaním Dyrrachia Guiscardovi sledoval svoje vlastné nenaplnené mocenské ambície.⁷³⁹ Bez ohľadu na to, ktorý scenár sa nakoniec uskutočnil, výsledok bol identický. Róbert Guiscard tak pred obnovením bojov získal vďaka šikovnému využitiu diplomacie dôležitý byzantský oporný bod na epirskom pobreží⁷⁴⁰ a mohol sa začať naplno pripravovať na postup smerom do vnútra Balkánu.

Nový ofenzívny pohyb Normanov v prvých mesiacoch roka 1082 sa teda zameril na postup po hlavnej komunikačnej trase *Via Egnatia* smerom na východ. Cestu týmto smerom však prehradzovalo mesto Ochrid, a za ním ďalšie byzantské oporné body v okolí Ochridského a Prespanského jazera, ktorých dobýjanie by bolo časovo a materiálne bezpochyby veľmi náročné. Na podobné operácie však normanský vojvoda nemal potrebné zdroje, a navyše sa jeho vojsko bezpochyby ešte stále cítilo vyčerpané dlhým obliehaním Dyrrachia.⁷⁴¹ Preto sa Guiscard rozhodol spomínané silne bránené miesta obísť obchvatom z juhu, cez horný tok rieky Haliakmon. Tam však Normani narazili na prekážku v podobe dôležitého opevneného mesta Kastoria⁷⁴² dobre bráneného oddielom približne 300 príslušníkov Varjažskej gardy.⁷⁴³ Guiscard

Alexios Komnénos o strate Dyrrachia dozvedel až v Konštantínopole pozri: ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1257.

⁷³⁸ Benátčania a obyvatelia Melfi podľa Anny Komnény zvolali snem, na ktorom sa snažili nájsť východisko z ťažkej situácie, v ktorej sa Dyrrachion na prelome rokov 1081/1082 ocitlo. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 141; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 83-84; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 169; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 448. Situácia sa bezpochyby stala vážnejšou po tom, čo všetky ostatné mestá a pevnosti v okolí Dyrrachia otvorili v tomto období Guiscardovi brány. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584.

⁷³⁹ Podľa oboch normanských kronikárov onen Domenico ťažko niesol, že ho nemenovaný syn benátskeho dóžu Domenica Silvia prehliadal a neradil sa s ním o záležitostiach ohľadne obrany mesta. Z ranenej pýchy potom tajne prostredníctvom prebehlika pôvodom z Bari kontaktoval Guiscarda a prisľúbil mu prístup do Dyrrachia za patričné finančné ohodnotenie a ruku Guiscardovej netere. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 228; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 584-585; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 84; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 218; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 448; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 128. Podľa teórie G. Theotokisa sa mohlo jednať o syna bývalého benátskeho dóžu Otta Orseola (1008-1026, 1030-1032). THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 166. K osudom Otta Orseola pozri: NICOL, D. M.: *Venice*, s. 45-49.

⁷⁴⁰ Veliteľom normanskej posádky Dyrrachia sa stal Fortimundus z Rossana. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 585; ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 771; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1256.

⁷⁴¹ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 129-130. Svoju úlohu v tomto Guiscardovom rozhodnutí možno hrala aj snaha Byzantíncov prekvapiť úderom na nečakanom mieste. BÖHM, M.: Rola Kastorii počas vojny normano-byzantskej z lat 1081-1085. In: *Prace uczestników stadium doktoranckiego historia, pedagogika*, 10, 2009, s. 11-12.

⁷⁴² Kastoria mala strategickú polohu, pretože ležala na spojnicí cesty *Via Egnatia* s južnou časťou Epiru ako aj so stredným Gréckom. Mesto ležalo na poloostrove vybiehajúcom do rovnomenného jazera, takže malo vysoký obranný potenciál. Zároveň však v jeho okolí prebývalo prevažne slovanské a vlašské obyvateľstvo, s ktorého podporou možno Guiscard do istej miery už vopred rátal. YEWDALE, R. B.: *Bohémund*, s. 16; BÖHM, M.: Kastoria, s. 11-13. K ďalšiemu popisu Kastorie pozri text a poznámku č. 935 nižšie.

⁷⁴³ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 585; ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 771-772; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1255-1256; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 130; KISLINGER, E.: Notizen, s. 134; BÖHM, M.: Kastoria, s. 12.

bol nútený svoj postup prerušiť a ku Kastorii od Dyrrachia presunúť obliehacie stroje. Až pod hrozbou ich použitia sa posádka Kastorie na prelome marca a apríla 1082 vzdala a Normani mohli obnoviť svoj postup ďalej na východ.⁷⁴⁴

Našťastie v priebehu zimy 1081/1082 a na jar 1082 začali pomaly prinášať ovocie diplomatické aktivity, ktoré Alexios Komnénos inicioval hneď ešte v júni 1081. Konkrétne sa jednalo najmä o dohodu s rímsko-nemeckým cisárom Henrichom IV. Zmyslom tejto akcie malo byť odlákatie výbojného vojvodu z Epiru späť do Itálie, kde by ho útok zo strany Henricha IV. donútil ponáhľať sa Gregorovi VII. na pomoc. Začiatok roka 1082 priniesol veľmi sľubný obrat v prospech byzantského cisára, pretože Henrich IV. sa koncom februára so svojim vojskom sa objavil v blízkosti Ríma.⁷⁴⁵ Nové byzantské posolstvo vyslané začiatkom apríla 1082 Alexiom Komnénom z Konštantínopola a vedené akýmsi Methymnom malo zrejme ešte viacej posúvať rímsko-nemeckého cisára, a donútiť ho, aby sa aktívnejšie angažoval aj na juh od Ríma v Apúlii.⁷⁴⁶ Taktiež cisárovi výzvy niektorým odbojným normanským šľachticom (menovite Hermanovi z Canne⁷⁴⁷) z augusta 1081 padli na úrodnú pôdu, a Apúliu na prelome rokov 1081 a 1082 zachvátilo ďalšie povstanie proti vláde Róberta Guiscarda a jeho syna

⁷⁴⁴ Po páde Kastorie mnoho vojakov v byzantských službách prebehlo na stranu Normanov a zrejme sa vzdali aj okolité byzantské pevnosti. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 585; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 84; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 167; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 130. Otázka o ich skutočnej etnickej príslušnosti ich obyvateľov a posádok (Byzantínci, Slovania/Bulhari, Vlachovia) ostáva otvorená, avšak je isté, že vďaka ich radám Normani získali cenné geografické znalosti o tejto časti Balkánu a mohli tak postupovať mimo byzantskými pevnosťami ovládaných hlavných dopravných ťahov. M. Böhm väčšinu prebehlíkov považuje za Vlachov. BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 12-14. A. Savvides mylne datuje pád Kastorie až do apríla 1082, pričom tvrdí, že Guiscard zamieril smerom na Kastoriu, aby sa vyhol silám Alexia Komnéna, operujúceho v okolí Ochridu (sic!). SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 56.

⁷⁴⁵ LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 45; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 220; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 131; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 452.

⁷⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 146; LOUNGHIS, T. C.: *Ambassades*, s. 247; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 27, n° 1080; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 171; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 167. A. Savvides mylne uvádza ako hlavného vyslanca tohto posolstva Konštantína Choroisfakta, SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 55. Tento skúsený diplomat však v skutočnosti viedol predošlé posolstvo k Henrichovi IV. Pozri text vyššie. K Byzantíncami toľko očakávanému ťaženiu Henricha IV. až na juh Itálie však došlo v skutočnosti až o dva roky neskôr, vo februári a marci 1084. Pozri: BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 137-138; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 460-462.

⁷⁴⁷ Herman z Canne bol nevlastným bratom Guiscardovho synovca Abélarda a podobne ako on strávil v minulosti nejaký čas v Konštantínopole. Taktiež sa zúčastnil všetkých dovtedajších povstaní proti Guiscardovi a bol ním aj v priebehu roka 1076 zajatý a uväznený. Mal preto mnoho osobných dôvodov povstať proti Guiscardovi pri každej vhodnej príležitosti a Alexios Komnénos si nemohol vybrať lepšieho recipienta svojich výziev. Pozri: IORIO, R.: *Ermanno di Canne contro Roberto il Guiscardo*. In: *Roberto il Guiscardo tra Europa, Oriente e Mezzogiorno*. Atti del Convegno internazionale di studio (Potenza-Melfi-Venosa, 19-23 ottobre 1985). A cura di Cosimo Damiano Fonseca. Potenza 1990, s. 119-121, 134. K Hermanovmu uväzneniu Guiscardom pozri: GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 577. Canne je dnešná obec Canne della Battaglia neďaleko Barletty v Apúlii.

Rogera Borsu.⁷⁴⁸ Novinky o týchto závažných udalostiach⁷⁴⁹ sa rýchlo dostali aj na opačnú stranu Otrantského prielivu a odtiaľ až do Kastorie. Guiscard preto okamžite prerušil vojenské operácie a koncom apríla 1082 sa na palube dvoch lodí vrátil aj so svojim najbližším sprievodom naspäť do južnej Itálie (konkrétne do Otranta)⁷⁵⁰, aby pomohol svojmu synovi Rogerovi zvládnuť rebéliu a následne mohol vyraziť na sever k Rímu a intervenovať v prospech pápeža Gregora VII. ohrozovaného Henrichom IV. Predtým však menoval po dobu svojej neprítomnosti svojho syna Bohemunda vládcom nad dobytým byzantským územím v Epire a zároveň vrchným veliteľom celého normanského expedičného vojska.⁷⁵¹ Zástupcom mladého (a ešte nie príliš skúseného) Bohemunda sa stal *comestabulus* Apúlie gróf z Brienne.⁷⁵²

IV. 3. 2. Druhá fáza vojny – Bohemundove výboje (1082-1083)

Po Guiscardovom odchode do južnej Itálie Bohemund nemienil len tak nečinne čakať na otcov návrat, ale hodlal ďalej pokračovať v rozširovaní ovládaného územia. Rozhodol sa zatiaľ nepokračovať smerom z Epiru cez čerstvo získanú Kastoriu (, ktorá sa stala jeho východiskovou základňou)⁷⁵³ smerom na Solún, ale svoju pozornosť obrátil na zvyšok územia provincie Nikopolis s centrom v Joannine.⁷⁵⁴ Tento na prvý pohľad nelogický odklon od hlavného ďalšieho cieľa výpravy je po bližšom preskúmaní pochopiteľný. Je totiž veľmi pravdepodobné, že úder smerom na druhú najväčšie mesto Byzantskej ríše a potom na samotný Konštantínopol chcel viesť Róbert Guiscard osobne. Spomínané udalosti v južnej a strednej Itálii však dostali vyššiu prioritu, a tak normanský vojvoda postup smerom na Solún

⁷⁴⁸ Proti Guiscardovmu synovi Rogerovi povstalo obyvateľstvo v apúlskych mestách Canne, Bari, Melfi, Ascoli a meste Troia, kde sa práve nachádzal, takže sa musel so svojim sprievodom brániť v jeho opevnenej citadele. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 230, 232. K vodcom povstania patrili Herman z Canne, ďalej Abélard, ktorý sa vrátil z exilu v Byzancii nepochybne vybavené dostatočnými finančnými prostriedkami od Alexia Komnena. K povstalcovi sa pridal aj ďalší odbojný Guiscardov synovec Geoffroi z Conversana, ktorý začal obliehať mesto Oria verné Rogerovi Borsovi. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 586; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 273; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219-220; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 131; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 451; IORIO, R.: Ermanno, s. 134. V podstate sa jednalo o tých istých povstalcov, ako v predošlom povstaní potlačenom Guiscardom roku 1080.

⁷⁴⁹ Róbert Guiscard dostal niekoľko listov od pápeža Gregora VII., ktorý ho ich prostredníctvom prosil o okamžitú vojenskú pomoc. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 586; ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 20; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 132. F. Chalandon sa domnieva, že pápež za túto pomoc dokonca prisľúbil Guiscardovi cisársku korunu. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 84.

⁷⁵⁰ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 232; ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 772; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 147-148; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 17; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 168; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 449; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 130.

⁷⁵¹ ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula*, s. 772.

⁷⁵² GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 232, 236; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 586; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 133; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219; BÖHM, M.: Kastoria, s. 13.

⁷⁵³ BÖHM, M.: Kastoria, s. 14.

⁷⁵⁴ ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Καστοριά*, s. 1258; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 85; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 150.

a Konštantínopol odložil až na dobu po svojom, ako isto dúfal, skorom návrate.⁷⁵⁵ Navyše, ako už bolo spomenuté vyššie, Bohemund ešte nemal mnoho vojenských skúseností, keďže sa nachádzal iba na začiatku svojej pestrej a dlhej vojenskej kariéry. Jeho otec ho preto inštruoval, aby udržal, poprípade opatrne rozšíril ovládané územia, a hlavne, aby čo najviac šetril vojenské sily, ktoré mal k dispozícii. Bohemund nemal sám vyhľadávať otvorený boj a s vojskom mal vstúpiť do bitky, iba v prípade, že by zaútočili Byzantínci.⁷⁵⁶ V rámci takto Guiscardom stanovených inštrukcií sa útok na ešte neobsadené časti provincie Nikopolis javil ako najlepšia logická voľba. Bola to posledná skutočná bašta byzantskej moci na západ od horského masívu Pindos a pokiaľ by ju Bohemund neobsadil, mohla neskôr poslúžiť Alexiovi Komnénovi ako vhodná základňa k protiútokom na znovuzískanie Dyrrachia. Zároveň sa jednalo o úrodné územie⁷⁵⁷, ktorého ovládnutie by isto vylepšilo zásobovaciu situáciu normanského vojska v priebehu nadchádzajúceho roka.

Normanské vojsko doplnené o neznáme množstvo byzantských oddielov z ovládnutých epirských oblastí ako aj z okolia čerstvo ovládnutej Kastorie⁷⁵⁸ sa koncom apríla 1082 pohlo z posledne spomínaného miesta smerom ku dnešnému Korčë a odtiaľ na juh kopírujúc západné úpätie pohoria Grammos cez dnešnú Konitsu a Kalpakion postúpilo až k Joannine.⁷⁵⁹ V priebehu tohto postupu sa k Bohemundovi pridávali miestne byzantské posádky aj s veliteľmi.⁷⁶⁰ Zrejme vďaka ich znalosti miestneho terénu Bohemund nemal ťažkosti s nájdením najrýchlejšej cesty touto hornatou a málo schodnou časťou Epiru ležiacej po oboch stranách dnešnej albánsko-gréckej hranice.⁷⁶¹ Obyvatelia Joanniny bez väčších prieťahov otvorili prichádzajúcim Normanom brány.⁷⁶² Bohemund následne v meste a v jeho okolí umiestnil svojich vojakov a začal s prípravami na odvrátenie očakávaného byzantského

⁷⁵⁵ Guiscard zrejme pevne veril, že jeho neprítomnosť na balkánskom bojisku bude mať len krátke trvanie, takže pred svojím odchodom podľa neskoršieho tvrdenia normanského kronikára Orderika Vitala slávnostne prisahal na dušu svojho otca Tankreda, že si neostrihá bradu, ani vlasy, ba dokonca, že sa ani neokúpe, dokým opäť nevstúpi na epirskú pôdu a nebude môcť pokračovať vo výprave. ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 20, 22; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 133. Udalosti sa nakoniec vyvinuli trochu inak, pozri text nižšie.

⁷⁵⁶ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 20: „*Interea uos prudenter in hac prouincia requiescite et inter hostes undique circumspecti estote. Si quis presumpserit bello uos impetere in uirtute Dei uiriliter resistite. Vos tamen caute ne bellare incipiat nec occasionem praeliandi hostibus detis neque indigenas quousque regressus fuero contra uos lacessatis.*“ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 85; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 17-18; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 168.

⁷⁵⁷ Pozri: IDRÍŠÍ: *La première géographie de l'Occident*. Présentation, notes, index, chronologie et bibliographie par Henri Bresc et Anliése Nef. Paríž, Flammarion 1999, s. 406.

⁷⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 585; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 169. Pozri tiež text nižšie.

⁷⁵⁹ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 169; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 57; BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 14. Tento kraj sa v byzantských časoch označoval ako Bagenetia. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149.

⁷⁶⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 169.

⁷⁶¹ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 169.

⁷⁶² Tamže; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 57.

protiútoku. Prezrel si hradby mesta aj s akropolou postavené najneskôr v 10. storočí, a keďže nebol spokojný s ich stavom, nechal ich urýchlene opraviť a obohnat' z vonkajšej strany priekopou pričom ich navyše posilnil vztýčením druhej citadely.⁷⁶³ Normani tiež do blízkeho okolia vysielali skupiny vojakov za účelom plienenia a zhromažďovania zásob.⁷⁶⁴

Medzitým Alexios Komnénos prežíval v Konštantínopole jedno z najkritickejších období svojej zatiaľ krátkej vlády. Prehral veľmi dôležitú bitku proti Normanom, v rámci ktorej byzantská armáda pod jeho osobným velením utrpela citeľné straty. V časoch byzantskej slávy by zrejme ani tak veľké straty neznamenalí výraznejšie narušenie obranyschopnosti Byzantskej ríše, avšak v dôsledku vyššie spomínanej finančnej krízy sa Alexios Komnénos nemohol utiekať k najjednoduchšiemu riešeniu – k najímaniu ďalších žoldnierov.⁷⁶⁵ Oddiely, ktoré prežili bitku pri Dyrrachiu, bolo treba doplniť z domácich zdrojov. Jazda potrebovala nové kone a výcvik nových jazdcov, pechota nových vojakov vycvičených v boji s mečom, vrhaní oštepom, poprípade v streľbe z luku. No aj tento postup si vyžadoval značné finančné prostriedky a najmä čas potrebný na výcvik a materiálne vybavenie nových odvedencov. Podľa Anny Komnény sa jej otec vrhol do spomínaných aktivít na obnovu bojaschopnosti porazených oddielov s veľkou vervou⁷⁶⁶, ale rýchle zaceľovanie strát brzdil citeľný nedostatok financií v štátnej pokladnici.⁷⁶⁷ Alexios Komnénos preto zháňal potrebné finančné prostriedky na armádu rôznymi spôsobmi; konfiškáciami majetkov politických protivníkov⁷⁶⁸, vyžadovaním dobrovoľných darov od príslušníkov vysokej byzantskej aristokracie vrátane vlastnej rodiny⁷⁶⁹, a nakoniec aj núteným vyvlastňovaním nevyužívaného liturgického náčinia z majetku ortodoxnej cirkvi v početných kostoloch byzantského hlavného mesta.⁷⁷⁰ Najmä tento posledný kontroverzný krok, hoci sa cisár enormne snažil pred vyhlásením tohto opatrenia za pomoci a podpory svojej matky Anny Dalassény⁷⁷¹, staršieho brata *sebastokratōra*⁷⁷² Izáka Komnéna

⁷⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149; YEWDALE, R. B.: *Bohemond*, s. 18; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 57; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 469; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 169-170.

⁷⁶⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 58.

⁷⁶⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 142; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 80.

⁷⁶⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 146.

⁷⁶⁷ Tamže, s. 142-143: „τὸ δὲ ἄτερ χρημάτων οὐκ ἐνήν“.

⁷⁶⁸ Prvými „obeťami“ týchto opatrení hneď po Alexiovom nástupe na trón boli samozrejme prívrženci predošlého cisára Nikéfora III. Botaneiaty. Pozri: CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 361.

⁷⁶⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 143; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 80.

⁷⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 144; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 80; ANGOLD, M.: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*. Cambridge 1995, s. 46; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 361.

⁷⁷¹ Cisárova matka Anna Dalasséna zastávala od augusta 1081 pozíciu regentky. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 101-102; ΜΑΜΑΓΚΑΚΗΣ, Δ. Α.: *Δαλασσηνή*, s. 170; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 21.

⁷⁷² K tomuto vysokému dvorskému titulu byzantského dvora vytvoreného Alexiom Komnénom roku 1081 výlučne pre staršieho brata Izáka pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 95; STIERNON, L.: *Notes de titulature et de prosopographie byzantines. Sébaste et gambros*. *REB*, 23, 1965, s. 227. Pozri tiež poznámku č. 708 vyššie.

a konštantínopolského patriarchu Eustathia Garida (1081-1084) získať si vysokú cirkevnú hierarchiu na svoju stranu na kvôli tejto záležitosti zvolanej synode⁷⁷³, spôsobil silnú kritiku Alexia Komnéna a jeho režimu niektorými cirkevnými hodnosťami. Na čele odbojných cirkevných hodnostárov sa okrem iných ocitol biskup Lev z Chalkédónu.⁷⁷⁴

Preto sa nie je možné čudovať tomu, že keď normanské vojsko na čele s Róbertom Guiscardom najprv dobylo Kastoriu a potom už na čele s Bohemundom získalo aj Joanninu a rozšírilo tak podstatne územia Byzantskej ríše pod normanskou kontrolou, okamžitá vojenská reakcia Alexia Komnéna bola v podstate nulová.⁷⁷⁵ To bol tiež dôvod, prečo sa vyššie spomínané byzantské pevnosti aj s okolím radšej Normanom promptne vzdali. Keby sa ich velitelia rozhodli odporovať, nik by totiž nemohol prísť na ich záchranu. Najnovšie zvesti o kapitulácii Joanniny však predsa len donútili Alexia Komnéna konať. V máji preto urýchlene 1082 vytiahol z Konštantínopola⁷⁷⁶, a cez Solún a ďalej proti prúdu rieky Haliakmon a dnešný

⁷⁷³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 144; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 54. Táto synoda sa odohrala na prelome rokov 1081 a 1082, bezprostredne po návrate Alexia Komnéna z balkánskeho bojiska. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Ἡ ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081-1118) περὶ ἱερῶν σκευῶν, κειμήλιων καὶ ἀγίων εἰκόνων ἔρις (1081-1095)*. Solún 1972, s. 54.

⁷⁷⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 145-146; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Ἐρις*, s. 65ff. Odpor časti cirkevnej hierarchie sa sčasti zakladal na spôsobe akým sa Alexios Komnénos zmocnil v apríli 1081 vlády, keď vojaci pod jeho velením obsadili Konštantínopol a tri dni ho drancovali, pričom ich vyčistiť sa nevyhli ani cirkevné inštitúcie a majetky. Z tohto dôvodu musel Alexios Komnénos už ako cisár činiť pokánie v dĺžke 40 dní. Avšak niektorým predstaviteľom ortodoxného kléru spomínané prísne pokánie nestačilo a neprijemné ozveny tejto udalosti pomaly odoznievali ešte minimálne desaťročie po spomínaných udalostiach, *de facto* až do synody v Blachernách konanej koncom roka 1094. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Ἐρις*, s. 67-68; ANGOLD, M.: *Church*, s. 46; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 361-362; ΧΑΡΙΖΑΝΗΣ, Γ.: Ο μητροπολίτης Κερκύρας Νικόλαος και η βυζαντινο-νορμανδική σύγκρουση στο Ιόνιο (τέλη του 11^{ου} αι.). *Βυζαντικά*, 24, 2004, s. 202. Pozri tiež text nižšie.

⁷⁷⁵ Byzantský cisár sa za tejto situácie mohol uchýliť už len k čisto diplomatickým aktivitám a gestám, za pomoci ktorých hodlal posilniť odhodlanie k boju svojich spojencov. Typickým a najviac známym v tomto smere je príklad Benátčanov, ktorým Alexios Komnénos v máji 1082 (tj. tesne predtým, než vyrazil do boja proti Bohemundovi) potvrdil už v lete 1081 prisľúbené privilégia (, v rámci ktorých napríklad benátsky dóža dostal vysoký dvorský titul *prōtosebastos*) a vydal za týmto účelom známu zlatú bulu (*chrysoboullous logos*). DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 27-28, n° 1081; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 170-171. K privilégiám a problematike okolo datovania tohto dokumentu (nie všetci bádatelia totiž súhlasia s tradičným datovaním zlatej buly do mája 1082) pozri napríklad: TŮMA, O.: The Dating of Alexius's Chrysobull to the Venetians 1082, 1084 or 1092? *BSI*, 42, 1981, s. 171-185; MADDEN, T. F.: The chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians: the date and the debate. *Journal of medieval History*, 28, 2002, s. 23-41; JACOBY, D.: The chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians: the date and the debate. *Journal of medieval History*, 28, 2002, s. 199-204; FRANKOPAN, P.: Byzantine trade privileges to Venice in the eleventh century: the chrysobull of 1092. *Journal of medieval History*, 30, 2004, s. 135-160. Text zlatej buly sa čiastočne zachoval v diele Anny Komnény, hoci byzantská princezná ho spomína v súvislosti s udalosťami roku 1084 a nie 1082, čo tiež viedlo k spomínaným pretrvávajúcim problémom s jeho definitívnym datovaním. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 178-179.

⁷⁷⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 171; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 134. Na tomto mieste je potrebné doplniť, že okrem snahy získať financie na znovuoobnovenie bojaskopnosti armády a príprav na nové ťaženie proti Bohemundovi sa Alexios Komnénos od 13. marca respektíve 20. marca do 11. apríla 1082 plne angažoval aj v procese proti Jánovi Italovi a jeho heretickej náuke, ako aj jeho žiakom a zúčastnil sa ďalšej za týmto účelom zvolanej synody. GUILLARD, R.: Le synodikon sous les Comnènes. *TM*, 2, 1967, s. 123; GUILLARD, J.: Le procès officiel de Jean l'Italien. Les actes et leurs sous-entendus. *TM*, 9, 1985, s. 135; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Ἐρις*, s. 70; ANGOLD, M.: *Church*, s. 50-54. Išlo o ďalší pokus cisára nakloniť si na svoju stranu nepriateľsky naladenú časť vysokej cirkevnej hierarchie rozladenej kvôli vyvlastneniu cirkevného majetku. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 364. Dôležitosť celej záležitosti pre Alexiovu mocenskú pozíciu zvyrazňuje

Metsovský priesmyk prenikol zrejme koncom mája 1082 do blízkosti Joanniny.⁷⁷⁷ O veľkosti a zložení byzantských síl pod jeho velením sa nanešťastie nezachovali žiadne priame správy, iba obecné konštatovanie byzantskej princeznej, že Alexios Komnénos zhromaždil „*celé vojsko*“.⁷⁷⁸ Čo však je možné s určitosťou predpokladať je, že kvôli vyššie spomínaným komplikáciám nebolo dopĺňanie strát v máji 1082 ešte určite ukončené, a to isté platí aj o jednotkách, ktoré sa mali na jar 1082 zhromaždiť v Solúne⁷⁷⁹, kde na tento proces isto dozeral veľký domestik Grégorios Pakourianos. Logicky je teda možné predpokladať, že Alexios Komnénos viedol v máji 1082 do boja proti Bohemundovi podstatne menej mužov než v októbri 1081 pri Dyrrachiu.

Z bojovej zostavy byzantskej armády taktiež dočasne alebo úplne vypadli oddiely, ktoré v bitke pri Dyrrachiu utrpeli najvýraznejšie straty. Tento predpoklad sa zrejme týka najmä Varjažskej gardy, ktorej zvyšky ostali v Konštantínopole, ako aj pozostatky oddielu Bestiaritov a gardy *Exkoubitai*. V súvislosti s oddielmi z provincií Hellas a Boulgaria aj na jar 1082 platilo to isté, čo už bolo konštatované vyššie, tj. že tieto *tagmata* boli aj naďalej potrebné v ich domovských provinciách a nebolo možné ich vrhnúť do boja proti Normanom. Podobne aj oddiely *Chōmatēnoi* a *Athanatoi* museli zotrvať v Malej Ázii a zabezpečovať obranu týchto území proti Seldžukom. Oddiel Paulikiánov na čele z Xanthom a Kouleónom sa aj napriek opakovaným výzvam odmietal zúčastniť ďalšieho boja.⁷⁸⁰ Alexios Komnénos teda v máji 1082 mohol z Konštantínopola vytiahnuť nanajvýš na čele bližšie nedefinovanej zmesi narýchlo získaných žoldnierov a vojakov patriacich do jeho osobného sprievodu⁷⁸¹ a ozbrojeného sprievodu ostatných členov cisárskej rodiny, či iných príslušníkov vysokej byzantskej aristokracie.⁷⁸² V Solúne sa potom k tomuto nie príliš silnému zoskupeniu o sile maximálne 2 500 mužov pridali *tagmata* z Makedónie a Trákie, ďalej *tagma* z Tesálie doplnené o nových narýchlo vycvičených brancov bez väčších vojenských skúseností⁷⁸³, a tiež pravdepodobne aj

skutočnosť, že dokým celý proces neprebehol, nemohol Alexios Komnénos vytiahnuť s vojskom z Konštantínopola proti Bohemundovi. Ďalej je potrebné doplniť, že Anna Komnena zaradila svoj opis celého procesu proti Jánovi Italovi až za víťazstvo svojho otca nad Bohemundom v bitke pri Larise do leta 1083, čo predstavuje ďalší z mnohých chronologických omylov a nejasností v jej historickom diele. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 161-167; HOWARD-JOHNSTON, J.: *Alexiad*, s. 295.

⁷⁷⁷ KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 134; YEWDAL, R. B.: *Bohemond*, s. 18.

⁷⁷⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149: „*τὰς δυνάμεις ἀπάσας συναγαγὼν*“; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 170.

⁷⁷⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 142; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 81.

⁷⁸⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 146.

⁷⁸¹ Počas druhej bitky proti Bohemundovi Anna Komnena zmieňuje osobného Alexiovho služobníka menom Goulés pôvodom z Kapadókie v Malej Ázii, ktorý predtým slúžil už jeho otcovi, ako aj Alexiovu osobnú družinu. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 152. K služobníkovi Goulouvi pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 109.

⁷⁸² HALDON, J.: *Wars*, s. 127.

⁷⁸³ Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 142.

oddiel vardarských Turkov.⁷⁸⁴ Celková početná sila zrejme nepresahovala 6 až 7 tisíc mužov.⁷⁸⁵ Pri optimistickom odhade je možné predpokladať, že Alexios Komnénos viedol do boja proti Bohemundovi usadenému v Joannine asi 9 až 10 tisíc mužov, čo bola len menšia polovica toho, čo mal k dispozícii pred bitkou pri Dyrrachiu. Navyše tomuto *ad hoc* pozbieranému vojsku s vysokým podielom chabo vycvičených posíl chýbala nielen ochranná štítová stena Varjažskej gardy, ale zrejme aj početnejšie uskupenie ťažkej jazdy.⁷⁸⁶

Normanské oddiely pod Bohemundovým velením, ktoré mu pre boje proti Byzantíncom zanechal jeho otec, tak zrejme mali prvý krát v priebehu vojny nad silami Alexia Komnéna miernu početnú prevahu.⁷⁸⁷ Treba však pamätať na to, že aj Normani utrpeli v bitke pri Dyrrachiu isté straty a takisto sa počet vojakov dostupných pre bojové operácie znížil v dôsledku nebojových strát v priebehu drsnej epirskej zimy, vyššie spomínanými početnými dezerciami⁷⁸⁸ a najmä nutnosťou vyčleniť posádky pre zabezpečenie ovládnutého územia⁷⁸⁹, ktoré ako už bolo spomenuté predstavovalo na jar 1082 prakticky všetky byzantské územia na západ od horského masívu Pindos. Jadro týchto posádok museli okrem pešiakov hoci aj podradnejšej kvality tvoriť aspoň niekoľko desiatok silné rytierske oddiely (jednotlivé *conrois*, tj. koruhvy), aby jednotlivé normanské posádky nestratili možnosť rýchlo potrestať akýkoľvek náznak lokálneho odporu. Silná (resp. aspoň účinného odporu schopná) posádka napríklad musela ostať v Dyrrachiu, a to isté platí aj pre Kastoriu, poprípade Aulon, Butrinto a zrejme aj Korfu. Je možné sa domnievať, že počet 1 300 rytierov, ktorí na začiatku ťaženia tvorili jadro normanského vojska sa na jar 1082 znížil na približne 700.⁷⁹⁰ Priamo úmerne k tomu by potom celková sila normanského vojska určeného k bojovým operáciám klesla v dôsledku vyššie spomínaných faktorov na približne 8 tisíc mužov. Je otázne, nakoľko sa Guiscardovi podarilo doplniť cez zimu straty získaním ďalších žoldnierov,⁷⁹¹ keďže možnosti námorného spojenia s južnou Itáliou boli kvôli nepriaznivému počasiu výrazne, ak nie úplne, obmedzené. Každopádne sa však rady normanského vojska rozšírili o lokálne byzantské vojenské oddiely zložené pravdepodobne z Vlachov a Slovanov, ktoré sa po získaní Dyrrachia, Kastorie

⁷⁸⁴ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87.

⁷⁸⁵ Odhad vychádza z vyššie uvedených stavov daných jednotiek v októbri 1081, tj. v čase bitky pri Dyrrachiu, ovšem s prihliadnutím na možné straty, ktoré počas nej utrpeli. Pozri text vyššie.

⁷⁸⁶ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 170.

⁷⁸⁷ Anna Komnéná samozrejme tvrdí, že prevaha normanského vojska bola oveľa výraznejšia. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149. Početnú prevahu normanského vojska predpokladá aj G. Theotokis. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 170.

⁷⁸⁸ Pozri text vyššie.

⁷⁸⁹ YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 177.

⁷⁹⁰ ROMUALDUS SALERNITANUS: *Chronicon*, s. 174.

⁷⁹¹ Podľa Anny Komnény mal presne toto Róbert Guiscard v priebehu zimných mesiacov v úmysle. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 140.

a Joanniny dobrovoľne pridali na stranu Normanov.⁷⁹² Nakoniec tak celková početná sila vojska pod Bohemundovým velením mohla dosiahnuť až 11 tisíc mužov. Popri miernej početnej prevahe, mal Bohemund oproti Alexiovi Komnenovi v nadchádzajúcom bojovom stretnutí hlavnú výhodu v tom, že disponoval kvalitne vycvičenou rytierskou jazdou.

Tak ako sú pramene skúpe na informácie ohľadne veľkosti a zloženia oboch armád koncom mája 1082, podobne útržkovitý a málo detailný je aj popis samotnej bitky pri Joannine. Nepoznáme ani presný dátum jej konania, ani konkrétne miesto, kde bola bitka vybojovaná, a vlastne ani jej priebeh. Najúplnejší dochovaný opis od Anny Komnény sa totiž sústreďuje iba na pár kľúčových momentov týkajúcich sa činov jej otca Alexia Komnena.⁷⁹³ Opis z pera Viliama z Apúlie je ešte stručnejší a navyše ako keby obsahoval informácie, ktoré sa týkajú úplne inej bitky.⁷⁹⁴ Je však možné predpokladať, že obe formácie sa stretli na východ od Joanniny, v blízkosti východného brehu joanninského jazera. Viedla tade totiž cesta vedúca z Metsovského priesmyku, ktorou sa k Joannine priblížil Alexios Komnénos na čele byzantských síl. Zdá sa tiež, že byzantský cisár nepostupoval priamo proti Joannine, ale zastavil sa s vojskom niekde v jej blízkosti, kde sa utáboril, a následne sa sám vybral vyhľadať miesto budúceho stretnutia.⁷⁹⁵ Potom sa snažil vyprovokovať Bohemunda k bitke práve na tomto mieste prostredníctvom vysielania malých skupiniek jazdcov a vyvolávania početných šarvátok.⁷⁹⁶ Menej skúsený a o to impulzívnejší Bohemund nakoniec vytiahol s celým normanským vojskom a stretol sa s Byzantíncami na mieste, ktoré vybral byzantský cisár. Alexios Komnénos sa totiž snažil maximálne využiť výhody danej lokality ako aj uviesť do praxe nový obranný prostriedok, ktorý mal jeho formáciu uchrániť pred zničujúcim náporom normanskej rytierskej jazdy. Týmto prostriedkom sa mali stať ľahké drevené vozy (každý s pripevnenými štyrmi kopijami s hrotmi smerom k nepriateľovi), ktoré mali byť na začiatku boja umiestnené v súvislej línii pred celou byzantskou zostavou a blokovať normanskú jazdu.⁷⁹⁷ Za nimi mali postupovať pešiaci, ktorí by tieto vozy tlačili pred sebou a postupne tak

⁷⁹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18. K otázke etnicity pozri text vyššie a tiež pozri: BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 13.

⁷⁹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 149-151.

⁷⁹⁴ Napríklad Viliam z Apúlie okrem drevených vozov na blokovanie priameho prístupu k zostave byzantského vojska spomína aj použitie železných ježkov, ktoré však Anna Komnena dáva do súvislosti až s druhou byzantsko-normanskou konfrontáciou. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236. Pozri text nižšie.

⁷⁹⁵ Skutočnosť, že k stretu nedošlo priamo na dohľad od Joanniny, ale v istej vzdialenosti od nej potvrdzuje aj Viliam z Apúlie. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236: „*Haud procul a Ianina (...) partis Alexinae populus sua castra locarat.*“

⁷⁹⁶ Ďalším dôvodom vysielania drobných skupín byzantskej jazdy, aby útočili na Normanov bol aj prieskum bojom a snah presnejšie odhadnúť početnú silu nepriateľa. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 148-149; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 170.

⁷⁹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 150; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 470; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 170. Pozri tiež

Normanov zatlačili k brehu jazera, kde by sa stali ľahkou korisťou sústredenej byzantskej lukostrelby.⁷⁹⁸

Ibaže Bohemund (resp. pravdepodobne oveľa skúsenejší zástupca *comestabulus* gróf z Brienne) odmietol hrať Alexiovi Komnénovi do karát. Akonáhle sa skoro ráno obe vojská dostali do kontaktu, a Normani uzreli nečakanú prekážku v podobe spomínaných vozov, rytierska jazda sa preskupila. Namiesto na stred byzantskej zostavy jej úder dopadol na krídla⁷⁹⁹, kde boli zrejme umiestnené, podobne ako počas bitky pri Dyrrachiu, *tagmata* z Makedónie a Trákie, a z Tesálie.⁸⁰⁰ Z pechoty a ľahkej jazdy zostavené byzantské krídla tento nápor z nečakaného smeru nevydržali, a obrátili sa na útek. Následne Normani obklúčili byzantský stred, kde sa nachádzal aj sám cisár, a podobne ako v bitke pri Dyrrachiu, začali naň opakovane útočiť, až kým sa zostava byzantského vojska nerozpadla úplne.⁸⁰¹ Ak máme veriť svedectvu Anny Komnény, Alexios Komnénos s hŕstkou verných služobníkov a svojou osobnou strážou neúnavne odrážal všetky tieto útoky, a na záver bitky opäť predviedol ďalší heroický ústup z bojiska.⁸⁰² V rozpore s tvrdením byzantskej princezny však po prehratej bitke nezamieril do Ochridu⁸⁰³, ale sa pravdepodobne vrátil najkratšou cestou do Solúna, kde svoje porazené oddiely znovu doplnil novými odvedencami a žoldnieri.⁸⁰⁴

Byzantský cisár sa ani teraz nevzdával, ale vzhľadom k situácii zrejme ani nemal na výber. Navyše je možné predpokladať, že energický Bohemund po istom čase vyrazil v stopách ustupujúcich byzantských oddielov smerom na Solún. Táto situácia následne viedla k novému bojovému stretu, o ktorom máme ešte menej informácii, ako o bitke pri Joannine, takže niektorí bádatelia na základe dochovaných správ z písomných prameňov celkom oprávnene pochybujú, či sa táto Annou Komnénou popisovaná druhá bitka vôbec udiala.⁸⁰⁵ Takisto nie je úplne jasné,

podrobnú analýzu tohto originálneho riešenia a jeho možných historických analógií: ALEXOPOULOS, Th.: Using Ancient Military Handbooks to fight Medieval Battles: two Stratagems used by Alexios I Comnenos against the Normans and the Pechenegs. *Εἰσα καὶ ἔσπερεια*, 8, 2008-2012, s. 50-57, 61-62.

⁷⁹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 150.

⁷⁹⁹ Tamže; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 86; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 470; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 170.

⁸⁰⁰ Pozri text vyššie.

⁸⁰¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 150.

⁸⁰² Tamže, s. 150-151; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 470.

⁸⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 151. Pozri tiež text nižšie.

⁸⁰⁴ Tamže, s. 151; 170-171. Cisárov návrat do Solúna potvrdzuje aj Viliam z Apúlie. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236.

⁸⁰⁵ Druhú bitku, ktorá sa údaje odohrala pri Arte poznáme len zo stručného opisu Anny Komnény a ešte stručnejšieho od Malaterru. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 151-152; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 588. Ostatní normanskí kronikári z južnej Itálie Viliam z Apúlia a Romualdo zo Salerno tvrdia, že Bohemund vybojoval proti Alexiovi Komnénovi len dve bitky; bitku pri Joannine a následne bitku pri Larise. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236; ROMUALDUS SALERNITANUS: *Chronicon*, s. 175. Lupus Protospatharius sa zaujíma len o udalosti prebiehajúce v tom čase v Itálii. Časovo a geograficky ešte vzdialenejšie dielo Viliama z Malmesbury obsahuje len krátku alúziu na Bohemundovu statočnosť v boji proti Byzantincom

kde sa druhé ozbrojené stretnutie konalo, väčšina bádateľov predpokladá, že tomu tak bolo opätovne v Epire, tentokrát južne od Joanniny pri meste Arte.⁸⁰⁶ Spomínaný predpoklad je však veľmi nepravdepodobný, najmä pokiaľ sa zohľadnia geografické a časové faktory. Presun byzantskej armády od Joanniny (a ešte eventuálne až do Ochridu, potom späť okolo Normanmi obsadenej Kastorie) do Solúna, a odtiaľ zase cez Metsovský priesmyk na dohľad od Normanmi obsadenej Joanniny až k Arte je nielen nelogický sám o sebe, ale zabral by tiež neúmerne mnoho času. Z týchto dôvodov je pravdepodobnejší predpoklad, že k novej ozbrojenej potýčke nedošlo pri Arte, ale na prelome júna a júla 1082 niekde v západnej Makedónii (možno v priestore medzi dnešnými mestami Grevena a Kozani).⁸⁰⁷ Alexios Komnénos v tejto bitke namiesto línie drevených vozov hodlal použiť železných ježkov (*triboloi*), ktoré nechal rozmiestniť večer pred bojom pred čelom byzantskej formácie.⁸⁰⁸ Normani však na druhý deň opätovne zaútočili po krídlach, a byzantskí vojaci, podobne ako v predošlom stretnutí, sa znovu veľmi rýchlo obrátili na útek.⁸⁰⁹

Po tejto opakovanej porážke byzantskej poľnej armády sa Alexios Komnénos už neopovažoval postaviť sa neporaziteľnému náporu normanskej rytierskej jazdy v priamom boji. Byzantínci sa po zvyšok roka 1082 sústredili na statickú obranu opevnených oporných bodov, pričom ťarchu velenia obranným operáciám Alexios Komnénos zveril veľkému domestikovi Grégoriovi Pakourianovi.⁸¹⁰ Sám sa vrátil najneskôr začiatkom augusta 1082⁸¹¹ do

a Orderik Vitalis zrejme opisuje Bohemundovu účasť v bitke pri Larise. Pozri: ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 28.

⁸⁰⁶ ANNA KOMNENA miesto novej bitky nemenuje. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 151-152. Viliam z Apúlie opisuje len prvú bitku pri Joannine, hoci zrejme s primiešanými detailmi z druhého stretnutia. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236. O Arte ako mieste tejto bitky sa z dobových autorov zmiňuje len Malaterra. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 588. K bádateľom, ktorí túto druhú bitku umiestňujú na základe Malaterra k Arte pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 58; BÜNNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 150; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 471; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 171.

⁸⁰⁷ KISLINGER, E.: Notizen, s. 135. J. W. Birkenmeier kladie miesto uskutočnenia tejto druhej bitky dokonca až do údolia rieky Vardar, čo je však príliš ďaleko na východ a zrejme nepravdepodobné. Pozri: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 67.

⁸⁰⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 151; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 171.

⁸⁰⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 151-152; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 588; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 18; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 171. Podľa opisu Viliama z Apúlie je možné predpokladať, že normanský útok z nečakanej strany umožnila hustá hmla, ktorá ukryla presuny Normanov po bojisku pred zrakmi vyčkávajúcich Byzantíncov. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236. Niektorí bádatelia predpokladajú, že hmla pomohla Normanom už v prvej bitke pri Joannine. Pozri napríklad: ALEXOPOULOS, Th.: *Handbooks*, s. 53.

⁸¹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 152-153.

⁸¹¹ Koniec júla a začiatok augusta 1082 je najneskorším možným momentom pre cisárov návrat, pretože v auguste 1082 Alexios Komnénos v Konštantínopole vydal zlatú bulu (*chrysoboullos logos*), v ktorej odsudzoval svoje vlastné predošlé opatrenia na vyvlastnenie cirkevného liturgického náčinia. ΓΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Ἐπις*, s. 74; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 29-30, n° 1085. K otázkam ohľadne datovania buly pozri text nižšie a poznámku č. 838 nižšie.

Konštantínopola, kde zotrval minimálne až do konca februára 1083⁸¹², aby sa tam venoval dvom hlavným činnostiam – hľadaniu nových spojencov proti Normanom diplomatickými prostriedkami a zhromažďovaniu životne potrebných financií pre posilnenie bojmi vyčerpanej a oslabenej byzantskej armády v nasledujúcom roku 1083.⁸¹³ Medzitým Normani na čele s Bohemundom prevzali iniciatívu a pristúpili k ďalšiemu rozširovaniu normanského záboru. Po zabezpečení južného krídla s centrom v Joannine sa normanské aktivity koncom júna 1082 obrátili logicky na sever od Ochridu a Ochridského jazera. Normanské oddiely pod velením rytierov Petra z Aulps a Pountesa (Raoula z Pontoise) sa zmocnili celého tohto územia až po Skopje, pričom pomerne rýchlo ovládli byzantské pevnosti v oblasti Poloboi (Polog)⁸¹⁴ a samotné Skopje⁸¹⁵, centrum provincie (*doukato*) Boulgaria.⁸¹⁶ Povzbudený týmto úspechom sa potom Bohemund s jadrom vojska pokúsil preniknúť ďalej na východ po ceste *Via Egnatia*, avšak Ochrid, ktorého obranou bol poverený byzantský veliteľ arménskeho pôvodu Ariebés⁸¹⁷, ďalej mestá, resp. *kastra* Ostrobos⁸¹⁸, Soskos⁸¹⁹, Serbia⁸²⁰ a Berroia⁸²¹, Vodena (Edessa) podľa

⁸¹² Tento predpoklad sa zakladá na skutočnosti, že najneskôr koncom februára muselo dôjsť k počatiu Anny Komnény, ktorá sa narodila v sobotu 2. decembra 1083 ako prvé dieťa svojim cisárskym rodičom. K dátumu narodenia pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 184; SCHREINER, P.: *Die byzantinischen Kleinchroniken*, CFHB. 1. Teil, Einleitung und Text. Viedeň 1975, s. 55: „*μηνὶ δεκεμβρίῳ β', ἡμέρα ἐβδόμη, ὥρα ἐνάτη, ἰνδικτιῶνος ἐβδόμης, ἐγεννήθη ἡ πορφυρογέννητος κυρὰ Άννα.*“; KISLINGER, E.: Notizen, s. 140.

⁸¹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153. Pozri text nižšie.

⁸¹⁴ Túto oblasť zaistili normanské oddiely pod vedením Petra z Aulps, ktorý sa tým pádom ďalších vojenských operácií už nezúčastnil. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 150; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172. Horný Polobos a dolný Polobos vo vrchnej (južnej) a spodnej (severnej) sú oblasti horského údolia Polog ležiaceho na hornom toku Vardaru. Pozri: KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 30, 179.

⁸¹⁵ Skopje okupovali oddiely na čele s Pountesom (Raoulom z Pontoise). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 150; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172. Mesto existovalo už od obdobia antiky, kedy sa nazývalo Scupi. V byzantskom období nazývalo *Skopia*. Po zemetrasení roku 518 sa posunulo na svoju súčasnú polohu na ľavom brehu rieky Vardar. Od 6. storočia dostalo opevnenie s citadelou. V priebehu 10. storočia sa Skopje stalo súčasťou Bulharska, avšak roku 1002 bolo znovudobyté Byzantíncami. Po roku 1018 sa stalo sídlom vojenského veliteľa provincie (*doukato*) Boulgaria a v priebehu 11. storočia došlo k celkovek rekonštrukcii jeho hradieb. KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 160-163. K provincii Boulgaria pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 227-228; KRSMANOVIC, B.: *Province*, s. 192-194.

⁸¹⁶ CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 280; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19; KISLINGER, E.: Notizen, s. 135; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172.

⁸¹⁷ K osobe Arieba pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 28-29. Impulzivnosť Bohemunda však úplne nevysvetľuje skutočnosť, prečo sa rozhodol podniknúť priamy útok na Ochrid, ktorý jeho otec len niekoľko mesiacov predtým radšej neriskoval, a obrátil svoju pozornosť na Kastoriu. Bohemunda musela lákať tajná správa niektorých obyvateľov Ochridu (pravdepodobne Slovanov, resp. Bulharov), ktorí mu odkázali, že po jeho príchode otvoria Normanom brány. Byzantský veliteľ však dokázal situáciu zvládnuť a Ochrid sa ubránil. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 14.

⁸¹⁸ Zdá sa, že neúspešný útok na pevnosť Bohemunda odradila od zámeru pokračovať ďalej priamo na Vodenu po ceste *Via Egnatia*, a tak odbočil na juh a cez Soskos, Serbiu, a Berroiu, aby sa do Vodenu dostal obkľukou. Bohemund tu fakticky zopakoval taktiku svojho otca, ktorý v minulom roku namiesto priameho útoku na Ochrid toto mesto obišiel cez Kastoriu.

⁸¹⁹ Poloha tejto pevnosti nie je dodnes vyjasnená, ale zrejme neležala priamo na ceste *Via Egnatia*, resp. skôr na juh od nej v oblasti medzi Kastoriou a Berroiou. KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 332-333. Pozri tiež: STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 68.

⁸²⁰ Dnešná Servia na juhovýchod od mesta Kozani.

⁸²¹ Dnešné mesto Veria. Pre podrobnejšie informácie pozri: KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 63-67.

všetkého Byzantínci ubránili.⁸²² Normanské vojsko síce počas svojho postupu okolie týchto lokalít vyplienilo, ale vojenský význam tohto výpadu bol minimálny, keďže spomínané pevnosti spolu s centrálnym úsekom cesty *Via Egnatia* ostali naďalej pevne v byzantských rukách. Bohemundov hlboký prienik na makedónske územie sa nakoniec zastavil pri lokalite Asprai Ekklesiai v údolí Vardaru, kde Normani zotrvali v takmer úplnej nečinnosti tri mesiace.⁸²³ Zdá sa, že energia normanského náporu definitívne vyprchala a dosiahla tak svojho najvzdialenejšieho bodu.⁸²⁴ Aby vojsko nejako zamestnal, Bohemund nechal obnoviť zanedbanú a zbúranú pevnosť v Moglenách, pre ktorú vyčlenil malú posádku obrancov na čele so Sarakénom.⁸²⁵ Potom sa Bohemund kvôli zhoršujúcemu sa počasiu a nadchádzajúcej zime, ako aj kvôli klesajúcej morálke medzi svojimi veliteľmi⁸²⁶, vrátil v polovici septembra 1082⁸²⁷

⁸²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 172; KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 38. Naopak F. Chalandon sa mylne domnieva, že Normani okrem Ochridu a Ostroba všetky ostatné pevnosti dokázali dobyť. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87. G. Theotokis sa domnieva, že Normani tieto pevnosti a mestá vyplienili. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172.

⁸²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 280; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 150; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 59; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172. Poloha tejto lokality je neznáma, ale z kontextu vyplýva, že musela ležať niekde v blízkosti rieky Vardar na trase cesty *Via Egnatia*.

⁸²⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19. Keďže toto miesto je v bezprostrednej blízkosti Solúna, je namieste predpokladať, že ďalší postup Normanov úspešne blokovali miestne byzantské oddiely. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 136. Pravdepodobne sa jednalo o *tagma* z Tesálie, poprípade *tagmata* z Makedónie a Trákie, ktoré sem ustúpili po oboch prehratých bitkách koncom jari 1082. Velil im už viackrát vyššie spomínaný Grégorios Pakourianos. Početné stavy normanského vojska sa úspešnými akciami na sever od Ochridu, kde muselo zanechať posádky na obsadenom území pod velením Petra z Aulps a Raoula z Pontoise, museli zmenšiť, takže bez možnosti prísunu čerstvých posíl už Bohemundovi nemohli postačovať na útok na tak ľudnaté a opevnené mesto ako bol Solún – druhé najväčšie mesto Byzantskej ríše.

⁸²⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19. Mogleny (*ta Moglena*), horské údolie rozkladajúce sa na južných svahoch pohoria Voras. Toto údolie odvodňuje rieka Moglenitsas, ľavostranný prítok rieky Haliakmon. Jestvovala tiež eponymná pevnosť, ktorá sa pravdepodobne nachádzala asi 1 km severoseverozápadne od dnešnej lokality Chrysi pri sútoku riečky Belitsa a Moglenitsas, resp. ca. 2 km od dnešného centra celého údolia, mestečka Aridaia. Túto pevnosť dobyl a vyplienil roku 1015 cisár Basileios II., ktorý nechal strhnúť aj jej hradby. Pozri: KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 82-83. Práve ju zrejme Normani obnovili a mala sa stať ich predsunutým oporným a zásobovacím bodom pre postup na Solún.

⁸²⁶ Namáhavé vojenské operácie vedené v členitom horskom teréne západnej Makedónie, navyše bez konkrétneho vojenského prínosu a bez možnosti získať významnú korisť zrejme znepokojili niekoľko Bohemundových veliteľov natoľko, až proti nemu zorganizovali sprisahanie, ktorého cieľom bolo zrejme zosadenie Bohemunda a ukončenie celého ťaženia. Svoju úlohu možno hrala aj celková nečinnosť vojska trvajúca dlhé tri mesiace, a možno aj neznáma byzantská intriga. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151. Anna Komnena spomína mená troch normanských „grófov“: Viliama, Rainalda a Raoula z Pontoise. Bohemundovi sa však sprisahanie podarilo odhaliť. Viliam bol oslepený priamo na mieste, Rainald bol poslaný do južnej Itálie, aby ho súdil sám Guiscard (ktorý nakoniec Rainalda nechal oslepiť), a Pountesés/Raoul z Pontoise trestu unikol tým, že ešte pred svojím zatknutím prebehol k Byzantíncom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 88; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 19; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 173. Pozri tiež poznámku č. 468 vyššie. Ešte v tom istom roku dostal pôdu v blízkosti Solúna. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 363. Okupácia Skopje Normanmi teda nemala príliš dlhého trvania. Niektorí bádatelia predpokladajú, že za sprisahaním spomínaných troch veliteľov mohli byť tajné diplomatické aktivity Alexia Komnena, tak ako tomu bolo o rok neskôr. Pozri napríklad: SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 59. Táto téza sa zdá veľmi nepravdepodobná, s ohľadom na malý počet sprisahancov, ako aj na ich nižšie spoločenské postavenie, ako aj na skutočnosť, že Bohemund nemal veľa problémov s jeho odhalením a likvidáciou.

⁸²⁷ V tomto bode sa v tejto práci obsiahnutá rekonštrukcia chronologickej postupnosti udalostí začína rozchádzať s inak veľmi fundovanou analýzou E. Kislingera, ktorý Bohemundov návrat do Kastorie predpokladá až

južnou trasou cez Berroiu a dnešné mesto Kozani do Kastorie, kde podľa všetkého hodlal aj so svojím vojskom prezimovať.⁸²⁸

Predposledné slovo počas tohto vojnového roku však mali nakoniec Byzantínci, a to konkrétne veľký domestik Grégorios Pakourianos, ktorý zo Solúna pomocou špehov pozorne sledoval pohyby nepriateľa.⁸²⁹ Keď normanské vojsko odtiahlo z Asprai Ekklesiai do Kastorie, Pakourianos s oddielom vojska bleskovo dobyl pevnosť v Moglenách. Jej veliteľ Sarakéna nechal popraviť a samotnú pevnosť Byzantínci zrovnali so zemou.⁸³⁰ Odvážna Pakourianova protiakcia vyprovokovala impulzívneho Bohemunda, ktorý sa aj napriek blížiacej sa zime rozhodol úder vrátiť. Cieľom jeho posledného výpadu proti Byzantíncom v roku 1082 sa však nestalo opätovné ovládnutie pevnosti v Moglenách, ale obsadenie hlavného mesta byzantskej Tesálie – Larisy. Zároveň však Bohemund vyslal ešte jeden menší oddiel rytierov na sever, ktorý bez boja obsadil Pelagoniu.⁸³¹ Hlavné jadro normanského vojska s Bohemundom na čele vytiahlo z Kastorie smerom k juhu a pravdepodobne cez dnešnú Siatistu, Grevenu, dnešnú Kalambaku, a Trikalu, ktorú Normani obsadili, dorazilo do Tesálie a 3. októbra 1082 obľahlo tesálsku metropolu.⁸³² Cestou ešte menší normanský oddiel obsadil náhlým útokom pevnosť Tzibiskos.⁸³³ V tomto prípade sa Bohemund spoliehal na moment prekvapenia a zrejme

začiatkom, resp. v polovici novembra 1082 a začiatok obliehania Larisy kladie až na 23. apríla 1083. KISLINGER, E.: Notizen, s. 136. Pokiaľ však Normani začali svoj ofenzívny pohyb na východ hneď po druhej porážke Byzantíncov na konci júna, resp. začiatkom júla 1082 (pozri text vyššie), tak už koncom júla mohli Bohemundove predsunuté hliadky dospieť k Asprai Ekklesiai, kde potom podľa svedectva Anny Komnény zotrvali tri mesiace, čo by znamenalo, že by tam ostali do konca októbra. Tým nám síce vzniká chronologický problém, lebo Bohemund obľahol Larisu už 3. októbra 1082, ale ako taký nepredstavuje neprekonateľnú komplikáciu. Jestvujú dve možné riešenia. Buďto Anna Komnéná údaj o dĺžke pobytu normanského vojska pri Asprai Ekklesiai trochu „natiahla“. Alebo je jej údaj o troch mesiacoch správny, no vyššie spomínaná druhá bitka (konvenčne označovaná ako bitka pri Arte, o existencii ktorej sa tak či onak vyskytli opodstatnené pochybnosti) nakoniec vôbec neodohrala, a Normani vyrazili na východ už začiatkom alebo v polovici júna 1082 (teda o plný mesiac skôr ako predpokladá E. Kislinger), hneď po víťazstve v bitke pri Joannine koncom mája 1082. Pozri text vyššie.

⁸²⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153. Bohemund zavelil k návratu pomerne skoro (vzhľadom k tomu, že jeseň ešte len začínala). Zrejme tomu tak bolo práve kvôli vyššie zmieňovaným ťažkostiam s podriadenými veliteľmi, ako aj z dôvodu straty Skopje na severe. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151.

⁸²⁹ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 87-88.

⁸³⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 88; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 172; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 59.

⁸³¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154. M. Böhm tieto akcie interpretuje ako znamenie toho, že si Bohemund uvedomil hranice možností postupu svojho vojska, a odsunutie útoku na Solún na neurčito, resp. na dobu po návrate Róberta Guiscarda s čerstvými posilami. Pozri: BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 15. Ďalšou významnou motiváciou Bohemundovho postupu proti Larise bolo očakávanie veľkej a bohatej koristi, vďaka ktorej by mohol upokojiť napätú situáciu v normanskom vojsku. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236: „*Ad quam [Larissam] delatos thesauros imperiales, quamque opibus magnis [Boamundus] audiverat esse repletam.*“; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151. Južnejšie položená Larisa ležiaca uprostred úrodnej planiny tiež predstavovala príjemnejšie miesto na prezimovanie, než horami a jazerom obklopená Kastoria. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 35; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172.

⁸³² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 36; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151. Pre diskusiu k tomuto časovému údaju pozri text vyššie.

⁸³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 280; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 36; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s.

očakával podobne krátky priebeh obliehania ako na začiatku roka v prípade Kastorie a Joanniny. Z tohto dôvodu sa domnieval, že v Larise aj so svojím vojskom strávi zimu.⁸³⁴ Taktiež sa možno nádejal, že po príchode jeho vojska sa na stranu Normanov pridajú Vlachovia žijúci v okolí mesta.⁸³⁵ Tieto predpoklady sa mu však nakoniec nesplnili, pretože obrancovia Larisy kategoricky odmietli zložiť zbrane a Vlachovia sa držali bokom akéhokoľvek diania. Normani sa teda chtiac-nehtiac utáborili pod hradbami mesta a začali sa pripravovať na dlhodobé zimné obliehanie, čomu nasvedčuje aj nasadenie obliehacích strojov.⁸³⁶ Vysokú morálku obyvateľov Larisy čeliacich vpádu Normanov je zčasti možné prisúdiť skutočnosti, že obrane mesta velil byzantský veliteľ *bestarchēs* Lev Kefalas, ktorý bol cez svojho otca slúžiaceho ešte cisárovmu otcovi Jánovi Komnénovi úzko spätý s rodinným zázemím Alexia Komnénéa.⁸³⁷

Lev Kefalas sa nielenže podujal energicky brániť mesto, ale o obliehaní Larisy a pohyboch Normanov posielal pravidelne správy cisárovi do Konštantínopola.⁸³⁸ Ako už bolo spomenuté vyššie, Alexios Komnénos sa v hlavnom meste Byzantskej ríše zdržiaval najneskôr od augusta 1082, kde sa po neúspechoch na bojovom poli pri Joannine snažil predovšetkým zohnať nové finančné zdroje, aby vďaka nim pripravil armádu na boje v nadchádzajúcom roku. Zároveň však sa cisár musel urýchlene vrátiť do Konštantínopola aj preto, lebo proti nemu výrazne narastala opozícia časti cirkevných kruhov vyvolaná nepopulárnymi opatreniami v súvislosti s vyvlastňovaním nepoužívaného cirkevného liturgického náčinia uvedených do praxe na jar 1082.⁸³⁹ V tejto kritickej situácii Alexios Komnénos nevidel iné riešenie než sa

59; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 172. Toto byzantské *kastron*, ktoré podľa všetkého slúžilo najmä ako refúgium pre okolitú populáciu, sa nachádzalo na vyvýšenine severovýchodne od dnešnej lokality Grizanon. KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 279-280.

⁸³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 153; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Καστοριά*, s. 1259; SAVVIDES, Α.: *Byzantino-Normannica*, s. 60.

⁸³⁵ Je obtiažne predstaviť si, že by Bohemund mal detailnejšie znalosti o povstaní Vlachov v roku 1066. Možno ho inštruoval jeho otec, aby kedzkoľvek nadväzoval s predákmi Vlachov kontakty, a možno ho k tomu prirodzene viedli aj niektorí Vlachovia, ktorí sa ešte začiatkom roka 1082 pravdepodobne pridali k normanskému vojsku. Aj načasovanie bolo veľmi priaznivé, keďže všetci Vlachovia už v septembri zišli z letných pastvín na hrebeňoch hôr (kde boli so svojimi stádami približne od apríla) a vrátili sa do svojich domovov v Larise a v jej okolí. Ku kočovnému polonómatskemu spôsobu Vlachov pozri: ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 224; ЛИТАВРИН, Г. Г.: *Влахи*, s. 148-149, 157; ΔΑΣΟΥΛΑΣ, Φ. Γ.: *Οι μεσαιωνικές κοινωνίες των Βλάχων. Βαλκανικά σύμμεικτα*, 16, 2005-2014, s. 12.

⁸³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154.

⁸³⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 37. Ku kariére tohto byzantského veliteľa pozri: SKOULATOS, Β.: *Personnages*, s. 176-178. Je zaujímavé, že Lev Kefalas sa veliteľom Larisy vlastne stal len niekoľko mesiacov pred príchodom Normanov, a predtým pobýval v Konštantínopole. Možno práve s týmto preložením do provincie súvisí odpustenie všetkých sekundárných daní (*exkousseia*) okrem základnej pozemkovej dane (*telos*), ktoré mu Alexios Komnénos potvrdil v priebehu roka 1082 na jeho majetok pri dedine Tandrina v blízkosti Konštantínopola. Pozri: BARTUSIS, Μ. C.: *Land*, s. 129.

⁸³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154.

⁸³⁹ ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἐπις*, s. 74. Pozri text vyššie.

podvoliť tlaku vysokých predstaviteľov cirkvi a výsledkom bolo vydanie zlatej buly (*chrysoboullous logos*) datovanej do augusta 1082⁸⁴⁰, v ktorej Alexios Komnénos nielenže svoj predošlý krok odsúdil, ale navyše zakazoval jeho uskutočnenie aj v budúcnosti, a to nielen sebe samému, ale aj svojim nástupcom.⁸⁴¹ V súvislosti s vedením vojny proti Normanom to iste predstavovalo veľmi nepríjemnú komplikáciu, pretože cisár tak prišiel o významný zdroj rýchlo dostupných finančných rezerv. A tak sa ako už niekoľkokrát predtým musel Alexios Komnénos uchýliť k významne finančne menej náročnejšej diplomacii. Na prelome rokov 1082 a 1083 (čiže krátko potom, čo museli do Konštantínopola doraziť správy o začiatku obliehania Larisy Bohemundom) vyslal do Solúna jeruzalemského patriarchu Euthýmia (?-1084), aby sa s pomocou veľkého domestika Grégoria Pakouriana pokúsil dojednať s Normanmi mier.⁸⁴² Tieto pokusy však boli neúspešné, pretože Bohemund aj naďalej pokračoval v obliehaní Larisy. Úspešnejšie boli jednaná so seldžuckým sultánom Sulejmanom ibn Kutlumušom, vďaka ktorým sa Alexiovi Komnénovi podarilo zabezpečiť spojenecký kontingent pozostávajúci zo 7 tisíc Seldžukov vedených veliteľom Kamyrom.⁸⁴³ Ten znamenal pre byzantskú armádu v nadchádzajúcom boji výraznú a veľmi vítanú posilu.

Relatívne dlhý pobyt v byzantskom hlavnom meste (od konca augusta 1082 do konca februára 1083) umožnil Alexiovi Komnénovi dôkladnejšie reorganizovať zvyšky byzantskej armády, resp. jej hlavného jadra umiestneného v okolí Konštantínopola, než tomu bolo v predošlom roku. Presné údaje o charaktere tejto reorganizácie nie sú známe, avšak medzi byzantskými veliteľmi zmieňovanými Annou Komnénou v súvislosti s vojenskými operáciami v priebehu roka 1083 sa objavuje niekoľko nových mien, ktoré spomínanú prebiehajúcu transformáciu potvrdzujú a indikujú aj do istej miery jej povahu.⁸⁴⁴ Hlavnými veliteľmi vojska, ktoré pod Alexiovým velením vyrazilo z Konštantínopola cez Solún najskôr koncom februára

⁸⁴⁰ GRUMEL, V.: L'affaire de Léon de Chalcédoine. Le chrysobulle d'Alexis Ier sur les objets sacrés, *REB*, 2, 1944, s. 127-131. Pozri tiež: DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 29-30, n° 1085; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 8. Datovanie buly do augusta 1082 je isté, pretože tento dátum uvádza aj jej text: ΣΑΘΑΣ, Κ. Ν.: *Λόγος χρυσόβουλλος τοῦ βασιλέως κῆρ Αλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ περὶ τῶν ἱερῶν* · Μεσαιωνική βιβλιοθήκη Κ. Ν. Σάθα. Τόμος Ζ'. Βενάτκι 1894, s. 176 : „κατὰ τὸν Αὐγουστον μῆνα τῆς ε' ἰωδικτιῶνος ἐν ἔτει ,ζφζ““. Α. Α. Glavinas prejavuje v tomto ohľade neopodstatnený skepticizmus, keď tento dátum odmieta a tvrdí, že zlatá bula bola v skutočnosti vydaná až o rok neskôr, t.j. v auguste 1083. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἐρις*, s. 77-80.

⁸⁴¹ ΣΑΘΑΣ, Κ. Ν.: *Λόγος χρυσόβουλλος*, s. 175: „ἀντὶ τε καὶ πᾶσι τοῖς μετ' αὐτὴν χριστιανοῖς βασιλεῦσι (...) μηκέτι τολμῆσαι ἄμασθαι ἱερῶν“; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἐρις*, s. 76-77; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 8; ANGOLD, M.: *Church*, s. 47.

⁸⁴² DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 30, n° 1087; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 37; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἐρις*, s. 81; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 173.

⁸⁴³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 89; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 20; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II*. Berlín 1958, s. 148; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 59; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 68; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 173.

⁸⁴⁴ Pozri text nižšie.

1083 na pomoc obrancom Larisy boli *kaisar* Nikéforos Melissénos a generál Basileios Kourtikios prezývaný Ióannakés.⁸⁴⁵ Ďalej sa medzi veliteľmi byzantských oddielov spomínajú *prōtostratōr* Michal Doukas⁸⁴⁶, *prōtosebastos* Adrianos Komnénos⁸⁴⁷, Geórgios Pyrrhos⁸⁴⁸, Migidénos⁸⁴⁹, a Ouzas.⁸⁵⁰ Zoznam veliteľov dopĺňa už spomínaný Seldžuk Kamyrés. Nápadná je neprítomnosť veľkého domestika Grégoria Pakouriana, ktorý sa až do tejto chvíle účastnil každého bojového stretnutia proti Normanom, resp. bol pre vojnové úsilie Byzantíncov nenahraditeľný.⁸⁵¹ Anna Komnéná jeho nanajvýš záhadné zmiznutie nijako nekomentuje a takisto ani bližšie nešpecifikuje presnejšie zloženie byzantskej armády. Napriek tomu je možné predpokladať, že tejto výpravy proti Normanom sa opätovne zúčastnilo *tagma*

⁸⁴⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 156; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174. Basileios Kourtikios bol potomkom byzantskej rodiny arménskeho pôvodu z Adrianoupolu (v 10. storočí sídliacej ešte v Malej Ázii, pozri: CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 228). Zároveň bol bratrancom už viackrát spomínaného Geórgia Palaiologa. V roku 1083 mal už mal za sebou pomerne pestrú a úspešnú vojenskú kariéru. Zúčastnil sa na Bryenniovom povstaní v rokoch 1077 až 1078 na strane povstalcov. Neskôr využil amnestiu cisára Nikéfora III. Botaneiatu a vstúpil do služieb Alexia Komnénu. Je možné, že v priebehu vojny proti Normanom sa zúčastnil bitky pri Dyrrachiou a pri Joannine, ale Anna Komnéná sa o ňom prvýkrát menovite zmiňuje až v súvislosti s bitkou pri Larise. Ostatné podrobnosti jeho života a kariéry pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 43-46. Zo zachovaných olovených pečatí je zrejmé, že jeho kariéra dosiahla vrcholu okolo roku 1100 dosiahnutím dvorského titulu *prōtokouropalatēs*. JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 242-244. Zo sigilografického materiálu su ďalej známe ešte štyri ďalšie pečate, avšak už ako súkromnej osoby z lokalít Malevo, Silistra, Dulovo alebo Alfatar, Fakia pri Burgase v dnešnom Bulharsku, pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 3*, s. 639. Pozri tiež text nižšie.

⁸⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159. Michal Doukas narodený okolo roku 1061 bol najstarším synom Andronika Douku, a teda starším bratom cisárovnej Ireny Doukovny a švagrom Alexia Komnénu. Zároveň bol aj švagrom Geórgia Palaiologa, ktorý mal zas za manželku jeho ďalšiu sestru Annu. Najneskôr roku 1094 mu bol ako príslušníkovi najbližšieho cisárskeho pokrvného príbuzenstva udelený titul *sebastos*. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 202-205. Známe sú aj jeho pečate, pozri: BULGAKOVA, V.: *Byzantinische Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde auf dem Territorium Altrusslands*. Wiesbaden 2004, s. 102-105; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 141. K titulu *prōtostratōr* pozri: GUILLAND, R.: *Etudes de titulature et de prosopographie byzantines*. Le protostrator. *REB*, 7, 1949, s. 156-179.

⁸⁴⁷ Prítomnosť mladšieho brata Alexia Komnénu Andronika byzantská princezná nezaznamenáva. Avšak jeho účasť na výprave dosvedčujú Ján Zonaras a Viliam z Apúlie. Pozri: JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 735-736; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238. Domnievame sa, že sa skutočne zúčastnil výpravy po boku svojho cisárskeho brata, a tým pádom išlo o jeho prvý skutočný bojový krst. Keďže bol len asi o tri roky mladší ako Alexios (narodil sa roku 1060), mal v čase výpravy 23 rokov. ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 114. Pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 5-8. Samozrejme ako člen cisárskej rodiny je hojne zastúpený aj v doteraz publikovanom sigilografickom materiále. Pozri napríklad: JORDANOV, I.: *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Volume 1 Byzantine Seals with Geographical Names. Sofia 2003, s. 79-80; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 218-220.

⁸⁴⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 105.

⁸⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159. Migidénos bol nižšie postaveným byzantským veliteľom nízkeho pôvodu, ktorý v súvislosti s touto výpravou velil bližšie neurčenému oddielu Turkov. Pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 212-213.

⁸⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s.260-261; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II*, s. 228. Tento veliteľ bol tureckého pôvodu, konkrétne pochádzal z nomádskeho etnika Uzov.

⁸⁵¹ Jediným logickým vysvetlením tejto zvláštnej absencie je, že cisár Alexios Komnénos poveril Grégoria Pakouriana nejakou inou urgentnou záležitosťou vojenského charakteru. Táto záležitosť musela vyvstať náhle bez predošlého varovania, a musela znamenať závažnú hrozbu pre samotnú Byzantskú ríšu. Pre vysvetlenie pozri text nižšie.

z Tesálie⁸⁵², *tagma/tagmata* z Makedónie a Trákie (pechota a jazda)⁸⁵³ ako aj zmes žoldnierov rôzneho pôvodu a vojakov patriacich do osobného sprievodu Alexia Komnéna, a jeho príbuzných a členov vysokej byzantskej aristokracie (napríklad už spomínaného Adriana Komnéna, Nikéfora Melisséna, Michala Douku, a Basileia Kourtikia). V zostave byzantskej armády sa tiež podľa všetkého nachádzal silný oddiel ľahkej pechoty vybavenej aj lukmi (*peltastai*)⁸⁵⁴, ďalej Uzov⁸⁵⁵ a Turkov⁸⁵⁶, a nakoniec oddiel už spomínaných 7 tisíc seldžuckých Turkov. Tým pádom aj početná sila zhromaždeného byzantského vojska neprevyšovala 15 tisíc mužov (tj. ca. 8 tisíc Byzantíncov a 7 tisíc Seldžukov ako spojencov).⁸⁵⁷ Na prvý pohľad sa táto skladba jednotiek príliš nelíšila od improvizovanej zostavy byzantskej armády z predošlého roka.

Napriek všetkému veľmi stručný a útržkovitý opis Anny Komnény vzbudzuje dojem, že Alexios Komnénos konečne naplno akceptoval neschopnosť byzantských oddielov vzdorovať náporu normanskej rytierskej jazdy v klasickej poľnej bitke, a rozhodol sa tomuto závažnému zisteniu prispôbiť celú svoju taktiku. V nadchádzajúcom ťažení sa mala byzantská armáda vyhýbať otvorenému boju. Namiesto toho mala proti Normanom bojovať pomocou prekvapivých prepádov zo zálohy, rýchlych úderov z nečakaného smeru, a taktiky predstieraného ústupu, aby Bohemund nemohol za žiadnych okolností uplatniť svoju prevahu v ťažkej jazde.⁸⁵⁸ Takto definovaná taktika vlastne kopírovala spôsob vedenia vojny vlastný

⁸⁵² Prítomnosť tejto jednotky je indikovaná účasťou Nikéfora Melisséna. Ako už bolo viackrát spomenuté vyššie, tento oddiel tvorila aj jazda a pechota. Pechota bola zrejme podriadená po dobu tohto ťaženia dočasne podriadená Michalovi Doukovi. Pozri text nižšie.

⁸⁵³ Prítomnosť týchto oddielov (resp. aspoň ich časti) je možné predpokladať účasťou Basileia Kourtikia, ktorý patril k jednej z popredných rodín provincie Makedónie a Trákie sídliacej v hlavnom meste tejto provincie Adrianoupole. Inak by tieto oddiely viedol už spomínaný veľký domestik Grégorios Pakourianos. Ako v prípade oddielov z Tesálie, je pravdepodobné, že časť tejto jednotky pozostávajúca z pechoty sa dočasne dostala pod velenie Michala Douku.

⁸⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158. Tomuto oddielu lukostrelcov velil Geórgios Pyrrhos. Bohužiaľ nie je možné presne určiť ich počet a zloženie.

⁸⁵⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159. Anna Komnéna používa v celom svojom historickom diele pre toto nomádske etnikum príbuzné so seldžuckými Turkami archaizujúce pomenovanie Sarmati (*Sauromatai*). Ich veliteľom bol veľmi pravdepodobne práve Ouzas. J. W. Birkenmeier mylne predpokladá, že sa jednalo o Pečenehov alebo Kumánov. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 68.

⁸⁵⁶ Veliteľom tohto žoldnierskeho oddielu, ktorý zrejme nebol časťou spojeneckého oddielu Seldžukov pod Kamyrovým velením bol Migidénos. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159.

⁸⁵⁷ Byzantská armáda mala mať v nadchádzajúcom boji opätovne výhodu početnej prevahy, keďže početná sila normanského vojska pod Bohemundovým velením ostávala približne rovnaká (ca. 11 tisíc mužov), resp. sa mierne znížila. Pozri text vyššie. Zároveň však je potrebné zohľadniť skutočnosť, že neprítomnosť veľkého domestika Grégoria Pakouriana mohla znamenať, že časť oddielov z Makedónie a Trákie sa výpravy proti Bohemundovi nezúčastnila a plnila iné úlohy pod jeho velením. O týchto úlohách spadajúcich už do kapitoly o vojne proti Pečenehom pozri text nižšie. Predpoklad o pomerne veľkej početnej sile a zrejme aj početnej prevaha byzantského vojska potvrdzuje aj Viliam z Apúlie. Pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 236: „*Alexius urbis innumera cum gente venit*“.

⁸⁵⁸ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219.

nomádskym stepným etnikám, tj. Pečenehom, Uzom a seldžuckým Turkom, s ktorým sa Alexios Komnénos mal možnosť podrobne zoznámiť na začiatku svojej vojenskej kariéry v Malej Ázii.⁸⁵⁹ Úspešná aplikácia novej taktiky mala byť zabezpečená čo najvyšším podielom oddielov, ktoré boli svojím výstrojom a výzbrojou na daný spôsob boja ideálne – ľahkej jazdy a jazdných lukostrelcov. Keď sa teraz opätovne pozrieme na zostavu byzantského vojska opísanú vyššie, je zrejmé, že hoci skladba jednotiek sa príliš nezmenila, podiel ľahkej jazdy a jazdných lukostrelcov v jej rámci oproti minulosti výrazne narástol. Tieto oddiely snáď tvorili viac než polovicu z celkového počtu. Keďže samotní Byzantínci už koncom 11. storočia nedisponovali potrebným počtom takýchto oddielov, resp. kvalita ich lukostreleckých schopností bola na nízkej úrovni⁸⁶⁰, tento významný nárast bol umožnený len tým, že Alexios Komnénos pristúpil k najímaniu jazdných lukostrelcov z radov byzantských spojencov a žoldnierov z okolitých etník nomádskeho pôvodu (Uzi, tureckí žoldnier, a Seldžuci).⁸⁶¹ S tým súvisí aj skutočnosť, že v radoch byzantskej armády sa objavujú práve v súvislosti s touto výpravou mená dovedy neznámych byzantských veliteľov väčšinou z nižších spoločenských vrstiev⁸⁶², ktorí však boli buď dôkladne oboznámení s lukostreľbou a nomádskou taktikou boja (napríklad Geórgios Pyrrhos a možno aj Migidénos), alebo sami boli nomádskeho pôvodu (Ouzas).

Takto zreorganizovaná sa do priestoru Larisy dostala približne koncom marca 1083.⁸⁶³ Napriek tomu, že cisára poháňali vpred zhoršujúce sa správy z obliehaného mesta, zachovával si chladnú myseľ a pokúšal sa k mestu priblížiť z nečakaného smeru tak, aby Bohemund nemal o blížiacich sa byzantských oddieloch ani potuchy. Preto sa Byzantínci podľa veľmi podrobného svedectva Anny Komnény⁸⁶⁴ neblížili k Larise priamo po hlavnej ceste vedúcej zo

⁸⁵⁹ K nomádskej taktike boja pozri: SINOR, D.: The inner Asian Warriors. *Journal of the American Oriental Society*, 101, 1981, s. 133-144; KARASULAS, A. – McBRIDE, A.: Mounted Archers of the Steppe 600 BC - AD 1300. Londýn 2004, s. 48-55.

⁸⁶⁰ WESTERMEYER, P. W.: *The Development and Decline of Romano-Byzantine Archery from the Fourth to the Eleventh Centuries*. Cincinnati 1996 (diplomová práca), s. 38-42.

⁸⁶¹ Pre kritickú situáciu, v ktorej sa byzantský cisár nachádzal je príznačné, že do zostavy byzantskej armády zaradil aj krajne nespoľahlivých Uzov. K ich bojovému nasadeniu totiž došlo zrejme po prvý krát od bitky pri Mantzikerte v roku 1071, v predvečer ktorej spojenci z radov Uzov hromadne prešli na stranu nepriateľa. Pozri: MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 157.

⁸⁶² Stačí porovnať s prehľadom byzantských veliteľov, ktorí sa zúčastnili bitky pri Dyrrachiu. Pozri text vyššie.

⁸⁶³ Pri určení tohto časového údajja je potrebné vychádzať z informácie Anny Komnény, že obliehanie mesta, ktoré začalo 3. októbra 1082, celkovo trvalo 6 mesiacov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 173-174. To znamená, že skončilo začiatkom apríla. Keďže je potrebné brať do úvahy určitý čas na presuny ako aj skutočnosť, že boje okolo Larisy prebiehali viacero dní (pozri text nižšie), byzantské sily sa museli do blízkosti mesta dostať už koncom marca 1083.

⁸⁶⁴ Boje v okolí Triakaly a následné ukončenie jej 6 mesiacov trvajúceho obliehania predstavovali nielen prvé víťazstvo byzantských zbraní vo vojne proti Normanom, ale hlavne veľmi netrepežlivo očakávaný osobný triumf Alexia Komnena. Niet preto divu, že Anna Komnena pochopiteľne opisuje všetky udalosti s ním spojené veľmi podrobne.

Solúna cez údolie Tembi proti prúdu rieky Pineios⁸⁶⁵, ale od ústia tejto rieky do Egejského mora, kde trasu hlavnej cesty opustili, pokračovali ďalej okľukou smerom k hore Kellia⁸⁶⁶, zanechali po pravej strane horu Kissabos⁸⁶⁷, zostúpili do vlašskej dediny Ezeban, a odtiaľ postupovali k Plabitze ležiacej pri neznámej rieke (neďaleko Andronie)⁸⁶⁸, kde sa utáborili. Na druhý deň pokračovali smerom k Larise, resp. k Delfinovým záhradám⁸⁶⁹ ležiacim v jej bezprostrednej blízkosti.⁸⁷⁰ Hlavný problém s týmto opisom, ktorý síce priam hýri geografickými údajmi, spočíva v tom, že povedomie o polohe väčšiny zmienovaných toponým sa nedochovalo (resp. súčasná rekonštrukcia ich polohy je sporná) a je veľmi obtiažne dopátrať sa, akou trasou sa vlastne byzantská armáda k obliehanej Larise blížila.⁸⁷¹ Podľa moderných zistení Byzantínci postupovali od ústia rieky Pineios smerom na juh pozdĺž morského pobrežia kde zamierili na východ a cez priesmyk a dnešnú obec Melivia a Besainu medzi pohorím Ossa (Kissabos) a Pilion (Kellia) prenikli na tesálsku planinu východne od Larisy.⁸⁷² Tam sa utáborili pri riečke Asmaki. Potom sa Byzantínci znovu zastavili na juh od Larisy pri riečke Rebenikon (kde sa zrejme nachádzali Delfinove záhrady). Alexios Komnénos však nechcel, aby ho Normani obliehajúci Larisu zbadali a následne sa po južnom okraji tesálskej planiny zhruba cez dnešné Maurovounion⁸⁷³ presunul s celou armádou ku Trikale, ktorú Byzantínci bez

⁸⁶⁵ Alexios Komnénos možno predpokladal, že táto hlavná prístupová cesta bude strážená, resp. blokováná Normanmi, a preto sa jej radšej vyhol, aby si zachoval moment prekvapenia. VRANOUSI, E. L.: *Le Mont des Kellia. Note sur un passage d'Anne Comnène*. *ZRVI*, 8, 1964, s. 460; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 38; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 137.

⁸⁶⁶ E. Vranoussi považuje za horu Kellion magnézijské pohorie Pilion. Pozri: VRANOUSI, E. L.: *Kellia*, s. 462-463; KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 186.

⁸⁶⁷ Pohorie Ossa s najvyšším bodom vo výške 1978 metrov nad morom ležiace na juh od spodného toku rieky Pineios. KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 188.

⁸⁶⁸ Na tomto mieste je v texte Anny Komnény medzera, takže meno rieky chýba. V najnovšom vydaní bol do tejto lakúny vložený toponym Salabria, čo bol stredoveký názov pre rieku Pineios. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154. Niektorí bádatelia toto riešenie akceptujú, pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174. E. Kislinger sa naproti tomu domnieva, že neopodstatnené. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 137. Vzhľadom k predpokladanej trase postupu byzantského vojska, ktorý viedol podstatne južnejšie než kade tečie Pineios, je názor tohto bádateľa pravdepodobne správny.

⁸⁶⁹ Tento názov možno odkazuje na vodcu vlašského povstania z roku 1066, ktorým bol vážený obyvateľ Larisy a veliteľ miestnej posádky Nikoulitzas Delfinas, alebo na niektorého z jeho potomkov. K Delfinovi pozri: ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 218; ЛИТАВРИН, Г. Г.: *Восстание*, s. 124-125.

⁸⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 154.

⁸⁷¹ Tento fakt konštatoval už F. Chalandon. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 89. Z rovnakého dôvodu nie sú lokality Plabitz, Ezeban, Andronia, či Delfinove záhrady zahrnuté ani do poslednej systematickej príručky zaoberajúcej sa topografiou Tesálie. Pozri: KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 137. Niektorí bádatelia sa v dôsledku spomínaných problémov k veľmi závažným omylom. Pozri napríklad: SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 60-61.

⁸⁷² ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 38-39. E. Kislinger sa pri svojom opise trasy dopustil zrejme preklepu, keď napísal, že Alexios Komnénos „ließ das Kissabos-Gebirge links liegen“. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 137.

⁸⁷³ Jestvuje ešte jeden návrh alternatívnej trasy, ktorý vyslovila P. Katsoni. Podľa tejto bádateľky by Alexios Komnénos viedol svoju armádu severne pomedzi horské masívy Olympu a dolného Olympu smerom na dnešné mestečko Elasson a odtiaľ južne od pohoria Kamvounia k dolnému toku rieky Haliakmon, kde by sa stočil na juh a dosiahol Trikalu od severu. Pozri: ΚΑΤΣΩΝΗ, Π.: *Δρόμοι και ορεινές διαβάσεις στη μεσαιωνική δυτική Μακεδονία*. *Βυζαντινά*, 33, 2013-2014, s. 120-124. Táto „severná“ trasa však prináša viac problémov

námahy obsadili.⁸⁷⁴ Tam cisár hodlal premyslieť svoj ďalší postup, obhliadnuť dôkladne terén a na základe týchto informácií vybrať miesto bitky a tiež stanoviť odpovedajúci bojový plán pre nadchádzajúce stretnutie.⁸⁷⁵ V Tri kale ho ale zastihol posol s posledným zúfalým listom od Leva Kefala, ktorý Alexia Komnénna pomerne nevyberaným štýlom vyzýval konečne k urýchlenému konaniu, pretože v opačnom prípade by hrozil pád Larisy do rúk Normanov.⁸⁷⁶

Podľa opisu Anny Komnény najmenej štyri dni a maximálne týždeň trvajúcich bojov⁸⁷⁷ v okolí Larisy na začiatku apríla 1083⁸⁷⁸ je možné nadobudnúť dojem, že Alexios Komnénos sa naozaj nepokúšal poraziť Bohemunda a zničiť jeho vojsko. Skôr naopak, cisár sledoval striktné obmedzené ciele a sériou manévrov hodlal Normanov donútiť, aby jednoducho prerušili obliehanie Larisy a ustúpili.⁸⁷⁹ Cieľom hlavného byzantského úderu sa teda nestalo normanské vojsko, ale tábor, v ktorom sa nachádzal trén a všetky zásoby potravín a ostatného materiálu, ako aj dovedy získaná korisť.⁸⁸⁰ Aby však Alexios Komnénos mohol na tábor zaútočiť, bolo z neho najprv potrebné vylákať hlavné sily normanského vojska. Na dosiahnutie tohto prvého cieľa Alexios Komnénos hodlal využiť skutočnosť, že Normani si už zvykli na neschopnosť Byzantíncov vzdorovať útoku rytierskej jazdy.⁸⁸¹ Takisto si veľmi dobre pamätal, ako sa ho Normani v priebehu predošlých stretnutí snažili zo všetkých síl zabiť, alebo zajať,

s umiestnením sporných toponým, než rieši. Zároveň grécka bádatel'ka ignoruje pozitívnu identifikáciu horských vrcholov Kissavos a Kellia, resp. nevie si s nimi príliš rady. Takisto z vojenského hľadiska je ňou navrhovaná trasa jednak príliš dlhá, a tiež vedie oveľa náročnejším terénom než doteraz bádateľmi uznávaná „južná“ trasa, takže by bola možno nepriechodná, resp. veľmi ťažko priechodná pre armádu o početnej sile ca. 15 tisíc mužov. Navyše by pochod armády touto trasou znamenal príliš veľké zdržanie, čo si Alexios Komnénos rozhodne nemohol dovoliť, pretože ako bolo spomenuté vyššie, Larisa sa už nachádzala na pokraji kapitulácie.

⁸⁷⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 155. Obsadením Tri kaly sa zároveň Alexiovi Komnénovi podarilo prerušiť spojenie Normanov, ktorí obliehali Larisu, s ich východiskovým oporným bodom v Kastorii. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 138.

⁸⁷⁵ V rámci procesu topografickej orientácie sa Alexios Komnénos neváhal obrátiť na jedného z miestnych starousadlíkov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 155; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 172; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 138. Tento jeho prístup je pochopiteľný, keďže podľa všetkého vstúpil na tesálsku pôdu po prvý krát vo svojom živote. Dôležitosť podrobnej znalosti terénu zdôrazňujú aj byzantské vojenské príručky, pozri napríklad: DENNIS, G. T.: *The Byzantines in battle*. In: TSIKNAKIS, K. (ed.): *To εμπόλεμο Βυζάντιο (9^{ος}-12^{ος} αι.)*. Atény 1997, s. 169.

⁸⁷⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 155; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 89.

⁸⁷⁷ Bitka pri Larise vlastne nebola jednorázovou konfrontáciou, ale skladala sa z viacerých menších potýčiek a šarvátok. Ich dobu trvania je možné pri pozornom čítaní podrobného opisu plného rôznych detailov chronologického charakteru Anny Komnény určiť minimálne na štyri dni. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 156-161. Podľa Viliama z Apúlie mohla celá konfrontácia trvať až týždeň, pozri poznámku č. 906 nižšie. R. Bünemann chybné predpokladá, že boje pri Larise trvali iba tri dni. Pozri: BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151.

⁸⁷⁸ Pozri poznámku č. 861 vyššie. R. Bünemann sa tu dopúšťa ďalšieho chronologického omylu, keď boje pri Larise kladie do mája 1083. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151.

⁸⁷⁹ To je možno práve to, čo Anna Komnénna mala na mysli, keď napísala, že „cisár vedel, že musí proti nim viesť vojnu iným spôsobom.“ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 155: „ὁ δὲ αὐτοκράτωρ δεῖν ἔγνω διὰ τινος τρόπου ἐτέρου αὐτοὺς καταγωνίσασθαι.“ Pozri tiež: ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 40.

⁸⁸⁰ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174.

⁸⁸¹ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 68.

a logicky teda predpokladal, že tomu tak bude aj v nadchádzajúcom stretnutí.⁸⁸² Preto sa rozhodol rozdeliť svoju armádu na dve časti. Prvá časť na čele s Nikéforom Melissénom a Basileiom Kourtikiom (a veľmi pravdepodobne aj s Michalom Doukom a Adrianom Komnénom) pozostávajúca pravdepodobne z zmiešaných oddielov ľahkej jazdy a pechoty z Tesálie, ako aj Makedónie a Trákie a oddielov patriacich k cisárskej družine mala predstavovať „návnadu“. Jej presvedčivosť mal zvýšiť fakt, že cisár zveril obom veliteľom cisárske insígnie⁸⁸³, tak aby sa Bohemund domnieval, že proti nemu stojí samotný Alexios Komnénos. Nebezpečnú rolu cisárovho dvojníka si podľa všetkého „zahral“ Alexiov mladší brat Adrianos Komnénos.⁸⁸⁴ Druhá a početnejšia časť vojska pod osobným Alexiovým velením v sebe zahrnovala všetky oddiely vyššie zmieňovaných jazdných lukostrelcov, tj. tureckých žoldnierov (Migidénos), Uzov (Ouzas), ľahkej pechoty (Pyrrhos), a Seldžukov (Kamyrés).⁸⁸⁵ S celým vojskom sa Alexios Komnénos následne opatrne presunul z Trikaly do oblasti na východ od Larisy, tzn. na hlavnú cestu vedúcu po pravom brehu (južnom) rieky Pineios zo Solúna. Tam vyčkal do západu slnka, a potom sa s oddielmi pod svojím osobným velením vybral do blízkosti miesta zvaného Allagé⁸⁸⁶, kde v jednej úžľabine zaujal skryté postavenie.⁸⁸⁷ Aby tento svoj manéver utajil pred Bohemundom, Alexios Komnénos zároveň prikázal, aby z druhej časti vojska pod Melissénovým a Kourtikiovým velením vyrazil proti Normanom pri

⁸⁸² Rovnako tomu bolo počas bitky pri Dyrrachiu, alebo bitky pri Joannine. Pozri tiež: STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 172.

⁸⁸³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 156; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 20; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 40; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 472; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174.

⁸⁸⁴ K tomu pozri: JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 735-736; ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 114-115. Vďaka tomu, že Anna Komnénéa účasť Adriana Komnéna v bitke nespomína (pozri tiež poznámku č. 845 vyššie) sa F. Chalandon domnieval, že cisárske insígnie v bitke nosil *kaisar* Nikéforos Melissénos. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 90; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 280. Vzhľadom k tomu, čo už bolo o vzťahu Alexia Komnéna a Nikéfora Melisséna napísané vyššie je tento predpoklad krajne nepravdepodobný. Navyše jestvuje ešte jeden závažný dôvod, prečo Melissénos zrejme nemohol hrať úlohu cisára. Alexia Komnénéa totiž mnohí normanskí rytieri mali možnosť spoznať osobne, resp. vidieť jeho tvár v priebehu bitky pri Dyrrachiu a pri Joannine. Adrianos Komnénos bol svojmu staršiemu bratovi určite viac podobný než Melissénos, a preto ako dvojník aj omnoho dôveryhodnejší.

⁸⁸⁵ Napríklad Geórgios Pyrrhos pravdepodobne velil oddielu ľahkej pechoty. Pozri text vyššie. Tým pádom zmienka jeho mena Annou Komnénou v priebehu bitky indikuje prítomnosť aj spomínaného oddielu. Pyrrhovi ľahkodenci sa mseli začiatku stretnutia nachádzať v zostave časti vojska, ktorú si Alexios Komnénos ponechal pod osobným velením, lebo neskôr v priebehu boja cisár vyslal Pyrrha, aby napadol druhý normanský sled pod velením grófa z Brienne. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158. Podobným spôsobom je možné odhadnúť polohu a úlohy ostatných byzantských oddielov v priebehu boja.

⁸⁸⁶ Presná lokalizácia tohto miesta nie je známa, ale z kontextu vyplýva, že sa muselo nachádzať celkom blízko na juh, resp. juhovýchod od Larisy medzi mestom a riečkou Rebenikos. KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 285. Názov Allagé je vlastne grécky ekvivalent latinského termínu *mutatio*, čo znamená, že na tomto mieste sa v antike zrejme nachádzala jedna z preprahacích staníc rímskej verejnej pošty (*cursus publicus*). Podľa polohy by teda Allagé mohla ležať na trase cesty medzi Larisou a Farsalou. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 138.

⁸⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 157.

Larise predsunutý oddiel ľahkej jazdy a vyprovokoval krátku šarvátku, pričom sa mal vrátiť tak, aby si Normani povšimli len túto časť byzantských síl.⁸⁸⁸

Na druhý deň za úsvitu sa Bohemund, ktorý dychtil získať ďalšie ľahké víťazstvo, rozhodol vyraziť s celým svojím vojskom. Oddiely byzantskej „návnady“ už naňho čakali a stáli zoradené na dohľad od normanského tábora východne od Larisy na ceste vedúcej zo Solúna.⁸⁸⁹ Normanské vojsko bolo rozdelené do dvoch po sebe nasledujúcich formácií rytierov, pričom prvú viedol osobne Bohemund a záložnú formáciu zase *comestabulus* Apúlie gróf z Brienne.⁸⁹⁰ O druhej ukrytej časti vojska pod Alexiovým osobným velením nemal sebaistý Bohemund zrejme ani potuchy. Presne podľa cisárových predpokladov potom Normani zaútočili na rozostavené byzantské oddiely, ktoré chvíľu vzdorovali, avšak po chvíli sa dali na (predstieraný) útek smerom k údoliu Tembi (Lykostomion) vzdialenému približne 29 kilometrov na severovýchod.⁸⁹¹ Alexios Komnénos zatiaľ opatrne sledoval vývoj boja zo svojho skrytého postavenia pri Allagé. Akonáhle nadobudol dojem, že jeho lesť dostatočne zabrala, vyslal v päťach postupujúcich Normanov oddiel ľahkej pechoty vedenej Georgiom Pyrrhom, aby utvorila medzi Larisou a Normanmi pohyblivú clonu.⁸⁹² S ostatnými jazdnými lukostrelcami⁸⁹³ už potom bez obáv ako blesk z jasného neba zaútočil na normanský tábor pod hradbami Larisy. Keďže v tábore sa nachádzalo len minimum vojakov, odpor bol prakticky nemožný, a len hŕstke Normamov sa podarilo utiecť.⁸⁹⁴

Medzitým Bohemund tvrdo dorážal na utekajúce byzantské oddiely. Aby nedošlo k ich zničeniu, Alexios Komnénos prikázal Georgiovi Pyrrhovi, aby so svojimi lukostrelcami začali

⁸⁸⁸ Tamže, s. 157; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 735-736; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174.

⁸⁸⁹ Bohemund mohol z tábora veľmi jasne pozorovať cisárske zástavy, kone pokryté červenými (purpurovými) čabrakami a vztýčené kopije vybíjané striebornými klincami patriace cisárskej strážii. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 157; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174. Bohemundovo presvedčenie, že pred sebou má samotného Alexia Komnéna potvrdzuje aj Viliam z Apúlie: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238. To znamená, že vzdialenosť od normanského tábora až k pozícii byzantských oddielov nemohla príliš presahovať jeden kilometer, inak by nemohol normanský kronikár uviesť spomínané detaily.

⁸⁹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 157. Podľa opisu Viliama z Apúlie *comestabulus* gróf z Brienne viedol predvoj a Bohemund druhý sled, a zasiahol so svojimi rytiermi do boja až vtedy, keď Byzantínci útok prvého oddielu odrazili. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238.

⁸⁹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 157; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 20; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 174. Lykostomion znamená v preklade Vlčie hrdlo a v stredoveku bol tento názov používaný na pomenovanie údolia Tembi. Neskôr v 12. storočí bola pod týmto menom známa aj malá pevnosť, ktorá strážila ústie tohto údolia. KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 208.

⁸⁹² Pozri poznámku č. 883 vyššie.

⁸⁹³ Zrejme k nim patrili Migidénovi tureckí žoldnieri, Uzi pod Ouzovým velením a možno aj 7 tisíc seldžuckých Turkov.

⁸⁹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 736; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 90; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 281; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 20; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 41; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 172; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 472; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 138.

intenzívne ostreľovať zadnú normanskú formáciu (gróf z Brienne), a možno na jeho posilnenie vyslal aj časť svojich jazdných lukostrelcov. Cisár pred bitkou inštruoval vojakov, aby svoje šípy mierili nie na rytierov, ale na ich kone.⁸⁹⁵ Takto vedená lukostreľba mala citeľný efekt, ktorý uviedol normanský zadný voj v zmätok a rytieri začali krúžiť na mieste v obrannom kruhu. Niektorí z nich, nevediac odkiaľ ich zasahujú šípy⁸⁹⁶, dokonca stratili odvalu a radšej sa obrátili na útek smerom k Trikale, ktorú obsadili.⁸⁹⁷ V dôsledku nečakaného prepadu musel Bohemund prerušiť prenasledovanie, pretože nemohol pokračovať sám bez podpory zadného voja. Ten totiž potreboval čas, aby sa zreorganizoval a mohol obnoviť svoj postup. Byzantská „návnada“ zatiaľ tento odklad pohotovo využila a v oblakoch dvíhajúceho sa prachu zmizla Normanom z dohľadu, pričom zrejme našla úkryt v lese na svahoch tiahlej výšiny rozkladajúcej južne od rieky Pineios.⁸⁹⁸ Napriek neúspešnému prenasledovaniu sa Bohemund domnieval, že opätovne dosiahol nad Byzantíncami víťazstvo a v rozjarenej nálade pokračoval v odpočinku priamo na južnom brehu rieky.⁸⁹⁹

Zanedlho však jadro normanského vojska dosiahli traja poslovia vyslaní grófom z Brienne zo zadného voja, ktorý sa zrejme ešte stále nachádzal na dohľad od tábora a informovali Bohemunda o jeho prepadnutí a celkovom rozsahu katastrofy.⁹⁰⁰ Prvorodený syn Róberta Guiscarda preukázal v tejto chvíli veľké sebaovládanie, rozhodnosť, a odvalu. Bez meškania nariadil rytierom, aby nasadli na kone a s celým vojskom sa urýchlene vrátil k Larise.⁹⁰¹ Byzantské oddiely už stihli zapáliť dobytý tábor aj so všetkým jeho vybavením a nazhromaždenými zásobami potravín⁹⁰², a následne aj so zabavenou korisťou vyhľadali útočisko za hradbami mesta. Konsternovaní Normani nemohli v tejto situácii urobiť nič iné, len

⁸⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 41; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 175.

⁸⁹⁶ V súvislosti s týmto momentom bitky Anna Komnénéa aj Viliam z Apúlie nezávisle udávajú skutočnosť, že výhľad rytierov obmedzoval aj hustý prach, ktorý sa dvíhal spod kopýt koní prenasledovateľov aj prenasledovaných. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 41.

⁸⁹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 42-43. Keďže Trikalu predtým obsadili Byzantínci, nešlo o obyčajný útek, ako sa domnieva Anna Komnénéa, ale o logický krok, vďaka ktorému si Normani znovuotvorili spojenie a zároveň ústupovú trasu na Kastoriu. Spomínaní rytieri už totiž museli vedeieť, že ich hlavný tábor medzitým napadli a obsadili Byzantínci.

⁸⁹⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238. Presné miesto úkrytu byzantských oddielov nie je možné určiť, ale jeho vzdialenosť od Larisy zrejme nepresiahla 10 kilometrov.

⁸⁹⁹ Podľa Viliama z Apúlie Bohemund odpočíval aj so svojimi rytiermi na akomsi kopci. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238. Možno si Anna Komnénéa celú historku o chvastajúcom sa Bohemundovi napchávajúcim sa hroznom na ostrove uprostred rieky Pineios vymyslela, len aby podčiarkla jeho nadmernú pýchu a aroganciu. Tomu by nasvedčoval aj fakt, že začiatkom apríla Bohemund nemohol mať zrelé hrozno k dispozícii. Pozri tiež: ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 41-42; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 175.

⁹⁰⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 158.

⁹⁰¹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 472.

⁹⁰² GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238-240; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 151.

založiť nový improvizovaný tábor na malej výšine juhozápadne od Larisy.⁹⁰³ Alexios Komnénos nechcel už podľa Anny Komnény po dosiahnutí svojich hlavných cieľov riskovať ďalší boj, no jeho velitelia povzbudení pozitívnym vývojom bojov si vraj vymohli pokračovanie útokov proti ustupujúcim nepriateľom. V tejto chvíli sa však dopustili tej chyby, že jednotlivé byzantské oddiely nepostupovali koordinovane, takže ich Normani dokázali odvrátiť s minimálnymi stratami. Na byzantskej strane naproti tomu padlo približne 500 vojakov.⁹⁰⁴ Alexios Komnénos sa snažil tento neúspech zachrániť tým, že sa pokúsil vyslaním Turkov pod Migidénovým velením zorganizovať pascu na vracajúcich sa Normanov. Normani však blížiacich sa Turkov včas zbadali a zahnali ich na útek smerom k rieke Pineios.⁹⁰⁵

Ráno tretieho dňa si Bohemund naplno uvedomil nepriaznivú situáciu svojho vojska a neudržateľnosť svojho improvizovaného postavenia a rozhodol sa nájsť miesto, kde by sa jeho rytieri mohli preskupiť. Takisto aj kone rytierov potrebovali nutne odpočinok⁹⁰⁶ a možnosť nerušenej pastvy a prísunu vody, aby sa znovu dostali do formy. Normani teda prekročili rieku Pineios a zamierili do dlhého lesnatého údolia riečky Titarisios severne od Larisy, na miesto, ktoré bolo obyvateľom mesta známe ako Domenikov Palác, kde založili opevnený tábor.⁹⁰⁷ Alexios Komnénos ustupujúcich Normanov zatiaľ neprenasledoval, a tretí deň bojov v okolí Larisy venoval zhromaždeniu všetkých svojich oddielov naspäť k mestu.⁹⁰⁸ Táto operácia sa pretiahla až do úsvitu štvrtého dňa, kedy k mestu od údolia Tembi konečne pripochodovali pešie oddiely pod velením Michala Douku⁹⁰⁹, ktoré v predošlých bojoch úspešne zahrli úlohu „návnady“. Keďže *tagmata* z Tesálie ako aj z Makedónie a Trákie boli zrejme jediné oddiely, v rámci ktorých bola zaradená aj pechota, Alexios Komnénos ich nevyhnutne potreboval pri pokuse o prienik do údolia, do ktorého sa Normani utiahli.⁹¹⁰

⁹⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159.

⁹⁰⁴ Tamže; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 139.

⁹⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159; YEWDAL, R. B.: *Bohemond*, s. 20.

⁹⁰⁶ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238.

⁹⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159; YEWDAL, R. B.: *Bohemond*, s. 21; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 42. Nový normanský tábor sa teda nachádzal približne 30 km vzdušnou čiarou severozápadne od Larisy. Pôvodne na tomto mieste stálo antické mesto Chyretiai, a jeho ruiny sa dodnes nachádzajú asi kilometer severovýchodne od dnešnej lokality Domeniko. Údolím viedol jeden z menej používaných vedľajších priechodov z Tesálie na sever do Makedónie. Pozri: KODER, J. – HILD, F.: *Hellas*, s. 147-148.

⁹⁰⁸ Podľa opisu Viliama z Apúlie Alexios Komnénos dokonca čakal nie jeden, ale až tri dni, než sa rozhodol ďalej ofenzívne postupovať proti Bohemundovi. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 139. V tom prípade by boje v okolí Larisy trvali nie štyri, ale celkovo až jeden týždeň.

⁹⁰⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159. Viliam z Apúlie tvrdí, že byzantským oddielom velil Nikéforos Melissénos spoločne s Adrianom Komnénom. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 238.

⁹¹⁰ V súlade s doporučením obsiahnutom v anonymnej príručke o taktike z 10. storočia to mali byť práve vždy oddiely pechoty, ktoré boli určené na obsadenie a zaistenie úzkych priesmykov pred príchodom hlavných síl. Zároveň sa tam však tvrdí, že toto poradie nie je záväzné, a záleží len na veliteľovi, či tomuto účelu použije jazdu, alebo pechotu. Základom úspechu pri tejto operácii bolo aby sa oddiely medzi sebou nepomiešali. DENNIS, G. T.: *Treatises*, s. 285-287.

Cisár totiž hodlal vyslať do údolia spojenecké oddiely Turkov a Uzov, aby po vystrelení salvy šíпов predstierali útek a vylákali Normanov do zbrklého prenasledovania.⁹¹¹ Pred úzkym vchodom údolia nechal rozostaviť svoje pešie jednotky pod Doukovým velením⁹¹², ktoré mali útočiacich Normanov zachytiť a v spolupráci s jazdnými lukostrelcami im následne spôsobiť čo najväčšie straty. Ibaže Bohemund sa tentoraz už nenechal tak ľahko vyprovokovať. Svojim rytierom rozkázal najprv zostúpiť z koní a vytvoriť z druhej strany vchodu do údolia pevnú štítovú hradbu⁹¹³, proti ktorej výpady jazdných lukostrelcov nemali príliš veľký efekt. Michal Doukas sa napriek tomu chybné domnieval, že Normani už nemajú príliš silnú vôľu k odporu a v rozpore s pôvodným plánom sa rozhodol vziať s pechotou cez úzky vstup do údolia, aby porážku Normanov dovŕšil v klasickej boji zblízka. Keď sa byzantská pechota nachádza tesne za úzkym vstupom do údolia a snažila sa po jeho prechode opäť zaujať bojovú formáciu, Bohemund nariadil svojim rytierom obecný útok a dezorganizovaných byzantských pešiakov obrátil na útek. Následne sa panika rozšírila aj na ostatné byzantské oddiely, ktoré začali ustupovať na juh k rieke Pineios.⁹¹⁴ V stávajúcom chaose sa našťastie pre Byzantíncov vyznamenal najmä Ouzas, ktorý rýchlo duchaprítomne kopijou zrazil z koňa Bohemundovho vlajkonoša a ukoristil jeho štandartu.⁹¹⁵ Akonáhle sa Bohemundova štandarta sklonila k zemi, normanskí rytieri chvatne prerušili boj a ustúpili smerom k Trikale.⁹¹⁶ Odtiaľ po niekoľkých dňoch celé normanské vojsko odtiahlo do Kastorie.⁹¹⁷ Bohemund tak vlastne uznal svoju porážku.

Víťazný Alexios Komnénos odtiahol na čele armády naspäť do Solúna, kde strávil niekoľko nasledujúcich mesiacov intenzívnou snahou posilniť a reorganizovať byzantské oddiely pred záverečnou fázou vojny, ktorá mala začať dobytím Kastorie – posledného normanského oporného bodu v západnej Makedónii.⁹¹⁸ Medzitým však znovu k slovu prišli aj

⁹¹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 175.

⁹¹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 159.

⁹¹³ Tamže, s. 160.

⁹¹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 43.

⁹¹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 43.

⁹¹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Θεσσαλία*, s. 43; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 139; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 175.

⁹¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 90; BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 15; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 139. Ústup do Kastorie bol nutný aj z toho dôvodu, že oblasť okolo Larisy spustošená v priebehu polročného obliehania nemohla až do obdobia žatvy koncom leta poskytnúť Normanom náhradu za zásoby potravín zničené Byzantíncami. TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 473.

⁹¹⁸ BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 15. Anna Komnénna na tomto mieste tvrdí, že sa jej otec vrátil do Konštantínopola, kde predsedal procesu proti Jánovi Italovi a jeho žiakom. Keďže však sa tento proces konal už v priebehu marca a apríla 1082 (pozri poznámku č. 774 vyššie), je celá táto pasáž v závere V. knihy jej diela *Alexias* zaradená chronologicky nesprávne. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 161-167. Ďalšie svedectvo, ktoré by mohlo odkazovať na cisárov návrat do hlavného mesta pochádza z pera Viliama z Apúlie, ktorý najprv informuje, že gróf z Brienne

diplomatické prostriedky. Tentokrát sa cisárovo úsilie zameralo na veliteľov normanského vojska, ktorí už od konca leta 1082 začali vykazovať známky nespokojnosti, hnevu, a únavy v dôsledku nekonečných presunov, nie vždy úspešného monotónneho obliehania početných byzantských pevností, ako aj bojov v ťažkom horskom teréne na pomedzí Epiru, západnej Makedónie a severnej Tesálie, a to všetko bez dostatočného finančného ohodnotenia.⁹¹⁹ Rozčarovanie radových vojakov zase dovŕšila strata všetkej koristi, ktorá padla do rúk Byzantíncov pri Larise. Vďaka spomínanej dezercii Raoula z Pontoise zhruba v tomto istom čase navyše Byzantínci zrejme znovu získali kontrolu nad Skopje a okolím. Alexios Komnénos hodlal využiť otrasenú morálku v radoch Bohemundovho vojska a početnými štedrými finančnými ponukami čo najviac urýchliť jeho rozklad.⁹²⁰ Veľmi dobre si bol vedomý, že od odchodu Róberta Guiscarda do južnej Itálie v apríli 1082 ostalo vojsko pod Bohemundovým velením v podstate bez akejkoľvek podpory a fakticky prežívalo iba vďaka plieneniu nových území. Finančné prostriedky ponechané Guiscardom na žold pre vojsko boli isto minimálne a rýchlo sa vyčerpali.⁹²¹ Aj preto mohol cisár jednotlivým normanským veliteľom zasielať tajné ponuky, v ktorých ich urgoval, aby od Bohemunda požadovali nevyplatený žold za dva a pol roka vojenskej služby mimo južnú Itáliu.⁹²² V prípade, že im Bohemund nevyhoví, mali dôrazne žiadať, aby spomínané peniaze zaobstaral. Najväčším nespokojencom Alexios Komnénos sľuboval bohaté dary, čestné tituly cisárskeho dvora, a možnosť dobre platenej služby v radoch byzantskej armády, a tým z Normanov, ktorí by nakoniec nemali záujem, ponúkal možnosť bezpečného odchodu z byzantského územia cez Uhorsko.⁹²³ Bohemund sa

sa z Larisy odobral do Kastorie a Alexios Komnénos do Konštantínopola. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240. Ibaže tento dojem o súčasnosti oboch dejov je falošný, keďže bitkou pri Larise a útokom Benátčanov proti Dyrachiui sa končí Viliamov opis udalostí roka 1083 a o obliehaní Kastorie Byzantíncami sa už nezmieňuje. Informáciu o odchode Alexia Komnéna do hlavného mesta nie je teda možné dávať do súvisu s koncom bojov v okolí Larisy, ale až s úplným ukončením bojov na konci roka 1083. Tým pádom je celá táto informácia o Alexiovom odchode do Konštantínopola na prelome jari a leta 1083 neplatná a nie je potrebné ju brať do úvahy, a len potvrdzuje fakt, že Alexios Komnénos sa vrátil do hlavného mesta až 1. decembra 1083 (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 184). Rozhodne to dáva väčší zmysel, pretože cisár by určite uprostred úspešného ťaženia proti Normanom neodcestoval do hlavného mesta a potom sa o niekoľko mesiacov vracal naspäť, aby mohol dobyť Kastoriu. Niektorí autori práve kvôli Alexiovmu pobytu v Konštantínopole posúvajú úplne zbytočne obliehanie Kastorie namiesto novembra 1083 až na jar 1084. Pozri napríklad: KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 140.

⁹¹⁹ KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 139.

⁹²⁰ YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 172; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 175.

⁹²¹ Z pohľadu Normanov však plná zodpovednosť za túto ťažkú situáciu normanského vojska neležala na Bohemundovi (popríklad na grófovi z Brienne), ale na jeho otcovi Róbertovi Guiscardovi, ktorého pozornosť a energiu naplno vyťažovali závažné udalosti v južnej Itálii a v Ríme. Niet preto divu, že Bohemund sa nedočkal ani finančných prostriedkov, a ani jeho vojsko nedostalo v priebehu rokov 1082 a 1083 žiadne posily. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153-154. Pozri tiež text nižšie.

⁹²² BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 473; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 175.

⁹²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160-161; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21; BÖHM, M.: *Kastoria*, s. 15; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 176.

tak postupne v priebehu leta 1083 dostal pod silný tlak svojich veliteľov a v záujme ukl'udnenia situácie musel prisľúbiť, že nevyplatený žold zaobstará osobne, a za týmto účelom aj skutočne odišiel začiatkom augusta 1083 do Aulónu na epirskom pobreží.⁹²⁴ Obranou Kastorie⁹²⁵ poveril svojho zástupcu grófa z Brienne. Ďalšie oddiely pod velením Petra z Aulps ešte stále okupovali oblasť oboch Polobov na sever od Ochridu.⁹²⁶

Keďže byzantské loďstvo ešte stále nebolo bojaschopné⁹²⁷, Alexios Komnénos možno ešte v marci 1083 (tj. pred bitkou pri Larise a pred začiatkom plavebnej sezóny na mori) opätovne požiadal Benátčanov, aby prerušením námorného spojenia pomocou patrolovania zaistili striktnú izoláciu normanského vojska a pokúsili sa tiež vystrnadiť normanské posádky z prístavov na epirskom pobreží. Hlavným cieľom týchto snáh bol samozrejme najdôležitejší oporný bod v oblasti, ktorým bol prístav Dyrrachion. Tu cisár šikovne využil skutočnosť, že znovuovládnutie tohto prístavu bolo v súlade s obchodnými záujmami samotných Benátčanov. O konkrétnom priebehu týchto operácií bohužiaľ nejstevujú žiadne podrobné informácie, pretože Anna Komnena, ani Malaterra sa o znovudobývaní Dyrrachia nezmieňujú, lakonicky o nich informuje len Viliam z Apúlie. Podľa neho dokázali Benátčania úspešne zaútočiť na Dyrrachion a preniknúť do mesta, avšak normanská posádka sa uzavrela v citadele a tam ďalej pokračovala v odpore. Útočníci aspoň dôkladne vyplienili spodnú časť mesta, ktorá však bola v dôsledku predošlých vojnových udalostí v podstate ľudoprázdna.⁹²⁸ Tieto udalosti sa museli odohrať približne v polovici júla 1083, a rozhodne ešte predtým než Bohemund prišiel začiatkom augusta 1083⁹²⁹ do Aulónu, pretože práve zvesti o jeho príchode donútili Benátčanov nastúpiť na lode a zakotviť v blízkosti epirského pobrežia, kde si spojením lodí vytvorili plávajúci prístav priamo na mori.⁹³⁰ Takýmto spôsobom potom Benátčania prečkali zimu a

⁹²⁴ YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 173; KISLINGER, E.: Notizen, s. 139; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153.

⁹²⁵ Podľa názoru M. Böhma bola možno Kastoria viac než len dôležitý oporný bod, pravdepodobne predstavovala dočasné hlavné sídlo Normanmi dobytých území na Balkáne. BÖHM, M.: Kastoria, s. 16-17.

⁹²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 161; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 90; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 281; BÖHM, M.: Kastoria, s. 15; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 176.

⁹²⁷ Pozri text nižšie.

⁹²⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58; PRINZING, G.: Epirus, s. 11; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153; BENNETT, M.: Naval Activity, s. 55. Posledný autor sa však mylne domnieva, že Benátčanom v tomto boji asistovali už aj lode byzantskej flotily.

⁹²⁹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21-22; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 176. Viliam z Apúlie tvrdí, že Benátčania ostali v dobytej dolnej časti Dyrrachia dva týždne. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240: „Remorans ter quinque diebus gens studet utilibus vacuare Venetica rebus Dirachium“. F. Chalandon a G. Loud nesprávne predpokladajú, že Benátčania dobyli nielen dolné mesto, ale aj citadelu Dyrrachia. Pozri: CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 281; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219.

⁹³⁰ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240; KISLINGER, E.: Notizen, s. 139-140; BÖHM, M.: *Flota*, s. 130.

zároveň zabezpečovali priamu námornú blokádu normanských komunikačných liniek až do jari 1084.⁹³¹

Po odchode Bohemunda do Aulónu, pričom je veľmi pravdepodobné, že spolu s ním do Epiru odtiahla aj značná časť normanského vojska, sa Alexios Komnénos rozhodol, že nastal najvýhodnejší moment pre znovudobytie Kastorie.⁹³² Vzhľadom k skutočnosti, že jej posádka tvorilo maximálne niekoľko stovák Normanov pod velením grófa z Brienne, aj byzantské oddiely určené na obliehanie mesta boli zrejme menej početné než počas predošlých ozbrojených konfrontácií. Tento predpoklad podporuje aj to, že v súvislosti s obliehaním Kastorie je okrem samotného cisára zmieňovaný už iba jeden ďalší vysoko postavený byzantský veliteľ - *kouropalatēs* Geórgios Palaiologos⁹³³, ktorý sa vyznamenal hrdinskou obranou Dyrrachia v roku 1081. Na základe toho je možné predpokladať, že výpravy sa zúčastnili iba tie oddiely, ktoré ešte na jar 1083 odviezol Alexios Komnénos so sebou priamo z Konštantínopola⁹³⁴, a že ostatné jednotky byzantskej armády; tj. *tagmata* z Tesálie a z Makedónie a Trákie sa pravdepodobne vrátili do svojich pôsobísk (Solún a Adrianopol), kde sa mohli nerušene venovať toľko potrebnému nahradzovaniu strát utŕžených v predošlých rokoch, a samozrejme aj výcviku.⁹³⁵ To isté zrejme platí aj pre oddiel Uzov, tureckých žoldnierov, a 7 tisíc Seldžukov, ktorý sa po víťazstve v bitke pri Larise zrejme vrátil naspäť do Malej Ázie.⁹³⁶ Celkový počet byzantských vojakov určených na dobytie mesta bol teda relatívne malý a nepresahoval 2 až 3 tisíc mužov. Tieto sily teda na čele z Alexiom Komnénom pripochodovali zo Solúna ku Kastorii a koncom augusta 1083 začali mesto obliehať. Kastoria má veľmi výhodnú polohu z hľadiska obrany, pretože celé mesto ležalo na šiji veľkého hornatého polostrova (s najvyššie položeným miestom vo výške 800 m. n. m.) vybiehajúceho

⁹³¹ Pozri text nižšie.

⁹³² Obliehanie tohto významného normanského oporného bodu býva bádateľmi tradične datované do novembra 1083. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 91; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Καστοριά*, s. 1260-1262; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 140. V skutočnosti pre tento prevládajúci názor nejestvuje priama opora v zachovaných písomných prameňoch. Práve naopak, z opisu Anny Komnény vyplýva, že obliehanie Kastorie bolo pomerne časovo náročným podujatím. Pozri text nižšie. Keďže je bezpečne známe, že sa Alexios Komnénos vrátil do Konštantínopola v piatok 1. decembra 1083 a len tesne tak stíhol narodenie svojej prvorodenej dcéry Anny nasledujúci deň (pozri poznámku č. 810 vyššie), a že cestou strávil niekoľko dní v Mosynopole v Trákii kvôli potrestaniu Paulikiánov (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 170), muselo obliehanie Larisy začať už oveľa skôr. Ako vhodný moment sa javí práve odchod Bohemunda do Aulonu v auguste 1083, ktorý bol výsledkom cisárových diplomatických aktivít počas pobytu v Solúne zameraných na nespokojných normanských veliteľov vojska spomínaných vyššie.

⁹³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 169.

⁹³⁴ Pozri text vyššie. Na operácie súvisiace s obliehaním bola určite Alexiom Komnénom využitá predovšetkým pechota. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 168: „ὁ ἀυτοκράτωρ (...) τὸ ὀπλιτικὸν αὐθις ἀνεκαλεῖτο“.

⁹³⁵ Je možné, že *tagmata* z Makedónie a Trákie si oddych príliš dlho neužili a dostali čoskoro novú úlohu. Pozri text a poznámku č. 1215 nižšie.

⁹³⁶ Pri obliehaní opevneného mesta by jednotky jazdných lukostrelcov boli z vojenského hľadiska úplne zbytočné.

do Kastorijského jazera. Prístup do mesta zo súše bol možný preto iba z jedného smeru, ktorý bol veľmi dobre zabezpečený silným mestským opevnením s troma bránami (pričom len stredná brána viedla do mesta).⁹³⁷

Alexios Komnénos si bol vedomý výhod, ktoré takto prirodzene silná obranná poloha poskytovala obrancom a preto nechal k mestu prepraviť aj drevené obliehacie stroje (*helepoleis*) a kameňomety (*petrobola mechanēmata*).⁹³⁸ Zároveň, aby ochránil cenné obliehacie stroje pred prekvapivými výpadmi obrancov, nechal obohnat' byzantský tábor drevenou palisádou, ktorá zároveň hermeticky

odrezala Kastoriu od pevniny.⁹³⁹ Spočiatku sa boj obmedzoval iba na ostreľovanie hradieb, ktorého cieľom bolo dosiahnuť ich poškodenie, či zrútenie. To sa Byzantíncom v skutočnosti aj po určitom čase podarilo dosiahnuť, avšak obrana Normanov bola tak zúrivá a odhodlaná, že následné útoky proti hradbám končili neúspechom.⁹⁴⁰ V tejto situácii Alexios Komnénos, aby predišiel zbytočným stratám v radoch svojho vojska, a aby ho v studenom a neprívetivom horskom údolí aj s jeho vojakmi nezastihla zima, vymyslel alternatívny plán. Jeho základom bolo premiestnenie početného oddielu vojakov pod velením Geórgia Palaiologa na polostrov, aby mohli zaútočiť na opevnenie Kastorie z nečakanej strany (tj. z východu od jazera), kde mali menej obrancov.⁹⁴¹ Za týmto účelom nechal cisár na povozoch dopraviť cez Moliskos⁹⁴² ku kastorijskému jazeru drevené člny a bárky (*akatia*),⁹⁴³ pochádzajúce pravdepodobne z údolia rieky Vardar.⁹⁴⁴ V predvečer finálneho útoku sa potom Palaiologovi vojaci prepravili cez jazeru na východný breh polostrova⁹⁴⁵, a odtiaľ sa pozdĺž hrebeňa

⁹³⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 168; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Καστοριά*, s. 1260; BÖHM, M.: *Flota*, s. 127. Zvyšky hradieb prehradzujúcich šiju sú dodnes viditeľné. Hlavná (stredná) brána stála až do roku 1949 na východnom konci dnešného námestia Davaki (plateia Davaki). Byzantský tábor s palisádou sa asi nachádzal niekde priamo oproti nej vo vzdialenosti cca. 200m (mimo dostrel obrancov) na úrovni dnešnej ulice 11. novembra (odos 11is Noemvriou).

⁹³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 168; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Καστοριά*, s. 1261; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 474; BÖHM, M.: *Flota*, s. 126.

⁹³⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 168.

⁹⁴⁰ Tamže; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Καστοριά*, s. 1261; BÖHM, M.: *Flota*, s. 126.

⁹⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 168; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Καστοριά*, s. 1261.

⁹⁴² Poloha tejto lokality je známa, avšak predpokladá sa, že sa nachádzala medzi Pelagoniou a Moglenami v údolí Čiernej rieky (Crna reka), pravobrežného prítoku Vardaru, v dnešnej republike Makedónia. KRAVARI, V.: *Macédoine*, s. 302.

⁹⁴³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 168; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, A. A.: *Καστοριά*, s. 1261; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 474; BÖHM, M.: *Flota*, s. 126.

⁹⁴⁴ M. Böhm vyslovil domnienku, že spomínané plavidlá mohli patriť k vojenským člnom z provincie Thessaloniké používaným na patrolovanie toku Vardaru. BÖHM, M.: *Flota*, s. 130. Tento bádateľ však nevzal do úvahy skutočnosť, že člny boli dopravené od Vardaru cez Moliskos (pozri poznámku č. 940 vyššie), čo by naznačovalo, že patrili skôr pod správu provincie Boulgaria. Je však veľmi pravdepodobné, že sa jednalo o naráchlo zabavené rybárske bárky bez akejkoľvek spojitosti s byzantskými vojenskými štruktúrami.

⁹⁴⁵ Z toho vyplýva, že všetci Normani sa sústredili vnútri mestských hradieb a zvyšok polostrova už nebol pod ich priamou kontrolou, čo by zároveň predstavovalo ďalšiu indíciu toho, že normanská posádka bola pomerne málo

nepozorovane priblížili k východnej časti hradieb mesta. Na druhý deň ráno za svtania Alexios Komnénos vydal povel k útoku, a Byzantínci zaútočili na prekvapených Normanov zároveň z oboch strán.⁹⁴⁶ Normani síce koordinovaný útok z oboch strán opätovne odrazili, ale aj tak radových vojakov a nižších veliteľov demoralizoval natoľko, že aj napriek oduševnenému povzbudzovaniu grófa z Brienne sa rozhodli vydať Kastoriu do rúk cisára.⁹⁴⁷ Väčšina normanskej posádky následne prešla do byzantských služieb⁹⁴⁸ a nakoniec sa do Aulónu k Bohemundovi vrátil iba osamotený *comestabulus* gróf z Brienne.⁹⁴⁹ V dôsledku správ o kapitulácii Kastorie prešiel neskôr do byzantských služieb aj s oddielmi po svojím velením aj Peter z Aulps.⁹⁵⁰

Vývojom udalostí deprimovaný Bohemund opustil zvyšky normanského vojska a najneskôr v novembri 1083⁹⁵¹ sa prepravil z Aulónu za otcom do južnej Itálie, resp. na jeho dvor do Salerna, aby mu osobne popísal nezdar celého podujatia.⁹⁵² Alexios Komnénos sa

početná. Za miesto pristátia Palaiologovho oddielu sa dodnes pokladá malý záliv v blízkosti dnešného kláštora Panagia Mauriotissa. Podľa tradície a názorov niektorých bádateľov bol tento kláštor založený práve počas vlády Alexia Komnéna, práve na pamiatku znovuzískania Kastorie. Jestvujú však aj opačné názory, pozri: ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1261, 1263-1265.

⁹⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 169; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1261.

⁹⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 169; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1262; BÖHM, M.: Kastoria, s. 15; BÖHM, M.: *Flota*, s. 128.

⁹⁴⁸ Všetci Normani, ktorí si vybrali službu v byzantskom vojsku sa mali zhromaždiť pri cisárskej zástave umiestnenej v blízkosti kostola sv. Juraja v Kastorii. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 169; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 474. Tento kostol sa nachádza vo východnej časti dnešného mesta Kastoria, v 11. storočí sa však nachádzal mimo hradieb. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1262. Niekedy v tomto období už možno do cisárskych služieb vstúpili aj ďalší Normani, hoci nie vždy to súviselo s popisovaným konfliktom. Znami sú napríklad štyria bratia Hugo, Raoul, Richard a Goislenus (synovia Roberta z Igé), ktorí koncom roka 1082 spáchali v Normandii vraždu a následne radšej opustili krajinu. MÉNAGER, L.-R.: *Inventaire*, s. 340.

⁹⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 169; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 281; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1262; BÖHM, M.: Kastoria, s. 15; BÖHM, M.: *Flota*, s. 129; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 474.

⁹⁵⁰ BÖHM, M.: Kastoria, s. 15-16. Je však možné, že Peter z Aulps vstúpil do služieb byzantského cisára o dosť neskôr, a to po smrti Róberta Guiscarda na Kefalónii v júli 1085, pretože ho Ordericus Vitalis zmieňuje ako jedného z Guiscardových vazalov, ktorí verne zotrvali po jeho boku až do úplného konca. ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 34.

⁹⁵¹ Tento predpoklad vychádza z odhadovaného dátumu dobytia Kastorie Byzantíncami, ku ktorému podľa F. Chalandonu a A. Glavinasa došlo buď koncom októbra, alebo začiatkom novembra 1083. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 91; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 281; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Καστοριά, s. 1262. Pozri tiež: YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 21; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 153. Iný pohľad na to má G. Theotokis, ktorý Bohemundov odchod do južnej Itálie kladie na jar 1084. Pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 179.

⁹⁵² LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 173; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 154. To by znamenalo, že obliehanie Kastorie nebola taká ľahká a krátkodobá záležitosť, za akú ju doteraz považovali niektorí bádatelia. Pozri napríklad: SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 62. Stačí vziať do úvahy dôkladné prípravy Byzantíncov pred samotným obliehaním (vybudovanie opevneného tábora s palisádou na izoláciu mesta, nasadenie obliehacích strojov a kameňometov), alebo neskoršiu prepravu člnov až od rieky Vardar na povozoch, ktorá určite zabrala mnoho času. Pozri text vyššie. Podľa Orderica Vitala k Bohemundovu návratu prispela aj skutočnosť, že v predošlých bojoch utŕžil bližšie nešpecifikované zranenie. Počas rekonvalescencie v Salerne sa Bohemund vraj takmer stal obeťou jedu podávaného doktormi na príkaz nevlastnej matky Sikelgaity. Pozri: ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 30.

triumfálne vrátil do byzantského hlavného mesta, do ktorého vstúpil 1. decembra 1083.⁹⁵³ S priebehom operácií proti Bohemundovi v roku 1083 mohol byť nanajvýš spokojný; podarilo sa mu zachrániť Larisu, poraziť dovtedy nezastaviteľných Normanov, pomocou diplomacie získať nových spojencov a rozložiť Bohemundovo vojsko, a do príchodu zimy zatlačiť Normanov späť do Epiru na pobrežie Egejského a Jadranského mora. Možnosť, že by Normani mohli ohroziť Solún, alebo dokonca samotný Konštantínopol, ktorá bola iba pár mesiacov predtým hrozivo reálna, pominula. Benátčania aj naďalej prisľúbili strážiť vody Otrantskej úžiny. Bohemund, a hlavne pôvodca celého útoku proti Byzantskej ríši Róbert Guiscard, sa obaja nachádzali v južnej Itálii, pričom Guiscarda najprv naplno zamestnávali potlačenie povstania proti jeho osobe v Apúlii a neskôr obrana záujmov pápeža Gregora VII. proti vojenskej intervencii rímsko-nemeckého cisára Henricha IV. Zo silného expedičného normanského vojska ostali iba demoralizované zvyšky sústredené v Dyrrachiu, Aulone a na ostrove Korfu.⁹⁵⁴ Dni prítomnosti Normanov na byzantskej pôde sa zdali byť definitívne zrátané.

IV. 3. 3. Tretia fáza vojny – posledný útok Róberta Guiscarda (1084-1085)

Nech už sa Róbert Guiscard snažil akokoľvek, neodkladné záležitosti v Ríme si vyžadovali jeho plnú pozornosť až do júla 1084, kedy sa konečne vrátil do Salerna.⁹⁵⁵ Pritom z jeho pohľadu každý mesiac navyše dával byzantskému cisárovi Alexiovi Komnénovi nielen možnosť postupne likvidovať posledné ohniská normanského odporu v Epire, ale navyše mu umožňoval kontinuálne posilňovať svoju pozíciu na cisárskom tróne v Konštantínopole. Skutočne, Alexios Komnénos ovenčený víťazstvom pri Larise a dobytím Kastorie sa počas návratu do hlavného mesta v novembri 1083 rozhodol vysporiadať s neposlušnými Paulikiánmi, na ktorých vzápätí dopadli ťažké represívne opatrenia.⁹⁵⁶ Po príchode do Konštantínopola musel znovu čeliť obvineniam a „šepkavej propagande“, ktoré mali príčinu v predošlom vyvlastňovaní nevyužívaného liturgického náčinia z majetkov ortodoxnej cirkvi.⁹⁵⁷ Za týmto účelom zvolal na prelome rokov 1083 a 1084 zasadnutie do cisárskeho paláca v Blachernách, aby obhájil svoje núdzové opatrenia pred civilnými aj cirkevnými elitami

⁹⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 184; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 91; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Καστοριά*, s. 1262-1263.

⁹⁵⁴ YEWDALE, R. B.: *Bohemond*, s. 22.

⁹⁵⁵ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 154. Pre stručný popis Guiscardovej činnosti od jari 1082 až do leta 1084, ktorej popis už leží mimo rámec tejto práce, pozri: LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219-222; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 450-468.

⁹⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 170-171.

⁹⁵⁷ Pozri text vyššie.

Byzantskej ríše.⁹⁵⁸ Povest' nedávneho víťaza nad Normanmi mu však umožnila aj tieto kritické chvíle úspešne ustáť. Zároveň približne v tej istej dobe došlo k odhaleniu sprisahania proti cisárovej osobe, na ktorom sa v priebehu jesene podieľali niektorí nemenovaní senátori a vojenský velitelia, ako aj vyššie zmieňovaný Raoul z Pontoise, ktorý prešiel do byzantských služieb na jeseň roku 1082.⁹⁵⁹ Aj v tomto prípade politickému prežitiu Alexia Komnéna významne napomohli jeho úspechy proti Normanom, pretože sprisahanie bolo pomerne rýchlo vyvrátené, hlavní organizátori poslaní do vyhnanstva, a ich majetok skonfiškovaný.⁹⁶⁰

Keďže predošlé vojenské operácie z rokov 1081-1083 nadmieru vyčerpali byzantské pozemné sily, rozhodol sa začiatkom roka 1084 Alexios Komnénos konečne vrhnúť do boja zvyšky byzantského loďstva, ktoré od jeho nástupu na trón prechádzalo postupnou obnovou. Ako už bolo spomenuté vyššie, v čase prvého normanského útoku na byzantské územia v Epire byzantské loďstvo pravdepodobne pozostávalo už len z niekoľkých dromón patriacich do stavu cisárskej eskadry (*basilikon dromōnion*) a možno aj ďalších niekoľko plavidiel centrálnej konštantínopolskej flotily v Konštantínopole (maximálne 12 až 20 plavidiel v rôznom technickom stave a stupni bojaskopnosti).⁹⁶¹ Veliteľom loďstva (*droungarios tou stolou*/

⁹⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 171-172; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἐπισ*, s. 87; АРУТЮНОВА, В. А.: К вопросу о взаимоотношениях Византии с Печенегами и Половцами во время норманской кампании. *ВВ*, 33, 1972, s. 117, 119.

⁹⁵⁹ Jeho účasť na sprisahani predpokladá J.-C. Cheynet. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 94. Pozri text vyššie.

⁹⁶⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 173; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 736; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 94.

⁹⁶¹ Zjavný vtedajší úpadok flotily sa prejavuje napríklad aj v tom, že z tohto obdobia nie je známy žiaden veliteľ loďstva (*droungarios tōn ploimōn*), okrem vyššie zmieňovanej informácie, že Nikéforos III. Botaneiatés znovu obsadil tento post v roku 1078. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 270-271. Pozri tiež: AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 158-159. Zo sigilografického materiálu je publikovaná pečať istého *droungaria tōn ploimōn* Konštantína neznámeho z písomných prameňov, ktorý zastával čestný dvorský titul *bestarchēs*. Priezvisko nie je známe, a pečať je datovaná do tretej štvrtiny 11. storočia, každopádne však pred rokom 1085, kedy Alexios Komnénos vytvoril novú vrchnú veliteľskú pozíciu (*megas doux tou stolou*). Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 379-380. Nie je však isté, že tento Konštantín bol práve oným veliteľom loďstva vymenovaným Nikéforom Botaneiatom, resp. Alexiom Komnénom. Pozri tiež poznámku č. 274 vyššie. V priebehu leta 1081 mohla mať cisárska eskadra tri až päť plavidiel, a podobný počet mali aj jednotlivé eskadry centrálnej konštantínopolskej flotily. Je tiež možné predpokladať, že cisársku eskadru úpadok celého loďstva nijako nepostihol (z dôvodu jej neustáleho používania byzantskými cisármi v tomto období). Odhadnúť počet stále bojaskopných plavidiel podriadených centrálnej flotile v Konštantínopole je ešte zložitejšie. Určitým vodítkom by mohli byť udalosti počas komnénovského prevratu začiatkom apríla 1081, ktorého sa vďaka intervencii Geórgia Palaiologa účastnili všetky zostávajúce lode byzantského loďstva. Pôvodne mali tieto plavidlá rozkaz od Nikéfora Botaneiatu previezť čo najrýchlejšie do Konštantínopola Nikéfora Melisséna, ktorý mal po spomínanom cisárovi nastúpiť na trón. Geórgios Palaiologos ale presvedčil nemenovaného *spatharia* a veliteľa týchto lodí, aby sa dal do služieb Alexia Komnéna. Lode potom zablokovali morské spojenie naprieč Bosporom medzi maloázijským brehom (, kde sa pri meste Damalis nachádzalo vojsko Nikéfora Melisséna) a konštantínopolskými prístavmi, a výrazne tak prispeli ku konečnému úspechu Komnénovcov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 82; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 158; BÖHM, M.: *Flota*, s. 108-110. Prítomnosť *spatharia* pravdepodobne indikuje prítomnosť veliteľa cisárskej eskadry, keďže sa nápadne podobá na titul udeľovaný k tejto veliteľskej funkcii (*prōtospatharios tēs fialēs*, pozri text ako aj poznámku č. 171 vyššie). Je však zjavné, že na akcii sa muselo podieľať aj niekoľko ďalších lodí z centrálnej konštantínopolskej flotily, keďže päť lodí cisárskej eskadry by zrejme nedokázalo zablokovať všetky veľké konštantínopolské prístavy (napríklad Juliánov prístav a Teodóziov prístav) a ešte zároveň zaistiť prepravu Nikéfora Melisséna s ozbrojeným sprievodom do Konštantínopola. Čisto teoreticky teda boli potrebné ešte najmenej tri ďalšie eskadry po tri až päť lodí konštantínopolskej flotily, aby bolo možné tieto úlohy realizovať. Byzantské loďstvo v tomto období teda

droungarios tōn ploimōn) sa na cisárov rozkaz stal možno už v priebehu apríla 1081 jeho najmladší brat Nikéforos Komnénos, ktorý zároveň obdržal vysoký dvorský titul *sebastos*.⁹⁶² Na prelome jari a leta 1081 však existujúce byzantské lode neboli napriek kritickej situácii nasadené⁹⁶³, pretože by pre benátsku eskadru, ktorej pomoc Alexios Komnénos zabezpečil vďaka promptným diplomatickým jednaniam, predstavovali pomoc nanajvyš symbolickú. V priebehu nasledujúcich rokov sa cisár obrátil na veľmi skúseného vojaka a námorného veliteľa „vo výslužbe“, ktorým bol (*prōto?*)*kouropalatēs* Michal Maurix.⁹⁶⁴ Oboch mužov spájala osobná známosť datujúca sa ešte do rokov pred Alexiovým nástupom na trón (1076).⁹⁶⁵ Maurix sídliači v Heraklei Ponskej na maloázijskom brehu Čierneho mora navyše podľa všetkého aj po skončení svojej aktívnej služby (1078) vydržoval z vlastných finančných prostriedkov malú súkromnú armádu určenú predovšetkým na ochranu svojich veľkostatkov pred lúpežnými nájazdmi Seldžukov.⁹⁶⁶ Preto nie je vôbec prekvapujúce, že cisár menoval veliteľom skromných byzantských námorných síl, ktoré mali po boku Benátčanov vyplávať do

mohlo odhadom pozostávať z 12 až 20 bojaskopných plavidiel, čo však bolo v porovnaní so 150 loďami normanskej flotily (resp. 50 galérami a 100 dopravnými plavidlami, pozri text vyššie) žalostne málo.

⁹⁶² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 96; GUILLAND, R.: *Marine*, 1951, s. 220. Nikéforos Komnénos aj vďaka mladému veku necelých 20 rokov (narodil sa približne v roku 1062, pozri: ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 118) veľmi pravdepodobne nemal žiadne skúsenosti s vedením námorného boja a jeho nominácia bola teda len čisto mocensko-politická. Pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 232-233.

⁹⁶³ AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 179-180. V nasadenie byzantského loďstva na čele s Maurixom aj v roku 1081 veria na základe pomýlených a zavádzajúcich zmienok Anny Komnény napríklad P. Stephenson a G. Theotokis. STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 168; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180. O skutočnom stave byzantského loďstva v roku 1081 pozri text ako aj poznámku č. 959 vyššie.

⁹⁶⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 124: „ὁ Μαύρις μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἀπέπλευσε στόλον“; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240: „*Classis Alexinae dux Mabrica venerat.*“; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 100; BÖHM, M.: *Flota*, s. 94-95, 221-222; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180. Michal Maurix predstavoval pravdepodobne v tom čase jediného skúseného a lojálneho admirála, ktorého mohol Alexios Komnénos zveriť do rúk velenie nad základom znovuzrodeného byzantského loďstva. AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 163. Maurix nepochádzal z aristokratickej rodiny. NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 197. Jeho úspešná námorná kariéra začala približne v polovici 11. storočia a prvou významnou pozíciou, ktorú zastával bol post stratéga na ostrove Chios. V priebehu 60-tych a 70-tych rokov sa už ako *bestarchēs kai katepanō Dyrrachiou* (od 1068 s titulom *magistros*) zúčastnil námorných aj pozemných bojov proti Normanom v južnej Itálii a roku 1067 dokonca Normanom vyrval z rúk kontrolu nad prístavmi Brindisi a Otranto. V roku 1070 velil obrane Otranta proti silám Róberta Guiscarda. Potom bol prevelený do Malej Ázie. Jeho posledným oficiálnym pôsobiskom pred odchodom na odpočinok bola v rokoch 1077 až 1078 Antiochia v Sýrii (kde pôsobil ako *kouropalatēs kai doux*). Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 196-198. Maurix je pomerne známy aj zo sigillografického materiálu, pozri: NESBITT, J. W. - OIKONOMIDES, N.: *Catalogue*, vol. 2, s. 125; JORDANOV, I.: *Corpus* 1, s. 74; JORDANOV, I.: *Corpus* 2, s. 278; JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 423-424, 492. V čase, keď ho Alexios Komnénos vymenoval za veliteľa byzantskej flotily mohol mať približne 60 až 70 rokov a je tiež možné, že mu pri tejto príležitosti udelil vyšší dvorský titul *prōtokouropalatēs*. K udeleniu titulu pozri: SEIBT, W.: *Bleisiegeln*, s. 168-171.

⁹⁶⁵ NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé*, s. 197-199.

⁹⁶⁶ Tamže. H. Ahrweilerová, J. H. Pryor a M. Böhm na základe Bryenniovej zmienky o súkromnom vojsku predpokladajú, že Maurix mal tiež k dispozícii aj privátnu námornú eskadru. Pozri: AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 162-163; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 100; BÖHM, M.: *Flota*, s. 95; BÖHM, M.: Konstantynopolitánska eskadra cesarska v dobie panovania Komnenów (1081-1185). In: LESZKA, M. – MARINOW, K. (eds.): *Miasto na skrzyżowaniu mórz I kontynentów. Wczesno- i średnobizantiński Konstantynopol jako miasto portowe*. Byzantina Lodziensia XXIII, Łódź 2017, s. 49. S týmto veľmi lákavým predpokladom, ktorý nemá žiadnu oporu v písomných prameňoch, nie je možné súhlasiť.

boja proti Normanom, práve jeho. Jadro novovytváraného byzantského loďstva doplnené o zajaté, alebo preňaté pirátske plavidlá (zrejme aj s posádkami)⁹⁶⁷, však nebolo určite akcieschopné ihneď. Navyše boje v rokoch 1082 až 1083 sa poväčšinou odohrávali v balkánskom vnútrozemí, čo možnosť zásahu obnovovaného byzantského loďstva vylučovalo. Vhodný moment nakoniec nastal na jar roku 1084, kedy sa byzantská flotila konečne pripojila k Benátčanom strážiacim epirské brehy už od jesene predošlého roku.⁹⁶⁸ Základňou spojeného byzantsko-benátskeho loďstva sa stal ostrov Korfu.⁹⁶⁹

Zloženie a početná sila byzantských námorných síl nie sú známe. Na základe roztrúsených útržkovitých zmienok v prameňoch je však možné skonštatovať, že byzantské lode evidentne predstavovali slabšiu zložku spojenej byzantsko-benátskej flotily, a to zrejme aj čo do počtu, ako aj čo do veľkosti nasadených plavidiel, ktoré boli isto menšie než plavidlá Benátčanov. Na základe vyššie spomínaných odhadov počtu schopných plavidiel centrálnej konštantínopolskej flotily a cisárskej flotily a skutočnosti, že Alexios Komnénos nechal v priebehu rokov 1081 až 1084 urýchlene postaviť niekoľko ďalších nových plavidiel⁹⁷⁰, je možné predpokladať, že k Benátčanom sa pripojilo najviac 30 byzantských vojnových lodí. Ako už bolo spomenuté vyššie, na palubách tejto rôznorodej a nie príliš zohranej flotily slúžili čo do zloženia rovnako pestré posádky (pozostávajúce čiastočne zo skúsených námorníkov, ktorí v byzantskej flotile slúžili už pred rokom 1081, z čerstvých regrútov, a pirátov v cisárskych službách), čo už pred začatím bojov znižovalo jej bojovú hodnotu a celkovú kvalitu.⁹⁷¹ Ohľadom typového zloženia tejto flotily je možné sa domnievať, že drvivá väčšina

⁹⁶⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176. Anna Komnénova o pôvode týchto pirátov mlčí, ale vzhľadom k tomu, že museli pochádzať z vôd v okolí byzantského hlavného mesta (tj. Egejského mora), jednalo sa pravdepodobne o bývalých byzantských námorníkov, resp. obyvateľov egejských ostrovov, ktorí sa dali na pirátstvo. BÖHM, M.: *Flota*, s. 130. Normani takisto využívali služby pirátov, avšak pochádzajúcich primárne z oblastí susediacimi s južnou Itáliou, tj. dalmátskeho pobrežia Jadranu.

⁹⁶⁸ NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58. Tomuto datovaniu intervencie byzantskej flotily zdanlivo protirečí Anna Komnénova, ktorá vo svojom diele účinkovanie byzantskej flotily na čele s Maurixom kladie na prelom rokov 1081 a 1082, resp. do jari 1082. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 124. Vzhľadom k dôvodom vysvetleným vyššie je takéto datovanie nereálne, a spomínaný popis predstavuje ďalší z mnohých prípadov, kedy Anna Komnénova nezoradila svoje výpisky v chronologicky správnom poradí. Takisto spoločné akcie spojeného byzantsko-benátskeho loďstva v priebehu roka 1084 potvrdzuje svedectvo Viliama z Apúlie, ktorého narácia zachovala korektné chronologické poradie hlavných udalostí tejto fázy byzantsko-normanskej vojny. Pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240, 244. K rovnakému záveru dospel aj E. Kislínger. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 141. Pozri tiež: BÖHM, M.: *Flota*, s. 131.

⁹⁶⁹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 240; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58; BÖHM, M.: *Flota*, s. 131.

⁹⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: *Παράδοση*, s. 136.

⁹⁷¹ Napriek tomu Anna Komnénova tvrdí, že na palubách lodí sa nachádzali ozbrojenci „skúsení v námorných bojoch“. Zrejme mala na mysli veteránov, ktorí v byzantskom loďstve slúžili aj pred rokom 1081. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176; BÖHM, M.: *Flota*, s. 130.

plavidiel boli zrejme dromóny (*chelandia*),⁹⁷² resp. menšie veslice (*galeai*),⁹⁷³ doplnené niektorými pôvodne obchodnými plavidlami, ktoré zastávali úlohu zásobovacích plavidiel.⁹⁷⁴

Spojená byzantsko-benátska flotila ovládla v jarných mesiacoch roku 1084 vody okolo epirských brehov a takmer úplne prerušila námorné spojenie normanských posádok v Epire s južnou Itáliou.⁹⁷⁵ Táto izolácia potom umožnila byzantským pozemným silám v spolupráci s loďstvom opätovne ovládnuť všetky územia v Epire (Butrint a hlavne Aulón) s výnimkou citadely v Dyrrachiu a citadely na ostrove Korfu, ktoré Normani stále urputne bránili.⁹⁷⁶ Pravdepodobne koncom jari 1084 sa Benátčania vrátili do Benátok.⁹⁷⁷ V oblasti zrejme naďalej zotrvala byzantská flotila, aby poskytovala aspoň základné námorné krytie epirských brehov, ako aj mobilné priezvedné sily v prípade nového normanského útoku. Byzantský cisár nakoniec odhadol úmysly Róberta Guiscarda pomerne presne. Normanský vojvoda sa vrátil do Salerno len v júli 1084, a hoci väčšina priaznivého obdobia pre obnovenie útoku na Byzantskú ríšu už pominula, Guiscard nehodlal nečinne čakať až do jari roku 1085. Okamžite začal s prípravami nového ťaženia, ktoré si v ničom nezadalo s prípravami z roku 1081 popísanými vyššie. Hlavným motívom, ktorý nepochybne poháňal vojvodovo rýchle a energické jednanie, bola snaha zamedziť pádu dvoch posledných normanských oporných bodov v Epire, tj. citadiel v Dyrrachiu a na ostrove Korfu, ktoré už obliehali byzantské oddiely.⁹⁷⁸

Na svoj druhý pokus o dobytie byzantských území na Balkáne musel Róbert Guiscard vystrojiť prakticky úplne novú flotilu, keďže tá predošlá bola zdecimovaná v námorných bojoch proti Benátčanom, resp. v predvečer bitky pri Dyrrachiu v októbri 1081.⁹⁷⁹ Podľa Viliama

⁹⁷² Hoci Anna Komnena ich anachronicky označuje antickými termínmi *diēreis* a *triēreis*. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176. Pravdepodobne táto kategória lodí bola v normanských latinských prameňoch označovaná ako *chelandia*. Pozri: GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244: „*Innumeras bello Danai duxere chelindros.*“

⁹⁷³ Táto kategória menších, rýchlych a pohyblivých veslíc s jedným radom vesiel by sa mohla skrývať pod označením „pirátske lode“ v texte Anny Komnény. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176.

⁹⁷⁴ Tie sa v texte Anny Komnény vôbec nespomínajú, ale ich prítomnosť v zostave byzantského loďstva vzhľadom k dobovým zvyklostiam je viac než istá.

⁹⁷⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 124.

⁹⁷⁶ KISLINGER, E.: Notizen, s. 141-142; PRINZING, G.: Epirus, s. 11; ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Τα βυζαντινά Επτάνησα 11^{ος} – αρχές 13^{ου} αιώνα. Το ναυτικό θέμα Κεφαλληνίας στην Υστεροβυζαντινή περίοδο*. Atény 1986, s. 22. Naproti tomu J. H. Pryor nesprávne predpokladá, že oba Dyrrachion a Korfu boli v tomto čase už v rukách Byzantíncov. PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 100. Podobne aj D. M. Nicol a G. Loud (Dyrrachion): NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 219. Presný moment, kedy Byzantínci znovu získali prístavy Aulón a Butrint nie je známy. Bojového ducha miestneho obyvateľstva na ostrove Korfu malo podnietiť povýšenie miestneho biskupstva na metropoliu, ktoré Alexios Komnénos inicioval pravdepodobne v tomto čase. ΧΑΡΙΖΑΝΗΣ, Γ.: Νικόλαος, s. 203.

⁹⁷⁷ Keďže v jeseni 1084 musel Alexios Komnénos Benátčanov kvôli správam o hrozíacom normanskom útoku povolať naspäť. Pozri text nižšie.

⁹⁷⁸ YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 63; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 474; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 179.

⁹⁷⁹ Pozri text vyššie. Napriek tomu nie je nutné sa domnievať, že bol Róbert Guiscard nútený postaviť celú normanskú flotilu úplne odznova. Prvej výpravy sa totiž zúčastnila len jej časť, a podľa niektorých indícií nechal

z Apúlie tvorilo normanskú flotilu, ktorá mala za úlohu bezpečne prepraviť nové expedičné vojsko do Epiru, celkovo 120 lodí⁹⁸⁰, tj. o tri desiatky plavidiel menej než počas prvého útoku. Avšak v protiklade s nedávnymi tvrdeniami⁹⁸¹ iba nanajvýš 20 lodí z tohto počtu predstavovalo preukázateľne vojnové veslice⁹⁸², pričom zvyšok tvorili civilné lode upravené na vojenské účely, ďalej transportné plavidlá, medzi ktorými sa tiež nachádzal neznámy počet špecializovaných lodí na prepravu koní.⁹⁸³ Miestom zhromaždenia flotily a celého vojska ako aj zásob určených pre výpravu sa v auguste 1084 stal prístav Tarent.⁹⁸⁴ Početná sila Guiscardovho expedičného zboru sa taktiež v žiadnom písomnom prameni nedochovala⁹⁸⁵, a keďže nepoznáme ani presné pomery medzi transportnými plavidlami a špeciálnymi loďami na prepravu koní, nie je možný ani približný odhad, tak ako v prípade prvého útoku proti byzantským územiám na Balkáne. Napriek tomu je logický predpoklad, že početná sila normanského vojska bola určite menšia ako v prípade prvej výpravy a nedávne odhady kolíšu medzi počtom 6 až 15 tisíc mužov⁹⁸⁶, a v rámci toho asi 600 rytierov.⁹⁸⁷ Vzhľadom ku skutočnosti, že len nedávno pred tým sa Róbert Guiscard vrátil z vojenskej výpravy, počas ktorej „oslobodil“ pápeža Gregora VII. a vyplienil Rím⁹⁸⁸, a väčšinu týchto síl zhromaždených

Guiscard spáliť v predvečer bitky pri Dyrrachiu len transportné lode, avšak nie vojnové veslice. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 131. Navyše mal normanský vojvoda stále možnosť chýbajúce lode jednoducho skonfiškovať a zaradiť ich do vojenskej služby. V tomto smere je možné chápať aj Malaterrovo svedectvo, že lode sa pre novú výpravu zhromažďovali z celej „Apúlie, Kalábrie a Sicílie.“ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589. Stavba nových plavidiel by totiž vyžadovala oveľa viac času na prípravu, a ten Guiscard rozhodne nemal v lete 1084 k dispozícii.

⁹⁸⁰ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; STANTON, Ch. D.: *Power*, s. 127; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 55; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178. D. M. Nicol uvádza nesprávne 150 lodí. NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58. Zrejme tento chybný údaj prebral od F. Chalandonu. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 91; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282.

⁹⁸¹ Napríklad E. Filippou sa domnieva, že spomínaný počet 120 lodí sa vzťahuje len na vojnové veslice, čo je vyslovene absurdné. Pozri: ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 140.

⁹⁸² Tento záver vyplýva z neskoršieho rozdelenia normanských vojnových veslíc na štyri eskadry po piatich plavidlách. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158. G. Theotokis sa mylne domnieva, že ich bolo 25. Pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178.

⁹⁸³ R. Bünemann vyslovil predpoklad, že veľké množstvo lodí zrejme Guiscardovi poskytlo mesto Amalfi, vďaka čomu dokázal zhromaždiť 120 lodí v tak krátkom čase. Motívom kupcov z Amalfi k spojenectvu s Normanmi ani tak nemusel byť fakt, že mesto sa nachádzalo v područí Normanov, ako skôr rivalita s jeho najväčšími obchodnými konkurentami – Benátčanmi. Pozri: BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155.

⁹⁸⁴ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 242; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 55. Ohľadne zhromaždiska všetkých síl a východiskového bodu celej výpravy panuje na základe svedectiev prameňov tak trochu rozpor, pretože Malaterra uvádza, že vojsko a loďstvo sa zhromažďilo v Otrante, ktorý bol miestom zhromaždenia normanských síl aj na jar roku 1081. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589. To isté stanovisko zastáva aj Anna Komnena. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176. Lupus Protospatharius uvádza ako východisko celej výpravy Brindisi. LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46. Napriek tomu sa najdôveryhodnejším javí údaj Viliama z Apúlie. Pozri tiež poznámku č. 1003 nižšie.

⁹⁸⁵ SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 63.

⁹⁸⁶ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 140-141, poznámka č. 28. Pozri tiež: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178-179.

⁹⁸⁷ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178-179.

⁹⁸⁸ Pre podrobný opis týchto udalostí pozri: BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 135-149. V rámci tejto výpravy malo Guiscardovo vojsko spolu s posilami poslanými Guiscardovým bratom Rogerom zo Sicílie 3 tisíc jazdcov a asi 10 tisíc pešiakov. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 177-178.

v máji 1084 bol nútený po návrate v júli 1084 prepustiť⁹⁸⁹, pravdepodobnejší bude celkom iste ten prvý a nižší odhad.

Vrchným veliteľom tohto druhého pokusu o uchvátenie byzantských území na Balkáne bol prirodzene znovu Róbert Guiscard, avšak tentokrát si so sebou na výpravu hodlal vziať všetkých svojich dospelých synov, tj. Bohemunda, Rogera Borsu, Róberta, a Guida (Gui).⁹⁹⁰ V priebehu ťaženia (pravdepodobne až na jar 1085)⁹⁹¹ sa k nim pripojila aj Guiscardova manželka a matka troch mladších synov Sikelgaita.⁹⁹² Ohľadne ďalších nasledovníkov z radov normanskej juhoitalskej šľachty, ktorí sa zúčastnili na tejto výprave, sa nezachovali žiadne presnejšie údaje, a hoci sa na viacerých miestach spomínajú normanskí grófi a baróni, drvivá väčšina nie je uvedená menovite. Výnimku predstavujú najbližší Guiscardovi príbuzní; rebel z rokov 1082 až 1083 a Guiscardov synovec Geoffroi z Conversana⁹⁹³, ktorý bol k účasti na výprave donútený, aby nemohol v jeho neprítomnosti zorganizovať ďalšie nebezpečné povstanie. Tento raz sa útoku proti Byzancii zúčastnil aj ďalší Guiscardov synovec Róbert z Loritella⁹⁹⁴, ďalej jeho švagar Odobonus (dobrotivý Odo) Markíz⁹⁹⁵ a gróf Hugo Monoculus (Jednooký) z Chiaromonte.⁹⁹⁶ Znovu sa tiež v radoch normanského vojska ocitol aj Guiscardov čerstvý zať Viliam z Grandmesnilu.⁹⁹⁷ Každopádne je možné predpokladať, že v protiklade

⁹⁸⁹ BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 154.

⁹⁹⁰ YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 474; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178. Najmladší Gui sa však mohol pripojiť k výprave aj neskôr, pretože je menovite zmieňovaný až s operáciami na jar roku 1085, pozri text nižšie.

⁹⁹¹ Pozri text nižšie.

⁹⁹² To by pravdepodobne znovu naznačovalo, že spolu s ňou sa výpravy vo finálnej fáze výpravy zúčastnili – tak ako v roku 1081 - aj milície a jej osobný ozbrojený sprievod zo Salerna. Pozri text vyššie a tiež: ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 30: „[Sikelgaita] *conuocatis parasitis suis cum reliquis Langobardis*“, a tamže, s. 32.

⁹⁹³ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 32; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 155; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178. Pozri text vyššie.

⁹⁹⁴ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 32; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 155. Robert z Loritella ako verný a spoľahlivý vazal Róberta Guiscarda ostal v roku 1081 v južnej Itálii, aby pomáhal Rogerovi Borsovi so správou Apúlie a Kalábrie v neprítomnosti jeho otca. Pozri text vyššie. V súvislosti s jeho prítomnosťou v tejto výprave sa natíska otázka, koho Guiscard poveril správou vojvodstva tento raz, keď sa na jar 1085 k výprave pripojila aj jeho žena Sikelgaita. Je možné, že tým správcom sa stal Girard z Buonalberga, ktorý bol už v roku 1081 druhým poručníkom Rogera Borsu. Pozri text vyššie.

⁹⁹⁵ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 32; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 155. Odobonus Marchisus (Markíz) a jeho príbuzenský vzťah ku Guiscardovi nie je doteraz úplne vyjasnený. Podľa všetkého mal za manželku menej známu Guiscardovu dcéru (udávanú na inom mieste aj ako sestru) nazývanú Ema. Manželia mali dvoch synov Viliama a Tankreda, ktorí sa obaja vybrali s Bohemundom v roku 1096 na prvú križiacku výpravu. Viliam padol v bitke pri Dorylaui a Tankred neskôr v čase Bohemundovej neprítomnosti a potom po jeho smrti vládol v Antiochii. BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 253. Pozri tiež: JAMISON, E.: Some Notes on the *Anonymi Gesta Francorum*, with Special Reference to the Norman Contingent from South Italy and Sicily in the First Crusade. In: *Studies in French Language and Medieval Literature presented to Professor Mildred K. Pope*. Manchester 1939, s. 195-196.

⁹⁹⁶ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 32. Chiaromonte leží na juhu Apúlie (podľa dnešného administratívneho delenia už v Lukánii). Manželkou Huga bola Gimarga. Po roku 1085 sa gróf Hugo z Chiaromonte zaradil k prívržencom Bohemunda v jeho sporoch o nástupníctvo s mladším bratom Rogerom Borsom. Zomrel krátko po roku 1101/1102. MÉNAGER, L.-R.: *Inventaire*, s. 295-296, 299, 301-302.

⁹⁹⁷ ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 32; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 155. Pozri tiež poznámku č. 458 vyššie.

s tvrdeniami Anny Komnény, ktorá popisuje, ako sa Guiscardovi bojachtíví Normani a bojovníci zo zahraničia nadšene uchádzali vo veľkých počtoch na účasti v tejto výprave⁹⁹⁸, Guiscardov druhý útok proti Byzancii veľmi pravdepodobne nebol až tak veľmi populárny. Výrečný vojvoda zrejme prisľúbil svojim apúlskym vazalom⁹⁹⁹ veľkú korisť a hmotné odmeny, vďaka ktorým sa mu nakoniec podarilo váhajúcich grófov definitívne presvedčiť.¹⁰⁰⁰

Vzhľadom k vyššie spomínanej kritickej dôležitosti časového faktoru sa Róbert Guiscard rozhodol na prelome augusta a septembra 1084 vyslať na pobrežie Epiru ozbrojený predvoj, hoci jeho hlavné sily ešte vtedy stále neboli zhromaždené a pripravené k vyplávaniu. Velením predvoja, bol podobne ako roku 1081, veľmi pravdepodobne poverený Bohemund, pretože mal ako jediný z Guiscardových synov (s možnou výnimkou Guida)¹⁰⁰¹ priamu znalosť operačnej oblasti a potrebné vojenské skúsenosti.¹⁰⁰² Bohemundov predvoj nebol zrejme príliš veľký, jeho zaistenie pravdepodobne predstavovalo maximálne 5 až 10 vojnových veslíc.¹⁰⁰³ Za pomoci týchto síl Bohemund po prekonaní Otrantského prielivu obsadil tak ako v roku 1081 Aulón. Následne obsadil prístav Butrint naproti ostrovu Korfu.¹⁰⁰⁴ Medzitým v priebehu septembra 1084 Guiscard presunul celú svoju flotilu z Tarentu do Brindisi, keďže

⁹⁹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 175.

⁹⁹⁹ Podľa Malaterra bola hlavná časť vojska povolávaná predovšetkým z Apúlie. GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589.

¹⁰⁰⁰ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 178.

¹⁰⁰¹ Gui sa totiž tiež pravdepodobne zúčastnil prvej výpravy v roku 1081, avšak o jeho pôsobení počas jej priebehu sa nedochovali žiadne zmienky. Pozri text vyššie.

¹⁰⁰² Viacerí historici počínajúc F. Chalandonom považujú na základe svedectva Anny Komnény (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176) za veliteľov normanského predvoja dvoch Guiscardových synov Rogera Borsu a Guida. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 92; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 63; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 179. Ako už však bolo viackrát spomínané, dôveryhodnejším prameňom v tomto ohľade sú *Gesta* Viliama z Apúlie, ktorý vyslovene tvrdí, že Roger Borsa sa cez Otrantský prieliv preplavil až v októbri 1084 s hlavnými silami normanského vojska spoločne so svojim otcom. V Epire sa potom tieto sily spojili s predvojom, ktorému velil „iný syn“ Róberta Guiscarda. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244: „*Aequore transvectis exercitus ille coivit quem ducis egregii servabat filius alter.*“ Pokiaľ vylúčime Guida, ktorý podľa Anny Komnény prekročil Otrantský prieliv spoločne s Rogerom Borsom, prichádzajú do úvahy už iba Róbert a Bohemund. Vzhľadom k neskúsenosti mladšieho Róberta a faktu, že Bohemund už v priebehu ťaženia v roku 1081 viedol normanský prieskumný oddiel a dobre poznal nielen Aulón, ale aj celé epirské pobrežie až na juh k Butrintu je takmer isté, že bol veliteľom predvoja on. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: *Παράδοση*, s. 139. Príčinou prečo Viliam z Apúlie takto zámerne zamlčeva jeho meno je dobre známa skutočnosť, že tento historik svoje dielo dedikoval priamo Rogerovi Borsovi. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 11; EADS, V.: *Sichelgaita*, s. 79; ALBU, E.: *Normans*, s. 110. Vzhľadom k tejto skutočnosti je potom viac než pochopiteľné, že zásluhy Bohemunda, ktorý v priebehu rokov pred odchodom na prvú krížiacu výpravu predstavoval hlavného rivala svojho nevlastného brata Rogera Borsu, Viliam z Apúlie pochopiteľne vynechával.

¹⁰⁰³ Tento predpoklad vychádza zo skutočnosti, že v priebehu námornej bitky pri ostrove Korfu koncom novembra 1084 Bohemund priamo velil eskadre piatich vojnových lodí. Pozri text nižšie. Zároveň sa tento počet zdá pomerne malý, a je možné predpokladať, že jeho oddiely určené na vytvorenie predmostia dostali silnejšiu eskortu, tj. aspoň desať lodí. Pri podobnej situácii v roku 1081 Bohemund velil dokonca až pätnástim lodiam (GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 582), ale netreba zabúdať na fakt, že vtedy malo normanské loďstvo celkovo 50 vojnových veslíc a Guiscard si mohol dovoliť svojmu synovi poskytnúť viacej lodí.

¹⁰⁰⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 11.

s prichádzajúcim koncom plavebnej sezóny sa dalo očakávať postupné zhoršovanie počasia a jedine prístav v Brindisi poskytoval lepšie útočisko a ochranu kotviacim plavidlám.¹⁰⁰⁵ Odtiaľto potom celé normanské expedičné vojsko vyplávalo v septembri alebo októbri 1084 na more¹⁰⁰⁶, plavilo sa na juhovýchod pozdĺž apúlskeho pobrežia až k Otrantu, a odtiaľ sa preplavilo na druhú stranu Otrantského prielivu. Následne cez Aulón dorazilo do Butrinta, kde však jeho ďalší postup zastavilo na ďalšie dva mesiace (tj. až do novembra 1084) nepriaznivé búrlivé počasie.¹⁰⁰⁷

Príchod normanského invázneho loďstva v októbri 1084 Byzantíncov evidentne zaskočil. Vôbec neočakávali, že by Róbert Guiscard zorganizoval svoju výpravu tak rýchlo, a takisto aj to, že by riskoval plavbu po mori v tak pokročilom ročnom období. Len absolútne prekvapenie vysvetľuje skutočnosť, že byzantská flotila na čele s Maurixom (s operačnou základňou na ostrove Korfu) proti normanským lodiam vôbec nevyplávala.¹⁰⁰⁸ Prekvapený bol určite aj samotný cisár Alexios Komnénos, ktorý sa v tom čase nachádzal v Konštantínopole. Pod dojmom poplašných správ o návrate Róberta Guiscarda do Epiru vyslal v čo najkratšom čase poslov s listami do Benátok, v ktorých úpenlivo žiadal benátskeho dóžu o vyslanie flotily na pomoc v boji proti normanskému inváznemu loďstvu.¹⁰⁰⁹ Benáťčania výzvam Alexia Komnénéna opäť ochotne vyhovel, avšak muselo im trvať prinajmenšom mesiac a pol než bola benátska flotila vystrojená a mohla vyplávať na juh, aby sa pri ostrove Korfu spojila s Byzantíncami.¹⁰¹⁰ Celkovú veľkosť benátskej flotily nie je možné určiť, ale podľa svedectva

¹⁰⁰⁵ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 242. Tiež: LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155-156. Normanské expedičné vojsko a loďstvo sa teda zhromaždilo najprv v Tarente, potom sa presunulo do Brindisi a odtiaľ plávalo na juh k Otrantu, odkiaľ prekročilo Otrantský prieliv v jeho najjužšom mieste. Jedine takto rekonštruovaná trasa zjednocuje na prvý pohľad protirečivé a chaotické svedectvá dobových prameňov ohľadne miesta zhromaždenia/vyplávania normanskej flotily. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 139-140. Pozri tiež poznámku č. 982 vyššie.

¹⁰⁰⁶ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155-156; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 55.

¹⁰⁰⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDAL, R. B.: *Bohemond*, s. 22; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 173; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 156; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 63-64; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 55; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 475; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 179.

¹⁰⁰⁸ Byzantské ani juhoitalské normanské pramene neobsahujú o akejkolvek známke činnosti byzantského loďstva žiadnu zmienku. Na obranu byzantského admirála Maurixa je treba znovu zopakovať, že Guiscardov pokus o prekonanie Otrantského prielivu sa uskutočnil po ukončení plavebnej sezóny. Lode byzantskej flotily preto nehliadkovali vo vodách Otrantskej úžiny a nemohli tak byzantského admirála varovať s väčším predstihom.

¹⁰⁰⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176: „μεμαθηκώς ὁ ἀυτοκράτωρ [...] τοῦς Βενετίκους διὰ γραμμάτων ἐζώτρυνε...“; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 33, n° 1119; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 92; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 142; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 156. A. Savvides a T. C. Lounghis omylom datujú vyslanie posolstva už do septembra 1084. SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 64; LOUNGHIS, T. C.: *Ambassades*, s. 248. V protiklade k tomu G. Theotokis sa domnieva, že benátska flotila bola na mieste skôr, a že Alexios Komnénos pod dojmom zvestí o Guiscardových prípravách požiadal Benáťčanov o pomoc už „some time during the summer“. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 179.

¹⁰¹⁰ Podobnú reakčnú dobu (tj. približne dva mesiace) preukázali Benáťčania v lete 1081. Pozri text vyššie. Na tomto mieste je zaujímavé poukázať na skutočnosť, že benátska flotila sa plavila na juh práve v čase, keď

Viliama z Apúlie disponovala minimálne deviatimi veľkými vojnovými veslicami (galérami)¹⁰¹¹, menšími rýchlymi veslicami s jedným radom vesiel¹⁰¹², a neznámym počtom podporných zásobovacích plavidiel.¹⁰¹³ Jej veliteľom bol nemenovaný syn benátskeho dóžu Domenica Silvia.¹⁰¹⁴ Je tiež možné, že byzantský cisár ešte vyslal Maurixovi narýchlo posily z hlavného mesta v podobe ďalších niekoľkých vojnových plavidiel.¹⁰¹⁵ Miestom zhromaždenia spojenej byzantsko-benátskej flotily sa stal prístav Pasarón (*limēn Pasarōn*) na východnom pobreží Korfu.¹⁰¹⁶

Koncom novembra 1084 mohli normanské lode konečne vyplávať z Butrinta, a keďže Guiscardovým cieľom bolo nadviazanie kontaktu s izolovanou posádkou v citadele mesta Korfu a porážka byzantských síl, ktoré ju obliehali (a nie boj proti byzantsko-benátskej flotile), celé jeho loďstvo zakotvilo v prístave Kassiopé na severovýchodnom pobreží ostrova¹⁰¹⁷, kde sa následne normanské vojsko začalo rýchlo vyloďovať. Je možné predpokladať, že tieto sily potom znenazdania udreli na byzantské oddiely, a tak je logické nastoliť hypotézu, že Benátčania a Maurix sa o presune normanského loďstva z Butrinta na Korfu dozvedeli vlastne až v tejto chvíli. Keďže spojenci mali početnú prevahu nad Normanmi len na mori (ca. 30 až

nepriaznivé počasie blokovalo normanskú flotilu v butrintskom prístave. Je celkom možné, že normanské hliadky dokonca benátske lode plaviace sa severným prielivom medzi ostrovom Korfu a pobrežím Epiru aj zazreli. Veľké benátske lode s vyššími bokmi určite vzdorovali rozbúreným vlnám lepšie než menšie normanské vojnové veslice.

¹⁰¹¹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244.

¹⁰¹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177.

¹⁰¹³ Pri porovnaní týchto počtov s početnou silou benátskej flotily, ktorá v lete 1081 zasahovala proti Normanom počas ich prvého útoku na epirské brehy je možné dospieť k záveru, že Benátčania tento krát vyslali o niečo menšie sily než pred tromi rokmi, kedy nasadili 14 veľkých galér a 45 transportných plavidiel. Pozri poznámku č. 597 vyššie. O dôvodoch tohto kroku je možné diskutovať, svoju úlohu však zohrali nepochybne také faktory ako pokročilá ročná doba a potreba rýchleho vystrojenia bojaskopnej flotily, resp. skutočnosť, že tento krát sa k benátskym lodiam mali pripojiť konečne aj byzantské lode. Je tiež pravdepodobné, že Benátčania poznali veľkosť Guiscardovej flotily a hlavne množstvo vojnových veslíc, ktorých, ako sme už uviedli vyššie, mal podľa nášho predpokladu minimálne o polovicu menej, než v roku 1081.

¹⁰¹⁴ LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 156.

¹⁰¹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 176. Pozri tiež: KISLINGER, E.: Notizen, s. 141.

¹⁰¹⁶ Podľa Anny Komnény do tohto prístavu zamierili benátske lode, aby sa spojili s byzantskou flotilou. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 92; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 155; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180. Presná poloha tohto prístavu dnes nie je lokalizovaná. SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 227. Podľa nedávnej hypotézy E. Kislíngera sa *limēn Pasarōn* možno nachádzal v Gubi (respektíve Gouvia) na východnom pobreží ostrova Korfu. KISLINGER, E.: Notizen, s. 142. Je tam menší uzavretý záliv tvoriaci ideálne chránené kotvisko, ktorý navyše leží prakticky na dohľad od citadely v meste Korfu.

¹⁰¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 92; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 22; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 157; BÖHM, M.: *Flota*, s. 131; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 179. Ohľadne polohy Kassiopé pozri poznámku č. 491 vyššie. Anna Komnéna síce tento krok Róberta Guiscarda komentuje ako ofenzívny, a tvrdí, že vojvoda mal v úmysle zaútočiť na byzantské loďstvo. Avšak už samotný fakt, že zakotvil v Kassiopé, mimo dohľad Byzantíncov a Benátčanov od ktorých ho delil celý severovýchodný výbežok ostrova Korfu, naznačuje skôr defenzívnu povahu tohto presunu. Pokiaľ by mal Guiscard naozaj v úmysle zaútočiť, potom by s celým loďstvom plával na juh k prístavu Pasarón, kde v tej chvíli kotvili jeho nepriatelia. Lupus Protospatharius mylne označuje prístav Kassiopé ako ostrov: LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46.

35 vojnových veslíc, z ktorých bolo deväť veľkých benátskych galér proti približne 20 vesliciam normanského loďstva), rozhodli sa zaútočiť v čo najkratšom čase na normanské lode zakotvené v kassiopskom prístave.¹⁰¹⁸ Zo zachovaných opisov prameňov je možné nadobudnúť dojem, že početnejšia byzantsko-benátska flotila sa najprv pokúsila normanské lode iba zablokovať v prístave. Normani sa zase zrejme pokúšali túto nepríjemnú blokádu preraziť, pričom v priebehu dvoch takýchto pokusov podniknutých v priebehu troch dní utrpeli citelné, hoci bližšie nezistiteľné straty.¹⁰¹⁹ Benáťčania napokon usúdili, že demonštrácia sily bola pre Normanov postačujúca, a po dosiahnutom úspechu sa celá byzantsko-benátska flotila vrátila na svoje kotvisko v prístave Pasarón¹⁰²⁰, kde zrejme hodlala prečkať zvyšok zimy. Dokonca vyslali aj niekoľko svojich menších rýchlych veslíc do Benátok, aby dóžovi Domenicovi Silviovi nahlásili úspešné pokračovanie bojových operácií.¹⁰²¹

Guiscard sa však necítil porazený, hoci zjavná prevaha byzantsko-benátskej flotily ho určite frustrovala. V tejto chvíli sa na Normanov usmialo šťastie v podobe zbeha z benátskeho tábora, ktorým bol podľa Anny Komnény istý Pietro Contarini.¹⁰²² Ten informoval normanského vojvodu o odplávaní časti benátskeho loďstva do Benátok.¹⁰²³ Normanský vojvoda si teda opäť dodal odvahy a svojich 20 vojnových veslíc rozdelil do štyroch eskadrií po päť lodí, pričom prvej eskadrii velil osobne, a ďalším velili jeho synovia Bohemund, Roger Borsa, a Róbert.¹⁰²⁴ Každá eskadra mala v nadchádzajúcom boji operovať samostatne. Takto reorganizovaná normanská flotila vyrazila smerom ku kotvisku Benáťčanov a Byzantíncov v prístave Pasarón. Normanom sa však zamýšľaný prekvapivý úder nakoniec nevydaril, pretože Benáťčania

¹⁰¹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177. M. Böhm interpretuje text Anny Komnény, ktorá v týchto pasážach účinkovanie byzantských lodí takmer nespomína (zrejme preto, aby nemusela priznať pre ňu zrejme osobne nepríjemnú a trápnu skutočnosť, že slabšia byzantská flotila vlastne pôsobila pod velením Benáťčanov), že na Normanov zaútočili iba samotní Benáťčania. BÖHM, M.: *Flota*, s. 131. E. Kislinger svedectvo byzantskej princezny interpretuje v tom zmysle, že prvý útok prebiehal výlučne v réžii Benáťčanov a až pod dojomom jeho úspechu sa k druhému útoku pridali aj lode byzantskej flotily. KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 142.

¹⁰¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 92; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 23; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: *Παράδοση*, s. 143; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 157; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180.

¹⁰²⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 157; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132.

¹⁰²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 92; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 23; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: *Παράδοση*, s. 143; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 157; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 64; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180.

¹⁰²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: *Παράδοση*, s. 143. Rod Contarini predstavoval jeden z najvýznamnejších benátskych rodov. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180. Je možné špekulovať, že táto pomoc údajného príslušníka rodu Contarini Normanom nejakým spôsobom súvisela s tým, že predchodcom dóžu Domenica Silvia bol práve Domenico Contarini (1043-1071), prvý dóža pochádzajúci z tohto rodu. Mohlo sa teda jednať o prejav mocenského boja medzi poprednými benátskymi rodmi Silvio a Contarini.

¹⁰²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177.

¹⁰²⁴ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: *Παράδοση*, s. 143; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 475; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132.

a Byzantínci boli v strehu. Svoje lode dokázali dostať včas na more, a keď sa normanské lode ocitli na dohľad, boli už dávno pripravení k boju.¹⁰²⁵

V nadchádzajúcej námornej bitke Benátčania zvolili rovnakú obrannú taktiku ako v auguste 1081, tzn. zviazali svoje veľké lode za pomoci lán do podoby akejsi plávajúcej platformy (*pelagolimēn*).¹⁰²⁶ Medzery v benátskej zostave vyplnili rozmermi útlejšie byzantské dromóny/chelandiá.¹⁰²⁷ Najprv boj prebiehal podobne ako pred troma rokmi pri Dyrrachiu, kde vyššie boky benátskych lodí poskytovali Benátčanom výhodu oproti Normanom, ktorých lode boli menšie a ich paluby nižšie. Benátčania opäť zasypávali útočiacich Normanov krupobitím striel, kameňov a rôznych veľkých kusov zašpicatených kusov železa.¹⁰²⁸ Zdá sa, že úvodný útok viedla eskadra pod velením Rogera Borsu, ktorý bol v tejto fáze boja ranený šípom do ramena a na palube jeho vlajkovej lodi nebolo muža, ktorý by netrpel menšie či väčšie zranenie.¹⁰²⁹ V tejto chvíli Guiscard zmenil taktiku a prikázal svojim synom (resp. Rogerovi), aby prednostne zaútočili na menšie lode byzantskej flotily a pokúsili sa ich oddeliť od benátskych galér.¹⁰³⁰ Tie sa vzápätí skutočne ukázali byť slabším článkom spojeneckej flotily, pretože normanský nápor nielenže neustáli, ale začali dokonca ustupovať.¹⁰³¹ Nakoniec sa na vlnách ostalo húževnato brániť deväť benátskych veľkých galér, ktoré napriek tomu, že ich byzantské lode opustili, predstavovali pre Normanov stále dosť tvrdý oriešok. Normanom napokon výrazne napomohla skutočnosť, že Benátčanom po istej dobe došla „munícia“ a ich lode zbavené záťaže sa na vlnách tak zdvihli, že sa stali nestabilnými.¹⁰³² Sedem benátskych galér sa v dôsledku toho počas boja prevrátilo a potopilo aj s celou posádkou a len zvyšné dve

¹⁰²⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177. O tej bitke stručne referuje aj Romuald zo Salerna, ktorý však neudáva žiadne konkrétne údaje a okrem Guiscarda vyzdvihuje najmä Rogera Borsu. ROMUALDUS SALERNITANUS: *Chronicon*, s. 175

¹⁰²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 143; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 157; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 180.

¹⁰²⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132. Podľa Anny Komnény Benátčania umiestnili menšie plavidlá (zrejme tým myslela aj byzantské dromóny, poprípade benátske menšie podporné plavidlá) dovnútra svojej obrannej formácie. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 177. V tom prípade by však byzantské lode nemohli opustiť zostavu, čo neskôr učinili, keď sa obrátili na útek.

¹⁰²⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 144; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 476; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132. Jeden z moderných komentátorov tejto bitky Ch. Bennett z jej zachovaných dobových opisov vyvodil mylný názor, že to naopak boli Normani, ktorí zasypávali Benátčanov veľmi účinnou paľbou z lukov. Pozri: BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 55.

¹⁰²⁹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 244; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 476; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132.

¹⁰³⁰ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246; BÖHM, M.: *Flota*, s. 133.

¹⁰³¹ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 144; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158.

¹⁰³² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 178; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 144; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158; BÖHM, M.: *Flota*, s. 132.

sa dostali do normanského zajatia. Normani taktiež zajali sedem dromón byzantskej flotily¹⁰³³ a získali tak okrem lodí aj množstvo zajatcov z radov benátskych a byzantských námorníkov, ktorí boli pravdepodobne odoslaní do Aulónu.¹⁰³⁴ Spojená byzantsko-benátska flotila utrpela ťažké materiálne aj ľudské straty¹⁰³⁵ a v podstate tak prišla o svoju bojovnosť.

Po tomto veľkom úspechu, ktorým porážka vtedajšej námornej moci v boji na mori relatívne neskúsenými Normanmi nepochybne bola¹⁰³⁶, mohol Róbert Guiscard konečne reálne pomýšľať na znovuovládnutie ostrova Korfu¹⁰³⁷ a následne sa postarať o prezimovanie svojich síl. Celá normanská flotila aj s pechotou sa uchýlila do tábora ležiaceho v ústí rieky Glykys, a normanská jazda aj s vojvodom a jeho synmi strávila drsnú epirskú zimu v prístave Bonditza nachádzajúcom sa na južnom pobreží Ambrakijského zálivu¹⁰³⁸, ktorý bol Normanom známy už z priebehu prvej výpravy v roku 1081. Opäť podobne ako v roku 1081 nepredstavovalo táborenie na zimou a vysokou vlhkosťou sužovanom epirskom pobreží jednoduchú záležitosť. Práve naopak, v oboch táboroch časom v dôsledku primitívnych hygienických podmienok, nedostatku základných potravín, a treskúcej zimy¹⁰³⁹, vypukla medzi podvyživenými a mrznúcimi Normanmi epidémia „moru“ (s veľkou pravdepodobnosťou týfusu)¹⁰⁴⁰, ktorá si vyžiadala veľké množstvo obetí nielen medzi radovými vojakmi, ale aj medzi normanskými

¹⁰³³ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246. Lupus Protospatharius tvrdí, že zajatých bolo päť benátskych lodí a potopili sa iba dve. LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 181.

¹⁰³⁴ Guiscard sa k zajatým Byzantíncom zachoval nezvyčajne kruto. Benátčanov ale poväčšinou ušetril, aby sa neskôr s ich pomocou pokúsil uzavrieť s Benátčanmi separátny mier. Tí však aj napriek tomu odmietli. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 178; BÖHM, M.: *Flota*, s. 133; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158-159.

¹⁰³⁵ Podľa Anny Komnény v bitke zahynulo až 13 tisíc Benátčanov a veľké množstvo upadlo do zajatia. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 178; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282. Lupus Protospatharius uvádza triezvejší údaj 5 tisíc padlých. LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46. Viliam z Apúlie podáva svedectvo o veľkom počte zabitých a 2500 zajatých protivníkov. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246; BÖHM, M.: *Flota*, s. 133; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 144; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58; BENNETT, M.: *Naval Activity*, s. 55; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 181. Je zjavné, že tieto čísla sú vo všetkých prípadoch prehnané (najtriezvejšie pôsobia údaje, ktoré ponúka Lupus Protospatharius) a reálne straty Benátčanov a Byzantíncov pravdepodobne predstavovali asi desatinu uvedeného počtu. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 158.

¹⁰³⁶ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 64-65. Veľmi stručnú zmienku o Guiscardovom víťazstve nad Benátčanmi zachoval vo svojom kronikárskom diele *Gesta regum Anglorum* z 12. storočia dokonca aj Viliam z Malmesbury. Pozri: WILLIAM OF MALMESBURY: *A History of the Norman Kings (1066-1125)*. Translation from Latin by Joseph Stephenson. Dyfed 1989, s. 35.

¹⁰³⁷ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 93; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALE, R. B.: *Bohemond*, s. 23; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 145; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 11; ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επτάνησα*, s. 22-23; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 181. Definitívnym ovládnutím ostrova si Róbert Guiscard zabezpečil kontrolu oboch koncov preňho životne dôležitej komunikačnej a zásobovacej linky medzi južnou Itáliou a epirským pobrežím. BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159.

¹⁰³⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 93; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 145; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 143; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 11; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 65; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 181. Na tomto mieste je potrebné pripomenúť vyššie konštatovanú skutočnosť, že Anna Komnéna tieto udalosti chybné vradila do zimy 1081/1082. Pozri text vyššie.

¹⁰³⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 246, 248.

¹⁰⁴⁰ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159.

barónmi. Viliam z Apúlie aj Anna Komnένα svorne tvrdia, že v priebehu troch mesiacov, tj. približne do začiatku apríla 1085, zomrelo v ústí rieky Glykys až desaťtisíc mužov, k čomu je ešte potrebné pripočítať ďalších 500 mŕtvych rytierov v prístave Bonditza.¹⁰⁴¹ Choroba dokonca postihla aj Bohemunda, ktorý následne požiadal svojho otca o povolenie k návratu do prívetivejšej klímy Mezzogiorna. Guiscard ho vraj s ťažkým srdcom toto povolenie udelil.¹⁰⁴² Napriek týmto ťažkostiam však naďalej neochvejne pokračoval v realizácii svojho plánu, ktorým sa v tejto fáze ťaženia stal úder na juh pozdĺž epirského pobrežia do hĺbky Patraského a následne Korinského zálivu, na konci ktorého čakala lákavá a bohatá korisť v podobe chabo bránených, avšak prekvitajúcich a bohatých miest stredného Grécka (Korintu, Atén a Théb).¹⁰⁴³

Bohužiaľ sa dodnes nezachovali správy o tom, akú reakciu vyvolali správy o ťažkej porážke byzantsko-benátskeho loďstva Normanmi v Konštantínopole a ako na ne reagoval samotný Alexios Komnένos.¹⁰⁴⁴ Z mlčania zachovaných prameňov je však možné prísť k záveru, že zostávajúce lode byzantskej flotily sa po úteku z boja zrejme utiahli na bližšie nezistené bezpečné kotvisko, a do ďalších bojových operácií v priebehu roku 1085 už aktívne nezasiahli, resp. odplávali do Konštantínopola. V Benátkach však tie isté správy mali okamžitý a veľmi konkrétny dopad, keďže dovtedajší dóža Domenico Silvio bol kvôli neúspechu svojho syna donútený odstúpiť a novým benátskym dóžom sa stal Vitale Falier (1084-1096).¹⁰⁴⁵ Našťastie pre Byzantíncov normanské víťazstvo podnietilo v Benátčanoch silnú túžbu po odplate, a tak sa už v priebehu prvých mesiacov roku 1085 intenzívne venovali prípravám novej vojnovnej flotily, ktorá mala za úlohu potupnú porážku z decembra 1084 čo najskôr Normanom vrátiť aj s úrokmi.

¹⁰⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 248; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 23; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 145; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 476-477; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 222; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 181.

¹⁰⁴² GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 248; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 93; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 23; BÖHM, M.: *Flota*, s. 134; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Παράδοση, s. 145; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 59; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 11; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 65; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 181.

¹⁰⁴³ ANGOLD, M.: *Empire*, s. 129; ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επτάνησα*, s. 23; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 66; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 182.

¹⁰⁴⁴ Anna Komnένα, náš jediný prameň v tomto smere mlčí, pravdepodobne preto, aby tento neúspech negatívne neovplyvnil pozitívny obraz jej otca, ktorý sa vo svojom diele systematicky snažila vytvoriť.

¹⁰⁴⁵ Domenico Silvio bol po svojom zosadení donútený vstúpiť do kláštora. Novozvolený dóža okamžite odoslal do Konštantínopola delegáciu troch poslov a Alexios Komnένos mu udelil (takisto ako predtým jeho predchodcovi) vysoký dvorský titul *prōtosebastos* ako aj zvrchovanosť nad severnou časťou Dalmácie. ANDREA DANDOLO: *Venetorum ducis chronicon Venetum*. RISS XII, ed. L. A. Muratori. Miláno 1728, s. 249-250; NICOL, D. M.: *Venice*, s. 58-59, 63. Ústretové kroky byzantského cisára mali nesporne za cieľ posilniť spojenectvo s Benátčanmi a odmeniť ich odhodlanie pokračovať aj napriek porážke v boji proti normanskému loďstvu.

Medzitým však Guiscard získal úplnú voľnosť pohybov a nič mu nebránilo, aby na jar roku 1085 začal s realizáciou vyššie spomínaných ambiciózných plánov. Zrejme začiatkom apríla 1085 vyslal s malou eskadrou lodí svojho syna Rogera Borsu, aby obsadil ostrov Kefalónia¹⁰⁴⁶, ktorého poloha v blízkosti ústia do Patraského zálivu z neho robila strategicky významnú základňu pre ďalší priebeh normanských vojenských operácií.¹⁰⁴⁷ Roger sa na Kefalónii vylodil a začal obliehať jej hlavné opevnené centrum (*kastron*) Hagios Geórgios.¹⁰⁴⁸ Následne sa Guiscard rozhodol, že celú svoju flotilu presunie zo zimoviska, kde kvôli epidémii moru zomrelo mnoho jeho mužov, na vhodnejšie miesto. Jeho zámer takmer hneď v zárodku zhatila samotná príroda. V dôsledku extrémne suchých jarných mesiacov¹⁰⁴⁹ totiž výška vodnej hladiny v ústí rieky Glykys (, kde kotvilo celé normanské loďstvo) poklesla do takej miery, že normanské lode spočívali kýlmi na oboch stranách jej vyschnutého koryta a nebolo možné ich vyvliecť na more.¹⁰⁵⁰ Normanský vojvoda sa nenechal zastaviť, a napokon preukázal neobyčajnú bystrosť a inteligenciu, keď pomocou hatí z dreva, hlíny a piesku nechal prehradiť na jednom mieste tok rieky. Následne sa vytvorilo akési umelé jazero, hladina rieky sa zdvihla, a lode sa ocitli znovu na vlnách.¹⁰⁵¹ V priebehu tejto delikátnej operácie dostihla normanského

¹⁰⁴⁶ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 248; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 23; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: Παράδοση, s. 146; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 477; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 159; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 222.

¹⁰⁴⁷ Kefalónia ako hlavné administratívne centrum námornej provincie Nikopolis a Kefalónia (*thema Nikopoleōs kai Kafallēnias*) predstavoval dôležitý cieľ sama o sebe, a zároveň bola ideálnou základňou pre operácie namierené hlbšie do Patraského zálivu. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: Παράδοση, s. 146. Jej ovládnutie by tiež Normanom umožňovalo ochraňovať svoje námorné trasy a udržiavať spojenie s južnou Itáliou, a taktiež by výrazne skomplikovalo odvetné akcie benátskeho a byzantského loďstva. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 182. K vzniku a historického prehľadu k dejinám námornej provincie s centrom na Kefalónii pozri: TSATSOULIS, Ch.: Some remarks on the date of creation and the role of the maritime theme of Cephalonia (End of the 7th – 11th Century). *SBS*, 11, 2012, s. 153-172.

¹⁰⁴⁸ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 248; KISLINGER, E.: Notizen, s. 144; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 160; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 11; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 66; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 182. Hagios Geórgios leží asi 7 km juhoovýchodne od dnešného mestečka Argostoli na vrchole kopca (320 m. n. m.). SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 154-155. Pozri tiež: ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, Δ. Α.: Κεφαλληνία, s. 186 ff.

¹⁰⁴⁹ Anna Komnēna aj Viliam z Apúlie tvrdia, že vodná hladina poklesla v dôsledku letného sucha. Avšak Viliam z Apúlie potom ďalej informuje, že práve keď sa Guiscard snažil aj napriek nízkemu stavu vody dostať svoju flotilu na more, zomrel v Salerne pápež Gregor VII. Keďže dátum jeho smrti je známy (25. mája 1085), poskytuje datovanie aj pre pokusy o vyplávanie normanských lodí. K dátumu smrti Gregora VII. pozri poznámku č. 1050 nižšie. K rovnakému záveru dospel aj E. Filippou. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: Παράδοση, s. 146.

¹⁰⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 248; KISLINGER, E.: Notizen, s. 143.

¹⁰⁵¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 125; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 248, 250; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 160; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 477; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 222.

vojvodu správa, že 25. mája 1085 zomrel v Salerne jeho spojenec a ochranca pápež Gregor VII.¹⁰⁵² Následne sa Guiscard presunul s celou flotilou do prístavu Bonditza.¹⁰⁵³

Je možné, že nepriaznivé správy s z južnej Itálie doniesla Guiscardovi osobne jeho manželka Sikelgaita, ktorej objavenie sa v Epire na jar 1085¹⁰⁵⁴ pravdepodobne signalizuje aj príchod ďalších bližšie nešpecifikovaných posíl pre Guiscardovo vojsko.¹⁰⁵⁵ Sikelgaita po svojom príchode zotrvala v Butrinte naproti ostrovu Korfu, kde jej spoločnosť robil jej najmladší syn Gui, ktorý pravdepodobne velil tamojšej normanskej posádke. Guiscardova manželka sa zrejme chystala na cestu ďalej na juh, keď v tej chvíli na prístav a normanské lode, ktoré sa v ňom v tej chvíli nachádzali, prekvapivo zaútočili benátske lode. Benátčania, ktorí dychtili po odplate za porážku utrženú koncom novembra 1084 uštedrili podľa svedectva Anny Komnény Normanom v Butrinte výrazné straty. Zároveň sa im takmer podarilo zajať aj Sikelgaitu a Guida.¹⁰⁵⁶ Hoci normanské sily v Butrinte postihla náhla pohroma, na Guiscardove plány to nemalo žiaden bezprostredný negatívny dopad, keďže jadro jeho síl sa nachádzalo v južnejšie ležiacom prístave Bonditza. Predsa len možno pod vplyvom týchto správ sa normanský vojvoda rozhodol urýchliť ovládnutie Kefalónie, a tak začiatkom júla 1085 urýchlene vyplával na palube rýchlej jednoradovej veslice z Bonditze. V priebehu plavby však normanského vojvodu zachvátila neznáma horúčka, opäť pravdepodobne týfus.¹⁰⁵⁷ Už chorý a sužovaný vysokými teplotami sa Guiscard vylodil 11. júla 1085 v malom a odľahlom

¹⁰⁵² GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 250; LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*, s. 46; ROMUALDUS SALERNITANUS: *Chronicon*, s. 175; PETRUS DIACONUS: *Chronica*, s. 793; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 290; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: Παράδοση, s. 149; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 477.

¹⁰⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 179.

¹⁰⁵⁴ Tento časový údaj vychádza zo svedectva Viliama z Apúlie, ktorý pri opisovaní scény Guiscardovej smrti na Kefalónii v júli 1085 poznamenáva o Sikelgaite, že „prišla len nedávno predtým z Itálie“. GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 252: „Uxor ab Italia non multo venerat ante.“

¹⁰⁵⁵ Ako už bolo spomenuté vyššie v súvislosti so zložením normanského vojska pred uskutočnením prvej výpravy v roku 1081, prítomnosť salernskej princeznej Sikelgaity takmer s istotou indikuje aj jej vojenský sprievod zložený z jednotiek salernského kniežatstva. Pozri tiež poznámku č. 990 vyššie.

¹⁰⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 178; BÖHM, M.: *Flota*, s. 134; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: Παράδοση, s. 147; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 476. Datovanie tejto udalosti M. Böhmmom a E. Kislingerom do zimných mesiacov roku 1085 je úplne chybné. Zrejme mal na mysli rok 1084, ale v tomto prípade by jeho predpoklad nebol správny, pretože Benátčania vtedy utrpeli spomínanú porážku (december 1084), a nebolo v ich silách, aby ešte do konca roku 1084 v Benátkach zorganizovali a vystrojili novú flotilu, ktorá by navyše stihla priplávať k prístavu Bonditza, a to všetko za nepriaznivého zimného počasia (!). K datovaniu pred koniec roka 1084 sa prikláňa hlavne E. Kislinger. Pozri: KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 143. Správnejší je predpoklad, že Benátčania zaútočili na Normanov najskôr niekedy na jar 1085, ako navrhuje E. Filippou. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, E.: Παράδοση, s. 148-149.

¹⁰⁵⁷ BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 162. Ďalšími chorobami, ktoré mohli byť príčinou smrti normanského vojvodu, sú malária, popríkladie dyzentéria. THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 183; TAVIANI-CAROZZI, H.: *Terreur*, s. 480. V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť, že neskôrší anglo-normanskí kronikári Ordericus Vitalis a Viliam z Malmesbury naproti tomu prisudzovali Guiscardovu smrť travičskému umeniu jeho ženy Sikelgaity, ktorá týmto spôsobom ukončila z jej pohľadu neperspektívny útok na Byzanciu a definitívne zaistila nástupníctvo svojmu synovi Rogerovi Borsovi. Po návrate do južnej Itálie sa vraj pokúsila otráviť aj Bohemunda, ale neúspešne. Pozri: ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 30, 32; WILLIAM OF MALMESBURY: *History*, s. 35.

rybárskom prístave na severe Kefalónie, ktorý sa dodnes nazýva Fiskardo.¹⁰⁵⁸ Na správu o jeho náhlej chorobe sa na Kefalóniu vypravila aj Sikelgaita, a s ňou pravdepodobne na ostrov prišli aj Róbert a Gui sprevádzaní ostatnými blízkymi rodinnými príslušníkmi.¹⁰⁵⁹ Vojvodov zdravotný stav sa však v dôsledku vysokej horúčky stále viac a viac zhoršoval. Napokon dňa 17. júla 1085, čiže po šiestich dňoch od svojho príchodu na Kefalóniu, sa apúlsky a kalábrijský vojvoda Róbert Guiscard ležiaci na smrteľnej posteli vyspovedal, prijal posledné pomazanie a skonal.¹⁰⁶⁰

Smrť Róberta Guiscarda zároveň znamenala aj definitívny koniec jeho ambiciózneho dobyvateľského projektu.¹⁰⁶¹ Roger Borsa totiž nemal dostatočnú autoritu a ani charizmu, aby prevzal velenie vojska a pokračoval v rozbehnutej výprave. Navyše preňho a pre jeho matku Sikelgaitu bola v tejto kritickej chvíli kľúčová otázka dedičstva po Guiscardovi v samotnej Apúlii a Kalábrii, kam sa po vykonaní krátkej zastávky v Bonditzi (, kde stále zotrvala veľká časť normanského vojska)¹⁰⁶², aj bez príliš veľkého otáľania (akonáhle zaistili prepravu Guiscardovho tela) okamžite vrátili.¹⁰⁶³ Za sebou zanechali väčšinu zmätených radových vojakov a normanských barónov, z ktorých mnohí sa potom tiež pokúsili dostať do južnej Itálie na vlastnú päsť.¹⁰⁶⁴ Podobný zmätok musela správa o vojvodovej smrti vyvolať aj medzi normanskými oddielmi v Bonditzi, Butrinte, na Korfu a v Dyrrachiu. Mnohí sa opäť čo najskôr snažili dostať na palubách lodí normanskej flotily do Apúlie, ale keďže sa to podarilo len

¹⁰⁵⁸ BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 162; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 182. Pôvodný názov tohto prístavu ležiaceho na polostrove Erisos už od čias neskorkej antiky bol Panormos. Najneskôr od 12. storočia začal byť známy ako *Portus Wiscardi* (resp. v rôznych obmenách tohto názvu ako napríklad: *porto Fiscardo*, *porto Guiscardo*, *porto Viscardo*, *porto Biscardo*), od ktorého je odvodený jeho dnešný názov Fiskardo. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, Δ. Α.: *Κεφαλληνία*, s. 200-201; SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis*, s. 234. Táto silná lokálna tradícia je pomerne silným dôkazom toho, že tam 17. júla 1085 Róbert Guiscard zomrel. Je zaujímavé, že normanskí kronikári miesto Guiscardovho skonania na ostrove bližšie nešpecifikujú. Anna Komnénéa tvrdí, že vojvoda sa vylodil na myse Athéras a preto sa napríklad F. Chalandon domnieval, že zomrel práve tam. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 179; CHALANDON, F.: *Domination normande*, s. 282. Avšak z tohto miesta Kefalónie by vojvoda nemohol pozorovať ostrov Itaku priamo naproti, výhľad na ňu by mu zakrýval práve polostrov Erisos, na ktorom sa nachádza aj spomínané Fiskardo. Pozri tiež: SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 67.

¹⁰⁵⁹ Podľa Orderica Vitala boli prítomní Guiscardovi synovci Geoffroi z Conversana a Róbert z Loritella, ďalej jeho švagor Odobonus (dobrotivý Odo) Markíz, gróf Hugo Monoculus (Jednooký) z Chiaromonte, a tiež aj jeho zať Viliam z Grandmesnilu. ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 32; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 160.

¹⁰⁶⁰ PETRUS DIACONUS: *Chronica*, s. 793; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 93; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 23; ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επτάνησα*, s. 23; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 144; ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: *Παράδοση*, s. 149; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 173; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 162; PRINZING, G.: *Epirus*, s. 11; LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 223.

¹⁰⁶¹ PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 100.

¹⁰⁶² GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 254; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 162.

¹⁰⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 180; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 254; YEWDALÉ, R. B.: *Bohemond*, s. 24; ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Επτάνησα*, s. 27; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 183. Rogerov návrat do južnej Itálie bol o to urgentnejší, že jeho starší nevlastný brat a hlavný rival o moc Bohemund sa už v Apúlii nachádzal, lebo sa tam liečil sa z predošlého ochorenia. LOUD, G. A.: *Guiscard*, s. 223; BÜNEMANN, R: *Guiscard*, s. 163.

¹⁰⁶⁴ PRINZING, G.: *Epirus*, s. 12.

niektorým (v nastalej panike boli zapálené najväčšie plavidlá, aby nepadli do rúk nepriateľov) väčšia časť normanského vojska nakoniec zložila zbrane a *en bloque* prešla do služieb byzantského cisára.¹⁰⁶⁵ Návrat väčšiny normanských lodí skomplikovala náhla letná búrka, ktorá spôsobila potopenie niektorých lodí aj s celými posádkami a vojakmi na palube.¹⁰⁶⁶ Rovnaký osud takmer postihol aj loď prepravujúcu telesné ostatky Róberta Guiscarda, ktorá bola počas búrky tak poškodená, že vlny vyplavili truhlu s jeho telom von z trupu. V poslednej chvíli a za veľkého úsilia ju námorníci vytiahli zase na palubu.¹⁰⁶⁷ Guiscardove telo dorazilo následne už bez nehody do Otranta a odtiaľ neskôr do Venosy, kde ovdovená Sikelgaita nechala usporiadať patričný pohrebný obrad.¹⁰⁶⁸

Správy o smrti Róberta Guiscarda a o stroškotaní jeho druhej výpravy proti územiám Byzantskej ríše na Balkáne museli na cisárskom dvore v Konštantínopole vyvolať nevýslovnú radosť a úľavu.¹⁰⁶⁹ Alexios Komnénos nakoniec predsa len svojho protivníka premohol, hoci nie je možné odhadnúť, akým smerom by sa dejinné udalosti vyvíjali, keby normanský vojvoda predčasne neskonal a mohol pokračovať v realizácii svojich plánov. Pre byzantského cisára ostávala už len jedna posledná dôležitá úloha; a to získať späť z rúk Normanov prístav Dyrrachion, ktorý sa v nepriateľských rukách nachádzal od 21. februára 1082.¹⁰⁷⁰ Byzantský cisár sa v tejto situácii opäť uchýlil k použitiu diplomatických prostriedkov, a pomocou listov a sľubov vysokých finančných odmien nakoniec primäl normanskú posádku podporovanú kupcami z Amalfi, aby mesto odovzdali cisárskym vyslancom.¹⁰⁷¹ Znovuzískanie Dyrrachia,

¹⁰⁶⁵ GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 256; PRINZING, G.: Epirus, s. 12; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 68. Najprominentnejším normanským „prebehlíkom“ bol vlastný Guiscardov syn Gui, ktorý sa stal zakladateľom byzantsko-normanskej rodiny Guidoi. CHEYNET, J.-C.: *Occidentaux*, s. 124.

¹⁰⁶⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 180; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 256, 258.

¹⁰⁶⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 180; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 258; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 163.

¹⁰⁶⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 180; GUILLAUME DE POUILLE: *Geste*, s. 258; GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589; PETRUS DIACONUS: *Chronica*, s. 793; PRINZING, G.: Epirus, s. 12; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 163.

¹⁰⁶⁹ GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis*, s. 589. A to bez ohľadu na skutočnosť, že Anna Komnena zaradila do svojho textu ležérnu poznámku o akomsi astrológovi a veštcovi menom Seth, ktorý mal vraj presne predpovedať Guiscardovu smrť. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 181; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 67.

¹⁰⁷⁰ Pozri text vyššie.

¹⁰⁷¹ DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 34, n° 1125. Existuje tiež istá možnosť na základe oveľa neskoršej zmienky v kronike Benátčana Andrea Dandola zo 14. storočia, že na krátky čas Dyrrachium ovládol srbský vládca Zety a Rašky Mihailo (tu sa však jedná o omyl, pretože Mihailo zomrel okolo roku 1081, takže to musel byť jeho syn Konštantín Bodin), a až ten ho následne odovzdal byzantskému cisárovi. ANDREA DANDOLO: *Chronicon*, s. 252; KISLINGER, E.: *Notizen*, s. 145; FINE, J. V. A.: *Balkans*, s. 223. Novým byzantským veliteľom čerstvo získaného Dyrrachia ako aj celej provincie sa stal cisár v ďalší švagor *sebastos* Ján Doukas (starší brat cisárovej manželky Ireny Doukovny), ktorý v tejto pozícii zotrval až do roku 1091. STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 173; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 239. K podrobnejšiemu popisu jeho životnej kariéry pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 145-150.

na ktoré dozreli Benátčania¹⁰⁷² ako byzantskí spojenci koncom jesene roku 1085¹⁰⁷³, tak predstavovalo definitívnu bodku za ničivým a vyčerpávajúcim vojenským konfliktom, ktorému musel Alexios Komnénos čeliť hneď na úplnom počiatku svojej vlády.

V. VOJNA PROTI PEČENEHOM (1083 – 1091)

Víťazstvo nad Normanmi Róberta Guiscarda vo svojom najviditeľnejšom dôsledku znamenalo, že Alexios Komnénos dokázal uhájiť strategicky významný priestor západného Balkánu, ktorý takto na niekoľko desaťročí zabezpečil pred vnútorným aj vonkajším nepriateľom. Nanešťastie Normani nepredstavovali jedinú hrozbu pre *pax byzantina* v balkánskych provinciách ríše. Ďalšou hrozbou v poradí boli už od polovice 11. storočia nomádski Pečenehovia, žijúci na území byzantskej provincie (*thema*) Paradounavon.¹⁰⁷⁴ Napriek tomu, že z historického diela Anny Komnény je možné nadobudnúť dojem, že Alexios Komnénos úspešne v roku 1085 zavŕšil boj proti Normanom a až na jar roku 1086 sa musel začať venovať náhlej hrozbe zo strany Pečenehov¹⁰⁷⁵, vojna proti nim začala oveľa

¹⁰⁷² DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 34, n° 1126.

¹⁰⁷³ THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 183-184; SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica*, s. 68. Tento grécky historik však na základe nepresného výkladu textu Anny Komnény, ktorý sa navyše týka návratu Alexia Komnénéna do Konštantínopola začiatkom decembra 1083 (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 183), dospel k záveru, že spolu s týmito Normanmi vstúpil do cisárskych služieb aj vyššie spomínaný *comestabulus* Apúlie gróf z Brienne (!).

¹⁰⁷⁴ Byzantská provincia pod názvom Paradounavon (alebo aj Paristrion) bola založená ešte pod provizórnym názvom Dristra okolo roku 1000 v oblasti dnešného severného Bulharska a rumunskej Dobružy medzi dolným tokom Dunaja a pohorím Haimos (Stara Planina). Jeho západná hranica pravdepodobne prechádzala mestom Vidin a na východe siahala až po čiernomorské pobrežie. Vojenský veliteľ (*stratēgos* neskôr *doux*) sídlil v meste Dristra (dnes Silistra v Bulharsku). Od 20-tych rokov (od reforiem byzantskej administratívy za panovania Basileia II.), respektíve od 40-tych rokov 11. storočia (od reforiem za vlády Konštantína IX. Monomacha) bola provincia už nazývaná oficiálnym názvom Paradounavon, alebo geografickým názvom používanom v písomných prameňoch – Paristrion. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 223-226; MADGEARU, A.: *The Military Organisation of Paradounavon. BSI*, 60, 1999-2, s. 421-446; MADGEARU, A.: *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X – XII. Târgoviște* 2007, s. 101-118; MADGEARU, A.: *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*. Leiden – Boston, Brill 2013; TĀPKOVA-ZAIĀMOVA, V.: *L'administration byzantine au Bas Danube (fin du Xe – XIe s.)*. *BSI*, 54, 1993, s. 95-101; STĂNESCU, E.: *Beiträge zur Paristrion Frage. Die Benennungen der unteren Donaugebiete im 10. bis 12. Jahrhundert als historisches Problem*. *JÖB*, 17, 1968, s. 41-64; MEŠKO, M.: *Vývin obranného systému Byzantskej ríše v 11. storočí – príklad témy Paradounavon*. *Byzantinoslovaca*, (I), 2006, s. 128-143; KRSMANOVIĆ, B.: *Province*, s. 194-198.

¹⁰⁷⁵ Anna Komnénéna začína opis vojny proti Pečenehom až po narácii o vojne proti Guiscardovi, ktorá sa končí jeho smrťou dňa 17. júla 1085. Navyše opis vojny proti Pečenehom nenadväzuje hneď na opis vojny proti Normanom, ale Anna Komnénéna medzitým opisuje boje proti seldžuckým Turkom v Malej Ázii, ktoré však trvali až do roku 1092. Výsledkom takéhoto zaradenia udalostí je dojem, že Normani, Turci a Pečenehovia útočili na Byzantskú ríšu jeden po druhom. Tento dojem posilňuje aj dikcia úvodnej vety opisu vojny proti Pečenehom, pozri : ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 199: „βουλομένη δὲ δεινότεραν καὶ μείζονα τῆς προλαβούσης κατὰ τῶν Ρωμαίων ἀρχῆς ἔφοδον διηγήσασθαι“. K príčinám tohto spôsobu podania historických udalostí pozri: HOWARD-JOHNSTON, J.: *Anna Komnene and the Alexiad*. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium*, 14-16 April 1989, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 296-299.

nenápadnejšie a oveľa skôr. Tento konflikt bol v mnohých aspektoch veľmi odlišný od vojny proti Normanom, a ako uvidíme nižšie, len postupne nadobúdala vyhranený konfrontačný charakter, v rámci ktorého bolo napokon v ohrození bytie či nebytie samotnej Byzantskej ríše. Pritom je potrebné skonštatovať, že tento vojnový konflikt je paradoxne oveľa menej známy než vojna proti Normanom, čomu odpovedá aj relatívne menší objem historickej spisby na túto tému. Predtým však, než sa začneme venovať konkrétnym udalostiam vojny proti Pečenehom musíme si najskôr objasniť jej geografický a chronologický rámec.

V. 1. Geografický rámec

V. 1. 1. Geografické charakteristiky severovýchodného Balkánu

Na nasledovných riadkoch budeme pod severovýchodným Balkánom rozumieť oblasť, ktorej severnú hranicu tvorí dolný tok rieky Dunaj približne od úrovne mesta Vidin, jej východné ohraničenie je definované pobrežím Čierneho mora, Bosporu, Marmarského mora a Dardanelami a na juhu ju vymedzuje severné pobrežie Egejského mora. Na západe potom spomínaná oblasť nadväzuje na vyššie definované vymedzenie oblasti vojenských operácií v priebehu vojny proti Normanom.¹⁰⁷⁶ Celej oblasti dominuje pohorie Stara Planina (grécky Haimos), známe z byzantských písomných prameňov 11. a 12. storočia ako *Zygos*¹⁰⁷⁷, ktoré ju rozčleňuje na dve základné geografické podoblasti – na dlhú a úzku podunajskú planinu, ktorej väčšia časť sa dnes nachádza v Bulharsku (až na severnú časť Dobružje, ktorá patrí Rumunsku), a na veľkú trácku rovinu, ktorou preteká rieka Marica (grécky Hebros), patriacu Bulharsku a Turecku.¹⁰⁷⁸ Na severe, ako už bolo spomínané, tečie Dunaj, ktorý v dobe nástupu Alexia Komnéna na trón teoreticky predstavoval severnú hranicu Byzantskej ríše. Dolný tok tejto európskej rieky bol v stredoveku splavný po celej dĺžke¹⁰⁷⁹, pričom na viacerých miestach ho bolo možné prebrodiť.¹⁰⁸⁰ Hlavnou charakteristikou podunajskej planiny majúcou vojenský význam bolo, že vďaka svojej otvorenosti a neexistencii prirodzených prekážok bola vhodná pre pohyb veľkých vojsk a vôbec neumožňovala budovanie trvalejších obranných pozícií. Jedinú výnimku predstavovala oblasť okolo miest Pliska a Preslav, kde bolo mnoho močarín,

¹⁰⁷⁶ Pozri text vyššie.

¹⁰⁷⁷ Tento názov napríklad používajú Michael Attaleiatés a Anna Komnéna. Pozri: MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 37; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286-287.

¹⁰⁷⁸ ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΙΛΕΚΙΔΟΥ, Μ.: *Οι Βαλκανικοί λαοί κατά τους μέσους χρόνους*. Solún 1992, s. 17.

¹⁰⁷⁹ KODER, J.: *Γεωγραφία*, s. 28.

¹⁰⁸⁰ Napríklad oproti lokalite Dervent v Dobružji. CONDURACHI, E. – BARNEA, I. – DIACONU, P.: Nouvelles recherches sur le limes byzantin du Bas-Danube aux Xe et XIe siècles. In: *XIIIth International Congress of Byzantine Studies, Oxford 5-10 September 1966*. Oxford 1967, s. 190; DIACONU, P.: Păcuiul lui Soare – Vicina. *Byzantina*, 8, 1976, s. 416. Okrem Derventu bolo možné prebrodiť Dunaj aj v blízkosti dnešných lokalít Garvăn a Issacea. MADGEARU, A.: *Organization*, s. 109.

podmáčanaj a blatistej pôdy, ako aj hustým lesom porastené plochy¹⁰⁸¹, čiže terén priam ideálny na obranu.

Na juh od podunajskej planiny sa rozprestiera už spomínaný Haimos, ktorý predstavuje južné predĺženie hlavného hrebeňa Karpatského oblúka, oddelený do neho tokom Dunaja v prielome Železných vrát,¹⁰⁸² Celková dĺžka pohoria je 444 km. V západnej časti dosahuje najvyššia nadmorská výška hodnotu 2376 m. n. m. a vo východnej časti, ktorá sa začína priesmykom Vratnik severne od mesta Sliven, neprekračuje výšku 1000 m. n. m.¹⁰⁸³ Ďalšou charakteristickou črtou pohoria Haimos je, že jeho severné svahy pomerne plynule prechádzajú do podunajskej planiny, pričom z južnej strany sú výškové rozdiely omnoho výraznejšie a svahy majú strmší sklon.¹⁰⁸⁴ Na juh od hlavného hrebeňa sa nachádza bočný a nižší hrebeň nazývaný Sărmena Gora (najvyšší vrchol vo výške 1236 m. n. m.), ktorý oddeľuje údolie horného toku rieky Tundža od hornotráckej nížiny (Gornotrakijaska nizina).¹⁰⁸⁵ Avšak ani Haimos, ktorý počas prvých rokov vlády Alexia Komnėna predstavoval skutočnú severnú hranicu Byzancie, nebol pre potencionálnych útočníkov neprekonateľnou prekážkou. Hlavný hrebeň totiž pretína viacero priesmykov¹⁰⁸⁶, v byzantských prameňoch označovaných *kleisourai*¹⁰⁸⁷, ktoré však bolo možné blokovat' a brániť. Najvýznamnejším priesmykom v období 11. storočia v západnej časti pohoria Haimos bol priesmyk Šipka (resp. Šipčenski prohod, 1190 m. n. m.), vo východnej zase priesmyk Riški prohod (najvyšší bod iba 416 m. n. m.) nachádzajúci sa na sever od dnešného bulharského mesta Karnobat, Byzantíncom známy ako *Sidēra*.¹⁰⁸⁸

Medzi pohoriami Haimos, Rodopy a Egejským morom sa rozprestiera veľká trácka nížina, ktorá sa delí na dve menšie časti. Hornotrácka nížina má priemernú šírku 40 km, dĺžku 160 km a priemernú nadmorskú výšku 168 m.¹⁰⁸⁹ Vyznačuje sa málo členitým reliéfom, pretože výrazné pahorky sa nachádzajú iba v oblasti Plovdivu (Filipupolis) a Starej Zagory (Beroé).¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸¹ DIACONU, P.: *Petchėnėgues*, s. 125-126; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 126.

¹⁰⁸² KODER, J.: *Βυζάντιο*, s. 28.

¹⁰⁸³ SOUSTAL, P.: *Thrakien (Thrakė, Rhodopė und Haimimontos)*. TIB, Band 6. Viedeň 1999, s. 54; ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Μ.: *Λαοί*, s. 19; ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. Α.: *Θράκη*, s. 51

¹⁰⁸⁴ KODER, J.: *Γεωγραφία*, s. 28.

¹⁰⁸⁵ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 54.

¹⁰⁸⁶ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 279. V prípade, že byzantskí cisári mali k dispozícii dostatočné množstvo vojska, bola obrana týchto priesmykov pomerne jednoduchá a efektívna. HALDON, J.: *Byzantium at War. 600 – 1453*. Londýn 2002, s. 11.

¹⁰⁸⁷ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 37.

¹⁰⁸⁸ BEŠEVĽIEV, B.: Die byzantinische Heerstrasse Adrianopel – Verigava. In: *Bulgarisch-byzantinische Aufsätze*. Londýn, Variorum Reprints 1978, s. 127; SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 141, 143, 441.

¹⁰⁸⁹ ASDRACHA, C.: *Rhodopes*, s. 14.

¹⁰⁹⁰ Tamže.

Preteká ňou iba horný tok Marice s jej prítokmi. Dolnotrácka nížina (Dolnotrakijska nizina) sa začína pri meste Edirne (Adrianoupolis) a rozprestiera sa pozdĺž dolného toku Marice a pohoria Rodopy až k severnému pobrežiu Egejského mora. Okrem rieky Marice ňou preteká aj jej ľavobrežný prítok Ergene (grécky Erginis). Reliéf tu je o niečo členitejší, pretože táto oblasť pozostáva z množstva oblých pahorkov s miernymi svahmi, žiaden však nepresahuje nadmorskú výšku 200 m. n. m.¹⁰⁹¹ Všeobecne môžeme konštatovať, že táto oblasť nekládla pri priaznivých poveternostných podmienkach žiadne výrazné prekážky preprave tovaru a ľudí na pomerne veľké vzdialenosti, a to dokonca ani v prípade použitia ťažkých štvorkolesových drevených vozov. To isté platí aj pre postup nepriateľského vojska. Ak eventuálni útočníci dokázali prekročiť Haimos, alebo prejsť smerom od dnešnej Sofie priesmykom zvaným Trajánova brána, mali prakticky otvorenú cestu až po konštantínopolské predmestia.¹⁰⁹² Jedinou výnimkou je tu delta rieky Marice začínajúca na juh od ústia Ergene, ktorej maximálna šírka neprekračuje 12 km. Toto prakticky nepriechodné územie pozostáva z dvoch hlavných ramien Marice, medzi ktorými sa nachádza množstvo močarísk, vodných plôch a drobných ostrovov.¹⁰⁹³

Na východ od Hornotráckej nížiny sa pozdĺž oboch brehov dolného toku rieky Tundža rozkladá viacero výšin a pahorkatín, ktoré ju prakticky oddeľujú od pobrežia Čierneho mora. Na pravom brehu rieky od severu sú to výšiny Svetilijski väzvišeniya, Monastirski väzvišeniya a Sakar (pri dvoch posledných s nadmorskou výškou do 600 a 856 m. n. m.). Pozdĺž ľavého brehu Tundže ležia výšiny Hisar, Bakardžicite, a v oblasti dnešnej bulharsko-tureckej hranice tvoria dominantu Derventski väzvišeniya (s výškou 555 m. n. m.) a výšiny Yıldız dağları (s maximálnou výškou až 1031 m. n. m.).¹⁰⁹⁴ Napriek tomu, že tieto výšiny sú na mnohých miestach prerušované dolinami, tak vo východo-západnom, ako aj v severo-južnom smere, nezdá sa, že by ich počas 11. storočia používali byzantské či iné vojská. Hlavnou dopravnou tepnou v tomto období bola jednoznačne trácka nížina (vrátane údolia rieky Tundža).¹⁰⁹⁵

Trácka rovina je na juhu ohraničená pohorím Rodopy. Hlavný hrebeň tohto pohoria najprv smeruje zo severozápadu na juh, avšak neskôr sa stáča a tiahne sa východným smerom. Jeho celková dĺžka je 250 km a šírka okolo 100 km. Podobne ako pohorie Haimos, tak aj

¹⁰⁹¹ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 55; ASDRACHA, C.: *Rhodopes*, s. 15.

¹⁰⁹² Pozri: BELKE, K.: Roads and Travel in Macedonia and Thrace in the Middle and Late Byzantine Period. In: *Travel in the Byzantine World*, edited by Ruth Macrides. Papers from the Thirty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, april 2000. Aldershot, Variorum 2002, s. 79-82.

¹⁰⁹³ ASDRACHA, C.: *Rhodopes*, s. 15.

¹⁰⁹⁴ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 55.

¹⁰⁹⁵ Pozri text nižšie.

Rodopy sa delia na západnú a východnú časť. Deliacia čiara prechádza horou Papikion (výška 1460 m. n. m.) na dnešných bulharsko-gréckych hraniciach.¹⁰⁹⁶ Západná časť pohoria sa vyznačuje väčšou priemernou nadmorskou výškou (najvyšší vrchol sa nachádza vo výške 2924 m. n. m.), ako aj strmými horskými svahmi, vysoko položenými náhornými planinami a hlboko zarezanými dolinami.¹⁰⁹⁷ Východná časť je nižšia a tvoria ju vysočiny a pahorkatiny s priemernou nadmorskou výškou, ktorá kolíše medzi 400 až 1000 m. n. m. Odvodňujú ju dva pravobrežné prítoky Marice – rieky Ardas a Erydropotamos.¹⁰⁹⁸

V. 1. 2. Cestná sieť

Málo členitý reliéf podunajskej roviny a tráckej nížiny umožnil a výrazne uľahčil vznik a vývin pomerne rozvetvenej siete pozemných komunikácií.¹⁰⁹⁹ Ďalším pozitívnym stimulom rozvoja cestnej siete bola relatívna blízkosť Konštantínopola s veľkou masou obyvateľstva, cisárskym dvorom, aristokratickými sídlami a početnými kláštorami. Byzantské hlavné mesto nesporne predstavovalo najvýznamnejšie centrum spotreby poľnohospodárskej produkcie a výmeny rôznych obchodných artiklov v celej nami vymedzenej oblasti.¹¹⁰⁰ Bolo tiež zároveň východiskovým bodom dvoch významných pozemných komunikácií – tzv. vojenskej cesty (*via militaris*) a *Via Egnatia*. Vojenská cesta spájala Konštantínopol so stredovýchodnou Európou¹¹⁰¹, ktorá v rámci nami sledovaného geografického priestoru prebiehala mestami Tzouroulon (dnešné Çorlu)¹¹⁰², Arkadioupolis (Lüleburgaz)¹¹⁰³, Boulgarofygon (Babaeski)¹¹⁰⁴, Adrianoupolis, Filipoupolis a Sardiké (dnešná Sofia). Už viac krát zmieňovaná *Via Egnatia* sa pri meste Tzouroulon od vojenskej cesty oddeľovala, a ďalej prechádzala cez mestá Apros

¹⁰⁹⁶ ASDRACHA, C.: Rhodopes, s. 3-4.

¹⁰⁹⁷ ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Μ.: *Λαοί*, s. 20.

¹⁰⁹⁸ ASDRACHA, C.: *Rhodopes*, s. 3, 8-12.

¹⁰⁹⁹ ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. Α.: *Θράκη*, s. 53.

¹¹⁰⁰ K tomu pozri: MAGDALINO, P.: The grain supply of Constantinople, ninth-twelfth centuries. In: MANGO, C. - DAGRON, G.: *Constantinople and its hinterland*. Aldershot, Variorum 1995, s. 36-37.

¹¹⁰¹ KODER, J.: *Γεωγραφία*, s. 98; BELKE, K.: Roads, s. 73-74; HALDON, J.: *Warfare*, s. 56; HALDON, J.: *Πόλεμοι*, s. 21.

¹¹⁰² ASDRACHA, C.: La Thrace orientale et la Mer Noire: Géographie ecclésiastique et prosopographique (VIIIe-XIIe siècles). In: *Géographie historique du monde méditerranéen*, sous la direction d' Hélène Ahrweiler. Paris 1988, s. 255; PRALONG, A.: Remarques sur les fortifications byzantines de Thrace orientale. In: *Géographie historique du monde méditerranéen*, sous la direction d' Hélène Ahrweiler. Paris 1988, s. 181; KÜLZER, A.: *Ostthrakien (Eurōpē)*. TIB, Band 12. Viedeň 2008, s. 684-687.

¹¹⁰³ KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 264-267.

¹¹⁰⁴ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 223; ASDRACHA, C.: Thrace, s. 264.

(Kermeyan)¹¹⁰⁵, Rousion (Rusköy)¹¹⁰⁶, Kypsella (Ipsala)¹¹⁰⁷ až do Solúna odkiaľ pokračovala do Dyrrachia na pobreží Jadranu.¹¹⁰⁸

Existovali samozrejme aj ďalšie komunikácie, ktoré spájali byzantské hlavné mesto s oblasťami ležiacimi na severe. Prvá z nich sledovala líniu čiernomorského pobrežia a viedla až k ústiu Dunaja¹¹⁰⁹, kým druhá, významnejšia cesta sa pri Adrianoupole odkláňala z vojenskej cesty smerom na severovýchod, prekročila Derventské výšiny a cez Markellai (lokalita blízko dnešného mesta Karnobat)¹¹¹⁰, Goloé (lokalita neďaleko od mesta Lozarevo)¹¹¹¹ dosiahla priesmyk *Sidēra*. Po prekonaní pohoria Haimos pokračovala táto cesta cez Preslav a Plisku až do najdôležitejšieho mesta na dolnom toku Dunaja – Dristry (dnes Silistra).¹¹¹² Paralelne popri hlavnej trase viedlo niekoľko alternatívnych ciest, napríklad o niečo západnejšie údolím rieky Tundža cez mesto Diampolis (dnešný Jampol).¹¹¹³ Okrem tejto siete hlavných komunikácií, ktoré umožňovali diaľkovú prepravu tovaru a osôb, ako aj presuny vojenských oddielov, môžeme celkom iste predpokladať aj existenciu pomerne hustej siete lokálnych menších ciest a chodníkov, ktoré slúžili potrebám roľníckeho obyvateľstva pri preprave rôznych nákladov na krátke vzdialenosti¹¹¹⁴, ktoré však z vojenského hľadiska hrali len zanedbateľnú úlohu.

V. 2. Chronologický rámec

Už v súvislosti so stručnou charakteristikou použitých prameňov, ako aj v rámci popisu vojny proti Normanom, sme sa na viacerých miestach opakovane zmieňovali o chronologických problémoch a nepresnostiach charakteristických pre historické dielo od byzantskej princeznej Anny Komnény. Pritom *Alexias* prakticky predstavuje jediný relevantný zdroj našich poznatkov o poradí a časovom zoradení dôležitých udalostí vojny proti

¹¹⁰⁵ Presná poloha tohto byzantského mesta nebola dlho známa, predpokladalo sa, že ležalo približne 50 km na západ od dnešného mesta Tekirdağ, (v byzantskom období Rhaidestos). ASDRACHA, C.: Thrace, s. 235. J. Ananiev a najnovšie A. Külzer stotožňujú Apros s Kermijanom (resp. dnešný Kermeyan v Turecku). ANANIEV, J.: Byzantine Seals Found in the Republic of Macedonia. *SBS*, 7, 2002, s. 59; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 255-256.

¹¹⁰⁶ ASDRACHA, C.: Thrace, s. 236. Dedina Rusköy už v súčasnosti nejestvuje. Pozri: KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 620-622.

¹¹⁰⁷ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 330-331; ASDRACHA, C.: Thrace, s. 237-238.

¹¹⁰⁸ KODER, J.: *Γεωγραφία*, s. 98; BELKE, K.: Roads, s. 73; HALDON, J.: *Warfare*, s. 54-55; HALDON, J.: *Πόλεμοι*, s. 21. Pozri tiež text a poznámky č. 350 a 353 vyššie.

¹¹⁰⁹ ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, X. A.: *Θράκη*, s. 54; HALDON, J.: *Warfare*, s. 56.

¹¹¹⁰ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 348-349.

¹¹¹¹ Tamže, s. 143, 271.

¹¹¹² Táto trasa bola zároveň aj najkratším spojením medzi Konštantínopolom a Dristrou. BEŠEVLIJEV, B.: Heerstrasse, s. 126-127; SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 143-144.

¹¹¹³ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 239-240.

¹¹¹⁴ KODER, J.: *Γεωγραφία*, s. 95.

Pečenehom.¹¹¹⁵ Keďže posledný vážny pokus K. Dietera venovať sa systematicky vysvetleniu spomínaných nejasností sa odohral pred viac ako storočím¹¹¹⁶, je nutné sa tejto otázke venovať podrobnejšie.

V. 2. 1. *Prehľad pevných dátumov*

V texte popisujúcom boje s Pečenehmi Anna Komnena poskytuje údaje potrebné na presné a nespochybniteľné datovanie udalostí (*dies festus*) len v šiestich prípadoch. Prvý sa vyskytuje v pasáži o prijatí 150-člennej skupiny pečenežských vyslancov u cisára Alexia Komnena, keď sa na čele byzantských jednotiek utáboril pri meste Lardea. V priebehu tejto udalosti došlo k zatmeniu slnka¹¹¹⁷, ktoré sa podľa prevládajúcej mienky historikov stotožňuje s čiastočným zatmením slnka pozorovateľným v oblasti dnešného severovýchodného Bulharska v ranných hodinách 1. augusta 1087.¹¹¹⁸ Tento prvý pevne stanovený dátum je veľmi dôležitý, pretože nám umožňuje spresniť nielen chronológiu celej výpravy Alexia Komnena proti Dristre, ale aj všetkých ostatných udalostí, ktorých opis sa nachádza na konci knihy VI¹¹¹⁹ ako aj na začiatku knihy VII¹¹²⁰, presnejšie od leta až do príchodu zimy 1087. Päť ostatných pevne stanovených dátumov sa nachádza v knihe VIII a týkajú sa výlučne udalostí, ktoré sa

¹¹¹⁵ Stanovenie správnej chronológie je preto o dosť komplikovanejšie, než bolo v prípade vojny proti Normanom, kde bolo možné údaje od Anny Komnény konfrontovať s informáciami od normanských kronikárov, hlavne Viliama z Apúlie. Pozri tex vyššie.

¹¹¹⁶ Pozri: DIETER, K.: Zur Glaubwürdigkeit der Anna Komnena. *Byz. Zeitsch.*, 3, 1894, s. 386-390. Výnimku tvorí naša štúdia: MEŠKO, M.: Notes sur la chronologie de la guerre des Byzantins contre les Petchénègues (1083 – 1091). *BSI*, LXIX, 2011, s. 134-148, ako aj štúdia K. Belkeho, ktorá sa však sústreďuje na udalosti súvisiace s bojmi proti Seldžukom v Malej Ázii. Pozri: BELKE, K.: Byzanz und die Anfänge des rumseldschukischen Staates. Bemerkungen zur Chronologie von Anna Komnēnēs „Alexias“ in den Jahren 1084 bis 1093. *JÖB*, 61, 2011, s. 65-79.

¹¹¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 207-208.

¹¹¹⁸ DIETER, K.: Glaubwürdigkeit, s. 388-389; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 114. Túto hypotézu na základe čisto astronomických poznatkov spochybnil K. F. D'Occhieppo, ktorý zastáva názor, že uvedené zatmenie sa udialo 2. októbra 1084. D'OCCHIEPO, K. F.: Zur Identifizierung der Sonnenfinsternis während des Petschenegenkrieges Alexios' I Komnenos (1084), *JÖB*, 23, 1974, s. 182-184. Avšak solídne podložený názor tohto autora je ťažko obhájitelný z historického hľadiska. Napríklad široko založený vpád Pečenehov pod vedením Tzelgua a s účasťou bývalého uhorského kráľa Šalamúna, ktorý sa nevydaril a obaja jeho vodcovia padli, by sa potom musel udiať na jar toho istého roku. Ibaže podľa spoľahlivých správ analistov Saxa a Bernolda kráľ Šalamún zomrel roku 1087. Pozri: SAXO GRAMMATICUS, *Annalista Saxo*. MHG SS, VI. Lipsko 1926, s. 724; BERNOLD, *Bernoldi chronicon*. MGH SS, V. Lipsko 1926, s. 446. Dátum 20. jún 1088, ktorý uvádza P. Diaconu, nemá žiaden pevný základ, a ide *de facto* o nesprávne prevzatý dátum od V. Vasil'evského, ktorý vo svojom diele udáva ako deň zatmenia slnka 20. júl 1088. Pozri: DIACONU, P.: *Les Petchénègues au Bas-Danube*. Bukurešť 1970, s. 117 a ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Византия и Печенеги. *ЖМНП*, 164, 1872, s. 160. Tento posledný dátum je potrebné takisto odmietnuť, pretože zatmenie slnka z 20. júla 1088 nebolo podľa novších astronomických výpočtov vôbec na území dnešného severovýchodného Bulharska viditeľné. D'OCCHIEPO, K. F.: Sonnenfinsternis, s. 180.

¹¹¹⁹ Ide o vpád Pečenehov z predchádzajúceho roku, na jar v roku 1086, počas ktorého padol *mezas domestikos* Grégorios Pakourianos, a o výpravu byzantského generála Tatikia počas leta toho istého roku. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 199-202. Pozri tiež text nižšie.

¹¹²⁰ Obdobie od začiatku vpádu Pečenehov pod vedením Tzelgua na jar 1087 až po porážku Pečenehov z Paristrionu ich bývalými spojencami Kumánmi počas jesene/zimy 1087. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203-218

udiali počas roku 1091. Vďaka Anne Komnéne vieme, že Alexios Komnénos sa v piatok 14. februára 1091¹¹²¹ vypravil z Konštantínopola na čele malého vojenského oddielu, aby posilnil ochranu tráckeho mesta Choroibakchoi, že na druhý deň bojoval s Pečenehmi¹¹²², a že v pondelok ráno 17. februára sa ako víťaz vracal do hlavného mesta¹¹²³. Byzantské víťazstvo však nemalo trvalé výsledky, pretože už o niekoľko týždňov neskôr Anna Komnéna uvádza novú prítomnosť skupín kočovníkov v tesnej blízkosti byzantského hlavného mesta, pričom poznamenáva, že vzhľadom k pečenežským nájazdom obyvatelia Konštantínopola upustili od uctievania ostatkov sv. Teodora Tyróna v kostole nachádzajúcom sa mimo mestských hradieb na lokalite Bathys Ryaks.¹¹²⁴ Osobitná zmienka Anny Komnény, ako aj často opakované počty svätcovi môžu naznačovať, že nešlo o celoročné bežné a uctievanie, ale že nájazdy Pečenehov prichádzali v období jeho sviatku, ktorý sa v ortodoxnej cirkvi slávi v prvú sobotu Veľkonočného pôstu. V roku 1091 bol týmto dňom 8. marec – čiže okolo tohto dátumu môžeme s veľkou pravdepodobnosťou situovať aj vyššie spomínané udalosti.¹¹²⁵ A napokon, stále v súlade s informáciami Anny Komnény, posledná vojenská výprava vojny proti Pečenehom sa začala 23. marca 1091, v deň jarnej rovnodennosti, keď Alexios Komnénos vyslal *kaisara* Nikéfora Melisséna do mesta Ainos.¹¹²⁶ Posledným pevným dátumom je samozrejme utorok 29. apríla 1091, čiže deň rozhodujúcej bitky pri Lebouniu.¹¹²⁷ Okrem týchto niekoľkých presných údajov sa Anna Komnéna ešte trikrát zmieňuje o začiatku jari a dvakrát o príchode zimy.¹¹²⁸ Takéto informácie sú iba relatívnou oporou pri rekonštruovaní celkovej chronológie udalostí vojny proti Pečenehom, pretože obdobie, o ktorom máme najmenej chronologicky relevantných údajov, (1088 až 1090), pokrýva rozpätie štyroch rokov.

¹¹²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 236; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; GAUTIER, P.: *Diatribes de Jean l' Oxite contre Alexis Ier Comnène*. *REB*, 28, 1970, s. 9.

¹¹²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 238; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 9.

¹¹²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 239; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 255; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 9. K. Dieter datuje túto krátku výpravu proti Pečenehom do februára 1090, čiže o rok skôr. Tento predpoklad nebol prijatý ďalšími bádateľmi. Pozri: DIETER, K.: *Glaubwürdigkeit*, s. 390.

¹¹²⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241.

¹¹²⁵ Tamže, s. 240; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129. V. Vasil'evskij poskytuje nesprávny dátum, keď udáva ako deň sviatku 2. marec 1091. ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 255.

¹¹²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242.

¹¹²⁷ Tamže, s. 249; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 283; DIETER, K.: *Glaubwürdigkeit*, s. 386; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133.

¹¹²⁸ Pre začiatok jari pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203, 220, 242, a začiatok zimy tamže, s. 220, 235. K. Dieter píše, že Anna Komnéna sa zmieňuje o príchode zimy trikrát, prvý raz *sub anno* 1086, avšak nám sa v texte Alexiady podarilo nájsť iba zmienky dve. Porovnaj: DIETER, K.: *Glaubwürdigkeit*, s. 387, 390 a ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204.

V. 2. 2. *Sporné datovanie niektorých udalostí*

Väčšina bádateľov tradične umiestňuje prvý útok Pečenehov a tým pádom aj začiatok celej byzantsko-pečenežskej vojny do roku 1086.¹¹²⁹ V tomto roku vyslal cisár veľkého domestika Grégoria Pakouriana s jeho zástupcom Nikolaom Branom proti Paulikiánom na čele s Traulom, ktorí sa spojili s Pečenehmi žijúcimi v Paristrione a spolu s nimi plienili byzantské územie. Výprava napokon vyústila do bitky pri Beliatobe a byzantskej porážky.¹¹³⁰ Od tohto dátumu sa Pečenehom otvorila cesta do Trákie a ich nájazdy trvali až do ich konečnej porážky v apríli 1091. Tento všeobecne akceptovaný časový rámec vojny proti Pečenehom navyše zdanlivo úplne súhlasí s údajmi v diele Anny Komnény. V jej historickom diele sa dočítame, že prvé roky vlády Alexia Komnéna boli vyplnené vojnou proti Normanom. Byzantská princezná sa o útokoch iných nepriateľov nezmieňuje, a tak mnohí bádatelia nadobudli dojem, že aj Pečenehovia zotrúvali v Paristrione a nechávali byzantské územie na pokoji.¹¹³¹ Situácia sa zmenila až po vypuknutí povstania Paulikiána Traula, ktorý následne uzavrel s Pečenehmi spojenectvo proti Byzancii.¹¹³² Aj fakty z diel ostatných byzantských historikov akoby potvrdzovali tento „idylický“ mierový obraz. Napríklad Ján Skylitzés zmieňuje uzavretie mierovej zmluvy medzi Pečenehmi z Paristrionu a Nikéforom III. Botaneiatom v októbri 1080.¹¹³³ Otázne však je, či Pečenehovia rešpektovali túto dohodu v nasledujúcich rokoch. Veď vojna s Normanmi viazala všetky vojenské sily, ktoré mal Alexios Komnénos k dispozícii. Nie je skôr pravdepodobné, že Pečenehovia už pred rokom 1086 využili túto výhodnú situáciu na obnovenie nájazdov na byzantské územie?¹¹³⁴

Napriek spomínanému dojmu mierového spolužitia Pečenehov a Byzancie v rokoch 1080 až 1086, ktorý vznikol na základe textu Anny Komnény je to práve jej dielo, ktoré obsahuje indície svedčiace o opaku. Prvá indícia sa nachádza v časti opisujúcej vojnu proti Normanom,¹¹³⁵ a to v obhajovacej reči, ktorú Alexios Komnénos predniesol na synode za účasti cirkevných a svetských hodnostárov ríše konajúcej sa v cisárskom paláci v Blachernách v decembri 1083, alebo januári 1084.¹¹³⁶ Ako už bolo spomenuté vyššie, cisár sa vtedy pokúšal

¹¹²⁹ ВАСИЛЪЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 156; DIETER, K.: Glaubwürdigkeit, s. 389; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 108; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История на Вългарската държава презь срѣднитѣ вѣкове. Томъ II. Вългария подь византийско владичество (1018 – 1187)*. Sofia 1934, s. 185; ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Ιστορία*, Γ', s. 47.

¹¹³⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 199-200.

¹¹³¹ Pozri text vyššie.

¹¹³² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174, 200. Pozri text nižšie.

¹¹³³ Pozri text a poznámku č. 508 vyššie.

¹¹³⁴ Pozri text nižšie.

¹¹³⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 172.

¹¹³⁶ Pozri text vyššie.

obhajovať dvojnásobné vyvlastnenie cirkevného majetku, najmä liturgického náčinia z drahých kovov, ktorej cieľom bolo získať financie na armádu oslabenú v bojoch proti Normanom. V rámci tejto obhajoby sa prirodzene zmiňoval predovšetkým o normanskej hrozbe, no hovoril tiež o „*perzských útokoch a nájazdoch Skýtov*“¹¹³⁷, čo nemôže znamenať nič iné ako to, že už v priebehu vojny proti Normanom seldžuckí Turci (*Persai*) ohrozovali byzantské územia v Malej Ázii a Pečenehovia (*Skythai*) zase na Balkáne.

V súvislosti s touto zmienkou by isto bolo možné namietat', že ju autorka zaradila vo svojom texte na nesprávne miesto. Tento jav sa síce v Anninom historickom diele vyskytuje pomerne často, ale uvedený úryvok určite patrí do časového rámca rokov 1083/1084. Našťastie existuje ešte iný dobový písomný prameň, ktorým je *typikon* pre kláštor v Bačkove. Jeho text takisto obsahuje informácie o pečenežských nájazdoch pred rokom 1086. Autor textu veľký domestik *sebastos* Grégorios Pakourianos v ňom hrdo oznamuje, že nedávno dosiahol rozhodujúce víťazstvo nad Pečenehmi.¹¹³⁸ Keďže *typikon* kláštora v Bačkove je bez akejkol'vek pochybnosti datované do decembra 1083,¹¹³⁹ a keďže Pakourianos ešte v jeseni 1082 stál na čele byzantských jednotiek bojujúcich proti Normanom,¹¹⁴⁰ anglický bádateľ rumunského pôvodu P. Frankopan vo svojej štúdií logicky dospel k názoru, že toto víťazstvo nad Pečenehmi sa muselo udiať medzi koncom roku 1082 a decembrom 1083.¹¹⁴¹ Toto datovanie je však ešte stále pomerne vágne, pretože neumožňuje presnejšie určiť čas začiatku útokov Pečenehov. Venujme preto zvýšenú pozornosť textu *typika*, v ktorom byzantský generál píše, že svoje víťazstvo dosiahol vďaka „*mocnej pomoci a sile jeho [cisára Alexia Komnénéna] božskej pravice*“.¹¹⁴² Užitie výrazu typu „*mocná pomoc*“ pravdepodobne znamená, že veľký domestik dostal pred začatím výpravy proti Pečenehom pomoc v podobe bojaschopných vojenských oddielov alebo finančných prostriedkov, ktoré by mu v prípade nedostatku oddielov umožňovali naverbovať nových vojakov¹¹⁴³. Zrejme išlo o finančné prostriedky, keďže všetky oddiely byzantskej armády západnej polovice ríše sa v tej dobe usilovali zastaviť normanský postup naprieč Balkánom. Odkiaľ však peniaze pochádzali? Podľa svedectva Anny Komnény

¹¹³⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 172: „*τὰς γὰρ τῶν Περσῶν ἐπελεύσεις καὶ τὰς τῶν Σκυθῶν ἐκδρομὰς*“; АРУТЮНОВА, В. А.: *Взаимоотношения*, s. 118.

¹¹³⁸ GAUTIER, P.: *Le typikon de Grégoire Pakourianos*. *REB*, 42, 1984, s. 43. Pozri tiež: АРУТЮНОВА, В. А.: *Взаимоотношения*, s. 116; LEMERLE, P.: *Typikon*, s. 172; FRANKOPAN, P.: *A Victory of Gregory Pakourianos against the Pechenegs*. *BSI*, 57, 1996, s. 279; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 137.

¹¹³⁹ LEMERLE, P.: *Typikon*, s. 173-174; GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 19.

¹¹⁴⁰ Pozri text vyššie.

¹¹⁴¹ FRANKOPAN, P.: *Victory*, s. 280.

¹¹⁴² GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 43: „*διὰ τῆς μεγάλης βοηθείας καὶ δυνάμεως τῆς θείας αὐτοῦ δεξιᾶς*“.

¹¹⁴³ АРУТЮНОВА, В. А.: *Взаимоотношения*, s. 116.

bola štátna pokladnica na jar roku 1082 už úplne vyčerpaná.¹¹⁴⁴ Jednou z možností je, že uvedené prostriedky pochádzali zo spomenutej sekularizácie cirkevného majetku. Alexios Komnénos sa na začiatku svojej vlády uchýlil k tomuto krajnému opatreniu dvakrát,¹¹⁴⁵ a to začiatkom jari 1082, aby bolo možné financovať novú pripravovanú výpravu proti Normanom,¹¹⁴⁶ a následne pravdepodobne o rok neskôr.

Práve túto druhú menej známu a chronologicky presne neurčenú sekularizáciu cirkevného náčinia je potrebné spojiť s pečenežským vpádom a tým pádom aj samotným začiatkom vojny proti týmto nomádom. Potvrdením tohto výkladu je skutočnosť, že aj samotná Anna Komnénéna na tomto mieste výslovne píše, že akonáhle bol cisár informovaný o novom útoku „Skýtov“, pristúpil k zhromažďovaniu finančných prostriedkov „rovňakým spôsobom“ ako predtým.¹¹⁴⁷ Práve vďaka explicitnému vyjadreniu o návaznosti medzi touto druhou sekularizáciou cirkevného majetku a útokom Pečenehov sa bádatelia pokúšali dokázať, že tento úryvok je v texte *Alexiady* zaradený na nesprávnom mieste, a že patrí do kontextu udalostí odohrávajúcich sa v roku 1086 alebo neskôr.¹¹⁴⁸ Ich predpoklad môžeme považovať za chybný, pretože uvedený úryvok patrí presne na to miesto v texte, kde je aj zaradený, teda medzi udalosti spojené s vojnou proti Normanom¹¹⁴⁹, a spolu s vyššie uvedenými argumentmi jasne potvrdzuje, že k prvému pečenežskému útoku došlo skôr než v roku 1086.

Keďže *terminus post quem* pečenežského vpádu je december 1083 (dátum vzniku *typika* pre kláštor v Bačkove), malo by teraz byť pomerne jednoduché určiť presnejší dátum začiatku vojny proti Pečenehom z Paristrionu. V roku 1083 Alexios Komnénos osobne viedol protiofenzívu proti Normanom vedeným Guiscardovým synom Bohemundom. Táto vojenská výprava priniesla Byzantíncom po sérii porážok prvý úspech v podobe víťazstva v bitke pri Larise vybojovanej začiatkom apríla roku 1083.¹¹⁵⁰ Po tomto rozhodujúcom stretnutí odišiel cisár do Solúna, kde umiestnil väčšiu časť vojenských oddielov a zároveň rozvinul už vyššie spomínané intenzívne diplomatické úsilie zamerané proti Bohemundovi.¹¹⁵¹ Tma ho tiež zrejme

¹¹⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 142-143: „τὸ δὲ ἄτερ χρημάτων οὐκ ἐνὴν“.

¹¹⁴⁵ GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 8, АРУТЮНОВА, В. А.: *Взаимоотношения*, s. 118.

¹¹⁴⁶ Pozri text vyššie.

¹¹⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 145: „ἐπεὶ καὶ αὖθις ἄλλο νέφος ἐχθρῶν, τοὺς Σκύθας φημί, κατ' αὐτοῦ ἐξορμῶν ἤδη μεμαθήκοι καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ συλλογὴ τῶν χρημάτων [...] ἐφ' ὁμοίαις αἰτίαις ἐσπουδάζετο.“

¹¹⁴⁸ P. Gautier umiestňuje tento úryvok do druhej polovice roka 1087: GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 8-9. Pozri tiež: ANNA KOMNENA: *Alexias*, Τόμος πρώτος: Βιβλία Α' – Θ'. Μετάφραση Αλόη Σιδέρη. Ατény 1990, s. 188, poznámka č. 1

¹¹⁴⁹ Navyše je táto informácia organicky zaradená do textu, a informácia o útoku „Skýtov“ bezprostredne nadväzuje na opis návratu Alexia Komnénéna z víťaznej výpravy proti Normanom v lete 1083. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 145

¹¹⁵⁰ Pozri text vyššie.

¹¹⁵¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 160-161. Pozri text vyššie.

dostihli správy o novom pečenežskom útoku.¹¹⁵² Tieto nemilé a neočakávané novinky celkom iste znamenali škrť cez cisárov rozpočet, pretože ten sa isto chcel čo najskôr vrátiť na bojisko a využiť momentálne Bohemundovo oslabenie, ktoré sa prejavilo ako následok úpadku morálky v jeho vojsku a nespokojnosti jemu podriadených normanských barónov. Byzantská armáda bola sústredená a pripravená na protiútok proti Normanom a čakala v okolí Solúna. Alexios Komnénos preto naliehavo potreboval získať mimoriadne finančné prostriedky, aby mohol čeliť novej a nečakanej hrozbe. Jediným možným postupom sa stalo porušenie jeho vlastnej zlatej buly z augusta 1082¹¹⁵³ a nová sekularizácia cirkevného majetku. Získané financie potom cisár poslal veľkému domestikovi Grégoriovi Pakourianovi, ktorého zároveň poveril vytlačením útočníkov.¹¹⁵⁴ Až potom sa cisár mohol vrátiť do boja proti Normanom a viesť armádu k Normanmi ovládanej Kastorii, ktorá, ako sme videli vyššie, napokon padla do jeho rúk na konci októbra alebo najneskôr začiatkom novembra 1083.¹¹⁵⁵ Na základe toho môžeme predpokladať, že k prvému útoku Pečenehov z Paristrionu po roku 1080, a teda aj *de facto* k začiatku celej vojny, došlo s veľkou pravdepodobnosťou v letných mesiacoch (júl/august?) roku 1083.

Ďalší sporný časový údaj predstavuje priechod flámskeho grófa Róberta Fríza cez byzantské územie cestou do Svätej zeme. Hoci táto udalosť nemala priamy vplyv na priebeh vojny proti Pečenehom, je potrebné sa ňou zaoberať, pretože tvorí pevný záchytný bod pri určovaní inak veľmi problematického datovania udalostí v priebehu rokov 1088 až 1090. Tak ako v prípade dátumu začiatku celej vojny, aj v tomto prípade bádatelia tradične datujú grófovú cestu byzantským územím do jesene 1087.¹¹⁵⁶ Príčinou tejto neobyčajnej zhody je, že počas tejto cesty sa gróf Róbert podľa Anny Komnény stretol s jej otcom v Beroé, kde cisár práve o vlások unikol pečenežskému zajatiu po porážke jeho armády Pečenehmi z Paristrionu v bitke pri Dristre.¹¹⁵⁷ Pasáž opisujúca stretnutie oboch mužov tak zdanlivo plynule nadväzuje na popis dôsledkov byzantskej porážky, kvôli čomu ju bádatelia priradili k udalostiam roku 1087. Toto tradičné datovanie do jesene 1087 však neobstojí pri konfrontácii s dochovanými listinami z flámskeho grófstva. Ch. Verlinden, ktorý sa touto problematikou zaoberal, dokázal na základe listinného materiálu, že neprítomnosť grófa Róberta Fríza vo Flámsku a teda jeho púť do Svätej

¹¹⁵² Tamže, s. 145.

¹¹⁵³ Pozri text vyššie.

¹¹⁵⁴ GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 43.

¹¹⁵⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 169-170; ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Καστοριά*, s. 1262. Pozri tiež text vyššie.

¹¹⁵⁶ HAGENMEYER, H.: *Brief*, s. 19, pozn. č. 5; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 117; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 136. V. Vasil'evskij naopak kladie toto stretnutie až do roku 1089, pozri: ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 246, pozn. č. 2; jeho názor prebral aj V. N. Zlatarski: ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 195.

¹¹⁵⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218. Pozri text nižšie.

zeme trvala najneskôr od 6. júla 1087 do 27. apríla 1090.¹¹⁵⁸ Z toho jasne vyplýva, že stretnutie flámskeho grófa a byzantského cisára sa nemohlo odohrať na jeseň 1087, ale pravdepodobne až o dva roky neskôr na prelome rokov 1089 a 1090¹¹⁵⁹. Miestom stretnutia bol pravdepodobne Konštantínopol, pretože koncom roku 1089 už mesto Beroé ležalo hlboko na území ovládanom Pečenehmi. Okrem toho cisár Alexios Komnénos bol od začiatku septembra 1089 opäť v Konštantínopole.¹¹⁶⁰ Z faktov je zrejmé, že aj táto časť textu *Alexiady* je zaradená na nesprávnom mieste.¹¹⁶¹ To však neznamená, že by týmto utrpela jej hodnovernosť.¹¹⁶²

Nakoniec sa dostávame k textu *Alexiady* opisujúcemu udalosti, ktoré sa odohrávali medzi rokmi 1088 až 1090.¹¹⁶³ Ten je z chronologického hľadiska taký zmätený¹¹⁶⁴, že viacerí bádatelia, ktorí sa pokúšali o presnejšie datovanie jednotlivých udalostí museli priznať svoju bezmocnosť.¹¹⁶⁵ Pri stávajúcom pokuse o nové riešenie tejto komplikovanej otázky sa budeme pridržiavať dvoch základných a jednoduchých predpokladov. Po prvé, že Anna Komnena sa snažila zoradiť udalosti v striktnom chronologickom slede¹¹⁶⁶, a po druhé, že z opisu udalostí v uvedenom intervale Anna Komnena nevynechala ani jeden rok, a že sa usilovala opísať udalosti niekedy len kuso a stručne, inokedy zas veľmi detailne, a to v súvislosti s tým, koľko mala k dispozícii pripravených podkladov.¹¹⁶⁷ Sledovaný úryvok textu patrí chronologicky za porážku Byzantíncov pri Dristre. Začína sa opisom pečenežského vpádu južne od Haimu a ich utáborovania sa pri meste Markellai.¹¹⁶⁸ Nasleduje uzavretie prvej mierovej zmluvy Byzantíncov s Pečenehmi¹¹⁶⁹, príchod Kumánov na Balkán¹¹⁷⁰ a ich následný návrat do pričiernomorských

¹¹⁵⁸ VERLINDEN, CH.: *Robert Ier le Frison, comte de Flandre*. Paris 1932, s. 151; GANSHOF, F.-L.: Robert le Frison et Alexis Ier Comnène. *Byzantion*, 31, 1961, s. 60-61, poznámka č. 3 a 4, ako aj s. 61, pozn. č. 1; DE WAHA, M.: La lettre d'Alexis Ier Comnène à Robert I le Frison. Une revision. *Byzantion*, 47, 1977, s. 123-124.

¹¹⁵⁹ GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 61; DE WAHA, M.: Lettre, s. 123-124; SHEPARD, J.: Attitudes, s. 103; BELKE, K.: Bemerkungen, s. 73.

¹¹⁶⁰ Alexios Komnénos predsedal v septembri 1089 cirkevnej synode. Pozri: HOLTZMANN, W.: Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089, *Byz. Zeitsch.*, 28, 1928, s. 40, 50.

¹¹⁶¹ K tomuto poznaniu dospel už K. Dieter. Pozri: DIETER, K.: Glaubwürdigkeit, s. 389. Treba však poznamenať, že tento historik datoval stretnutie Alexia Komnena s flámskym grófom do roku 1085.

¹¹⁶² GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 59.

¹¹⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218-222, 227-236.

¹¹⁶⁴ Spomedzi ďalších úsekov *Alexiady* je podobným zmätkom v chronologických údajoch poznačený iba jeden. Ide o text knihy XI o udalostiach v Palestíne od dobytia Jeruzalema križiakmi až po rok 1105, ako aj o vzťahoch Byzancie so seldžuckými Turkami pred rokom 1113. Pozri: HOWARD-JOHNSTON, J.: *Alexiad*, s. 291, 294.

¹¹⁶⁵ DIETER, K.: *Glaubwürdigkeit*, s. 390; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 119; GAUTIER, P.: Le discours de Théophylacte de Bulgarie à l'autocrator Alexis Ier Comnène (6 janvier 1088). *REB*, 20, 1962, s. 96; GAUTIER, P.: Défection et soumission de la Crète sous Alexis Ier Comnène, *REB*, 35, 1977, s. 217.

¹¹⁶⁶ HOWARD-JOHNSTON, J.: *Alexiad*, s. 294.

¹¹⁶⁷ Typický príklad predstavuje opis udalostí súvisiacich s rokom 1088.

¹¹⁶⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218.

¹¹⁶⁹ Tamže.

¹¹⁷⁰ Tamže. Toto je *de facto* druhý raz, kedy sú Kumáni prítomní v oblasti Balkánu, pretože prvýkrát prišli už na začiatku jesene 1087 v úlohe spojencov Pečenehov z Paristrionu. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 216.

stepí.¹¹⁷¹ Uzavretie prvej mierovej zmluvy s Pečenehmi je pre datovanie týchto udalostí dôležitým momentom, pretože tento akt sa spomína aj v inom, na *Alexiade* Anny Komnény nezávislom, historickom prameni – v cisárskej reči Theofylakta z Ochridu adresovanej cisárovi Alexiovi Komnénovi.¹¹⁷² Reč bola podľa jej editora P. Gautiera prednesená 6. januára 1088¹¹⁷³, čiže všetky spomínané udalosti sa museli nutne odohrať pred týmto dátumom, v období od začiatku zimy po koniec decembra 1087.¹¹⁷⁴

Ostatné udalosti, ktoré nasledujú v diele Anny Komnény, tj. z obdobia po obnovení bojov medzi Byzantíncami a Pečenehmi po odchode Kumánov do pričiernomorských stepí, treba chronologicky zaradiť po 6. januári 1088, keďže Theofylakt vo svojej reči žiadne nedávne vojnové udalosti nespomína, ale naopak popisuje idylický mierový život byzantských roľníkov, ktorý nastal po uzatvorení zmluvy s nomádmi¹¹⁷⁵. Aj dobytie Filipoupolu Pečenehmi je z toho istého dôvodu potrebné datovať až do jari 1088.¹¹⁷⁶ V tejto časti historického diela byzantskej princeznej sa opis udalostí výrazne ochudobňuje a nadobúda až takmer telegraficky stručný ráz. Môžeme len predpokladať, že nová (druhá) zmluva s Pečenehmi bola uzavretá na jeseň 1088.¹¹⁷⁷ Pečenehovia ju však zakrátko porušili¹¹⁷⁸, a ich prenikanie na juh predbežne ukončil až príchod zimného počasia na prelome rokov 1088/1089. Nomádske vojsko prezimovalo pri dedine/hrebeni Taurokomos, čo Anna Komnénová komentuje poznámkou, že to bolo vôbec po prvýkrát, čo sa nomádi na zimu nestiahli za Haimos, ale ostali na byzantskom území.¹¹⁷⁹ Predpokladajme teda, že zmienka Anny Komnény o obnovení bojových operácií v okolí tráckych miest Charioupolis a Boulgarofygon, ktorý prišlo podľa svedectva Anny Komnény s príchodom jari¹¹⁸⁰ sa týka nasledujúcej jari roku 1089. Princezná po stručnom opise bojov rozpráva o vytvorení novej jednotky byzantskej armády – oddielu s názvom *archontopouloi*, a o jeho bojovom krste.¹¹⁸¹ Popis porážky plynule zapadá do kontextu predtým vykresľovaných

¹¹⁷¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218.

¹¹⁷² K identifikácii mierovej zmluvy zmieňovanej Theofylaktom z Ochridu s prvou z dvoch mierových zmlúv uzavretých s Pečenehmi pozri : GAUTIER, P.: Théophylacte, s. 98, 113. Kritiku tejto hypotézy vyjadril už o dva roky neskôr J. N. Ljubarskij v krátkej anotácii na zmieňovanú Gautierovu publikáciu, pozri: ЛЮБАРСКИЙ, Я. Н. во *BB*, 25, 1964, s. 269-271.

¹¹⁷³ GAUTIER, P.: Théophylacte, s. 98-99, 104-105.

¹¹⁷⁴ Tamže, s. 98.

¹¹⁷⁵ Tamže, s. 114.

¹¹⁷⁶ Tamže, s. 99.

¹¹⁷⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219.

¹¹⁷⁸ Tamže, s. 220.

¹¹⁷⁹ Tamže.

¹¹⁸⁰ Tamže.

¹¹⁸¹ Tamže, s. 220-221.

ozbrojených stretnutí - môžeme teda vysloviť domnienku, že aj tieto udalosti sa odohrali v priebehu roka 1089.

Naproti tomu ďalšia informácia, ktorá takisto zdanlivo zapadá do kontextu vyššie uvedených udalostí, nemôže byť datovaná do roku 1089. Ide o opis príchodu 500 flámskych rytierov, ich odvelenia do maloázijskej Nikomédie, kde mali na základe príkazov Alexia Komnéna brániť spomínané mesto a jeho blízke okolie proti útokom tureckého emíra Abul-Kásima (Abû'l-Qâsim).¹¹⁸² Dôvodom k odmietnutiu tradičného datovania je náväznosť tejto udalosti na cestu flámskeho grófa Róberta Fríza, ktorou sme sa zaoberali vyššie. Ak vezmeme do úvahy, že stretnutie Alexia Komnéna s flámskym grófom je potrebné datovať na koniec roka 1089, alebo na začiatok roka 1090, je nemožné, aby príchod rytierov bol datovaný na jar, alebo do leta 1089 (čiže ešte skôr ako k stretnutiu vôbec došlo). S prihliadnutím na najkratší možný čas presunu rytierov z Flámska do Byzancie¹¹⁸³ sa teda ich príchod mohol uskutočniť až o rok neskôr, tj. v priebehu leta 1090.¹¹⁸⁴ Datovanie príchodu flámskych rytierov do leta 1090 a ich odvelenie na obranu Nikomédie sa navyše časovo zhoduje so znovuzískaním tohto významného mesta z rúk seldžuckých Turkov, ktorí podľa hypotézy Cl. Fossa mesto ovládali medzi rokmi 1087 až 1090.¹¹⁸⁵ Odvelenie rytierov do Nikomédie (hoci isto chýbali v bojoch proti Pečenehom) naznačuje, že cisár naliehavo potreboval zaistiť obranu iba nedávno znovu

¹¹⁸² Tamže, s. 221-222. O životnej dráhe emíra Abul-Kásima pozri : CAHEN, C.: La première pénétration turque en Asie-Mineure, *Byzantion*, 18, 1946-48, s. 45-51; CAHEN, C.: *La Turquie pré-ottomane*. Varia Turcica 7. Istanbul - Paríž 1988, s. 14-15; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica II*, s. 71.

¹¹⁸³ Flámski rytieri pravdepodobne cestovali do Byzancie cez Apúliu, preplavili sa cez Otrantskú úžinu do Dyrachia a odtiaľ po ceste Via Egnatia docestovali až do Konštantínopola. Druhá alternatívna cesta cez Uhorsko, a potom cez Belehrad, Niš, Sofiu a Adrianopolis nebola v tom čase schodná, a to práve kvôli nájazdom Pečenehov. Podobnú trasu o päť rokov neskôr použili aj niektorí križiaci I. križiackej výpravy. Pozri: RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades*. Volume I, The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem. Cambridge 1954, s. 142-144, 166-168; RICHARD, J.: *Histoire des croisades*. Paríž 1996, s. 55-56.

¹¹⁸⁴ GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 61; DE WAHA, M.: Lettre, s. 123-124, a najnovšie aj K. Belke, ktorý predpokladá príchod rytierov v druhej polovici roku 1090: BELKE, K.: Bemerkungen, s. 74. Pozri taktiež : CHALANDON, F.: *Essai*, s. 125; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 251; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 199. V. N. Zlatarski zastáva toto datovanie z iných dôvodov, a to pretože podporuje tézu o datovaní reči Theofylakta z Ochridu do januára 1090. Ch. Verlinden naproti tomu podporuje názor, že flámski rytieri prišli do Konštantínopola iba medzi 10. februárom až 20. aprílom 1091. Dôvodom je jeho predpoklad, že list Alexia Komnéna grófovi Róbertovi z Flámska napísaný začiatkom roku 1091 obsahuje výzvu byzantského cisára, aby si flámsky gróf splnil svoj záväzok a poslal sľúbenú vojenskú pomoc, tj. že v dobe písania listu ešte flámski rytieri na území Byzantskej ríše neboli a ich príchod vyvolal až spomínaný list. VERLINDEN, CH.: *Robert*, s. 163. Tento predpoklad však nezodpovedá známym skutočnostiam, pretože podľa informácií Anny Komnény boli flámski rytieri po príchode do Byzancie Alexiom Komnénom umiestnení na istý čas do Nikomédie, a spočiatku sa vôbec nezúčastnili na boji proti Pečenehom. Ak by bol ich príchod datovaný do jari 1091, na ich pôsobenie v Malej Ázii v rámci obrany proti Turkom by nezostal žiaden čas.

¹¹⁸⁵ FOSS, C.: Nicomedia and Constantinople. In: *Constantinople and its Hinterland*, ed. C. Mango et G. Dagron. Aldershot 1995, s. 188. R. Bondoux tiež tvrdí, že Nikomédia bola znovu dobytá v roku 1089/1090 (hoci predpokladá, že do rúk Turkov padla už roku 1085). BONDOUX, R.: Les villes. In: *La Bithynie au Moyen Âge*, ed. B. Geyer et J. Lefort. Réalités Byzantines 9. Paríž 2003, s. 401. K otázke obsadenia Nikomédie seldžuckými Turkami pozri tiež : CHEYNET, J. C.: Résistance, s. 144-145 a BELKE, K.: Bemerkungen, s. 74 (tento bádateľ predpokladá, že Nikomédia padla do rúk Turkov roku 1086).

získaného územia, a to opäť podporuje predpoklad, že k ich príchodu došlo naozaj práve v lete 1090. Okrem toho si žiadny z bádateľov doteraz nepoložil otázku, prečo cisár Alexios Komnénos, ktorý mohol vytvoriť posádku Nikomédie z byzantských oddielov, vyslal nakoniec na jej obranu vzácnych a skúsených žoldnierov, akými vtedy flámski rytieri nesporne boli. Podľa svedectva kronikárov I. križiackej výpravy boli hradby Nikomédie počas ich prechodu Malou Áziou v ruinách.¹¹⁸⁶ Je pravdepodobné, že boli v rovnakom stave už keď Byzantínci v roku 1090 Nikomédiu dobyli. Udržať toto dôležité mesto aj napriek absencii opevnenia bolo zrejme nad sily málo skúsených novovytváraných byzantských jednotiek. Alexios Komnénos sa teda rozhodol zveriť jej obranu skúsenejším flámskym rytierom.

Nasledovný detailný opis bojov v okolí tráckych miest Rousion a Tzouroulon¹¹⁸⁷ môžeme bezpečne datovať do roka 1090. Spomínané datovanie sa totiž zakladá na dvoch nesporných skutočnostiach. Táto pasáž nasleduje po texte zaoberajúcom sa bojmi Byzantíncov proti Čakovi (Tzachovi), emírovi zo Smyrny, tj. po opise pádu Klazomén, Fókaie, Lesbu a Chiu¹¹⁸⁸, datovaných medzi koniec roka 1089 a leto 1090.¹¹⁸⁹ Text, ktorý sa začína za spomínaným opisom, už patrí ku knihe VIII, o ktorej sme si už uviedli, že sa zaoberá udalosťami posledného a rozhodujúceho roka vojny. Väčšina moderných bádateľov akceptuje datovanie uvedených udalostí do roku 1090. Títo autori sa ale dopúšťajú určitej nepresnosti tým, že ich umiestňujú do jarných, resp. letných mesiacov, tj. do prvej polovice uvedeného roka.¹¹⁹⁰ Ak si však podrobne prečítame text Anny Komnény, dospejeme k záveru, že byzantská princezná opisuje iba časť z bojov v Trákii, ktorých celkové trvanie nepresahuje dva týždne. Navyše, keďže sa tieto boje odohrávajú bezprostredne pred príchodom zimy¹¹⁹¹, je logickejšie predpokladať, že Anna Komnéná nám v *Alexiade* neponúka úplný opis bojov v Trákii počas celého roka 1090, ale iba ich poslednej a rozhodujúcej fázy, ktorá sa odohrávala koncom jesene a začiatkom zimy 1090.

Nakoniec je ešte potrebné upozorniť na časť opisu bojov proti Pečenehom, ktorá by sa tiež mohla stať zdrojom určitých rozporov v časovom zaradení jednotlivých udalostí. Konštatovali sme síce vyššie, že datovanie udalostí posledného roka vojny je pomerne dobre zmapované vďaka podrobným údajom od Anny Komnény. Avšak je to práve jej nasledovná

¹¹⁸⁶ FOSS, C.: *Nicomedia*, s. 188.

¹¹⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227-235.

¹¹⁸⁸ Tamže, s. 222-223.

¹¹⁸⁹ GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 13; GAUTIER, P.: *Défection*, s. 227.

¹¹⁹⁰ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 127-128; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 252-253; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200-201.

¹¹⁹¹ Cisár Alexios Komnénos na konci tejto časti odchádza do hlavného mesta, aby tam strávil zimné mesiace. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 235.

informácia, ktorá spôsobuje spomínaný problém. Na začiatku knihy VIII totiž byzantská princezná píše, že jej otec sa práve nachádzal v Konštantínopole (po návrate z bojov v Trákii) a „v cisárskom paláci si odpočinul sotva týždeň“¹¹⁹², keď ho správa o novom postupe Pečenehov donútila 14. februára vytrhnúť s vojskom na záchranu mesta Choïrobakchoi.¹¹⁹³ V zásade sa núkajú dve možné vysvetlenia tejto zaujímavej informácie. Buď akceptujeme názor F. Chalandon, že udalosti, ktoré sme práve datovali na koniec jesene a príchod zimy 1090, sa museli odohrávať až do konca januára 1091¹¹⁹⁴, alebo je v texte *Alexiady* medzera, a Anna Komnena udalosti, ktoré sa udiali týždeň pred 14. februárom, jednoducho vypustila. Pravdepodobnejšia je práve táto druhá možnosť, keďže v texte na konci knihy VII sa vyskytuje jasná zmienka o tom, ako sa Alexios Komnénos s príchodom zimy (do úvahy prichádza jedine zima na prelome rokov 1090/1091) postaral o prezimovanie armády v Trákii, než sa sám vrátil do Konštantínopola.¹¹⁹⁵

V. 3. Priebeh vojny

Genéza vojny proti Pečenehom je v porovnaní s pomerne podrobne popísanou vojnou proti Normanom, ktorej sme sa venovali vyššie, oveľa komplikovanejšou a menej známou kapitolou vlády Alexia Komnena. V prvom rade za to môže relatívna absencia svedectiev dobových alebo neskorších písomných prameňov, pričom ani náš jediný hlavný prameň v podobe diela Anny Komnény nanešťastie neposkytuje širší historický úvod, ktorý by lepšie objasňoval jej príčiny.¹¹⁹⁶ Ďalej za to môže odlišný politický rámec nomádskeho Pečenehov, ktorý sa v mnohých kľúčových aspektoch výrazne líšil od politických reálií juhoitalských Normanov. Napríklad, kým vznik byzantsko-normanského konfliktu je možné jednoznačne prisúdiť osobným ambíciám a plánom apúlskeho a kalábrijskeho vojvodu Róberta Guiscarda, ktorý železnou päsťou najprv zjednotil celé Mezzogiorno a na konci svojej životnej dráhy sa rozhodol podobným spôsobom postupovať aj proti balkánskym územiám Byzantskej ríše, medzi Pečenehmi podobná dominantná vedúca osobnosť s jasnými politickými a vojenskými cieľmi absentovala. Namiesto toho v byzantských prameňoch veľmi často stretávame anonymnú a často aj dosť početnú masu nomádov vedených množstvom náčelníkov, z ktorých iba niektorí boli dosť významní, aby byzantskí historici v rámci popisov prebiehajúcich udalostí

¹¹⁹² Tamže, s. 236.

¹¹⁹³ Tamže.

¹¹⁹⁴ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128.

¹¹⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 235. Pozri text nižšie.

¹¹⁹⁶ Príčiny tohto zarážajúceho nedostatku inak veľmi významného historického diela Anny Komnény analyzoval J. Howard-Johnston, pozri: HOWARD-JOHNSTON, J.: *Alexiad*, s. 298-300.

uviedli aj ich mená.¹¹⁹⁷ Podobne aj obrysy pečenežskej štátnej organizácie sú len veľmi nejasné a vágne¹¹⁹⁸, čo odráža ďalší aspekt pečenežsko-byzantských vzťahov uchovaný v dobových svedectvách písomných prameňov – Byzantínci sa, zdá sa, väčšinou pomerne ťažkopádne orientovali v primitívnej štruktúre nomádskej spoločnosti, ktorú navyše považovali za barbarickú a pristupovali k nej s viditeľným dešpektom.¹¹⁹⁹ S pečenežskými náčelníkmi sa im ťažko a zdĺhavo vyjednávalo, a nie vždy všetci náčelníci následne rešpektovali už uzavreté mierové zmluvy.¹²⁰⁰

Aby bolo možné sa orientovať v dôvodoch, ktoré nakoniec viedli k vzniku byzantsko-pečenežského konfliktu, bude nutné si aspoň v hrubých rysoch korene prítomnosti Pečenehov v tejto časti Balkánu. Pečenehovia sa na byzantské územie dostali v dôsledku veľkých migračných pohybov na eurázijskej stepi v prvej tretine 11. storočia,¹²⁰¹ ktoré ich donútili hľadať nové útočiská na území východnej, strednej a juhovýchodnej Európy.¹²⁰² Veľká časť tohto nomádskeho etnika dostala priamo na byzantské územie v dôsledku veľkej invázie na prelome rokov 1046 a 1047¹²⁰³ a následne prvej byzantsko-pečenežskej vojny, ktorá prebehla v rokoch 1049-1053.¹²⁰⁴ V priebehu týchto konfliktov Byzantínci nedokázali Pečenehov

¹¹⁹⁷ Klasickým príkladom zmieňovaného prístupu je Anna Komnena, ktorá vo svojom diele *Alexias* na jednom mieste celkom otvorene priznáva nechuť k reprodukovaniu barbarických vlastných mien a pomenovaní cudzích etnických skupín okrem skutočne nevyhnutných prípadov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 401: „ὄπου γὰρ βαρβαρικῶν ὀνομάτων ἐξ ἀνάγκης ἀπατεῖται χρῆσις“.

¹¹⁹⁸ Hlavným dôvodom tohto stavu je prirodzene neexistencia písomných prameňov pečenežského pôvodu. Stručným popisom pečenežskej politickej štruktúry sme sa už podrobnejšie zaoberali na inom mieste, pozri: MEŠKO, M.: Nomads and Byzantium. Problematic Aspects of Maintaining Diplomatic Relations with the Pechenegs. In: BEDNAŘÍKOVÁ, J. - MEŠKO, M.: *On Research Methodology in Ancient and Byzantine History*. Brno 2015, s. 184-186.

¹¹⁹⁹ AHRWEILER, H.: Byzantine Concept of the Foreigner: The Case of the Nomads. In: AHRWEILER, H. – LAIOU, A. E. (eds.): *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*. Dumbarton Oaks 1998, s. 12.

¹²⁰⁰ MEŠKO, M.: Nomads, s. 183.

¹²⁰¹ Pozri: PRITSAK, O.: Two Migratory Movements in Eurasian Steppe in the 9th – 11th Centuries. In: *Studies in Medieval Eurasian History*. Londýn, Variorum Reprints 1981, s. 162-163.

¹²⁰² GOLDEN, P. B.: Nomads and their sedentary neighbors. *AEMae*, 7, 1987-1991, s. 56, 58; SPINEI, V.: *The great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. Cluj-Napoca 2003, s. 124-125, 130; MEŠKO, M.: *Obnova*, s. 50-51.

¹²⁰³ V staršej literatúre udávaný dátum 1048/1049 je nesprávny. K správne datovania vpádu Pečenehov pozri: SHEPARD, J.: John Mauropous, Leo Tornicius and an alleged Russian Army, the Chronology of the Pecheneg Crisis of 1048-1049. *JÖB*, 24, 1975, s. 61-89 a КАЖДАН, А. П.: Иоанн Мавропод, Печенеги и Русские в середине XIв. *ZRVI*, 8, 1963, s. 177-184; KAŽDAN, A. P.: Once more about the „alleged“ Russo-Byzantine Treaty (ca. 1047) and the Pecheneg Crossing of the Danube. *JÖB*, 26, 1977, s. 65-77, taktiež: LEFORT, J.: Rhétorique et politique. Trois discours de Jean Mauropous en 1047. *TM*, 6, 1976, s. 265-303; MALAMUT, E.: L'image Byzantine des Petschénègues. *Byz. Zeitsch.*, 88, 1995, s. 118. K priebehu celého útoku pozri: MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 30; JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 458; JÁN ZONARAS: *Epitomé*, s. 642; STEPHENSON, P.: The Byzantine Frontier at the Lower Danube in the Late Tenth and Eleventh Centuries. In: *Frontiers in Question. Eurasian Borderlands, 700 – 1700*. Edited by Daniel Power and Naomi Standen. Houndmills 1999, s. 92; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 38; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 58; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 133.

¹²⁰⁴ O priebehu vojny pozri: JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 465-473, 475-476; MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 30-43; JÁN ZONARAS: *Epitomé*, s. 644; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 73-76; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 38-39; FINE, J. V. A.: *Balkans*, s. 209-210.

zatlačiť naspäť na sever od Dunaja a tak vznikla kompaktná pečenežská enkláva na území byzantskej provincie Paradounavon s centrom severne a východne od bývalého hlavného mesta prvého Bulharského štátu Plisky.¹²⁰⁵ Na základe mierovej dohody z roku 1053 Pečenehovia, ktorí sa na byzantskom území usadili, získali status spojencov (*symmachoi*), a ich úlohou bola pomoc pri ochrane byzantských hraníc za čo poberali od štátu finančné odmeny (*filotimiai*).¹²⁰⁶ Túto svoju rolu hrali dostatočne poctivo až do začiatku 70-tych rokov 11. storočia, kedy nová generácia pečenežských vodcov využila krízový politický vývoj Byzantskej ríše sprevádzaný mnohými zahraničnopolitickými nezdarmi a prehrami (napríklad v roku 1071 už spomínaný pád Bari do rúk Normanov, bitka pri Mantzikerte, alebo aj uhorský útok a pád Sirmia v tom istom roku), a začala tiež prejavovať čoraz zjavnejšie odstredivé tendencie.¹²⁰⁷ Tieto sa napokon realizovali naplno roku 1072 v rámci Nestorovho povstania,¹²⁰⁸ po ktorom sa väčšia časť územia provincie Paradounavon¹²⁰⁹ fakticky odtrhla od Byzancie a moc na jej území si podelili rôzni lokálni pečenežskí a aj nepečenežskí hodnostári.¹²¹⁰ Vzhľadom k slabosti centrálnej cisárskej vlády v Konštantínopole a oveľa vážnejšej kríze postihujúcej v tom čase byzantské teritória v Malej Ázii, ktorá si vyžadovala všetku pozornosť štátneho aparátu, museli byzantské elity túto skutočnosť *ex post* potichu akceptovať. Od tejto chvíle boli vzťahy

¹²⁰⁵ JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 465-467; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 68-69; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 93; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 126.

¹²⁰⁶ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 43; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 39; MADGEARU, A.: The Pechenegs in the Byzantine army. In: *The Steppe Lands and the World beyond them*. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon. Jasy 2013, s. 213. Keďže Byzantínci počas vojny proti Pečenehom nedokázali dosiahnuť rozhodujúce víťazstvo, chceli zrejme aspoň takýmto spôsobom spojiť záujmy Pečenehov so záujmami ríše, tzn. že by Byzancia aj Pečenehovia mali spoločný záujem o bezpečnosť hranice na dolnom Dunaji. STEPHENSON, P.: Byzantine Policy towards Paristrion in the mid-eleventh Century: another Interpretation. *BMGS*, 23, 1999, s. 56; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 93; KYPIAZOΠΟΥΛΟΣ, X. A.: *Θράκη*, s. 124.

¹²⁰⁷ MEŠKO, M.: Pecheneg Groups in the Balkans (ca. 1053-1091) according to the Byzantine Sources. In: *The Steppe Lands and the World beyond them*. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon. Jasy 2013, s. 189.

¹²⁰⁸ JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 166; MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 204-205; MEŠKO, M.: Groups, s. 188-189; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 98-100.

¹²⁰⁹ Podľa teórie, ktorú formuloval rumunský bádateľ A. Madgearu, sa k povstaniu nepripojilo obyvateľstvo západnej časti provincie, a pod byzantskou kontrolou ostala aj oblasť severnej Dobrudže, kde sa novým administratívnym centrom po strate Dristry stalo Byzantíncami koncom 10. storočia obnovené antické Noviodunum (dnes Isaccea v Rumunsku, byzantské pomenovanie tejto lokality nie je bohužiaľ známe). V byzantských rukách tiež naďalej zotrvala aj oblasť bezprostredne v okolí bývalého druhého bulharského hlavného mesta Preslavi a časť čiernomorského pobrežia s centrom v Mesembrii (dnes Nesebăr v Bulharsku). MADGEARU, A.: *Organization*, s. 82-84

¹²¹⁰ STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 100. Najvýznamnejšiu osobnosť spomedzi nich predstavoval pečenežský náčelník (*exarchon*) Tatous/Tatrys/Chalés, ktorý v Dristre nahradil byzantského veliteľa provincie (*doux/katepano*). MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 205; MADGEARU, A.: The periphery against the centre: the case of Paradounavon. *ZRVI*, 40-41, 2003, s. 51; MARCULET, V.: Considérations concernant la fin du pouvoir des Petchénègues du Bas-Danube. *Annales de l'Université Valahia Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire*, 14, 2012, s. 94, 98.

formujúceho sa štátneho útvaru (Byzantíncami snád' „neoficiálne“ nazývaného *Patzinakia*)¹²¹¹ striedavo mierového aj vojnového charakteru, keďže Pečenehovia sa často zapájali do mocenských bojov o moc sprevádzajúcich časté zmeny na cisárskom tróne koncom 70-tych rokov 11. storočia.¹²¹² Poslednú mierovú zmluvu pred nástupom Alexia Komnéna na cisársky trón uzavrel, ako už bolo spomenuté vyššie, jeho predchodca Nikéforos III. Botaneiatés v októbri 1080, a na severovýchode Balkánu zavládol opatrný mier.

V. 3. 1. Prvá fáza vojny – pečenežské nájazdy (1083-1086)

Začiatkom roka 1082 bola vojenská situácia Byzantskej ríše veľmi vážna. Alexios Komnénos napriek svojmu snaženiu nielenže nedokázal zastaviť postup Normanov v Epire, ale ako bolo podrobne opísané vyššie, byzantské jednotky v boji s nimi v bitke pri Dyrrachiu dňa 18. októbra 1081 utrpeli výrazné straty. Normani sa následne zmocnili samotného Dyrrachia. Po získaní tohto významného prístavu a oporného bodu na epirskom pobreží sa začali pripravovať na samotný prienik do balkánskeho vnútrozemia pozdĺž cesty *Via Egnatia*. Ich zámery sa nezmenili ani po odchode Róberta Guiscarda do južnej Itálie na jar roku 1082. Opakovane bez problému porážali oslabenú byzantskú armádu a Guiscardov syn Bohemund sa chystal do príchodu zimy zmocniť mesta Larisa. Alexios Komnénos v tom istom čase v Konštantínopole usilovne hľadal náhradné zdroje finančných prostriedkov a zhromažďoval vojsko na boje, ktoré ho čakali počas nasledujúceho roka 1083.¹²¹³ Vojna proti Normanom však nebola jediným zdrojom starostí byzantského cisára. Hoci sa zdalo, že roku 1083 sa po rozhodujúcom víťazstve v bitke pri Larise sa situácia pomaly obracia k lepšiemu, došlo k novým nečakaným komplikáciám. Ako už bolo spomenuté vyššie Alexia Komnéna dostihli počas jeho pobytu v Solúne v júli alebo v auguste 1083 zvesti o novom nepriateľskom vpáde na byzantský Balkán. Novými útočníkmi boli podľa už spomínaných indícií Pečenehovia spolu

¹²¹¹ MEŠKO, M.: *Groups*, s. 190. K tomu tiež pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 1, s. 141; MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 123, 125.

¹²¹² Pečenehovia napríklad striedavo podporovali rôznych pretendentov na cisársky trón. ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 147; MALAMUT, E.: *Image*, s. 132-133. Pečenežskí spojenci predstavovali veľkú časť zo vzbúreneckého vojska Nikéfora Bryennia a ich skorý obchod z bitky pri Kalavryách v marci 1078, spojený s vyplienením tábora vlastného spojenca, významne ovplyvnili priebeh bitky. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 290; HALDON, J.: *Wars*, s. 129-130; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 57-59; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 353. S pečenežskou podporou mohlo tiež v roku 1078 alebo 1079 vypuknúť povstanie, ktoré vo Filipoupole viedol Paulikán Lékas. MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 302; JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 184; ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Οι Παυλικιανοί. Η ιστορία και η διδασκαλία των από της εμφάνισης μέχρι των νεότερων χρόνων*. Atény 1959 (dizertačná práca), s. 111; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 111; MALAMUT, E.: *Image*, s. 134. O vojenskú podporu Pečenehov usiloval prostredníctvom listov aj ďalší vzbúrený generál *prōtoproedros* a veliteľ Dyrrachia Nikéforos Basilakios. JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 182-184; MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 298-301; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101.

¹²¹³ Pozri text vyššie.

s Kumánmi.¹²¹⁴ Byzantské jednotky však boli viazané bojom proti Normanom v Tesálii, a tak nomádi bez väčších prekážok prekročili v letných mesiacoch 1083 priesmyky Haimu a vpadli na byzantské územie. Alexios Komnénos bol donútený improvizovať. Vzhľadom k priaznivej situácii, ktorá nastala po víťazstve nad Normanmi pri Larise, si mohol dovoliť z bojov proti Normanom odvolať svojho najschopnejšieho a najdôveryhodnejšieho veliteľa, ktorým bol veľký domestik *sebastos* Grégorios Pakourianos a vyslať ho do boja proti nomádom.

Nanešťastie, jediný prameň, ktorý nám podáva informácie o týchto udalostiach – tj. už spomínané *typikon* samotného Grégoria Pakouriana, vôbec neuvádza početnosť vojska Pečenehov a Kumánov a ani to, ktoré územia na byzantskom Balkáne boli ich vpádom postihnuté. Napriek tomu môžeme na základe jeho textu, ako aj s ohľadom na priebeh predchádzajúcich nomádskych nájazdov dospieť k istému hypotetickému obrazu o priebehu útoku. Je viac-menej pravdepodobné, že vzhľadom na ťažkú ekonomickú situáciu Byzantskej ríše a na vyššie spomínaný predpoklad viazanosti väčšiny bojaschopných jednotiek v boji proti Normanom¹²¹⁵, nemohol veľký domestik Pakourianos čeliť nomádskemu vpádu s početným vojskom. Celkový počet mužov jeho vojska sa pravdepodobne pohyboval od dvoch až do štyroch tisíc.¹²¹⁶ Ani počet útočiacich Pečenehov asi nebol veľký (inak by ich Pakourianos nemohol rozhodujúcim spôsobom poraziť), hoci je takmer isté, že početne prevyšoval byzantské jednotky.¹²¹⁷

Ďalej naše hypotetické úvahy na základe dostupných informácií naznačujú, že útočníkmi boli tak ako pred rokom 1080 opätovne Pečenehovia z provincie Paradounavon. V ich prospech tiež v presnejšie neurčený moment zasiahli Kumáni, ktorí – podľa bohužiaľ

¹²¹⁴ Pakourianos sa zmiňuje o Pečenehoch a o Kumánoch oddelene. GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 43. Je však veľmi pravdepodobné, že útočili na Byzanciu spoločne, podobne ako v roku 1078. JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 182-184; MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 298-301.

¹²¹⁵ Napriek tomu je možný predpoklad, že Alexios Komnénos ponechal Pakourianovi k dispozícii mužov z oddielov (*tagmata*) Makedónie a Trákie, tj. oddielov, ktorým ako veľký domestik velil vo všetkých bojoch už od roku 1081. Zmieňovali sme sa vyššie, že na výpravu proti Kastorii koncom leta 1083 cisár nepotreboval celú poľnú armádu, a že jej obliehania sa pravdepodobne zúčastnilo niekoľko tisíc mužov. Preto nie je účasť *tagmata* z Makedónie a Trákie na odrazení prvého nájazdu Pečenehov vylúčená, hoci k tomu nejestvujú žiadne doklady.

¹²¹⁶ Počet mužov samozrejme nie je možné určiť s väčšou presnosťou, keďže v prameňoch o ňom neexistuje nijaká zmienka. Avšak pred Pakourianom zastával post veľkého domestika práve Alexios Komnénos, ktorý v bitke pri Kalavryách v roku 1078 velil celkovo asi 6 500 mužom. HALDON, J.: *Wars*, s. 128. Z istého uhla pohľadu je možné považovať situácie z roku 1078 a 1083 za analogické, pretože ani v jednom, ani v druhom prípade tu veľký domestik nedisponoval jadrom byzantskej armády.

¹²¹⁷ Takmer vo všetkých prípadoch, keď sa v byzantských prameňoch nachádza opis bojov s nomádmi, byzantskí historici nezabúdajú zdôrazňovať početnú prevahu nomádov. K diskusii o početnej prevahe nomádskych vojsk nad vojskami sedentárnych kultúr pozri: SINOR, D.: Introduction: the concept of Inner Asia. In: *The Cambridge History of early Inner Asia*, edited by Denis Sinor. Cambridge 1990, s. 10; SINOR, D.: Warriors, s. 134; SHEPARD, J.: Information, Disinformation and Delay in Byzantine Diplomacy. *Byz. Forsch.*, 10, 1985, s. 262; ПЛЕТНЕВА, С. А.: Печенеги, Торки и Половцы в южнорусских степях. *МИА СССР*, 62, 1958, s. 196; KARASULAS, A.: *Archers*, s. 55

veľmi náznakovitého textu *typika* – za neznámych okolností a v neznámom časovom odstupe porazili víťazné byzantské oddiely. Tento predpoklad sa zakladá na informácii, že Pakourianos po víťazstve nad Pečenehmi strávil nejaký čas v kumánskom zajatí¹²¹⁸, z ktorého ho bolo potom nutné vykúpiť.¹²¹⁹ Zároveň môžeme predpokladať, že kumánske vojsko zrejme svojím počtom relatívne prevyšovalo nielen byzantské jednotky, ale svojich spojencov Pečenehov. Taktiež je možné na základe daných informácií vydedukovať, že vojská Pečenehov a Kumánov neboli spočiatku navzájom v spojení, keďže Kumáni Pečenehom nepomohli v boji proti Byzantíncom.¹²²⁰ Neprítomnosť Kumánov pri prvom stretnutí je možné vysvetliť ešte aj tak, že Pečenehovia zavolali Kumánov na pomoc až potom čo ich Byzantínci porazili.¹²²¹ Kumáni ich výzvu o pomoc akceptovali, pritiahli na byzantské územie, porazili Byzantíncov (pričom Pakourianos zrejme vtedy upadol do ich zajatia) a po rozdelení koristi, vyplatení výkupného a byzantského tribútu¹²²², a vrátení byzantských zajatcov zase odtiahli do svojich sídiel rozkladajúcich sa v tej dobe okolo dolného toku Donu (resp. Siverského Donca) a Dnepra.¹²²³

Čo sa týka oblasti, proti ktorej Pečenehovia a Kumáni útočili, a kde sa odohrali aj spomínané ozbrojené šarvátky, kvôli nedostatku informácií sme znovu odkázali výlučne na hypotetické konštrukcie a odhady. Pri riešení tohto problému by mohla byť oporou zmienka v *typiku*, podľa ktorej bol bačkovský kláštor nachádzajúci sa južne od Filipoupola postavený v oblasti, kde boli v predchádzajúcom období jej obyvatelia z bližšie nešpecifikovaného dôvodu „nepokojní“ (*anidryton ethnos*). Mohla by táto „rozrušenosť“ obyvateľstva v danej oblasti byť spôsobená napríklad nájazdmi nepriateľov, v našom prípade Pečenehov a Kumánov?¹²²⁴ Nakoniec sa logicky vynára posledná a najdôležitejšia otázka: má spomínané

¹²¹⁸ GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 43: „ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Κομάνων παραγεγονότι“; LEMERLE, P.: *Typikon*, s. 172.

¹²¹⁹ Finančné prostriedky na vykúpenie Grégoria Pakouriana ako aj na platbu tribútu Kumánom pochádzali z cisárskej pokladnice, o čom sa zmieňoval text dvoch zlatých búl cisára Alexia Komnena uvedených v *typiku* kláštora v Bačkove. Pozri: LEMERLE, P.: *Typikon*, s. 172-173; GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 129. Pozri tiež: DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 31, n° 1098.

¹²²⁰ Nedostatok koordinácie útokov je možné vysvetliť tým, že kým Pečenehovia z Paristrionu mali možnosť napadnúť byzantské územie v podstate kedykoľvek, Kumáni takúto výhodu z dôvodu veľkej vzdialenosti oblasti bojov od ich sídiel nemali a do oblasti bojov preto pritiahli nezávisle (a zrejme aj neskôr).

¹²²¹ K podobnému riešeniu sa roku 1087 uchýlil pečenežský vojvodca Tatuš (Tatous), ktorý sa pod hrozbou byzantskému útoku vybral vyjednať vojenskú pomoc Kumánov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209, pozri tiež text nižšie.

¹²²² Pozri poznámku č. 1606 nižšie.

¹²²³ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 165.

¹²²⁴ GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 33. Je zrejme, že výklad tejto pasáže závisí od prekladu adjektíva *ἀνιδρυτον* použitého v texte. Editor *typikonu* P. Gautier použil pri preklade slova francúzsky ekvivalent *turbulent*, čiže „neskrotný, búrlivý, divoký“. GAUTIER, P.: *Typikon*, s. 32. Toto adjektívum má však okrem iného aj význam „zaujímavý nepriateľský postoj voči ľuďom“. Podľa nášho predpokladu mohli byť obyvatelia okolia Filipoupola naklonení vzbure, resp. nepriateľsky naladení voči byzantskej administratíve z toho dôvodu, že ich nedokázala účinne obrániť pred vpádom (vpádmi?) Pečenehov z Paristrionu v lete 1083.

rozhodnutie cisára Alexia Komnéna vymenovať za veliteľa výpravy proti Pečenehom práve Pakouriana (napriek zjavnému faktu, že ho isto potreboval v boji proti Normanom) ešte nejakú dodatočnú súvislosť so smerom pečenežského útoku? Je známe, že tento byzantský generál gruzínskeho pôvodu vlastnil rozsiahle majetky v oblasti južne od Filipoupola.¹²²⁵ Pakourianos tak zrejme v roku 1083 mal veľmi dobrú predstavu o geografii tejto časti byzantského Balkánu, a bol by z tohto dôvodu aj najpovolanejšou osobou na zabezpečenie jej obrany. Na základe daných úvah je možné hypoteticky predpokladať, že oblasť bojov medzi Byzantíncami na jednej a Pečenehmi a Kumánmi na strane druhej sa nachádzala na hornom toku rieky Marice, resp. v širšom okolí Filipoupola.¹²²⁶ Za súčasného stavu bádania však nie je možné dať na tieto otázky jednoznačnú a svedectvami písomných prameňov podloženú odpoveď.

Napriek tomu, že sa nám o prvom byzantskom víťazstve nad Pečenehmi dochovalo veľmi málo priamych zmienok, z ďalšieho vývoja udalostí je zrejmé, že jeho logickým následkom bol útlm v pečenežských nájazdoch na byzantské územie trvajúci približne dva roky. Počas tohto obdobia pečenežskí vodcovia zrejme nehodlali riskovať nové konflikty s Byzanciou. Nová príležitosť k útokom do oblastí ležiacich južne od Haimu sa Pečenehom naskytila až po vypuknutí Traulovho povstania v roku 1084. Spomínaný Traulos bol pôvodne Paulikián pochádzajúci z Filipoupola, ktorý však za vlády cisára Nikéfora Botaneiata zavrhol svoju príslušnosť k tejto kresťanskej heréze a konvertoval na vierouku ortodoxnej cirkvi. Súčasne vstúpil do služieb vtedajšieho veľkého domestika a *sebasta* Alexia Komnéna, ktorému potom verne slúžil, a to aj po jeho nástupe na byzantský cisársky trón.¹²²⁷ Traulov postoj sa však náhle zmenil, keď sa dozvedel, že v rámci vyššie spomínaných odvetných opatrení cisára proti Paulikiánom v novembri roku 1083 jeho štyrom sestram zhabali majetok.¹²²⁸ Tajne preto s priateľmi a príbuzenstvom ušiel z byzantského hlavného mesta. Utečenci následne našli útočisko v opustenej pevnosti severne od mesta Beliatoba.¹²²⁹ Podľa súčasných poznatkov ležala táto pevnosť niekde na južných svahoch pohoria Sredna Gora.¹²³⁰ Odtiaľ potom Traulos

¹²²⁵ Na vyššie spomínaných majetkoch potom založil kláštor v Bačkove. Ich súpis sa nachádza v texte typika. GAUTIER, P.: Typikon, s. 35 ff.

¹²²⁶ Toto významné mesto a jeho okolie boli predmetom záujmu lúpežných pečenežských skupín aj neskôr, tj. v roku 1086 a 1088, kedy Pečenehovia toto mesto zrejme na krátku dobu aj ovládli. Pozri text nižšie.

¹²²⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174; ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Παυλικιανοί*, s. 115; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 180; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 288-289. Traulos pravdepodobne vstúpil do služieb Alexia Komnéna roku 1078 vo Filipupole, keď tadiaľ Alexios tiahol na čele byzantských jednotiek vyslaných čeliť nájazdom Pečenehov v oblasti medzi mestami Niš a Sardiké. ΝΙΚÉΦΟΡΟΣ ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ, *Hylé*, s. 298

¹²²⁸ Pozri poznámku č. 932 vyššie.

¹²²⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 155; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 107; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 181; ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Παυλικιανοί*, s. 115.

¹²³⁰ Pozri: ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 181, pozn. č. 1; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 107; MALAMUT, E.: *Image*, s. 134. Za pozostatky Traulovej pevnosti sa považujú ruiny neďaleko lokality Rozovec na juhozápadných svahoch pohoria Särnena Gora, asi 45 km severovýchodne od Plovdivu. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 197.

poháňaný túžbou po pomste začal na jar roku 1084 organizovať nájazdy a lúpežné širšieho okolia, ktoré siahali na juh až k Filipoupolu.¹²³¹

Pomerne pomalú a nerozhodnú reakciu Byzancie na tieto nájazdy je možné vysvetliť koncentráciou všetkých dostupných byzantských jednotiek na západnom Balkáne v boji proti Normanom, ktorí v septembri a októbri 1084 začali od epirských brehov novú široko založenú ofenzívu s cieľom neutralizovať byzantské zisky z minulého roka,¹²³² ako aj pravdepodobným vypuknutím nových potýčiek so seldžuckými Turkami v Malej Ázii.¹²³³ Alexios Komnénos sa z týchto dôvodov uchýlil najprv k čisto diplomatickým prostriedkom: pokúšal sa Traula pacifikovať pomocou priateľsky ladených listov. Napokon, keď sa tieto jeho výzvy zjavne míňali účinkom, cisár koncom roka 1084 (?) vydal zlatú bulu (*chrysoboullos logos*), v ktorej Traulovi, jeho spoločníkom a nasledovníkom sľuboval amnestiu, pokiaľ zložia zbrane a prestanú sužovať nájazdmi územie v Trákií.¹²³⁴ Povstalci však návrhy cisára na zmierenie opakovane odmietali. Traulos nielenže v priebehu rokov 1084 a 1085 pokračoval v nájazdoch, ale dokonca začal vysielat' návrhy na spojenectvo vládcov Pečenehov v provincii Paradounavon, ktorí podľa svedectva Anny Komnény sídlili v mestách Glabinitza¹²³⁵ a Dristra na dolnom toku Dunaja.¹²³⁶ Traulova snaha spojiť svoje málopočetné sily s vojenským potenciálom Pečenehov nepredstavoval nič novátorské, pretože – ako sme uviedli vyššie – podobné návrhy zasielali Pečenehom takmer všetci povstalci proti centrálnej cisárskej moci

¹²³¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 107; ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Παυλικιανοί*, s. 115. Nie je jasné, kedy Traulos začal s nájazdmi. Podľa nášho názoru to už bolo na jar roku 1084, F. Chalandon ich kladie o rok neskôr. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 105.

¹²³² Pozri text vyššie.

¹²³³ Roku 1084 zaútočil turecký emír Abul-Kásim na byzantskú Bithýniu a prenikol až k pobrežiu Propontidy. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 186; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 108; VRYONIS, S., Jr.: *Παρακμή*, s. 133. P. Gautier a K. Belke datujú tento útok do roku 1086. GAUTIER, P.: *Théophylacte*, s. 103; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 72-73, 78.

¹²³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174; DÖLGER, F.: *Regesten*, s. 33, n° 1120; ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Παυλικιανοί*, s. 115; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101.

¹²³⁵ Lokalizácia Glabinitze ostáva sporná (netreba si ju myliť s Glabinitzou v Epire zmieňovanej v súvislosti s vojnou proti Normanom, pozri text a poznámku č. 534 vyššie), ale väčšina bádateľov sa zhoduje na tom, že sa nachádzala na dolnom toku Dunaja v blízkosti Dristry. ЗЛАТАРСКАЯ, В. Н.: *История*, s. 181; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 116.

¹²³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174; ВАСИЛЪЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 155; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 107; ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Παυλικιανοί*, s. 115; MALAMUT, E.: *Image*, s. 135. Hoci Anna Komnéna žiadne mená pečenežských náčelníkov neuvádza, jedným z príjemcov vzbúrencových návrhov musel byť vyššie spomínaný pečenežský *exarchōn* sídliaci v Dristre - Tatuš. V tejto súvislosti je zaujímavý vyššie zmieňovaný nález bronzovej pečate istého Konštantína, ktorý mal dvorský titul *bestarchēs* a bol veliteľom byzantského námorníctva (*drouggarios ton ploimon*). Táto pečať bola nájdená priamo v Dristre a vzhľadom ku svojim charakteristikám, ako aj zmieňovanej veliteľskej hodnosti je datovaná pred rok 1085 (rok 1085 predstavuje *terminus post quem*). JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 379-380. Nie je samozrejme možné zistiť, o čom tento Konštantín s Pečenehmi v Dristre okolo roku 1085 komunikoval, ale je možné si predstaviť, že v jeho liste boli obsiahnuté mierové návrhy byzantského cisára, ktorý sa týmto spôsobom mohol pokúšať odradiť Pečenehov od ich čerstvého spojenectva s Traulom.

v druhej polovici 70-tych rokov 11. storočia.¹²³⁷ Pečenežskí vodcovia Traulove návrhy na spojenectvo prijali a zmluvu medzi oboma stranami potvrdil Traulov sobáš s urodzenou pečenežskou ženou.¹²³⁸ Na jar 1086¹²³⁹ Pečenehovia už ako spojenci Paulikiánov po takmer trojročnej prestávke prekročili horské priesmyky pohoria Haimos a smerovali na juh do byzantskej Trákie.¹²⁴⁰

Alexios Komnénos reagoval na správy o novom vpáde tým, že proti Pečenehom obratom vyslal byzantské vojenské jednotky pod velením spoľahlivého a skúseného generála *sebasta* a veľkého domestika Grégoria Pakouriana. Na výprave sa tiež zúčastnil aj jeho zástupca (*hypostratēgos*), generál Nikolaos Branas, ktorého sme v tejto funkcii stretli už v roku 1081 v súvislosti s vojnou proti Normanom.¹²⁴¹ Keďže tento vyčerpávajúci konflikt bol na jar 1086 už minulosťou, môžeme predpokladať, že Pakourianos mal k dispozícii väčšie vojsko ako na jeseň 1083. Anna Komnēna síce neuvádza zloženie ani veľkosť byzantského vojska pod jeho velením¹²⁴², ale charakterizuje jeho sily ako „*veľmi dostatočné*“¹²⁴³, čo poukazuje na zvýšenú sebadôveru Byzantíncov (prameniacu azda z väčšej početnej sily zhromaždených jednotiek) pred touto vojenskou výpravou. Jadro byzantského vojska veľmi pravdepodobne pozostávalo z jazdeckých oddielov z Makedónie a Trákie, ako aj z neznámeho počtu oddielov tráckej pechoty, ktoré mali základňu v okolí Adrianoupolu. Podľa rôznych odhadov mohli mať spojené

¹²³⁷ Pozri poznámku č. 1212 vyššie.

¹²³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 174; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 107; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 182; MALAMUT, E.: *Image*, s. 135; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101.

¹²³⁹ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 108.

¹²⁴⁰ Pečenehovia pri prechode pohorím Haimos pravdepodobne použili priesmyk Šipka (Šipčenski prohod, 1190 m. n. m.), ktorý sa nachádza približne 36 km severovýchodne od hypotetickej polohy Traulovej pevnosti v okolí Beliatoby.

¹²⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 155; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 109; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 185. Ku kariére Nikolaa Branu pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 252-253. V roku 1081 bol Nikolaos Branas menovaný zástupcom (*hypostratēgos*) Grégoria Pakouriana samotným veľkým domestikom, a jeho úlohou bolo zotrvať v Adrianoupole počas Pakourianovej dlhodobej neprítomnosti spôsobenej účasťou na bojoch proti Normanom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 123.

¹²⁴² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200.

¹²⁴³ Там же.

oddiely až 10 tisíc mužov.¹²⁴⁴ Účasť iných byzantských jednotiek je nepravdepodobná, keďže v priebehu roku 1086 súbežne pokračovali aj boje proti seldžuckým Turkom v Malej Ázii.¹²⁴⁵

Keď teda byzantské vojsko konečne dorazilo do kopcovitého terénu v okolí Beliatoby, obaja byzantskí velitelia zistili, že Pečenehovia už stihli prekonať horské priesmyky, a že sa utáborili neďaleko pevnosti Traulových vzbúrencov pri Beliatobe.¹²⁴⁶ Počet útočníkov Anna Komnena tradične neuviedla a len lakonicky dodala, že pečenežské vojsko predstavovalo „*nespočetný dav*“ bojovníkov, pričom v priamom protiklade ku svojmu skoršiemu konštatovaniu napísala, že „*rímske vojsko sa početne nevyrovnalo ani zlomku nepriateľských síl*“.¹²⁴⁷ Z tohto dôvodu chcel Grégorios Pakourianos radšej boj s Pečenehmi odložiť, a v zálohe vyčkať na vhodnejšiu príležitosť k útoku.¹²⁴⁸ Avšak Pakourianov zástupca Nikolaos Branas nakoniec svojho veliteľa presvedčil, aby svoje rozhodnutie zmenil. Napokon bol vydaný rozkaz, aby sa vojaci pripravili na boj s Pečenehmi. Čoskoro sa bitka rozhorela naplno. Zdá sa, že Byzantínci sa snažili opakovanými útokmi jazdeckta donútiť Pečenehov k boju zblízka, pri ktorom mohli využiť výhodu svojej ťažšej ochranej zbroje. Pečenehovia sa naopak tomuto spôsobu boja úspešne vyhýbali v dôsledku čoho Byzantínci začali prichádzať o prvých padlých.¹²⁴⁹ V priebehu jedného z útokov jazdy nešťastne zahynul Nikolaos Branas a neskôr podobný osud postihol aj samotného veľkého domestika Grégoria Pakouriana.¹²⁵⁰ Smrťou oboch byzantských veliteľov sa bitka fakticky skončila, pretože demoralizovaní Byzantínci následne začali v panike utekať a opúšťať bojovú formáciu. Víťazstvo nad byzantskými

¹²⁴⁴ Uvedený údaj vychádza z predpokladu J.-C. Cheynea, ktorý sa domnieva, že obe *tagmata* mali celkovo až 10 000 mužov počas bitky pri Kalavryách v marci 1078. Treba však poznamenať, že do celkového odhadu zahŕňa aj oddiely tráckej pechoty. Pozri: CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 67, pozn. č. 29, 353. Počas bitky pri Dyrrachiu v októbri 1081 je ich počet odhadovaný na približne polovicu, tj. 5 tisíc mužov. HALDON, J.: *Wars*, s. 134. Tento odhad však nie je v rozpore s vyššie uvedeným číslom, pretože bitky pri Dyrrachiu sa nemuseli zúčastniť všetky oddiely v plnej sile, ale len ich časť. Takisto treba brať v úvahu, že tieto oddiely v priebehu vojny proti Normanom utrpeli vo vyššie opísaných bitkách pri Dyrrachiu (1081), Joannine (1082) a Larise (1083) určité straty, avšak vzhľadom k nedostatku informácií v písomných prameňoch je nemožné tieto straty presnejšie kvantifikovať.

¹²⁴⁵ Uvedené boje prebiehali na území Bithýnie medzi byzantskými silami pod velením veľkého primikéria Tatikia a Seldžukmi tureckého emíra Abul-Kásima. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 186-199; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 101-101; GAUTIER, P.: *Théophylacte*, s. 101; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 72-73, 78.

¹²⁴⁶ Aj v tomto prípade je pravdepodobné, že Pečenehovia prekročili pohorie Haimos priesmykom Šipka.

¹²⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200.

¹²⁴⁸ Tamže. Je zaujímavé, že v tejto chvíli sa postoj Grégoria Pakouriana dokonale zhodoval s opatreniami, ktoré pre analogickú situáciu odporúča vo svojom *Strategikone* byzantský aristokrat Kekaumenos. KEKAYMENOS: *Στρατηγικόν*, s. 89, 91.

¹²⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200. Útoky formácií ťažkej jazdy predstavovali základ bojovej taktiky byzantskej armády na konci 10. a v 11. storočí. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 128.

¹²⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 109; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 156; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 137.

oddielmi umožnilo Pečenehom začať so systematickým plienením úzami na sever a na východ od Filipoupolu.¹²⁵¹

Nezdar v podobe nepríjemnej porážky byzantských síl a smrti veľkého domestika Pakouriana pri Beliatobe mal okrem priameho ohrozenia Filipoupolu Pečenehmi aj ten dôsledok, že sa rôzne veľkým skupinkám týchto nomádov doslova otvorila voľná cesta až po samodný Adrianoupol, hlavný oporný bod Byzantíncov a najvýznamnejšie mesto v Trákií.¹²⁵² Aj bezprostredná reakcia Alexia Komnéna jasne ukazuje, že začal situáciu považovať za kritickú. Cisár dal po správach o porážke okamžite z Malej Ázie¹²⁵³ do Adrianoupolu preložiť svojho osvedčeného a lojálneho stúpenca a schopného generála veľkého primikéria Tatikia.¹²⁵⁴ Zároveň preňho vyčlenil potrebné finančné prostriedky na zostavenie nového bojaschopného vojska, ktoré malo čo najskôr vyraziť proti Pečenehom.¹²⁵⁵ Alexios Komnénos si tiež uvedomil, že v dôsledku porážky a strát oddielov z Makedónie a Trákie bude Tatikios v nadchádzajúcom boji proti Pečenehom pociťovať relatívny nedostatok bojaschopných jazdeckých oddielov¹²⁵⁶, a preto sa o niečo neskôr rozhodol poslať rozkaz Konštantínovi Houmbertopoulovi¹²⁵⁷, aby sa jeho *tagma* Normanov¹²⁵⁸ presunulo z maloázijského mesta Kyzikos do Trákie a čo najskôr posilnilo Tatikiovo vojsko.¹²⁵⁹ Čo sa týka veľkosti narýchlo zostaveného byzantského vojska¹²⁶⁰, aj v tomto prípade je veľmi ťažké dospieť k presnejšiemu odhadu. Je však namieste

¹²⁵¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 156; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 185.

¹²⁵² CHALANDON, F.: *Essai*, s. 109.

¹²⁵³ K tomuto kroku došlo zrejme na konci jari 1086. GAUTIER, P.: Théophylacte, s. 103. Kritickosť situácie je zrejmá aj preto, lebo Alexios Komnénos odvolal Tatikia z Malej Ázie uprostred bojov proti Seldžukom (hlavne emir z Nikaie Abul-Kásim) a dokonca na úkor obrany byzantských území v Bithýnii s ním do Trákie putovali aj isté vojenské sily, ktoré mali posilniť oslabené trácke oddiely. BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 72-73.

¹²⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200. Tatikios sa zúčastnil bitky pri Dyrrachiu a v priebehu rokov 1082-1086 plnil úlohy v Malej Ázii. Pozri poznámku č. 597 vyššie.

¹²⁵⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 200-201; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101.

¹²⁵⁶ Anna Komnéna zaznamenala viditeľnú úľavu, ktorú prejavil tento byzantský veliteľ, keď sa k jeho prevažne pešiemu vojsku pripojila aj jazda. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202.

¹²⁵⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201. *Nōbelissimos* (tento vysoký dvorský titul používal od ca. roku 1085, pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 2, s. 312-314; JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 491) a *doux* Konštantín Houmbertopoulos patril k ďalším osvedčeným veliteľom Alexia Komnéna, ktorý svoje kvality preukázal už počas vojny proti Normanom (patril k priamym účastníkom bitky pri Dyrrachiu). Pozri tiež poznámku č. 593 vyššie.

¹²⁵⁸ Vzhľadom ku skutočnosti, že len v júli 1085 sa skončila vojna proti Normanom a množstvo Guiscardových mužov sa po jeho smrti nakoniec nevrátilo do južnej Itálie, ale vstúpilo do služby v byzantskej armáde (pozri text vyššie) je takmer isté, že pod pomenovaním *Φράγγοι/Κέλτοι*, ktoré na tomto mieste Anna Komnéna použila, sa skrývajú najmä títo muži. Pozri tiež: KAZHDAN, A. P.: *Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century*. In: *The Crusades from the Perspective of the Byzantium and the Muslim World*. Edited by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh. Washington D.C., Dumbarton Oaks 2001, s. 90-91.

¹²⁵⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 156; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 72-73; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 137.

¹²⁶⁰ Informácie a indicie v diele Anny Komnény o veľkosti zozbieraného vojska si aj v tomto prípade protirečia. Na jednej strane byzantská princezná uvádza, že Tatikiovo vojsko bolo dostačujúco veľké („*ἰκανὸν* (...)

predpoklad, že celková početná sila oddielov určených na zastavenie Pečenehov takmer istotne nedosahovala početnú silu oddielov pod Pakourianovým velením. Chýbala hlavne jazda; jediná jazdecká jednotka zložená z normanských rytierov-žoldnierov pod Houmbertopoulovým vedením mala isto menej mužov ako typická byzantská jazdecká jednotka tej doby (*tagma* zložené iba z domácich vojakov)¹²⁶¹, tj. maximálne okolo 400 až 500¹²⁶², zato však svoju nižšiu početnú silu však vyvažovala lepšou individuálnou výzbrojou a výstrojom. Pešie oddiely boli početnejšie a je reálne predpokladať, že ich početná sila mohla dosahovať najmenej 3 tisíc mužov.¹²⁶³

Začiatkom jesene 1086¹²⁶⁴ sa teda byzantské vojsko pohlo z Adrianoupolu smerom na Filipoupolis, a tiahlo po ceste *via militaris*, ktorá kopírovala severný breh Marice.¹²⁶⁵ Približne v polovici asi 165 km dlhej trasy narazili Byzantínci na prvé skupinky Pečenehov. Vojaci práve stavali pochodový tábor¹²⁶⁶ na brehu nemenovaného pravého prítoku Marice neďaleko lokality Blisnos¹²⁶⁷, keď dorazili špehovia a informovali Tatikia¹²⁶⁸ o prítomnosti jednej skupiny nomádov. Nič netušiaci Pečenehovia tiahli na západ pozdĺž Marice. Ich postup bol zároveň veľmi spomalený množstvom ulúpenej koristi a prítomnosťou početných zajatcov.¹²⁶⁹ Tatikios po vypočutí aktuálnych správ nezaváhal, a hoci boli byzantskí vojaci vyčerpaní po absolvovaní celodenného pochodu, vydal rozkaz, aby časť vojska bez meškania

σπράτευμα“), a na druhej strane tvrdí, že Tatikios svoje sily nepovažoval za adekvátne, aby mohol úspešne čeliť Pečenehom v priamej konfrontácii na bojovom poli. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201.

¹²⁶¹ Priemerné byzantské *tagma* malo niekoľko, maximálne 5 tisíc mužov, pozri text vyššie.

¹²⁶² Veľkosť 400 – 500 mužov bola bežným priemerom v novoutváraných jednotkách normanských a iných latinských (tj. z latinského Západu pochádzajúcich) žoldnierov počas druhej polovice 11. storočia. Pozri: HALDON, J.: *Warfare*, s. 104, ako aj CHEYNET, J.-C.: *Rôle*, s. 117 a CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 323-324, tam aj súvisiaca literatúra. Počas osobných konzultácií s oboma bádateľmi J. Haldon a J.-C. Cheynet tento odhad opakovane potvrdili.

¹²⁶³ V texte opisu stretnutia Tatikia s Pečenehmi, ku ktorému sa dostaneme nižšie, Anna Komnena naznačuje rozdelenie byzantskej bojovej zostavy na tri oddiely (pravé a ľavé krídlo a stred). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202. Podľa byzantských vojenských zvyklostí každú túto časť tvorila v ideálnych podmienkach minimálne jedna *taxiarchia* pechoty, tj. oddiel o veľkosti tisíc mužov (pozri poznámku č. 84 vyššie).

¹²⁶⁴ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 157.

¹²⁶⁵ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 109.

¹²⁶⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201.

¹²⁶⁷ Riečka, na brehu ktorej si Byzantínci stavali tábor, je pravdepodobne rieka Sazlijka. Blisnos sa nachádzal tri dni pochodu na západ od Adrianoupolu, pričom jeho presná poloha je neistá. Súčasní bádatelia ho kladú medzi dnešné bulharské lokality Galábovo a Simeonovgrad. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 210; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 185.

¹²⁶⁸ Anna Komnena v tejto pasáži svojho diela uvádza, že Tatikios sám zazrel Pečenehov, čo zrejme nezodpovedá skutočnosti, lebo za takýchto okolností by sa Pečenehovia a Byzantínci ocitli na dohľad ešte počas pochodu a následná zrážka by tým pádom prebiehala úplne inak. Skôr tu ide o isté zjednodušenie. Vyzvedači a stopári boli totiž – ako už bolo konštatované aj vyššie – trvalou a nepostrádateľnou zložkou byzantského vojska počas vojenského ťaženia a okrem sledovania pohybov nepriateľa bolo napríklad ich úlohou nájsť vhodné miesto na táborenie. Pozri: HALDON, J.: *Warfare*, s. 150, 152.

¹²⁶⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 156.

vyrazila vpred a napadla nomádov. Zvyšok vojska mal zatiaľ za úlohu dostavať tábor.¹²⁷⁰ Po jeho dokončení hodlal Tatikios s vojakmi vyraziť po stopách prvého oddielu a eventuálne posilniť jeho útok. Pečenehovia sa medzitým zastavili na brehu rieky s úmyslom vyčkať na ostatných spolubojovníkov, ktorí sa rozptýlili po okolí pri zháňaní koristi.¹²⁷¹ Po zistení tejto novej skutočnosti Tatikios rozčlenil svoje sily do dvoch oddielov a signalizoval rozkaz k útoku. Pečenehovia sa napriek dokonalému momentu prekvapenia začali zúriivo brániť, a hoci niektorí z nich počas potýčky padli, väčšina sa po zanechaní koristi dokázala zachrániť útekem.¹²⁷² Z opisu Anny Komnény vzniká silný dojem, že počet Pečenehov vôbec nebol veľký, ale že skôr išlo iba o malú skupinku nomádov, ktorá sa – podobne mnohé iné v tom istom čase – vtedy pohybovala po krajine a vyhľadávala príležitosti k plieneniu.¹²⁷³ Do tohto kontextu zapadá aj pomerne odvážne rozhodnutie Tatikia, ktorý vydal rozkaz zaútočiť na Pečenehov *de facto* z chodu, aj napriek únave svojich vojakov v dôsledku celodenného pochodu. Riziko tohto počínania navyše zvyrazňovala skutočnosť, že spočiatku sa útoku mohla účastniť iba časť jeho oddielov. Ak by bol počet napadnutých Pečenehov vyšší, celkom isto by sa bol tento nekoordinovaný útok rozdelených vojenských síl skončil vážnou byzantskou porážkou.¹²⁷⁴ To, že sa tak nestalo, ako aj to, že Byzantínci v boji zvíťazili, znamená, že nomádi nemali pre nich obvyklú výhodu početnej prevahy. Opis tejto potýčky tiež podľa nášho názoru jasne potvrdzuje vyššie zmieňovaný nedostatok jazdy na byzantskej strane, pretože Byzantínci síce dokázali Pečenehov dokonale prekvapiť, ale tým sa podarilo po počiatočnom boji jednoducho utiecť, spoliehajúc sa na rýchlosť svojich koní. Byzantínci kone nemali, a tak sa museli uspokojiť

¹²⁷⁰ Jedná sa o typický príklad prežívania vojenských tradícií ešte z čias rímskej armády. Jednou z nich je napríklad stavba pochodového tábora, ako aj uvedené rozdelenie vojska na časť, ktorá stavia tábor a na časť, ktorá stráži trénu a pracujúcich druhov. Podrobný popis postupu pri budovaní tábora sa nachádza napríklad aj v byzantskom vojenskom manuáli *Anonymou biblion taktikon*, ktorý je dobou svojho vzniku (okolo roku 1020) spomedzi byzantských vojenských manuálov udalostiam vojny proti Pečenehom časovo najbližší. Pozri: DENNIS, G. T.: *Treatises*, s. 243, 247 ff.

¹²⁷¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201.

¹²⁷² Tamže; ЗЛАТАРСКАЯ, В. Н.: *История*, s. 186.

¹²⁷³ Rozptýlenie vojska na malé pohyblivé skupinky počas postupu nepriateľským územím bolo typickou črtou taktiky stepných národov. Takýto spôsob presunu bol veľmi výhodný, pretože jednak umožňoval, aby sa aj početné vojsko dokázalo užiť zo zdrojov oblasti, ktorou práve prechádzalo, jeho plienenie pokrylo väčšie územie a tým narástlo aj množstvo získanej koristi, a nakoniec, rozptýlenie vojska miatlo nepriateľské sily, pokiaľ išlo o smer a cieľ útoku a súčasne umožňovalo vysoko efektívne sledovanie pohybov nepriateľa. V prípade prítomnosti väčšieho nepriateľského vojska sa rozptýlené skupinky nomádov s ohromujúcou rýchlosťou dokázali znovu spojiť a zaútočiť. Zmieňovanú taktiku napokon k úplnej dokonalosti dovedli Mongoli v 13. storočí. Pozri: KARASULAS, A.: *Archers*, s. 53. Porovnaj: DENNIS, G. T. – GAMILLSCHEG, E.: *Das Strategikon des Maurikios*. Einführung, Edition und Indices von George T. Dennis. Mauricii Strategikon, CFHB, volumen XVII. Viedeň 1981, s. 362.

¹²⁷⁴ Stačí spomenúť analogickú situáciu počas bitky Byzantíncov proti Pečenehom pri Diakené roku 1049. Vtedajší byzantský veliteľ zaútočil na Pečenehov priamo z chodu a výsledkom bola katastrofálna porážka byzantského vojska. Pozri: JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 468-469, 475-476, no hlavne: KEKAUMENOS: *Στρατηγικόν*, s. 93, 95.

s koristiou zanechanou nomádmi.¹²⁷⁵ Prvé byzantské „vítazstvo“ tak nakoniec nemalo žiaden reálny vplyv na pomer síl oboch nepriateľských strán. Jeho jediným pozitívom bolo to, že aspoň prispelo ku krátkodobému zvýšeniu morálky byzantských vojakov.¹²⁷⁶

Ihneď po príchode do Filipoupola Tatikios začal s organizovaním obrany celého priľahlého okolia. Najskôr vyslal na všetky prístupové cesty k mestu vyzvedačov, aby pozorne sledovali pohyby hlavného voja pečenežského vojska,¹²⁷⁷ tábora stále v blízkosti Beliatoby severne od mesta.¹²⁷⁸ Toto vojsko malo nad byzantskými silami výraznú početnú prevahu, a Tatikios veľmi starostlivo zvažoval, či by byzantské vojsko malo riskovať stretnutie s Pečenehmi v otvorenej bitke.¹²⁷⁹ Až správa, že Pečenehovia sa približujú k mestu, donútila Tatikia konať.¹²⁸⁰ Byzantské vojsko teda na druhý deň ráno vyrazilo z Filipoupola a po prekročení Marice sa utáborilo na jej severnom brehu.¹²⁸¹ Tatikios v očakávaní bezprostredne hroziaceho útoku kočovníkov následne usporiadal oddiely do bojovej zostavy.¹²⁸² Aj v tomto prípade Anna Komnena poskytuje minimum informácií o zložení a postavení byzantského vojska. Podľa jej opisu Tatikios rozdelil svoje sily na tri časti, ľavé krídlo, stred, pravé krídlo, pričom sám sa ujal velenia stredu byzantskej bojovej formácie.¹²⁸³ Čo sa týka orientácie celej zostavy, nazdávame sa, že jej čelo smerovalo na sever, a týl sa opieral o severný breh Marice. Tatikios totiž isto musel brať do úvahy početnú prevahu a pohyblivosť Pečenehov, a takto chcel zabrániť nomádom uskutočniť obchvat krídiel a obklúčenie ťažkopádnejšej byzantskej bojovej zostavy (pripomeňme si výraznú prevahu pešiakov nad jazdou). Defenzívne postavenie s krytým tylom fakticky nútilo Pečenehov útočiť čelne, pretože im neumožňovalo pre nich výhodnejšie výpady proti bokom a tylu Byzantíncov.¹²⁸⁴

Keď sa Pečenehovia dostali do blízkosti tábora byzantského vojska, začali s prípravou na boj a zaujali bojovú formáciu „*podľa skýtskeho obyčaja*“.¹²⁸⁵ Byzantínci túto zostavu tiež

¹²⁷⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201.

¹²⁷⁶ Pre operačné hodnotenie tejto šarvátky pozri: STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 101.

¹²⁷⁷ Toto opatrenie úplne súhlasí s radami, ktoré pre podobnú situáciu vo svojom diele dáva byzantský generál Kekaumenos. KEKAUMENOS: *Στρατηγικόν*, s. 53, 55.

¹²⁷⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 186; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 156.

¹²⁷⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201; MALAMUT, E.: *Image*, s. 136.

¹²⁸⁰ Tamže.

¹²⁸¹ Tvrdenie o stavbe tábora hneď po prekročení rieky sa zakladá na informácii Anny Komnény, že po ukončení celého dňa čakania sa vojsko vrátilo do (už postaveného) tábora. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202.

¹²⁸² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201-202; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 186; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 156.

¹²⁸³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202.

¹²⁸⁴ Presne to isté postavenie odporúča vojenským veliteľom aj autor anonymného tzv. Mauríkiovho strategika napísaného na začiatku 7. storočia (pravdepodobne v rokoch 592-602) pri ozbrojených stretnutiach so „Skýtmi“, čiže nomádskymi stepnými národmi. DENNIS, G. T. – GAMILLSCHEG, E.: *Strategikon*, s. 366.

¹²⁸⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202.

dobre poznali (vďaka stáročia trvajúcim konfliktom proti rozličným nomádskym etnikám). Pečenehovia sa teda zoskupili do dvoch veľkých húfov – krídel, ktoré pozostávali z veľkého množstva menších skupín bojovníkov (každá mala asi 50 jazdcov). Tie podľa potreby buď tvorili kompaktnú bojovú zostavu, alebo sa v rôznom poradí oddeľovali od hlavnej masy vojska, a v prípade nutnosti dokázali operovať aj úplne nezávisle. Účelom tohto usporiadania bolo podnikanie postupných útokov na čelo nepriateľskej zostavy, zatiaľ čo iné skupinky bojovníkov sa pokúšali ju obkľúčiť a zaútočiť odzadu.¹²⁸⁶ Rozostavenie byzantského vojska a jeho silná obranná pozícia na brehu Marice však uplatnenie podobnej taktiky prakticky znemožnili. To si isto uvedomili aj pečenežskí velitelia a preto aj napriek zjavnej početnej prevahe na vlastnej strane váhali vydať rozkaz na čelný útok proti byzantským vojakom vybaveným kvalitnejším brnením. Aj Tatikios zvolil vyčkávaciu taktiku, jednak kvôli veľkej početnej prevahe Pečenehov, a jednak preto, lebo nemal v úmysle opustiť dobre chránenú obrannú pozíciu.¹²⁸⁷

Obe vojská sa preto s útokom neponáhľali a zotrvali bez pohybu celý deň. So západom slnka sa Byzantínci aj Pečenehovia vrátili do svojich táborov s tým, že k rozhodujúcej bitke dôjde na nasledujúci deň.¹²⁸⁸ Avšak ani po príchode nového dňa sa ani jedna strana neodhodlala prevziať iniciatívu, a tak znovu prešla ďalšia noc, a nakoniec aj ďalší deň, počas ktorých Byzantínci aj Pečenehovia len stáli nehybne zoradení oproti sebe v bojových formáciách. Nakoniec na úsvite tretieho dňa pečenežskí náčelníci vidiac odhodlanosť Byzantíncov zavelili k návratu do sídiel v provincii Paradounavon.¹²⁸⁹ Ich spiatočná cesta pravdepodobne viedla pozdĺž južných svahov pohoria Sárnena Gora a severne od miest Beroé, Diampolis, a Goloé, pretože podľa svedectva Anny Komnény Pečenehovia použili pri prechode pohoria Stara Planina priesmyk *Sidēra* (Riški prohod).¹²⁹⁰ Tatikios nechcel po ústupe Pečenehov ostať úplne

¹²⁸⁶ „Skýtska“ formácia sa uvádza v tzv. Maurikiovom *Strategikone* zo 7. storočia, kedy ju využívala aj byzantská armáda. Pozri: DENNIS, G. T. – GAMILLSCHEG, E.: *Strategikon*, s. 218 (zmienka u používaní tohto druhu bojovej zostavy v byzantskej armáde), s. 362 (opis charakteristických črt tejto zostavy). Rozdelenie nomádskoho (pečenežského, alebo kumánskeho) vojska na menšie skupinky bojovníkov spomínajú na konci 11. storočia aj ruské pramene, ktoré zároveň uvádzajú, že každá takáto skupinka mala vlastnú bojovú štandartu, resp. znak. ПЛЕТНЕВА, С. А.: Печенеги, s. 197-198. K informáciám o arabských prameňoch, ktoré opisujú bojovú taktiku Pečenehov pozri tiež: PÁLÓCZI HORVÁTH, A.: *Petschenegen*, s. 17-18.

¹²⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 156-157; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 186.

¹²⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202.

¹²⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 157; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 187.

¹²⁹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 187. Máme viacero dôvodov predpokladať, že pečenežské vojsko sa vracalo po tejto trase. Jednak to bola najkratšia cesta z okolia Filipupola k priesmyku Sidēra. Ďalej, táto trasa viedla rovinným a schodným terénom, ktorý by isto uľahčoval Pečenehom dopravu veľkého množstva koristi a zajatcov. Nakoniec mali pečenežskí velitelia možno v úmysle aj to, aby sa ich vojsko na spiatočnej ceste čo najdlhšie zásobovalo z byzantského a nie z vlastného územia.

nečinný, a tak sa ich aspoň pokúsil prenasledovať. Efektívnu realizáciu tohto úmyslu mu však vo veľkej miere znemožňoval už spomínaný nedostatok jazdeckva.¹²⁹¹ Nakoniec teda Tatikios zavelil k návratu do Adrianoupolu. Tam väčšinu oddielov rozpustil a zvyšok spolu s oddielom normanských žoldnierov zanechal pod velením Konštantína Houmbertopoula na krytie Adrianoupolu a okolia pre prípad, že by sa Pečenehovia znovu vrátili. Samotný Tatikios sa potom iba s malým ozbrojeným sprievodom vrátil do byzantského hlavného mesta, kde zrejme osobne popísal Alexiovi Komnénovi priebeh práve ukončeného vojenského ťaženia.¹²⁹²

Je možné, že na základe týchto udalostí Alexios Komnénos uviedol do konca roka 1086 (resp. na prelome rokov 1086 a 1087)¹²⁹³ do života ešte jedno doteraz málo spomínané opatrenie, ktorého úlohou bolo posilniť prímorské „krídlo“ obrany byzantskej Trákie na juh od pohoria Haimos. Byzantský cisár totiž z územia Trákie vyňal celé jej čiernomorské pobrežie, na ktorom ležali významné prístavy Anchialos (dnes Pomorie v Bulharsku)¹²⁹⁴, Mesembria (dnešný Nesebăr)¹²⁹⁵, Sozopolis (dnes Sozopol)¹²⁹⁶, a Develtos (dnes Debel't)¹²⁹⁷, a na tomto území zorganizoval novú provinciu (*thema*) Anchialos. Úlohou nového administratívneho celku bolo posilnenie obranu priesmykov v oblasti východnej polovice pohoria Haimos. Ďalej mohlo zabezpečovať základne vtedy obnovovanému byzantskému loďstvu v prípade, že by nastala potreba vyslať jeho lode z Konštantínopola k ústiú, resp. na dolný tok Dunaja, kde by zasahovali buď proti Pečenehom v provincii Paradounavon, alebo proti inej hrozbe prichádzajúcej zo severu.¹²⁹⁸ Nakoľko však táto nová administratívno-vojenská jednotka bola schopná prispieť k aktívnej obrane byzantských území južne od pohoria Haimos je v konečnom

¹²⁹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 157; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 109-110; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 187.

¹²⁹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 202; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 157; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 110; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 187.

¹²⁹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 188; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 168; ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. Α.: *Θράκη*, s. 242; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 67. Túto myšlienku ďalej rozvinul A. Madgearu, ktorý predpokladá, že k vzniku novej administratívno-vojenskej jednotky došlo skôr v priebehu roka 1087 v súvislosti s odrazením veľkého pečenežského vpádu (pozri text nižšie). MADGEARU, A.: *Organization*, s. 85. Naša preferencia jej skoršieho založenia už v roku 1086 vychádza zo skutočnosti, že sa jednalo o čisto defenzívne opatrenie a preto k nemu logicky došlo po odrazení pečenežských útokov v druhej polovici roka 1086. Ak by provincia Anchialos vznikla začiatkom leta 1087, muselo by jej založenie mať skôr ofenzívny charakter (podpora veľkého útoku Byzantíncov proti Pečenehom na území provincie Paradounavon, pozri tiež text nižšie) na *ad hoc* základe, lebo veľký pečenežský vpád na jar 1087 bol nepredvídateľnou udalosťou (pozri text nižšie). Zároveň by k jej založeniu došlo v príliš krátkom časovom horizonte pred (resp. súčasne) samotnou výpravou, čo nie je príliš logické, ak by malo efektívne podporiť byzantský útok na sever.

¹²⁹⁴ Anchialos ležiaci na výbežku pevniny vyčnievajúcom do vôd Burgaského zálivu predstavoval v byzantskom období významnú križovatku suchozemských aj námorných komunikácií a mal preto veľký strategický význam. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 175-177. Pozri tiež text nižšie.

¹²⁹⁵ Tamže, s. 355-359.

¹²⁹⁶ Tamže, s. 454-456.

¹²⁹⁷ Tamže, s. 234-235.

¹²⁹⁸ MADGEARU, A.: *Organization*, s. 85.

dôsledku veľmi ťažké odhadnúť. Takisto nie je zjavné ani to, či hneď od založenia tejto provincie disponoval jej vojenský veliteľ (*doux*)¹²⁹⁹ aspoň nejakými vojenskými oddielmi.

V. 3. 2. Druhá fáza vojny - útok Pečenehov spoza Dunaja (1087)

Napriek tomu, že byzantskí generáli Tatikios a Houbertopoulos nakoniec útok Pečenehov odvrátili, tento ich úspech nevedol ani k ukončeniu bojov a ani k uzavretiu nového prímeria (podobne ako napríklad v roku 1080). Do prebiehajúceho konfliktu totiž zasiahla nová a nepredvídateľná udalosť, ktorou bol nový pečenežský vpád na jar roku 1087.¹³⁰⁰ Svojím masovým a náhlým charakterom predstavuje tento útok v dovedajšom *de facto* obmedzenom a lokálnom priebehu byzantsko-pečenežskej vojny veľmi výrazný bod zlomu.¹³⁰¹ Tu sa však výpočet výnimočných rysov spomínanej udalosti nekončí. Podľa Anny Komnény boli síce aj tentokrát útočníkmi Pečenehovia, avšak nepochádzali z provincie Paradounavon, ale išlo o ich súkmeňovcov žijúcich severne od Dunaja¹³⁰², ktorí dotedy nemali s prebiehajúcim konfliktom prakticky nič spoločné. Útočníkov viedol pečenežský náčelník Čelgü (Tzelgou), ktorý sa v popise udalostí vojny objavuje náhle a po prvý raz.¹³⁰³ Takisto motívy útočiacich Pečenehov sa zrejme odlišovali od bežného plienenia, resp. vojenskej podpory rôznych povstalcov proti centrálnej vláde v Konštantínopole, ktoré boli charakteristické pre všetky dovedajšie útoky. Tento predpoklad sa zakladá na skutočnosti, že medzi útočníkmi nájdeme po boku Tzelgou a jeho Pečenehov aj zosadeného uhorského kráľa Šalamúna (1063-1074).¹³⁰⁴

O začiatku vpádu a o jeho genéze bohužiaľ nemáme žiadne podrobnejšie informácie. Anna Komnena totiž – v duchu toho, čo už sme konštatovali v úvode tejto kapitoly - prezentuje

¹²⁹⁹ Prvým veliteľom novovytvorenej provincie (*thema*) Anchialos sa stal Turek pomenovaný Annou Komnénou Čauš (vo forme Siaus), ktorý ako vyslanec (*čauš*) seldžuckého emira v Damašku Tutuša (1078-1092), resp. jeho staršieho brata sultána Malikšáha (1072-1092) umožnil po svojom prebehnutí na stranu Byzantíncov a po pokrstení Alexiovi Komnénovi získať kontrolu nad severným pobrežím Malej Ázie s prístavom Sinop. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 188, 194; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II*, s. 274; ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, X. A.: *Θράκη*, s. 242; SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 176; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 67; BRAND, C. M.: *Element*, s. 4-5; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 281.

¹³⁰⁰ O datovaní tohto nájazdu do jari roku 1087 nejstujú žiadne pochybnosti, keďže predchádza vyššie spomenutému a pevne datovanému zatmeniu slnka, ktoré sa odohralo 1. augusta 1087. Pozri text a poznámku č. 1118 vyššie.

¹³⁰¹ Boje boli totiž obmedzené iba na oblasť severne od Filipoupolu, a jeho okolia, pričom ani počty obrancov a útočníkov neboli príliš vysoké. To isté platí aj o merítke realizovaných vojenských operácií. Ďalším dôkazom relatívnej lokálnosti konfliktu je aj skutočnosť, že cisár Alexios Komnénos síce považoval na jar 1086 situáciu po prehratej bitke pri Beliatobe za kritickú, avšak jej vyriešenie prenechal svojim veliteľom namiesto toho, aby sa v celej záležitosti angažoval osobne, ako napríklad počas kľúčových ťažení vojny proti Normanom.

¹³⁰² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203. Išlo o vzdialených príbuzných Pečenehov na juh od Dunaja, ktorí sa po veľkom pečenežskom vpáde 1046/1047 rozhodli zotrvať na území severne od Dunaja. Pre podrobnejšie informácie o tejto skupine Pečenehov v priebehu druhej polovice 11. storočia pozri: MEŠKO, M.: *Groups*, s. 194-196.

¹³⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203. Pozri tiež: MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II*, s. 311.

¹³⁰⁴ O možných dôvodoch účasti Šalamúna na tejto výprave a jeho osudoch v rozmedzí rokov 1074 až 1087 sme sa už podrobnejšie zmieňovali inde: MEŠKO, M.: *Pečenežsko-byzantské dobrodružstvo uhorského kráľa Šalamúna (1083 – 1087)*. *Konštantínove listy*, 4, 2011, s. 77-94.

veľký útok Pečenehov zo severu na jar 1087 ako prekvapujúcu a náhlu udalosť.¹³⁰⁵ Z jej popisu je možné ľahko nadobudnúť dojem, že rýchlo sa pohybujúci nomádi dokázali vďaka momentu prekvapenia bleskovo postúpiť hlboko do územia byzantskej Trákie (až k mestu Charioupolis)¹³⁰⁶, a až vtedy sa Byzantínci zmohli na prvé obranné protiopatrenia.¹³⁰⁷ Avšak bádatelia K. Dieter, a po ňom aj A. Madgearu dospeli na základe analýzy textu byzantskej princezny k záveru, že tento dojem je falošný, a že na tomto mieste diela byzantskej princezny absentuje pomerne rozsiahly opis úvodnej fázy bojov.¹³⁰⁸ Iba týmto spôsobom je možné vysvetliť ďalšiu záhadnú zmienku o tom, že cisár Alexios Komnénos vykúpil jedného zo svojich vojenských veliteľov, ktorým bol *patrikios anthypatos a katepanō* Grégorios Maurokatakálón,¹³⁰⁹ zo zajatia Pečenehov. Táto nenápadná informácia je celkom jasne v opozícii so zvyškom textu, pretože uvedený vojenský veliteľ sa v rozprávaní Anny Komnény objavuje na tomto mieste prvýkrát, a navyše nie je nikde predtým uvedený, akým spôsobom a kedy sa do pečenežského zajatia dostal.¹³¹⁰

Na základe týchto indícií je možné predpokladať, že koncom zimy a počas skorej jari 1087 sa neznámy počet bližšie neurčených oddielov byzantskej armády za účasti (alebo pod velením?) Grégoria Maurokatakálóna zapojil do bojov proti Pečenehom. Byzantské jednotky zjavne utrpeli v týchto úvodných bojoch porážku, pretože Maurokatakálón (podobne ako pred ním v roku 1083 Grégorios Pakourianos) upadol do pečenežského zajatia.¹³¹¹ Nie je možné presnejšie vymedziť ani oblasť, kde sa spomínané obranné boje Byzantíncov odohrávali, a ani kde vlastne Pečenehovia prekročili Dunaj.¹³¹² Ako už bolo spomenuté vyššie, Byzantínci si aj

¹³⁰⁵ Pozri tiež text a poznámku č. 1196 vyššie.

¹³⁰⁶ Dnešné turecké mesto Hayrabolu. ASDRACHA, C.: Thrace, s. 250; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 308-310.

¹³⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203. Porovnaj: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 112; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 36.

¹³⁰⁸ DIETER, K.: *Glaubwürdigkeit*, s. 387; MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 430.

¹³⁰⁹ Grégorios Maurokatakálón je okrem niekoľkých zmienok v diele Anny Komnény pomerne málo známy vojenský veliteľ. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 111-112. Takisto ani doteraz publikovaný sigilografický materiál viažuci sa k jeho osobe nie je príliš bohatý a nepokrýva dokonca ani celý jeho *cursus honorum*. Podľa najnovších zistení to bol možno práve on, kto bol stratégom severnej časti provincie Paradounavon (čiže tých území, ktoré ešte ostali v rukách Byzantíncov po roku 1072). Práve k tejto funkcii by sa mali viazať aj viaceré olovené pečate práve z oblasti dolného Dunaja so spomínanými titulmi *patrikios, anthypatos* a *katepanō* hoci na nich chýba meno provincie. MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 83. Pozri tiež: CHIRIAC, C.: Un nouveau sceau de Grégoire Mavrokatalalon découvert à Oltina (départ. de Constanta). *Études byzantines et post-byzantines*, 4, 2001, s. 113-121. Ešte donedávna sa však nesprávne predpokladalo, že tieto pečate je treba datovať do skoršieho obdobia (50-te alebo 60-te roky 11. storočia). K tomu pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 280-281.

¹³¹⁰ Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 205; DIETER, K.: *Glaubwürdigkeit*, s. 387.

¹³¹¹ MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 430.

¹³¹² Jediná byzantská pevnosť na dolnom toku Dunaja, ktorej úpadok je pravdepodobne dávaný do súvislosti s pohnutými udalosťami 80-tych rokov 11. storočia je Garvān (antická Dinogetia, byzantské pomenovanie nie je známe) ležiaci na ohybe Dunaja, kde jeho tok prestáva tiecť na sever a zatáča na východ smerom k Čiernemu moru. Možno práve v dôsledku blízkosti Pečenehov na jar roku 1087 došlo k opusteniu stavieb mimo okruh hradieb tejto pevnosti. MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 106, 132. Je preto možné predstaviť si situáciu, že

napriek Nestorovmu povstaniu v provincii Paradounavon v roku 1072 udržali kontrolu nad jej niektorými časťami. Do úvahy preto prichádza najmä severná časť Dobrudže s centrom v Issacei (antické Noviodunum), kde zrejme naďalej prežívali štruktúry byzantskej provinciálnej správy boli tam možno umiestnené aj vojenské oddiely. Podľa hypotézy, ktorú vyslovil A. Madgearu, bol Grégorios Maurokatalalón veliteľom (*katepanō*) práve týchto oklieštených byzantských území severne od pohoria Haimos.¹³¹³ Logicky by potom práve niekde v tejto oblasti mohli prebiehať obranné boje byzantských jednotiek proti útočníkom.¹³¹⁴ V tejto súvislosti stojí za zmienku, že ďalšie Maurakatalalónove pečate sa našli na lokalitách Melnica a Klokotnica južne od pohoria Haimos,¹³¹⁵ čo by v prípade, že by naozaj súviseli s pečenežským vpádom na jar 1087 mohlo naznačovať, že byzantská obrana sa okrem obrany zvyškov území v severnej Dobrudži sústredila aj na zastavenie útočníkov počas ich postupu priesmykmi na juh smerom do Trákie.¹³¹⁶ Zároveň je možné predpokladať, že útočiaci Pečenehovia postupovali na juh minimálne dvoma prúdmi, pričom ten západnejší zrejme prekročil pohorie Haimos cez priesmyk Šipka severne od Filipoupolu (Klokotnica tiež leží na spojnici medzi Filipoupolom a Adrianoupolom) a ten druhý východnejší zrejme priesmykom *Sidēra* (Melnica leží v údolí rieky Tundža, severne od Adrianoupolu). Oba prúdy s potom spojili pravdepodobne v okolí Adrianoupolu.¹³¹⁷

Po týchto úvodných bojoch Pečenehovia pod Čelgüovým vedením teda zamierili na juh. Nomádske vojsko obišlo Adrianoupol – hlavnú základňu vojenských oddielov provincie

práve niekde v okolí pečenežské vojsko na jar 1087 prekročilo Dunaj a pokračovalo ďalej smerom na juh, pričom útočilo na jestvujúce byzantské enklávy v okolí Issacei a Nufäru (na východ od Garvänu), kde bolo centrum byzantskej správy (pozri text vyššie), alebo na juhozápad smerom k dnešnej Oltine, kde sa zase našla pečať Grégoria Maurokatalalóna (pripojená k listu, v ktorom jej obyvateľov a posádku varoval pred blížiacimi sa Pečenehmi). Pozri poznámku vyššie č. 1309.

¹³¹³ Pozri poznámky č. 1209 a 1309 vyššie.

¹³¹⁴ MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 430, pozn. č. 60; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 2, s. 282-283; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 3, s. 647.

¹³¹⁵ MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 430.

¹³¹⁶ Tento predpoklad vychádza z faktu, že pečate boli súčasťou listov, resp. rozkazov, ktoré Maurokatalalón zasielal zo svojho veliteľského postu z Issacei. Ich účelom možno bolo varovanie pred nadchádzajúcim vpádom Pečenehov, alebo inštrukcie pre byzantské posádky nachádzajúce sa na lokalitách, kde sa pečate neskôr našli. Podobnú stratégiu Alexios Komnénos použil iba o niekoľko rokov neskôr, roku 1094/95 počas nájazdu Kumánov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Pozri text nižšie. V súvislosti s týmito nálezmi je tiež potrebné spomenúť nález pečate veľkého domestika Adriana Komnéna v Issacei. Pečať je síce datovaná medzi roky 1087 až 1105, ale I. Barnea nevyklučuje, že jej nález môže súvisieť práve buď s pečenežským vpádom v roku 1087, alebo s kumánskym vpádom v roku 1095. BARNEA, I.: *Sceaux byzantins du Nord de la Dobroudja*. *RESEE*, 23, 1985-1, s. 31-32. Keďže Andronikos Komnénos sa po nevydarenom sprisahaní Nikéfora Diogéna v roku 1094 zrejme dostal do podozrenia, resp. do nemilosti svojho brata Alexia Komnéna (pozri text nižšie), je možné prespokladať, že spomínaná pečať súvisí skôr s vpádom Pečenehov v roku 1087, a predstavuje tak ďalší doklad komunikácie (pôvodne obsahujúci rozkazy, poprípade varovanie) medzi vrchným veliteľom všetkých byzantských oddielov na Balkáne a jemu podriadeným veliteľom (*doux/katepanō*) oklieštenej provincie Paradounavon.

¹³¹⁷ Ak by bol tento predpoklad správny, nomádi pod Čelgüovým velením vlastne obišli územie predpokladanej novovytvorenej provincie Anchialos. Pozri text vyššie.

Makedónia a Trákia¹³¹⁸ a sídlo jej vojenského veliteľa (*doux*),¹³¹⁹ ktorý nehodlalo obliehať a dobývať, a zamierilo k Charioupolu, kde začalo s plienením v úrodnom údolí rieky Ergene. O niečo neskôr Pečenehovia presunuli svoj tábor do lokality Skoteinon¹³²⁰, kde začali sústreďovať koristi získané v okolí.¹³²¹ Do tejto oblasti onedlho napochodovali, pravdepodobne práve z Adrianoupolu,¹³²² aj byzantské oddiely, na čele ktorých stáli generáli Nikolaos Maurokatakálón¹³²³ a Bempetziotés.¹³²⁴ Byzantínci sa zastavili pri meste Pamfylos.¹³²⁵ Po príchode do oblasti sa byzantskí velitelia čoskoro od utečencov (väčšinou roľníkov z okolia, ktorí hľadali útočisko v opevnených tráckych mestách a pevnostiach) dozvedeli o polohe pečenežského tábora, a preto sa aj s celým vojskom presunuli k pevnosti (*kastron*) Koulé, kde nakoniec došlo k rozhodujúcej bitke.¹³²⁶ V ďalšom texte Anna Komnena opisuje manévrovanie

¹³¹⁸ Pre základný prehľad o tejto provincii, ktorá vznikla zlúčením samostatných provincií Makedónie a Trákie v prvej polovici 11. storočia, pozri: ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. Α.: *Θράκη*, s. 195-199.

¹³¹⁹ Pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 206-207. K prehľadu bohatých dejín tohto mesta v priebehu 11. storočia pozri: SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 163. Je veľká škoda, že zoznam vojenských veliteľov tejto provincie v priebehu 11. storočia je stále veľmi neúplný.

¹³²⁰ Poloha tejto lokality nie je známa, pozri: KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 654. Avšak je veľmi pravdepodobné, že sa Skoteinon nachádzalo smerom na západ v neveľkej vzdialenosti od mesta Charioupolis, tj. na ceste medzi týmto mestom a mestom Pamfylos.

¹³²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158

¹³²² Je málo pravdepodobné, že by byzantské oddiely pritiahli do oblasti bojov z byzantského hlavného mesta, keďže mesto Adrianoupolis (hlavná základňa *tagmát* Trákie a Makedónie) bolo k nej bližšie. Navyše, ak by byzantské vojsko prichádzalo od Konštantínopola, nebolo by sa k Pečenehom približovalo smerom od severozápadu (od mesta Pamfylos), ale od východu, resp. severovýchodu.

¹³²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203. Nikolaos Maurokatakálón bol pravdepodobne jedným z veliteľov byzantských oddielov umiestnených v Trákii (teoreticky by mohol byť *doux* celej provincie, ale nie sú o tom zmienky ani v dobových prameňoch, a takisto nemôže byť táto domnienka potvrdená doposiaľ nájdeným a publikovaným sigilografickým materiálom). O niečo neskôr (na základe informácií od Anny Komnény) možno u veľkého domstika Adriana Komnena zastával podobnú funkciu, ako pred ním Nikolaos Branás pod Grégoriom Pakourianom, tzn. že bol jeho pobočníkom a zástupcom. Pozri text nižšie a tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 256-257. Zachovalo sa aj niekoľko olovených pečatí tohto byzantského generála datovaných do poslednej štvrtiny 11. storočia, avšak ani jedna – ako už bolo koštatované - nepotvrďuje vyššie spomínané predpoklady (tieto pečate sú z konca jeho života, keď už Maurokatakálón nezastával žiadnu vojenskú funkciu). Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 283. Taktiež je pravdepodobné, že bol príbuzným vyššie spomínaného generála Grégoria Maurokatakálóna (na základe zhodného priezviska), avšak doteraz sa neobjavili nové poznatky, ktoré by túto možnosť potvrdili, alebo vyvrátili.

¹³²⁴ O tomto byzantskom veliteľovi máme len veľmi málo údajov a dokonca ani nie je známe jeho krstné meno. Jeho priezvisko sa zvyčajne odvodzuje od lokality *Mempetz*, *Bempetz* (antické mesto Hierapolis) v povodí Eufratu, dnes Mambij v Sýrii. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203, porovnaj s poznámkou č. 5 v novogréckom preklade: A. Komnena, *Alexias*, Τόμος πρώτος, s. 253. Toto je zároveň jediná zmienka o ňom v celom historickom diele Anny Komnény. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 46. Na základe nájdených olovených pečatí sa predpokladá súvislosť medzi týmto byzantským veliteľom a istým Theodorom Bempetziotom, ktorého pečať bez uvedenia hodnosti datovaná na koniec 11. storočia alebo do prvej štvrtiny 12. storočia sa nachádza v numizmatickom múzeu v Aténach. Pozri: STAVRAKOS, CH.: *Korrekturen zu Lesung einiger Siegel des Numismatischen Museums Athens*. SBS, 2, 1990, s. 39-47.

¹³²⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 117; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 36. Predpokladá sa, že mesto Pamfylos sa rozkladalo v blízkosti dnešného mesta Uzunköprü v blízkosti rieky Ergene. ASDRACHA, C.: *Thrace*, s. 253; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 560-562.

¹³²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 189.

oboch vojsk pre bitkou. Jej rozprávanie je na týchto miestach pomerne mäťuce; čo umocňuje skutočnosti, že bádateľom sa dodnes nepodarilo presnejšie určiť polohu spomínaných lokalít Skoteinon a Koulé.¹³²⁷ Iba starší bádatelia ako V. Vasil'evskij a F. Chalandon sformulovali predpoklad, že pevnosť Koulé sa nachádzala južne od mesta Pamfylos, čiže na komunikácii, ktorá viedla z Adrianoupolu pozdĺž rieky Marice až do prístavu Ainos v blízkosti jej ústia do Egejského mora. Obaja sa domnievali, že byzantské oddiely pri svojom presune z mesta Pamfylos k pevnosti Koulé pred Pečenehmi vlastne ustupovali.¹³²⁸ Dôvod k takejto úvahe mohlo skutočne poskytovať tvrdenie Anny Komnény, v súlade s ktorým „*Skýti tiahli za nimi, a keď zistili kam rímske vojsko smeruje, (...) šli v jeho stopách.*“¹³²⁹ Avšak podľa inej informácie byzantskej princeznej, ktorá má podľa nás rozhodujúcejší význam, sa lokality Skoteinon a Koulé nachádzali veľmi blízko seba.¹³³⁰ Ak vychádzame z vyššie uvedeného predpokladu, že Skoteinon ležalo na spojnici medzi mestami Charioupolis a Pamfylos, z informácie Anny Komnény potom vyplýva, že pevnosť Koulé sa tiež nachádzala niekde na ceste spájajúcej tieto dve mestá. Pokiaľ by teda byzantské vojsko ustupovalo z mesta Pamfylos smerom na juh, vzdaľovalo by sa nielen od lokality Skoteinon, kde Pečenehovia spočiatku táborili, ale aj od pevnosti Koulé, kde byzantské oddiely táborili neskôr – a to by odporovalo ďalšiemu vývoju situácie.

Z týchto úvah vyplýva, že sa byzantské vojsko po odchode z mesta Pamfylos k pečenežskému táboru naopak približovalo.¹³³¹ Tento v zásade ofenzívny manéver Nikolaa Maurokatalóna je možné vysvetliť dvoma spôsobmi. Byzantský veliteľ buď nechcel dopustiť, aby Pečenehovia opustili údolie rieky Ergene a začali plieniť aj oblasti v povodí rieky Marice, a teda chcel ich postup týmto smerom zablokovať, alebo sa pokúšal začať bitku s Pečenehmi v stiesnenom teréne obkolesujúcom Charioupolis, kde množstvo kopcov a pahorkov bolo výhodnejšie pre brániacich sa Byzantíncov, pretože do určitej miery prekážalo voľnému nomádskemu spôsobu boja. Je tiež možné, že Nikolaos Maurokatalón presunom ku

¹³²⁷ Skutočná poloha pevnosti Koulé je neznáma, avšak v odbornej literatúre je tradovaný názor, že zodpovedá dnešnej lokalite Chelebiköy, ktorá sa nachádza asi 22 km juhovýchodne od prístavu Enez (byzantský Ainos). Avšak P. Soustal oprávnenne poznamenáva, že tento názor v podstate nemá žiadne opodstatnenie a identifikácia hradu Koulé s Chelebiköy je prakticky prejavom svojvôle, keďže sa nezakladá na analýze údajov z historických prameňov.

Soustal, P.: *Thrakien*, s. 328.

¹³²⁸ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 113. Hypotézu týchto dvoch bádateľov prebral aj P. Diaconu. Pozri: DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 117.

¹³²⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203.

¹³³⁰ Vzdialenosť medzi oboma lokalitami nemohla byť veľmi veľká (do 10 km), keďže Anna Komnena píše, že medzi nimi pretekala malý potok. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204.

¹³³¹ Nikolaos Maurokatalón pritom ako skúsený vojvodca isto rátať s tým, že ho z výšin veľmi pravdepodobne pozorujú pečenežskí vyzvedáci. K tomu pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203.

Koulé sledoval oba tieto ciele súčasne. Pečenežský vládca Čelgü, spoliehajúc sa na výraznú početnú prevahu svojho vojska, výzvu k boju prijal, a nasledujúci deň ráno po príchode Byzantíncov ku Koulé sa pečenežské vojsko pripravilo k bitke.¹³³² V tej chvíli však Nikolaos Maurokatakálón zaváhal, pretože po pohľade z úbočia jedného vysokého kopca na „*množstvo Skýtov*“ mal po prvýkrát reálne možnosť na vlastné oči uzrieť masívnu početnú prevahu nepriateľa.¹³³³ Zvolal stretnutie svojich veliteľov, aby sa znovu spoločne poradili, či je lepšie s Pečenehmi bojovať, alebo sa naopak boju radšej vyhnúť.¹³³⁴ Nakoniec sa byzantskí velitelia rozhodli pre boj, k čomu výrazne prispelo najmä odhodlanie ďalšieho skúseného vojaka Basileia Kourtikia (prezývaného Joannakés).¹³³⁵ Po krátkych prípravách vytvorilo aj byzantské vojsko bojovú formáciu pozostávajúcu typicky zo stredu a dvoch krídel a Nikolaos Maurokatakálón vydal rozkaz k útoku.¹³³⁶

Aj v tomto prípade je veľmi ťažké dospieť k presným číselným údajom o veľkosti oboch vojsk. Anna Komnénéa síce uvádza, že Čelgüovo vojsko malo 80 tisíc bojovníkov¹³³⁷, avšak tento údaj je celkom iste zveličený. Nazdávame sa, že Pečenehov nemohlo byť viac ako 40 tisíc, resp. že ich počet kolísal medzi 30 a 40 tisíc.¹³³⁸ Napriek ďalšiemu tvrdeniu byzantskej princeznej predpokladáme, že počet uhorských bojovníkov sprevádzajúcich zosadeného Šalamúna nebol vysoký,¹³³⁹ keď vezmeme do úvahy jeho vtedajšiu komplikovanú

¹³³² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203.

¹³³³ Tamže.

¹³³⁴ Tamže, s. 203-204.

¹³³⁵ Tamže, s. 204. Tento skúsený veliteľ sa predtým v roku 1083 zúčastnil série ozbrojených stretnutí proti Bohemundovým Normanom v okolí Larisy, pozri text a poznámku č. 845 vyššie. Kourtikiós sa mohol v radoch vojska čeliaceho Pečenehom ocitnúť ako vojenský poradca vyslaný Alexiom Komnénom z Konštantínopola v sprievode jeho mladšieho brata Adriana Komnénéa. Pozri poznámku č. 1344 nižšie.

¹³³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204.

¹³³⁷ Tamže, s. 203.

¹³³⁸ Tento predpoklad vychádza z teórie o existencii troch pečenežských zoskupení na Balkáne koncom 11. storočia (dva na sever od Dunaja a jedno v provincii Paradounavon), ktorú sme podrobnejšie rozpracovali a prezentovali inde. MEŠKO, M.: *Obnova*, s. 144-149; MEŠKO, M.: *Groups*, s. 188-197. Podľa tejto teórie pečenežský náčelník Tzelgou priamo kontroloval iba približne polovicu všetkých naddunajských Pečenehov, kým druhý náčelník Kutesk, ktorý sa na istý čas ujal zosadeného uhorského kráľa Šalamúna, a je preto zmieňovaný v *Obrázkovej kronike*, ovládal zvyšok. Kuteskovi Pečenehovia sa však tejto výpravy nezúčastnili. Zároveň sme na rovnakom mieste uviedli predpoklad, že nad Dunajom mohlo sídliť 7 až 9 pečenežských rodov (mínus jeden rod, ktorý sa vystaňoval do Paristrionu v období rokov 1074 – 1077). MEŠKO, M.: *Groups*, s. 185. Celkový počet bojovníkov týchto dvoch nomádskych zoskupení schopných dosahovať 60 až 80 tisíc. Pri tomto odhade sa opierame o názor O. Pritsaka 1 rod = 1 *tümen* = 10 000 bojovníkov. Pozri: PRITSAK, O.: *The Pečenegs. A Case of Social and Economic Transformation*. In: *Studies in Medieval Eurasian History*. Londýn, Variorum Reprints 1981, s. 21. Ak teda Čelgü disponoval polovicou z tohto celkového počtu, mohlo byť v jeho vojsku 30 až 40 tisíc bojovníkov.

¹³³⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203: „*καὶ ἀπὸ τοῦ δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομῶν δημιουργὸς ἦν*“. K identifikácii Uhrov pod archaizujúcim etnonymom Dákovia v súdobých byzantských kronikách pozri: РОКАИ, П.: Дачани као име Мађара у византијским изборима. *ZRVI*, 38, 1999-2000, s. 230; TÁPKOVA-ZAĪMOVA, V.: L'emploi des ethnica et les problèmes de la communication à Byzance. In: *Επικοινωνία στο Βυζάντιο*. Πρακτικά του Β' διεθνούς συμποσίου, 4-6 Οκτωβρίου 1990, επιμέλεια Ν. Γ. Μοσχόνας. Αθήνα 1993, s. 705.

životnú situáciu. Uhorskú družinu mohlo tvoriť maximálne niekoľko stoviek mužov a je preto pre naše odhady nepriateľského vojska málo relevantný.¹³⁴⁰ Anna Komnéná sa pri popise Čelgüovho vojska zmieňuje aj účasti ďalších nomádov – tureckých Uzov (*Sauromatai*).¹³⁴¹ Čo sa týka ich počtu, písomné pramene nám neposkytujú nijaký záchytný bod a nie je možné ho určiť na základe stávajúcich informácií. Môžeme teda konštatovať, že celé Čelgüovo vojsko mohlo mať okolo 40 tisíc mužov, čiže maximálne polovicu z počtu, ktorý uvádza Anna Komnéná. Pri odhade veľkosti byzantského vojska môžeme vychádzať z predpokladu, že pečenežskému vpádu čelili rovnaké jednotky ako pred rokom; tj. trácka pechota z Adrianoupolu, *tagma* normanských rytierov (, ktorému možno stále velil Konštantín Houmbertopoulos)¹³⁴², ako aj časť oddielov Makedónie a Trákie.¹³⁴³ Je tiež pravdepodobné, že boja na jar roku 1087 sa zúčastnili aj niektoré oddiely patriace k centrálnemu, cisárovi podliehajúcemu vojsku (resp. žoldnieri), ktoré sa zdržiavalo v Konštantínopole, pretože Anna Komnéná sa krátko zmieňuje o vojakoch, ktorí sa po bitke s Pečenehmi vrátili do cisárskeho hlavného mesta. Na čele týchto síl bol cisárov vlastný brat *prōtosebastos* Adrianos Komnénos, ktorého po návrate do Konštantínopola Alexios Komnénos vymenoval za veľkého domestika.¹³⁴⁴ S prihliadnutím ku všetkým týmto predpokladom a indíciám mohli byzantské sily čeliace Pečenehom predstavovať dostatočné a bojaschopné vojsko, ktoré však nemohlo mať omnoho viac než 10 tisíc mužov.

Vojenské oddiely znepriatelených strán sa teda pripravili k bitke, ktorá zakrátko prepukla naplno. Rozhorel sa prudký boj a obe vojská zaznamenali veľa ranených a mŕtvych. Na pečenežskej strane nakoniec padol aj vrchný veliteľ Čelgü.¹³⁴⁵ Táto udalosť prezrádza, že

¹³⁴⁰ Podobný dojem o malom počte Šalamúnových sprievodcov vzniká aj z opisu tejto výpravy, ktorý je obsiahnutý v *Obrázkovej kronike*. Pozri: DOMANOVSKÝ, A.: *Chronici hungarici compositio sæculi XIV*. In: SZENTPÉTERY, E.: *Scriptores rerum hungaricarum*, Vol. I. Budapešť 1937, s. 408, 410.

¹³⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203. K pomenovaniu Uzov archaizujúcim etnonymom *Sauromatai* (Sarmati) pozri: POZRI: TÁPKOVA-ZAĽMOVA, V.: *Ethnica*, s. 705; ЛЮБАРСКИЙ, Я. Н.: Об источниках „Алексиады“ Анны Комниной. *ВВ*, 25, 1964, s. 107-108; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 109.

¹³⁴² Pozri text vyššie.

¹³⁴³ Zaradenie tejto jednotky do zoznamu oddielov, ktoré mohli byť k dispozícii v boji s útočiacimi Pečenehmi na jar roku 1087 sa zakladá na predpoklade, že porážka, ktorú *tagmata* Makedónie a Trákie utrpeli pod Pakourianovým vedením, nebola úplná, a že časť vojakov a koní sa dokázala zachrániť. Pozri tiež: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 201. Samozrejme, že porážkou postihnuté *tagmata* nemohli byť ako celok počas letného Tatikiovho ťaženia akcieschopné, avšak na jar 1087 sa už aspoň niektoré ich časti mohli zapojiť do bojov.

¹³⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204. Pokiaľ sa v tejto pasáži naozaj myslia vojaci jednotiek umiestnených pri Konštantínopole, poskytuje nám táto informácia ďalšiu oporu pre náš predpoklad, že útok Pečenehov nebol až taký prekvapujúci a Byzantínci mali čas reagovať a urobiť potrebné obranné opatrenia (opäť podľa analógie s kumánskym vpádom v roku 1095). Adrianos Komnénos predtým zohral významnú úlohu v bitke pri Larise proti Normanom v roku 1083 (pozri text vyššie). Vo funkcii vrchného veliteľa byzantského vojska zotrval najneskôr do roku 1105. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 157.

¹³⁴⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 113; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 117; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 142; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 102.

vd'aka pomernej uzavretosti bojiska obklopeného vysokými pahorkami Byzantínci dokázali vnútiť Pečenehom boj zblízka, v ktorom mali vd'aka ťažšej zbroji výhodu. Tento predpoklad potvrdzuje aj text *Obrázkovej kroniky*, podľa ktorého Pečenehovia po útoku lepšou ochrannou zbrojou vybavených byzantských jazdcov spanikárili a obrátili sa na útek.¹³⁴⁶ Ich bojovú morálku celkom isto otriasla aj skutočnosť, že Čelgü hneď v úvode bitky padol. Zmätený ústup pritom spôsobil v radoch kočovníkov ďalšie straty. Mnohí z nich sa v panike pokúšali prekročiť riečku tečúcu medzi pečenežským táborom a pevnosťou Koulé a vo vzniknutej tlačnici padali do jej prúdu a utopili sa.¹³⁴⁷ V priebehu poslednej fáze bitky zrejme padol aj vyššie spomínaný Šalamún s väčšinou svojho sprievodu.¹³⁴⁸

V. 3. 3. Tretia fáza vojny - boj o prežitie (1087 – 1091)

Je zrejmé, že toto nečakané a veľké víťazstvo povzbudilo Byzantíncov a najmä cisára Alexia Komnéna, a ten sa rozhodol využiť priaznivý strategický moment a definitívne vyriešiť problém s Pečenehmi, ktorí mali svoje sídla južne od Dunaja, a teda podľa vtedajšieho vnímania elit byzantského cisárskeho dvora na byzantskom území.¹³⁴⁹ Na tomto mieste považujeme za potrebné poznamenať, že nie je isté, či sa na veľkom vpáde, ktorý sa práve Byzantíncom podarilo zastaviť,¹³⁵⁰ zúčastnili aj Pečenehovia z provincie Paradounavon,¹³⁵¹ ale to zrejme v cisárovom rozhodovaní na rozhraní jari a leta 1087 nehralo žiadnu úlohu. Cisár mal pred očami príležitosť konečne sa zbaviť nebezpečných susedov, ktorí už viac než desaťročie predstavovali stálu hrozbu pre všetky byzantské balkánske územia (najmä však provinciu Makedónia a Trákia), a rozhodol sa ju preto využiť.¹³⁵² Koncom jari 1087, čiže prakticky ihneď

¹³⁴⁶ DOMANOVSKÝ, A.: *Chronicon pictum*, s. 409: „Cum enim vidissent Cuni magnam multitudinem loricatorum, timuerunt valde ceperuntque festinare (...) priusquam ab hostibus conluderentur.“

¹³⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 139.

¹³⁴⁸ Šalamúnovu smrť v roku 1087 potvrdzujú západné latinské pramene. Pozri: SAXO GRAMMATICUS, *Annalista Saxo*. MHG SS, VI. Lipsko 1926, s. 724; BERNOLD, *Bernoldi chronicon*. MGH SS, V. Lipsko 1926, s. 446; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158. Pozri tiež poznámku č. 1118 vyššie.

¹³⁴⁹ Počas 11. storočia bola byzantská hranica na Dunaji vnímaná spoločenskou elitou v Konštantínopole nielen ako politická hranica medzi Byzanciou a jej severnými susedmi, ale aj ako severná hranica ortodoxného kresťanstva. Takéto ponímanie deliaceho priestoru nevyučovalo usadenie nových etník na byzantskom území, ale od novoprihociach sa vyžadovalo aby prijali kresťanstvo v jeho ortodoxnej forme, čo vlastne vo svojich dôsledkoch predstavovalo istú formu integrácie. Pozri: STEPHENSON, P.: *Lower Danube*, s. 97-98.

¹³⁵⁰ Anna Komnéna sa vo svojom opise udalostí z jari 1087 sústredila len na ozbrojené stretnutie hlavných síl. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 203-204. Avšak po porážke hlavného jadra vojska Pečenehov pod vedením Tzelgoua sa veľmi stručne zmieňuje o tom, že Pečenehovia počas ústupu plienili priľahlé územie v Makedónii a v okolí Filipoupola a aj potom pokračovali v nájazdoch. Keďže sa toto územie nachádzalo pomerne ďaleko od hlavného dejiska bojov (medzi mestami Pamfylas a pevnosťou Koulé na dolnom toku rieky Marica) mohlo by v tomto prípade ísť o Pečenehov z provincie Paradounavon, ktorí využili vpád svojich súkmeňovcov a prakticky beztrestne lúpili na byzantskom území. Porovnaj: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204.

¹³⁵¹ P. Stephenson predpokladá, že Čelgü a jeho vojsko prešli cez ich územie na základe ich súhlasu. STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 102.

¹³⁵² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 158-159; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 113.

po odrazení Čelgüa a jeho nomádov, sa teda z cisárovho podnetu rozbehli prípravy na veľkú byzantskú protiofenzívu. Celková strategická situácia bola v tomto momente pre Byzantskú ríšu relatívne priaznivá, keďže - ako už bolo viac krát spomínané vyššie - hrozba zo strany Normanov v južnej Itálii zanikla smrťou Róberta Guiscarda roku 1085. Alexios Komnénos teda mohol sústrediť plnú váhu svojej vojenskej moci na Balkáne proti Pečenehom, ktorá sa už medzitým stihla do istej miery zreorganizovať po veľkej porážke pri Dyrrachiu v októbri 1081.

Byzantský cisár pravdepodobne vyrazil z Konštantínopola na čele hlavných jednotiek byzantského vojska koncom mája alebo začiatkom júna 1087.¹³⁵³ Hlavným východiskovým bodom byzantskej protiofenzívy sa stalo mesto Lardea, ktoré cisár so svojím vojskom dosiahol pochodujúc cez Adrianopol¹³⁵⁴ v polovici júna.¹³⁵⁵ Z Konštantínopola zatiaľ vyplávala eskadra byzantského námorníctva pod velením Geórgia Euforbéna,¹³⁵⁶ ktorá mala po plavbe na sever pozdĺž čiernomorského pobrežia vplávať do ústia Dunaja a priblížiť sa tak ku

¹³⁵³ K tomuto časovému údaju pozri poznámku č. 1355 nižšie.

¹³⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 259; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 113; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 190; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 117. Z textu Anny Komneny vyplýva, že Lardea sa nachádzala medzi mestami Goloé (dnešné Lozarevo) a Diampolis (dnešný Jampol), avšak jej presnejšia lokalizácia nie je možná. Stotožnenie Lardey s dnešnou lokalitou Lozevec je napriek tomu, že je veľmi pravdepodobná, iba hypotetická. Pozri: SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 333.

¹³⁵⁵ Tento údaj je odvodený z faktu, že podľa Anny Komneny medzi príchodom byzantského vojska do Lardey a príchodom pečenežského posolstva 1. augusta 1087 ubehlo minimálne štyridsať dní. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204. Aby mohlo byzantské vojsko, v ktorom bola jazda aj pechota, dosiahnuť Lardeu v polovici júna, muselo vyraziť na pochod z Konštantínopola už na konci mája alebo najneskôr začiatkom júna 1087. Ako základ nášho odhadu sme použili údaje arabského geografa Idrísiho, v diele ktorého sa spomínajú rôzne trasy v Trákii spolu s informáciami o vzdialenosti medzi jednotlivými miestami v míľach, alebo dňoch pochodu. Napríklad trasa medzi Arkadioupolom a mestečkom Tzouroulon (zhruba 45 km) odpovedá v jeho diele štyridsiatim míľam, alebo dvom dňom pochodu. Pozri: IDRÍŠÍ: *Géographie*, s. 407. Taktiež niektorí bádatelia zastávajú názor že 1 deň pochodu = 15 až 30 km. Pozri napríklad: BEŠEVLIÉV, B.: Zur Geographie Nord-Ost Bulgariens in der Spätantike und im Mittelalter. In.: *Bulgarisch-Byzantinische Aufsätze*. Londýn, Variorum Reprints 1978, s. 69. J. Haldon uvádza údaj, ktorý odvodil z vojenského manuálu *De velitatione* cisára Nikéfora II. Foku (963-969), že jednému dňu pochodu zodpovedala vzdialenosť 16 míľ (24 km). HALDON, J.: The organization and support of an expeditionary force: manpower and logistics in the Middle Byzantine period. In: *Byzantium at war (9th – 12th c.)*. Atény 1997, s. 122, pozn. č. 40. Vyššie v súvislosti s presunom byzantského vojska k Dyrrachiu v jeseni 1081 (pozri poznámku č. 631) sme zmieňovali možnosť dodržiavania neskorootantských pochodových noriem t.j. *iter iustum* (10 rímskych míľ = ca. 15 km) a *iter magnum* (15 rímskych míľ = 22, 2 km). ΔΗΜΗΤΡΟΥΚΑΣ, Ι.: Εὐδεΐξις, s. 16. Vychádzajúc z týchto údajov by pochod byzantského vojska na trase z Konštantínopola do Adrianoupolu mohol trvať 8 až 9 dní. Podobne aj pochod z Adrianoupolu do Lardey mohol trvať aspoň štyri dni, čo znamená, že byzantské vojenské sily by potrebovali aspoň dva týždne, aby sa presunuli z Konštantínopola cez Adrianoupolis (s možnou zastávkou na jeden deň kvôli pripojeniu ďalších jednotiek z oblasti Adrianoupolu) až do Lardey. Keby byzantské vojsko pozostávalo iba z jazdy, mohla by sa jeho rýchlosť až zdvojnásobiť, ako dokazuje neskorší prípad z marca 1206 kedy oddiel približne 140 rytierov pod vedením cisára Baldouina z Flámska (1204 – 1207) prekonal vzdialenosť medzi Konštantínopolom a Adrianoupolom iba za tri dni. GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN: *La conquête de Constantinople*. Éditée et traduite par Edmond Faral. II. Paríž 1961, s. 158, 160; ASDRACHA, C.: *Rhodopes*, s. 48-49.

¹³⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204. Geórgios Euforbénos patrí k pomerne málo známym byzantským veliteľom a v historickej narácii Anny Komneny sa na tomto mieste objavuje po prvý krát. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 94-95. Byzantská princezná prirodzene neuvádza ani jeho hodnosť ani dvorský titul, a keďže zatiaľ nie sú známe ani žiadne jeho olovené pečate, je možné len predpokladať, že tento byzantský veliteľ možno zastával funkciu *komēs tou stolou*, ktorú mali zvyčajne práve velitelia eskadrií. K tomu pozri: BÖHM, M.: *Flota*, s. 219.

strategickému cieľu celej byzantskej vojenskej výpravy – mestu Dristra.¹³⁵⁷ Anna Komnena opäť neudáva informácie o počte byzantských lodí, avšak pokiaľ by platil predpoklad, že Geórgios Euforbénos skutočne zastával hodnosť *komēs tou stolou*, jeho eskadra mohla pozostávať z troch až piatich plavidiel.¹³⁵⁸ Početná sila byzantskej eskadry sa nezdá príliš impozantná, ale je treba vziať do úvahy skutočnosť, že Pečenehovia nemali k dispozícii vôbec žiadne námorné sily. Takisto platí, že po porážke Normanov v roku 1085 potrebovalo byzantské loďstvo nutne čas na odpočinok a doplnenie strát (prišlo o minimálne sedem dromón), ktoré v priebehu rokov 1084 a 1085 utrpeľo.¹³⁵⁹ Navyše v roku 1086 boli hlavné sily byzantského loďstva¹³⁶⁰ pod velením Manuela Boutoumita¹³⁶¹ opäť nasadené v Egeide proti rodiacim sa námorným silám emira v Nikáji Abul-Kásima (1085-1092), ktoré kotvili v prístave na ostrove Chios¹³⁶², a boli v pohotovosti pravdepodobne ešte aj v priebehu nasledujúceho roka 1087.

Alexios Komnénos čakal v Lardee na ostatné jednotky byzantskej armády, ktoré bolo pred nadvládajúcou ofenzívou potrebné zhromaždiť a venoval sa dôkladnému výcviku vojakov.¹³⁶³ Pokúšal sa využiť čas aj na diplomatické aktivity, ktoré Anna Komnena podrobnejšie neopisuje, iba konštatuje, že neboli príliš úspešné. V súlade s diplomatickými tradíciami siahajúcimi ešte do čias Ríma bolo Alexiovým zámerom získať na svoju stranu niektorých z náčelníkov, vďaka čomu hodlal vniest rozkol do radov protivníka. Rovnaká taktika mu priniesla úspech počas vojny proti Normanom, keď podryl Bohemundovu autoritu

¹³⁵⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204, 207; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 159; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 113-115; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 190; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 117. Byzantská Dristra je dnešné mesto Silistra v Bulharsku, pôvodne antické Durostorum/Dorostolon (slovanský, resp. bulharský názov mesta je Dräštär). Opevnenie na akropole pozostáva z hradieb postavených niekedy začiatkom 9. storočia za vlády bulharského chána Kruma (803-814). Po znovuzískaní tejto dôležitej pevnosti Byzantíncami po roku 1002 bola v priebehu 11. storočia postavená druhá akropola v južnej časti mesta. АНГЕЛОВ, Д. – ЧОЛПАНОВ, Б.: *Българска военна история от втората четвърт на X до втората половина на XV в.* Sofia 1989, s. 25; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 112. Po vzniku provincie Paradounavon za vlády Basileia II. Bulharobjicu sa Dristra stala hlavným sídlom jej vojenského veliteľa (*stratēgos* a neskôr od polovice 11. storočia *doux/katepanō*). KRSMANOVIĆ, B.: *Provinces*, s. 194-195, 198.

¹³⁵⁸ Pozri text vyššie.

¹³⁵⁹ K stratám pozri text vyššie. Výrazom tejto reorganizácie po skončení vojny proti Normanom bolo tiež vytvorenie novej veliteľskej hodnosti *doux tou stolou* (resp. po roku 1092 *megas doux*) cisárom Alexiom Komnénom v roku 1085 alebo 1086, ktorá odsunula pôvodného veliteľa byzantského loďstva (*droungarios tou stolou*, neskôr *megas droungarios*) na druhú pozíciu vo veliteľskej hierarchii. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 381. Pozri: BÖHM, M.: *Flota*, s. 217; GUILLAND, R.: *Marine*, s. 220. Prvým veliteľom byzantského loďstva v tejto novej funkcii bol zrejme Manuel Boutoumités. K jeho menovaniu pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 190. K osobnosti Manuela Boutoumita ako aj k jeho neskoršej bohatej kariére v službách Alexia Komnena pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 181-185.

¹³⁶⁰ V súlade s našimi predošlými odhadmi a po započítaní predpokladaných strát to mohlo predstavovať približne 20 dromón. Pozri text vyššie.

¹³⁶¹ Pozri poznámku č. 1359 vyššie.

¹³⁶² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 190-191; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 68; BÖHM, M.: *Flota*, s. 140-141, 222.

¹³⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 159

a donútil ho k návratu do južnej Itálie. Pokusy cisára však tentokrát ostali bez akejkoľvek pozitívnej odozvy, lebo ani jeden z pečenežských predákov neprebehol k Byzantíncom.¹³⁶⁴ Veľkosť a dôležitosť zamýšľanej vojenskej výpravy dokumentuje fakt, že po ukončení jej prípravnej fázy cisár Alexios Komnénos zvolal na vojenskú poradu všetkých svojich blízkych poradcov a veliteľov, aby sa definitívne rozhodlo, či je situácia na jej uskutočnenie priaznivá, alebo nepriaznivá.¹³⁶⁵ Na porade sa zúčastnili (*prōto?*)*nōbelissimos* Nikéforos Bryennios¹³⁶⁶, Nikolaos Maurokatakálōn¹³⁶⁷, (*prōto?*)*nōbelissimos* Geórgios Palaiologos, *porfyrogennētoi* Nikéforos a Lev, synovia cisára Romana IV. Diogéna¹³⁶⁸, ako aj už spomínaný *patrikios anthypatos* a *katepanō* Grégorios Maurokatakálōn. Proti výprave tak hlboko na nepriateľské územie sa vyslovili najmä starší a skúsenejší Alexiovi vojvodcovia Nikéforos Bryennios a Grégorios Maurokatakálōn,¹³⁶⁹ avšak nakoniec prevážil cisárov názor podporovaný mladšími a bojachtivejšími členmi jeho sprievodu, pretože – ako sme už uviedli vyššie – aj samotný cisár bol pevne rozhodnutý nenechať si ujsť šancu tvrdo zasiahnuť Pečenehov.¹³⁷⁰

Medzitým sa pečenežskí náčelníci¹³⁷¹ dozvedeli o priplávaní byzantskej eskadry na dolný tok Dunaja,¹³⁷² a keďže už zrejme vedeli aj o ostatných vojenských prípravách Alexia

¹³⁶⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 205

¹³⁶⁵ Tamže, s. 204.

¹³⁶⁶ Tamže, s. 205. Nikéforos Bryennios starší je jednou z dôležitých postáv byzantských dejín tohto obdobia. Stačí iba spomenúť, že Nikéforos Bryennios sa zúčastnil osudovej kampane cisára Romana IV. Diogéna roku 1071, ktorá skončila byzantskou porážkou pri Mantzikerte. Počas povstania proti cisárovi Nikéforovi III. Botaneiatovi (1078 – 1081) roku 1078 skrížil zbrane s vtedajším *domestikom* Západu Alexiom Komnénom v bitke pri Kalavryách a prehral. Za pokus o zvrhnutie vládnuceho cisára ho oslepili a zbavili majetku, hoci neskôr mu časť majetku vrátili. Po nástupe Alexia Komnéna na trón bol zahrnutý vysokými dvorskými titulmi *nōbelissimos* a *prōtonōbelissimos*. Pozri: SEIBT, W.: *Bleisiegeln*, s. 288-289. Jeho vojenské rady boli Alexiom Komnénom tak cenené, že Bryennios aj napriek svojmu oslepeniu sprevádzal cisára na rozhodujúcej výprave proti Pečenehom. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 218-224.

¹³⁶⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 205. Pozri poznámku č. 1323 vyššie.

¹³⁶⁸ Tamže. Pozri tiež text vyššie..

¹³⁶⁹ Tamže; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 114; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 159; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 190.

¹³⁷⁰ Opätovne je potrebné zdôrazniť fakt, že aj pri riešení tejto dilemy to bol Alexios Komnénos, kto mal napokon rozhodujúce slovo. Spomínané odhodlanie v súvislosti s vyriešením pečenežského problému raz a navždy sa odzrkadľuje aj v úvodnej vete, ktorou cisár podľa Anny Komnény otvoril vojenskú poradu. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204: „*οὐ χρῆ*», *λέγων*, «*ἐκεχειρίαν ὅλως τοῖς Σκύθαις δίδοσθαι*».“

¹³⁷¹ Ako už bolo konštatované vyššie, Anna Komnéna sa v mnohých prípadoch vyhýba používaniu osobných mien osobností, ktoré považuje za barbarov. Nie inak je tomu aj v prípade pečenežských (či iných) vládcov v provincii Paradounavon. Okrem Tatuša poznáme menovite ďalšieho náčelníka menom Satzas usídleného v Bitzine nachádzajúcej sa niekde v delte Dunaja (tiež pravdepodobne nomádskeho pôvodu) a ďalšieho vodcu menom Časlav (u Anny Komnény ako Sesthlav, teda jeho meno indikuje slovanský, resp. bulharský pôvod). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 199; MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 132-133.

¹³⁷² Hlavným kotviskom a základňou byzantskej eskadry mohla byť podľa predpokladu A. Madgearua Isacceia (antiké Noviodunum), kde sídlil *katepanō* tých častí provincie Paradounavon, ktoré ešte boli v roku 1087 v byzantských rukách. V súvislosti s ťažením v roku 1087 proti Pečenehom ja zaujímavý fakt, že sa na tejto lokalite našla pečať cisárovho mladšieho brata veľkého *domestika* Adriana Komnéna. Pozri: MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 83-84, 104-105, 138.

Komnena, dospeli k správne mu názoru, že byzantský cisár proti nim chystá mohutný útok.¹³⁷³ Rozhodli sa preto začať s cisárom nové kolo diplomatických rokovaní a zároveň sa poistiť spojenectvom s Kumánmi, ktorí vtedy ešte kočovali v pričiernomorských stepiach okolo dolného toku Dnepra, Siverského Donca a Donu.¹³⁷⁴ Iste nebola náhoda, že k nim s prosbou o vojenskú pomoc odcestoval práve Tatuš, pečenežský vládca (*exarchōn*) Dristry, ktorá, ako už bolo konštatované vyššie, bola hlavným cieľom byzantskej ofenzívy.¹³⁷⁵ Priame diplomatické rokovania s Byzantíncami malo na starosti veľké 150-členné pečenežské posolstvo, ktoré Alexios Komnénos prijal v skorých ranných hodinách v nedeľu 1. augusta 1087 vo svojom cisárskom stane. V tomto prípade však pečenežskí vládcovia nehľadali vojenskú pomoc, ale naopak ju byzantskému cisárovi sami ponúkali. Pod podmienkou, že Alexios upustí od vojenskej výpravy, boli Pečenehovia ochotní uzavrieť mier a poskytnúť byzantskému cisárovi vojenský zbor 30 tisíc pečenežských spojencov (*symmachi*), ktorí by za žold bojovali v byzantskej armáde.¹³⁷⁶ Anna Komnena vo svojom diele tvrdí, že prednesením takejto isto lákavej ponuky chceli Pečenehovia iba získať čas na dokončenie vlastných vojenských príprav, a k tej istej mienke napokon dospel aj sám cisár.¹³⁷⁷ Preto návrh poslov rázne zamietol, a aby Pečenehovia nemohli po odchode z tábora vyzradiť rozsah byzantských vojenských príprav, dal Alexios Komnénos všetkých vyslancov vzápätí zajať.¹³⁷⁸ Potom vydal rozkaz

¹³⁷³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 207.

¹³⁷⁴ O Kumánoch a o ich sídelných oblastiach koncom 11. storočia sa ešte zmienime podrobnejšie, pozri poznámku č. 1606 nižšie.

¹³⁷⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 165; DIACONU, P.: *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*. Bukurešť 1978, s. 38. V tejto súvislosti sa natíska otázka, prečo Tatuš nepožiadal o pomoc svojich súkmeňovcov žijúcich na sever od Dunaja, čiže relatívne neďaleko. Prečo meral takú ďalekú cestu za Kumánmi, ktorí síce boli tiež s Pečenehmi etnicky spriaznení, avšak predsa len menej ako Pečenehovia žijúci severne od Dunaja? Podľa našej mienky tento krok len dokazuje úplnosť vššie opísaného byzantského víťazstva na jar 1087 nad naddunajskými Pečenehmi vedenými Čelgüom. Po tejto porážke boli Pečenehovia žijúci na sever od Dunaja vojensky tak zdecimovaní, že u nich ich súkmeňovci žijúci na juh od Dunaja už nemohli nájsť žiadnu oporu a museli hľadať nových spojencov u podstatne vzdialenejších Kumánov.

¹³⁷⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 207; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 159-160; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 114; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 117; MALAMUT, E.: *Image*, s. 136. Išlo zrejme o pokus prisľúbiť návrat pomerov pred rok 1072, kedy sa časti provincie Paradoounavon pod vládou pečenežských náčelníkov v podstate osamostatnili a prestali plniť podmienky mierovej zmluvy z roku 1053.

¹³⁷⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 207.

¹³⁷⁸ Tamže, s. 208; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 160; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 114; DIACONU, P.: *Petchénègues*.

prōtoproedrovi Levovi Nikeritovi,¹³⁷⁹ aby zajatcov za pomoci malého strážneho oddielu odviezol do Konštantínopola.¹³⁸⁰

Samotná vojenská výprava proti Dristre začala pravdepodobne o päť dní neskôr, teda okolo 6. augusta 1087.¹³⁸¹ Prvou zastávkou byzantského vojska po začatí výpravy bolo mesto Goloé, kde však dostihli Alexia nepríjemné správy o úteku pečenežských zajatcov. Pečenehom sa totiž na ceste do zajatia podarilo pri Malej Nikai¹³⁸² využiť nepozornosť stráží, zabiť ich a utiecť k svojim súkmeňovcom.¹³⁸³ Cisár sa aj napriek tomu rozhodol pokračovať v pochode, hoci únik zajatcov znamenal, že Pečenehovia v provincii Paradounavon sa dozvedia o pohybe byzantskej armády smerom na sever, čím jeho výprava stratí výhodu spočívajúcu v momente prekvapenia. Druhý deň ťaženia (čiže okolo 8. augusta 1087) byzantské vojsko prešlo cez priesmyk *Sidēra*, čím vstúpilo na územie provincie Paradounavon.¹³⁸⁴ Navečer sa utáborilo na brehu rieky Bitzina.¹³⁸⁵ Na tomto mieste došlo k prvej šarvátkke s Pečenehmi. Malé skupinky kočovníkov zo zálohy napádali, zabíjali, alebo brali do zajatia jednotlivých byzantských

¹³⁷⁹ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 208. Lev Nikeritēs bol eunuch, no súdobé pramene ho prezentujú ako skúseného a odvážneho vojenského veliteľa. O jeho kariére je známy dostatok údajov, tak z historických ako aj sigilografických prameňov. V 70-tych rokoch 11. storočia mal titul *bestarchēs* a o niečo neskôr, na prelome 70-tych a 80-tych rokov bol už *proedros*. Pred rokom 1087 sa stal *prōtoproedros* a *anagrafeus* Peloponézu a po konečnom víťazstve Byzantíncov nad Pečenehmi roku 1091 mu bol udelený dvorský titul *kouropalatēs* a zároveň sa stal veliteľom (*doux*) obnovenej a zjednotenej provincie Paradounavon. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 179-180; JORDANOV, I.: *The Katepanate of Paradounavon according to the sphragistic Data*. *SBS*, 8, 2003, s. 67-68; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 308-309; ШАНДРОВСКАЯ, В. С.: Некоторые исторические деятели „Алексиады“ и их печати. *Палестинский сборник*. 23, 1971, s. 41-42; MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 84.

¹³⁸⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 208.

¹³⁸¹ K tomuto údaju pozri poznámku č. 1383 nižšie.

¹³⁸² Malá Níkaia, resp. Niké sa nachádzala na trase medzi Adrianoupolom a mestečkom Boulgarofygon v Trákii (dnešný Babaeski), na jej mieste je dnes turecké mesto Havsa. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 374-375

¹³⁸³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 208. Na tomto mieste si text Anny Komnény jasne protirečí, pretože najprv v čitateľovi vzbudzuje dojem, že byzantské vojsko bolo ešte utáborené v Lardei, keď sa Alexios dozvedel u úteku pečenežských zajatcov, a že začiatok výpravy bol vlastne dôsledkom tejto nepriaznivej správy (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 208). Avšak na základe toho istého textu Lev Nikeritēs informoval osobne cisára o neúspechu svojej misie v Goloé. (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 208). To znamená, že sa vojenská výprava proti Pečenehom začala nezávisle od výsledku misie Leva Nikerita, a že byzantské vojsko na čele s cisárom bolo už na pochode, pravdepodobne však iba jeden deň, pretože Goloé je vzdialené od Lardei iba okolo 24 km. Vychádzajúc z faktu, že správu o neúspechu misie podal cisárovi sám Lev Nikeritēs, vzdialenosť medzi Lardeou a Malou Níkaiou, ako aj zo skutočnosti, že Nikeritēs a jeho zajatci cestovali na koňoch, môžeme predpokladať, že celá misia, vrátane úniku zajatcov a návratu Nikerita z Malej Níkaie k cisárovi do Goloé mohla zabráť približne šesť dní. A napokon, v prípade, že by Lev Nikeritēs vyrážal na cestu so zajatcami už 1. augusta 1087, informoval by cisára o úteku zajatcov o šesť dní neskôr, 7. augusta. Ak by sa tieto predpoklady ukázali ako pravdivé, potom by bolo možné určiť dátum odchodu byzantského vojska z Lardei, a tým aj začiatok celej výpravy proti Pečenehom na 6. augusta 1087.

¹³⁸⁴ V súlade s hypotézami popísanými vyššie sa však byzantské vojsko ešte stále aspoň teoreticky pohybovalo po byzantskom území, keďže tieto časti provincie Paradounavon ostali pod byzantskou správou aj po Nestorovom povstaní. Pozri text vyššie.

¹³⁸⁵ Netreba si myliť s mestom Bitzina, ktoré sa pravdepodobne nachádzalo niekde v blízkosti ústia Dunaja. MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 135-136. Ako Bitzina (bulharsky zrejme Dičina) bola spoľahlivo identifikovaná rieka Tiča, resp. Goljama Kamčija v dnešnom severovýchodnom Bulharsku. BEŠEVILIEV, B.: *Geographie*, s. 69; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 192; MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 134.

vojakov, ktorí sa odvážili vzdialiť od tábora pri obstarávaní čerstvej paše pre kone a mulice.¹³⁸⁶ To isté sa opakovalo aj nasledujúci deň, keď sa byzantské vojsko k večeru utáborilo neďaleko rozvalín bývalého prvého bulharského hlavného mesta Plisky.¹³⁸⁷ Taktika prepádov zo zálohy však byzantský postup samozrejme nezastavila, a tak sa o dva dni neskôr byzantské vojsko nachádzalo necelých 5 kilometrov od Dristry, kde začalo stavať tábor na brehu malého prítoku Dunaja.¹³⁸⁸ Vtedy znova došlo k prekvapujúcemu útoku menšieho oddielu Pečenehov, ktorí sa prehnali byzantským táborom a na chvíľu spôsobili paniku a chaos. Tento ich útok bol napokon odrazený, za čo sa najviac zaslúžili Paulikiáni bojujúci v cisárovom sprievode.¹³⁸⁹ Na ďalší deň Byzantínci vyrazili z tábora, postúpili až k samotnej Dristre, ktorú následne obkľúčili a za pomoci obliehacích strojov začali jej dobýjanie.¹³⁹⁰

Po krátkom obliehaní Dristra padla do byzantských rúk.¹³⁹¹ Avšak obe akropoly,¹³⁹² ktoré Pečenehovia bránili pod vedením Tatušových príbuzných, byzantskému náporu naďalej úspešne odolávali. Pečenehovia taktiež aj naďalej kontrolovali aj výšiny južne a juhozápadne od mesta¹³⁹³, čo im umožňovalo z času na čas podniknúť úspešné a dostatočne rušivé útoky proti Byzantíncom zamestnaným obliehaním.¹³⁹⁴ Uvedomujúc si toto nevýhodné postavenie, ako aj skutočnosť, že príchod hlavných pečenežských síl na pomoc Dristre je len otázkou času, sa

¹³⁸⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 208-209; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 161; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 192.

¹³⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 192. Trasu postupu cisárskeho vojska z Adrianoupolu až k Dristre indikujú aj cisárske pečate a depoty zlatých byzantských mincí, ktoré sa našli na lokalitách Goljam Izvor, Melnica, Zlati Vojvoda, Preslav, Kirkovo, Drandar, Vodno, Gurgendžik, Iširkovo a Păcuiul lui Soare. MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 138.

¹³⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209. Tento prítok Dunaja nie je možné bližšie identifikovať. Annou Komnénou udávaná vzdialenosť 24 *stadia* zodpovedá 4,8 km za predpokladu, že 1 antické *στάδιον* = 200 m. Porovnaj: MALAMUT, E.: *Image*, s. 137; MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 138. Avšak táto vzdialenosť je príliš malá, ak vezmeme do úvahy, že celková dĺžka trasy medzi Dristrou a Pliskou je okolo 90 km. Ak by sa teda byzantské vojsko malo dostať po jednom dni pochodu na vzdialenosť 4,8 km od Dristry, muselo by prekonať neuveriteľnú vzdialenosť 85,2 km (!). Ibaže ako už bolo vysvetlené na inom mieste (pozri poznámku č. 631 vyššie) Anna Komnénou pravdepodobne použila antické označenie *στάδιον* a myslela tým rímsku míľu, ktorá sa používala ako jednotka na meranie vzdialeností ešte aj v byzantskom období. V tomto prípade by vzdialenosť 24 *stadia* (v skutočnosti rímskych míľ) narástla na hodnotu 35,52 km. Aj napriek tejto úprave by však byzantskí vojaci museli v jednom dni prekonať stále značnú vzdialenosť okolo 55 km. Takisto 36 km vzdialenosť tábora od Dristry je nelogická, a možno nakoniec preda len sa byzantský tábor nachádzal necelých 5 km od mesta. Na základe týchto skutočností je možné predpokladať, že Anna Komnénou vo svojom podrobnom opise trasy byzantského vojska vynechala najmenej jeden deň, a že na prekonanie vzdialenosti medzi Pliskou a Dristrou byzantskí vojaci potrebovali nie dva, ale minimálne tri alebo viacej dní pochodu.

¹³⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 392; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 72.

¹³⁹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 161; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 193.

¹³⁹¹ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116.

¹³⁹² Pozri poznámku č. 1357 vyššie.

¹³⁹³ Na tej istej vyvýšenine sa v roku 971 pravdepodobne nachádzal tábor byzantského vojska počas ťaženia cisára Jána I. Tzimiska (969-976) proti Rusom kyjevského kniežaťa Svjatoslava (964-972). Porovnaj: HALDON, J.: *Wars*, s. 123.

¹³⁹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 209-210.

Alexios Komnénos rozhodol ustúpiť od mesta a utáboriť sa na bezpečnejšom mieste, pravdepodobne na juh od Dristry, aby mohol svoje vojenské sily reorganizovať a zároveň im dopriať odpočinok pred rozhodujúcou bitkou.¹³⁹⁵ Po vybudovaní a zabezpečení tábora zvolal cisár poradu najvyšších veliteľov, aby sa prediskutovala celková situácia a najmä otázka, či je vhodné za súčasného pomeru síl riskovať bitku s Pečenehmi. Takisto ako pred pár dňami, aj tentokrát prevládol názor mladších a bojachtivejších Alexiových veliteľov nad opatrným názorom Geórgia Palaiologa a Grégoria Maurokatakálona. Obaja skúsení velitelia navrhovali cisárovi, aby vojsko ustúpilo ďalej na juh a utiahlo sa do bezpečia hradieb (Veľkej) Preslavi (*de facto* na byzantskom území), a z tejto silnej pozície účinne napádalo Pečenehov.¹³⁹⁶ V priebehu nasledujúcej noci Pečenehovia napriek prísnyim cisárovým príkazom týkajúcich sa osvetlenia tábora¹³⁹⁷ dokázali byzantské vojsko vypátrať a ich hlavné sily sa ráno priblížili k táboru na

¹³⁹⁵ MALAMUT, E.: *Image*, s. 137; ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 210. Pôvodne sme predpokladali, že byzantské vojsko sa pohlo smerom na západ. MEŠKO, M.: *Výprava*, s. 113, pozn. 42. Na brehu Dunaja totiž stála pevnosť Vetren, kam cisár večer pred bitkou odoslal svoj cisársky stan a s ním súvisiaci tréner pod vedením Geórgia Koutzomita, zrejme aby sa tam nalodili na lode cisárskej eskadry. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211. K pevnosti Vetren pozri: MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 112-113. Nedávne archeologické nálezy však dokazujú, že Byzantínci sa v skutočnosti pohli na juh (ako predpokladal V. Vasil'evskij, hoci z nesprávneho dôvodu, pozri: ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 162) a utáborili sa v širšom okolí dnešného Dulova (ktoré sa nachádza približne 25 až 30 km na juhojuhozápad od Dristry), resp. niekde medzi Dulovom a Dristrou. Bulharskí archeológovia na spomínanom mieste odkryli viacero súborov predmetov súvisiacich s umiestnením byzantského tábora ako aj samotnej bitky, predovšetkým militárii (rôzne zbrane, súčasti konských postrojov), ako aj úplnú výbavu „poľnej“ kovárskej vyhne, ktorá zrejme patrila k tréneru byzantského vojska. ЙОТОВ, Й. – НИКОЛОВ, Н.: *Походът на Алексий I Комнин към Дръстър (1087 г.). Нови данни и интерпретация*. In: *Пътюванията в средновековна България. Материали от първата национална конференция „Пътюване към България, пътуванията в средновековна България и съвременният туризъм“ Шумен, 8.-11. 5. 2008 г.* Veľké Trnovo 2009, s. 438. Bohužiaľ, údaje v tejto štúdií sú len obecného rázu a vôbec neprehrádzajú presnú polohu náleziska. Pozri tiež: YOTOV, V.: *The Traces of the Presence of Scandinavian Warriors in the Balkans*. In: ANDROSHCHUK, F. – SHEPARD, J. – WHITE, M. (eds.): *Byzantium and the Viking World*. Uppsala 2016, s. 252.

¹³⁹⁶ Čiže aby v podstate pokračovalo v presune na juh, začatým ústupom od Dristry a stavbou tábora. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 210-211; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 118; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 193. Z návrhu Geórgia Palaiologa a Grégoria Maurokatakálona nutne nevyplýva záver, že by byzantskí vojaci museli po príchode pod hradby Preslavi mesto dobýjať. Naopak, tento viac-menej automatický predpoklad väčšiny bádateľov, že Preslav sa v lete 1087 nachádzala v rukách Pečenehov, sa zdá nelogický, pretože aj zrušenie jedného obliehania (Dristra), následný viacdňový pochod nepriateľským územím a napokon začatie druhého obliehania (Preslav) by predstavovalo z vojenského hľadiska sled nepochopiteľných manévrov, ktoré by skôr zhoršili než zlepšili postavenie byzantského vojska. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 210. V tejto súvislosti sloveso *katalambanein* má význam „dosiahnuť“, „vojsť“, ako napríklad už pri spomenutom presune byzantského vojska z Konštantínopola cez Adrianoupol do Lardey, počas ktorého cisár „καταλαμβάνει την Αδριανούπολιν“, čiže dosahuje mesto Adrianoupol. Adrianoupol sa v tom čase celkom isto nachádzal v byzantských rukách, teda sloveso tu celkom isto nemá význam „zmocniť sa“, či „dobyť“. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 204. Podobných príkladov je možné uviesť z textu *Alexiady* hneď niekoľko. Tento detail vo výklade textu *Alexiady* podporuje argumentáciu rumunského historika A. Madgearu o byzantskej prítomnosti v Preslavi pred letom 1087. Podľa jeho hypotézy Preslav vtedy patrila pod *katepanikion* so sídlom v Mesembrii (dnešný Nesebăr). Pozri: MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 429. Podobné uzávery umožňuje aj interpretácia archeologických nálezov v samotnej Preslavi, kde nateraz neexistuje žiadny archeologický dôkaz o prerušení prítomnosti Byzantíncov počas 11. storočia. Pozri: FRANKOPAN, P.: *The Working of Byzantine Provincial Administration in the 10th – 12th Centuries: the Example of Preslav*. *Byzantion*, 71, 2001-2, s. 96.

¹³⁹⁷ Vojaci mali zakázané zapáľovať ohne, či svietiť si drevenými lúčmi. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211.

dohľad.¹³⁹⁸ Teraz však už nebol ústup možný a bitka medzi Byzantíncami a Pečenehmi bola neodvratná. Na úsvite 14. augusta 1087¹³⁹⁹ preto Alexios Komnénos prikázal, aby vojsko opustilo tábor a vytvorilo bojovú zostavu.¹⁴⁰⁰ Sám zaujal miesto v jej strede, kde sa okrem jeho osobnej stráže¹⁴⁰¹ a neznámeho počtu príbuzných a služobníkov cisárskej rodiny¹⁴⁰², nachádzalo *tagma* normanských žoldnierov pod velením Alexiovho mladšieho brata, veľkého domestika *prōtosebasta* Adriana Komnéna,¹⁴⁰³ pravdepodobne aj oddiel Paulikiánov,¹⁴⁰⁴ a tiež aj *tagma* Varjagov (Varjažskej gardy).¹⁴⁰⁵ Ľavému krídlu byzantského vojska velil *kaisar* Nikéforos Melissénos¹⁴⁰⁶ a pravému skúsený vojvodca *mezas primikērios* Tatikios a *bestarchēs* Nikétas Kastamonitēs.¹⁴⁰⁷ Na ľavom krídle sa pravdepodobne zoradilo *tagma* z Thessálie, na pravom *tagma* z Makedónie a Trákie.¹⁴⁰⁸ Ako záloha, alebo ako jednotka na

¹³⁹⁸ Takto doslovne to síce Anna Komnēna neopisuje, ale len tak si môžeme vysvetliť cisárove opatrenia počas noci pred bitkou, ktorých evidentným cieľom bolo predísť nepriateľskému prepadu. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211. Z toho vyplýva, že Pečenehovia sa už museli nachádzať v tesnej blízkosti byzantského tábora.

¹³⁹⁹ Toto datovanie je len orientačné a platné iba v prípade ak byzantské vojsko skutočne vyrazilo z Lardey ráno 6. augusta 1087. Pozri poznámku č. 1383 vyššie. V dôsledku toho by bolo možné datovať obliehanie Dristry na približne 12. až 13. augusta a nakoniec by sa bitka pri Dristre odohrala v už uvedený deň, tj. pravdepodobne v sobotu 14. augusta 1087.

¹⁴⁰⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194.

¹⁴⁰¹ Osobná stráž cisára mala celkovo šesť členov a tvorili ju obaja bratia Lev a Nikéforos Diogenés, Nikolaos Maurokatakálón, Basileios Kourtikios, veliteľ Varjažskej gardy Nampitēs a nakoniec Goulēs, ktorý patril medzi dlhoročných služobníkov cisárskej rodiny. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 73.

¹⁴⁰² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211.

¹⁴⁰³ Tamže; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162. Už vyššie spomínaný Adrianos Komnénos bol po smrti veľkého *domestika* Pakouriana roku 1086 v bojoch s Pečenehmi vymenovaný Alexiom Komnénom na toto veliteľské miesto. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 5-8. Zachovala aj pečať, na ktorej je Adrianos Komnénos titulovaný *prōtosebastos* a *mezas domestikos pasēs dyseōs*. ZACOS, G. – VEGLERY, A.: *Seals*, Vol. 1, Part Three, s. 1497-1500. K sigilografickému materiálu spojeného s jeho osobou ďalej pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 1, s. 79-80; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 2, s. 218-220; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 3, s. 211, 366; NESBITT, J. W. - OIKONOMIDES, N.: *Catalogue*, s. 6-7.

¹⁴⁰⁴ Ich umiestnenie v strede byzantskej zostavy vyplýva z horeuvedenej epizódy, keď počas jedného z útokov Pečenehov na byzantský tábor bojovali v bezprostrednej blízkosti cisára. Pozri poznámku 1389 vyššie.

¹⁴⁰⁵ Anna Komnēna Varjažskú gardu ako takú počas výpravy ani raz konkrétne nespomína, zmieňuje sa len o prítomnosti jej vrchného veliteľa Nampita. Reálnu prítomnosť aspoň časti Varjažskej gardy však s definitívnou platnosťou potvrdili až nedávne archeologické nálezy priamo z bojiska; či už militáriá (napr. bojové sekery, meče, oštepky a kopije), alebo iné predmety (vedrá, kovania, kovárske náčinie, keramika, atď.) severského pôvodu. ЙОТОВ, Й. – НИКОЛОВ, Н.: Дръстър, s. 438; D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Guard*, s. 36, 39, 45.

¹⁴⁰⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 73.

¹⁴⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 73. K osobnosti Nikétu Kastamonita pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 249-250. O priebehu jeho kariéry sa dozvedáme zo zachovaných olovených pečatí. Do roku 1094 mal tento byzantský generál čestný titul *bestarchēs*, potom začal v hodnostnom rebríčku stúpať, pričom najvyšším dosiahnutým titulom bol zrejme titul *prōtokouropalatēs*. Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 2, s. 196-198.

¹⁴⁰⁸ Predpoklad, že pravé krídlo byzantského vojska tvorilo *tagma* z Makedónie a Trákie, sa zakladá na skutočnosti, že mu velil Tatikios, pod ktorého velením sa táto jednotka zrejme nachádzala už aj skôr, napríklad v lete 1086. Porovnaj: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 73. Čo sa týka ľavého krídla, *tagma* z Tesálie mohlo patriť pod velenie Nikéfora Melisséna na základe skutočnosti uvedenej vyššie, tj. jeho správcovskej funkcie nad Solúnom, vtedajším administratívneho centra byzantskej Tesálie. Z titulu svojho postavenia ich mohol uviesť do pohotovosti a pritiahnúť s nimi do Adrianoupolu, kde sa stretol s jadrom byzantského vojska na čele s cisárom. Melissénos tejto jednotke pravdepodobne velil už aj počas bitky pri Dyrrachiu roku 1081. Pozri text vyššie.

zabezpečenie tylu a krídiel byzantskej formácie proti obchvatným manévrom Pečenehov pôsobila ďalšia jednotka *ethnikoi* (tj. cudzincov, pravdepodobne tureckých Uzov)¹⁴⁰⁹, ktorým spoločne velili spoľahlivý *kouropalatēs* Argyros Karatzas¹⁴¹⁰ a jeho zástupca Ouzas.¹⁴¹¹ Byzantské vojsko mohlo mať pred začatím bitky odhadom celkovo až 15 tisíc mužov.¹⁴¹²

Aj Pečenehovia zaujali bojové postavenie. V súlade so svojimi vojenskými tradíciami a zvyklosťami vytvorili mnoho malých oddielov jazdných lukostrelcov, ktoré však stáli tak blízko seba, že z diaľky vyzerali ako jednoliata masa, hoci operovali samostatne.¹⁴¹³ Na okrajoch sa nachádzali pohyblivé skupinky jazdcov, ktoré boli vo vhodnej chvíli pripravené napadnúť nepriateľskú bojovú formáciu z boku, z týlu, alebo predstieraním úteku vylákať časť protivníkových jednotiek a potom ich prepadnúť zo zálohy.¹⁴¹⁴ Za hlavným jadrom vojska sa pohybovali ženy, deti a ostatní príbuzní bojovníkov na veľkých obytných štvorkolesových vozoch¹⁴¹⁵ a za nimi obyčajne náhradné kone.¹⁴¹⁶ Veľké vozy pritom mohli v prípade potreby

¹⁴⁰⁹ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194. J. W. Birkenmeier sa obmedzuje iba na predpoklad, že sa jednalo o ľahko vyzbrojené jednotky jazdy neznámeho pôvodu, vycvičené k boju podľa spôsobu nomádskych stepných národov. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 73.

¹⁴¹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211. V priebehu tohto ťaženia velil Argyros Karatzas jednotkám *ethnikoi*, čiže skupinám cudzích bojovníkov (v tomto prípade Uzov, usadených na byzantskom území). Karatzas ako aj Ouzas pochádzali podľa anachronického slovníka Anny Komnény z národa Sauromatov (Sarmatov), ktorých je možné pomerne bezpečne stotožniť s tureckými Uzmi. Pozri text vyššie. Kariéru tohto kočovníka v byzantských službách poznáme v hrubých obrysoch vďaka nálezom jeho olovených pečatí. Až do roku 1092 sa Argyros Karatzas pýšil pomerne vysokým dvorským titulom *kouropalatēs*. Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 188-190; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 3*, s. 175. Pozri tiež text nižšie.

¹⁴¹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211. Ouzas sa už predtým vyznamenal v bitke pri Larise roku 1083 proti Normanom, pozri text poznámku č. 850 vyššie.

¹⁴¹² Z výpočtu byzantských jednotiek, ktoré sa veľmi pravdepodobne zúčastnili bitky pri Dristre je zrejmé, že Alexios na výpravu proti Pečenehom zhromaždil väčšinu byzantského vojska. Keď porovnáme zloženie vojska pri Dristre v auguste 1087 so zložením byzantského vojska v bitke pri Dyrrachiu roku 1081, môžeme dospieť k záveru, že okrem *tagmát Exkoubitai* a Bestiaritov (celkovo dve tisícky mužov), arménskej pechoty a seldžuckých spojencov (taktiež celkovo dva tisíce mužov) sa všetky ostatné jednotky z bitky pri Dyrrachiu zúčastnili aj bitky pri Dristre. Keďže v bitke pri Dyrrachiu je veľkosť byzantskej armády odhadovaná najmenej na 18 až 20 tisíc mužov (pozri text vyššie), je veľmi pravdepodobné, že byzantské vojsko pred bitkou pri Dristre malo okolo 15 tisíc mužov.

¹⁴¹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211; MALAMUT, E.: *Image*, s. 137.

¹⁴¹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211.

¹⁴¹⁵ Na týchto dvoj- až štvorkolesových vozoch nomádi cestovali po stepi; slúžili im hlavne ako obydlia. Mnohé boli tak rozmerné, že na ich korbe mohli stáť okrúhle stany *ger*, mylne častokrát označované ako *yurt* (jurta). ПЛЕТНЕВА, С. А.: Печенеги, s. 203. Podrobnejšie o stanoch *ger* pozri: KARASULAS, A.: *Archers*, s. 16-17. Tieto stany iste stáli na pečenežských vozoch aj počas bitky pri Dristre, pretože Anna Komnéna ich označuje ako „zakryté“. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212. Podrobný opis takýchto vozov a aj stanov na nich je možné nájsť v diele arabského geografa a cestovateľa Ibn-Battúta z polovice 14. storočia: „*Les habitants de cette contrée les appellent árabahs, et ce sont des chariots dont chacun est pourvu de quatre grandes roues. Il y en a qui sont traínés par deux chevaux, ou même d'avantage; des bœufs et des chameaux les traínent également, selon la pesanteur ou la légèreté du char. (...) On place sur le chariot une espèce de pavillon, fait de baguettes de bois liées ensemble avec des minces lanières de cuir. Cette sorte de tente est très légère, elle est recouverte de feutre ou de drap, et il y a des fenêtres grillés (...) Ceux de ces chariots qui portent les bagages, les provisions de route et les magasins de vivres sont recouverts d'un pavillon pareil, fermant par une serrure.*“ IBN BATTÚTA: *Voyages, II, de la Mecque aux steppes russes et à l'Inde*. Paríž 1997, s. 205-206.

¹⁴¹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194; MALAMUT, E.: *Image*, s. 137. Prítomnosť žien a detí v nomádskom vojsku nemusí znamenať,

vytvoriť vozovú hradbu, za ktorou si mohli pečenežskí bojovníci oddýchnuť, preskupiť sa a vymeniť si koňa v prípade, že by bol tlak nepriateľov príliš silný.¹⁴¹⁷ Hoci v to ráno Pečenehovia ešte nestihli zhromaždiť všetky svoje vojenské sily, ich počet celkom isto prevyšoval počet byzantských vojakov. Presnejšie stanovenie počtu nomádov však nie je na základe údajov Anny Komnény možné.

Pečenehovia sa čoskoro priblížili na dostrel a zasypali nehybnú byzantskú bojovú zostavu (pretože byzantskí vojaci dostali pred začiatkom boja rozkaz nepostupovať proti Pečenehom a nenarúšať tak kompaktnosť bojovej formácie) množstvom šíпов.¹⁴¹⁸ Čoskoro vypukla bitka, ktorá potom trvala takmer celý deň.¹⁴¹⁹ Anna Komnena nanešťastie uvádza len veľmi málo podrobností o jej priebehu a konštatuje len vysoký počet padlých na oboch stranách v dôsledku snáh protivníkov rozbiť čelným náporom nepriateľskú bojovú formáciu.¹⁴²⁰ Zdá sa, že najväčšie straty utrpeli jednotky v strede byzantskej zostavy, pretože museli čeliť pečenežskej vozovej hradbe. Intenzitu boja v tejto časti línie dokumentuje napríklad to, že v prudkom boji padol aj *porfyrogennētos* Lev Diogenes, ktorý bojoval v radoch cisárovej osobnej stráže.¹⁴²¹ Počas iného útoku proti pečenežskej vozovej hradbe prestalo fakticky existovať takmer celé *tagma* normanských žoldnierov, keďže *prōtosebastos* Adrianos Komnēnos sa podľa tvrdenia Anny Komnény vrátil do byzantských pozícií iba so siedmymi jazdcami.¹⁴²²

Zatiaľ však nedokázala žiadna z nepriateľských strán získať prevahu.¹⁴²³ Neskoro popoludní však dorazili Pečenehom na bojisko početné posily, aj keď to určite nebolo 36 tisíc bojovníkov, ako píše Anna Komnena.¹⁴²⁴ Každopádne, takýto pohľad musel byť pre doposiaľ

že ide o migračný pohyb. Pozri: SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 262. Ženy a deti mali zvyčajne za úlohu starať sa o kone a iné domáce zvieratá, a toto vykonávali aj počas bojových operácií. KARASULAS, A.-McBRIDE, A.: *Archers*, s. 55. Porovnaj: DENNIS, G. T. - GAMILLSCHEG, E.: *Strategikon*, s. 362.

¹⁴¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211-212. Vozová hradba Pečenehov mala väčšinou kruhový, resp. oválny tvar. BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 72.

¹⁴¹⁸ Z opisu byzantskej princeznej je možné sa domnievať, že keď Alexios zďiaľky uvidel formáciu Pečenehov, rýchlo si ju pozorne prezrel a v poslednej chvíli pred začatím bitky urobil niekoľko zmien v štruktúre byzantskej bojovej formácie, aby mohol lepšie čeliť blížiacemu sa náporu nomádov. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212. Porovnaj: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 73.

¹⁴¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 74.

¹⁴²⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194.

¹⁴²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 119.

¹⁴²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162.

¹⁴²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162.

¹⁴²⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 119. Je potrebné poznamenať, že toto je jediný priamy číselný údaj veľkosti nepriateľských armád vzťahujúci sa k bitke pri Dristre.

odvážne a disciplinovane bojujúcich byzantských vojakov tou príznačnou poslednou kvapkou. Od tej chvíle ich bojová morálka začala ochabovať až sa vzápätí vytratila úplne.¹⁴²⁵ Alexios Komnénos sa ešte pokúsil obnoviť ju prejavom osobnej statočnosti. S malým oddielom iba dvadsiatich vojakov (zrejme svojou osobnou strážou a pár ďalšími vojakmi) zaujal postavenie v čele celej byzantskej bojovej formácie držiac vzácnu svätú relikviu – plášťik Panny Márie – ako vlajku. No Pečenehovia už i tak víťazili, a tak jeho odvážny čin nemohol mať na vývin udalostí nijaký vplyv. Onedlho aj on musel nasledovať v úteku z bojiska svojich vojakov¹⁴²⁶, čo však učinil až na opakované presviedčanie švagra *prōtostratōra* a *sebasta* Michala Doukou.¹⁴²⁷ Aby nepadol do zajatia, musel ukryť do improvizovaného úkrytu kdesi v kroví aj spomínaný plášťik, pretože pre silný nárazový vietor ho nevládal za jazdy udržať.¹⁴²⁸

Je viac ako pravdepodobné, že najviac byzantských vojakov padlo práve počas konečnej fáze bitky priamo na bojisku a následne počas chaotického úteku z bojiska.¹⁴²⁹ Zdá sa, že väčšina Byzantíncov unikala smerom na juh k priesmykom Riški a Vārbiški prohod.¹⁴³⁰ Pečenehovia sa prenasledovaniu porazených Byzantíncov venovali naozaj dôkladne, pretože ešte niekoľko dní po bitke neustávali v hone na rozprášených a na rôznych miestach sa skrývajúcich vojakov.¹⁴³¹ Zatiaľ čo sa niektorým z byzantských veliteľov, ako napríklad Geórgiovi Palaiologovi¹⁴³², alebo cisárovi nakoniec podarilo po prehratej bitke prenasledovaniu Pečenehov uniknúť a dostať sa do bezpečia v meste Beroé¹⁴³³, iní vysokí byzantskí velitelia,

¹⁴²⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 74.

¹⁴²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 119.

¹⁴²⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 213. *Prōtostratōr* Michal Doukas bol bratom manželky Alexia Komnéna – cisárovnej Ireny. K jeho osobnosti a kariére, ako aj k nálezom jemu patriacich olovených pečatí viažucich sa k tomuto obdobiu jeho kariéry pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 202-205; BULGAKOVA, V.: *Bleisiegel*, s. 102-105; POLEMIS, D. I.: *The Doukai. A Contribution to byzantine Prosopography*. Londýn 1968, s. 63-66. Zúčastnil sa aj bitky pri Larise, pozri text ako aj poznámku č. 846 vyššie.

¹⁴²⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212-215; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 162-163; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116; MALAMUT, E.: *Image*, s. 137. Formulácia Anny Komnény naznačuje, že plášťik Panny Márie bol zrejme zavesený na žrdi na spôsob vojenskej štandarty. Táto vzácna relikvia bola do výpravy proti Pečenehom zvyčajne uložená v chráme Panny Márie v štvrti Blacherny. Do Konštantínopola sa dostala okolo roku 466 na príkaz Veriny, manželky cisára Leva I. MALAMUT, E.: *Alexis*, s. 98-99.

¹⁴²⁹ Priamo na bojisku sa našli odhodené zbrane a rôzne súčasti konského postroja (najčastejšie strmene a ostruhy). ЙОТОВ, Й. – НИКОЛОВ, Н.: Дръстър, s. 438-439.

¹⁴³⁰ Dokladajú to nálezy súčastí konského postroja (strmene, ostruhy) v týchto dvoch priesmykoch. ЙОТОВ, Й. – НИКОЛОВ, Н.: Дръстър, s. 439

¹⁴³¹ Geórgios Palaiologos im unikol celkovo jedenásť dní, než našiel útočisko u akejsi vdovy. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 216.

¹⁴³² Opis úteku Geórgia Palaiologa patrí medzi najpodrobnejšie vyrozprávané epizódy celého diela *Alexias*. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 215-216; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 163-163.

¹⁴³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 214; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 163; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 119; MALAMUT, E.: *Image*, s. 138; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 74. Mesto Beroé je dnešná Stará Zagora v Bulharsku. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 203-205.

napríklad *kaisar* Nikéforos Melissénos, také št'astie nemali a stali sa zajatcami nomádov.¹⁴³⁴ Pečenežskí náčelníci mali pôvodne v úmysle zajatcov bez milosti pozabíjať¹⁴³⁵, ale napokon museli ustúpiť pred všeobecnou mienkou radových bojovníkov, ktorí v snahe získať väčší podiel z koristi trvali na tom, aby bolo za zajatcov požadované výkupné.¹⁴³⁶ Anna Komnena ani tentokrát neposkytuje presnejší údaj o počte zajatcov, avšak o ich množstve svedčí jej údaj, že si cisár musel dať poslať požadované množstvo peňazí až zo štátnej pokladnice v Konštantínopole, pretože finančné prostriedky nachádzajúce sa na mieste (teda v meste Beroé) na platbu výkupného prirodzene neboli dostačujúce.¹⁴³⁷

Vojenská výprava Byzantíncov proti Pečenehom z Paristrionu v auguste 1087 teda nielen nevedla k želanému a predpokladanému podrobeniu nebezpečného protivníka Byzantskej ríše, ale naopak – porážka byzantských vojenských síl otvorila pečenežským koristníckym vpádom oblasti južne od pohoria Haimos.¹⁴³⁸ Cisár Alexios Komnénos si nepriaznivý stav vecí veľmi dobre uvedomoval, a preto sa hneď po svojom príchode do mesta Beroé pokúšal z vojakov, ktorí prežili bitku pri Dristre a dokázali sa vrátiť na byzantské územie, sformovať bojaschopné vojsko.¹⁴³⁹ Bolo však zrejmé, že za taký krátky čas nemôže ani toto zúfale opatrenie viesť k hmatateľnému výsledku, keďže byzantské jednotky boli v dôsledku zdrvivúcej porážky v stave rozkladu.¹⁴⁴⁰ Našt'astie pre Byzantíncov postup Pečenehov dočasne zastavili Kumáni, ktorí sa už po štvrtýkrát od roku 1078 zjavili na dolnom toku Dunaja (predtým sa na Balkán dostali v rokoch 1078, 1080, 1083). Dôvodom ich príchodu bolo už spomínané posolstvo pečenežského náčelníka v Dristre Tatuša, ktorý, ako sme uviedli vyššie, odišiel ešte pred začiatkom byzantského útoku hľadať vojenskú pomoc ku Kumánom. Kumáni žiadosť pečenežského náčelníka skutočne prijali a pravdepodobne v polovici septembra 1087 pritiahli, zo svojich sídiel spolu s Tatušom na dolný Dunaj.¹⁴⁴¹ Keďže však Pečenehovia dokázali

¹⁴³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 216; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 164; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 119.

¹⁴³⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 214; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 164; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 117; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 194.

¹⁴³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 214; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 164; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 117.

¹⁴³⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 214; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 164; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 195.

¹⁴³⁸ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116-117.

¹⁴³⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 214; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 116.

¹⁴⁴⁰ MALAMUT, E.: *Image*, s. 138

¹⁴⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 216; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 164. Vzdialenosť medzi oblasťou dolného Dnepra a dolného Dona od ústia Dunaja je približne 700 km. Jazdec by mohol teoreticky túto vzdialenosť uraziť za dva týždne (za predpokladu, že každý deň prekoná najmenej 50 km). Ak teda Tatuš vyrazil z Dristry hľadať pomoc u Kumánov na konci júla 1087 (približne v tom istom čase, keď 150-členné posolstvo rokovalo s Alexiom Komnénom v jeho tábore pri meste Lardea), mohol doraziť ku Kumánom do konca augusta. Tatušova cesta späť s kumánskym vojskom tiež trvala okolo dvoch týždňov, takže Kumáni mohli prísť na dolný Dunaj

medzitým porazit' Byzantíncov vlastnými silami, vojenská pomoc Kumánov pre nich stratila opodstatnenie. Kumánski náčelníci, ktorí si v pečenežskom tábore isto všimli veľkosť získanej koristi a zrejme aj príchod prvých byzantských splátok výkupného za zajatých vojakov, začali požadovať od svojich spojencov Pečenehov, aby im ako odškodnenie za ich dlhú a namáhavú cestu odovzdali aspoň časť z koristi.¹⁴⁴² Pečenehovia sa však nemúdro odmietli podeliť o získanú korisť, a preto medzi kočovníkmi vzplanul boj, ktorý sa skončil ich porážkou. Porazení našli dočasné útočisko v močaristej a neprístupnej lokalite nazývanej Ozolimné (pravdepodobne ide o dnešný dunajský ostrov Balta Ialomíței).¹⁴⁴³ Našťastie pre Pečenehov, veľké kumánske vojsko sa pre nedostatok potravy a zásob nemohlo dlhodobo zdržiavať v oblasti dolného Dunaja, a tak onedlho odtiahlo preč. Kumánski náčelníci však ešte nepovedali svoje posledné slovo, pretože sa po doplnení zásob a potravín zamýšľali znovu vrátiť a definitívne sa porátať s bývalými spojencami.¹⁴⁴⁴

Pre Byzantíncov poskytla intervencia Kumánov iba krátky odklad. Navyše aj sám cisár Alexios Komnénos nečakaný príchod Kumánov nevnímal s nadšením, ale skôr s veľkými obavami, pretože z jeho pohľadu musel pri svojich rozhodnutiach brať do úvahy nielen známu vojenskú silu Pečenehov z provincie Paradounavon, ale aj nevypočítateľnú a hrozivú masu byzantskej diplomacii neznámych Kumánov.¹⁴⁴⁵ V tejto situácii sa rozhodol opustiť mesto Beroé a na čele čiastočne obnovených byzantských oddielov odtiahol do Adrianoupolu.¹⁴⁴⁶ Tam ho po krátkej dobe dostihli správy o novom postupe Pečenehov, ktorí, využijúc odchod

najskôr v polovici septembra 1087. Časový rámeč Tatušovej cesty zodpovedá aj pomerom v stepi severne od Azovského mora, ktorá je v letných mesiacoch kvôli veľkým suchám a nedostatku vody pre cestovateľov na konskom chrbte v podstate nepriechodná. Navyše bola z rovnakého dôvodu takmer ľudoprázdna, lebo nomádi tento čas trávili aj so svojim stádami na letných pastviskách ležiacich viac na sever, proti prúdu Dnepra a Siverského Donca. Keby teda Tatuš prišiel do stepi na dolnom toku Siverského Donca uprostred leta, Kumánov by tam jednoducho nenašiel (tieto cenné informácie mi počas osobného rozhovoru láskavo poskytla profesorka Renata Holod z Pensylvánskej univerzity vo Filadelfii).

¹⁴⁴² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 216; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 164; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 117; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 195; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 119; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 39.

¹⁴⁴³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 216; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 165; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 117; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica* II, s. 228; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 143. P. Diaconu pôvodne stotožnil Ozolimné s oblasťou v okolí miest Pliska a Preslav v dnešnom severovýchodnom Bulharsku, ktorá bola v stredoveku oveľa vlhkejšia a bolo tam omnoho viacej jazierok a močarísk ako dnes. Pozri: DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 121-129; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 39. Novší bádatelia sa však zhodujú na tom, že lokalitu Ozolimné je potrebné hľadať v močaristej oblasti na dolnom toku Dunaja, kde sa medzi dvoma ramenami tejto rieky nachádza veľký ostrov Balta Ialomíței (s rozlohou 831,3 km²). Tento močarinami a jazierkami pokrytý ostrov mohol lepšie plniť úlohu útočiska porazených Pečenehov než oblasť v okolí Preslavi, a navyše aj lepšie zodpovedá popisu Anny Komnény. Pozri: MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 138-139.

¹⁴⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 217-218; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 165; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 117. Porovnaj: SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 262-265.

¹⁴⁴⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 118.

¹⁴⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 118; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 196.

Kumánov, prekročili priesmyk *Sidēra* a utáborili sa pri meste Markellai.¹⁴⁴⁷ Byzantský cisár zrejme nepovažoval svoje nedávno obnovené oddiely za bojaschopné, a preto k pečenežským náčelníkom vyslal diplomatickú misiu na čele s *prōtoproedrom* Nikolaom (?) Synesiom.¹⁴⁴⁸ Synesiovou úlohou bolo dojednať mier s Pečenehmi a dosiahnuť, aby sa znovu stiahli na sever od pohoria Stara Planina, pričom všetky územia severne od tohto pohoria mali natrvalo ostať v ich rukách a Pečenehovia mali dostávať od Byzancie tribút.¹⁴⁴⁹ Synesios sa mal dokonca pokúsiť dohodnúť s Pečenehmi spoločný postup namierený proti Kumánom (možno vo forme spojeneckej zmluvy, ktorú mu pred začiatkom ťaženia ponúkalo 150-členné pečenežské posolstvo), pokiaľ by sa títo vrátili na dolný Dunaj.¹⁴⁵⁰ Pečenežskí náčelníci, ktorí ešte mali v čerstvej pamäti porážku spôsobenú Kumánmi, cisárovu ponuku o uzavretie prímeria v októbri 1087 síce prijali, avšak prijatiu konkrétneho záväzku v podobe spojeneckej zmluvy namierenej proti Kumánom, ktorí ich práve porazili, sa prirodzene vyhli.¹⁴⁵¹

Kumáni sa skutočne na severovýchodný Balkán vrátili. Ich vojsko sa znovu objavilo v oblasti dolného Dunaja pravdepodobne na prelome októbra a novembra 1087.¹⁴⁵² Po príchode do oblasti vyslali títo nomádi na všetky smery vyzvedáčov, takže čoskoro zistili, že pečenežské vojsko už nie je na území provincie Paradounavon, ale že prešlo na juh cez priesmyky Haimu a táborí pri meste Markellai.¹⁴⁵³ Keďže sa však Pečenehovia nachádzali už na byzantskom

¹⁴⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 247; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 118; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 196; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 130.

¹⁴⁴⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218. Synesios v texte Alexiady vystupuje iba v súvislosti s udalosťami vojny proti Pečenehom a zdá sa, že jeho hlavnou doménou bola diplomacia. Pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 285-286. Existujú pečate istého Nikolaia Synesia (priezvisko je ale zle čitateľné), datované do tretej tretiny 11. storočia, z ktorých jedna sa dokonca našla na území dnešného Bulharska v dedine Melnica, teda neďaleko oblasti bojov proti Pečenehom. I. Jordanov predpokladá, že by uvedený *prōtoproedros* Nikolaos Synesios mohol byť totožný so Synesiom, o ktorom sa zmieňuje Anna Komnēna. Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals from the village of Melnitsa*. *SBS*, 7, 2002, s. 49; JORDANOV, I.: *Byzantine Seals* 3, s. 210-211.

¹⁴⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 247; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 196; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 144; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 113. V informácii o obsahu mierovej dohody s Pečenehmi sa nachádza zaujímavá zmienka o tom, že Pečenehovia si mali ponechať územia, ktoré dovtedy dokázali v provincii Paradounavon ovládnuť („*μένειν ἐν ᾧ προκατέλαβον τόπον*“), tá sa podľa nášho názoru celkom isto nevzťahuje na okolie mesta Markellai, pretože územie južne od pohoria Haimos malo v súlade s dohodou ostať v byzantských rukách. Domnievame sa, že uvedené Pečenehmi čerstvo dobyté územie predstavuje tie časti provincie Paradounavon (okolie mesta Preslav a severnú Dobrudžu), ktoré boli až do leta 1087 pravdepodobne v byzantských rukách. Porovnaj: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 118-119. Pozri tiež text vyššie.

¹⁴⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 196; MALAMUT, E.: *Image*, s. 139. Je zaujímavé pozorovať, ako sa byzantský cisár aj za veľmi nevýhodnej strategickej situácie pokúšal pomocou „kumánskej karty“ donútiť Pečenehov z provincie Paradounavon o normalizáciu ich vzájomných vzťahov s Byzanciou, resp. o dosiahnutie návratu pomerov k stavu pred Nestorovým povstaním.

¹⁴⁵¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 197; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 130.

¹⁴⁵² K tomuto časovému údaju sme dospeli podobným spôsobom ako v poznámke č. 1441 vyššie. Kumáni mohli cestu tam a späť z dolného Dunaja až do svojich sídiel vykonať zhruba za mesiac. Hypotetický termín na prelome októbra a novembra 1087 berie do úvahy aj skutočnosť, že so začiatkom zimy prichádza aj nepriaznivejšie počasie.

¹⁴⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 197.

území, a aj vzhľadom na to, že kumánski náčelníci nemali za cieľ bojovať proti Byzantíncom,¹⁴⁵⁴ vyslali v súlade s diplomatickým protokolom poslov k Alexiovi Komnénovi, žiadajúc povolenie vstupu na byzantské územie.¹⁴⁵⁵ Alexios Komnénos Kumánom vstup na byzantské územie nakoniec nepovolil, keďže len nedávno predtým uzavrel veľmi želané prímerie s Pečenehmi a nehodlal ho vzápätí porušiť. Namiesto toho sa prostredníctvom poslov snažil kumánskych vodcov uspokojiť štedrými a bohatými darmi a primäť ich k tomu, aby znovu odtiahli do svojich sídiel, čo sa mu napokon aj podarilo.¹⁴⁵⁶ Za daných okolností išlo o veľký úspech byzantskej diplomacie, pretože Kumáni aj napriek faktu, že im Byzantínci neumožnili bojovať proti Pečenehom, odchádzali do svojich sídiel už ako byzantskí spojenci.¹⁴⁵⁷

Po všetkých zmieňovaných dramatických zvratoch Alexios Komnénos spolu s vysokými úradníkmi na cisárskom dvore v Konštantínopole počiatkom roka 1088 pravdepodobne veril, že napriek ťažkej vojenskej porážke v bitke pri Dristre sa mu podarilo dostať situáciu opäť pod kontrolu.¹⁴⁵⁸ K opatrnému optimizmu ho oprávňovala nielen uzavretá mierová zmluva s Pečenehmi, ale pravdepodobne aj skutočnosť, že bývalí spojenci Pečenehov Kumáni sa do svojich sídiel v juhorských stepiach vracali ako ich nepriatelia a potenciálni spojenci Byzancie. Uzavretý mier však nakoniec nemal dlhé trvanie. Pečenehovia ho totiž čoskoro porušili a znovu začali s pustošením a nájazdmi v Trákii, takže aj byzantský vyslanec Synesios, ktorý sa predtým úspešne pričínal o vznik mierového dohovoru, bol nútený opustiť Paradounavon a vrátil sa do Konštantínopola.¹⁴⁵⁹ Byzantínci nemali v dôsledku porážky pri Dristre na zastavenie nového náporu nomádov dostatok bojaskopných vojenských síl. Tým sa dá vysvetliť, že Pečenehovia sa dokázali v krátkej dobe po začatí nájazdov zmocniť aspoň

¹⁴⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218.

¹⁴⁵⁵ Там же; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 248; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 118; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 197; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 130.

¹⁴⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 248; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 119; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 197; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 130.

¹⁴⁵⁷ V príslušnej pasáži textu Anny Komnény sa byzantsko-kumánske spojenectvo vôbec nespomína (pozri poznámku vyššie). Pevnú oporu tomuto tvrdeniu však poskytuje úryvok z reči Theofylakta z Ochridu, v ktorom je jasne zmieňované, že Alexios Komnénos uzavrel spojenectvo z Hunmi proti Skýtom. V danom kontexte títo Huni môžu byť iba Kumáni, a Skýti zase Pečehovia z provincie Paradounavon. Pozri: GAUTIER, P.: Théophylacte, s. 111: „Ἐκεῖνά σε, ὃ γενναῖε, ἐκεῖνα καὶ τοῖς Οὐννοῖς φοβερὸν ἀπειργάσαντο (...) εἰς συμμαχοῦς ἑαυτοῦς κατὰ Σκυθῶν τῶν καταράτων ἐνέγραψαν“. Navyše by bolo podľa nášho názoru ťažké iným spôsobom vysvetliť „náhodný“ príchod Kumánov do Trákie po niekoľkoročnej neprítomnosti práve pred rozhodujúcim stretnutím celej vojny s Pečenehmi na jar roku 1091. Porovnaj: ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 248; SHEPARD, J.: „Father“or „Scorpion“? Style and Substance in Alexius' s Diplomacy. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 83, pozn. č. 77. Pozri tiež text nižšie.

¹⁴⁵⁸ Rovnaká optimistická nálada sa odzrkadľuje aj v reči Theofylakta z Ochridu zo 6. januára 1088. Pozri: GAUTIER, P.: Théophylacte, s. 114.

¹⁴⁵⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 119.

dočasne druhého najväčšieho mesta v Trákii – Filipoupolá.¹⁴⁶⁰ Podľa svedectva Anny Komnény správa o dobytí, resp. ovládnutí tohto významného mesta nomádmi veľmi cisára zarmútila.¹⁴⁶¹ Vyslanie vojenských posíl na jeho opätovné ovládnutie bolo vylúčené, a tak jedinou možnou taktikou početne slabých a roztrúsených byzantských vojenských oddielov a lokálnych posádok bolo vyhábať sa priamemu stretnutiu v bitke a podľa možnosti znepokojovať menšie skupinky plieniacich Pečenehov nečakanými prepadmi zo zálohy.¹⁴⁶²

Podľa niektorých indícií Alexios Komnénos hneď začiatkom jari neodtiahol na čele byzantských oddielov do Trákie, ale najneskôr do apríla 1088¹⁴⁶³ zotrval v Konštantínopole a zodpovednosť za vedenie vojny s Pečenehmi ponechal na bedrách svojich veliteľov. Môžeme sa len domýšľať, že hlavnú náplň jeho pobytu v hlavnom meste tvorili odvody do novovytváraných vojenských jednotiek a intenzívne verbovanie žoldnierov. Jedným z možných a preferovaných zdrojov žoldnierov bol v tomto období aj latinský Západ. Jeho vrcholným reprezentantom bol podľa dobového chápania Byzantíncov pápež v Ríme. Dobré vzťahy s ním preto okrem iného podmieňovali a umožňovali aj prílev prepotrebných žoldnierov. Vysvetľuje sa tým skutočnosť, že práve na jar roku 1088 dochádza práve z iniciatívy Alexia Komnéna prvý raz od vlády Michala VII. Douku (1071 – 1078)¹⁴⁶⁴ k postupnému opatrnému obnovovaniu kontaktov byzantského cisára s pápežskou kúriou,¹⁴⁶⁵ ktoré boli v priebehu vojny proti Normanom pochopiteľne na bode mrazu. Táto domnienka je

¹⁴⁶⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 248; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131. Niektorí bádatelia odmietajú resp. úplne spochybňujú túto krátku zmienku o ovládnutí mesta Pečenehmi, k tomu pozri: SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 400.

¹⁴⁶¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219.

¹⁴⁶² Tamže; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 248; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 119; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131; MALAMUT, E.: *Image*, s. 141; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 257-258.

¹⁴⁶³ Tento predpoklad sa zakladá na zázname o narodení tretej dcéry cisára Alexia Komnéna a Ireny Doukovny Eudoxie dňa 14. januára 1089. Pozri: SCHREINER, P.: *Kleinchroniken*, s. 55: „μηνὶ ἰαννουαρίῳ ἰδ’ ἰνδικτιῶνος ἰβ’, ἐγεννήθη ἡ πορφυρογέννητος κυρὰ Εὐδοξία, ἡμέρα <α’>“

¹⁴⁶⁴ Dobré vzťahy cisára Michala Douku s pápežskou kúriou a s pápežom Gregorom VII. (1073 – 1085) boli namierené proti mocenskému vzostupu Róberta Guiscarda (1057 – 1085), ktorý sa v roku 1071 zmocnil posledného byzantského oporného bodu v južnej Itálii – mesta Bari, a zamýšľal rozšíriť svoje expanzívne plány aj na druhú stranu Jadranského mora. Pozri: CHARANIS, P.: *Crusade*, s. 22-23. Začiatkom 80-tych rokov 11. storočia však vzťahy s pápežskou kúriou ochladli, a tak sa v roku 1081 normanský vpád na byzantské územie uskutočnil už s pápežskou podporou. Prvé roky Alexiovej vlády bol preto spojencom Byzancie na latinskom západe cisár Henrich IV. (1056 – 1105), ktorý bol protivníkom tak pápeža, ako aj Róberta Guiscarda.

¹⁴⁶⁵ Prvý krok v tomto smere urobil pápež Urban II. Kronikár Ordericus Vitalis píše, že tento pápež hneď po svojom zvolení vyslal poslov s listami pre „Francúzov a Grékov“, pretože potreboval podporu v boji proti svojmu protivníkovi Klementovi III. ORDERICUS VITALIS: *History*, s. 166: „Urbanus (...) missit legatos et epistolas Romanæ auctoritatis Francis et Grecis“. Konkrétnym spôsobom sa toto „oteplovanie“ vo vzájomných vzťahoch pápežskej stolice a Byzancie prejavilo až v septembri 1089, kedy Alexios Komnénos presadil na synode konanej v Konštantínopole, aby sa pápežovo meno opäť spomínalo v diptychoch ortodoxnej cirkvi. HOLTZMANN, W.: *Unionsverhandlungen*, s. 47-50. Pomalý postup vyjednávani je možné čiastočne vysvetliť aj faktom, že byzantská diplomacia spočiatku iste podporovala Klementa III., ktorý bol zvolený pápežom proti Gregorovi VII. vďaka podpore spojenca Byzancie v dobe vojny proti Normanom (1081 – 1085) rímsko-nemeckého cisára Henricha IV.

založená na nenápadnej zmienke Anny Komnény, podľa ktorej jej otec čakal na žoldnierske jednotky z latinského Západu (, ktoré však napokon neprišli).¹⁴⁶⁶ Nový kurz byzantskej diplomacie bol v danom okamihu ešte predčasný a nemal veľkú nádej na úspech. Práve zvolený pápež Urban II. (1088 – 1099) totiž musel v prvom rade usilovať o uznanie svojej pozície ako duchovnej hlavy západného kresťanstva a prvé roky svojho pontifikátu strávil mimo Ríma v južnej Itálii bojom proti vzdoropápežovi Klementovi III. (1080 – 1100), čo vylučovalo, prakticky aj teoreticky, vyslanie vojenskej pomoci z tejto strany.¹⁴⁶⁷

Dramatický vývoj situácie v Trákii si však onedlho vynútil plnú pozornosť Alexia Komnénou, pretože najneskôr na jeseň musel osobne prevziať obranu mesta Kypsella.¹⁴⁶⁸ Keďže toto mesto ležalo ďaleko na juh od oblasti bojov približne spreď roka (Pečenehovia sa na prelome rokov 1087/88 nachádzali v okolí mesta Markellai), môžeme konštatovať, že Pečenehovia za ten čas dokázali preniknúť hlboko do Trákie. Alexios Komnénos teda znovu siahol po diplomatických prostriedkoch (, keďže armáda nebola schopná boja) a na jeseň roku 1088 sa obrátil na Pečenehov s novou mierovou iniciatívou.¹⁴⁶⁹ Takisto ako rok predtým, vodcovia Pečenehov z provincie Paradounavon najprv byzantské požiadavky prijali a ich lúpežné nájazdy na čas ustali.¹⁴⁷⁰ Jeden z nich menom Neantzés dokonca údajne vstúpil do služieb byzantského cisára.¹⁴⁷¹ Alexios Komnénos zamýšľal uzavreté prímerie využiť na odvody nových vojakov spomedzi obyvateľov Trákie.¹⁴⁷² Pečenehovia však jeho zámery znovu prekazili tým, že obnovili nájazdy. Našťastie pre Byzantíncov sa blížil príchod zimy, takže nomádi sa zakrátko stiahli z oblasti, aby prezimovali o niečo severnejšie v okolí dediny (resp.

¹⁴⁶⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219: „τὸ ἐπιζόμενον μισθοφορικὸν οὖπω κατέλαβε“. Túto snahu je však možné považovať za akýsi predobraz žiadostí o pomoc na začiatku roka 1091 a neskôr, ktoré Alexios Komnénos posielal Urbanovi II., a ktoré boli nakoniec jednou z hlavných príčin genézy prvej križiackej výpravy v roku 1095.

¹⁴⁶⁷ ROBINSON, I. S.: *The Papacy 1073 – 1189. Continuity and Innovation*. Cambridge 1990, s. 374.

¹⁴⁶⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 119; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 198.

¹⁴⁶⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 248; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 119; MALAMUT, E.: *Image*, s. 141. Táto v poradí už druhá mierová zmluva s Pečenehmi nie je v texte Anny Komnény nijako presnejšie datovaná. Záchytným bodom je datovanie prvej mierovej zmluvy do doby pred 6. januárom 1088, pretože táto sa spomína v reči Theofylakta z Ochridu. Pozri: GAUTIER, P.: Théophylacte, s. 98, 113. Potom sa všetky udalosti spomínané v texte *Alexiady* po uzavretí tejto zmluvy vrátane dobytia Filipupola Pečenehmi museli odohrať na jar roku 1088. Keďže zmienka o druhej mierovej zmluve predchádza príchod zimy 1088, je možné predpokladať, že rozhovory prebehli na jeseň roku 1088, lebo Pečenehovia ju do príchodu zimy ešte stihli porušiť. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218-220.

¹⁴⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219.

¹⁴⁷¹ Tamže. K osobe tohto pečenežského predáka pozri: SKOULATOS, B.: *Les personnages*, s. 217-218; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoiurcica II.*, s. 210.

¹⁴⁷² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 219. Migidénos predtým vystupuje v texte *Alexiady* ako veliteľ oddielu Turkov v bitke pri Larise proti Normanom roku 1083. Pozri text vyššie.

hrebeňa) Taurokomos.¹⁴⁷³ Len čo cisár dostal tieto správy, usúdil, že jeho osobná prítomnosť v Trákii už nie je potrebná a vrátil sa na zimu do Konštantínopola.

Alexios Komnénos sa vrátil do Trákie znovu na jar roku 1089 a svoj hlavný stan postavil v meste Boulgarofygon, severne od rieky Ergene¹⁴⁷⁴, ktoré bolo na tento jeho cieľ prirodzene vhodné vďaka svojej výhodnej strategickej polohe na ceste medzi Adrianoupolom a Konštantínopolom. Cisárovým zámerom tak zrejme bolo zastavenie postupu Pečenehov na hlavné mesto a podľa možnosti tiež pokračovanie v taktike rušivých výpadov zo zálohy proti menším skupinkám kočovníkov. Spoločným menovateľom týchto akcií bolo získanie čo najväčšieho množstva času na obnovenie bojaskopnosti byzantskej armády.¹⁴⁷⁵ Zimné prerušenie bojov už v tomto smere začalo prinášať prvé ovocie, pretože spolu s Alexiom Komnénom sa na bojisku zjavila aj nový jazdecký oddiel o sile dvoch tisíc mužov zvaný *Archontopouloi*, regrutovaný zo synov vojakov padlých v predošlých bojoch, ktorých osobne vybral a vycvičil sám cisár.¹⁴⁷⁶ Zároveň sa v opise zostavy byzantského vojska vyskytujú ojedinelé zmienky o prítomnosti oddielu (*tagma*) normanských žoldnierov pod Tatikiovým vedením a o cisárovej osobnej stráži.¹⁴⁷⁷

Začiatkom jari 1089 obnovili svoje vojenské aktivity aj nomádi, ktorí mali vďaka veľkej početnej prevahe aj celkovú strategickú iniciatívu. Ich hlavné vojsko s príchodom pekného počasia opustilo Taurokomos, avšak nepostupovalo smerom na Boulgarofygon, ako pôvodne predpokladal Alexios Komnénos, ale pohlo sa na juh k mestu Charioupolis.¹⁴⁷⁸ Tam sa potom Pečenehovia utáborili a začali svojimi nájazdmi pustošiť blízke okolie. Keďže Alexios Komnénos na jednej strane nechcel nechať Pečenehov beztrestne pustošiť okolie Charioupola a zároveň chcel svojmu novému oddielu poskytnúť príležitosť na krst ohňom v ozajstnom boji, pripravil plán prekvapujúceho úderu na pečenežský tábor vo chvíli, kedy budú hlavné vojenské

¹⁴⁷³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 220; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 250; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 124; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131. Poloha mestečka (resp. horského hrebeňa s početnými roľníckymi usadlosťami) Taurokomos nie je známa, ale zrejme sa nachádzalo na juhovýchod od Adrianoupola. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 472; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 198.

¹⁴⁷⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 220; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 125; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 198.

¹⁴⁷⁵ Negatívnym účinkom tejto stratégie bolo, že Pečenehovia mali neobmedzenú voľnosť pohybu po celej Trákii.

¹⁴⁷⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 220; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 250; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 125; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 198; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131; HALDON, J.: *Warfare*, s. 93.

¹⁴⁷⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 221. Osobná stráž cisára pravdepodobne pozostávala, tak ako predtým počas bitky pri Dristre roku 1087, z cisárových bližších príbuzných a zo služobníkov cisárskeho domu. HALDON, J.: *Warfare*, s. 93.

¹⁴⁷⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 220; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 250; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 125; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 198; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131.

sily nomádov zaujaté plienením okolia a v tábore ostanú len stráže.¹⁴⁷⁹ Cisárov plán však bol v svojej podstate zhatený už od samého počiatku, pretože Pečenehovia – majstri v útokoch zo zálohy a prekvapujúcich prepadov – ostrážito sledovali pohyb byzantského vojska z blízkych pahorkov a iba vyčkávali na vhodnú chvíľu k útoku.¹⁴⁸⁰ Keď teda nič netušiaci a v boji ešte neskúsení *Archontopouloi* zaútočili na pečenežský tábor, nomádi na nich nečakane udreli od chrbta.¹⁴⁸¹ Klasická ukážka nomádskeho spôsobu boja bola tvrdou lekciou pre Byzantíncov, pretože *Archontopouloi* museli v ten deň na bojisku zanechať okolo tristo padlých.¹⁴⁸²

Pečenehovia sa potom pohli údolím proti prúdu rieky Anaçay, ľavého prítoku rieky Ergene. Keď bolo jasné, že ich cieľom bude mestečko Aspros (alebo aj Apros) ležiace asi 45 km juhozápadne od Charioupola¹⁴⁸³, byzantské vojsko sa urýchlene vydalo na pochod, aby ohrozené mesto mohlo obsadiť skôr ako nomádi. Vďaka lepšej znalosti terénu sa Byzantíncom podarilo tento zámer uskutočniť, takže keď sa v okolí mesta zjavili prvé skupinky Pečenehov, byzantskí vojaci už strážili jeho hradby.¹⁴⁸⁴ Pečenehovia si postavili tábor neďaleko od mesta, pričom o prítomnosti byzantských jednotiek v meste vôbec nevedeli. Naopak predpokladali, že porazení Byzantínci sa už stiahli z oblasti. Pokojne sa teda rozptýlili po okolí, aby mohli napásť kone.¹⁴⁸⁵ V tej chvíli sa Byzantíncom naskytla príležitosť odplatiť predošlú porážku a Alexios Komnénos ju aj hneď využil. Tentoraz vyslal proti Pečenehom *tagma* Normanov na čele s Tatikiom. Skúsení normanskí rytieri v krátkom čase pobili tristo Pečenehov a mnohých ďalších zajali.¹⁴⁸⁶

Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že hoci v diele Anny Komnény sú tieto stretnutia popísané pomerne detailne a sú prezentované ako dôležité úspechy, na hlavnú masu pečenežského vojska nemohli reálne mať žiaden vplyv, lebo to sa napriek snahám byzantských veliteľov pohybovala po Trákii bez akéhokoľvek obmedzenia.¹⁴⁸⁷ Aby mohol Alexios Komnénos dosiahnuť väčší úspech, potreboval predovšetkým viacej už vycvičených

¹⁴⁷⁹ Základná schéma tohto útoku je veľmi podobná taktike, ktorú Alexios Komnénos použil proti Normanom pri Larise v roku 1083, kedy tiež po odlákaní hlavných síl normanského vojska Byzantínci zaútočili proti prakticky nechránenému normanskému táboru. Pozri text vyššie.

¹⁴⁸⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 220-221.

¹⁴⁸¹ Tamže, s. 221.

¹⁴⁸² Tamže; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 250-251; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 198-199; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131; MALAMUT, E.: *Image*, s. 141.

¹⁴⁸³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 221; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 251; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 125; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 199.

¹⁴⁸⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 221; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 251; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 125; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131.

¹⁴⁸⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 221.

¹⁴⁸⁶ Tamže; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 251; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 199; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131.

¹⁴⁸⁷ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 75.

a bojaschopných vojakov. Vzhľadom k prítomnosti Pečenehov v Trákii nebolo možné ani v priebehu roka 1089 pristúpiť k odvodom nových vojakov spomedzi miestneho obyvateľstva. Opätovne sa ako jediná možnosť rysovalo najímanie žoldnierov z cudziny, resp. latinského Západu. Preto, keď sa koncom roka 1089 alebo začiatkom roku 1090¹⁴⁸⁸ vracal zo svojej púte v Palestíne flámsky gróf Róbert I. Fríz (1071 – 1093), byzantský cisár neváhal a bez okolkov požiadal o poskytnutie oddielu rytierov pre službu v byzantskej armáde. Flámsky gróf cisárovým požiadavkám¹⁴⁸⁹ vyhovel a vďaka tomu už v lete alebo začiatkom jesene roku 1090¹⁴⁹⁰ byzantské oddiely posilnilo 500 flámskych rytierov, ktorí so sebou navyše priviedli aj 150 vycvičených náhradných koní.¹⁴⁹¹ Príchod kvalitného vojenského oddielu bol pre Byzantíncov veľmi vítaný, pretože byzantská armáda už od roku 1086 kvôli zvýšeným stratám čelila nielen nedostatku vojakov, ale aj koní.¹⁴⁹² Keďže v tej dobe okrem Pečenehov v Trákii bola ohrozovaná seldžuckými Turkami aj Bithýnia v Malej Ázii, Alexios Komnénos rozhodol, že táto prevzácna žoldnierska jednotka bude mať dočasne svoje sídlo v meste Nikomédia, kde dostala za úlohu ochraňovať priľahlú oblasť proti útokom Abul-Kásima, seldžuckého emira z Níkaie.¹⁴⁹³

Aj nasledujúci rok 1090 sa niesol v znamení vzrastajúcej intenzity vojenských stretov medzi Pečenehmi a Byzantíncami v Trákii. Výklad Anny Komnény sa však začína zrejme až v polovici jesene roku 1090,¹⁴⁹⁴ keď sa vrchného velenia obrany Trákie znovu ujal Alexios Komnénos, takže o operáciách v priebehu celého roku je možné predpokladať, že sa odohrali za jeho osobnej neprítomnosti, a preto neboli pre autorku *Alexiady* zaujímavé. Pečenehovia sa vtedy znovu zjavili v oblasti dolného toku Marice. Tábor si tentoraz postavili blízko mesta Polyboton¹⁴⁹⁵ odkiaľ začali rabovať okolie blízkeho Rousia.¹⁴⁹⁶ Po získaní týchto správ sa

¹⁴⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218. K datovaniu stretnutiu Alexia Komnéna a flámskeho grófa na koniec roka 1089, resp. začiatok roka 1090 a nie do jesene 1087, pozri text vyššie.

¹⁴⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 218. Porovnaj: GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 58-64.

¹⁴⁹⁰ K datovaniu príchodu flámskych rytierov pozri text vyššie.

¹⁴⁹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 221-222; GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 71-72; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 251; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 199; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 131.

¹⁴⁹² GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 72; CIGGAAR, K.: Flemish mercenaries in Byzantium, later history in an old Norse miracle. *Byzantion*. 51, 1981, s. 45, pozn. č. 6.

¹⁴⁹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 222; JANIN, R.: Francs, s. 69; GANSHOF, F.-L.: Robert, s. 73; BELKE, K.: Bemerkungen, s. 73-74; BONDOUX, R.: *Bithynie*, s. 401; FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 57.

¹⁴⁹⁴ K tomuto datovaniu pozri text vyššie.

¹⁴⁹⁵ Presná poloha mesta Polyboton nie je známa. KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 599. Pravdepodobne však ležalo severne od spojnice Rusion – Kypsella. Z textu Anny Komnény je tiež zrejmé, že mesto sa nachádzalo neďaleko, snáď 8 až 10 km od mesta Rusion smerom na západ, a že medzi nimi tiekla rieka. Na sever od mesta sa nachádzala pahorkatina. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229. Pozri tiež: ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 200, pozn. č. 2.

¹⁴⁹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 200. Mesto Rusion je možné stotožniť so zaniknutou lokalitou Rusköy ležiacou 6 km juhovýchodne od mesta Keşan v tureckej Trákii. ASDRACHA, C.: *Thrace*, s. 236; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 620-622.

Alexios Komnénos – nachádzajúci sa v tom čase v Konštantínopole¹⁴⁹⁷ – rozhodol zakročiť čo najrýchlejšie. Keďže pravdepodobne nechcel čakať na sústredenie celého byzantského vojska, vydal sa Pečenehom v ústrety iba na čele malého predvoja. Po príchode do oblasti bojov byzantskí vyzvedáči spozorovali len jednu skupinu Pečenehov zamestnanú plienením.¹⁴⁹⁸ Alexios Komnénos vydal v tej chvíli rozkaz na útok, pretože sa domnieval, že zaskočení nomádi budú ľahkou korisťou.¹⁴⁹⁹ Byzantínci sa však zrejme opäť stali obeťami dokonalej nomádskej taktiky prepádov zo zálohy, pretože Anna Komnéná píše, že byzantské jednotky boli v tejto zrážke na hlavu porazené a Alexios Komnénos musel so zvyškami svojho vojska vyhľadať útočisko v meste Rousion.¹⁵⁰⁰ Našťastie pre Byzantíncov sa na scéne objavili aj ostatné časti hlavného a zadného voja byzantskej armády, medzi ktorými sa výslovne spomína *tagma Maniakatov Latinov (Maniakatoi Latinoi)*¹⁵⁰¹ a tiež aj osobná cisárska stráž.

Z mien vojenských veliteľov a osobností, ktoré uvádza Anna Komnéná v súvislosti s popisovanými vojenskými šarvátkami na území byzantskej Trákie na jeseň 1090, je možné vyčítať jednu zaujímavú skutočnosť. Keďže Geórgios Pyrrhos¹⁵⁰², Neantzés¹⁵⁰³, Kantzous¹⁵⁰⁴, Tatranés¹⁵⁰⁵, Ouzas¹⁵⁰⁶, Michal(?) Monastras,¹⁵⁰⁷ a aj Synesios¹⁵⁰⁸, ktorých Anna Komnéná spomína, boli buď nomádskeho pôvodu (Uzi, Pečenehovia, a možnože dokonca aj Kumáni), alebo o nich bolo známe, že mali skúsenosti s nomádskeho spôsobom boja a lukostreľbou, môžeme predpokladať, že v tomto období obnovovania byzantského vojska sa novovytvárané

¹⁴⁹⁷ Alexios Komnénos zrejme odtiaľ v priebehu prvej polovice roka 1090 organizoval boj proti Tzachovi spomínaný v texte *Alexiady* pred týmito udalosťami. Porovnaj: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227.

¹⁴⁹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227.

¹⁴⁹⁹ Tamže.

¹⁵⁰⁰ Tamže.

¹⁵⁰¹ Tamže. Pozri poznámku č. 553 vyššie.

¹⁵⁰² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229. Geórgios Pyrrhos sa zúčastnil roku 1083 bitky proti Normanom pri Larise, v ktorej vynikol ako zdatný lukostrelec. Pozri text poznámku č. 838 vyššie.

¹⁵⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227-228. Tento Pečeneh vstúpil do služieb byzantského cisára roku 1088, pozri text vyššie.

¹⁵⁰⁴ Tamže, s. 227; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 159; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica II*, s. 149.

¹⁵⁰⁵ Tatranés bol rovnako ako Neantzés Pečeneh, ktorý prešiel do služieb byzantského cisára. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 230; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 292-293; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica II*, s. 302.

¹⁵⁰⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229.

¹⁵⁰⁷ Tamže, s. 229-230. O Monastrovom pôvode neuvádza Anna Komnéná žiadne presnejšie údaje, ale bádatelia predpokladajú, že bol bližšie neurčeného tureckého, najskôr kumánskeho pôvodu. Pozri: MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica II*, s. 192; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 213-216. Nedávno sa podarilo objaviť v meste Šumen v severozápadnom Bulharsku pečate osobnosti s menom Michal Monastras a pomerne skromným čestným titulom *prōtobestiarios* alebo *prōtobestēs*. Napriek tomu, že by bolo veľmi lákavé stotožniť ho s práve Monastrom, ktorý pred vstupom do byzantských služieb určite podstúpil krst, ostáva táto možnosť neistá. JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 271.

¹⁵⁰⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229. Pripomeňme si, že Synesios ako vyslanec niekoľkokrát pobýval u Pečenehov v provincii Paradounavon, a teda pravdepodobne mal možnosť sa oboznámiť so zvyklosťami týchto nomádov.

jednotky zjavne prispôbovali nomádskej taktike boja (pokiaľ ju priamo nekopirovali) a ich hlavná sila spočívala, tak ako u Pečenehov, v používaní ľahkej jazdy a jazdných lukostrelcov. Ide tu o znovuuplatnenie toho istého trendu, ktorý Alexios Komnénos zavádzal do praxe na jar 1083, tj. tesne pred sériou rozhodujúcich zrážok s Normanmi v okolí Larisy.¹⁵⁰⁹

Nasledujúce ráno zaujali Byzantínci bojové postavenie a pripravili sa na boj s Pečenehmi.¹⁵¹⁰ Pečenehovia sa zrejme priblížili do bezprostrednej blízkosti, na miesto nazývané miestnymi roľníkmi temne znejúcim menom Hadés.¹⁵¹¹ To si uvedomil aj Alexios, a preto namiesto obvyklého signalizovania útoku poľnicou mali byzantskí vojaci nastupovať do bojovej formácie v absolútnej tichosti, aby Byzantínci neprišli o moment prekvapenia.¹⁵¹² No Neantzés prebehol pred začiatkom bitky ku svojim súkmeňovcom¹⁵¹³ a hneď ich zalarmoval, pričom im vyzradil hlavné črty byzantského bojového plánu. Anna Komnéná tvrdí, že práve s pomocou týchto informácií nomádi potom poľahky zvíťazili. Po urputnom boji museli Byzantínci znovu hľadať záchranu v úteku z bojiska.¹⁵¹⁴ Alexiovi Komnénovi a zrejme aj jeho osobnej stráži sa však podarilo nielen ustúpiť, ale cestou pozbierať a znovu sformovať väčšiu časť z roztrúsených byzantských oddielov, takže keď sa Pečenehovia priblížili k rieke tečúcej pred Rousiom, našli tam znovu byzantské vojsko stojace v bojovej formácii.¹⁵¹⁵ Boky tejto zostavy pravdepodobne chránila, podľa príkladu taktiky prevzatej od Pečenehov, provizórna vozová hradba.¹⁵¹⁶ Pečenehovia zrejme takýto obrat udalostí nečakali a to podlomilo ich odhodlanie k boju.¹⁵¹⁷ Za súmraku sa obidve vojská stiahli do bezpečia svojich táborov.¹⁵¹⁸ Do byzantského tábora sa súčasne jednotlivo alebo v skupinkách vracali aj tí byzantskí vojaci, ktorí sa rozptýlili po okolí po prehratej doobedňajšej šarvátke.¹⁵¹⁹ Zároveň je

¹⁵⁰⁹ Pozri text vyššie.

¹⁵¹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227.

¹⁵¹¹ Tamže. Poloha tohto miesta je neznáma, ale muselo sa nachádzať niekde medzi mestami Rousion a Polyboton, bližšie k Rousiu, pričom ho od neho delil tok rieky. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 231; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 387.

¹⁵¹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 227.

¹⁵¹³ Tamže, s. 227-228.

¹⁵¹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 228.

¹⁵¹⁵ Tamže, s. 228-229.

¹⁵¹⁶ Tento predpoklad sa zakladá na skutočnosti, že Anna Komnéná sa zmieňuje len o tom ako jej otec pri zbieraní vojska dostal aj do Rousia a lokálnym roľníkom prikázal prísť na breh rieky aj s vozmi. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229. Pozri tiež: MALAMUT, E.: *Image*, s. 141.

¹⁵¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229.

¹⁵¹⁸ Čiže Byzantínci do Rousia a Pečenehovia do Hádu. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229.

¹⁵¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229.

možné predpokladať aj príchod nových posíl pod velením Ouzasa, Monastru a Synesia, pričom pravdepodobne išlo opätovne o oddiel Uzov v byzantských službách.¹⁵²⁰

Na tretí deň sa Pečenehovia znovu priblížili k mestu Rousion s úmyslom zaútočiť na Byzantíncov. Alexios Komnénos vďaka Tattranovým radám tento krok predvídal¹⁵²¹ a ešte na úsvite vyslal z tábora Uzov pod velením Ouzasa a Monastru. Ich úlohou bolo obísť nomádske vojsko a mali vyčkať na vhodnú chvíľu, keď budú Pečenehovia zaujatí bojom proti zvyšným byzantským silám. Vtedy mali prepadnúť ich tábor a ukoristiť všetky kone a dobytok, čo sa tam nachádzal.¹⁵²² Po týchto opatreniach Alexios Komnénos vyviedol zvyšné byzantské oddiely z tábora a rozostavil ich do bojovej formácie, pričom ako veliteľ opäť zaujal miesto v jej strede.¹⁵²³ Vyslovene obranný charakter byzantskej bojovej zostavy podčiarkuje aj skutočnosť, že Alexios Komnénos prikázal jazdným lukostrelcom, aby zosadli z koní a aby zaujali pozíciu pred hlavnou byzantskou líniou. Hustou a presnou streľbou mali za úlohu prerušiť, alebo aspoň dezorganizovať pečenežský útok.¹⁵²⁴ Cisárov plán bol nakoniec korunovaný úspechom, pretože Pečenehovia zaskočení odhodlanou obranou zakolísali a obrátili sa na útek.¹⁵²⁵ Byzantínci ich začali prenasledovať a spôsobili Pečenehom ďalšie straty.¹⁵²⁶ Mnohí z nomádov zahynuli v panike pri masovom pokuse prekonať tok rieky (zrejme dnešná riečka Muzali), ktorá oddeľovala miesto bitky od ich vlastného tábora.¹⁵²⁷

Ako sme konštatovali vyššie, ani tento úspech Byzantíncov neznamenal vážnu ranu početne oveľa väčšiemu vojsku Pečenehov rozptýlenému po Trákii. Pravdepodobne z tohto dôvodu dal Alexios Komnénos po troch dňoch odpočinku v Rousiu rozkaz na ústup celého byzantského vojska do mesta Tzouroulon.¹⁵²⁸ Tzouroulon vďaka svojej strategickej polohe na hlavne trase *via militaris* v centrálnej časti tráckeho polostrova¹⁵²⁹ a vďaka silným hradbám¹⁵³⁰

¹⁵²⁰ Predpokladom tohto tvrdenia je prítomnosť Ouzasa na bojisku. V bitke pri Dristre roku 1087 bol totiž práve on zástupcom veliteľa oddielu pod velením veľkého *hetaireiarcha* Argyra Karatza a je možné, že na jeseň roka 1090 stál na jeho čele, a to buď ako zástupca neprítomného Argyra Karatza, alebo už ako jeho veliteľ.

¹⁵²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 229-230.

¹⁵²² Tamže, s. 230. Aj v tomto prípade sa jedná o veľmi podobnú taktiku nepriameho úderu, akú v bitke pri Larise Alexios Komnénos použil proti Bohemundovým Normanom. Pozri text vyššie.

¹⁵²³ Tamže, s. 231.

¹⁵²⁴ Tamže.

¹⁵²⁵ Tamže.

¹⁵²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 231.

¹⁵²⁷ Tamže, s. 230.

¹⁵²⁸ Tamže, s. 232; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200.

¹⁵²⁹ MALAMUT, E.: *Image*, s. 141. Tzouroulon je dnešné turecké mesto Çorlu. ASDRACHA, C.: *Thrace*, s. 255; PRALONG, A.: *Fortifications*, s. 181, 186; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 684-688.

¹⁵³⁰ SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 257. Časť hradieb na západnej strane mesta sa zachovala dodnes a na niektorých miestach dosahuje výška pôvodného muriva až štyri metre. Technika výstavby je typicky byzantská a charakterizuje ju striedavé používanie vrstiev opracovaných blokov kameňa a pálených tehál. Čo sa týka datovania opevnenia, je možné, že jeho počiatky spadajú ešte do rímskeho obdobia. Pozri: PRALONG, A.: *Fortifications*, s. 185; KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 687.

bolo oveľa vhodnejšie na obranu a blokovanie prístupovej cesty k byzantskému hlavnému mestu než na západ vysunuté Rousion. Keďže však nebolo možné utáboriť všetko vojsko vo vnútri hradieb Tzouroula, Alexios Komnénos prikázal vojakom, aby provizórnou drevenou palisádou ohradili priestor na východnej strane mesta.¹⁵³¹ Onedlho sa v oblasti zjavili aj Pečenehovia, prekročili rieku Xérogypsos¹⁵³² a utáborili sa medzi jej tokom a mestom.¹⁵³³

V súlade so svojimi bojovými tradíciami sa nomádi nechystali byzantské vojsko utiahnuté v Tzouroule obliehať, ale len vyčkávali, aký bude nasledujúci ťah byzantského cisára a pravdepodobne sa pokúšali mesto aj s byzantským vojskom vyhladovať.¹⁵³⁴ Alexios Komnénos si opäť veľmi jasne uvedomoval, že jeho sily sa v priamej konfrontácii v bitke počtom nemôžu merať s Pečenehmi,¹⁵³⁵ a preto sa usiloval poraziť nomádov pomocou ľsti, ktorá by pomohla znížiť ich veľkú početnú prevahu a zároveň by minimalizovala byzantské straty.¹⁵³⁶ Nakoniec prikázal, aby obyvatelia mesta zavesili z vonkajšej strany hradieb nad najstrmším zrázom vždy po dve a dve kolesá z voza spojené osou.¹⁵³⁷ Ráno nasledujúceho dňa potom cisár viedol výpad byzantských pešiakov proti Pečenehom s cieľom vylákať Pečenehov práve pod tú časť hradieb, kde predtým nechal rozvešať kolesá.¹⁵³⁸ Keď sa Pečenehovia dali vylákať a zaútočili, byzantská formácia sa zrazu rozdelila na dve časti, pričom jedna sa posúvala doprava a druhá doľava.¹⁵³⁹ Vojaci na hradbách v tej chvíli presekli laná, na ktorých kolesá viseli, a tie sa voľným priestorom medzi dvoma formáciami pešiakov rútili priamo na prekvapených Pečenehov, pričom lámali a drvili kosti jazdcom aj ich koňom.¹⁵⁴⁰ Vzniknutý zmätok medzi Pečenehmi využili Byzantínci na frontálny útok všetkými silami. Tomu už Pečenehovia nedokázali čeliť a obrátili sa na útek, pričom niektorí z nich sa pri chaotickom ústupe v panike utopili v rieke Xérogypsos.¹⁵⁴¹

Aj keď sa byzantská bojová leť podarila, početná prevaha Pečenehov zostávala priveľká a tí boli hneď nasledujúci deň znovu pripravení stretnúť sa v bitke s byzantským

¹⁵³¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 232.

¹⁵³² Dnešná riečka Çorlu Suyu, ľavý prítok rieky Ergene. KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 691.

¹⁵³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 232.

¹⁵³⁴ Tamže. Pečenehovia aj iné nomádske etniká len zriedkavo obliehali opevnené mestá. ПИЕТHEBA, C. A.: Печенеги, s. 198.

¹⁵³⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 232; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200.

¹⁵³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 232.

¹⁵³⁷ Tamže; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200; SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 257.

¹⁵³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 233.

¹⁵³⁹ Tamže.

¹⁵⁴⁰ Tamže, s. 233-234; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 257; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200.

¹⁵⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 234.

vojskom.¹⁵⁴² Za tejto situácie nechcel ani cisár ďalej otáľať¹⁵⁴³, takže nasledujúceho rána byzantské vojsko vypochoďovalo z Tzouroula a zaujalo bojové postavenie s cisárom v strede zostavy.¹⁵⁴⁴ Nakoniec po tvrdom boji zvíťazili disciplinovanejšie byzantské oddiely a Pečenehovia sa znovu zachraňovali útekom.¹⁵⁴⁵ Pri prenasledovaní utekajúcich nomádov si opatrný Alexios Komnénos uvedomoval, že Pečenehovia sú schopní prekvapovať a útočiť zo zálohy a nedovolil svojim vojakom prenasledovať nepriateľov bezhlavo, ale prikázal im nevzdáľovať sa z bojiska viac ako je potrebné.¹⁵⁴⁶ Znovu treba poznamenať, že hoci byzantské sily zvíťazili, ich víťazstvo neznamenaló zničenie protivníka.¹⁵⁴⁷ Byzantínci dokázali Pečenehom maximálne zablokovať postup na hlavné mesto Konštantínopol, ale ani tento úspech nemal trvalé následky. Po neúspechu sa Pečenehovia stiahli do oblasti medzi mestami Boulgarofygon a Malá Níkaia.¹⁵⁴⁸ Keďže sa zároveň blížil príchod zimy, Alexios Komnénos sa rozhodol vrátiť do Konštantínopola a zodpovednosť za sledovanie pohybov Pečenehov a velenie nad byzantskými oddielmi v oblasti ponechal v schopných rukách generálov Nikolaa Maurokatakálóna a Basileia Kourtikia.¹⁵⁴⁹

Prerušenie bojov však netrvalo dlho, pretože už 13. februára 1091¹⁵⁵⁰ došli do byzantského hlavného mesta správy o nových pohyboch Pečenehov, ktorých nezastavilo ani zimné počasie. Tentoraz bola cieľom ich pochodu lokalita v tesnej blízkosti Konštantínopola – Choirobakchoi.¹⁵⁵¹ Alexios Komnénos sa rozhodol ihneď tiahnuť im v ústrety a posilniť obranu

¹⁵⁴² Tamže.

¹⁵⁴³ Je veľmi pravdepodobné, že pri tomto rozhodnutí hral svoju úlohu aj fakt, že za hradbami mesta sa spolu s celým byzantským vojskom skrývali pred Pečenehmi aj jeho obyvatelia a roľníci z blízkeho okolia, a preto by pri dlhšom obliehaní došlo k vyčerpaniu zásob potravín a vody, ako aj vypuknutiu epidemických ochorení. SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 257.

¹⁵⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 234.

¹⁵⁴⁵ Tamže; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200.

¹⁵⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 234; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 75.

¹⁵⁴⁷ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 75; DIACONU, P.: *Petchénègues*, s. 132.

¹⁵⁴⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 235; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 200; МАЛАМУТ, Е.: *Image*, s. 141. Oblasť, kam Pečenehovia ustúpili, ležala asi 80 km severozápadne od Tzouroula na úpätí pahorkatiny Yıldız dağıları.

¹⁵⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 235.

¹⁵⁵⁰ Tento údaj vychádza z predpokladu, že Alexios Komnénos vyťahol so svojím vojskom k Choirobakchom hneď nasledujúci deň. Pozri text nižšie.

¹⁵⁵¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 236; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 238. - CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 201; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 9. Mesto Choirobakchoi sa nachádzalo asi 20 km západne od Konštantínopola na planine v blízkosti dnešných miest Büyükkçekmece (v byzantskej dobe mesto Athyra) a Küçükçekmece (byzantské Rhégion). Keďže touto planinou pretekali dva vodné toky (rieky Athyras a Melas), a prechádzala ňou aj *Via Egnatia*, bol tento priestor veľmi vhodným miestom na sústredovanie vojska so zodpovedajúcim strategickým významom pre Byzantíncov. CHEYNET, J.-C.: *Epispeptitai et autres gestionnaires des biens publics (d'après les sceaux de l'IFEB)*. *SBS*, 7, 2002, s. 101-102. Tento fakt zároveň vysvetľuje aj záujem Pečenehov o toto miesto (vynikajúce miesto pre zimné táborisko), ako aj okamžitú reakciu Alexia Komnénos. V súčasnej dobe sa južná časť tejto planiny nachádza pod hladinou vodnej nádrže Büyükkçekmece gölü. Najnovšie túto lokalizáciu potvrdil A. Külzer, ktorý Choirobakchoi umiestňuje medzi spomínané rieky do blízkosti dnešnej lokality Bahşayıs. Porovnaj: KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 313.

ohrozeného mesta. Keďže bolo treba rýchlo konať, nebol čas na dlhé sústreďovanie vojska, a tak mohol zhromaždiť len malý vojenský oddiel o sile 500 mužov z mestskej stráže (*Bigla*?) a nových odvedencov.¹⁵⁵² Zároveň ešte v ten istý deň večer poslal cisár poslov svojim príbuzným a veliteľom vojska, aby ho nasledovali so svojimi vojenskými silami najneskôr do nasledujúceho pondelka, čiže začiatkom syropôstneho týždňa.¹⁵⁵³ Nasledujúci deň ráno, čiže v piatok 14. februára 1091¹⁵⁵⁴ sa Alexios Komnénos so svojou narýchlo sústredenou malou jednotkou vydal na pochod a už večer vstúpil do mesta Choïrobakchoi, kde okamžite pristúpil k opatreniam na ochranu mesta v prípade náhleho nepriateľského útoku.¹⁵⁵⁵

V sobotu ráno sa v blízkosti mesta zjavili Pečenehovia.¹⁵⁵⁶ Časť z nich, pozostávajúca asi z tisíc jazdcov¹⁵⁵⁷, pokračovala smerom na Konštantínopol, až napokon dosiahla Dekaton, ktorý ležal prakticky na dohľad od byzantského hlavného mesta.¹⁵⁵⁸ Zatiaľ čo sa tento oddiel pustil do plienenia, druhá časť nomádskeho vojska sa utáborila neďaleko mesta Choïrobakchoi.¹⁵⁵⁹ Cisár sledoval všetky tieto pohyby Pečenehov z hradieb a dospel k záveru, že Pečenehovia táboriaci v blízkosti mesta vôbec netušia, že sa v ňom nachádza pomerne početná byzantská posádka, ktorá by pre nich mohla predstavovať hrozbu.¹⁵⁶⁰ Jeho domnienka sa potvrdila počas obedňajších hodín, keď si mnohí Pečenehovia zložili brnenie, podkladali

¹⁵⁵² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 236: „ἐπὶ τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως τεταγμένους“. Vďaka tejto formulácii by bolo možné predpokladať, že *Bigla* jestvovala ako samostatná jednotka ešte na jar roku 1091.

¹⁵⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 236.

¹⁵⁵⁴ Tamže.

¹⁵⁵⁵ Tamže, s. 236-237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 238; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 201.

¹⁵⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 201.

¹⁵⁵⁷ Anna Komnénéa uvádza počet 6 tisíc. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 201. V tom prípade by ale pomer síl medzi Byzantíncami a týmto oddielom Pečenehov bol 12:1. Druhý oddiel bol pravdepodobne menší a je možné, že sa približne vyrovnal sile byzantského vojska. Dôvody, prečo uvádzame pre druhý oddiel Pečenehov početnú silu „len“ tisíc bojovníkov, sú tieto: pri poobedňajšej zrážke, keď sa tento oddiel vracal k Choïrobakchom, sa Byzantíncom podarilo Pečenehov úplne zlikvidovať, pričom sa prvej fázy boja zúčastnili len tí, ktorí mali na sebe odev mŕtvych Pečenehov z prvej zrážky. KOMNENA, A.: *Alexias*, s. 238. Tých bolo isto menej ako 500 (čiže celkový počet byzantských vojakov), lebo aj o niekoľko dní neskôr na ceste späť do Konštantínopola, keď Alexios Komnénos v rámci kanadského žartíka využil vojakov preoblečených za Pečenehov na vystrašenie ostatného byzantského vojska tiahnuceho mu z byzantského hlavného mesta naproti, nemali oblečené šaty Pečenehov všetci vojaci, ale len vojaci predného voja. KOMNENA, A.: *Alexias*, s. 239. Preto predpokladáme, že celý oddiel Pečenehov tiahnuci na mesto Choïrobakchoi nemal viac ako 1 500 až 2 000 mužov, čiže ich prevaha oproti byzantskému vojsku bola asi len 3:1 až 4:1.

¹⁵⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 201. Pomenovanie Dekaton je odvodené od jeho polohy, nachádzalo sa desať rímskych míľ, čiže 14,8 km (1 rímska míľa=1480 m) od Konštantínopola. Porovnaj: KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 325. Anna Komnénéa používa pri svojom archaizujúcom štýle názov antickej dĺžkovej miery *stadion*, ktorá sa však už od čias Rímskej ríše nepoužívala. Pozri: SCHILBACH, E.: *Metrologie*, s. 32-33.

¹⁵⁵⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 201.

¹⁵⁶⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253.

výstroj a zbrane a začali si pripravovať jedlo alebo odpočívať.¹⁵⁶¹ Alexios Komnénos zvolal svojich vojakov, pretože sa nazdával, že nastal vhodný okamih na prekvapujúci výpad, avšak v boji neskúsení vojaci stále váhali, vidiac početnú prevahu na strane nepriateľa.¹⁵⁶² Nakoniec sa však podrobili vôli cisára, a ako píše Anna Komnénéa, strhnutí jeho osobným príkladom zaútočili. Prekvapení Pečenehovia sa nezmohli na odpor a mnohí z nich zahynuli, alebo padli do zajatia.¹⁵⁶³

Neskôr popoludní sa byzantský oddiel znovu sformoval na brehu riečky¹⁵⁶⁴, aby sa mohla uskutočniť aj nasledujúca časť Alexiovho plánu, v ktorej znovu hral rozhodujúcu úlohu moment prekvapenia. Alexios Komnénos prikázal vojakom obliecť si odev zabitých Pečenehov a vysadnúť na ich kone, aby zďiaľky vyzerali ako nomádi.¹⁵⁶⁵ Zanedlho sa spomínaným miestom vracala tá časť Pečenehov, ktorá ráno pustošila blízke okolie Konštantínopola. Keďže byzantskí vojaci vyzerali ako ich vlastní druhovia, Pečenehovia bezstarostne prebrodili rieku a priblížili sa k čakajúcim Byzantíncom. Vtedy na nich ich domnelí súkmeňovci zaútočili, takže aj táto druhá zrážka sa skončila s podobným výsledkom ako prvá. Množstvo prekvapených nomádov padlo a ostatní padli do zajatia.¹⁵⁶⁶ Po týchto úspechoch sa Alexios Komnénos mohol vrátiť už o dva dni do hlavného mesta ako víťaz a prekvapení obyvatelia sa čudovali a radovali nad neočakávanou rýchlosťou a šťastným zakončením improvizovanej vojenskej výpravy.¹⁵⁶⁷

Ako sme už viackrát konštatovali vyššie, ani toto bleskové víťazstvo Alexia Komnénéa nemohlo zvrátiť celkovú vojenskú situáciu Byzancie, ktorá aj začiatkom roku 1091 bola naďalej vážna¹⁵⁶⁸ a mala sa ďalej zhoršovať. Hoci početne slabé byzantské jednotky dokázali spôsobiť v potýčkach s Pečenehmi nepriateľovi vyššie straty ako boli ich vlastné, alebo ich aspoň

¹⁵⁶¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 237; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 253; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 201.

¹⁵⁶² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 238.

¹⁵⁶³ Там же; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 254; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 201.

¹⁵⁶⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 238. Ide o dnešnú riečku Karasu (spomínaná rieka Melas). Pozri: ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 254; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 202. V iných prameňoch má tento tok názov Mauropotamos. KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 518.

¹⁵⁶⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 238; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 254; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 201. Táto udalosť zároveň dokazuje, ako veľmi sa v tej dobe byzantskí vojaci vonkajším vzhľadom museli podobáť Pečenehom a aký silný vplyv nomádskeho spôsobu boja vtedy pôsobil na byzantskú vojenskú tradíciu. Výzbroj a výstroj mali Byzantínci rovnakú, stačilo zmeniť len ošatenie a kone (resp. kónsky postroj).

¹⁵⁶⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 238; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 254-255; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 202.

¹⁵⁶⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 240; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 255; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 128; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 202.

¹⁵⁶⁸ Porovnaj s kritickou poznámkou: „*Toto víťazstvo prináša jedným radosť bez úžitku a druhým zármutok bez škody*“, ktorú vraj vyslovil kaisar Nikéforos Melissénos v súvislosti s Alexiovým víťazstvom pri meste Chourobakchoi. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241: „*ἡ νίκη αὐτῆ χαρὰ μὲν ἀκερδής, λύπη δὲ ἀζημιος*“.

zablokovať, či donútiť k dočasnému ústupu¹⁵⁶⁹, nedokázali vybojovať rozhodujúce víťazstvo a ani im zabrániť v plienení Trákie. Naopak, Pečenehovia sa zmocnili veľkej časti územia tejto provincie¹⁵⁷⁰ a skupinky nomádov sa začali čoraz častejšie objavovať na dohl'ad od hradieb samotného Konštantínopola. Iba tri týždne po Alexiovom víťazstve bola prítomnosť nomádov v blízkosti hlavného mesta Byzancie tak citeľná, že jeho obyvatelia nemohli v nedeľu po sviatku svätého Theodora (8. marca 1091)¹⁵⁷¹ ísť do chrámu tohto svätca v lokalite Bathys Ryaks¹⁵⁷² mimo mestských hradieb na bohoslužby a uctiť si jeho ostatky.¹⁵⁷³ Slovom očitého svedka udalostí patriarchu Antiochie Jána VI. Oxeitu (1089 – 1100): v tých dňoch akoby sa kedysi mocná Rímska ríša zmenšila a scvrkla a jej hranice prebiehali Zlatou Bránou na západe a akropolou starého Byzantia na východe.¹⁵⁷⁴ Okrem toho dlhotrvajúca vojna s Pečenehmi začala pravdepodobne aj po finančnej stránke ťaživo doliehať na obyvateľov Konštantínopola, pretože zo svedectva antiochejského patriarchu ďalej vyplýva, že práve na začiatku roka 1091 dosiahlo daňové zaťaženie obyvateľstva hlavného mesta a jeho okolia vskutku neúnosnú úroveň.¹⁵⁷⁵

Napriek tomu sa až do jari roku 1091 mohli Byzantínci spoliehať na to, že Pečenehovia nemôžu držať obsadené oblasti natrvalo, a že skôr či neskôr odtiahnu a vrátia sa do svojich sídiel. V byzantských naračných prameňoch je dostatočné množstvo zmienok, z ktorých vyplýva, že ak vôbec existovala v priebehu dlhých dejín Byzantskej ríše všeobecná strategická koncepcia, tak v takom prípade by isto predpisovala vojenským veliteľom vyhýbať sa klasickej poľnej bitke a doporučovala by im umiestnenie oddielov pod ich velením v opevnených mestách a pevnostiach, kým nepriateľské sily z únavy, pre nedostatok potravín a zásob, ale aj napríklad kvôli šíreniu nákazlivých chorôb odtiahnu, resp. úplne stratia bojaschopnosť.¹⁵⁷⁶

¹⁵⁶⁹ Podobný dojem vzbudzujú opisy Anny Komnény. Trochu odlišný dojem môžu navodiť sťažnosti spísané antiochijským patriarchom Jánom VI. Oxeitom, v ktorých priamo a bez obalu obviňuje Alexia Komnéna, že v bojoch proti Pečenehom postupne prišiel o celú armádu. GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 35. K osobe a kariére Jána Oxeita pozri: GRUMEL, V.: *Patriarches*, s. 294.

¹⁵⁷⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 35; SPINELI, V.: *Migrations*, s. 144.

¹⁵⁷¹ Sviatok sv. Theodora Tyróna sa v ortodoxnej cirkvi slávi v prvú sobotu Veľkého pôstu, ktorá pre rok 1091 pripadla na 7. marca. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 240; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129. V. Vasil'evskij udáva chybný dátum 2. marca 1091. Pozri: ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: *Печенеги*, s. 255.

¹⁵⁷² KÜLZER, A.: *Ostthrakien*, s. 282-283.

¹⁵⁷³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 10.

¹⁵⁷⁴ GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 35.

¹⁵⁷⁵ Tamže.

¹⁵⁷⁶ SHEPARD, J.: *Disinformation*, s. 251, 260-269. Otázkami byzantského „operačného kódu“ sa naposledy zaoberal E. N. Luttwak, ktorý ho nakoniec zhrnul do siedmych bodov. Ak si podrobne zrekapitulujeme činy a rozhodnutia Alexia Komnéna v priebehu vojny proti Pečenehom zistíme, že sa nápadne zhodujú s teoretickou rekonštrukciou maxim byzantskej vojenskej stratégie tohto autora. Pozri: LUTTWAK, E. N.: *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Harvard University Press, Cambridge - Londýn 2009, s. 415-418; KAEGI, W. E.: *Logistics*, s. 47.

Byzantínci pri týchto strategických úvahách vychádzali zo stáročiami overenej a už aj vyššie spomínanej skúsenosti, že stepní nomádi zriedkavo obliehali opevnené lokality. Na jar 1091 sa aj v Pečenehmi ovládanej časti Trákie nachádzali mestá a opevnené lokality, ktoré ostávali aj naďalej pevne v byzantských rukách.¹⁵⁷⁷ Preto sa domnievame, že podobnou strategickou koncepciou sa riadil v boji proti Pečenehom aj Alexios Komnénos a jeho veliteľia, hoci nie je možné presnejšie určiť, nakoľko sa ňou riadili z vlastného presvedčenia, resp. nakoľko ich k tomu donútil vtedajší kritický stav byzantskej armády.¹⁵⁷⁸

Už tak vážna situácia sa v každom prípade ešte viac zhoršila práve začiatkom jari 1091, keď schopný turecký emir Čaka (Çaka /Tzachas) zo Smyrny¹⁵⁷⁹ vyslal k Pečenehom v Trákii poslov s ponukou vojenskej aliancie proti Byzancii. Pečenehov žiadal, aby už ako jeho spojenci ovládli trácky polostrov.¹⁵⁸⁰ Čaka bol veľmi nebezpečným protivníkom Byzantíncov vo východnej časti Egejského mora a v období rokov 1089 až 1090 sa dokázal vďaka vybudovaniu vlastného pirátskeho loďstva,¹⁵⁸¹ ako aj vyššie zmieňovanému nie príliš dobrému stavu dlhé desaťročia zanedbávanej a iba v posledných rokoch pomaly obnovovanej byzantskej vojnovéj flotily, zmocniť rozsiahlych oblastí, miest a ostrovov, ako napríklad mestá Klazomény, Fókaia,

¹⁵⁷⁷ SHEPARD, J.: Disinformation, s. 256-257. Okrem veľkých a dobre opevnených miest (napríklad Adrianupolis) sa v Trákii nachádzalo množstvo menších opevnených mestečiek a hradov (napríklad Tzouroulon, Brysis – dnes Pinarhisar, Bizyè – dnes Vize, a Médeia – dnes Kiziköy). Pozri PRALONG, A.: Fortifications, s. 179-200. Výnimku spomedzi väčších a dobre opevnených miest tvoril Filipoupolis, ktorého sa Pečenehovia pravdepodobne zmocnili na jar roku 1088. Ani toto významné mesto však zrejme neostalo v pečenežských rukách dlho, pretože nedávno bol publikovaný byzantský nápis z kostola pri dedine Batkun (okres Pasardžik, na západ od Plovdivu, dnešné Bulharsko) datovaný do roku 1090/1091, na ktorom sa uvádza *doux* Filipoupolita Grégorios Kourkouas. To značí, že najneskôr roku 1090 už bolo mesto znovu pod byzantskou kontrolou. Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 240-241; ANDRIOLLO, L.: Les Kourkouas (IXe – Xie siècle). *SBS*, 11, 2012, s. 57-87 s.84-85.

¹⁵⁷⁸ Porovnaj: SHEPARD, J.: Disinformation, s. 252.

¹⁵⁷⁹ K Čakovmu menu pozri: MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica II*, s. 310. Čaka mal zaujímavé životné osudy a za vlády cisára Nikéfora III. Botaneiata (1078 – 1081) sa dostal do byzantského zajatia, kde bol však pravdepodobne pokrstený a zakrátko získal vysoké postavenie a veľmi vysoký titul *prōtonōbelissimos*. Po nástupe Alexia Komnéna na trón sa situácia zmenila a on musel svoje exaltované postavenie na cisárskom dvore v Konštantínopole opustiť. Pozri: KOMNENA, A.: *Alexias*, s. 225; BRAND, C. M.: *Element*, s. 17; GAUTIER, P.: *Défection*, s. 218. Sklamany Čaka zamieril do Smyrny, ktorej sa zmocnil, a následne si tam začal budovať svoju nezávislú mocenskú základňu (emirát). BÖHM, M.: *Flota*, s. 143-144.

¹⁵⁸⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 256, 277; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 203; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 258; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 10; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 324; ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Ο Σελτζούκος εμίρης της Σμύρνης Τζαχάς (Çaka) και οι επιδρομές του στα μικρασιατικά παράλια, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και την Κωνσταντινούπολη (c. 1081 – 1106), Β' 1090 – c.1106. In: *Βυζαντινοτουρκικά μελετήματα*. Ατény 1991, s. 52; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 133; MALAMUT, E.: *Image*, s. 141; MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 139; FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 59.

¹⁵⁸¹ Čakovo loďstvo sa skladalo najmä z malých, rýchlych, veslami poháňaných plavidiel s malým výtlakom vhodných na rýchle prepady pobrežných lokalít a na prepady obchodných lodí. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 222; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δύναμις*, s. 323; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 184; BÖHM, M.: *Flota*, s. 144; GAUTIER, P.: *Défection*, s. 217-218.

Mytiléné, Méthymna, či ostrovy Chios, Samos a Lesbos.¹⁵⁸² Byzantská eskadra vyslaná na podporu byzantskej posádky v Methymne, ktorej velil *bestarchēs* Nikéetas Kastamonitēs,¹⁵⁸³ mu v týchto výbojoch nedokázala zabrániť, naopak na prelome rokov 1089 až 1090 sama utrpela vážne straty, pričom Čaka ukoristil niekoľko byzantských plavidiel a zaradil ich do svojej flotily.¹⁵⁸⁴ Až v lete roku 1090 sa podarilo reorganizovanému a početne posilnenému byzantskému loďstvu, ktorému spoločne velili *prōtokouropalatēs* a *droungarios tou stolou* Konštantín Dalassénos¹⁵⁸⁵ a *magistros* Konštantín Ópos,¹⁵⁸⁶ poraziť Čaku pri ostrove Chios a zatlačiť ho naspäť smerom k Smyrne, emirov ústup bol len zdanlivý a predovšetkým dočasný.¹⁵⁸⁷

Na prelome rokov 1090/1091 Čaka svoju pirátsku flotilu ešte viac posilnil a s príchodom jari inicioval novú vlnu útokov na pobrežia byzantskej Malej Ázie.¹⁵⁸⁸ V tejto situácii bola preto emirova ponuka Pečenehom na spojenectvo, ako aj požiadavka, aby ako jeho spojenci dobyli celý trácky polostrov, extrémne nebezpečná. Keby sa totiž Čakov zámer podarilo uskutočniť v plnom rozsahu, znamenalo by to koniec vyčkávejcej byzantskej stratégie a zároveň hermetické obkľúčenie byzantského hlavného mesta od mora i od pevniny. Vznikla by kríza porovnateľná

¹⁵⁸² GAUTIER, P.: Diatribes, s. 12, 35. Porovnaj s údajmi v známom liste Alexia Komnéna grófovi Robertovi z Flámska: HAGENMEYER, H.: *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088 – 1100*. Hildesheim – New York 1973, s. 132-133: „*insulae principales Chios et Mitylena et multae aliae regiones et insulae, quas non ualemus modo enumerare, usque Thracias*“; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 184; GAUTIER, P.: *Défection*, s. 217; CHEYNET, J.-C.: *Résistance*, s. 145-146.

¹⁵⁸³ Nikéetas Kastamonitēs sa zúčastnil bitky pri Dristre roku 1087. Pozri poznámku č. 1407 vyššie. Vzhľadom k tomu, že velil eskadre byzantského loďstva je namieste predpoklad, že na prelome rokov 1089 až 1090 zastával funkciu *komēs tou stolou*.

¹⁵⁸⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 223; BÖHM, M.: *Flota*, s. 144.

¹⁵⁸⁵ Konštantín Dalassénos bol príbuzným cisára Alexia Komnéna cez cisárovnú matku Annu Dalassénu. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 223. Za *droungarios tou stolou* bol vymenovaný najskôr na jar roku 1090. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 61-62; GUILLAND, R.: *Marine*, s. 220. Nepochybne v tejto funkcii nahradil vyššie spomínaného najmladšieho brata cisára Alexia Komnéna Nikéfora. Jeho olovenú pečať, na ktorej je uvedený aj titul *prōtokouropalatēs* publikoval J.-C. Cheynet. Pozri: CHEYNET, J.-C.: *Dalassenoi*, s. 101-103. Vrchným veliteľom (*doux tou stolou* a neskôr *megas doux*) namiesto vyššie zmieňovaného Manuela Boutoumita bol v tomto čase cisárom menovaný jeho ďalší švager *sebastos* Ján Doukas, ktorý sa ale bojov proti Tzachovi osobne zúčastnil až od roku 1092. K menovaniu Jána Douku vrchným veliteľom loďstva pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 226; GUILLAND, R.: *Marine*, s. 220. K jeho kariére pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 145-150. K zachovanému sigilografickému materiálu tohto významného príslušníka vysokej byzantskej aristokracie pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 140-142.

¹⁵⁸⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 223. *Magistros* Konštantín Ópos sa zúčastnil bitky pri Dyrrachiu, v ktorej velil oddielu gardy *Exkoubitai*, pozri poznámku č. 590 vyššie. V priebehu bojov proti Čakovi na jar roku 1090 vystupoval ako podriadený veliteľ Konštantína Dalasséna a bola mu zverená časť (eskadra) byzantského loďstva. Mohol teda zastávať funkciu *komēs tou stolou*, aj keď táto skutočnosť zatiaľ nie je potvrdená ani svedectvami z písomných prameňov a ani doteraz nájdenými publikovaným sigilografickým materiálom. Je pozoruhodné, že celá jeho neskoršia kariéra je pevne zviazaná z byzantským loďstvom, ktorého sa napokon niekedy po roku 1100 stal aj vrchným veliteľom (*megas doux*). Pozri: JORDANOV, I.: *Byzantine Seals 2*, s. 444.

¹⁵⁸⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 222-226; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δόναμις*, s. 323-324; BÖHM, M.: *Flota*, s. 147-148.

¹⁵⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241; ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Τζαχάς*, s. 52; ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Δόναμις*, s. 325; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: *Πολιτική*, s. 258; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 10.

s avarsko-slovansko-perzským obliehaním Konštantínopola v roku 626¹⁵⁸⁹, z čoho vyplýva, že konečným cieľom Čakovej stratégie nebolo nič menšie ako dobytie byzantského hlavného mesta.¹⁵⁹⁰ Uvedomujúc si túto skutočnosť, začal Alexios Komnénos s horúčkovitými prípravami svojich pozemných aj námorných síl pred nadchádzajúcimi bojmi.¹⁵⁹¹ Taktiež začal na všetky svetové strany posielat' listy so žiadosťou o vojenskú pomoc a o zaslanie žoldnierov;¹⁵⁹² konkrétne opäť pápežovi Urbanovi II. a ďalším vládcom západnej Európy.¹⁵⁹³ Nakoniec uvidíme, že pomoc neprišla (ako isto vrúcne dúfal byzantský cisár) z latinského Západu, ale ohrozený Konštantínopol zachránili iní spojenci – Kumáni, ktorí sa práve vtedy znovu vrátili na Balkán, aby bojovali proti Pečenehom.

Od februára 1091 sa dovtedy relatívne mierne počasie našťastie pre Byzantíncov výrazne zhoršilo a náhly príchod extrémne tuhej zimy s množstvami snehu znemožnil akékoľvek bojové operácie.¹⁵⁹⁴ Zlepšenie nastalo až po jarnej rovnodennosti. Cisár teda ihneď vyslal odkaz Nikéforovi Melisséнови, ktorý sa vtedy nachádzal pravdepodobne v Solúne alebo v blízkom okolí¹⁵⁹⁵, aby získal nových odvedencov spomedzi Bulharov a Vlachov pre jazdecké aj pešie oddiely, a aby ich potom čo najrýchlejšie vyslal do mesta Ainos, prístavu na juhotráckom pobreží pri ústí rieky Marice do Egejského mora.¹⁵⁹⁶ Sám sa do spomínaného

¹⁵⁸⁹ MADGEARU, A.: Paradoxon, s. 139. Naposledy sa systematicky tematike obliehania Konštantínopola v roku 626 venoval M. Hurbanič. Pozri: HURBANIČ, M.: *Konstantinopol 626. Poslední bitka antiky*. Praha 2016.

¹⁵⁹⁰ Čaka si isto na základe svojej skúsenosti z pobytu v Konštantínopole uvedomoval, že byzantské hlavné mesto je možné dobyť len spojeným útokom pozemných a námorných ozbrojených síl. Keďže disponoval vojenskou flotilou a mohol sa pokúsiť o námornú blokádu Konštantínopola, potreboval ešte Pečenehov, aby uskutočnili podobnú blokádu na súši. ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 256.

¹⁵⁹¹ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 258.

¹⁵⁹² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 256; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 203.

¹⁵⁹³ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 257-258, 271-273; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129-131; CHARANIS, P.: *Crusade*, s. 27-28; SHEPARD, J.: *Attitudes*, s. 103-104. Jedným z týchto listov bol pravdepodobne list grófovi Róbertovi z Flámska, ktorý však v úvode nie je adresovaný len jemu, ale aj ostatným kniežatám v kráľovstve (tj. okolitým pánom), pozri HAGENMEYER, H.: *Kreuzzugsbriefe*, s. 130: „*Domino et glorioso comiti Flandrensi Rotberto et omnibus totius regni principibus*“. Pozri tiež: HAGENMEYER, H.: *Der Brief des Kaisers Alexios I Komnenos an der Grafen Robert I von Flandern*. *Byz. Zeitsch.*, 6, 1897, s. 1-32; MEŠKO, M.: *Otázka pravosti a datovania listu Alexia I. Komnéna grófovi Róbertovi z Flámska*. *Byzantinoslovaca* (III), 2010, s. 64-71.

¹⁵⁹⁴ V Konštantínopole napadlo toľko snehu, že mnohí jeho obyvatelia ostali uväznení vo svojich domovoch. Podobné počasie nie je v Istanbuli neobvyklé ani v súčasnosti, čo dokazujú napríklad privaly snehu na prelome rokov 2004/2005. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 241-242; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 256.

¹⁵⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242. Nikéforos Melissénos musel odcestovať z Konštantínopola v čase medzi Alexiovým víťazstvom pri Choïrobakchoch a jarnou rovnodennosťou. Jeho misia je v tomto časovom rámci potvrdená aj listom biskupa Theofylakta z Ochridu, datovaného do obdobia veľkonočného pôstu roku 1091. MULLET, M.: *Theophylact of Ochrid. Reading Letters of a Byzantine Archbishop*. Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, Vol. 2. Birmingham 1997, s. 86, 298.

¹⁵⁹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 278; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 132; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 204; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 145. Na mieste byzantského prístavu Ainos sa dneš nachádza turecký Enez, pozri: SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 170-173.

prístavu prepravil pravdepodobne v polovici apríla 1091¹⁵⁹⁷ sprevádzaný ďalšími vojenskými oddielmi. Z Nikomédie Alexios Komnénos povolal do Aynu aj vyššie spomínané *tagma* 500 flámskych rytierov.¹⁵⁹⁸ Tento cisárov krok mal dvojitý účel: výhodná strategická poloha prístavu mu na jednej strane umožňovala sledovať a reagovať na pohyby Pečenehov v Trákii, kde sa títo usilovali spojiť svoje sily s Čakom, a na druhej strane mohol pohodlne udržiavať spojenie s byzantskou flotilou, ktorá v tom čase začala s operáciami v Egejskom mori namierenými proti Čakovi.¹⁵⁹⁹ Napokon existoval ešte jeden, minimálne rovnako dôležitý dôvod; v tomto prístave totiž Alexios Komnénos plánoval vyčkávať na posily žoldnierov z latinského Západu.

Keď Alexios Komnénos dorazil do Aynu, začal ihneď hľadať bezpečné miesto na tábor pre svoje málopočetné, ale o to vzácnejšie vojenské sily. Nastúpil na malý čln a plavil sa proti prúdu Marice.¹⁶⁰⁰ Nakoniec našiel vhodnú lokalitu neďaleko Aynu, na mieste zvanom Choirénoi, ležiacom na pravom brehu rieky. Dokonca tam už stálo aj akési opevnenie.¹⁶⁰¹ Na ďalší deň sa tam presunuli všetky byzantské jednotky a vybudovali si tábor, ktorý bol z jednej strany chránený brehom rieky a z druhej k nemu zahradzovala prístup podmáčaná močaristá pôda.¹⁶⁰² O niečo neskoršie sa tento cisárov počin ukázal ako správny, pretože netrvalo dlho a na nízine ležiacej pozdĺž protihľehého, ľavého brehu Marice sa v plnej sile objavili Pečenehovia.¹⁶⁰³ Tak ako mnoho krát predtým aj teraz početnou silou vysoko prevyšovali

¹⁵⁹⁷ Anna Komnéná ani túto udalosť časovo neurčuje. Avšak v texte *Alexiady* píše, že Kumáni sa zjavili na dolnom toku Marice týždeň po príchode Alexia do Aynu (prvý deň po svojom príchode strávil Alexios Komnénos hľadaním vhodného miesta na táborenie byzantského vojska, na ďalší deň už Byzantínci postavili tábor v lokalite Choirénoi, na tretí deň sa v oblasti zjavili Pečenehovia, a nakoniec po uplynutí štyroch dní pritiahli aj Kumáni). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242-243. Zrejme hneď na druhý deň po svojom príchode sa Kumáni dohodli s Alexiom Komnénom na lehote desiatich dní, v rámci ktorej sa stretnú v bitke s Pečenehmi. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243. Avšak celý tento interval iste nemôžeme brať do úvahy, pretože Kumáni „donútili“ Byzantíncov k rozhodujúcej bitke o niečo skôr. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245-246. Keďže udalosti, ktoré popisuje Anna Komnéná, a ktoré sa udiali po uzavretí dohody, pokrývajú celkovo asi päť dní (na tretí deň po príchode Kumánov byzantské vojsko prekročilo tok Marice, na ďalší deň vychádza potýčka s Pečenehmi pri Filokalovom brode a stavba tábora, a napokon na piaty, čiže posledný deň pred bitkou, presun pod horu Lebounion (tamže, s. 244-245), doba pobytu Alexia Komnéná na dolnom toku rieky Marice od jeho príchodu do Aynu až po 29. apríl 1091, kedy sa odohrala bitka pri Lebouniu, sa rovnala približne dvom týždňom.

¹⁵⁹⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 278; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 132; CIGGAAR, K.: *Flemish*, s. 45; FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 57.

¹⁵⁹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 190; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 259.

¹⁶⁰⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 278.

¹⁶⁰¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 278; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 204. Poloha lokality Choirénoi nie je známa. Predpoklad, že sa nachádzalo na pravom brehu Marice, sa opiera o tvrdenie Anny Komnény, že Alexios Komnénos pri návrate z tohto miesta do Aynu, ktorý leží na ľavej strane ústia Marice do Egejského mora, sa musel preplaviť cez tok rieky. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242. Z opisu udalostí tiež vyplýva, že byzantské vojsko prekročilo rieku celkovo dvakrát a po druhom prechode už ostalo na ľavom brehu, kde sa aj nachádza aj vrch Lebunion, pozri text nižšie.

¹⁶⁰² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 242; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 278.

¹⁶⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 278

byzantskú armádu.¹⁶⁰⁴ Vďaka predvídavosti byzantského cisára sa však nemohli ihneď pustiť do boja proti Byzantincom, pretože im cestu prehradzoval tok rieky. Preto sa tiež utáborili a ich náčelníci sa pravdepodobne snažili čo najskôr vymyslieť spôsob, ako sa prepraviť na druhý breh a napadnúť byzantské oddiely. Aj Alexios Komnénos sa po správe o ich príchode zaoberal intenzívnym zvažovaním plánov nadchádzajúceho a rozhodujúceho bojového stretnutia.¹⁶⁰⁵

Na štvrtý deň sa však táto patová situácia opäť dramaticky zmenila, keď na dolný tok Marice nečakane pritiahol asi 40-tisícové vojsko Kumánov.¹⁶⁰⁶ Týchto kočovníkov viedli cháni Tugorkan (Togortak) a Boniak/Bönek (Maniak).¹⁶⁰⁷ Alexios Komnénos neodkladne poslal k obidvom chánom poslov s pozvaním na bohatú hostinu a rozhovory, na ktorých zamýšľal získať Kumánov definitívne na svoju stranu.¹⁶⁰⁸ Tugorkan (a po určitej počiatocnej nevôli aj

¹⁶⁰⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243.

¹⁶⁰⁵ Tamže.

¹⁶⁰⁶ Príchod týchto nomádov zrejme nebol pre Byzantíncov až takým prekvapením ako predstiera Anna Komnena, pretože Kumáni mali od roku 1087 pádne dôvody bojovať proti Pečenhom (pozri text vyššie) a navyše ich zrejme dostihli listy Alexia Komnena obsahujúce žiadosť o vojenskú pomoc, ktoré byzantský cisár neposielal len na latinský Západ, ale „na všetky strany“. Pozri poznámku č. 1592 vyššie. Podľa J. Sheparda by s týmto volaním o pomoc mohla súvisieť olovená pečať cisárovoho švagra *sebasta* a *prôtostratōra* Michala Douku, ktorá sa v roku 1912 našla na Kubáni. K pečati pozri: BULGAKOVA, V.: *Bleisiegel*, s. 105. V 11. storočí bolo toto územie známe ako Zichia a patrilo ku kniežatstvu Tmutorakaň (pozri: PRITSAK, O.: Tmutorokan. In: *ODB*, Vol. III. Oxford 1991, s. 2090), kde bol práve v tomto období údelným rurikovským kniežaťom Oleg Sviatoslavič (1083-1094). Ten zase mal priateľské vzťahy s Kumánmi a neskôr v roku 1094 zrejme priamo s chánom Tugorkanom. NESTOR: *The Russian Primary Chronicle: Laurentian Text*. Translated and edited by Samuel Hazard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor. Cambridge MA 1953, s. 179-180. Bolo by preto možné pokladať nález spomínanej pečate (napriek nemožnosti je presného datovania) ako možnú indíciu, že sa cisárova žiadosť o pomoc dostala ku Kumánom práve touto cestou. SHEPARD, J.: Mingling with Northern barbarians: advantages and perils. In: *The Steppe Lands and the World beyond them*. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon. Jasy 2013, s. 230. Napriek tomu môže byť celkový kontext tejto pečate úplne iný, pozri text nižšie.

¹⁶⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243: „προαγοὶ δὲ πάντων ὁ Τογορτάκ, ὁ Μανιάκ“; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 132; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 204; ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Οι Κομάνοι (Κουμάνοι) και το Βυζάντιο 11^{ος}-13^{ος} αι. μ. Χ.. *Βυζαντινά*, 13-2, 1985, s. 946. Dvaja vrchní velitelia kumánskeho vojska sú dobre známi cháni Tugorkan (*Тугоркань*) a Bönek (*Бонякъ*) spomínaní v ruských letopisoch, napríklad v Nestorovej kronike *Povesti vremennykh let* (ďalej len *PVL*). NESTOR: *Chronicle*, s. 179 ff (Tugorkan), 182 ff (Bönek); ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 279, pozn. 2, s. 280. Chán Tugorkan pravdepodobne pochádzal z kumánskeho kmeňa Terter-oba a vládol nad pravým krídlom kumánskeho kmeňového zväzu (na západ od Dnepra). PRITSAK, O.: The Polovcians and Rus'. *AEMae*, 2, 1982, s. 376. Hlavné centrum tejto hordy ležalo medzi dolnými tokmi riek Dnester a Dneper. GOLDEN, P. B.: Imperial Ideology and the Sources of Political Unity amongst the Pre-Činggisid Nomads of Western Eurasia. *AEMae*, 2, 1982, s. 68. K rekonštrukcii pôvodnej podoby jeho mena pozri: MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica*, II., s. 316. Ako legendárna postava dokonca neskôr prešiel do ruských hrdinských epických básní - bylín. GOLDEN, P. B.: Cumanica V: the Basmlis and Qipčaq. *AEMae*, 15, 2006/2007, s. 38-39. Druhý kumánsky chán Bönek (Anna Komnena prepisuje jeho meno ako Maniak, pozri text vyššie) pravdepodobne pochádzal z kmeňa Toks-oba a ako chán ľavého krídla (na východ od Dnepra, pričom neskôr od polovice 12. storočia bolo toto kumánske zoskupenie v ruských kronikách označované ako *Polovci dikii*, tzn. divokí Kumáni) mal v kumánskom kmeňovom zväze zrejme najvyššie postavenie a bol nadriadený vyššie spomínanému Tugorkanovi. GOLDEN, P. B.: *The Polovci Dikii*. *HUS*, III-IV, 1979-1980, s. 300; GOLDEN, P. B.: Cumanica V, s. 39. O. Pritsak sa domnieva, že Bönek pochádzal z kmeňa Kaj-oba. PRITSAK, O.: Polovcians, s. 368. Jadro územia tejto hordy sa nachádzalo na strednom a dolnom toku rieky Siverskij Donec. GOLDEN, P. B.: Ideology, s. 68. Pre prehľad všetkých kumánskych kmeňových zoskupení pozri: GOLDEN, P. B.: Cumanica IV: The Tribes of the Cuman-Qipčaq. *AEMae*, 9, 1995-1997, s. 99-122.

¹⁶⁰⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 280; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 205; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 133.

Bönek obmäkčený bohatým jedlom a darmi) ochotne súhlasil s návrhom bojovať proti Pečenehom po boku Byzantíncov. Nielen to, dokonca obaja cháni ihneď žiadali od cisára súhlas, aby mohli na Pečenehov zaútočiť v priebehu troch dní. Nakoniec sa však obe strany dohodli na spoločnom útoku proti Pečenehom v rozmedzí desiatich dní,¹⁶⁰⁹ čo svedčí o tom, že sa Alexios Komnénos snažil čo najviac oddaľovať rozhodujúcu bitku, aby mohol zhromaždiť čo najviac posíl. Navyše – aj napriek tomu, že si od Kumánov vyžiadal rukojemníkov ako záruku platnosti práve uzavretej dohody – stále im evidentne príliš nedôveroval. Hlavne jeho nasledujúce kroky dokazujú, s akou opatrnosťou k svojim novým spojencom pristupoval. Keď sa byzantské vojsko konečne po troch dňoch od príchodu Kumánov hotovilo k prechodu rieky po práve postavenom pontónovom moste,¹⁶¹⁰ Alexios Komnénos rozkázal jednotkám pechoty, ktoré išli napred, aby na druhom brehu vybudovali tábor, a takto zabezpečení vyčkali na prechod trénu a oddielov byzantskej jazdy.¹⁶¹¹ Toto opatrenie bolo namierené nielen proti možnému prekvapujúcemu útoku zo strany Pečenehov, ale zdá sa, že aj Kumánov.¹⁶¹²

Práve všadeprítomná obava z neočakávaného prepadu kočovníkov takmer spôsobila v radoch vojakov práve počas prekračovania toku Marice paniku. Na západnom obzore sa totiž objavilo neznáme vojsko dvíhajúce oblak prachu, ktoré smerovalo priamo k byzantským oddielom prekračujúcim rieku. Znervóznení vojaci chceli od strachu už-už pozahadzovať zbrane a hľadať spásu v úteku, pretože sa nazdávali, že sú to isto Pečenehovia. Nakoniec však vysvitlo, že ide o posily pešieho a jazdného vojska, ktoré mal za úlohu zozbierať *kaisar* Nikéforos Melissénos a následne ich bez meškania vyslať ako posily hlavnému jadrú byzantskej armády.¹⁶¹³ Na druhý deň začalo celé byzantské vojsko pochodovať smerom na juh pozdĺž toku rieky, aby sa utáborilo na novom mieste pri Filokalovom brode nachádzajúcom sa neďaleko od ústia Marice do Egejského mora.¹⁶¹⁴ Byzantínci cestou narazili na oddiel Pečenehov (možno prieskumníkov), čo vyústilo do prudkej šarvátky, v ktorej boli nakoniec

¹⁶⁰⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 280; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 205; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 259; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 145.

¹⁶¹⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 244. Predtým, ako Byzantínci prekročili tok Marice, už dochádzalo k menším šarvátkam medzi Kumánmi a Pečenehmi. Tamže, s. 244. Až táto skutočnosť zrejme presvedčila Alexia Komnénu o dôveryhodnosti Kumánov a o pravdivosti ich nepriateľského postoja k Pečenehom. Stále však nebol presvedčený úplne a aj naďalej im nedôveroval.

¹⁶¹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 244.

¹⁶¹² Tamže. O nedôvere Alexia ku Kumánom sme sa zmieňovali vyššie, ďalším dôvodom mohli byť správy o tajných pozvaniach na rokovania, ktoré v tie dni podľa Anny Komnény Pečenehovia zasielali Kumánom. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 281; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 259.

¹⁶¹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 244; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 280-281; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133. Samotný *kaisar* Nikéforos Melissénos sa zdržal pri zhromažďovaní vojska a na bojisko dorazil až po bitke. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 250.

¹⁶¹⁴ Tamže, s. 245; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 205

nomádi porazení a ustúpili.¹⁶¹⁵ Kumáni sa zatiaľ presunuli bližšie k byzantskému vojsku a utáborili sa na mieste, kde predtým táborili Byzantínci po prekročení toku rieky.¹⁶¹⁶ Ani pri Filokalovom brode sa však Byzantínci necítili bezpeční a nasledujúci deň sa presunuli o niečo východnejšie a utáborili sa na úpäť tráckej hory Lebounion.¹⁶¹⁷ Na tomto mieste je potrebné sa na chvíľu pristaviť. Bádateľia sa totiž väčšinou vyhýbajú konkrétnejšiemu určeniu polohy tohto významného miesta. V monografii zo série *Tabula Imperii Byzantini* (TIB 6) venujúcej sa historickej geografii byzantskej Trákie sa za horu Lebounion považuje lokalita pri dnešnej tureckej dedine Karpuzlu asi 12 km juhozápadne od Ipsaly.¹⁶¹⁸ Už pri zbežnom pohľade na mapu je možné sa presvedčiť, že okrem nevysokkej pahorkatiny sa tam nenachádza žiaden útvar, ktorý by bolo možné opísať ako „*vrch týčiaci sa nad planinou*“.¹⁶¹⁹ Avšak zhruba 12 km ďalej na juhozápad sa nad pláňou ležiacou pozdĺž ľavého brehu Marice týči hrebeň, ktorého najvyšším bodom je Hisarli Dağ s vrcholom vo výške 385 metrov nad morom. Pod jeho úpäťm viedla v byzantských časoch cesta medzi prístavom Ainos a Kypsellou. Preto predpokladáme, že Hisarli Dağ je totožný s horou Lebounion a že na jeho úpäť sa nachádzalo posledné táborisko byzantského vojska pred bitkou. Samotná bitka sa následne odohrala niekde na planine pod ním.

Neustále opakované presuny a manévry byzantského vojska¹⁶²⁰ ako aj nimi spôsobené odklady rozhodujúcej bitky proti Pečenehom čoraz viac podkopávali trpezlivosť oboch kumánskych chánov, ktorí v pondelok 28. apríla 1091 odkázali Alexiovi Komnénovi, že už nemienia ďalej vyčkávať, a že nasledujúci deň zaútočia, a to buď proti Pečenehom, alebo proti Byzantíncom.¹⁶²¹ Hrozivo znejúce kumánske posolstvo Alexios Komnénos už nemohol naďalej

¹⁶¹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 281

¹⁶¹⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245. V. N. Zlatarski sa chybne domnieva, že Kumáni sa utáborili v byzantskom tábore pri lokalite Choirénoi. Pozri: ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 205. Skutočnosť, že Kumáni na svoje táborenie využívali opustené byzantské opevnenie, zrejme naznačuje, že na vojenské ťaženie proti Pečenehom vyrazili vo veľkej časovej tiesni, a preto so sebou nemali pre stepných nomádov typické vozy (Pečenehovia ich mali, ako uvidíme v texte nižšie), ktoré zostavené do vozovej hradby zvyčajne tvorili opevnenie tábora.

¹⁶¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245. Dôvodom presunu Byzantíncov na úpäť hory Lebounion bol zrejme tamojší ťažko schodný a členitý terén (najmä pre jazdu), ktorý vylučoval, resp. minimalizoval možnosť prekvapivého útoku zo strany Pečenehov.

¹⁶¹⁸ SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 333-334.

¹⁶¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245.

¹⁶²⁰ Popisované presuny byzantského vojska pred bitkou taktiež veľmi významne naznačujú extrémnu opatrnosť zo strany Alexia Komnénéna. Časté zmeny miesta táborenia byzantského vojska totiž znižovali riziko náhleho útoku zo strany Pečenehov.

¹⁶²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245-246: „Οἱ δὲ Κόμανοι (...) ἐσπέρας μὴνύουσι τῷ βασιλεῖ «μέχρι πόσου τὴν μάχην ἀναβαλώμεθα; ἴσθι τοίνυν ὡς ἐπὶ πλέον οὐκ ἐγκατερήσομεν, ἀλλ' ἡλίου ἀνατέλλοντος λύκου ἢ ἀρνειοῦ κρέας ἐδόμεθα.»“; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 205. Týmto spôsobom si vysvetľoval danú pasáž ruský bádateľ V. Vasil'evskij, ktorý v spojení *lykou kreas* (vlčie mäso) vidí narážku na Pečenehov a v spojení *arneiou kreas* (jahňacie mäso) zase na Byzantíncov. Pozri: ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 281.

ignorovať, a hoci do poslednej chvíle dúfal, že z latinského Západu prídu posily¹⁶²², ktoré mu umožnia opierať sa nielen o nespoľahlivých Kumánov, musel sa napokon podriaďiť vzniknutej situácii a toto vyčkávanie ukončiť. Podľa dohovoru sa tak mala rozhodujúca bitka s Pečenehmi uskutočniť na druhý deň.¹⁶²³ Ešte pred koncom dňa prišli do byzantského tábora posledné posily v podobe oddielu 5 tisíc Vlachov.¹⁶²⁴

Ráno v utorok 29. apríla 1091 byzantské vojsko opustilo tábor a zoradilo sa spolu s Kumánmi do bojovej zostavy. Alexios Komnénos ako vrchný veliteľ zaujal pozíciu v jej strede.¹⁶²⁵ Pravému krídlu velil (*prōto?*)*nōbelissimos* Geórgios Palaiologos a ľavému už zmieňovaný *proedros* a *doux* Konštantín Dalassénos, ktorý v predošlom roku dokázal ako veliteľ loďstva zatlačiť emira Čaku späť do Smyrny.¹⁶²⁶ Stred zostavy tvorili väčšinou jednotky pechoty, krídla zase evidentne pozostávali iba z jazdeckých oddielov.¹⁶²⁷ Potiaľto je opis Anny Komnény pomerne jasný, ale jeho ďalšie pokračovanie – napriek detailným informáciám – paradoxne vôbec neuľahčuje presnejšiu rekonštrukciu rozostavenia byzantského vojska. Autorka *Alexiady* totiž udáva polohu jednotlivých byzantských jednotiek nielen vzhľadom na stred zostavy (čiže smerom vpravo, alebo vľavo od stredu), ale zároveň aj podľa svetových strán vzhľadom k pozícii Kumánov, o ktorých absolútnej polohe však neposkytuje žiadne dodatočné informácie.¹⁶²⁸ Preto predpokladáme, že zoradená byzantská bojová zostava bola v to ráno obrátená čelom k severu¹⁶²⁹ a že vojsko Kumánov bolo rozdelené na dve rovnaké časti, pričom každá zaujala pozíciu napravo resp. naľavo od vlastnej byzantskej zostavy.¹⁶³⁰

¹⁶²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 245; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 260, 273, 281; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 129, 133; ЗЛАТАРСКИЙ, В. Н.: *История*, s. 205.

¹⁶²³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 246; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 281; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133.

¹⁶²⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 246. Anna Koména píše o „*horaloch*“. Ohľadne ich etnicity sa v minulosti viedli nacionalizmom poznačené ostré spory. Pozri napríklad: GYONI, M.: Le nom de Βλάχοι dans l'Alexiade d'Anne Comnène. *Byz. Zeitsch.*, 44, 1951, s. 241-252; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 282, pozn. č. 1; BĂNESCU, N.: Problem, s. 303-305; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 133, pozn. č. 3; ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Ιστορία*, Γ', s. 59, poznámka č. 220. V súčasnosti prevláda mienka, že v tomto prípade išlo naozaj väčšinou o Vlachov. Pozri napríklad: CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 325. Pozri tiež najnovšie zhrnutie tejto otázky: MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 140.

¹⁶²⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 76.

¹⁶²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 76. Pozri text vyššie. Z archeologických nálezov v Bulharsku (z lokalít Dristra, dnešné Kalugerovo severovýchodne od Filipoupolu, a dnešný Dimitrovgrad ležiaci na spojnici medzi Filipoupolom a Adrianoupolom v údolí Marice) sú známe pečate Konštantína Dalasséna s titulmi *proedros* a *doux*. Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 2, s. 119-122. Znovu by bolo veľmi lákavé spojiť tieto nálezy s bitkou pri Lebouniu, prípadne s obnovovaním byzantskej správy v provincii Makedónia a Trákia bezprostredne po nej.

¹⁶²⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 76.

¹⁶²⁸ Pozri opis rozostavenia spojeného byzantsko-kumánskeho vojska: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247.

¹⁶²⁹ Tento predpoklad pochádza od J. W. Birkenmeiera: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 76.

¹⁶³⁰ Anna Koména sa výslovne nezmieňuje o rozdelení kumánskeho vojska na dve polovice, avšak takéto riešenie sa nejaví ako nemožné, keďže aj najvyšší velitelia kumánskeho vojska boli dvaja – cháni Tugorkan a Böhnek. Určitú

V tom prípade by *tagma* Flámov a *tagma* Normanov pod velením *nōbelissima* Koštantína Houmbertopoula zaujali pozíciu úplne naľavo (podľa vyjadrenia Anny Komnény na západ) od celej spojenej formácie Byzantíncov a Kumánov a Ouzas so svojou jednotkou zase úplne napravo (na východ).¹⁶³¹ Z toho vyplýva, že úlohou Flámov a Normanov mal byť zrejme obchvat pečenežskej línie a napadnutie pravého krídla ich zostavy z boku (s cieľom rozdrviť ho váhou dobre opancierovaných rytierov) a Ouzas mal zase za úlohu chrániť byzantsko-kumánske pravé krídlo pred podobným manévrom Pečenehov. V tom prípade mal Monastras miesto vzadu napravo za Kumánmi,¹⁶³² čím vlastne predstavoval zálohu, ktorá v prípade potreby mohla posilniť ako Kumánov na pravom krídle, ako i jednotku pod Ouzovým velením.

Informácie Anny Komnény o zložení byzantského vojska a konkrétnych oddieloch, ktoré sa zúčastnili bitky pri Lebouniu, sú nanešťastie úplne nedostatočné. Napriek tomu je možné na základe jej opisov predchádzajúcich stretnutí v Trákii z rokov 1088 až 1090, ako aj na základe správy arménskeho kronikára a mnícha Matúša z Edessy¹⁶³³ oprávnené predpokladať, že v strede byzantskej bojovej zostavy sa spolu s cisárom nachádzalo aj *tagma* Varjažskej gardy¹⁶³⁴, ďalej cisárova osobná stráž¹⁶³⁵, a *tagma* Maniakatov Latinov.¹⁶³⁶ Toto všetko boli oddiely jazdy. Väčšinu stredy zostavy však tvorila menej pohyblivá pechota, ktorá sa skladala hlavne z oddielov Bulharov a Vlachov,¹⁶³⁷ ako aj oddielu Paulikiánov.¹⁶³⁸ V jednotkách oboch krídel byzantskej zostavy mali svoje postavenie *tagma*

podporu takémuto vysvetleniu však poskytuje pasáž o obklopení radov pechoty jednotkami jazdy, pozri poznámku č. 1627 vyššie.

¹⁶³¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247.

¹⁶³² Tamže.

¹⁶³³ DOSTOURIAN, A.: *Chronicle*, II: 90: „the emperor Alexius attacked the Pecheneg forces with his army, comprising three hundred thousand Roman, Latin, Armenian and Bulgar troops.“ Počet vojakov je, samozrejme, zveličený.

¹⁶³⁴ Anna Komnéna sa o vojakoch Varjažskej gardy na bojisku pri Lebouniu nezmiňuje, avšak nie je dôvod predpokladať preto ich neprítomnosť. Varjagovia bojovali v bitke pri Dyrrachiu v októbri 1081 proti Normanom (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 131-136) a aj v septembri 1087 proti Pečenehom pri Dristre, pozri text vyššie.

¹⁶³⁵ Osobná stráž cisára sa v opise zostavy Byzantíncov nespomína, avšak vzhľadom k jej účasti v bitke pri Dristre roku 1087 (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 211) a účasti na potýčkach s Pečenehmi v Trákii v rokoch 1089 až 1090 (pozri text vyššie) je jej prítomnosť na bojisku viac ako pravdepodobná.

¹⁶³⁶ Anna Komnéna sa nezmiňuje ani o tejto jednotke byzantskej armády. *Maniakatoi Latinoi*, ako bolo uvedené vyššie, sa zúčastňovali na bojoch s Pečenehmi v Trákii a na konci roka 1090 bol ich velením poverený Basileios Kourtikios. Jeho prítomnosť v bitke pri Lebouniu (hoci sa spomína až v súvislosti s udalosťami po bitke, pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 251) tak tiež snáď naznačuje prítomnosť celej tejto jednotky.

¹⁶³⁷ Ide o novoodvedencov, ktorých vyslal na posilnenie byzantskej armády Nikéforos Melissénos. O Bulharoch v radoch byzantského vojska sa zmiňuje aj Matej z Edessy, pozri poznámku č. 1633 vyššie. Otázne však je, či sa v tomto prípade jedná o etnických Bulharov, alebo či nejde o *tagma* provincie Boulgaria. Takisto je asi potrebné k týmto nováčikom pripočítať ešte 5 tisíc Vlachov.

¹⁶³⁸ Prítomnosť Paulikiánov je možné predpokladať na základe vyššie citovanej pasáže Mateja z Edessy (pozri poznámku č. 1633 vyššie), kde sa o nich zmiňuje ako o Arménoch.

Archontopoulov¹⁶³⁹, *tagma* 500 flámskych rytierov a *tagma* Normanov.¹⁶⁴⁰ Obranu pravého krídla pred obchvatom zabezpečovali nomádski Uzi v byzantských službách.¹⁶⁴¹ Celkovo zrejme početná sila byzantskej armády pred bitkou pri Lebouniu nepresiahla 13 tisíc mužov. Istotne to nebola plná sila byzantskej armády v tomto období, ale je treba vziať do úvahy, že mnoho byzantských oddielov plnilo posádkové úlohy¹⁶⁴², a to nielen na Balkáne, ale aj v Malej Ázii v rámci obrany proti seldžuckým Turkom.

Čoskoro zaznel patričný povel a spojené vojsko Byzantíncov a Kumánov vyrazilo do útoku proti Pečenehom. Pečenehovia tiež zošikovali svoju bojovú zostavu, a pritom sa spoliehali hlavne na osvedčenú tradičnú taktiku podpory svojej bojovej línie obrannou formáciou vozovej hradby zlozenej z veľkých štvorkolesových drevených vozov.¹⁶⁴³ Tentoraz však nomádi stratili obvyklú výhodu početnej prevahy, pretože početne silnejšie spojené vojsko Byzantíncov a Kumánov sa sformovalo do tvaru polmesiaca¹⁶⁴⁴ a začalo pečenežskú zostavu postupne obkľučovať. Tento manéver by bol veľmi nebezpečný v prípade, ak by Pečenehovia mali početnú prevahu.¹⁶⁴⁵ V dôsledku toho Pečenehom neostávala iná možnosť, len sa obmedziť na húževnatú obranu¹⁶⁴⁶, zatiaľ čo sa Byzantínci spolu s Kumánmi pokúšali zapáliť vozovú hradbu a túto ich obrannú formáciu rozrušiť.¹⁶⁴⁷ Pečenehovia sa úporne bránili

¹⁶³⁹ *Archontopouloi* sa od svojej bojovej premiéry v roku 1089 (pozri text vyššie) celkom isto nachádzali neustále v oblasti bojov a nechýbali ani v bitke pri Lebouniu.

¹⁶⁴⁰ V tomto období je ich prítomnosť normanských žoldnierov v radoch byzantského vojska neustála, a tak hoci jedno *tagma* normanských žoldnierov bolo viac-menej vyhladené v bitke pri Dristre roku 1087 (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 212), ďalšia podobná jednotka sa roku 1090 znova nachádzala v zostave byzantskej armády pod Tatikiovým velením (pozri text vyššie). Preto je prítomnosť takejto jednotky v radoch byzantskej armády počas bitky pri Lebouniu veľmi pravdepodobná, najmä keď sa jej osobne zúčastnil *nōbelissimos* Konštantín Houmbertopoulos, ktorý vďaka svojmu normanskému pôvodu zvyčajne velil práve normanským žoldnierom, resp. žoldnierom z latinského Západu obecné.

¹⁶⁴¹ Táto identifikácia sa zakladá na skutočnosti, že za veliteľov týchto formácií Anna Komnena konzistentne označuje Ouzasa a Monastru, ktorí oddielu Uzov velili aj v predchádzajúcich bojoch.

¹⁶⁴² Potvrzuje to aj rozkaz, ktorý Alexios Komnénos poslal Nikéforovi Melissénovi ešte pred začiatkom celej výpravy, a v ktorom ho inštruoval, aby do armády pokiaľ možno nebral mužov už zapísaných v armádnych registroch, veteránov a vyslúžilcov, ktorí tvorili posádky miest a pevností, ale aby získal čo najviac nových odvedencov a maximálne tak zvýšil početný stav byzantskej armády. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247.

¹⁶⁴³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 283.

¹⁶⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 247; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 76.

¹⁶⁴⁵ BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 76. Početnosť pečenežského vojska je ťažké odhadnúť, hoci text *Alexiady* obsahuje zmienku, ako po bitke mal každý byzantský vojak 30 i viac zajatcov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 249. Tento údaj sa však nedá použiť, pretože spolu s bojovníkmi sa na výprave zúčastnili aj ich ženy a deti, a ich pomer k počtu bojovníkov je ťažké odhadnúť. Všeobecne je však možné predpokladať, že počet mužov v pečenežskom vojsku bol väčší ako v byzantskom, ale menší ako v kumánskom vojsku.

¹⁶⁴⁶ Anna Komnena píše, že čoskoro po začiatku bitky sa pečenežská línia rozpadla. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 249. Domnievame sa, že to neznamenalo rozpadnutie ich bojovej formácie, ale len to, že pred početnou prevahou byzantsko-kumánskeho boli Pečenehovia donútení hľadať útočisko za vozovou hradbou. Odtiaľ pokračovali v boji, ktorý trval až do západu slnka.

¹⁶⁴⁷ DOSTOURIAN, A.: *Chronicle*, II: 90: „Then, at a signal from the emperor Alexius, the Romans set fire to the chariots and burned them.“ Anna Komnena použitie ohňa na rozbitie pečenežskej vozovej hradby neuvádza. Z hľadiska vojenskej taktiky však bolo jej rozbitie najlepším spôsobom, ako doceliť porážku Pečenehov, inak ich odpor mohol trvať dlhšie a byzantské víťazstvo by nebolo úplné. Podobnú stratégiu použil proti Pečenehom aj

a dokonca ani na obed ešte nebolo o konečnom víťazstve rozhodnuté. Alexios Komnénos v snahe posilniť a občerstviť svojich vojakov za pomoci roľníkov z blízkeho okolia zorganizoval dopravu vody na miesto bitky.¹⁶⁴⁸ Nakoniec sa krvavá a neľútostná bitka skončila tesne pred západom slnka úplnou porážkou Pečenehov. Len nemnohí z nich unikli smrti alebo zajatiu útekem z boja.¹⁶⁴⁹ Hromadné zabíjanie nepriateľov v bitke a ich žien a detí po nej nadobudlo tak obrovské rozmery, že Anna Komnénéna spolu s mnohými súčasníkmi bitky pri Lebouniu podľahla dojmu, že toho dňa zmizol zo zemskeho povrchu celý národ Pečenehov.¹⁶⁵⁰

Hoci aj noc po bitke zabíjanie zajatcov pokračovalo, treba poznamenať, že aj napriek tvrdeniu Anny Komnénény o zániku celého národa sa bitkou pri Lebouniu existencia Pečenehov neskončila. Mnohí nomádi bitku prežili, a Alexios Komnénos ich usadil v Moglenách,¹⁶⁵¹ o čom sú v neskorších byzantských prameňoch spoľahlivé doklady.¹⁶⁵² Títo Pečenehovia spolu s Uzmi, Turkami, a o niečo neskôr aj Kumánmi¹⁶⁵³ v nasledujúcich desaťročiach spoľahlivo slúžili ako pomocné vojenské zbory v byzantskej armáde.¹⁶⁵⁴ V tejto úlohe sa s nimi napokon stretli aj križiaci prvej križiackej výpravy, ktorí vo svojich kronikách zanechali mnoho správ o prvých a často nie príliš príjemných stretnutiach s nimi na svojej ceste Balkánom k byzantskému hlavnému mestu len o niekoľko rokov neskôr.¹⁶⁵⁵ Rozdiel oproti predošlým desaťročiam spočíval v tom, že Pečenehovia prestali po tejto zdrvujúcej porážke predstavovať pre byzantskú Makedóniu a Trákiu nebezpečenstvo¹⁶⁵⁶ a táto udalosť zároveň umožnila

Alexiov syn a nástupca Ján II. Komnénos v bitke pri Beroé roku 1122. Pozri: MEŠKO, M.: Bitka pri Beroé 1122: Posledný boj Pečenehov. *Vojenská história*, 11-4, 2007, s. 21. Pokiaľ vozová hradba ostala nedotknutá, mohla viesť k predĺženiu nepriateľského odporu. Napríklad sily kyjevského veľkokniežata Mstislava Romanoviča (1212 – 1223) obklúčené Mongolmi po bitke na rieke Kalke roku 1223 dokázali vďaka použitiu vozovej hradby odolávať dokonca niekoľko dní, až kým sa nakoniec nevzdali kvôli nedostatku pitnej vody. NICOLLE, D. – SHPAKOVSKY, V. – KOROLKOV, V.: *Kalka River 1223. Gengiz Khan's Mongols invade Russia*. Londýn, Osprey Publishing 2001, s. 74-75, 81.

¹⁶⁴⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 248; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 284.

¹⁶⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 249.

¹⁶⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 248-249; ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 284; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 207; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 134; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 260; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 133.

¹⁶⁵¹ K polohe tejto lokality pozri poznámku č. 825 vyššie.

¹⁶⁵² JÁN ZONARAS, I.: *Epitomé*, s. 740-741; ΕΦΡΑΕΜΟΥΣ, *Chronografia*. Κείμενο – μετάφραση – σχόλια Οδ. Λαμπρίδη. Τόμος Α'. Atény 1984, s. 123; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 133; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 158; MÂRCULEȚ, V.: *Petchénègues*, s. 101. Prvým veliteľom Pečenehov usadených v Moglenách bol zrejme *tourmarchēs* Jozef Maniakés, ktorého pečať vpublikoval I. Jordanov. Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 1, s. 127; JORDANOV, I.: *Corpus* 2, s. 273-274; JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 459-460.

¹⁶⁵³ Pozri text nižšie.

¹⁶⁵⁴ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 287; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 133.

¹⁶⁵⁵ ВАСИЛЬЕВСКИЙ, В.: Печенеги, s. 322-323; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 331. Jedným z mnohých príkladov ich pôsobenia v tejto novej úlohe sú boje, ktoré sa odohrávali medzi Pečenehmi a križiakmi pod vedením grófa Baldouina z Bouillonu na jar 1097 v blízkosti byzantského hlavného mesta. RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades*. Volume I, The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem. Cambridge 1954, s. 285.

¹⁶⁵⁶ V priebehu vojny proti Pečenehom určite utrpela provincia Makedónia a Trákie veľké škody, a je možné sa domnievať, že aj jej základná vojenská organizácia a bezpečnostné sily na väčších lokalitách boli v troskách.

postupné obnovovanie byzantskej správy nad územiaми medzi dolným tokom Dunaja a pohorím Haimos (čiže bývalej byzantskej provincie Paradounavon), ktoré sa takmer úplne vymanili spod byzantskej kontroly práve za príspevia Pečenehov po roku 1072.¹⁶⁵⁷ Alexios Komnénos teda za cenu veľkých materiálnych a ľudských obetí dokázal napriek všetkým komplikáciám zabezpečiť aj severnú hranicu byzantských území na Balkáne a posunúť sa o krok bližšie k eventuálne aktívnejšej politike v Malej Ázii, ktorá mala až dovtedy práve kvôli vojne proti Normanom a Pečenehom, v jeho plánoch pomerne nízku prioritu.

VI. VPÁD KUMÁNOV (1095)

Po porážke Pečenehov mohli byzantské elity nadobudnúť dojem, že sa Alexiovi Komnénovi po desaťročí v podstate neprerušovaných bojov konečne podarilo dosiahnuť hmatateľné upevnenie kontroly nad kľúčovými oblasťami Balkánu. Oproti situácii v roku 1081 Byzantínci znovu pevne ovládali epirské pobrežie, ktoré bolo prvou obrannou líniou proti eventuálnemu útoku zo Západu, ako aj celý dolný tok Dunaja, ktorý zase predstavoval záchytnú pozíciu proti útokom nomádov z Pontickej stepi. Normani v južnej Itálii však v tejto chvíli neboli nebezpeční a v Pontickej stepi zase kočovali už ako byzantskí spojenci Kumáni. Jedinými ešte úplne nedoriešenými zahraničnopolitickými záležitosťami boli vzťahy s vyššie zmieňovaným srbským vládcom Duklje Konštantínom Bodinom (táto situácia trvala do leta roku 1091, kedy bol porazený byzantskou trestnou výpravou)¹⁶⁵⁸, vládcom Rašky županom Vlkanom (medzi rokmi 1091 až 1094)¹⁶⁵⁹, ako aj na strednom Dunaji, západnom Balkáne

Možno práve s obnovovaním a organizovaním miestnych vojenských oddielov, ktoré mali zabezpečiť bezpečnosť na rôznych lokalitách súvisia nálezy dvoch pečatí veľkého domestika Západu *prōtosebasta* Adriana Komnéna, ktoré sa našli na dnešných lokalitách Kazanlak a Tsareva poliana. K nálezu zmieňovaných pečatí pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 1, s. 79-80; JORDANOV, I.: *Corpus* 2, s. 218-220; JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 211, 366; NESBITT, J. W. - OIKONOMIDES, N.: *Seals*, s. 6-7.

¹⁶⁵⁷ Prvým vojenským veliteľom (*doux*) obnovenej provincie Paradounavon sa po bitke pri Lebouniu stal už spomínaný *prōtoproedros* Lev Nikerités (pozri poznámku č. 1379 vyššie), ktorému bol v súvislosti s obdržaním tejto funkcie udelený aj vyšší dvorský titul *kouropalatēs*. ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 210; MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 84; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 87; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 103; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 226. K dochovanej pečati Leva Nikerita s titulom *doux Paradounabou* pozri: ШАНДРОВСКАЯ, В. С.: Деятели, s. 41-42. Ďalším opatrením, ktoré možno reflektuje spoľahlivosť Vlachov zaradených do radov byzantskej armády tesne pred bitkou pri Lebouniu, predstavuje pravdepodobné vytvorenie samostatnej vojenskej jednotky (*tagma*) zloženej a dopĺňovanej výlučne z Vlachov žijúcich v pohorí Haimos a umiestenej práve v provincii Paradounavon. Túto domnienku podporuje existencia olovenej pečate nájdenej v Issacei istého Geórgia Dekana, stratéga Vlachov (*stratēgos tōn Blachōn*). Pre podrobnejšie informácie pozri: MADGEARU, A.: Paradounavon, s. 140. K osobnosti Geórgia Dekana pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 93-94.

¹⁶⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 226; FINE, J. V.: *Balkans*, s. 224; CHEYNET, J.-C.: Serbie, s. 92. Pozri tiež text vyššie.

¹⁶⁵⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 265. Župan Vlkan (Vukan, v texte Anny Komnény ako Bolkanos) bol synovcom Konštantína Bodina a bol ním dosadený za vládcu Rašky spolu so svojím bratom Markom približne

a v Dalmácii s Uhorskom, kde vtedy vládol kráľ Ladislav I. Svätý (1077-1095).¹⁶⁶⁰ Títo bezprostrední balkánski susedia Byzantskej ríše však nepredstavovali skutočnú existenčnú hrozbu, ako predtým Normani a Pečenehovia.¹⁶⁶¹ Po dekáde takmer neustálej účasti na obranných vojenských ťaženiach Alexios Komnénos vybojoval skutočný mier a od začiatku mája 1091 mohol tráviť oveľa viac času v Konštantínopole. Mohol teda reálne prevziať oťaze vlády, ktoré do tejto chvíle mali na starosť cisárov starší brat *sebastokratōr* Izák Komnénos a matka Anna Dalasséna.

Do popredia záujmov Alexia Komnéna sa konečne mohli dostať už aj iné než predovšetkým vojenské záležitosti. Jednalo sa napríklad o obnovenie hodnoty devalvovanej byzantskej meny¹⁶⁶² a s nimi súvisiace zrevidovanie výberu daní (tzv. *nea logariké*),¹⁶⁶³ a takisto aj veľmi dôležitá otázka následníctva, ktorými sa cisár zaoberal hneď v priebehu rokov 1091 a 1092.¹⁶⁶⁴ Možno práve kombinácia všetkých zmieňovaných faktorov, ako aj cisárova únava z predošlých ťažení, a možno aj úprimná túžba po trvalom mieri spôsobili, že keď v roku

v roku 1083 alebo 1084. ЖИВКОВИЋ, Т.: Дукља између Рашке и Византије у првој половини XII века. *ZRVI*, 43, 2006, s. 453-454.

¹⁶⁶⁰ Uhorsko pod vládou tohto kráľa viedlo od počiatku 90-tych rokov 11. storočia expanzívnu politiku na západnom Balkáne s cieľom preniknúť k pobrežiu Jadranu. Jej výrazom bola vojenská okupácia Chorvátska v priebehu roka 1091, ktoré sa nachádzalo v stave politického chaosu v dôsledku nedávnej smrti kráľa Zvonimíra (1077-1089). DOMANOVSKÝ, A.: *Chronicon pictum*, s. 406; MAKK, F.: *Ungarische Außenpolitik (896 – 1196)*. Herne, Tibor Schäfer Verlag 1999, s. 81. Tento útok neznamenal priamu stratu byzantského územia, avšak jednalo sa o prienik do byzantskej sféry vplyvu (ako aj sféry vplyvu pápežskej stolice, keďže Zvonimír získal kráľovský titul ako vazal stolice Sv. Petra). Alexios Komnénos preto vyslal do Dalmácie oddiel normanských žoldnierov, ktorých viedol istý normanský gróf v cisárových službách *sebastos* Godefroi z Melfi, aby zamedzili pádu tejto časti Chorvátska do uhorských rúk. Normani ostali v Dalmácii až do roku 1093. Tiež sa uvažuje o tom, že kumánsky vpád do Uhorska v lete 1091 vedený náčelníkom Kopulčom, ktorý donútil Ladislava I. predčasne ukončiť okupáciu Chorvátska, mohol byť vyvolaný v dôsledku šikovnej diplomacie byzantského cisára. Pozri: MAKK, F.: *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*. Budapešť 1989, s. 10-11; MAKK, F.: Saint Ladislav et les Balkans. In: *Byzance et ses voisins*. Szeged 1994, s. 65; MAKK, F.: *Außenpolitik*, s. 82-83; MORAVCSIK, G.: *Byzantium and the Magyars*. Amsterdam 1970, s. 69-70.

¹⁶⁶¹ Napríklad Srbi z Rašky pod Vlkánovým velením útočili na oblasť okolo Skopje s úmyslom plienenia, takže ich výpravy nemali okrem spôsobených materiálnych škôd žiaden dlhotrvajúci strategický efekt. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 266.

¹⁶⁶² JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 738; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 155; HARVEY, A.: Financial Crisis and the Rural Economy. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 172; GRIERSON, P.: *Byzantine Coinage*. Washington, D. C. 1999, s. 11; LAIOU, A. E. – MORRISSON, C.: *The Byzantine Economy*. Cambridge, Cambridge University Press 2010, s. 151. Pozri tiež poznámku č. 521 vyššie.

¹⁶⁶³ Nový systém výberu daní ale vstúpil v platnosť až neskôršie v rokoch 1106-1109. HARVEY, A.: *Expansion*, s. 96; HARVEY, A.: *Crisis*, s. 179.

¹⁶⁶⁴ Alexios Komnénos vyhlásil začiatkom septembra 1092 svojho syna Jána, ktorý sa narodil už 13. septembra 1087, následníkom trónu. JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 739; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 138-139; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 370; FRANKOPAN, P.: Kinship, s. 17. Ku korunovácii za spolucisára došlo podľa najnovších poznatkov medzi 1. septembrom a 15. novembrom 1092, pričom ako najviac pravdepodobné dátumy prichádzajú do úvahy 1. september 1092 (začiatok byzantského Nového roka) a 13. september 1092, deň Jánových štvrtých narodenín. STANKOVIĆ, V.: John II Komnenos before the year 1118. In: BUCOSSI, A. – RODRIGUEZ SUAREZ, A.: *John II Komnenos, Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*. Londýn – New York 2016, s. 16-17.

1092 zomreli seldžucký sultán Malikšáh a emír v Níkaji Abul-Kásim¹⁶⁶⁵ (v nasledujúcom roku bol mladým Rúmskym sultánom Kilidž Arslánom (1092-1107) odstránený aj posledný Alexiov vytrvalý oponent emír Čaka),¹⁶⁶⁶ a nastal neobyčajne priaznivý moment k sledovaniu aktívnejšej zahraničnej politiky zameranej na obnovu kontroly nad byzantskými územiami v Malej Ázii,¹⁶⁶⁷ Alexios Komnénos nezareagoval. Potom sa toto krátke „okno“ vhodné k zásahu na východe uzavrelo, pretože v priebehu roka 1093 a potom znova koncom jari 1094¹⁶⁶⁸ bol Alexios Komnénos donútený osobne vytrieť na čele byzantskej armády proti Srbom z Rašky. Cisárov synovec *sebastos* Ján Komnénos ako *doux* Dyrrachia totiž nebol v stave definitívne zastaviť ich nájazdy na byzantské územie a zrejme v roku 1092 utrpel citeľnú porážku.¹⁶⁶⁹ V priebehu tohto v podstate trestného vojenského ťaženia Alexios Komnénos odhalil veľmi vážne sprisahanie na čele s Nikéforom Diogenom proti svojej osobe.¹⁶⁷⁰ Obe záležitosti sa nakoniec skončili jeho osobným triumfom; srbský župan Rašky Vlkan súhlasil s mierovými podmienkami a stal sa cisárovým vazalom,¹⁶⁷¹ a Diogenovo sprisahanie skončilo potrestaním hlavných vinníkov, pričom samotný Nikéforos bol oslepený a poslaný do vyhnanstva.¹⁶⁷² Po spomínaných udalostiach bol prakticky okamžite cisár konfrontovaný s novými nepriaznivými správami o kumánskom vpáde. Nový nečakaný útok nomádov mieril na dolný Dunaj do len nedávno pacifikovanej a obnovennej provincie Paradounavon a ďalej na juh od pohoria Haimos.

VI. 1. Chronologický rámec

Na mnohých miestach v predošlých kapitolách sme opakovane konštatovali, že historické dielo *Alexias* od Anny Komnény často ponúka len veľmi limitované množstvo chronologicky relevantných informácií. Táto črta je výrazne citeľná pri opisoch udalostí

¹⁶⁶⁵ Podľa P. Frankopana k Abul-Kásimovej poprave došlo až v roku 1094.

¹⁶⁶⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 265. Odstránenie Čaku sa muselo udiať najskôr v roku 1093, po návrate mladého seldžuckého sultána Kilidž Arslána do Níkaie z Chorasánu. K datovaniu tejto udalosti do roku 1093 pozri: BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 75. S datovaním Čakovej smrti do roku 1093 nesúhlasí A. G. K. Savvides, ktorý predpokladá, že k nej došlo až v roku 1106. ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Τζαχάς, s. 101; SAVVIDES, A. G. C.: Kilij Arslan I of Rûm, Byzantines, Crusaders and Danishmendids A.D. 1092-1107. *Βυζαντινά*, 21, 2000, s. 369. Ani dátum návratu Kilidž Arslána v roku 1093 nie obecné akceptovaný, napríklad P. Frankopan ho kladie na prelom rokov 1094 a 1095. Pozri: FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 68.

¹⁶⁶⁷ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 135; FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 64.

¹⁶⁶⁸ K datovaniu pozri text nižšie.

¹⁶⁶⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 267; КОМАТИНА, И.: Српски владари у Алексијади – хронолпшки оквири деловања. *ZRVI*, 52, 2015, s. 186-187. Srbská bádatelka však tieto udalosti kladie až do roka 1094.

¹⁶⁷⁰ CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 98-99; FRANKOPAN, P.: Challenges to Imperial Authority in the Reign of Alexios I Komnenos: the Conspiracy of Nikephoros Diogenes. *BSI*, 64, 2006, s. 257-274; FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 80-81.

¹⁶⁷¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 280; ЖИВКОВИЋ, Т.: Дукља, s. 455.

¹⁶⁷² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 276, 279; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 742.

odohrávajúcich sa medzi rokmi 1091 až 1095, resp. pred príchodom prvej križiackej výpravy,¹⁶⁷³ kde nedostatok chronologických údajov spojených s chaotickou štruktúrou samotného diela, ktorá navyše nerešpektuje chronologické poradie, spôsobuje veľké pochybnosti ohľadne presného časového zaradenia dôležitých udalostí. Kumánsky vpád predstavuje typický príklad tohto neutešeného stavu, keďže doteraz medzi bádateľmi nenastal výraznejší konsenzus ohľadne jeho presnejšieho datovania. Rôzni autori buď nomádskeho vpádu kladú do roku 1094 (hlavne starší bádatelia), alebo do roku 1095, prípadne za rovnako pravdepodobné považujú obe možnosti.¹⁶⁷⁴ V celom veľmi podrobnom opise venovanému tejto udalosti Anna Komnénéna neuvádza ani jeden pevný dátum (*dies festus*) respektíve rok, ktorý by mohol poslúžiť nielen na presnejšie časové určenie nomádskeho útoku, ale aj na datovanie jednotlivých udalostí odohrávajúcich sa v jeho rámci. Rovnako je tomu aj v prípade lakonického popisu Jána Zonarou.¹⁶⁷⁵ Anna Komnénéna používa iba neurčité formulácie typu „*po nejakom čase*“¹⁶⁷⁶, ktoré nielenže neurčujú trvanie udalostí, resp. časový odstup medzi nimi, ale ani aspoň približne v ako ročnom období sa odohrávali. Výnimkou je zaujímavý údaj, že Kumáni sa zdržiavali v okolí Adrianoupolu celkovo 48 dní, ktorému však zase chýba vyššie spomenutý konkrétny časový rámec.¹⁶⁷⁷ Samozrejme pri vojenských ťaženiach je možné predpokladať, že sa realizovali v priebehu vegetačného obdobia, tj. od skorej jari, do konca jesene, ale na týchto úvahách nie je možné postaviť ich presnejšie datovanie.

Podobné konštatovanie až na určité výnimky¹⁶⁷⁸, ktoré však neurčujú rok, v ktorom sa odohrali, platí aj v prípade textu, ktorý popisuje kumánskeho vpádu predchádza a obsahuje naráciu o všetkých udalostiach od víťazného konca vojny proti Pečenehom až po kumánsky útok (sprisahanie Arieba a Konštantína Houmbertopoula,¹⁶⁷⁹ kontroverzia ohľadne cisárovho

¹⁶⁷³ FRANKOPAN, P.: *Challenges*, s. 258.

¹⁶⁷⁴ Prehľad názorov starších bádateľov do roku 1978 pozri: DIACONU, P.: *Coumans*, s. 49-50. Novší prehľad názorov na riešenie tejto otázky do roku 2005 (hoci nie zďaleka úplný) pozri: FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 148-149. Prehľad v staršej literatúre prevažuje datovanie do roku 1094. Pozri napríklad: ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: *Πολιτική*, s. 265; DIACONU, P.: *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*. Bukurešť 1978, s. 41, 58; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 152; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 155. V. Spinei uvádza oba roky 1094 a 1095. SPINEI, V.: *Migrations*, s. 253; SPINEI, V.: *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*. Leiden - Boston 2009, s. 121. A. Madgearu sa vo svojej poslednej monografii prikláňa k datovaniu kumánskeho vpádu do roku 1095, hoci predtým datoval túto udalosť do roku 1094. MADGEARU, A.: *Organization*, s. 142 (rok 1095); MADGEARU, A.: *Paradounavon*, s. 437 (rok 1094). Iné príklady datovania nájazdu do roku 1095, pozri: ΠΙΕΤΗΕΒΑ, C. Α.: *Πεχενεγι*, s. 220; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 99; SHEPARD, J.: *Barbarians*, s. 231.

¹⁶⁷⁵ JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 744.

¹⁶⁷⁶ ANNA KOMNÉNA: *Alexias*, s. 285: „*καιροῦ δὲ παρεληλυθότος*“.

¹⁶⁷⁷ Tamže, s. 289; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 157.

¹⁶⁷⁸ Pozri text nižšie.

¹⁶⁷⁹ ANNA KOMNÉNA: *Alexias*, s. 252; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 741; FRANKOPAN, P.: *Challenges*, s. 258; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 96.

synovca a veliteľa v Dyrrachiu *sebasta* Jána Komnéna,¹⁶⁸⁰ odstredivé tendencie Teodora Gabru v Trapezunte,¹⁶⁸¹ pokračovanie bojov proti emirovi Čakovi,¹⁶⁸² povstania na Kréte a na Cypre,¹⁶⁸³ boje proti Srbom z Rašky za osobnej účasti Jána Komnéna a neskôr cisára prerušené podrobným opisom sprisahania Nikéfora Diogena,¹⁶⁸⁴ a napokon potlačenie heretického učenia Nila z Kalábrie).¹⁶⁸⁵ V tejto súvislosti je však potrebné pripomenúť, že nie všetky zmieňované udalosti popisované na konci knihy VIII, v knihe IX, a na začiatku knihy X sa naozaj odohrali v prvej polovici 90-tych rokov (tj. kam ich kladie Anna Komnéna). Typickým prípadom je práve odsúdenie Nilovho heretického učenia popisovaného na začiatku knihy X, ktoré sa pravdepodobne odohralo nedlho po už zmieňovanom procese proti Jánovi Italovi, tj. ešte v priebehu vojny proti Normanom, najskôr v roku 1084 (!).¹⁶⁸⁶ Podobne aj rebélie na Kréte a na Cypre sú zaradené v *Alexiade* na nesprávnom mieste, pretože podľa všetkého začali ešte pred rokom 1091.¹⁶⁸⁷ Opodstatnené pochybnosti o správnom zaradení jestvujú aj v prípade popisu sprisahania Arieiba a Konštantína Houmbertopoula bezprostredne po víťazstve nad Pečenehmi pri Lebouniu koncom apríla 1091, keďže Konštantín Houmbertopulos zastával veľmi dôležitú vojenskú veliteľskú funkciu aj počas kumánskeho vpádu.¹⁶⁸⁸

Vráťme sa k spomínaným výnimkám, ktoré predsa len umožňujú aspoň obecné chronologické členenie obdobia, ktoré nastalo po víťazstve nad Pečenehmi a predchádzalo útoku Kumánov. Po jeho načrtnutí sa pokúsime dospieť k priradeniu tejto udalosti aspoň ku konkrétnemu roku, resp. aj približnému obdobiu v rámci daného roka. Prvú z výnimiek

¹⁶⁸⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 252-255; FRANKOPAN, P.: Challenges, s. 258; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 96-97.

¹⁶⁸¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 255-257; FRANKOPAN, P.: Challenges, s. 258; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 95-96.

¹⁶⁸² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 258-261, 263-265.

¹⁶⁸³ Tamže, s. 261-263; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 97-98.

¹⁶⁸⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 265-280; FRANKOPAN, P.: Challenges, s. 259; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 98-99.

¹⁶⁸⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 281-283. Nedostatok chronologických údajov platí aj v prípade kroniky Jána Zonaru, kde je navyše poradie a množstvo popisovaných udalostí úplne odlišné a dokonca sa pred popis kumánskeho vpádu dostala aj správa o príchode križiakov prvej križiackej výpravy (!), čo len poukazuje na nespoľahlivosť textu tohto autora a jeho malú užitočnosť pri riešení chronologických nejasností. Pozri: JÁN ZONARAS, *Épitomé*, s. 741-744.

¹⁶⁸⁶ GUILLARD, R.: Synodikon, s. 203; FRANKOPAN, P.: Devgenevich, s. 149; FRANKOPAN, P.: Challenges, s. 264.

¹⁶⁸⁷ Pozri: FRANKOPAN, P.: Challenges, s. 258; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 98, poznámka 3.

¹⁶⁸⁸ Túto myšlienku formuloval nedávno P. Frankopan. Pozri: FRANKOPAN, P.: Challenges, s. 264-264. F. Chalandon, P. Gautier, a J.-C. Cheynet zastávajúci tradičný pohľad sa domnievajú, že k sprisahaniu týchto dvoch dôstojníkov došlo presne v tom kontexte, v akom je jeho opis zaradený v texte Anny Komnény, tj. v máji 1091 a predpokladajú, že Houmbertopoulos bol najprv potrestaný a následne dostal niekedy v priebehu rokov 1091 až 1095 milosť. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 139; GAUTIER, P.: Le synode des Blachernes (fin 1094) étude prosopographique, *REB*, 29, 1971, s. 240; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 96. Isto sa vo svojom názore okrem textu Anny Komnény opierajú aj o kroniku Jána Zonaru, kde je táto udalosť spomenutá na presne tom istom mieste (tj. nasleduje bezprostredne po víťazstve nad Pečenehmi). Pozri: JÁN ZONARAS, *Épitomé*, s. 741.

predstavuje zmienka Anny Komnény spojená s pokračovaním bojov proti Tzachovi, z ktorých vyplýva, že tieto boje zabrali celý zvyšok leta 1091, a boli potom obnovené s príchodom jari 1092.¹⁶⁸⁹ Ďalším chronologicky významnejším údajom je informácia, že prvý nájazd Srbov sa odohral „*ked' ubehli dva roky od porážky Skýtov*“¹⁶⁹⁰, tj. v roku 1093. Ďalší srbský útok sa uskutočnil po tom, čo „*neubehol ani rok*“.¹⁶⁹¹ Tieto nájazdy smerom do oblasti dnešného Skopje a Tetova (Poloboi)¹⁶⁹² vyprovokovali odvetnú výpravu Alexia Komnéna, počas ktorej sa potom odohralo už zmieňované Diogénovo sprisahanie. Je teda možné vydedukovať, že sekvencia udalostí, ktorá predchádza kumánskemu vpádu musí logicky končiť niekedy v priebehu roka 1094.¹⁶⁹³

Ostáva ešte zodpovedať na otázku, či sa kumánsky vpád mohol odohrať ešte v roku 1094, alebo pripadá až na nasledujúci rok 1095. Za týmto účelom je vhodné pripomenúť si skutočnosť, že Anna Komnéna v súvislosti s Diogénovým sprisahaním predsa len udáva aj dva pevné dátumy (samozrejme bez datovania do konkrétneho roka) – deň, kedy sa Alexios Komnénos dozvedel o sprisahaní (v predvečer sviatku mučeníka Teodora),¹⁶⁹⁴ a deň vynesenia rozsudku nad Nikéforom Diogenom a generálom Katakalónom Kekaumenom (na deň Sv. Apoštolov Petra a Pavla).¹⁶⁹⁵ Výpovedná hodnota týchto dvoch veľmi dôležitých dátumov je však výrazne znížená tým, že Anna Komnéna ani pri jednom neudáva ich vročenie, poprípade aspoň indikciu. Každopádne nám presnejšie umiestňujú priebeh celého sprisahania do roku 1094, konkrétne sa odohralo v období medzi 8. a 29. júnom 1094.¹⁶⁹⁶ Keďže po úspešnom potlačení sprisahania Alexios Komnénos pokračoval v prerušenej výprave proti Srbom do

¹⁶⁸⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 259.

¹⁶⁹⁰ Tamže, s. 265: „*μετὰ διττὴν ἡλίου περιφορὰν τῆς τῶν Σκυθῶν καταλύσεως*.“

¹⁶⁹¹ Tamže, s. 266: „*μήπω παρωχηκός ὄλον {ἔτους}*“.

¹⁶⁹² Tieto oblasti boli v rokoch 1082 až 1083 zasiahnuté udalosťami vojny proti Normanom, pozri text vyššie.

¹⁶⁹³ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 145-150; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 99, poznámka č. 1; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 149.

¹⁶⁹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 273. Určenie konkrétneho dátumu, ktorý mala na mysli Anna Komnéna, komplikuje skutočnosť, že v ortodoxnej cirkvi je viacero svätých s menom Teodoros, a v prípade niektorých sa tiež slávi aj výročie prenesenia ich ostatkov (napríklad v prípade Sv. Teodora Stratelata). Do úvahy tu preto prichádzajú 8. február (sviatok mučedníka Sv. Teodora Stratelata), 17. február (sviatok mučedníka Sv. Teodora Tyróna), alebo až 8. jún (preloženie ostatkov Sv. Teodora Stratelata). Pozri: FRANKOPAN, P.: *Challenges*, s. 266, 270.

¹⁶⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 279. Sviatok Sv. Petra a Pavla sa slávi 29. júna. CHALANDON, F.: *Essai*, s. 151; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 98.

¹⁶⁹⁶ FRANKOPAN, P.: *Challenges*, s. 274; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 98. Niektorí bádatelia, ktorí uprednostňujú sviatky Sv. Theodora Stratelata a Tyróna 8. a 17. februára, tým pádom predpokladajú, že celé sprisahanie trvalo pomerne dlho (tj. od februára do konca júna 1094). CHALANDON, F.: *Essai*, s. 150-151. Tento predpoklad je však nelogický z dvoch dôvodov; jednak v rámci roka 1094 posúva začiatok výpravy proti Srbom príliš skoro (na prelom januára a februára), takže by srbské útoky, ktoré ju vyprovokovali prebiehali uprostred zimy (čo síce nie je úplne nemožné, ale určite je to veľmi nepravdepodobné). Takisto by to znamenalo, že v priebehu výpravy proti Srbom Alexios Komnénos strávil takmer 4 mesiace odhaľovaním celého sprisahania, čo je samo o sebe dosť problematické. Pozri tiež: FRANKOPAN, P.: *Challenges*, s. 270-271.

oblasti dnešného Tetova a Skopje v Makedónii, je možné predpokladať, že sa najskôr vrátil do Konštantínopola až začiatkom jesene. Z toho vyplýva, že ďalšia dlhšie trvajúca udalosť akou kumánsky vpád určite bol (ako už bolo spomínané vyššie, len boje pod hradbami Adrianoupolu mali trvať už spomínaných 48 dní), sa nemohol časovo vtesnať do roku 1094, a uskutočnil sa teda s veľkou pravdepodobnosťou až v priebehu roka 1095.¹⁶⁹⁷ Kumánskemu vpádu celkom isto predchádzalo aj konanie synody v Blachernách koncom roka 1094¹⁶⁹⁸, alebo najneskôr začiatkom roka 1095¹⁶⁹⁹, ktorá mala definitívne uzavrieť viac ako desaťročné trvajúcu kontroverziu v byzantskej cirkvi vyvolanej záležitosťami ohľadne biskupa Leva z Chalkedónu.¹⁷⁰⁰ S týmito skutočnosťami navyše súhlasí aj datovanie kumánskeho vpádu do obdobia medzi marcom 1095 a koncom februára 1096, ktoré je obsiahnuté v tiež pomerne stručnom popise tejto udalosti v ruskej Nestorovej kronike *Povest' vremennykh let* (ďalej *PVL*).¹⁷⁰¹ Nepriamo to potvrdzuje aj z *PVL* zjavná absencia chána Tugorkana v udalostiach odohrávajúcich sa na Kyjevskej Rusi v priebehu roka 1095. Tugorkan sa potom znovu spomína v súvislosti s bojmi proti ruským kniežatám 19. júla v nasledujúcom roku, počas ktorých prišiel o život.¹⁷⁰² Keďže Alexios Komnénos po odrazení kumánskeho vpádu musel ešte v tom istom roku zabezpečiť obranu oblastí okolo Nikomédie v Malej Ázii proti nájazdom Seldžukov,¹⁷⁰³ je namieste predpoklad, že útok kočovníkov sa odohral v prvej polovici roka 1095 a možno dokonca začal ešte pred príchodom jari.¹⁷⁰⁴

VI. 2. Priebeh vpádu

Podľa najpodrobnejšieho svedectva od Anny Komnény významne prispel ku genéze kumánskeho útoku akýsi bývalý vojak nízkeho pôvodu pochádzajúci z mesta Charax v Malej

¹⁶⁹⁷ ΠΙΕΤΗΕΒΑ, С. А.: Печенеги, s. 220; FRANKOPAN, P.: Devgenevich, s. 148-149; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 99; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 142. Pre úplnosť je však potrebné dodať, že u iných autorov je možné nájsť podľa nášho názoru málo pravdepodobné datovanie vpádu Kumánov do roku 1094. Pozri: CHALANDON, F.: *Essai*, s. 151; ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Πολιτική, s. 265; ANGOLD, M.: *Empire*, s. 134; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 253; SPINEL, V.: *Romanians*, s. 121.

¹⁶⁹⁸ K datovaniu synody do konca roka 1094 pozri: GAUTIER, P.: Synode, s. 280-284. Najnovšie P. Frankopan prezentoval názor, podľa ktorého by sa synoda konala už na samom začiatku roka 1094. FRANKOPAN, P.: Kinship and the Distribution of Power in Komnenian Byzantium. *EHR*, 122, 2007, s. 29. O tomto názore je isto možné diskutovať, avšak rôzne datovanie synody na začiatok alebo na koniec roka 1094, resp. na začiatok roka 1095 (pozri poznámku č. 1699 nižšie) má pre datovanie kumánskeho vpádu do roka 1095 rovnakú hodnotu.

¹⁶⁹⁹ K datovaniu synody na začiatok roka 1095 pozri: ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἔρις*, s. 179-180; ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α'*, s. 129.

¹⁷⁰⁰ Pozri text vyššie.

¹⁷⁰¹ NESTOR: *Chronicle*, s. 180; GAUTIER, P.: Synode, s. 282; FRANKOPAN, P.: Devgenevich, s. 148.

¹⁷⁰² NESTOR: *Chronicle*, s. 182-183; ΡΑϞΟΒϞΚΙΪ, Д. Α.: *Половцы*. SK, 11, 1940, s. 108-109; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 252.

¹⁷⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 295 ff.

¹⁷⁰⁴ Pozri: GAUTIER, P.: Synode, s. 283-284.

Ázii¹⁷⁰⁵ nazývaný preto Charakénos.¹⁷⁰⁶ Tento muž začal pravdepodobne v druhej polovici roka 1094 o sebe prehlasovať, že je Lev Diogenés, syn bývalého cisára Romana IV. Diogena.¹⁷⁰⁷ Keďže len nedávno (v skutočnosti koncom júna 1094) sa cisárovi podarilo odhaliť a zneškodniť sprisahanie skutočného Romanovho syna Nikéfora, vzbudil Charakénos svojimi tvrdeniami po uliciach Konštantínopola veľký rozruch. Konsternovaný Alexios Komnénos napokon po opakovaných výzvach poslal Charakéna do vyhnanstva do Chersonu na Krym, kde bol jeho pohyb obmedzený len na plochu samotného mesta obohrnaného hradbami. V Chersone sa vyhnanec nenápadne skontaktoval s kumánskymi obchodníkmi a pokúšal sa ich získať pre svoje zámery cieliace na samotný byzantský trón. Charakénove fantastické sľuby a návrhy Kumánov podľa všetkého zaujali natoľko, že mu za jednej noci pomohli utiecť.¹⁷⁰⁸ Potom sa mu (neznámo akým spôsobom) podarilo presvedčiť aj kumánskych náčelníkov, čo nakoniec viedlo k vystrojeniu početného nomádskeho vojska na čele s jedným z dvoch najvyšších kumánskych chánov – Tugorkanom.¹⁷⁰⁹ Správy o dianí u Kumánov sa následne doniesli k Alexiovi Komnénovi, ktorý začal s vojenskými prípravami na obranu byzantského územia pred nomádmi. Podobne, aj keď oveľa stručnejšie a s minimom detailov popisuje príčiny kumánskeho vpádu aj Ján Zonaras¹⁷¹⁰, a veľmi krátka zmienka o ňom sa vyskytuje, ako už bolo spomenuté vyššie aj v *PVL*.¹⁷¹¹

Napriek tomu, že tento príbeh je na prvý pohľad pomerne logický, dostatočne podľa nášho názoru nevysvetľuje motiváciu Kumánov k porušeniu významného spojenectva, ktoré

¹⁷⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 283: „ἐκ τοῦ Χάρακος ὀρμώμενος“. Možno išlo o mesto Charax vo Frýgii na území dnešného Turecka, ktorého presná poloha nie je známa. Predpokladá sa, že ležalo niekde na východ od mesta Chónai (dnes Honaz v Turecku). BELKE, K. – MERSICH, N.: *Phrygien und Pisidien*. TIB, Band 7. Viedeň 1990, s. 221. Podľa J.-C. Cheyneta sa mesto z rovnakým názvom nachádzalo ešte aj v Bithýnii, niekde v okolí Nikomédie (dnes Izmit v Turecku). CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 100.

¹⁷⁰⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 284; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 99-100, 366. P. Frankopan ako jediný z moderných bádateľov odmieta informáciu Anny Komnény o nízkom pôvode Pseudodiogena Charakéna, a domnieva sa, že sa skutočne mohlo jednať o syna Romana IV. Diogena, resp. rodinného člena Diogenovcov. Pozri: FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 155 ff.

¹⁷⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 284; ПАСОВСКИЙ, Д. А.: *Половцы*, s. 107; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 210. Dôvodom, prečo si Charakénos vybral identitu Leva Diogena môže byť skutočnosť, že tento *porphyrogennētos* padol v bitke pri Dristre roku 1087 proti Pečenehom (pozri text vyššie) a jeho telo sa už nikdy nenašlo. Na tomto mieste sa ale Anna Komnēna dopustila nepochopiteľného omylu, keď ďalej tvrdí, že Lev Diogenés padol v roku 1074 alebo 1075 pri Antiochii. Tam totiž skončil najstarší syn Romana IV. Diogena Konštantín, ktorý mal za manželku Teodoru Komnēnu, staršiu sestru Alexia Komnēna. Ten však nebol *porphyrogennētos*. BRYENNIS, *Hylé*, s. 207. Annin veľmi zvláštny *lapsus memoriae* podrobne analyzovali najprv P. Diaconu a najnovšie P. Frankopan, pozri: DIACONU, P.: *Coumans*, s. 41, poznámka č. 160; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 151 ff.

¹⁷⁰⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 152; ЗЛАТАРСКИ, В. Н.: *История*, s. 211; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 42; SHEPARD, J.: *Barbarians*, s. 231.

¹⁷⁰⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 142; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 254. K Tugorkanovi pozri tiež poznámku č. 1607 vyššie.

¹⁷¹⁰ JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 744.

¹⁷¹¹ NESTOR: *Chronicle*, s. 180.

uzavreli s Alexiom Komnénom po víťaznej bitke pri Lebouniu koncom apríla 1091.¹⁷¹² Táto skutočnosť je o to viac podozrivejšia vďaka skutočnosti, že práve Tugorkan bol jedným z dvoch kumánskych chánov (druhým bol Boniak), ktorí s byzantským cisárom spomínané spojenectvo osobne uzavreli. Anna Komnena síce vysvetľuje tento náhly politický obrat Kumánov o stoosemdesiat stupňov jednoducho tak, že Kumáni sú „*dychtiví po ľudskej krvi, túžia sa sýtiť ľudským mäsom a hromadiť korisť*...“,¹⁷¹³ avšak na tomto mieste sa evidentne jedná o klasické kliše spájané naprieč historickými obdobiami so všetkými nomádskymi etnikami, a preto takéto vysvetlenie pri bližšom skúmaní nemôže obstáť.¹⁷¹⁴ Ako ďalší pravdepodobný motív stojí za zmienku údajná nespokojnosť Kumánov so zaobchádzaním zo strany Byzantíncov po víťaznej bitke pre Lebouniu,¹⁷¹⁵ ale ani to neznie príliš presvedčivo.¹⁷¹⁶ Je ale celkom dobre možné, že v pozadí kumánskeho vpádu stála subtilná diplomatická hra nielen medzi Kumánmi a Byzantíncami, ale aj medzi oboma spomínanými činiteľmi a treťou stranou - Kyjevskou Rusou. Kyjevská Rus totiž predstavovala druhý významný protipól, okolo ktorého sa sústreďovali mocenské snahy Kumánov a práve za vlády veľkokniežaťa Sviatopolka II. (1093-1113) sa nachádzala pod sústavným vojenským tlakom týchto kočovníkov.¹⁷¹⁷ Navyše niektoré údelné kniežatá z rodu Rurikovcov (konkrétne napríklad Oleg Sviatoslavič z Černigova vnuk veľkokniežaťa Jaroslava Múdrego) dokonca opakovane uzatvárali s Kumánmi spojenectvá,¹⁷¹⁸ na základe ktorých potom sledovali svoje vlastné politické a mocenské ambície majúce dopad

¹⁷¹² Pozri text vyššie. V rámci tohto spojenectva možno Kumáni pomohli ešte v lete 1091 prerušiť útok uhorského kráľa Ladislava I. na západnom Balkáne, ktorý mal za cieľ ovládnuť Chorvátska. V dôsledku náhleho kumánskeho vpádu do Uhorska vedeného náčelníkom Kopulčom (uvažuje sa, že bol podniknutý na žiadosť Alexia Komnéna) totiž nemohol uhorský kráľ dokončiť ovládnuť celého Chorvátska a stihol zabráť len Slavóniu, pričom Dalmáciu promptne okupovali byzantské oddiely vyslané Alexiom Komnénom. Pozri poznámku č. 1660 vyššie. Kumáni potom pod vedením ďalšieho náčelníka Ákoša (Kopulč totiž počas predošlého útoku padol) v roku 1092 znovu vpadli do Uhorska, ale boli opäť porazení. DOMANOVŠZKY, A.: *Chronicon pictum*, s. 414. Aj tento útok sa považuje za dôkaz pretrvávajúceho byzantsko-kumánskeho spojenectva v tomto období. Pozri: MAKK, F.: *Außenpolitik*, s. 84.

¹⁷¹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285.

¹⁷¹⁴ K tejto problematike pozri napríklad: BECKWITH, CH. I.: *Empires of the Silk Road. A History of Central Asia from the Bronze Age to the Present*. Princeton – Oxford, Princeton University Press 2009, s. xxi; LINDNER, R. P.: What was a nomadic Tribe? *Comparative Studies in Society and History*, 24-4, 1985, s. 689-690.

¹⁷¹⁵ DIACONU, P.: *Coumans*, s. 42.

¹⁷¹⁶ Práve naopak, z textu Anny Komnény vyplýva, že Alexios Komnénos urobil všetko preto, aby Kumáni dostali veľký podiel zo získanej koristi a odchádzali do svojich sídiel v pontickej stepi maximálne spokojní. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 250-251.

¹⁷¹⁷ Dôvodom k obnoveniu bojov bola skutočnosť, že Sviatopolk II. dal ihneď po svojom nástupe na kyjevský prestol 24. apríla 1093 uvrhnúť kumánskych vyslancov do väzenia. Situácia rýchlo eskalovala a Kumáni ako odvetu napadli mesto Torčesk. Pokus kyjevských kniežat o pomoc mestu vyústil 26. mája do bitky pri Stugne, ktorá sa skončila veľkým víťazstvom kočovníkov. Kumáni sa následne vrátili k Torčesku, ktorý dobyli a vypálili. Konsternovaný Sviatopolk musel v nasledujúcom roku žiadať chána Tugorkana o mier, ktorý s jeho uzavretím súhlasil pod podmienkou, že si za ženu vezme jeho dcéru. NESTOR: *Chronicle*, s. 175-179; ПАСОВСКИЙ, Д. А.: *Половцы*, s. 108; FRANKLIN, S. – SHEPARD, J.: *The Emergence of Rus 750 – 1200*. New York, Longman 1996, s. 272. Ani to však neprineslo zmiernenie napätia a boje pokračovali ďalej.

¹⁷¹⁸ Konkrétne Oleg Sviatoslavič bol kumánskym spojencom opakovane v rokoch 1078 a 1094. NESTOR: *Chronicle*, s. 166, 179-180; FRANKLIN, S. – SHEPARD, J.: *Rus*, s. 262, 266-267.

nielen na Kyjevskej Rusi, ale aj na byzantské záujmy v tejto oblasti sústredené na ochranu Chersonu a kontrolu Tmutorakane.¹⁷¹⁹ Práve tieto skutočnosti mohli vyvolať po roku 1094, keď sa pravdepodobne Alexios Komnénos zmocnil Tmutorakane na úkor Olega Sviatoslaviča,¹⁷²⁰ odozvu v podobe „náhlejš“ ochoty chána Tugorkana, ktorý bol Olegovým spoľahlivým spojencom, načúvať za iných okolností bezvýznamnému Charakénovi a pod jeho vedením sa následne dopustiť flagrantného porušenia spojenectva s Byzantíncami.

Ako posledný možný motív ešte pripadá do úvahy politický oportunizmus samotných Kumánov, keďže náhle zjavenie sa pretendenta na byzantský trón (hoci aj veľmi pochybného) im bezpochyby poskytlo výnimočnú príležitosť zamiešať sa do vnútorných záležitostí Byzantskej ríše na tej najvyššej úrovni.¹⁷²¹ Do tejto chvíle to boli vždy Byzantínci ako dediči imperiálneho Ríma, ktorí po celé stáročia obratne manipulovali s nomádskymi vládcami na stepi. Tentoraz sa mali úlohy obrátiť a za nitky mal ťahať práve kumánsky chán Tugorkan. Tento chán len krátko predtým v lete roku 1094 donútil kyjevské veľkoknieža Sviatopolka II., aby si vzal za ženu jeho dcéru, ktorá sa tak stala kyjevskou veľkokňažnou.¹⁷²² Vo svetle týchto skutočností je možné skonštatovať, že príležitosť k dosiahnutiu podobného postavenia voči Charakénovi, ktorý mal aspirácie na cisársky trón v Konštantínopole, mohla byť pre Tugorkana veľmi lákavá.¹⁷²³

VI. 2. 1. Prvá fáza vpádu – Paradounavon obsadený Kumánmi

Podobne ako v prípade útoku Pečenehov na jar 1087 nie je úplne zjavné, ako vpád Kumánov skutočne prebiehal a kedy naozaj začal, keďže informácie o ňom od Anny Komnény sú neúplné a chaotické. Napriek tomu je z nich možné vyčítať, že Alexios Komnénos už istý

¹⁷¹⁹ O možnom masívnom strete záujmov kumánskeho spojenca Olega Sviatoslaviča a Alexia Komnéna v oblasti Tmutorakane po roku 1094 sme sa podrobne zmieňovali na inom mieste, pozri: MEŠKO, M.: Nová pravdepodobná príčina kumánskeho vpádu na byzantský Balkán roku 1095. *Byzantinoslovaca* (V), 2014, s. 192-204. Byzantský záujem v oblasti Tmutorakane bol politicko-vojensko-strategického rázu, pretože iba na tomto území mohli Byzantínci získať prístup k surovej rope, ktorá bola jednou z hlavných surovín na výrobu tzv. gréckeho, alebo tekutého ohňa – hlavnej zbrane v tej dobe obnovovaného byzantského loďstva. Pozri text vyššie. Ku kniežatstvu Tmutorakaň (v byzantských prameňoch známeho ako *Tamataarcha*, alebo *ta Matracha*) pozri: PRITSAK, O.: Tmutorokan, s. 2090.

¹⁷²⁰ LITAVRIN, G. G.: A propos de Tmutorokan. *Byzantion*, 35, 1965, s. 230-231; MEŠKO, M.: Príčina, s. 201-202. Je potrebné zdôrazniť, že znovuzískanie Tmutorakane, alebo inak „*kimmerského Bosporu*“ v roku 1094 sa v hlavných byzantských prameňoch tohto obdobia nespomína, ale je zmieňovaný v prvej reči *prōtonobelissima* Manuela Straborómana adresovanej cisárovi Alexiovi Komnénovi, ktorá vznikla medzi rokmi 1108 a 1118. Pozri: GAUTIER, P.: Le dossier d'un haut fonctionnaire d' Alexis Ier Comnène, Manuel Straboromanos. *REB*, 23, 1965, s. 190: „...προσέθηκας [...] καὶ ὅσα παρὰ τὸν Κιμμέριον βόσπορον...“.

¹⁷²¹ SHEPARD, J.: Barbarians, s. 231-232.

¹⁷²² NESTOR, *Chronicle*, s. 179; ПАСОВСКИЙ, Д. А.: *Половцы*, s. 108; ПЛЕТНЕВА, С. А.: Печенеги, s. 220; FRANKLIN, S. – SHEPARD, J.: *Rus*, s. 272; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 252.

¹⁷²³ Aj z tohto dôvodu viedol výpravu proti Byzantskej ríši práve on a nie nejaký nižšie postavený kumánsky náčelník, pretože vlastne nešlo len o obyčajný koristnícky nájazd.

čas vopred o agresívnych zámeroch Kumánov vedel, a rozhodol sa preto posilniť obranu ohrozených území tým, že nechal opevniť priesmyky v pohorí Haimos (veľmi pravdepodobne za pomoci zásekov).¹⁷²⁴ Či v tejto fáze posilnili obranu priesmykov aj nejaké vojenské oddiely byzantská princezná nezmieňuje. Mobilizácia vojenských síl sa zatiaľ týkala len centrálného cisárskeho vojska.¹⁷²⁵ Zo spomínaných opatrení je tiež zrejmé, že byzantský cisár sa rozhodol nebrániť Kumánom v prekonaní Dunaja, a nechal im len nedávno získané územie provincie Paradounavon prakticky napospas. Namiesto toho sa chystal brániť byzantské územia na Balkáne pomocou obrannej línie opretej o hrebeň pohoria Haimos, ktorý – ako už bolo konštatované vyššie - ponúkal oveľa lepšie obranné možnosti, než tok Dunaja.¹⁷²⁶ Toto rozhodnutie okrem strategických výhod, ktoré prinášalo, bolo aj logické, pretože pred znovuzískaním provincie Paradounavon na jar roku 1091 sa línia byzantskej obrany v rokoch 1072 až 1091 opierala práve o pohorie Haimos. Byzantskí velitelia na čele s Alexiom Komnénom teda mali s jej obranou pomerne solídne skúsenosti, zatiaľ čo územie na sever od Haimu bolo pre nich z vojenského hľadiska veľkou neznámou. Cisár a jemu podriadení velitelia teda pravdepodobne pre ochranu nedávno získanej provincie vykonali len nutné minimum, ktoré pozostávalo zo zaslania varovania pre jej veliteľa (ktorým bol *doux* Lev Nikerités)¹⁷²⁷, aby sa podľa možnosti čo najlepšie pripravil na hroziaci nomádsky vpád.¹⁷²⁸ Je možné že

¹⁷²⁴ Záseky však nie sú Annou Komnénou zmieňované explicitne, avšak jej inoformácia, že cisár „opevnil“ priesmyky takýto výklad nevyklučuje. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285: „κλεισούρας [...] κατοχυρώσατο“. Použitie zásekov (*xyloklasia*) je zmieňované pri obrane horských priesmykov medzi Epirom a Makedóniou v predvečer Bohemundovho útoku v roku 1107. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 397; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 144; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 207.

¹⁷²⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285.

¹⁷²⁶ STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 105.

¹⁷²⁷ K osobe Lea Nikerita pozri poznámku č. 1379 vyššie. Ako podporu tejto hypotézy sa udáva skutočnosť, že sa v Dristre našla olovená pečať *prōtoproedra* Katalalóna Tarchaneióta, ktorý podľa všetkého velil v tomto období vojenským oddielom z Makedónie a Trákie, pretože bol krátko na to poverený obranou Adrianoupolu (, kde mu asistoval Nikéforos Bryennios). LEONTIADES, I. G.: *Die Siegel der Familie Tarchaneiotes*. *SBS*, 3, 1993, s. 46-47; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 142, pozri tiež text nižšie. Rozhodnutie ponechať Paradounavon nechránený zrejme vyplývalo aj zo skutočnosti, že od roku 1091 Byzantínci jednoducho nestihli uviesť aspoň niektoré pohraničné pevnosti do obranyschopného stavu. SPINEI, V.: *Migrations*, s. 254.

¹⁷²⁸ Takisto nie je možné nevidieť silné analógie so spôsobom boja proti Normanom, aký Alexiovi Komnénovi navrhovali v roku 1081 pred bitkou pri Dyrrachiu jeho skúsenejší velitelia (napríklad Geórgios Palaiologos). Rovnako ako v tomto prípade radili cisárovi, aby dobre opevnil horské priesmyky vedúce z Epiru, a počkal, až kým sa Normani buď nevzdajú, alebo im nedôjdu potraviny, poprípade nepodľahnú nejakej infekčnej nákaze. Vtedy sa Alexios Komnénos rozhodol túto radu nerešpektovať a veľmi na to doplatil. Pozri text vyššie. Presun obrany do horských priesmykov pred vpádom Kumánov naznačuje, že v roku 1095 už cisár nepochyboval o správnom spôsobe ako čeliť nomádkemu útoku (možno odskúšanom už roku 1087 proti Pečenehom), a celú svoju energiu zasvätil jeho čo najúplnejšej realizácii.

nakoniec cisár Nikeritovi vyslal určité vojenské posily, avšak o ich početnej sile a zložení nemáme žiadne konkrétne informácie.¹⁷²⁹

Popisované opatrenia však nomádov ani neodradili ani nezastavili, pretože „*po nejakom čase*“ Kumáni vedení Charakénom Paradounavon obsadili.¹⁷³⁰ Donedávna sa predpokladalo, že nomádske vojsko obišlo oblasť Dobrudže, a na byzantské územie prešlo v blízkosti hlavného centra provincie - Dristry, kde sa na úrovni dnešnej lokality Derwent nachádzal brod cez Dunaj.¹⁷³¹ V poslednej dobe túto hypotézu na základe najnovších archologických nálezov spochybnil A. Madgearu, ktorý tvrdí, že kumánske vojsko prekonalo tok Dunaja naproti pevnosti pri dnešnej lokalite Issacea, ktorú síce nedobyli, ale zničili jej časť postavenú mimo hradieb.¹⁷³² Kumáni následne pokračovali smerom na juh k mestu Axiopolis, ktoré vypálili.¹⁷³³ Keďže sa tieto udalosti pravdepodobne odohrali v priebehu prvých mesiacov roku 1095, kumánski nájazdníci sa následne rozptýlili po území provincie, aby zaistili potraviny a krmivo pre svoje kone z uložených zimných zásob miestneho roľníckeho obyvateľstva.¹⁷³⁴ Prítomnosť Kumánov v provincii Paradounavon pritom nutne neznamenala, že kočovníci ovládli celé jej územie, naopak sa zdá, že napríklad Dristra a iné opevnené lokality útok prečkali a takisto nie je zmienka o tom, že by samotný *doux a kouropalatēs* Lev Nikerités upadol do ich zajatia.¹⁷³⁵ Každopádne už oddiely z provincie Paradounavon uzavreté v pevnostiach nemali na ďalší

¹⁷²⁹ Tento predpoklad sa zakladá na nájdenom depote bronzových mincí pochádzajúcom z tohto obdobia, ktoré boli razené v mincovni na území provincie Paradounavon na dnešnej lokalite Issacea. MADGEARU, A.: *Organization*, s. 142, taktiež aj ďalšia literatúra.

¹⁷³⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 254.

¹⁷³¹ DIACONU, P.: *Coumans*, s. 52 ff.

¹⁷³² MADGEARU, A.: *Organization*, s. 105. S týmito udalosťami môže teoreticky priamo súvisieť depot mincí nájdený v Issacei. Pozri poznámku č. 1728 vyššie.

¹⁷³³ V dôsledku tejto udalosti bol biskup, ktorý v tomto meste sídlil, presunutý do prístavu Abydos na Dardanelách. S týmto vpádom býva okrem iného spojený aj nález bohatého depotu zlata, šperkov a mincí obsahujúci aj najnovšie mince Alexia Komnéna (*hyperpyra*) z rokov 1092/1093, ktorý sa našiel v roku 1928 pri dnešnom Kalipetrove neďaleko Dristry. SPINEI, V.: *Migrations*, s. 254; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 142.

¹⁷³⁴ Podobne ako Pečenehovia začiatkom roka 1046, ktorí po prekročení Dunaja vyplienili zimné zásoby miestneho obyvateľstva a z množstva pre nich nezvyklej potravy u nich dokonca vyvstali žalúdočné problémy. Pozri: SKYLITZÉS: *Synopsis*, s. 458.

¹⁷³⁵ Toto tvrdenie sa zakladá na skutočnosti, že Lev Nikerités možno okrem listu od Katakálóna Tarchaneióta spomenutého vyššie (pozri poznámku č. 1726) dostal ešte iné správy od ďalších byzantských veliteľov. Jedným z nich mohol byť napríklad Ján Tarónités (pozri poznámku č. 1744 nižšie) poverený spolu s Nikéforom Melissénom a Geórgiom Palaiologom ochranou mesta Beroé a horských priesmykov v jeho okolí. K olovenej pečati z tejto správy pochádzajúcej od Jána Tarónita, ktorá sa našla v Dristre (Silistra-Kalaraš), a ktorá je dávaná priamo do súvislosti s udalosťami roku 1095 pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 400-402; JORDANOV, I.: *Corpus 3*, s. 240-241. Čo sa týka samotného Leva Nikerita, jeho kariéra po roku 1095 pokračovala vo vzostupnom trende, pričom do svojej smrti po roku 1116 dosiahol vysokú dvorskú hodnosť *prōtonōbelissimos* (najvyššia možná dosiahnuteľná hodnosť pre eunucha). Pozri: SEIBT, W.: *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*. 1. Teil. Kaiserhof, mit einem Vorwort von Herbert Hunger. Wien 1978, s. 225-227; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 313. Ďalším možným dopisovateľom Leva Nikerita v tomto období mohol byť Konštantín Houmbertopoulos, takisto poverený ochranou priesmykov, ktorého pečať s titulom *sebastos kai doux* sa tiež našla v Dristre. JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 314; JORDANOV, I.: *Corpus 3*, s. 491.

priebeh vojenských operácií žiaden vplyv. Po usadení kočovníkov v provincii boli vojenské operácie na čas prerušené.

Keď Alexios Komnénos obdržal správy o tomto vývoji udalostí, vyvstala pred ním najprv dilema, či sa má pokúsiť obsadené územia na sever od pohoria Haimos znovu získať späť, alebo radšej nič neriskovať, nepostaviť sa proti Kumánom v otvorenom boji, a následne vyčkať, kým hrozba sama od seba nepominie.¹⁷³⁶ Táto dilema je viac než pochopiteľná, keďže len v roku 1091 Byzantínci za cenu obrovských strát obnovili kontrolu nad provinciou Paradounavon, a vážna porážka v bitke pri Dristre na jeseň roku 1087 ešte celkom iste neupadla do zabudnutia.¹⁷³⁷ Preto je prirodzené sa domnievať, že by nová vojna o tieto územia mohla byť v radoch byzantských elít vnímaná ako extrémne nepopulárna.¹⁷³⁸ Zdá sa, že Alexios Komnénos bol osobne rozhodnutý o tieto územia bojovať,¹⁷³⁹ aby sa Kumáni v provincii Paradounavon neusadili natrvalo ako predtým Pečenehovia, ale potreboval o tejto nutnosti presvedčiť aj byzantské elity v hlavnom meste. Najprv preto zvolal poradu svojich najvyšších vojenských veliteľov a pokrvných príbuzných, ktorí sa (podľa očakávania) vyslovili jednohlasne pre vyčkávaciu taktiku. Anna Komnénéa ďalej píše, že za tejto situácie radšej cisár „zveril všetko Bohu a prosil ho o rozhodnutie.“¹⁷⁴⁰ Na oltár v Hagii Sofii boli za asistencie samotného patriarchu Nikolaa III. Grammatika (1084-1111) položené dve zapečatené doštičky, na ktorých boli zapísané texty obsahujúce záporné a kladné stanovisko k usporiadaniu odvetnej výpravy proti Kumánom. Po celonočných bohoslužbách patriarcha ráno vybral jednu z doštičiek, rozpečatil jej obsah a pred všetkými prečítal verdikt, ktorý sa nakoniec ukázal ako kladný, tj. súhlasiaci s výpravou. Alexios Komnénos povzbudený takto vyjavenou pomocou zhora mohol až v tejto chvíli konečne začať s plnohodnotnými vojenskými prípravami na odvrátenie prebiehajúceho kumánskeho útoku.¹⁷⁴¹

Čo sa týka početnej sily a zloženia oddielov byzantskej armády pripravovanej na toto ťaženie, Anna Komnénéa ako zvyčajne neposkytla žiadne konkrétne informácie. Zanechala nám

¹⁷³⁶ Podobný strategický prístup zastával Alexios Komnénos v rokoch 1088 až 1091 počas vojny proti Pečenehom. Pozri poznámku č. 1576 a text vyššie. Rovnakým spôsobom reagovali byzantskí velitelia aj v priebehu veľmi podobne prebiehajúceho vpádu Uzov v rokoch 1064/1065. Pre jeho opis pozri: JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 113-115; MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 83-87.

¹⁷³⁷ CHALANDON, F.: *Essai*, s. 152.

¹⁷³⁸ V tejto súvislosti stačí pripomenúť zžieravú kritiku antiochijského patriarchu Jána Oxeitu, ktorá naberala na intenzite tesne pred víťazným zakončením vojny proti Pečenehom na jar 1091. Pozri poznámky č. 1569 a 1574 vyššie.

¹⁷³⁹ O tom svedčia už aj jeho vojenské prípravy od chvíle, keď sa prvý krát dozvedel o hroziacom vpáde Kumánov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285.

¹⁷⁴⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 43.

¹⁷⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 285-286; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 152-153.

však pomerne rozsiahly zoznam byzantských veliteľov, podľa ktorého je možné dospieť aspoň k určitým obecným záverom. V súvislosti s výpravou na odrazenie kumánskeho vpádu sú byzantskou princeznou konkrétne zmieňovaní *kaisar* Nikéforos Melissénos,¹⁷⁴² *sebastos* Geórgios Palaiologos,¹⁷⁴³ *sebastos* Ján Tarónitēs,¹⁷⁴⁴ *nōbelissimos* Michal Diabaténos,¹⁷⁴⁵ Geórgios Euforbénos,¹⁷⁴⁶ *sebastos* a *doux* Konštantín Houmbertopoulos,¹⁷⁴⁷

¹⁷⁴² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. V prípade účasti Nikéfora Melisséna na tejto výprave je potrebné znovu pripomenúť, že Alexios Komnénos mohol mať pri jeho neustálom nominovaní do veliteľských funkcií v rámci vojenských ťažení počínajúc rokom 1081 aj skryté mocensko-politické motívy, keďže Melissénos bol v roku 1081 jeho najväčším sokom v boji o cisársky diadém. Pozri napríklad poznámku č. 710 vyššie. V priebehu rokov sa tiež množili incidenty, z ktorých vyplýva, že *kaisar* patril skôr ku kritikom vlády Alexia Komnéna než k jeho bezpodmienečným stúpencom. Pre príklad závistlivo naladenej kritiky cisárových úspechov z roku 1091 podporujúce tento názor, pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 240-241, resp. poznámku č. 1568 vyššie. V tom prípade je príznačná prítomnosť Geórgia Palaiologa, ktorý bol určený ako Melissénov pobočník a zrejme bol aj skutočným veliteľom všetkých oddielov pod Melissénovým „velením“. O jeho absolútnej lojalite Alexios Komnénos pochybnosti prirodzene nemal, pretože Palaiologos ju dokazoval cisárovi opakovane od prvých dní jeho vlády v roku 1081. A nakoniec, ako uvidíme nižšie, Nikéforos Melissénos bol poverený obranou relatívne „kľudného“ úseku obrannej línie a je preto možné predpokladať, že mu bolo zverené aj menšie množstvo vojenských oddielov, než si ponechal pod priamym velením samotný Alexios Komnénos. Pozri text a poznámku č. 1787 nižšie.

¹⁷⁴³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Pozri text vyššie.

¹⁷⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Ján Tarónitēs je na tomto mieste diela Anny Komnény zmieňovaný po prvý krát. Pochádzal z aristokratickej rodiny gruzínskeho pôvodu, ktorá sa do byzantskej nobility včlenila na prelome 10. a 11. storočia. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 221. Jeho vysoké postavenie v rámci byzantského dvora vyplýva zo skutočnosti, že bol synom Alexiovej staršej a veľmi obľúbenej sestry Márie a Michala Tarónita. Predtým, než sa zúčastnil výpravy proti Kumánom zastával len jeden vysoký vojenský post, keď pravdepodobne v rokoch 1092/1093 pôsobil ako veliteľ provincie Boulgaria (*doux Skopiōn*). SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 155; ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 128-129; MULLET, M.: *Theophylact*, s. 299-300. Keďže ďalším známym veliteľom na tejto pozícii je až *prōtoproedros* Nikétas Karykēs v rokoch 1096/1097 (pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 231), je možné, že Ján Tarónitēs tento post zastával ešte aj na jar roka 1095. Tarónitov vysoký dvorský titul *sebastos*, ktorý patril iba členom najbližšej cisárskej rodiny, je doložený v zápise synody konanej v Blachernách koncom roka 1094, na ktorej bol tiež osobne prítomný. Na druhej strane v spomínanom zápise je zaznamenaný len Tarónitov dvorský titul *sebastos*, a žiadna vojenská veliteľská funkcia, takže predpoklad, že bol aj na jar 1095 veliteľom provincie Boulgaria zostáva aj naďalej veľmi neistý a je skôr nepravdepodobný. K zápisu pozri: GAUTIER, P.: *Synode*, s. 217: „*τοῦ σεβαστοῦ κῆρ Ἰωάννου τοῦ Ταρωνίτου*“.

¹⁷⁴⁵ Anna Komnéna jeho meno uvádza výlučne bez dvorského titulu a bez krstného mena ako Dabaténos. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Po prvýkrát stotožnil Dabaténa s *nōbelissimom* Michalom Diabaténom na základe zoznamu účastníkov synody v Blachernách francúzsky bádateľ P. Gautier. Pozri: GAUTIER, P.: *Synode*, s. 245-246. Neskôr (pravdepodobne v roku 1098) sa Michal Diabaténos stal veliteľom (*doux*) v Trapezunte. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 74.

¹⁷⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Tento vojenský veliteľ sa ako veliteľ eskadry byzantského loďstva (možno s hodnosťou *komēs*) zúčastnil v roku 1087 výpravy Alexia Komnéna proti Dristre. Pozri poznámku č. 1356 vyššie.

¹⁷⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Pozri text vyššie. Z tohto obdobia sú známe dve jeho olovené pečate s titulom *sebastos* a *doux*, pričom jedna sa našla na lokalite Pernik v tesnej blízkosti Sofie a druhá v Dristre. Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 2, s. 312-314; JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 491.

Kantakouzénos,¹⁷⁴⁸ *prōtoproedros a megas primikērios tōn esō bestiaritōn* Tatikios,¹⁷⁴⁹
Ilchán,¹⁷⁵⁰ Skaliarios,¹⁷⁵¹ *prōtoproedros* Katalalón Tarchaneiótēs,¹⁷⁵² *prōtonōbelissimos*

¹⁷⁴⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Ide vôbec o prvú zmienku tohto veliteľa v texte Anny Komnény. Byzantská princezná sa o ňom vyjadruje v pozitívnych superlatívoch, ale paradoxne neudáva ani jeho krstné meno a ani žiaden dvorský, či vojenský titul. Je to zároveň prvý známy príslušník aristokratického byzantského rodu Kantakouzénovcov, ktorých priezvisko je odvodené od lokality Kouzéna ležiacej v blízkosti Smyrny v Malej Ázii. Kantakouzénovi potomkovia neskôr v priebehu 14. storočia získali popredné postavenie v najvyšších kruhoch byzantskej spoločnosti. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 49-52; KAZHDAN, A. P.: Kantakouzenos. In: *ODB*, Vol. II. Oxford 1991, s. 1103-1104.

¹⁷⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. O Tatikiovi už bola reč na viacerých miestach vyššie. Na tomto mieste je však nutné poznamenať, že až k tomuto časovému momentu máme vďaka zápisu účastníkov synody v Blachernách z konca roku 1094 potvrdené plné znenie jeho vojenského titulu (*megas primikērios tōn esō bestiaritōn*), z ktorého je možné usudzovať, že velil strážnemu oddielu Bestiaritov. GAUTIER, P.: *Synode*, s. 218. To by mohlo naznačovať, že *Bestiaritai* (pozri poznámky č. 550 a 561 vyššie), ktorí sa zúčastnili bojov proti Normanom a utrpeli vysoké straty v bitke pri Dyrrachiu v októbri 1081 ešte stále prežívali ako samostatná jednotka a mohli byť aspoň teoreticky nasadení do boja proti Kumánom.

¹⁷⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. V diele Anny Komnény vystupuje ako Elchanés. Ilchán je však turecký vojenský titul a nie vlastné meno (MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica*, II, s. 124), takže skutočné osobné meno tohto seldžukého emíra nepoznáme. Ilchán približne v roku 1086 využil stiahnutie normanských rytierov pod velením Konštantína Houmpertopoula do bojov proti Pečenehom z Kyziku (pozri text vyššie) a dobyl na vlastnú päsť Kyzikos, Apollóniu, a Poimainénon na pobreží Marmarského mora (dnes v severozápadnom Turecku). Jeho vláda nad týmito oblasťami však nemala dlhého trvania, pretože ho odtiaľ vzápätí (buď ešte v roku 1086 alebo v roku 1087) vyhnal široko založený byzantský protiútok. Porazený emír sa následne nechal pokrstiť a po prijatí bohatých darov vstúpil do služieb Alexia Komnéna. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 197-198; BELKE, K.: *Bemerkungen*, s. 78; BÁDENAS, P.: *Intégration*, s. 184; BONDOUX, R.: *Villes*, s. 388. Ch. Brand naopak predpokladá, že Ilchán vstúpil do byzantských služieb niekedy v priebehu rokov 1092 až 1093. BRAND, C. M.: *Element*, s. 4. V duchu už spomínanej a prepracovanejšej chronológie K. Belkeho je však nutné toto datovanie odmietnuť. Ide o prvé bojové vystúpenie Ilchána v byzantských službách.

¹⁷⁵¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Skaliarios patril medzi viacerých Ilchánových príbuzných (pozri poznámku č. 1749 vyššie), ktorí ho po porážke v roku 1086 alebo 1087 nasledovali do byzantských služieb. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 198; BRAND, C. M.: *Element*, s. 4; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica*, II, s. 277; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 281. Taktiež sa jedná o jeho prvé bojové vystúpenie v radoch byzantskej armády.

¹⁷⁵² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287. Katalalón Tarchaneiótēs patril k známej byzantskej aristokratickej rodine Tarchaneiótai (Trachaneiótai), pochádzajúcej z okolia Adrianoupolu. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 233. V roku 1078 sa zúčastnil povstania Nikéfora Bryennia a v bitke pri Kalavryách velil ako *magistros* a *katepanō Adrianoupoleōs* ľavému krídlu povstaleckej armády. BRYENNIOS, *Hylé*, s. 269. Jeho sestra Helena si vzala za muža Jána Bryennia, Nikéforovho brata. Po potlačení povstania vtedajším veľkým domestikom Alexiom Komnénom mizne z historických prameňov, a objavuje sa až v súvislosti so zmieňovanou synodou konanou v Blachernách koncom roka 1094 (čo znamená, že medzi rokmi 1081 a 1094 ho musel Alexios Komnénos – možno na príhovor Nikéfora Bryennia - vziať na milosť). GAUTIER, P.: *Synode*, s. 218, 254-255; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 286-287. Bohužiaľ nie je úplne jasné, čo sa skrýva pod formuláciou Anny Komnény, že Alexios Komnénos Tarchaneiótovi spolu s Nikéforom Bryenniom „*zveril obranu mesta [Adrianoupolu]*“. Mohlo by to indikovať buď to, že sa Katalalón Tarchaneiótēs znovu stal (podobne ako roku 1077 na začiatku svojej kariéry) vojenským veliteľom (*doux/katepanō*) celej provincie Makedónie a Trákie, alebo, že bol zodpovedný len za obranu samotného mesta, a *doux* bol v tomto období niekto iný. Bohužiaľ zoznam známych veliteľov provincie končí práve Katalalónom Tarchaneiótom v rokoch 1077 až 1078, a ďalší nositelia tohto titulu nie sú známi. KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 206-209. Nápis na jeho jedinej známej pečati, ktorá je bádateľmi priamo spájaná s udalosťami roka 1095, neobsahuje žiaden titul ani funkciu, takže nemôže poskytnúť žiadne vodítko pre riešenie tejto otázky (*Katalalōn sfragisma tōn grafōn tode, Trachaniōtou hon skepois Theou Loge*). Pozri: LEONTIADES, I. G.: *Siegel*, s. 46-47; LEONTIADES, I. G.: *Die Tarchaneiōtai, eine prosopografisch-sigillographische Studie*. Solún 1998, s. 49. Spomínali sme vyššie, že možným kandidátom na tento post mohol byť v rokoch 1087-1091 zmieňovaný generál Nikolaos Maurokatalalón, ale ani tento predpoklad nie je možné potvrdiť. Pozri poznámku č. 1323 a text vyššie. Tento neblahý stav je možné pripísať skutočnosti, že Adrianoupol sa nachádzal veľmi blízko hlavného mesta Konštantínopola a takisto v ňom tradične sídlil aj domestik Západu, ktorý ako nariadený vojenských veliteľov tejto provincie pravidelne velil aj ich oddielom, takže samotní velitelia provincie (pokiaľ bol tento veliteľský post obsadzovaný) sú z týchto dôvodov v prameňoch v podstate neviditeľní.

Nikéforos Bryennios,¹⁷⁵³ *prōtokouropalatēs* Konštantín Euforbénos Katakálón,¹⁷⁵⁴ jeho syn Nikéforos Euforbénos Katakálón,¹⁷⁵⁵ Michal(?) Monastras,¹⁷⁵⁶ Michal Anemas,¹⁷⁵⁷ Marianos Maurokatakálón,¹⁷⁵⁸ Ouzas,¹⁷⁵⁹ a *prōtokouropalatēs* Argyros Karatzas.¹⁷⁶⁰

Po prvom pohľade na vyššie vymenovaných veliteľov je možné skonštatovať, že podobne ako pri predošlých veľkých výpravách Alexia Komnéna mnoho z jemu podriadených generálov patrilo k jeho bezprostredným príbuzným (buď pokrvným, alebo vďaka manželským zväzkom). Opätovne sa stretávame s Alexiovým švagrom Nikéforom Melissénom, ako aj manželom sestry cisárovnej Ireny Doukovny Georgiom Palaiologom, ktorí predstavujú hlavné opory Komnénovského režimu a kontinuitu v radoch armády. Objavujú sa tu však aj úplne nové osobnosti, ktoré naznačujú, že v armáde začína v tomto období (tj. takmer 14 rokov po prevzatí

¹⁷⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287. Pozri text vyššie. Je známa aj Bryenniova olovená pečať z tohto obdobia. Pozri: SEIBT, W.: *Bleisiegeln*, s. 288-289.

¹⁷⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287. Konštantín Euforbénos Katakálón sa na tomto mieste objavuje v texte Anny Komnény po prvý krát, avšak v roku 1095 už mal za sebou pomerne dlhú vojenskú kariéru, keďže v roku 1078 v bitke pri Kalavryách bojoval po boku Alexia Komnéna ako veliteľ oddielu *Chōmatēnoi* a tureckých spojencov. BRYENNIS, *Hylé*, s. 269. Zdá sa, že jeho následné vojenské pôsobenie sa odohrávalo skôr mimo Balkán (čo môže byť dôvodom, prečo ho Anna Komnéna pred rokom 1095 vôbec nespomína). Odpovedá tomu aj jeho vymenovanie za veliteľa (*kouropalatēs* a *doux*) na Cypre medzi rokmi 1092 a 1094, kde mal za úlohu spacificovať tento ostrov po neúspešnom povstaní. Táto pozícia nie je známa zo zmienok v historických prameňoch, ale len zo sigilografického materiálu, pozri: METCALF, D. M.: *Byzantine Lead Seals from Cyprus*. Nicosia 2004, s. 224. Po návrate bol za odmenu povýšený Alexiom Komnénom o jeden stupeň a obdržal čestný dvorský titul *prōtokouropalatēs*. GAUTIER, P.: *Synode*, s. 217, 247-248; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 62-65. Zdá sa, že sa práve v tomto období pripravoval medzi okruh bližších verných spolupracovníkov Alexia Komnéna, ktorý bol otrasený a početne zredukovaný v dôsledku odhaleného sprisahania Nikéfora Diogéna.

¹⁷⁵⁵ Nikéforos Euforbénos Maurakatakálón sa na tomto mieste *Alexiady* vyskytuje po prvý krát. V roku 1095 bol ešte stále veľmi mladý, sotva 15-ročný, pretože sa narodil približne roku 1080. ΒΑΡΖΟΣ, K.: *Γενεαλογία Α΄*, s. 199. Neskôr si vzal za ženu druhorodenú dcéru Alexia Komnéna Máriu, takže sa stal švagrom Anny Komnény. Možno práve z týchto skutočností pramení Annin obdivný opis jeho bojového krstu. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 237-238; CHEYNET, J.-C. – MORRISSON, C. – SEIBT, W.: *Sceaux*, s. 25. Pozri text nižšie.

¹⁷⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287. Pozri poznámku č. 1507 vyššie.

¹⁷⁵⁷ Tamže. Michal Anemas bol potomkom byzantskej aristokratickej rodiny, ktorá odvodzovala svoj pôvod od arabských emírov z Kréty dobytej Nikéforom Fokom v roku 961. V rámci diela Anny Komnény sa jedná o prvú zmienku jeho osoby. Pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 200-202.

¹⁷⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289. Aj Marianos Maurokatakálón je na tomto mieste zmieňovaný po prvý krát. Svoju úlohu v tom hrá aj skutočnosť, že bol v roku 1095 ešte veľmi mladý a na úplnom počiatku svojej úspešnej vojenskej kariéry. Je potrebné poznamenať, že Anna Komnéna ho spomína kvôli jeho zápalu v boji, keďže počas bojov proti Kumánom ešte nezastával žiadnu veliteľskú funkciu. Jeho otcom bol generál Nikolaos Maurokatakálón zmieňovaný vyššie. Neskôr mu jeho oddanosť trónu vyniesla sobáš so sestrou *kaisara* Nikéfora Bryennia mladšieho, manžela Anny Komnény. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 186-187.

¹⁷⁵⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294. Pozri text vyššie.

¹⁷⁶⁰ Tamže, s. 294-295. Pozri poznámku č. 1410 vyššie. Po úspešnom završení vojny proti Pečenehom na jar 1091 bol Argyros Karatzas vymenovaný do funkcie *meγas hetaireiarchēs*, ktorú zastával do marca 1092. Následne pravdepodobne ako odmenu za delikátnu úlohu, ktorú zohral v kontroverzii spojenej s veliteľom Dyrrachia a synovcom cisára Jánom Komnénom obdržal od cisára čestný dvorský titul *prōtokouropalatēs* a bol vymenovaný za veliteľa (*doux*) Filipoupola. V tejto funkcii zotrval zrejme až do kumánskeho vpádu. Sú známe dve jeho olovené pečate s týmto titulom, pričom jedna pochádza z lokality Dobri Dol v okolí dnešného mesta Pasardžik v Bulharsku (a druhá pravdepodobne tiež z okolia Pasardžiku). Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 188-190. Vzhľadom k skutočnosti, že Argyros Karatzas sa objavuje až počas záverečnej fázy bojov proti Kumánom (pozri text nižšie), je možné, že táto pečať indikuje rozkazy súvisiace so zvolávaním jemu podriadených oddielov z blízkeho okolia Filipoupola, s ktorými potom na výzvu Alexia Komnéna tiahol proti Kumánom a posilnil ostatné už bojujúce byzantské oddiely.

moci Alexiom Komnénom) prirodzená generačná výmena aj medzi cisárovými príbuznými. Príkladom je Alexiov synovec Ján Tarónités, ktorý sa na tomto mieste Annou Komnénou zmieňovaný po prvý krát. Podobné tendencie je možné skonštatovať aj na základe zostávajúcich mien, z ktorých prvá skupina predstavuje evidentne solídnu kontinuitu s predošlým obdobím (Tatikios, Konštantín Houmbertopoulos, Geórgios Euforbénos, Nikéforos Bryennios, Argyros Karatzas, Ouzas, Monastras), a druhá zase „novú krv“ (Kantakouzénos, Ilchán, Skaliarios, Michal Anemas, Nikéforos Euforbénos Katakálón, Marianos Maurokatakálón). Objavenie niektorých osobností je tiež možné interpretovať ako priamy dôsledok navydareného sprisahania Nikéfora Diogéna, ktoré len rok predtým významne otriaslo vnútorným kruhom prívržencov Alexia Komnéna a početne ho zredukovalo.¹⁷⁶¹ V záujme stability režimu čo najskôr potrebné doplniť ho novými a maximálne loajálnymi osobami (ako napríklad Konštantín Euforbénos Katakálón). Vyslovene zarážajúco v tomto kontexte pôsobí neprítomnosť domstika Západu a cisárovho mladšieho brata *prōtosebasta* Andronika Komnéna, ktorý by inak z titulu svojej veliteľskej funkcie veliteľa všetkých vojenských oddielov západnej polovice ríše logicky vôbec nemal na výprave proti Kumánom (a v užšom kruhu cisárových spolupracovníkov) chýbať. Zrejme aj on sa sprisahania buď aktívne zúčastnil, alebo ho aspoň mlčky podporoval, čo si vynútilo jeho politické odstavenie.¹⁷⁶² Naproti tomu absenciu iného prominentného a skúseného veliteľa z bojov proti Pečenehom *prōtokouropalata* Basileia Kourtikia, ktorý dokonca v roku 1091 po bitke pri Lebouniu slúžil ako sprievodca pre Kumánov vracajúcich sa do svojich kočovísk¹⁷⁶³ je možné vysvetliť tým, že medzi rokmi 1092¹⁷⁶⁴ a 1095 už dosiahol veku, ktorý znamenal prirodzené ukončenie jeho aktívnej vojenskej kariéry. Ďalším podobným príkladom ako Basileios Kourtikios by mohol byť generál Nikolaos Maurokatakálón, slávny víťaz nad Pečenehmi

¹⁷⁶¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 265-280. Podrobnej analýze textu Anny Komnény popisujúcemu celý priebeh sprisahania sa venoval najmä P. Frankopan vo svojej štúdií, pozri: FRANKOPAN, P.: *Kinship*, s. 18-26. Pozri tiež: CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 99.

¹⁷⁶² FRANKOPAN, P.: *Kinship*, s. 26-29. Adrianos Komnénos vlastne po popise sprisahania Nikéfora Diogéna Annou Komnénou úplne mizne a vytráca sa aj z celého zvyšného textu jej historického diela *Alexias*. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 7.

¹⁷⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 251.

¹⁷⁶⁴ V tomto roku vyslal Alexios Komnénos Basileia Kourtikia s ďalšími troma vyslancami ako poslov k seldžuckému sultánovi Malik-šáhovi do Chorasánu. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 195. Je zrejme, že po svojom návrate z tejto diplomatickej misie už Kourtikios žil ako súkromná osoba, predtým než sa roku 1097 zaplietol do Anemovho sprisahania. V dôsledku toho mu Alexios Komnénos nechal skonfiškovať všetok majetok a poslal ho do vyhnanstva. SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 45. Z tohto obdobia života sú známe jeho štyri olovené pečate datované do samého záveru 11. storočia neobsahujúce žiadne oficiálne tituly ani funkcie z lokalít v Makedónii a Trákii a v provincii Paradounavon. Našli sa na lokalitách Dristra, Dulovo, Malevo, a Fakia, čo poukazuje na zaujímavú skutočnosť, že aj Basileios Kourtikios mal aj naďalej bližšie nezistené záujmy v oblastiach, ktoré v rokoch 1087 až 1091 pomáhal ešte ako vojenský veliteľ brániť (možno tam ako vysoko postavený veterán dostal od cisára isté pozemky, o ktoré ale potom prirodzene prišiel po roku 1097). Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus* 3, s. 639.

v bitke pri pevnosti Koulé na jar roku 1087.¹⁷⁶⁵ To podľa nás potvrdzuje skutočnosť, že to bolo práve v priebehu boja proti Kumánom, čo svoj bojový krst zažil Nikolaos mladý syn, Marianos Maurokatakálón.¹⁷⁶⁶

Z hľadiska zloženia jednotlivých oddielov je možné na základe osobnej účasti Alexia Komnénéna a pomocou analógií s jeho predošlými výpravami prepokladať, že jadro byzantskej armády zhromažďovanej na nadchádzajúcu výpravu sa skladalo z približne rovnakých oddielov ako počas byzantskej vojenskej výpravy proti Dristre v roku 1087. Napriek utrpeným závažným stratám je pravdepodobné, že s cisárom do poľa proti Kumánom znovu vytiahla Varjažská garda.¹⁷⁶⁷ Naproti tomu je s istotou možné vylúčiť účasť oddielu Paulikiánov, ktorý Alexios Komnénos po víťazstve nad Pečenehmi v roku 1091 nechal kvôli jeho viacerým vzbúreenským prejavom siahajúcim ešte do roku 1082 rozpustiť.¹⁷⁶⁸ Totožný osud postihol po roku 1093 aj oddiel *Athanatoi*, ktorý bol predtým umiestnený na Cypre, kde sa však zúčastnil tamojšej vzbury proti vláde Alexia Komnénéna.¹⁷⁶⁹ To bolo napokon dôvodom jeho rozpustenia. Výpravy sa veľmi pravdepodobne nezúčastnili ani *Bigla*,¹⁷⁷⁰ a ani *Hetaireia*,¹⁷⁷¹ ktorých existenciu je možné v roku 1095 ešte stále predpokladať, resp. aspoň náznakovito doložiť. Z oddielov prítomných v Konštantínopole alebo v jeho tesnom okolí nám tak ostáva už len osobný cisárov ozbrojený sprievod zložený z jeho blízkych príbuzných a služobníkov cisárskeho domu,¹⁷⁷²

¹⁷⁶⁵ Pozri text vyššie.

¹⁷⁶⁶ Pozri poznámku č. 1757 vyššie.

¹⁷⁶⁷ Varjažská garda po utrpení vážnych strát v bitke pri Dristre v roku 1087 prechádzala obdobím rekonštrukcie a preto je pomerne málo viditeľná v svedectvách historických prameňov. Vďaka tomuto predpokladu sme ráтали s jej účasťou v bitke pri Leboniu v apríli 1091. Pozri text vyššie. Neskôr sa však Varjažská garda (tj. „*strážcovia ... mali na pleciah ťažké sekery s obojstranným ostrím*“) explicitne spomína v súvislosti so sprisaháním Nikéfora Diogéna v roku 1094, ktoré prebiehalo v kontexte vojenskej výpravy Alexia Komnénéna proti Srbom. Pozri: ANNA KOMNÉNA: *Alexias*, s. 277: „*φύλακες [...] τὰς βαρυσιδήρους ρομφαίας ἐπὶ τῶν ὄμων ἔχοντες*“; BLÖNDAL, S.: *Varangians*, s. 128; D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Varangian Guard*, s. 9-10. Preto je veľmi pravdepodobné, že sa ako súčasť cisárovho vojenského sprievodu zúčastnila aj bojov proti Kumánom.

¹⁷⁶⁸ JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 741.

¹⁷⁶⁹ Pozri poznámky č. 552 a 571 vyššie. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 367.

¹⁷⁷⁰ *Sub anno* 1094 je pramenne doložený veliteľ tejto strážnej jednotky *prōtoproedros tēs sygklētou a megas droungarios tēs biglas* Nikolaos Mermentolos. Pozri: GAUTIER, P.: *Synode*, s. 217. Jeho meno sa však v súvislosti s bojmi proti Kumánom v *Alexiade* nevyskytuje, a preto je namieste prepoklad, že *Bigla* (pokiaľ ešte stále jestvovala) zotrvala po celú dobu trvania kampane v Konštantínopole a pokračovala v plnení svojich bežných povinností. Pravdepodobnejšia je však druhá možnosť, a to tá, že v roku 1094 už *megas droungarios tēs biglas* nebol veliteľom mestskej stráže, ale jedným z vrchných sudcov v Konštantínopole. Pozri poznámku č. 551 vyššie. V tom prípade už výskyt jeho mena v prameňoch, resp. jeho absencia nemá s týmto oddielom nič spoločné.

¹⁷⁷¹ Na rozdiel od oddielu *Bestiaritai* alebo *Bigla* poznáme viacej veliteľov *Hetaireie* (*megas hetaireiarchēs*) v období, ktoré bezprostredne predchádzalo kumánskemu vpádu. Patril medzi nich aj vyššie spomínaný Argyros Karatzas (pozri poznámku č. 1759 vyššie). V roku 1095 bol jej veliteľom *kouropalatēs* Konštantín Antiochos. Pozri: GAUTIER, P.: *Synode*, s. 217, 250-251. Anna Komnénéna však meno veliteľa *Hetaireie* v súvislosti s bojmi proti Kumánom vôbec nespomína a preto je skôr pravdepodobné, že sa ich tento oddiel ako celok nezúčastnil. Prítomnosť jeho menších súčastí však vylúčiť nemôžeme.

¹⁷⁷² Podobne, ako v bitkách pri Dristre v roku 1087, alebo pri Leboniu v roku 1091. Pozri text vyššie.

možno dokonca aj zvyšky oddielu *Bestiaritai*,¹⁷⁷³ *tagma* normanských žoldnierov, ktorých prítomnosť na výprave indikuje práve účasť Konštantína Houmbertopoula.¹⁷⁷⁴

Základom oddielov mimo byzantské hlavné mesto boli určite jazdecké a pešie *tagmata* provincie Makedónie a Trákie, ktoré do roku 1091 niesli ťarchu obranných bojov o Trákiu a predstavovali v podstate jediná významnú byzantskú vojenskú silu zloženú z „domorodých“ vojakov.¹⁷⁷⁵ Takisto ako v prípade predošlých výprav v rámci vojny proti Pečenehom¹⁷⁷⁶ nie je doteraz známe meno vojenského veliteľa týchto oddielov aj celej provincie (*doux Makedonias kai Thrakēs*), ale minimálne časti týchto síl určite velil vyššie spomínaný Katakalón Tarchaneiótēs, oficiálne poverený obranou Adrianoupolu.¹⁷⁷⁷ Jeho „civilným“ poradcom bol Nikéforos Bryennios, takisto priamo pochádzajúci z Adrianoupolu.¹⁷⁷⁸ Ako veľmi pravdepodobnú je možné predpokladať účasť aspoň časti oddielov z provincie Thesaloniké (resp. Tesálie, čiže tesálsku jazdu a pechotu), keďže sa výpravu zúčastnil zmieňovaný *kaisar* Nikéforos Melissénos.¹⁷⁷⁹ Tiež by bolo možné v hypotetickej rovine uvažovať o posilách zo susednej provincie Boulgaria, pretože *sebastos* Ján Taronitēs bol dokázateľne v roku 1092/1093 veliteľom tejto provincie (*doux Skopiōn*), pričom nie je možné úplne vylúčiť, že sa v tejto funkcii nenachádzal ešte aj na jar roku 1095.¹⁷⁸⁰ Celkový zoznam napokon dopĺňajú oddiely *ethnikoi* zložených z nomádskeho turkofónnych žoldnierov v byzantských službách (Seldžukov, Pečenehov, Uzov), ktoré znovu implikujú pokračujúce intenzívne nasadzovanie jazdných lukostrelcov v byzantskej armáde od roku 1083.¹⁷⁸¹ Odhadovaná početná sila oddielov byzantskej armády zhromaždenej na jar 1095 na odrazenie kumánskeho útoku tak mohla dosahovať minimálne 10 a maximálne 15 tisíc mužov.¹⁷⁸²

¹⁷⁷³ *Bestiaritai* nie sú Annou Komnénou vôbec zmieňovaní, ale ich možnú účasť je možné s istými výhradami predpokladať na základe plného vojenského titulu cisárovoho verného služobníka Tatikia, pozri poznámku č. 1748 vyššie. Vždy však jestvuje možnosť, že v tomto období bol tento titul už len čestným titulom bez reálnej náplne, t.j. že bol udeľovaný, hoci samotná jednotka už nejestvovala.

¹⁷⁷⁴ Ako ostatne vo všetkých predošlých vojenských stretnutiach, na ktorých sa osobne zúčastnil. Pozri text vyššie.

¹⁷⁷⁵ Pozri text vyššie. CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 370.

¹⁷⁷⁶ Pozri text vyššie.

¹⁷⁷⁷ Pozri poznámku č. 1751 vyššie.

¹⁷⁷⁸ V podobnej úlohe poslúžil bývalý povstalec a protivník Alexia Komnéna z roku 1078 už počas cisárovoho ťaženia proti Pečenehom v roku 1087. Pozri text vyššie.

¹⁷⁷⁹ Pri tomto predpoklade vychádzame z vyššie popísaných vojenských výprav počínajúc bitkou pri Dyrrachiu v októbri 1081. Pozri text vyššie.

¹⁷⁸⁰ Pozri poznámku vyššie č. 1743.

¹⁷⁸¹ Dokladajú to vyššie zmieňované mená rôznych veliteľov, ktorí boli priamo nomádskeho pôvodu (Tatikios, Ilchán, Skaliarios, Monastras, Ouzas, a Argyros Karatzas). Príkladom „najzelenšej“ podobnej jednotky by mohlo byť *tagma* zložené z Pečenehov, ktorí boli po porážke pri Lebouniu usadení v Moglenách (*Patzinakai Moglenitai*) a včlenení do služby v radoch byzantskej armády. Pozri text vyššie, a tiež: JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 740-741; ЗЛАТАРСКАЯ, В. Н.: *История*, s. 209; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 251.

¹⁷⁸² Presnejší odhad je za súčasného stavu bádania nemožný, keďže je veľmi obtiažne vyčíslit' straty vo vojne proti Pečenehom, a odhadnúť neustále sa meniace počty žoldnierskych oddielov rôzneho pôvodu. Zmieňované číslo

Podľa stručného opisu Anny Komnény je možné nadobudnúť dojem, že Alexios Komnénos s jadrom vojska vypochoďoval z hlavného mesta, v Adrianoupole ho doplnil ostatnými oddielmi z Makedónie a Trákie a Tesálie, ktoré sa tam už medzitým zhromaždili na základe jeho písomných rozkazov, a s kompletným vojskom bezodkladne postupoval až k prístavu Anchialos na čiernomorskom pobreží.¹⁷⁸³ Výber tohto mesta prirodzene nebol náhodný, pretože ako už bolo spomenuté vyššie, Alexios Komnénos v priebehu vojny proti Pečenehom (ca. 1086/1087) premenil Anchialos na hlavný oporný bod byzantskej obrannej línie tiahnucej sa po hlavnom hrebeni pohoria Haimos.¹⁷⁸⁴ Následne začal cisár z Anchialu vysielat' veliteľov na čele jednotlivých oddielov, aby zablokovali a bránili všetky horské priesmyky (*kleisourai*), a zabránili tak Kumánom preniknúť na juh do Trákie. Konkrétne sa jednalo o priesmyky vo východnej časti Haimu v úseku od mesta Beroé na západe až po čiernomorské pobrežie na východe.¹⁷⁸⁵

Anna Komnena až na pár výnimiek opäť presnejšie nešpecifikuje, ktoré byzantské oddiely zaujali miesta v ktorých priesmykoch. Medzi Beroé na západe a Anchialom na východe pretína túto časť hlavného horského hrebeňa celkovo 11 priesmykov. Z týchto jedenástich prvých šesť (čiže v úseku od Beroé po Lardeu) predstavovalo relatívne ťažšie prístupové cesty, pretože ich nadmorská výška kolíše od 650 do 1190 m. n. m.¹⁷⁸⁶ Zvyšných päť na východe počínajúc známym priesmykom *Sidēra* (v úseku od Goloé až po Anchialos) predstavuje oveľa ľahší prístup z provincie Paradounavon na juh do Trákie, pretože ich nadmorská výška nepresahuje 450 m. n. m.¹⁷⁸⁷ Preto je možné, že oddiely vedené Nikéforom Melissénom,

vychádza zo základného predpokladu, že do boja proti Kumánom v roku 1095 boli zapojené približne tie isté oddiely, ako do boja proti Pečenehom v rokoch 1087 až 1091, a že aj celková početná sila sa napriek stratám udržala približne na rovnakej úrovni, keďže väčšina z oddielov mala možnosť v priebehu rokov 1091 až 1095 pomaly tieto straty zaceľovať.

¹⁷⁸³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 43; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104.

¹⁷⁸⁴ Pozri text a poznámky č. 1298 a 1299 vyššie. Anchialos sa tiež nachádzal na jedinej severojužnej komunikačnej trase spájajúcu Konštantínopol s oblasťami na dolnom Dunaji (Dobrudža) pod byzantskou kontrolou, ktorá v tom čase nebola pod kontrolou Kumánov. DIACONU, P.: *Coumans*, s. 47, poznámka č. 183; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104.

¹⁷⁸⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 43. Beroé predstavuje najviac na západe ležiacu lokalitu, ktorá je v tejto súvislosti zmieňovaná Annou Komnénou. Otázku do akej miery sa Alexios Komnénos pri určovaní toho, ktoré priesmyky je potrebné strážiť, a ktorých posádky je potrebné dodatočne posilniť, riadil správami špehov sledujúcich kumánske vojsko je na základe súčasného stavu bádania nemožné zodpovedať. S istotou je možné tvrdiť len to, že byzantský cisár k dispozícii špehov mal, a že aktívne sledovanie nepriateľa určite prebiehalo, ako o tom svedčí varovanie vlašského predáka Budilu/Bādilu o pohyboch Kumánov v oblasti dolného Dunaja. Pozri poznámku č. 1801 nižšie.

¹⁷⁸⁶ Ide o nasledovné priesmyky (v poradí od západu na východ): Šipčenski prohod (1190 m. n. m.), Prohod na Republikate (700 m. n. m.), Tvārdiski prohod (1044 m. n. m.), Vratnik (940 m. n. m.), Kotlenski prohod (650 m. n. m.), a Vārbiški prohod (900 m. n. m.).

¹⁷⁸⁷ Okrem *Sidéry* (dnešný Riški prohod, 416 m. n. m.) ide o prielom rieky Luda Kamčija a priesmyky Ajtoski prohod (300 m. n. m.), Djulenski prohod (440 m. n. m.), a Obzorski prohod (450 m. n. m.).

Geórgiom Palaiologom, a Jánom Tarónitom, ktoré Alexios Komnénos vyslal do Beroé,¹⁷⁸⁸ mali na starosť ochranu ťažšie schodného západného sektoru. Východný sektor, kde bola vzhľadom k spomínanej prístupnosti oveľa vyššia pravdepodobnosť kumánskeho útoku, si vzal osobne na starosť sám Alexios Komnénos, ktorý zostal v Anchiale. Ďalej je veľmi pravdepodobné, že na obranu priesmykov od *Sidēry* až po čiernomorské pobrežie si cisár ponechal väčšiu časť vojska (ca. 10 tisíc mužov), takže pod jeho celkové velenie museli spadať nielen oddiely vedené Kantakouzénom, Tatikiom, Skaliariom, a Ilchánom, ktoré vyslal, aby obsadili lokalitu Therma neďaleko Anchialu,¹⁷⁸⁹ ale zrejme aj oddiely pod velením Geórgia Euforbéna a Konštantína Houmbertopoula, ktorých presnú polohu Anna Komnēna neudáva.¹⁷⁹⁰ Vzápätí po rozmiestnení všetkých oddielov a vystavaní opevneného tábora neďaleko Anchialu pri jazere Hiera limné¹⁷⁹¹ vykonal Alexios Komnénos inšpekčnú cestu (z časových dôvodov pravdepodobne len vo východnom sektore, z ktorého je výslovne zmieňovaný len priesmyk Chortarea¹⁷⁹² v blízkosti

¹⁷⁸⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 44. V tejto súvislosti je zaujímavé spomenúť, že na viacerých bulharských archeologických lokalitách (Zlati vojvoda, severovýchodne od Beroé, Haskovo, v údolí Marice na juh od Beroé na ceste medzi Adrianopolom a Filipopolom, Tatul ležiaca ďalej na juh od Haskova, Fakia ležiaca juhovýchodne od Burgase na cestu od Anchialu k údolí rieky Tundža) bolo nájdených dokopy 12 olovených pečatí *sebasta* Geórgia Palaiologa. Bulharský bádateľ I. Jordanov sa domnieva, že táto čulá Palaiologova korešpondencia súvisí práve s kumánskym vpádom (informácie o pohybe Kumánov, žiadosti o informácie o ich pohybe, inštrukcie a rozkazy vojenským oddielom, atď.). K nálezom na lokalitách Zlati vojvoda, Haskovo, a Fakia pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 326-329. K nálezu šiestich pečatí z lokality Tatul v roku 2004 pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 3*, s. 236-237. Skutočnosť, že sú nachádzané pečate Geórgia Palaiologa a nie napríklad Nikéfora Melisséna, ktorý bol s čestným titulom *kaisar* teoreticky jeho nadriadeným naznačuje a potvrdzuje našu domnienku o tom, kto bol v skutočnosti veliteľom oddielov odvelených Alexiom Komnénom do Beroé. Pozri poznámku č. 1741 vyššie.

¹⁷⁸⁹ Dnešné Banevo v Bulharsku, ktoré leží približne 20 km západoseverozápadne od Pomoria (Anchialu). Ako už nepovedá dnešný bulharský, ale aj byzantský názov, išlo o miesto s prírodnými horúcimi minerálnymi prameňmi. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 477-478.

¹⁷⁹⁰ Byzantská princezná len obecné píše, že Alexios Komnénos vyslal zmieňovaných veliteľov „chrániť údolia v oblasti Zygu“, tj. pohoria Haimos. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286. Vzhľadom k umiestneniu oddielov Nikéfora Melisséna, Geórgia Palaiologa, a Jána Tarónita v okolí Beroé a oddielov vedených Kantakouzénom, Tatikiom, Skaliariom, a Ilchánom, ktoré mali hlavný stan na lokalite Therma (pod ktorú isto spadla aj priesmyk Chortarea) je veľmi pravdepodobné, že oddiely Geórgia Euforbéna a Konštantína Houmbertopoula mali strážiť priesmyky medzi týmito dvoma sektormi, čiže strategicky najdôležitejší priesmyk *Sidēra* a ešte prielom rieky Luda Kamčija. Z hľadiska dôležitosti *Sidēry* je toto zamlčanie zo strany Anny Komnēny prinajmenšom podozrivé. Pozri text nižšie.

¹⁷⁹¹ Za Hiera limné je dnes považované buď Atanasovsko ezero, alebo Pomorijsko ezero. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 477-478. P. Diaconu sa prikláňa k možnosti, že sa jedná Atanasovsko ezero. DIACONU, P.: *Coumans*, s. 44. Vzhľadom k tomu, že Atanasovsko ezero leží pomerne ďaleko (13km) na západ od Anchialu a popis Anny Komnēny budí dojem bezprostrednej blízkosti tábora k hradbám mesta (pozri text nižšie), prikláňame sa k názoru, že Hiera limné je dnešné Pomorijskoto ezero, ležiace hneď na sever od mesta.

¹⁷⁹² Pravdepodobne dnešný Djulenski prohod ležiaci severne od Pomoria. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 230. P. Diaconu sa na základe predpokladov starších bádateľov (napríklad českého Nestora dejín Balkánu K. Jirečka) prikláňa k názoru, že skôr išlo o Ajtoski prohod. Pozri: DIACONU, P.: *Coumans*, s. 44, poznámka 176. Domnievame sa, že Chortarea je Djulenski prohod, pretože sa nachádza bližšie k mestu Pomorie (Anchialos), kde mal Alexios Komnénos svoje hlavné veliteľské stanovisko. Je tiež potrebné vziať do úvahy skutočnosť, že za situácie bezprostredne hroziaceho kumánskeho vpádu cisár isto nemal čas podniknúť dlhé inšpekčné cesty, aby ho útok nomádov nezastihol mimo jeho hlavného veliteľského stanoviska.

Anchialu), aby preveril ich pripravenosť, a vrátil sa do Anchialu.¹⁷⁹³ Záložnú základňu v tyle všetkých zmieňovaných postavení potom predstavoval Adrianoupol, ktorého obranu dostali na starosť už viackrát zmieňovaní Katakálón Tarchaneiótés a Nikéforos Bryennios.¹⁷⁹⁴ Posádku hlavného centra provincie Makedónie a Trákie ďalej v súlade s rozkazmi cisára posilnil veľmi pravdepodobne jazdecký oddiel pod velením Konštantína Euforbéna Katakálóna, Monastru, a Michala Anema, ktorý zároveň predstavoval mobilnú zálohu v prípade, že by Kumáni prenikli cez niektorý z priesmykov.¹⁷⁹⁵ Cieľom všetkých týchto opatrení bolo predovšetkým zablokovať cestu Kumánom do Trákie, a po ich eventuálnom odrazení docieľiť, aby znechutení neúspechom prestali podporovať Charakéna a odtiahli na svoje územie. V prípade neúspechu by všetky byzantské oddiely mohli hľadať bezpečné útočisko buď vnútri hradiab Beroé, Anchialu, Adrianoupola a iných pevností, odkiaľ by mohli zo zálohy prepadať postupujúcich nomádov.¹⁷⁹⁶

VI. 2. 2. Druhá fáza vpádu – boje v Trákii

Obranné opatrenia Alexia Komnénéna však mali jednu vážnu slabinu, ktorú predstavovalo vlašské obyvateľstvo obývajúce horské doliny po oboch stranách hrebeňa pohoria Haimos. Vlachovia žijúci sa na tejto „vlašskej periférii“ Byzantskej ríše v skupinách s polokočovným spôsobom života totiž predstavovali pre byzantskú administratívu podobne komplikovanú výzvu ako ich príbuzní v horských dolinách pohoria Pindos, v západnej Makedónii, a v Tesálii.¹⁷⁹⁷ Každé z ich spoločenstiev (*katuna*) totiž malo vlastného podľa obyčajového práva uznávaného predáka (*čelnic*), resp. predákov¹⁷⁹⁸ a mohlo tým pádom reagovať úplne nezávisle a podľa momentálnej situácie aj upravovať svoj pomer k byzantskej provinciálnej správe. Navyše väčšina Vlachov bola roztrúsená aj so svojimi rodinami a stádami každoročne od apríla do septembra na horských pastvinách ležiacich v širokom geografickom priestore, a boli preto pre Byzantíncov ťažko dosiahnuteľní.¹⁷⁹⁹ Preto nie je prekvapujúce, že postoje rôznych vlašských skupín mohli pokrývať širokú škálu možností od plnej spolupráce

¹⁷⁹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104. Na tomto mieste je potrebné skonštatovať, že práve popísané opatrenia presne zodpovedajú obrannej stratégii koncipovanej Alexiom Komnénom, a ich dôkladná príprava a realizácia naznačuje, že o niečo podobné sa Alexios Komnénos, resp. jemu podriadení velitelia, pokúsil už začiatkom roka 1087 v kontexte vojny proti Pečenehom. Pozri text vyššie.

¹⁷⁹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 44.

¹⁷⁹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 44.

¹⁷⁹⁶ Táto defenzívna taktika zase odpovedá charakteru bojov, ktoré Byzantínci viedli proti Pečenehom v rokoch 1088 až 1091. Pozri text vyššie.

¹⁷⁹⁷ Pozri text vyššie.

¹⁷⁹⁸ ΔΑΣΟΥΛΑΣ, Φ. Γ.: Κοινωνίες, s. 16-17; ЛИТАВРИН, Г. Г.: Власти, s. 149. V byzantských prameňoch je takýto predák označovaný slovom *ekkritos*, pozri napríklad: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286: „καταλαβόντος Πουδίλου τινὸς ἐκκρίτου τῶν Βλάχων“. DIACONU, P.: *Coumans*, s. 57.

¹⁷⁹⁹ ΔΑΣΟΥΛΑΣ, Φ. Γ.: Κοινωνίες, s. 12-13.

s Byzantíncami vrátane poskytnutia mužov pre službu v armáde (buď ako radových vojakov, alebo ako zvedov, špehov a sprievodcov)¹⁸⁰⁰, až po jej úplnú negáciu a za určitých okolností dokonca až otvorenú spoluprácu s nepriateľmi byzantského štátu.¹⁸⁰¹ Príkladom angažovanej spolupráce môže byť vlašský predák Budilä, alebo Bädilä, ktorý prišiel za Alexiom Komnénom do Anchialu z oblasti dolného Dunaja so správou, že (ďalšie) kumánske oddiely prekračujú rieku.¹⁸⁰² To mohlo znamenať len jediné, akonáhle zmieňované posily dorazia k hlavným silám Kumánov, je potrebné očakávať útok. O niečo neskôr zasiahli rozhodujúcim spôsobom do vývoja udalostí iní Vlachovia žijúci v pohorí Haimos, ktorí uzavreli spojenectvo s Kumánmi a previedli kumánske vojsko alternatívnymi trasami, ktoré byzantské oddiely rozmiestnené v hlavných horských priesmykoch nestrážili.¹⁸⁰³ Je možné, že im na nepozorovaný prechod na juh poslúžil prielom rieky Luda Kamčija.¹⁸⁰⁴ Nomádi sa následne veľmi rýchlo presunuli

¹⁸⁰⁰ MADGEARU, A.: *Organization*, s. 143. Napríklad v súvislosti s usporiadaním provincie Paradounavon po jej znovuzískaní na jar v roku 1091 sme sa zmieňovali o vytvorení oddielu (*tagma*) zloženého z Vlachov, ktorého veliteľom sa vzápätí stal Geórgios Dekanos titulovaný ako *stratēgos tōn Blachōn*. Pozri poznámku č. 1657 vyššie.

¹⁸⁰¹ G. G. Litavrin sa v duchu marxistickej ideológie domnieva, že deliaca čiara nutne nemusela viesť medzi jednotlivými skupinami, ale skôr medzi jednotlivými vrstvami (triedami) vlašskej spoločnosti, inými slovami, rodoví predáci a „aristokracia“ preferovali spoluprácu s byzantskými autoritami, zatiaľčo radoví pastieri a horali boli viac naklonení k rebéliám, resp. k napomáhaniu vonkajším nepriateľom Byzancie. Pozri: ЛИТАВРИН, Г. Г.: Влахи, s. 150. V dnešnej dobe sa jedná o dávno neplatný a prekonaný názor.

¹⁸⁰² V texte Anny Komnény je tento vlašský predák nazývaný Poudilos. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 286; ΔΑΣΟΥΛΑΣ, Φ. Γ.: Κοινώνιες, s. 30-31; ЛИТАВРИН, Г. Г.: Влахи, s. 149-150; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 57. Táto trochu enigmatická informácia od Anny Komnény príliš nezapadá do popisovanej sekvencie udalostí, keďže Kumáni prekročili Dunaj už predtým, následne čoho Alexios Komnénos začal s vojenskými prípravami a opevňovaním priesmykov. Je teda namieste predpokladať, že buď je táto informácia zaradená v texte na nesprávnom mieste (čiže by sa jednalo o jav, ktorý u Anny Komnény nie je až taký výnimočný), alebo mala byzantská princezná na mysli príchod ďalších oddielov Kumánov, ktoré prišli na dolný Dunaj neskôr ako hlavné jadro nomádskeho vojska. Túto poslednú možnosť sformuloval A. Madgearu, pozri: MADGEARU, A.: *Organization*, s. 143.

¹⁸⁰³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 57; MADGEARU, A.: *Organization*, s. 143; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 77; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 254; ЛИТАВРИН, Г. Г.: Влахи, s. 150; ΔΑΣΟΥΛΑΣ, Φ. Γ.: Κοινώνιες, s. 31; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104.

¹⁸⁰⁴ Je potrebné spomenúť, že sa zatiaľ žiaden z bádateľov podrobnejšie nezaoberal otázkou, ktorým priesmykom (alebo priesmykmi?) sa Kumánom nakoniec podarilo Haimos prekonať. Vzhľadom k umiestneniu byzantských oddielov spomínanému vyššie a skutočnosti, že kumánske vojsko ihneď po prechode Haimu obsadilo Goloé (mesto známe z výpravy Alexia Komnena v roku 1087 proti Dristre, pozri text vyššie) ležiaceho len niekoľko kilometrov na juh od priesmyku *Sidēra* (Riški prohod), je možné predpokladať, že nomádi prekročili Haimos práve cez *Sidēru*. Avšak jestvujú ešte ďalšie dva dôvody, ktoré tento na prvý pohľad logický predpoklad diskvalifikujú. Po prvé, *Sidēra* ako jeden z najnižšie položených priesmykov predstavovala hlavnú komunikačnú trasu medzi provinciami Paradounavon a Trákia (pozri text vyššie) a Byzantínci by ju z tohto dôvodu isto nenechali nebránenú, práve naopak, sústredili by na jej zablokovanie čo najväčšie sily. Po druhé, kumánsky chán Tugorkan priesmyk *Sidēra* poznal zrejme osobne, ako to implicitne vyplýva z popisu cesty kumánskeho vojska v máji 1091 do kočovísk na Pontickej stepi po vyhratej bitke pri Lebouniu (vracali sa domov práve cez ňu). Kumánov vtedy sprevádzal byzantský generál Basileios Kourtikios. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 251. Je teda nelogické, aby Vlachovia ukazovali Kumánom príchod cez Haimos, ktorý už niektorí z nich poznali (okrem Tugorkana v jeho vojsku mohlo byť dosť bojovníkov, ktorí sa dostali na juh od pohoria Haimos už v rokoch 1078, 1087, 1088 a 1091). Naproti tomu na východ od *Sidēry* sa nachádzal prielom rieky Luda Kamčija, ktorý by mohol predstavovať menej známu alternatívnu trasu, a mohol byť z tohto dôvodu Byzantíncami menej bránený.

k mestu Goloé, ktorého obyvatelia po ich príchode z vlastnej iniciatívy zajali a spútali veliteľa posádky a čakajúcim Kumánom otvorili mestské brány.¹⁸⁰⁵

Na správy o prekvapivom preniknutí nepriateľského vojska byzantskou obrannou líniou zareagoval najrýchlejšie *prōtokouropalatēs* Konštantín Euforbénos Katakálón. Okamžite so svojimi vojakmi vyrazil z Adrianoupolu a nepozorovane sa priblížil ku Goloé, kde sa Kumáni utáborili. Katakálón však nezaútočil na Kumánov priamo, ale radšej šikovne využil moment prekvapenia. Jeho vojaci prepadli zo zálohy skupinu kočovníkov, ktorí sa vzdialili od tábora za účelom zabezpečenia krmiva pre početné nomádske kone. Výsledkom úspešného prepadu bolo približne sto zajatých Kumánov.¹⁸⁰⁶ Katakálón potom oblasť Goloé rýchlo opustil a so zajatcami pokračoval až do Anchialu, kde sa spojil s hlavnými byzantskými silami. Alexios Komnénos ho na základe odvážneho výpadu s okamžitou platnosťou poctil o stupeň vyšším čestným dvorským titulom *nōbelissimos*.¹⁸⁰⁷ Sebaistí Kumáni, ktorých zajatie niekoľko desiatok spolubojovníkov vôbec nevyviedlo z miery, medzitým naďalej pokojne táborili pri Goloé. Do ich tábora postupne prichádzali zástupcovia ostatných byzantských miest a pevností v okolí (najväčšie a najvýznamnejšie spomedzi nich bolo mesto Diampolis), aby sa vzdali Charakénovi a aklamovali ho ako svojho legitímneho panovníka.¹⁸⁰⁸ Na základe toho je možné skonštatovať, že najneskôr v tomto momente už Charakénos musel vystupovať ako skutočný byzantský cisár, vrátane nosenia cisárskeho odevu a patričných insígnií.¹⁸⁰⁹ Nie je tiež vylúčené, že sa ku kumánskemu vojsku pridali aj časti posádok niektorých zo spomínaných miest.¹⁸¹⁰

Po skonsolidovaní územných ziskov a zistení pozície hlavnej časti byzantského vojska sa kumánske vojsko na čele s Tugorkanom a Charakénom pohlo smerom k Anchialu, aby si vynútilo rozhodujúce stretnutie. Veľkou výhodou na strane Kumánov bola skutočnosť, že

¹⁸⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 57.

¹⁸⁰⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287.

¹⁸⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287: „τοῦτον ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος εὐθὺς τῷ τοῦ νοβελισίμου τιμᾷ ἀζιώματι“; SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 63. Pomerne vzácne sa vyskytujúce „bojové povýšenie“ hneď po úspešnej akcii cisárom by mohlo naznačovať, že Konštantín Euforbénos Katakálón mal v skutočnosti k dispozícii len veľmi malý oddiel niekoľko sto vojakov a jeho skutočnou úlohou bol skôr prieskum bojom a získavanie zajatcov, od ktorých bolo možné zistiť také informácie ako napríklad zámery kumánskych veliteľov a zamýšľaný smer ich ďalšieho postupu, než skutočný boj, najmä keď kumánske vojsko bolo omnoho väčšie. K odhadu veľkosti kumánskeho vojska pozri text nižšie.

¹⁸⁰⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 287; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸⁰⁹ Nosenie cisárskeho odevu a insígnií Charakénom je explicitne spomenuté až nižšie v súvislosti s bojmi pod hradbami Adrianoupolu (ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 290), ale pokiaľ sa Charakénos vyhlasoval za cisára, musel pred svojimi poddanými takto vystupovať prinajmenšom od chvíle, čo spolu s Kumánmi vstúpil na byzantské územie, resp. na územie ležiace na juh od pohoria Haimos.

¹⁸¹⁰ Bolo by to podobné ako keď sa na prelome rokov 1081 a 1082 k Normanom Róberta Guiscarda pridávali posádky byzantských miest a pevností v Epire a v okolí Kastorie. Pozri text vyššie.

nomádske vojsko malo väčšiu početnú silu než sily, ktoré mal v tejto chvíli k dispozícii Alexios Komnénos,¹⁸¹¹ pretože mnoho jeho oddielov ešte zrejme stále zotrvalo na svojich pôvodných pozíciách v horských priesmykoch. Pokiaľ vychádzame z vyššie zmieňovaného maximálnej odhadu veľkosti byzantských síl 15 tisíc mužov a predpokladu, že si cisár ponechal pod svojím priamym velením asi dve tretiny celého vojska,¹⁸¹² mohlo sa v Anchiale v tom čase nachádzať približne 8 až 10 tisíc byzantských vojakov. Čo sa veľkosti kumánskeho vojska týka, Anna Komnénéa neudáva žiaden celkový údaj, hoci o niečo neskôr sa zmieňuje o tom, že Tugorkanovi podliehajúci náčelník Kitzés¹⁸¹³ velil časti vojska vyslanej k Malej Nikai pozostávajúcej z 12 tisíc bojovníkov.¹⁸¹⁴ Je preto zrejme, že celková veľkosť kumánskeho vojska predstavovala prinajmenšom dvojnásobok tohto počtu, tj. približne 20 až 24 tisíc. Tento údaj celkom dobre proporčne odpovedá celkovému počtu 40 tisíc Kumánov, ktorí bojovali na jar roku 1091 v bitke pri Lebouniu na strane Byzantíncov.¹⁸¹⁵ Keďže vtedy celému vojsku velili cháni Boniak/Bönek a Tugorkan spoločne, je celkom logický predpoklad, že samotný Tugorkan velil približne polovici, tj. 20 tisíc bojovníkov, čo je zase celkom blízko vyššie uvedenému počtu 24 tisíc Kumánov. Toto číslo isto predstavuje hornú hranicu, pretože v tom istom čase ako kumánsky nájazd na Balkán prebiehali intenzívne boje medzi Kumánmi a vojskami kniežat Sviatopolkom II. a Vladimírom Monomachom na pomedzí Kyjevskej Rusi s Pontickej stepi.¹⁸¹⁶ Na základe týchto úvah je možné potvrdiť svedectvo Anny Komnény o výraznej početnej prevahe (podľa nášho odhadu najmenej dvojnásobnej) kumánskeho vojska ako dôveryhodné.

Alexios Komnénos v súlade so starobyľou rímskou vojenskou doktrínou nemienil ostať so svojím vojskom uzavretý za hradbami Anchialu, ale radšej vyviedol svoje oddiely pred mestské hradby a rozostavil ich tam do rovnobežnej línie. Pravé krídlo tesne zomknutej byzantskej zostavy sa opieralo o morské pobrežie, resp. o breh jazera Hiera limné a ľavé krídlo sa primklo k tiahlemu kamenistému a nevysokému svahu pokrytému vinicami, ktoré kumánskej jazde znemožňovali obchvat z tejto strany.¹⁸¹⁷ Týmto spôsobom zaistil svojím menej početným silám maximálne silné obranné postavenie, na ktoré bolo možné útočiť len frontálne. Sám cisár

¹⁸¹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 288: „ὁ αὐτοκράτωρ [...] μὴ ἐξαρκούσας ἔχων δυνάμεις μῆτε ἀντικαταστήναι δυνάμενος“.

¹⁸¹² Pozri text vyššie.

¹⁸¹³ Pozri poznámku č. 1843 nižšie.

¹⁸¹⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293; ПАСОВСКИЙ, Д. А.: *Половцы*, s. 107.

¹⁸¹⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 243.

¹⁸¹⁶ NESTOR: *Chronicle*, s. 181. Ruské kniežatá zaútočili na veľký kumánsky tábor a vyplienili ho. Kumáni zase na oplátku v priebehu leta obliehali mesto Juriev, ktoré sa im nakoniec podarilo po úteku obyvateľstva na kyjevské územie ovládnuť a vypáliť.

¹⁸¹⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 288; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 77.

obkolesený Varjagmi zrejme zaujal postavenie v strede obrannej formácie.¹⁸¹⁸ Kumáni sa zdali byť zaskočení evidentným odhodlaním Byzantíncov k boju, čo sa prejavilo aj v tom, že spočiatku nedokázali zaujať podobne usporiadanú bojovú formáciu a umožnili tak jednému byzantskému oddielu prevapivý výpad proti vlastnému zadnému voju.¹⁸¹⁹ Napokon aj oni zaujali bojové postavenie oproti Byzantíncom. V priebehu nasledujúcich troch dní sa však ani jedna strana neodhodlala k útoku; Byzantínci preto, lebo Kumáni mali výraznú početnú prevahu a pri útoku by museli opustiť svoju silnú defenzívnu pozíciu, a Kumáni preto, lebo neboli ochotní útočiť frontálne a riskovať vysoké straty vo vlastných radoch bez toho, aby mali istotu, že im to prinesie víťazstvo.¹⁸²⁰ Napokon sa kumánsky chán Tugorkan po porade s Charakénom rozhodli boj proti oddielom Alexia Komnena odložiť, a radšej odtiahli k hlavnému opornému bodu a metropole celej byzantskej provincie Makedónie a Trákie Adrianoupolu, o ktorom predpokladali, že padne do ich rúk rovnako ľahko, ako predtým pevnosti a mestá na hornom toku rieky Tundža v okolí Goloé a Diampolu.¹⁸²¹

Ak si Charakénos myslel, že obyvatelia Adrianoupolu jeho Kumánom nadšene otvoria brány, veľmi sa mýlil. Práve naopak, obyvatelia mesta pod vedením loajálnych byzantských generálov Katakálona Tarchaneióta a Nikéfora Bryennia (, ktorí zároveň patrili k popredným adrianoupolským aristokratickým rodinám) obsadili hradby a každý deň skupinky odvážnych ozbrojencov vyrážali z mestských brán, aby bez prestania bleskovými prepadmi znepríjemňovali Kumánom život.¹⁸²² Keďže Adrianoupol mal veľmi pevné a odolné opevnenie¹⁸²³ a Kumáni evidentne neboli pripravení na plnohodnotné obliehanie za pomoci

¹⁸¹⁸ Podobne ako pri všetkých predošlých príležitostiach, keď osobne velil byzantským oddielom v bitke. Pozri text vyššie. K účasti Varjažskej gardy na tejto výprave pozri poznámku č. 1766 vyššie.

¹⁸¹⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 288.

¹⁸²⁰ Tamže, s. 288; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 77.

¹⁸²¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 288; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 45; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸²² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153.

¹⁸²³ Mesto sa rozkladalo v ohybe toku rieky Tundža tesne pred jej ústím do Marice. Z troch strán tak bolo chránené riekou (hoci medzi jej brehmi a mestským opevnením ostával na niektorých miestach až ca. 200 m široký pás pôdy), a iba od východu bol k nemu nerušený prístup. Opevnenie byzantského Adrianoupolu pozostávalo z jednoduchej vysokej hradby s vežami uzatvárajúcu oblasť v tvare rovnobežného štvoruholníka (600x800m), avšak jeho presná podoba nie je známa, pretože okrem malých fragmentov muriva v severovýchodnej časti mesta (, kde dnes stojí jediná dochovaná veža kruhového pôdorysu nazývaná *Makedonya kulesi* s nápisom s venovaním cisárovi Jánovi II. Tzimiskovi) sa vôbec nedochovalo. V tejto oblasti, ktorá je zároveň najvyššie položenou časťou mesta, sa pravdepodobne nachádzala aj akropola. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 165. Vzhľadom k neexistencii systematického archeologického výskumu nie je známy ani presný stavebný vývoj mesta, ale zdá sa, že došlo k významným prestavbám opevnenia v priebehu 10. storočia. Takisto nie je dodnes presne určený počet mestských brán. Podľa rekonštrukcie pôdorysu rímskeho Adrianoupolu v 2. storočí nášho letopočtu anglickým plukovníkom Osmontom v roku 1854 do mesta viedlo celkovo 9 brán, a tieto boli všetky známe aj v 19. storočí pod vtedajšími tureckými pomenovaniami. Na sever pritom viedla len jedna brána, na západ dve, na juh takisto dve a na východ celkovo štyri brány. Tento údaj potvrdzuje aj opis konštantínopolského ekumenického patriarchu Cyrila VII. Adrianoupolitou (1855-1860), v ktorom sa zmieňuje o ôsmich bránach. ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΙΤΗΣ, Κ.: Περιγραφή Αδριανουπόλεως και τινών τών πέριξ της Θράκης μερών (α). *Θρακικά*, 2, 1929, s. 85. Z tohto dôvodu je ťažké

obliehacích strojov, rozhodli sa vzdorujúce mesto radšej vyhladovať.¹⁸²⁴ Anna Komnena neudáva miesto, kde sa Kumáni v priebehu obliehania mesta utáborili, ale na základe jednej jej zmienky je možné predpokladať, že táborili niekde na severozápade od mesta, na pravom brehu rieky Tundže.¹⁸²⁵ Obliehanie trvalo celkovo 48 dní,¹⁸²⁶ a v priebehu tohto pomerne dlhého intervalu sa v Adrianoupole začal pomaly ale isto prejavovať nedostatok potravín. Obráncom sa podarilo vyslať posla s listom k Alexiovi Komnénovi, ktorý medzičasom stále táboril s hlavnými silami byzantského vojska pri Anchiale a poprosili ho o pomoc.¹⁸²⁷ Cisár neodkladne vyslal k Adrianopolu čerstvo povýšeného Konštantína Euforbéna Katakálóna, aby nejakým spôsobom prenikol do mesta a pozdvihol tak upadajúcu morálku jeho obrancov.¹⁸²⁸ Tentokrát sa však nepodarilo Katakálónovi dosiahnuť moment prekvapenia, a Kumáni jeho oddiel zbadali, keď sa cez neopevnené adrianoupské predmestie zvané Kalathades¹⁸²⁹ snažil preklznuť do mesta.¹⁸³⁰ Za tejto situácie nezostávalo nič iné, len sa obrátiť späť a ustúpiť. Počas ústupu sa svojou pohotovosťou vyznamenal syn Konštantína Euforbéna Katakálóna Nikéforos, ktorý presne miereným úderom kopije skolil jedného z prenasledovateľov.¹⁸³¹ Tento neúspech

akceptovať tvrdenie C. Asdrachy, ktorá sa síce zmieňuje o celkovo ôsmich bránach, ale zároveň tvrdí, že na každej strane mesta boli po dve brány. ASDRACHA, C.: *Rhodopes*, s. 143. Anna Komnena sa podrobne nezmieňuje ani o hradbách, ani o existencii ďalších obranných prvkov, ako napríklad priekopy. Jestvuje však neskorší opis obliehania Adrianoupolu križiakmi IV. križiackej výpravy v roku 1206 z pera Nikétu Choniata, kde sa naopak okrem opevnenia spomína aj dvojitá priekopa okolo celého jeho obvodu. NIKÉTAS CHONIATES, *Historia*, Nicetæ Choniatae Historia, CSHB. Editio emendatior et copiosior, consilio B. G. Niebuhrii. Bonn 1835, s. 821-822. Je možné predpokladať, že aj koncom 11. storočia posilňovali obranu mesta podobné obranné prvky.

¹⁸²⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289.

¹⁸²⁵ Pri opise bojov byzantská princezná píše, že Marianos Maurokatakálón musel pred útokom na Charakéna prekonať tok rieky (Tundže). ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 290: „ὁ Μαρριανός [...] ἐχώρησε πέραθεν παρὰ τῆ χειλὲι τοῦ ποταμοῦ“. V prospech nášho odhadu polohy kumánskeho tábora na pravom brehu Tundže hovorí aj skutočnosť, že keď neskôr Kumáni začali zo svojho tábora ustupovať, ich prvou zastávkou bola lokalita Skoutarion, nachádzajúca sa ca. 23 km severozápadne od Adrianoupolu. Pozri poznámky č. 1855 nižšie.

¹⁸²⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 157.

¹⁸²⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 45. Táto informácia naznačuje, že obliehanie začalo ešte v priebehu jari, a nie až v lete, kedy by už bolo možné pozbierať úrodu a doplniť zásoby potravín.

¹⁸²⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289: „Νικηφόρος ὁ Βρυέννιος [...] πυργόθεν προσκύψας, ὅσα γε ἀπὸ τῆς φωνῆς τοῦ ἀνδρὸς τεκμαιρόμενος ἔλεγε μῆτε υἱὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκειν Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους“; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 156, 159. Toto odmietnutie zároveň znamenalo koniec nádejí pre Charakéna a jeho kumánskych spojencov, že sa mesto vzdá dobrovoľne a otvorí im svoje brány.

¹⁸²⁹ Poloha predmestia Kalathades nie je známa. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 163. Vzhľadom ku skutočnosti, že názov tejto lokality evokuje produkciu rôznych prútených košíkov, je podľa nášho názoru možný predpoklad, že sa musela nachádzať niekde v tesnej blízkosti mesta a tiež aj na dosah od vrúbami lemovanými brehmi Marice a Tundže. Keď sa Osmani Adrianoupolu zmocnili na prelome 60-tych a 70-tych rokov 14. storočia, prvú mešitu mimo hradieb mesta vystavali ešte za vlády sultána Murada I. (1360-1389) na predmestí dodnes známom ako Yıldırım, ktoré leží na západ od Adrianoupolu na protiľahlom brehu Tundže. Mešita bola postavená na základoch byzantského kostola. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 166. Toto by mohlo naznačovať, že na tomto mieste existovalo osídlenie už aj pred príchodom Osmanov, a mohlo by sa tým pádom hypoteticky jednať o miesto, kde sa *sub anno* 1095 nachádzala osada Kalathades.

¹⁸³⁰ Starší bádatelia automaticky predpokladajú, že spomínaný pokus o nepozorované preniknutie do Adrianoupolu sa musel odhrať v noci. Pozri napríklad DIACONU, P.: *Coumans*, s. 45.

¹⁸³¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 45. Pri popise tejto epizódy Anna Komnena nedokáže skrývať svoje nadšenie nad vojenskými schopnosťami mladého Nikéfora a obdivne dodáva, že Nikéforos vedel zaobchádzať s kopijou tak šikovne, ako keby vôbec nebol Byzantínek, ale pochádzal z Normandie

Byzantíncov hodlal využiť Charakénos, a po ukončení vyššie spomínaného 48-dňového časového úseku odkázal do mesta, aby k nemu prišiel vyjednávať Nikéforos Bryennios a mohol sa tak skutočne presvedčiť, že je tým, kým tvrdí, tj. pravým synom bývalého cisára Romana IV. Diogena. Slepý Bryennios síce skutočne na túto výzvu reagoval kladne, ale s Charakénom sa odmietol stretnúť priamo. Namiesto toho vystúpil na vežu mestského opevnenia,¹⁸³² odkiaľ po krátkej chvíli šalamúnsky odvetil, že Charakénov hlas mu neznie ako hlas Diogenovho syna.¹⁸³³ Bryenniovo konštatovanie sa tak fakticky rovnalo odmietnutiu uznať Charakéna za legitímneho cisára. Obyvatelia mesta ostali naďalej verní Alexiovi Komnénovi a nemienili Kumánom otvoriť brány. Preto ani neprekvapí, že vzápätí po spomínanom stretnutí Bryennios zorganizoval prudký výpad proti Kumánom, počas ktorého na oboch stranách padlo množstvo vojakov.¹⁸³⁴ V priebehu útoku sa veľmi vyznamenal Marianos Maurokatakálón, ktorý napriek svojmu veku odvážne zaútočil priamo na kumánskeho chána Tugorkana, a bol by ho zasiahol kopijou, keby mu v tom nezabránili chánovi telesní strážcovia. Maurokatakálón následne zaútočil na Charakéna, ktorý sa nachádzal opodiaľ oblečený do cisárskeho odevu s insígniami a keďže napokon nedokázal ohroziť ani jeho, uštedril mu aspoň rýchlu ranu jazdeckým bičikom po hlave sprevádzanú priehršťou profánnych výrazov.¹⁸³⁵ Po tomto výpade sa obránci znovu utiahli do bezpečia mestských hradieb.

Alexios Komnénos bol podľa všetkého priebežne informovaný o priebehu obliehania a postupne dospel k názoru, že musí s celým byzantským vojskom prísť obliehaným na pomoc a to aj za cenu podstúpenia klasickej poľnej bitky, v ktorej by mali vzhľadom k svojej veľkej početnej prevahe výhodu skôr Kumáni. Rovnako ako za podobných okolností v minulosti cisár

(„ὁ Ῥωμαίων εἶκασεν εἶναι, ἀλλὰ Νορμανόθεν ἦκειν.“) Ide zároveň o veľmi výrečný doklad o preberaní techniky boja západných rytierov (najmä Normanov) byzantskými jazdeckými oddielmi v tomto období, isto pod dojmom skúseností z vojny proti Róbertovi Guiscardovi.

¹⁸³² Vzhľadom k logickému predpokladu, že sa Nikéforos Bryennios ako veliteľ obrany Adrianupola zdržoval predovšetkým v oblasti mestskej akropoly ležiacej v severozápadnom cípe mestského opevnenia, jestvuje určitá možnosť, že k jeho rozhovoru s Charakénom došlo práve tam. Dodnes je tam zachovaný kus opevnenia a stojí tam aj jediná veža datovaná do byzantského obdobia (*Makedoya kulesi*). Pozri tiež poznámku č. 1822 vyššie.

¹⁸³³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 156-157.

¹⁸³⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 45. Ohľadne tejto epizódy bojov proti Kumánom je zaujímavá skutočnosť, že hoci veliteľom obrany mesta bol podľa Anny Komnény Katakálón Tarchaneiótés, a Bryennios mu kvôli svojmu oslepeniu mohol nanajvýš poskytovať dobre fundované rady (pozri text vyššie), byzantská princezná sa na tomto mieste opakovane zmieňuje len o Bryenniovi. Je možné, že Tarchaneiótés sa zo zatial' bližšie neurčeného dôvodu buď v tejto chvíli nenachádzal v meste, alebo bol nejakým spôsobom indisponovaný (prvú možnosť naznačuje ďalšia zmienka Anna Komnény o tom, že Katakálón mal od cisára rozkaz sledovať kumánske vojsko, čiže sa *a priori* staral o vojenské operácie mimo hradieb mesta, pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 292; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 46). Nakoniec je tiež možné, že byzantská princezná reflektuje Bryenniov vyšší dvorský titul *prōtonobelissimos*, kým Tarchaneiótés bol „len“ *prōtokouropalatés* (čiže o celé dve priečky v dvorskej hierarchii nižšie), takže okrem úvodnej pasáže vo zvyšnom texte vyzdvihuje už len vyššie postaveného Bryennia.

¹⁸³⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 289-290: „ὁ Μαρριανὸς [...] ἀνατείνας τηρικαῦτα τὴν μάστιγα ἔπαιε τοῦτον κατὰ κεφαλῆς ἀφειδῶς μενδώννυμον ἀποκαλῶν βασιλέα“; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 45.

zvolal poradu svojich najvyšších vojenských veliteľov a popredných predstaviteľov Anchialu, aby bolo možné určiť ďalšie kroky, ktoré bude treba podniknúť.¹⁸³⁶ Avšak predtým než sa podarilo dospieť ku konečnému rozhodnutiu, prihlásil sa u cisára muž menom Alakaseus, ktorý tvrdil, že pozná spôsob, ako Charakéna odlákať od kumánskeho vojska a zmocniť sa ho.¹⁸³⁷ Následne svoj plán podrobne vysvetlil a Alexios Komnénos ho poveril jeho realizáciou. Alakaseus potom urýchlene odcestoval do kumánskeho tábora a lst'ou vylákal Charakéna do malej pevnosti Poutza ležiacej v bezprostrednej blízkosti (*de facto* na dohľad) juhovýchodným smerom od Adrianoupolu.¹⁸³⁸ Tam sa mu s pomocou veliteľa onej pevnosti podarilo Charakéna zajať, jeho malý sprievod pozostávajúci z Kumánov pobiť, a dôležitého zajatca odoslať mimo dosah rôznych skupín Kumánov v okolí Adrianoupolu do Tzouroula.¹⁸³⁹ V Tzouroule následne prevzal Charakéna z Alakaseových rúk *droungarios tou stolou* Eustathios Kymineianos¹⁸⁴⁰ sprevádzaný akýmsi Turkom Kamyrom,¹⁸⁴¹ ktorí boli za týmto účelom vyslaní cisárovou matkou Annou Dalassénou priamo z hlavného mesta. Ako nebezpečný povstalec proti cisárskej

¹⁸³⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 290; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 46.

¹⁸³⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 290-291; FRANKOPAN, P.: Devgenevich, s. 157. Alakaseus (Anna Komnénova opäť uvádza len priezvisko) sa v *Alexiade* vyskytuje na tomto mieste po prvý a zároveň aj posledný krát. Z kontextu, ktorý Anna Komnénova udáva nie je o ňom takmer nič známe, a zdá sa, že pochádzal skôr zo skromnejších sociálnych pomerov. B. Skoulatos sa na základe chybné interpretácie textu *Alexiady* domnieva, že patrila k členom popredných adrianoupolských rodín. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 8. Jeho vysoký pôvod je asi nepravdepodobný, ale skutočne mohol patriť k obyvateľom Adrianoupolu. Zo sigilografických nálezov sú zatiaľ z územia Bulharska známe štyri pečate jedincov s priezviskom Alakaseus. Okrem najstaršieho člena známeho člena rodiny, ktorý žil koncom 10. storočia a mal vysoký dvorský titul *patrikios*, patrili ostatní dvaja členovia rodiny s vojenskými titulmi žijúci priebehu 11. storočia významovo skôr k nižším hodnostiam (na úrovni veliteľov menších pevností, alebo oddielov vojska). Pozri: JORDANOV, I.: *Corpus 2*, s. 44-45.

¹⁸³⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 291; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 46; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 255. Poloha tejto malej pevnosti nie je známa. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 418. Keďže však bola neskôr spájaná s Malou Níkaïou (dnes Havsa v Turecku), je možné, že sa nachádzala na rovine v tesnej blízkosti Adrianoupolu smerom k tomuto tráckemu mestečku. Predpoklad malej vzdialenosti od Adrianoupolu (max. ca. 10 km) je založený na texte Anny Komnénovej, podľa ktorého bol Alakaseus po svojom príchode do kumánskeho tábora k Charakénovi schopný ukázať pevnosť Poutza ležiacu na dohľad. Pozri: ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 291: „ὁρᾶς τοῦτι το πολίχνην καὶ τὴν εἰρηεῖαν ταύτην πεδιάδα...;“

¹⁸³⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 292. Trácka pevnosť Tzouroulon bola dejiskom intenzívnych bojov proti Pečenehom v roku 1090, pozri text vyššie.

¹⁸⁴⁰ Tamže. Eunuch Eustathios Kymineianos sa na tomto mieste *Alexiady* zjavuje v texte po prvý krát. Nie je to však nič prekvapujúce, keďže jeho vojenská kariéra, ktorá začala približne v roku 1086 alebo 1087 menovaním na veliteľa flotily (*droungarios tou stolou*), bola previazaná so službou v byzantskom námorníctve a geograficky orientovaná na vody okolo Malej Ázie. Pozri: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 85-87; SEIBT, W.: *Bleisiegeln*, s. 228. Jeho prítomnosť tiež naznačuje, že sa možno kvôli potrebe rýchleho jednania presunul z Konštantínopola do Tzouroula po mori a práve aj potreba rýchleho presunu loďou bola príčinou, prečo bol poverený touto delikátnou úlohou.

¹⁸⁴¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 292. Kamyrés, ktorý mal za úlohu zbaviť zajatého Charakéna zraku, a bol teda pomerne nízkeho pôvodu pravdepodobne nie je totožný so seldžuckým veliteľom Kamyrom, ktorý viedol kontingent 7 tisíc Seldžuckých Turkov vyslaných na pomoc Alexiovi Komnénovi v boji proti Normanom sultánom Sulejmanom ibn-Kutlumušom v roku 1083, pozri text a poznámku č. 843 vyššie. Pozri tiež: SKOULATOS, B.: *Personnages*, s. 158-159; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II.*, s. 148.

moci bol Charakénos bez odkladu potrestaný stratou zraku a týmto sa jeho aktívna rola na kumánskom útoky skončila.¹⁸⁴²

Polapenie Charakéna však Kumánov spočiatku príliš neznepokojilo, lebo aj naďalej pokračovali v plienení širšieho okolia Adrianoupolu.¹⁸⁴³ Jednému veľkému oddielu Kumánov o početnej sile celkovo 12 tisíc bojovníkov velil náčelník menom Kitzés.¹⁸⁴⁴ Táto časť kumánskeho vojska prenechala obliehanie mesta zostávajúcim bojovníkom pod Tugorkanovým velením a vybrali sa do oblasti výšin pravdepodobne juhovýchodne od neho, kde ležal hrebeň s roztrúsenými roľníckymi usadlosťami nazývaný Taurokomos.¹⁸⁴⁵ Kumáni tu zhromaždili veľkú korisť a na nejaký čas sa tu aj utáborili. Alexios Komnénos, ktorý bol zrejme priebežne informovaný o pohyboch Kumánov si uvedomil, že sa mu naskytla ideálna príležitosť spôsobiť rozdelenému kumánskemu vojsku citelné straty a preto sa z celým vojskom urýchlene presunul z Anchialu k Malej Nikai.¹⁸⁴⁶ Odtiaľ vytiahol smerom na severozápad pod hrebeň, na ktorom Kumáni mali postavený tábor a sústredenú všetku korisť. Došlo ku krátkemu boju, na začiatku ktorého Alexios Komnénos účinne využil žoldnierskych tureckých lukostrelcov, aby intenzívnou strelbou vylákali Kumánov z ich výhodnej pozície a vyprovokovali ich k bezhlavému útoku.¹⁸⁴⁷ Početný oddiel tureckých *ethnikoi* vedených pravdepodobne Tatikiom, Skaliariom, a Ilchánom,¹⁸⁴⁸ precízne a efektívne vyplnil cisárove rozkazy, a Kumánov nalákal do pasce tvorenej ostatnými byzantskými oddielmi rozostavenými na úpätí hrebeňa. V následnom boji zblízka sa prejavila prevaha lepšie obrnenej ťažšej byzantskej jazdy.¹⁸⁴⁹ Do bojovej vravy aktívne zasiahol aj sám Alexios Komnénos, ktorý podľa svedectva Anny Komnény bravúrnym spôsobom skolil popredného kumánskeho bojovníka.¹⁸⁵⁰ Porazení Kumáni sa snažil zachrániť útekem z bojiska, na ktorom vraj zanechali 7 tisíc mŕtvych. Víťazní Byzantínci sa následne zmocnili 3 tisíc zajatcov a takisto aj všetkej koristi zhromaždenej v nomádskom tábore. Keďže sa však jednalo o majetok roľnícke obyvateľstva okolitých

¹⁸⁴² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 292-293; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 744; CHALANDON, F.: *Essai*, s. 153; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 47; FRANKOPAN, P.: *Devgenevich*, s. 158.

¹⁸⁴³ Možno je táto skutočnosť aj znakom toho, že chán Tugorkan a jemu podriadení kumánski náčelníci realisticky zhodnotili situáciu a rozhodli sa, že si náklady na usporiadanie celej výpravy vynahradia zhromaždením čo najväčšieho možného objemu koristi.

¹⁸⁴⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293; MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, II.*, s. 160; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 47; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸⁴⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 47. K polohe tejto lokality pozri poznámku č. 1473 vyššie.

¹⁸⁴⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293. Malá Níkaia (dnes Havsa v Turecku) bola zmieňovaná už v súvislosti s bojmi proti Pečenehom v roku 1087. Pozri text a poznámku č. 1382 vyššie.

¹⁸⁴⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 77; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸⁴⁸ Pozri text vyššie.

¹⁸⁴⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 77-78.

¹⁸⁵⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 293.

usadlostí nalúpený Kumánmi, Alexios Komnénos nedovolil získanú korisť rozdeliť medzi vojakov, ale tieto veci navrátil ich pôvodným majiteľom, ktorí sa po radostných správach o dosiahnutom víťazstve dostavili z vlastnej iniciatívy na miesto bitky.¹⁸⁵¹

Keď sa správy o víťazstve byzantských zbraní sa rovnako rýchlo dostali k Tugorkanovi, kumánsky chán prestal okamžite obliehať Adrianoupol a so zvyškami svojho vojska a zostávajúcou korisťou začal ustupovať smerom na sever.¹⁸⁵² Našťastie Byzantínci mali dobrý prehľad o aktuálnych pohyboch kumánskeho vojska, a tak cisár po dvoch dňoch vytiahol z Malej Níkaie a presunul sa aj s celým vojskom do už slobodného Adrianoupolu.¹⁸⁵³ Kumánsky chán sa chcel za každú cenu vyhnúť prenasledovaniu byzantským vojskom a preto k cisárovi do Adrianoupolu vyslal skoro všetkých svojich nižších náčelníkov ako emisárov, aby predstierali, že prišli vyjednať prímerie a tým čo najdlhšie kryli ústup svojich spolubojovníkov.¹⁸⁵⁴ Po troch dňoch neplodných jednaní v Adrianoupole Alexios Komnénos kumánsku lesť prehliadol a okamžite vyslal poslov k oddielom, ktoré ešte stále strážili horské priesmyky v pohorí Haimos, aby v žiadnom prípade nedovolili ustupujúcim nomádom uniknúť.¹⁸⁵⁵ Zároveň sa na čele byzantského vojska pustil do ich prenasledovania po trase Skoutarion¹⁸⁵⁶ – Agathoniké¹⁸⁵⁷ – Abrilebo¹⁸⁵⁸, kde sa mu podarilo ustupujúcich Kumánov, ktorých evidentne spomaľovala nalúpená korisť, konečne dosiahnuť.¹⁸⁵⁹ Nasledujúci deň

¹⁸⁵¹ Tamže; ПАСОВСКИЙ, Д. А.: *Половцы*, s. 107; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 47.

¹⁸⁵² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸⁵³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 48.

¹⁸⁵⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 48. K defenzívnemu, ale aj ofenzívnemu účelu podobných rokovaní iniciovaných nielen nomádmi, ale aj Byzantíncami, a inými etnikami v tomto období pozri: GOLDEN, P. B.: *War and Warfare in the pre-Činggisid western Steppes of Eurasia*. In: DI COSMO, N. (ed.): *Warfare in Inner Asian History (500-1800)*. Leiden – Boston – Köln 2002, s. 154. Veľmi podobný prípad nastal aj v predvečer byzantskej výpravy proti Dristre koncom leta roku 1087, pozri text vyššie.

¹⁸⁵⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294; SPINEL, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸⁵⁶ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294. Táto lokalita je totožná s dnešnou bulharskou dedinou Štit (predtým Juskjudar), ktorá leží asi 23 km severozápadne od Adrianoupolu neďaleko dnešnej bulharsko-tureckej hranice. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 448; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 48.

¹⁸⁵⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294. Agathoniké pravdepodobne ležala v blízkosti dediny Orjachovo v dnešnom Bulharsku ležiacej asi 50 km na východ od Haskova. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 168.

¹⁸⁵⁸ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294. Táto oblasť je najnovšie spájaná s výšinami Bakardžicite rozprestierajúcimi sa pozdĺž ľavého brehu rieky Tundža približne 80 až 90 km severo-severovýchodne od Adrianoupolu a 10 až 25 km východo-juhovýchodne od Diampolu. SOUSTAL, P.: *Thrakien*, s. 159-160. Pri pohľade na mapu je zjavné, že Kumáni výberom tejto trasy pravdepodobne sledovali dva ciele. Po prvé sa zrejme pokúšali budiť dojem, že smerujú priamo na Beroé a k priesmykom cez Haimos ležiacim v tejto oblasti (do úvahy prichádzali priesmyky Šipka, prohod na Republikata a Tvärđiški prohod). Nasvedčuje tomu skutočnosť, že po odchode z Agathoniké sa stočili na severovýchod, prekročili tok rieky Tundža a snažili sa schovať pred byzantskými stopármi a špehmi v kopcovitej a zalesnenej oblasti Abrileba. Po druhé, táto trasa bola pre návrat výhodná aj z toho dôvodu, že Kumáni sa vyhli oblastiam, ktoré vyplienili pri svojej ceste na juh smerom k Adrianoupolu, a mohli tak rátať so získaním ďalšej koristi a zásob potrebných pre návrat do čiernomorských stepí. To potvrdzuje aj ďalší vývoj udalostí, pretože keď Byzantínci Kumánov v Abrilebe vystopovali a napadli, utekajúci nomádi sa vybrali smerom k priesmyku *Sidēra* najkratšou možnou trasou (boli už odhalení a schovávanie im nemohlo pomôcť), a to priamo na sever.

¹⁸⁵⁹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 294-295.

Byzantínci Kumánov napadli a obrátili na útek.¹⁸⁶⁰ Utekajúci Kumáni zanechali všetku korisť na mieste a čo najrýchlejším tempom tesne prenasledovaní oddielmi byzantskej ľahkej jazdy zamierili k priesmyku *Sidēra*,¹⁸⁶¹ kde ich hlavné sily na čele z cisárom neskôr znovu dostihli a spôsobili im ťažké straty. Mnoho Kumánov sa v dôsledku týchto udalostí ocitlo v byzantskom zajatí a rozšírili rady svojich súkmeňovcov zajatých pred niekoľkými dňami pri Taurokome.¹⁸⁶² Alexios Komnénos už potom unikajúcich nomádov ďalej neprenasledoval. Naopak, na druhý deň po záverečnom úspechu sa aj s armádou presunul do mesta Goloé, kde sa zdržal ďalší celý deň. Pobyt v meste venoval oslavám víťazstva, oddychu, rozdeľovaniu koristi a odmeňovaním vojakov, ktorí sa v priebehu boja proti Kumánom vyznamenali.¹⁸⁶³ Potom sa vrátil do hlavného mesta, kam so svojím sprievodom dorazil po dvoch dňoch, tj. približne na prelome júna a júla 1095.¹⁸⁶⁴

Konečne si mohol víťazný cisár odpočinúť. Všetci protivníci na Balkáne, proti ktorým neustále bojoval od svojho nástupu na trón v roku 1081 boli definitívne porazení a byzantské balkánske provincie mohli odteraz vychutnávať bezprecedentný pocit bezpečia, ktorému sa netešili najmenej posledné polstoročie. Niekoľko tisíc zajatých Kumánov bolo usídlených v okolí mesta Naissos (dnešný Niš) v provincii (*thema*) Boulgaria, kde podobne ako pred nimi Pečenehovia výmenou za nové sídla museli vykonávať vojenskú službu v radoch byzantskej armády a prispievať k ochrane balkánskych provincií, ktoré predtým napadli (konkrétne dôležitej komunikačnej trasy *via militaris*).¹⁸⁶⁵ Po krátkom oddychu nastal vhodný čas na to, aby cisár konečne zameral svoju plnú pozornosť na boj proti Seldžuckým Turkom v Malej Ázii. Alexios Komnénos v rámci diplomatickej prípravy novej ofenzívy podobne ako v minulých

¹⁸⁶⁰ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 295.

¹⁸⁶¹ Tamže; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104.

¹⁸⁶² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 295; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 48; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 78; STEPHENSON, P.: *Frontier*, s. 104; SPINEI, V.: *Migrations*, s. 255.

¹⁸⁶³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 295; DIACONU, P.: *Coumans*, s. 48.

¹⁸⁶⁴ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 295. Chronológia tohto ťaženia je z dôvodu nedostatku chronologických údajov v texte Anny Komnény (pozri text vyššie) len čisto hypotetická. Byzantské oddiely sa pohli oproti Kumánom niekedy po jarnej rovnodennosti (podobne ako v roku 1091 proti Pečenehom), následne museli zaujať obranné pozície v priesmykoch a potom nejaký čas čakali na kumánsky útok. Kumáni prelomili obranu a po niekoľkodňovom táborení v oblasti Diampolu a Goloé vytiahli najskôr k Anchialu, kde sa opäť zdržali minimálne týždeň pokúšajúc sa vyvolať rozhodujúcu bitku proti Byzantíncom, a potom odtiahli k Adrianopolu, kde podľa Anny Komnény boje trvali celkovo 48 dní (cca. mesiac a pol.). Potom došlo k zadržaniu Charakéna, menšej šarvátke pri hrebeni Taurokomos a ústupu Kumánov na sever k priesmyku *Sidēra*. Celkovo mohol kumánsky vpád (resp. jeho časť odohrávajúca sa na juh od pohoria Haimos) trvať približne tri mesiace; čiže od konca marca, resp. začiatku apríla sa tak dostávajú na koniec júna, resp. začiatok júla 1095, čo zároveň predstavuje možný dátum návratu Alexia Komnéna do Konštantínopola.

¹⁸⁶⁵ Konkrétne údaje o tomto opatrení sa však v byzantských písomných prameňoch nedochovali, avšak o umiestnení Kumánov do oblasti Nišu hypotetizuje D. Rasovskij, pozri: ПАСОВСКИЙ, Д. А.: *Половцы*, s. 107. V tejto oblasti potom od jari 1096 zasahovali proti prvým hufom križiakov tzv. ľudovej križiackej výpravy pod vedením Petra Pustovníka. Pozri: SPINEI, V.: *Migrations*, s. 255; RUNCIMAN, S.: *Crusades*, s. 261.

rokoch vyslal k pápežovi Urbanovi II. poslov so žiadosťou o pomoc proti týmto nepriateľom kresťanstva, ale pod touto žiadosťou mal na mysli vyslanie silných žoldnierskych oddielov. Namiesto toho však bola v novembri 1095 vyhlásená prvá križiacka výprava, ktorá nakoniec síce viedla k znovudobytíu rozsiahlych území v Malej Ázii Byzantíncami, avšak už za úplne iných okolností.

VII. SYNTÉZA

Z vyššie popísaných udalostí vyplýva, že v priebehu rokov 1081-1095 byzantská armáda a loďstvo doslova pretrpeli nielen dlhú a komplikovanú etapu svojho vývoja, ale zároveň v dôsledku utrpených často masívnych strát v priebehu vojenských stretnutí s nepriateľmi Byzantskej ríše nutne dochádzalo v ich štruktúre k rozsiahlym anomáliám a zmenám, z ktorých mnohé sa nakoniec ukázali ako definitívne. Byzantské ozbrojené zložky tak prešli akousi predĺženou a viacnásobnou skúškou ohňom, pričom je možné skonštatovať, že ku koncu nami sledovaného obdobia sa už na obzore črtali nová akcieschopná byzantská armáda a loďstvo, ktoré svojou pokračujúcou existenciou levím podielom prispeli k vytvoreniu a zachovaniu významného mocenského postavenia komnénovskej Byzancie až takmer do konca 12. storočia. Avšak predtým než sa pokúsime formulovať presnejšie závery o ich vývoji a o vplyve tohto vývoja na mocenské možnosti Alexia I. Komnéna ohľadom znovuzískania stratených území v Malej Ázii, pristúpme k stručnej rekapitulácii hlavných etáp vývoja byzantských ozbrojených síl v rokoch 1081-1095 a následne k celkovému ohodnoteniu vojenských kompetencií ich vrchného veliteľa v tomto období, tj. samotného cisára Alexia Komnéna.

VII. 1. Byzantská armáda a loďstvo v roku 1095

VII. 1. 1. Vývoj byzantskej armády v rokoch 1081-1095

Keďže v súčasnej dobe nejestvujú hodnoverné početné odhady síl byzantskej armády okolo roku 1095 (tj. po zavíšení vyššie popisovaných vojenských konfliktov od nástupu Alexia Komnéna na trón až po odrazenie kumánskeho vpádu), je potrebné sa pri ich rekonštrukcii vrátiť sa retrospektívne do roku 1081, kedy máme pomerne spoľahlivý (zd'aleka nie však kompletný) prehľad veľkej časti byzantskej armády účastniacej sa vojny proti Normanom, a následne od tohto bodu pomaly sledovať všetky dôležité zmeny vynútené postupným vývojom historických udalostí. Logickým východiskom pre popísaný postup je preto stav

byzantskej armády na pomedzí jari a leta 1081, tj. ešte predtým než sa Alexios Komnénos s veľkou časťou byzantských ozbrojených síl postavil normanským útočníkom 18. októbra 1081 v bitke pri Dyrrachiu. V súvislosti s popisom týchto udalostí sme už vyššie opakovane konštatovali, že máme k dispozícii len veľmi málo údajov o pôvodne významnejšej časti armádnych oddielov (*tagmata*) slúžiacich pred rokom 1071 v maloázijských byzantských provinciách. Z nich Byzantíncom v roku 1081 evidentne zostali k dispozícii len malé zlomky, ktoré zároveň odzrkadľujú rozsah územných strát v dôsledku bitky pri Mantzikerte.¹⁸⁶⁶ Menovite sú zmieňované sú oddiely *Chōmatēnoi*, *Athanatoi*, a arménska pechota. Bojaschopným jadrom byzantskej armády sa tak definitívne stali v predošlom období (pred rokom 1071) relatívne menej dôležité oddiely zo západných balkánskych provincií (pôvodné tzv. *esperia pente tagmata* a ostatné). Konkrétne išlo o *tagmata* umiestnené v provinciách Makedónia a Tráčia, Tesália, Boulgaria, Dyrrachion, (taktiež pravdepodobne Hellas, a čiastočne aj Paradounavon), ďalej k nim patrili *Maniakatoi Latinoi*, *tagma* Paulikiánov, a nakoniec Vardarskí Turci.¹⁸⁶⁷ V prípade potreby mohli práve spomínané *tagmata* posilnené oddielmi nachádzajúcimi sa priamo v Konštantínopole, alebo v jeho bezprostrednom okolí, pokiaľ sa nadchádzajúceho vojenského ťaženia mal zúčastniť aj samotný cisár. Oddiely z Konštantínopola tvorili v roku 1081 nasledovné *tagmata*: *Exkoubitai*, *Bestiaritai* (a zrejme ešte aj *Hetaireia a Bigla*) a taktiež aj Varjažská garda. K nim je ešte možné prirátať rôznorodé a početne ťažko odhadnuteľné jednotky žoldnierov. Konkrétne v roku 1081 išlo o *tagma* (alebo aj viaceré *tagmata*?) Frankov (resp. Normanov), Alanov, a Nemcov.¹⁸⁶⁸ Vzhľadom k neexistencii spoľahlivých údajov o početnej sile jednotlivých oddielov je možný len špekulatívny odhad početnej sily celej byzantskej armády v roku 1081, ktorá mohla dosahovať minimálne 40 a maximálne až 50 tisíc mužov.¹⁸⁶⁹

¹⁸⁶⁶ Pozri text vyššie.

¹⁸⁶⁷ Pozri text vyššie.

¹⁸⁶⁸ Pozri text vyššie.

¹⁸⁶⁹ Navrhovaný obecný celkový odhad vychádza z vyššie spomínaných početných odhadov jednotlivých jednotiek, pričom *tagma* zložené zo zahraničných žoldnierov mohlo mať typicky 300 až 500 mužov (ale niekedy aj viac, rozhodne však menej než tisíc mužov), avšak byzantské *tagma* zložené z „domorodých“ obyvateľov v niektorej z provincií tisíc až 3 tisíc mužov (podľa veľkosti a dôležitosti provincie, z ktorej pochádzali). Centrálna *basilika tagmata* zas mohli mať od 500 do 2 tisíc mužov s výnimkou Varjažskej gardy, o ktorej sa predpokladá, že sa viac menej držala na rovnakom približnom početnom stave od svojho vzniku v roku 988, tj. mohla mať 4 až 6 tisíc mužov. Pozri najmä: CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 322-326. Za daného stavu poznania je takmer nemožné odhadnúť aspoň približné počty posádok ďalších veľkých byzantských mestských centier (Adrianoupolis, Solún, atď.), hoci ich posádky určite čítali minimálne tisíc až 2 tisíc mužov, ako aj ostatných menších miest a pevností (*kastra*), rozosiatych v blízkosti dôležitých strategických bodov (horských prechodov, brodov, križovatiek, atď.) po celom byzantskom Balkáne. Rozhodne nie je možné pristupovať k presnejším odhadom početnej sily, ako to pre byzantskú armádu v období medzi 3. a 11. storočím učinil s veľkou erudíciou W. Treatgold. Pozri: TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 43-86. Ako už bolo konštatované vyššie, na prelome 10. a 11. storočia totiž z výpočtu byzantských písemných prameňov miznú vojenské manuály obsahujúce podrobné informácie o počtoch

Z tohto celkového počtu vojakov si však Alexios Komnénos vybral iba tú najviac bojaschopnú časť oddielov, a s tou potom koncom augusta 1081 vytiahol z hlavného mesta proti Normanom. Keď ponecháme bokom našich úvah oddiel 2 tisíc tureckých bojovníkov (*symmachoi*) poskytnutý byzantskému cisárovi seldžuckým sultánom Sulejmanom ibn Kutlumušom a srbské oddiely Konštantína Bodina (tiež pravdepodobne čítajúce približne rovnako veľký počet mužov), mali oddiely byzantskej armády účastniace sa bitky pri Dyrrachiu približne 20 tisíc mužov.¹⁸⁷⁰ V dôsledku ťažkej vojenskej porážky a strát pohybujúcich sa okolo 25 % (čiže 5 až 6 tisíc mužov)¹⁸⁷¹ došlo zrejme v priebehu mesiacov, ktoré nasledovali po bitke pri Dyrrachiu, k pravdepodobnému zániku viacerých dovtedy jestvujúcich jednotiek, pričom dejiny a tradícia niektorých z nich siahali až do obdobia neskorej antiky. Jednou z nich boli *Exkoubitai*, ktorí sa v historických prameňoch objavili posledný krát.¹⁸⁷² Podobne na tom boli aj *Bestiaritai*.¹⁸⁷³ Ťažké straty utrpelo zrejme *tagma* provincie Dyrrachion (avšak nie v súvislosti priamo s bitkou, ale s o niečo neskorším vzdaním sa Normanom vo februári 1082), ako aj Varjažská garda. Avšak táto skutočnosť neznamenal úplný zánik Varjažskej gardy, pretože bitky pri Dyrrachiu sa zúčastnila len jej časť.¹⁸⁷⁴ Ostatné *tagmata* utrpeli len ľahšie, alebo takmer nijaké straty.¹⁸⁷⁵ Drvivá porážka pri Dyrrachiu napriek svojej vážnosti preto nespôsobila bezprostredný kolaps byzantskej armády a Alexios Komnénos mal stále k dispozícii vojenské oddiely, s ktorými mohol v nasledujúcom roku čeliť Normanom.

Hlavným problémom, ktorý poznamenal vývoj byzantskej armády po porážke pri Dyrrachiu v októbri 1081 bola skutočnosť, že dočasne prišla o svoje najkvalitnejšie oddiely (predovšetkým Varjažskú gardu, ktorá sa musela spamätať z porážky pri Dyrrachiu a zo strát, ktoré tam utŕžila), a prestala tak byť schopná čeliť útokom normanskej ťažkej rytierskej jazdy v priamom boji. Za normálnych okolností Byzantínci v minulosti podobnú kritickú situáciu

a skladbe vtedajších jednotiek byzantskej armády nazývané *taktika*, alebo *strategika* a vojenski bádatelia zaoberajúci sa byzantskou armádou v období od 11. storočia až po zánik Byzantskej ríše majú k dispozícii oveľa menej relevantných informácií než ich kolegovia skúmajúci skoršie obdobia. Už spomínaný W. Treatgold za zlomový bod, po ktorom je veľmi ťažké dospieť k dôveryhodným odhadom. Po tomto dátume podľa neho došlo k postupnému zanedbávaniu *themata*, a tým pádom aj k veľkým fluktuáciám a redukciám v celkovej početnej sile byzantskej armády, ktorú k roku 1025 odhaduje na ca. 250 tisíc mužov (plus mínus 20 tisíc). TREATGOLD, W. T.: *Army*, s. 85. Tento údaj je prirodzene v ostrom nesúlade s nami navrhovanou celkovou početnou silou byzantskej armády v roku 1081 (40 až 50 tisíc mužov). Vysvetlenie očividnej disproporcionality oboch odhadov však vybočuje z tematického rámca tejto práce, a preto sa mu budeme v budúcnosti venovať na inom mieste. Určitý stručný prehľad príčin hlbokého prepadu početnej sily byzantskej armády v priebehu 11. storočia poskytuje J.-C. Cheynet, pozri: CHEYNET, J.-C.: *Effectifs*, s. 332.

¹⁸⁷⁰ Pozri text vyššie.

¹⁸⁷¹ Pozri text vyššie.

¹⁸⁷² ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 126; KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 103; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 157.

¹⁸⁷³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 127.

¹⁸⁷⁴ Pozri poznámku č. 715 vyššie.

¹⁸⁷⁵ Pozri text vyššie.

riešili krátkodobým navršením počtu žoldnierov, ktorí vynikali v podobnom spôsobe boja ako normanská jazda. V prípade Alexia Komnéna to znamenalo zintenzívniť najímanie normanských, resp. západoeurópskych rytierov, ktorí už tradične od polovice 11. storočia predstavovali údernú päť byzantskej armády v rámci jej bojov proti nepriateľom nielen na západe, ale aj na východe ríše.¹⁸⁷⁶ Túto zavedenú prax však v danej chvíli znemožňovali, resp. výrazne obmedzovali dva faktory; aktuálnymi nepriateľmi Byzancie č. 1 boli Normani z južnej Itálie, takže ich najímanie do radov byzantskej armády nebolo možné, a takisto, ako už bolo zmieňované vyššie, Alexios Komnénos sa potýkal na prelome rokov 1081 a 1082 s urgentným nedostatkom finančných prostriedkov, čo zase zabráňovalo verbovaniu rytierov z ostatných geografických oblastí latinského Západu. Dôsledkom tejto nepríjemnej situácie boli ďalšie dve porážky v bitkách pri Joannine a Arte a rozšírenie normanského záboru na Balkáne o nové rozsiahle územia.¹⁸⁷⁷ V dosahu Bohemunda sa zakrátko ocitli tak dôležité byzantské mestá Solún a Larisa, a pokiaľ nemali Normani pokračovať v úspešnom ťažení aj v nasledovnom roku 1083, bolo potrebné prísť s nejakým rýchlym a hlavne funkčným náhradným riešením.

Ako sme už spomenuli vyššie Alexios Komnénos zbavený dočasne možnosti najímať rytierov z latinského Západu prišiel s novou alternatívou. Byzantské vojsko pod jeho velením na prelome rokov 1082 a 1083 zmenilo spôsob boja a začalo čo najvernejšie imitovať taktiku prevzatú od nomádskych stepných národov, konkrétne Pečenehov, Uzov a seldžuckých Turkov. Nie náhodou sú početný kontingent byzantských *ethnikoi*, zložený z Uzov a pomocný oddiel Seldžukov opätovne zaslaný sultánom Sulejmanom ibn Kutlumušom zmieňované v prameňoch práve *sub anno* 1083. Tento nový prístup umožnil Byzantíncom nakoniec poraziť Normanov v sérii stretnutí pri Larise a zatlačiť ich naspäť do Epiru.¹⁸⁷⁸ Akonáhle sa vojna proti Normanom skončila v júli 1085 smrťou Róberta Guiscarda začala sa postupne zlepšovať aj finančná situácia Byzantskej ríše a rady byzantskej armády opäť významne posilnili normanskí žoldnieri, resp. Normani, ktorí sa po skončení bojov v roku 1085 nevrátili do južnej Itálie, ale radšej vstúpili do služieb byzantského cisára.¹⁸⁷⁹ Byzantská armáda sa tak v spôsobe boja mohla

¹⁸⁷⁶ THEOTOKIS, G.: Mercenaries, s. 143ff; CHEYNET, J.-C.: Effectifs, s. 334. Normani v období pred rokom 1071 predstavovali elitu byzantskej armády jej obrnenú päť, a práve porovnaním s ich vojenskými kvalitami sa ešte aj v polovici 12. storočia stanovovala bojová hodnota ostatných oddielov. Pozri poznámku č. 1831 vyššie.

¹⁸⁷⁷ Pozri text vyššie.

¹⁸⁷⁸ Pozri text vyššie.

¹⁸⁷⁹ Ich skutočný počet nie je možné odhadnúť a je možné ho odhadovať na niekoľko stoviek až maximálne 3 tisíc. Horná hranica nášho odhadu je založená na podobne vysokom maximálnom počte Normanov, ktoré mal k dispozícii rebelujúci normanský žoldniersky veliteľ Roussel z Bailleul v rokoch 1073-1076. Pozri poznámku č. 236 vyššie. Je totiž nepredstaviteľné, že by Alexios Komnénos, ktorý nakoniec povstanie Roussela z Bailleul v roku 1076 úspešne potlačil a vedel tak z prvej ruky, akí nebezpeční môžu Normani byť, pokiaľ sú koncentrovaní v podobných počtoch pod jednotným velením o desaťrocie neskôr podstupoval to isté riziko a vytvoril v rámci byzantskej armády rovnako početnú skupinu normanských žoldnierov. Navyše je isté, že všetci Normani neslúžili

znovu vrátiť ku svojej predošlej paradigme. Zdalo sa, že kríza vyvolaná drvivou porážkou pri Dyrrachiu bola zažehnaná, a že sa v dohľadnej dobe podarí zaceliť straty, ktoré v nej Byzantínci utrpeli. Ibaže nedlho po porážke Normanov sa postupne rozhorel konflikt proti Pečenehom obývajúcim provinciu Paradounavon medzi tokom dolného Dunaja a pohorím Haimos. Obnovená byzantská armáda v podobnom zložení ako v bitke pri Dyrrachiu (samozrejme bez oddielov *Exkoubitai* a *Bestiaritai*, seldžuckých a srbských spojencov) a o celkovej početnej sile približne 15 tisíc mužov v auguste 1087 vybojovala novú rozhodujúcu bitku proti Pečenehom pri Dristre. Znovu však Alexios Komnénos a jeho vojsko utrpeli drvivú porážku s následnými ťažkými stratami. Vyčerpávajúce boje proti nomádom potom pokračovali až do jari 1091.¹⁸⁸⁰

Nanešťastie nie je na základe súčasného stavu bádania možné ani len približne odhadnúť po kvantitatívnej stránke straty na byzantskej strane. Dobové svedectvá tiež neposkytujú žiadne číselné údaje, o ktoré by bolo možné sa oprieť. Zdá sa však isté, že porážka pri Dristre veľmi silno zasiahla najdôležitejšiu časť byzantskej armády v tomto období *tagmata* Makedónie a Trákie, ako aj Tesálie, ktoré spolu s Varjažskou gardou tvorili bojaschopné jadro byzantskej armády na Balkáne v tomto období. Varjažská garda znovu utrpela vážne straty, a po roku 1087 sa v popisoch pokračujúcich bojov proti Pečenehom už nespomína (hoci ani teraz nezanikla úplne). V bitke pri Dristre bolo tiež úplne zničené jedno *tagma* normanských žoldnierov. Vzhľadom k fakticky vážnejším dôsledkom (pokiaľ porovnáваме so situáciou po bitke pri Dyrrachiu), môžeme predpokladať, že úroveň strát v prehratej bitke pri Dristre v auguste 1087 opätovne dosiahla a možno dokonca aj prekročila hranicu 25 %. Utŕžené ľudské aj materiálne straty znovu uvrhli byzantského cisára do vážnych finančných problémov, ktoré podobne ako v rokoch 1081 až 1083 výrazne spomalili obnovu bojaschopnosti byzantskej armády. Najímanie žoldnierov sa stalo opäť obtiažnejším, hoci Alexios Komnénos sem-tam zaznamenal aj úspechy; napríklad v podobe získania kontingentu 500 flámskych rytierov v roku 1089/1090. Túto jednotku však cisár nenasadil proti Pečenehom, ale vyslal ju do Malej Ázie, kde dostala za úlohu obranu Nikomédie a okolia.¹⁸⁸¹ Namiesto *tagmata* z Makedónie a Trákie, Tesálie, ako aj Varjažskej gardy sa v rokoch 1088 až 1091 (ktoré zrejme prechádzali reorganizáciou a dopĺňovaním strát) sa v popisoch bojov objavuje nový oddiel *Archontopouloi* (konkrétne *sub anno* 1089). Táto jazdecká jednotka bola vytvorená byzantským cisárom, aby pomohla

spoločne pod jediným veliteľom ako tomu bolo pred rokom 1071, ale boli podľa všetkého rozdelení na viaceré *tagmata* pod velením rôznych veliteľov (navzše nie nutne normanského pôvodu), ktorých početná sila neustále kolísala.

¹⁸⁸⁰ Pozri text vyššie.

¹⁸⁸¹ Pozri text vyššie.

zmierniť krízu vyvolanú porážkou v bitke pri Dristre.¹⁸⁸² V dôsledku príliš veľkej neskúsenosti však v priebehu svojej bojovej premiéry utrpela ťažké straty a čoskoro zrejme zanikla (hoci nie je možné vylúčiť jej účasť v bitke pri Lebouniu). Taktiež sa v popisoch bojov proti Pečenehom v roku 1090 znovu prekvapivo zjavuje - po období, kedy o ňom od roku 1078 a jeho účasti v bitke pri Kalavryách nepadla ani zmienka - oddiel *Maniakatoi Latinoi*, tj. ďalšie normanské *tagma* slúžiace v byzantských šíkochoch.¹⁸⁸³ Byzantská armáda síce neprestávala bojovať, ale pokračujúce boje spolu s opakovanými stratami neumožňovali jej obnovu na základe stavu pred rokom 1081, ale viedli k čoraz zásadnejším *ad hoc* zmenám v jej zložení (a k priebežnému znižovaniu jej celkovej bojovej sily).¹⁸⁸⁴ Podobne ako v rokoch 1082/1083 sa aj v tomto období začína prejavovať silný príklon k taktike nomádskych stepných národov a preferencii ľahkej jazdy.¹⁸⁸⁵ Podobne ako počas série stretnutí pri Larise sa v radoch byzantského vojska v roku 1090 opätovne objavujú *ethnikoi* z radov tureckých Uzov.¹⁸⁸⁶ Presun pozornosti cisára na tvorbu nových oddielov podľa nových zásad a nedostatok financií mali za následok, že ďalšie *tagmata* jestvujúce pred rokom 1081 zanikli práve v tomto období (konkrétne *Athanatoi* a možno aj *Chōmatēnoi*).¹⁸⁸⁷ Je možné predpokladať, že naďalej prežívali *tagmata* provincií Boulgaria, Hellas, a Dyrrachion, ale vzhľadom k tomu, že zrejme neboli do bojov proti Pečenehom povolané, dobové zmienky o nich sa v podstate rovnajú nule, a ich pokračujúcu existenciu bude možné definitívne doložiť len na základe priebežne sa rozširujúceho objemu sigilografického materiálu.¹⁸⁸⁸ To isté platí snáď aj o oddieli *Hetaireia*.¹⁸⁸⁹ Oddiel konštantínopolskej mestskej stráže (*Bigla*), už asi ako bojová jednotka v tomto období s najväčšou pravdepodobnosťou nejestvoval.¹⁸⁹⁰

Po definitívnej porážke Pečenehov v bitke pri Lebouniu na konci apríla 1091, ktorá by nebola možná bez pomoci kumánskeho vojska vedeného chánmi Tugorkanom a Böhnekom, mohla konečne začať fáza toľko odkladanej systematickej obnovy a reorganizácie byzantskej

¹⁸⁸² K Archontopoulom pozri text vyššie, a tiež pozri: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 250; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 157.

¹⁸⁸³ Pozri text vyššie. Taktiež: KÜHN, H.-J.: *Armee*, s. 258. Ich vzťah k vyššie spomínaným žoldnierskym normanským *tagmata* nie je dodnes uspokojivo vyjasnený. Takisto nie je vôbec známe, aké mala táto jednotka v rokoch 1078 až 1090 bojové povinnosti, a kde bola počas spomínaného obdobia umiestnená. Je možné predpokladať, že bránila bližšie nešpecifikovanú oblasť byzantskej Malej Ázie.

¹⁸⁸⁴ Pozri text nižšie.

¹⁸⁸⁵ Dokazuje to popísaný spôsob boja vyššie spomínaného oddielu *Archonopouloi*.

¹⁸⁸⁶ Pozri text vyššie.

¹⁸⁸⁷ Pozri text vyššie.

¹⁸⁸⁸ Táto problematika však dodnes nie je dostatočne preskúmaná a práve jej by sme sa chceli venovať v blízkej budúcnosti.

¹⁸⁸⁹ Prítomnosť tohto oddielu je doložená skutočnosťou, že zo sigilografického materiálu sú z tohto obdobia známi viacerí jeho velitelia. Pozri text vyššie.

¹⁸⁹⁰ Pozri poznámku č. 551 vyššie.

armády. Tento proces vskutku začal už tesne po porážke Pečenehov, a to paradoxne rozpustením oddielu Paulikiánov. K rozpusteniu tejto jednotky došlo v dôsledku jej nespoľahlivosti datujúcej sa do roku 1082, kedy Paulikiáni odmietli plniť cisárove rozkazy v priebehu vojny proti Normanom.¹⁸⁹¹ Časť strát utŕžených v predošlom období bola vykompenzovaná vytvorením bojových oddielov z porazených Pečenehov (*Patzinakai Moglenitai*)¹⁸⁹² a tiež zo v záverečnej fáze bojov naverbovaných Vlachov, ktorí sa pravdepodobne stali základom posádky na znovuzískanom území provincie Paradounavon.¹⁸⁹³ Keďže od zániku mnohých jednotiek uplynulo v niektorých prípadoch *de facto* takmer jedno celé desaťročie (*Exkoubitai, Bestiaritai*), Alexios Komnénos sa rozhodol nevrátiť sa späť k pôvodnej organizácii byzantskej armády pred rokom 1081, ale naopak formalizovať a systematizovať všetky *ad hoc* zmeny, ktoré nastali po roku 1081. Základom komnénovskej byzantskej armády sa tak stala zmes preživších „domácich“ balkánskych *tagmata* (Dyrrachion, Tesália, Boulgaria, Makedónia a Trákia, Hellas?), *ethnikoi* z radov Uzov a Pečenehov, ďalej vojakov v žoldnierskych *tagmata* naverbovaných podľa potreby medzi národmi susediacimi s územiaми Byzantskej ríše na Východe aj na Západe, a napokon aj osobných stráží jednotlivých členov vysokej byzantskej aristokracie vrátane samotného cisára Alexia Komnéna.¹⁸⁹⁴ Svedčia o tom opakovane sa objavujúce mená veliteľov, ktorých prítomnosť indikuje vždy ten istý druh jednotiek.¹⁸⁹⁵ Všetky centrálné *basilika tagmata*, ktoré boli po dlhé stáročia prvkom kontinuity spájajúcim byzantskú armádu ešte s jej neskoroantickou predchodkyňou, prestali prakticky jestvovať. S touto „obnovenou“ poľnou armádou potom Alexios Komnénos znovu čelil neočakávanému vpádu Kumánov v roku 1095, pričom početnú silu jeho prvosledových oddielov je možné odhadnúť približne na 10 až 15 tisíc mužov (tj. na stav približne rovnaký, alebo o trochu vyšší ako pred prehranou bitkou pri Dristre v roku 1087). Kumánsky vpád sa nakoniec Byzantíncom podarilo odraziť, a hoci sa o tom v súdobých prameňoch opäť nevyskytuje žiadna zmienka, zdá sa, že ani straty tento krát neboli veľké (keďže sa Alexios Komnénos maximálne vyhýbal priamemu bojovému stretnutiu a k ich vyhnaniu za Dunaj používal hlavne bojovú leť a manéver).¹⁸⁹⁶ Porazení Kumáni potom podobne ako Pečenehovia (a ešte pred nimi Uzovia) vstúpili do radov byzantskej armády ako *ethnikoi*.

¹⁸⁹¹ Pozri text vyššie.

¹⁸⁹² Pozri text vyššie.

¹⁸⁹³ Pozri poznámku č. 1657 vyššie.

¹⁸⁹⁴ Porovnaj: BARTUSIS, M. C.: *Army*, s. 5.

¹⁸⁹⁵ Jednotlivé príklady sme spomínali na príslušných miestach v texte.

¹⁸⁹⁶ Pozri text vyššie.

Z práve uvedeného prehľadu vývoja byzantskej armády v rokoch 1081 až 1095 vyplýva, že jej finálny stav v roku 1095 bol, čo sa celkového početného stavu týka, skutočne na horšej úrovni než v roku 1081. Pôvodná početná sila približne 40 až 50 tisíc mužov musela v dôsledku citelných strát v prehratých bitkách pri Dyrrachiu, Dristre klesnúť o ca. 14 tisíc mužov¹⁸⁹⁷, pričom nové oddiely zložené z porazených nepriateľov (Pečenehov a Kumánov) tieto straty ani zďaleka nedokázali vykompenzovať, takže sa v roku 1095 sa celková početná sila byzantskej armády pohybovala niekde medzi 26 a 36 tisíc mužmi.¹⁸⁹⁸ Napriek tomu sa paradoxne zdá, že roky neustálych bojov a neustále premeny vynútené často citelnými stratami umožnili zrod „novej“ byzantskej armády, ktorá síce bola menej početná ako jej predchodkyňa spreď roku 1081, ale zato od roku 1095 viacej efektívna v obrannom boji proti dvom hlavným protivníkom Byzancie predstavovaným Normanmi (Pečenehmi, Kumánmi) na Západe a Seldžukmi na Východe.¹⁸⁹⁹ Toto konštatovanie nás zároveň vedie k jednému parciálnemu záveru. Je totiž zjavné, že táto nová armáda vzhľadom k svojim výrazne redukovaným počtom a *a priori* defenzívnemu spôsobu boja nebola príliš vhodná pre eventuálne znovudobývanie stratených území. Aby mohla začať plniť túto novú úlohu, Alexios Komnénos najprv potreboval výraznejšie navýšiť jej početnú silu, a to aspoň do takej miery, aby dokázal novú armádu vrátiť k početnému stavu z roku 1081 (nehovoriac už o návrate k stavu pred rokom 1071). Výraznejšie navýšenie počtov však bolo v roku 1095 možné len vďaka masívnemu najímaniu zahraničných žoldnierov, keďže postupné zvyšovanie počtov „domorodých“ *tagmata* vzhľadom k časovej a finančnej náročnosti získavania a výcviku nových regrútov urýchlenu obnovu početnej sily v podstate vylučovalo.

VII. 1. 2. Vývoj byzantského loďstva v rokoch 1081-1095

Keďže byzantské loďstvo bolo pred rokom 1081 oveľa viac zanedbávané než armáda, celú námornú silu Byzantskej ríše na jar 1081 predstavovalo maximálne 12 až 20 vojnových plavidiel (dromón) sústredených v cisárskej eskadre (*basilikon dromōnion*) majúcej svoju základňu v Konštantínopole. Taktiež post veliteľa loďstva (*droungarios tou stolou/ droungarios tōn ploimōn*), nebol od roku 1078 až do nástupu Alexia Komnéna na trón obsadený.¹⁹⁰⁰ Práve z tohto dôvodu Alexios Komnénos nemohol vyslať žiadne lode proti normanskej flotile, a tým pádom nemohol ani nijakým spôsobom zabrániť, aby sa normanské

¹⁸⁹⁷ Pri predpoklade, že straty v bitke pri Dristre sa prinajmenšom vyrovnali, resp. boli o niečo vyššie, než straty utržené v bitke pri Dyrrachiu (5 až 6 tisíc mužov).

¹⁸⁹⁸ To všetko za predpokladu, že nedošlo k príliš veľkej redukcii lokálnych posádok byzantských miest a pevností (*kastra*) na území Balkánu.

¹⁸⁹⁹ Porovnaj: BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 82-83.

¹⁹⁰⁰ Pozri poznámku č. 961 vyššie.

vojsko prepravilo cez Otrantský prieliv.¹⁹⁰¹ V nasledujúcich rokoch sa v dôsledku toho prejavila istá cisárova snaha navýšiť počet bojaschopných lodí a a vzslat' ich na pomoc Benátčanom, ktorí ešte v roku 1081 na výzvy Alexia Komnéna urýchlene vystrojili silné loďstvo a Normanov úspešne napadli. Súbežne so stavbou lodí boli cvičené aj nové posádky. Prvá fáza obnovy sa zavŕšila na jar v roku 1084 kedy po konfiškácii zajatých pirátskych plavidiel a ich zaradení do služby aj s posádkami a postavení niekoľkých nových lodí vzniklo jadro nového byzantského loďstva, ktoré však disponovalo maximálne 30 až 40 bojovými plavidlami. Väčšina z nich (približne 30) bola potom vyslaná do boja proti Normanom ako pomocná sila Benátčanov. Prvé bojové vystúpenie Byzantíncov na mori (naposledy bolo byzantské loďstvo v priebehu 60-tych rokov 11. storočia) dopadlo nakoniec fiaskom. Nielenže v boji tvorilo slabší článok spojenej benátsko-byzantskej flotily, ale jeho neskúsené posádky vystavené útokom Normanov spanikáрили, opustili svojich spojencov a dali sa na útek. Normanom sa podarilo zajat' sedem byzantských plavidiel, a neznámy počet z nich bol poškodený, alebo sa potopil. Zvyšok flotily sa pravdepodobne vrátil do Konštantínopola a do bojov proti Normanom, ktoré trvali až do júla 1085 už nezasiahol.¹⁹⁰² Utrúžené citeľné straty znamenali, že Alexios Komnénos musel v roku 1084 začať svoje dielo obnovy byzantského loďstva prakticky odznova.¹⁹⁰³

V priebehu roka 1086 sa väčšia časť lodí (približne 20)¹⁹⁰⁴ zúčastnila bleskovej prepadovej akcie v severnej polovici Egejského, ktorej cieľom bolo zničiť ešte nedostavané lode emíra Abul-Kásima v prístave na ostrove Chios. Misia bola úspešná.¹⁹⁰⁵ V nasledujúcom roku zase eskadra byzantského loďstva (3 až 5 lodí) vyplávala na dolný tok Dunaja, aby v kontexte veľkého byzantského protiútku namiereného proti Pečenehom v provincii Paradounavon zabránila ich eventuálnemu posilneniu elementmi pečenežských skupín žijúcich

¹⁹⁰¹ Pozri text vyššie.

¹⁹⁰² Pozri text vyššie.

¹⁹⁰³ S tým možno súvisí vytvorenie novej pozície vrchného veliteľa loďstva (*megas doux tou stolou*) cisárom. Megas doux bol nadriadený pôvodnému veliteľovi loďstva s titulom *droungarios tou stolou* (do úvahy však teoreticky prichádzajú roky 1084, 1085 alebo až 1086, presný dátum nie je zatiaľ stanovený, pozri: BÖHM, M.: *Flota*, s. 217; GUILLAND, R.: *Mégaduc*, s. 220). Tento počín bol zrejme nutný z toho dôvodu, že *droungarios tou stolou* sa vzhľadom k úpadku loďstva a úbytku bojaschopných lodí zmenil z bojového veliteľa veliaceho loďstvu z palube svojej vlajkovej lode na administrátora sídliaceho na súši a spravujúceho zvyšky majetku loďstva. Zdá sa teda, že Alexios Komnénos tento administratívny charakter ponechal v platnosti a radšej vytvoril nový veliteľský post s bojovou zodpovednosťou. O niečo neskôr sa k administratívnym povinnostiam *droungaria* pridalo plánovanie a výstavba prímorských pevností, strážiacich prístup k významným základniam byzantského loďstva na novozískanom maloázijskom pobreží, čo ho ešte viac vzdialilo od veliteľských povinností na mori. Pozri: AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 187.

¹⁹⁰⁴ Pozri poznámku č. 1360 vyššie.

¹⁹⁰⁵ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 190; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 183. Túto bojovú operáciu sme však nezahrnuli do výkladu, pretože sa nachádza mimo vymedzený tematický rámec habilitačnej práce.

na sever od Dunaja.¹⁹⁰⁶ Po zvyšok vojny proti Pečenehom trvajúcej až do apríla 1091 už loďstvo proti týmto kočovníkom nezasiahlo, pretože všetky boje proti nim prebiehali hlavne na súši. Hlavným protivníkom byzantského loďstva sa na prelome 80-tych a 90-tych rokov 11. storočia stal už spomínaný Čaka, ktorý svojou ambíciou vybudovať vlastnú pirátsku flotilu a ovládnuť západné pobrežie Malej Ázie s prilehlými egejskými ostrovmi (postupne ovládol ostrovy Lesbos, Chios, Samos a Rodos)¹⁹⁰⁷ priamo ohrozoval byzantské námorné komunikačné trasy v samom srdci Byzantskej ríše. Vzhľadom k tomu, že tieto pomerne intenzívne námorné boje proti Čakovi v severnej Egeide prekračujú tematický rámec práce, na tomto mieste skonštatujeme len toľko, že byzantské loďstvo síce utrpelo v ich úvodnej fáze v rokoch 1088 a 1089 vážnejšie straty¹⁹⁰⁸, ale po ich úspešnom zavŕšení z nich vyšlo značne silnejšie.¹⁹⁰⁹ Je zrejmé, že konfrontácia z Čakom, ktorý predstavoval pre Byzantíncov ďaleko väčšiu námornú hrozbu než Normani, donútila byzantského cisára v rokoch 1090 a 1091 k rýchlejšiemu tempu výstavby nových lodí, než tomu bolo v rokoch 1081 až 1084.¹⁹¹⁰ Úspešné oživenie námorníctva taktiež umožnilo Alexiovi Komnénovi približne v roku 1092 potlačiť nebezpečné povstania na Kréte a na Cypre.¹⁹¹¹ Okolo roku 1094 navyše pravdepodobne došlo k ďalšej dôležitej udalosti, ktorá ešte navýšila údernú silu a deterenčný potenciál loďstva. Byzantínci totiž po asi polstoročnej prestávke obnovili výrobu tzv. gréckeho alebo tekutého ohňa (*hygron pyr*).¹⁹¹² O niečo neskôr sa o tom mohli neskôr presvedčiť pisánski námorníci v jednom z námorných stretnutí proti Byzantíncom pri ostrove Rodos, ktoré však už prebehlo v kontexte prvej križiackej výpravy.¹⁹¹³ „Nové“ komnénovské námorníctvo tak oproti „novej“ komnénovskej armáde vykazuje oveľa vyšší stupeň obnovy a reálne sa jeho sila v roku 1095 oproti zanedbanému stavu z roku 1081 niekoľkonásobne navýšila až na prinajmenšom 100 bojových

¹⁹⁰⁶ Pozri text vyššie.

¹⁹⁰⁷ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 222-223; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 737; HAGENMEYER, H.: *Kreuzzugsbriefe*, s. 132; GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 35; AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 184; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. 101; BÖHM, M.: *Flota*, s. 145.

¹⁹⁰⁸ Tieto straty je však nemožné kvantifikovať, pretože Anna Komnénéna charakterizuje byzantské námorné sily ako „*loďstvo osadené početným vojskom*“, po porážke ktorého nastala situácia, kde „*nepriateľ sa zmocnil mnohých (...) lodí*“. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 223.

¹⁹⁰⁹ V priebehu bojov v rokoch 1088 a 1089 je Annou Komnénou zmieňované vystrojenie „*ďalšieho loďstva*“ (išlo teda o významné posily, nie iba jednotlivé lode), ktoré doplnilo početné stavy hlavného jadra loďstva a isto viac než nahradilo predošlé straty. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 223: „*ὁ βασιλεὺς [...] ἕτερον ἐξοπλίζει στόλον*“. Avšak ako v predošlom prípade, nie je zatiaľ možné tieto obecné vyjadrenia konkrétnejšie kvantifikovať.

¹⁹¹⁰ Porovnaj: AHRWEILER, H.: *Mer*, s. 183-185.

¹⁹¹¹ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 261-263; JÁN ZONARAS, *Epitomé*, s. 737; CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs*, s. 97-98; PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *ΔΡΟΜΩΝ*, s. BÖHM, M.: *Flota*, s. 149. Pri tejto príležitosti je loďstvo Annou Komnénou popisované ako veľké, hoci byzantská princezná opätovne neudáva žiadne konkrétne počty. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 262: „*μετὰ στόλου μεγάλου*“.

¹⁹¹² Pozri tiež poznámku č. 1719 vyššie.

¹⁹¹³ ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 351.

lodí.¹⁹¹⁴ V tomto smere bola námorná politika Alexia I. Komnéna vrcholne úspešná a po niekoľkých desaťročiach úplného úpadku sa byzantské loďstvo opäť stalo efektívnou a bojaschopnou silou, s ktorou bolo potrebné počítať. Napriek tomu už nikdy nedosiahlo na pozíciu najsilnejšieho loďstva v Stredomorí, ktorá mu nesporne patrila ešte začiatkom 11. storočia, pretože ju medzitým spoločne obsadili loďstvá talianskych námorných republík (Benátky, Pisa a Janov).¹⁹¹⁵

VII. 2. Alexios I. Komnénos ako vojenský veliteľ

Vzhľadom ku skutočnosti, že Alexios Komnénos sa osobne zúčastnil väčšiny bojov v rámci vyššie podrobne popísaných troch hlavných vojenských konfliktov na Balkáne v rokoch 1081-1095 je na tomto mieste potrebné zhodnotiť schopnosti tohto byzantského cisára ako vojenského veliteľa. Už sme sa zmieňovali vyššie, že Alexios Komnénos nastúpil na cisársky trón 4. apríla 1081 hlavne a predovšetkým vďaka svojej povesti veľmi schopného, vynaliezavého a predovšetkým zdanlivo za každých (aj nepriaznivých) okolností víťaziaceho generála.¹⁹¹⁶ Všetci jeho prívrženci a politickí spojenci z radov byzantských aristokratických elít do Alexia Komnéna vkladali nádeje, že bude schopný zastaviť rozpad územnej integrity Byzantskej ríše, obrániť územia, ktoré ešte sú pod jej zvrchovanosťou, a eventuálne tiež znovu dobyť tie územia, ktoré padli za obeť postupu vonkajších nepriateľov, hlavne Normanov a Seldžuckých Turkov a v menšej miere aj Pečenehov a neskôr Kumánov. Alexios Komnénos si hneď v priebehu prvých týždňov svojej vlády si ako prioritnú určil obranu balkánskych provincií, a tým pádom až po ich zabezpečení hodlal presunúť byzantské oddiely do Malej Ázie. Dôvodom tejto jednoduchej stratégie bola snaha mladého cisára vyhnúť sa boju na dvoch frontoch, ktorý bol v dejinách pre Byzantskú ríšu takmer vždy osudný.¹⁹¹⁷

Alexios Komnénos sa teda začal energicky a zodpovedne pripravovať na konfrontáciu s Normanmi, avšak po pol roku úsilia utrpeli v bitke pri Dyrrachiu 18. októbra 1081 najlepšie jednotky byzantského vojska pod jeho osobným velením namiesto víťazstva drvivú porážku. Mnohí zo súčasných bádateľov sa zhodujú na tom, že hlavnou príčinou porážky Byzantíncov

¹⁹¹⁴ K tomuto optimistickému odhadu nás vedie skutočnosť, že byzantské loďstvo bolo v roku 1092 evidentne už tak silné, že dokázalo operovať dokonca až v troch operačných oblastiach súčasne; jedna flotila zasahovala proti povstalcom na Kréte, druhá na Cypre, a tretia v severnej Egeide proti Čakovi. V každom prípade mali jednotliví velitelia k dispozícii dostatočné sily (najmenej 30 bojových plavidiel každý), aby úlohy im zverené cisárom dokázali splniť. Ako už bolo niekoľkokrát skonštatované (pozri poznámky č. 1909 a 1911 vyššie), presný odhad početnej sily byzantského loďstva v prvej polovici 90-tych rokov 11. storočia doposiaľ nebolo možné stanoviť.

¹⁹¹⁵ Podobne hodnotí veľkosť a význam obnoveného byzantského loďstva aj M. Böhm, ktorý ho označuje za stredne silné bez toho, aby sa pokúsil toto svoje tvrdenie presnejšie kvantifikovať. BÖHM, M.: *Flota*, s. 154.

¹⁹¹⁶ GAUTIER, P.: *Diatribes*, s. 22-25.

¹⁹¹⁷ Pozri poznámku č. 507 vyššie.

bola slabá súdržnosť byzantských oddielov¹⁹¹⁸, a takisto aj skutočnosť, že Alexios Komnénos stratil v kľúčovom momente bitky kontrolu nad najdôležitejším oddielom svojho vojska - Varjažskou gardou.¹⁹¹⁹ Avšak kým Alexios Komnénos nemal z dôvodu svojho krátkeho pobytu na tróne príliš vplyv na súdržnosť oddielov, ktoré vlastne „zdedil“ po svojich predchodcoch, jeho údajné zlyhanie ohľadom kontroly nad Varjažskou gardou predstavuje už závažnejšiu záležitosť. Na tomto mieste je však potrebné pripomenúť, že v kontexte stredovekej poľnej bitky bývala strata kontroly nad vlastnými oddielmi pomerne bežná, a mohla sa veľmi ľahko prihodiť aj tomu najtalentovanejšiemu a najschopnejšiemu veliteľovi. Preto podľa nášho názoru nepredstavuje hodnoverné kritérium, podľa ktorého je možné posudzovať kvalitu alebo naopak jej nedostatok u konkrétneho vojenského veliteľa. V súvislosti so snahou o hodnotenie Alexia Komnéna sa však natíska iná, dôležitejšia otázka. Prečo sa Alexios Komnénos nakoniec rozhodol pre priamu konfrontáciu s normanským vojskom v klasickej poľnej bitke, namiesto toho, aby Normanov v Epire blokoval na diaľku zatarasením horských priesmykov na súši a za pomoci benátskej flotily na mori?

Z komentárov moderných historikov je možné nadobudnúť dojem, že cisárovo osudové rozhodnutie zaútočiť na Normanov priamo bolo výsledkom jeho mladíckej neskúsenosti¹⁹²⁰, pretože normanské vojsko Róberta Guiscarda bolo nielen lepšie vyzbrojené, vystrojené, vycvičené a skúsenejšie, ale mal dokonca aj výhodu početnej prevahy.¹⁹²¹ Naproti tomu byzantské oddiely boli dezorganizované a nespoľahlivé v dôsledku predošlého desaťročia vyplneného občianskou vojnou¹⁹²², zložené z nelojálnych žoldnierov cudzieho etnického pôvodu, a málo motivovaných domácich byzantských jednotiek, a bola to kardinálna chyba vystaviť ich zdrvivúcemu útoku normanských rytierov.¹⁹²³ Videli sme však vyššie, že tieto argumenty vlastne neplatia; na základe najnovších odhadov bolo možné skonštatovať, že to bolo práve byzantské vojsko, ktoré malo početnú prevahu nad Normanmi (celkovo 18 až 20 tisíc mužov).¹⁹²⁴ Jadrom byzantskej armády boli okrem elitných gardových *tagmata*

¹⁹¹⁸ HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BÜNEMANN, R.: *Guiscard*, s. 126-127; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 157. Táto kritika sa zakladá na dobovom byzantskom kritériu kvalitatnej armády, ktoré spočívalo v disciplinovanom udržiavaní bojovej formácie (*eutaxia*). K tomu pozri: DENNIS, G. T.: *Byzantines*, s. 169.

¹⁹¹⁹ HALDON, J.: *Wars*, s. 135; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 63; THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 161

¹⁹²⁰ Podobný dojem vzbudzujú konštatovania M. Angolda, ktoré sú síce vyslovené v kontexte Alexiovej ďalšej prehry v bitke pri Dristre, avšak spätne sa uplatňujú aj na bitku pri Dyrrachiu, keďže spomínaný bádateľ poukazuje na to, že Alexiova nerozvážnosť bola znakom jeho prvých rokov na byzantskom tróne. ANGOLD, M.: *Empire*, s. 132.

¹⁹²¹ Pozri napríklad: HALDON, J.: *Wars*, s. 134. Toto tradičné vnímanie pomeru síl v bitke pri Dyrrachiu vychádza z textu Anny Komnény, ktoré tvrdí, že normanské vojsko malo celkovo 30 tisíc mužov. ANNA KOMNENA: *Alexias*, s. 51.

¹⁹²² DAWSON, T. – McBRIDE, A.: *Infantryman*, s. 7.

¹⁹²³ HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Armies*, s. 30; BIRKENMEIER, J. W.: *Army*, s. 57.

¹⁹²⁴ Pozri text vyššie.

z Konštantínopola taktiež západné *tagmata* z Balkánu, ktoré boli krízovým vývojom v období po bitke pri Mantzikerte poznamenané najmenej. Normanské vojsko dosahovalo počtu približne 15 tisíc mužov, z ktorých len 1300 patrilo k bojom zoceleným a vycvičeným normanským rytierom. Zvyšok vojska pozostával z roľníckych regrútov z celého Mezzogiorna, salernských milícií, žoldnierov a ďalších rytierov z celej západnej Európy a dokonca aj námorníkov normanského loďstva.¹⁹²⁵ Takže predovšetkým bojová hodnota čerstvo naverbovaných roľníkov z Apúlie a Kalábie, ako aj námorníkov, ktorí celkom iste nemali takmer žiadne alebo len veľmi malé skúsenosti v boji na súši (a pritom predstavovali pomerne veľkú časť normanského vojska), bola veľmi nízka. Takisto aj lojalita a ochota poslúchať Guiscardove rozkazy niektorých normanských veliteľov nebola určite bezpodmienečná, ako napríklad pri už zmieňovaných oddieloch zo Salerna, alebo v radoch ozbrojeného sprievodu grófa Amiho II. z Molfetty.¹⁹²⁶

Alexios Komnénos pravdepodobne mal spoľahlivé správy o väčšine týchto skutočností, pretože v súlade s odporúčaniami byzantských vojenských manuálov pravidelne využíval služby prieskumníkov a špehov.¹⁹²⁷ Tento náš predpoklad síce nie je v súvislosti s bojmi v Epire explicitne spomenutý Anna Komnénou, avšak potvrdzuje ho mimoriadne opatrný spôsob, akým Alexios Komnénos viedol vojsko v priebehu niekoľkých dní predchádzajúcich samotnej bitke pri Dyrrachiu. Navyše po celý ten čas cisár preukázateľne vedel, kde leží normanský tábor (vyslal ku Guiscardovi poslov, čo by bolo ťažké, keby nevedel, kde normanský vojvoda táborí). Róbert Guiscard taktiež musel vyslať svojich špehov, aby sa čo najskôr dozvedel, kde sú Byzantínci.¹⁹²⁸ Už len toto precízne a niekoľko dní trvajúce manévrovanie, ako aj dôkladné hľadanie čo najvýhodnejšej východiskovej polohy k útoku sú očividnými znakmi toho, že Alexio rozhodnutie bojovať proti Normanom pod hradbami Dyrrachia nebolo ani zbrklé, ani nepremyslené. Naopak, mladý cisár postupoval maximálne obozretne, a snažil sa svoje početnejšie vojsko vmanévrovať do čo najvýhodnejšej pozície, aby tak následne maximalizoval svoje šance na úspech. Podľa všetkého si podrobne naplánoval aj priebeh vlastnej bitky, a podľa tohto svojho plánu aj 18. októbra 1081 jednal.¹⁹²⁹

¹⁹²⁵ Pozri text vyššie.

¹⁹²⁶ Pozri text vyššie.

¹⁹²⁷ Pozri text vyššie a tiež aj napríklad: BUCKLER, G.: *Comnena*, s. 390-391. Pre opačný názor pozri: THEOTOKIS, G.: *Campaigns*, s. 154-155.

¹⁹²⁸ Pozri text vyššie.

¹⁹²⁹ V obecných rysoch tak počínanie Alexia Komnéna odpovedá odporúčaniam byzantského generála Kekaumena. Pozri: ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*, s. 55.

Navyše, ako už bolo spomenuté vyššie, Alexios Komnénos sa v prípade normanského útoku nemohol nechať viesť len čisto vojenskými úvahami, ale musel jednať predovšetkým s ohľadom na svoju vlastnú politickú pozíciu, ktorá ešte zďaleka nebola upevnená a neotrasiteľná. Cisárom sa stal len nedávno, a všetci jeho poddaní vzhľadom k jeho povesti neporaziteľného generála očakávali, že sa s normanským nebezpečenstvom poráta rozhodným a predovšetkým bleskovým spôsobom. Zablokovanie Normanov v Epire a ich postupné vyhladovanie, ktoré sa v danej situácii z čisto vojenského hľadiska zdalo tým najsprávnejším riešením, tak neprichádzalo v úvahu. Navyše tu jestvovalo celkom hmatateľné riziko, že obrancovia Dyrrachia nebudú Guiscardovi schopní odolávať dostatočne dlho, a pád tohto veľmi dôležitého, ak nie aj najdôležitejšieho oporného bodu Byzantíncov v Epire, by veľmi poškodil celkovú prestíž Byzantskej ríše. S dlhou neprítomnosťou cisára v Konštantínopole sa spájalo ešte jedno veľké nebezpečenstvo, a to reálna hrozba nového pokusu o uzurpáciu byzantského trónu.¹⁹³⁰ Práve s ohľadom na všetky tieto spomínané dôvody sa nakoniec Alexios Komnénos rozhodol pre kalkulované riziko poľnej bitky. Bohužiaľ,isky váh sa nakoniec naklonili na stranu Normanov.

V súvislosti s vyššie zmieňovaným kritickým hodnotením Alexiovho údajného podcenenia útoku normanskej ťažkej jazdy¹⁹³¹, je tiež potrebné uviesť niektoré skutočnosti na pravú mieru. Na obranu byzantského cisára je potrebné konštatovať, že sa Alexios Komnénos v počiatkoch svojej vojenskej kariéry mohol do istej miery oboznámiť s normanskou ťažkou jazdou a jej spôsobom boja, boli tieto jeho skúsenosti len veľmi obmedzeného rázu a vlastne proti nim do roku 1081 ani raz nebojoval v klasickej poľnej bitke.¹⁹³² V roku 1073 napríklad, kedy sa vtedy 16-ročný Alexios Komnénos spolu so starším bratom Izákom zúčastnil ťaženia proti Seldžukom, normanský oddiel vedený Rousselom z Bailleul opustil rady byzantského vojska ešte pred samotným rozhodujúcim stretnutím so Seldžukmi pri Kaisarei.¹⁹³³ Podobne aj v priebehu rokov 1075 a 1076, keď Alexios Komnénos mal za úlohu vojensky potlačiť povstanie Rousella z Bailleul, nedostatočná sila a výcvik jeho jednotiek ho nútili, aby sa otvorenému boju proti Normanom vyhýbal, resp. aby podľa možností napádal ich skupinky prekvapivými útokmi zo zálohy.¹⁹³⁴ To mu následne zabránilo predvídať výsledný efekt útoku normanských rytierov počas bitky pri Dyrrachiu. Avšak aj v tomto prípade rozpadu byzantskej

¹⁹³⁰ Pozri text vyššie.

¹⁹³¹ Pozri poznámku č. 1920 vyššie. Tiež HALDON, J.: *Wars*, s. 137.

¹⁹³² K príkladom iných stredovekých kráľov a cisárov 11. a 12. storočia, ktorí zlyhali v dôsledku nedostatočných skúseností, hoci inak bývajú považovaní za schopných vojvodcov pozri: FRANCE, J.: *Warfare*, s. 140.

¹⁹³³ Pozri text vyššie.

¹⁹³⁴ Pozri text vyššie.

zostavy oveľa viac než Alexiova relatívna neskúsenosť napomohla nedisciplinovanosť Varjažskej gardy chrániacej stred byzantskej bojovej formácie. Varjažská taktika štítovej steny bola totiž pri Dyrrachiu najprv proti Normanom dokonale úspešná (podobne ako v slávnej bitke pri Hastingsse v roku 1066), čo skôr poukazuje na správnosť vojenského úsudku byzantského cisára, ktorý Varjagov umiestnil do prvého radu byzantskej formácie. Rozhodujúci zlom v bitke nastal až vtedy keď Varjagovia opustili svoje miesto a nechali sa zlákať vidinou prenasledovania porazených nepriateľov.¹⁹³⁵

Ďalšia rovnako kritická vojenská porážka postihla byzantské vojsko opäť pod Alexiovým velením v priebehu boja proti Pečenehom usadených v provincii Paradounavon. Ide o vyššie popísanú bitku pri Dristre, ktorá sa odohrala koncom augusta 1087. Ako sme už spomínali vyššie, v súvislosti s bitkou pri Dristre je pravdepodobné, že byzantská armáda v nej utrpela zrejme vyššie straty než v bitke pri Dyrrachiu. Taktiež sa zdá, že zvlášť citelné straty postihli najmä jazdecké oddiely byzantského vojska, pretože v nasledovných rokoch Byzantínci trpeli nedostatkom jazdy a Pečenehovia mohli napádať byzantské územia na juh od pohoria Haimos prakticky beztrešne.¹⁹³⁶ Tento neúspech je veľmi ťažko pochopiteľný, pokiaľ si uvedomíme, že Alexios Komnénos bol hneď od začiatku svojej vojenskej kariéry pomerne dôkladne oboznámený s taktikou boja nomádskych národov (rozhodne vo väčšej miere ako so spôsobom boja normanskej rytierskej jazdy). Preto by mal byť vo veľkej miere schopný predvídať manévry Pečenehov a vyhnúť sa boju proti nim vtedy, keď okolnosti zvyhodňovali jeho nomádskych protivníkov. Znovu však vyvstávajú nasledovné otázky. Prečo sa Alexios Komnénos rozhodol k priamej konfrontácii s Pečenehmi a mohlo byť toto rozhodnutie príčinou neskoršej porážky v bitke pri Dristre? Akou mierou prispel Alexios Komnénos ako vrchný veliteľ výpravy k jej celkovému neúspechu?

Odpoveď na tieto otázky sa opätovne čiastočne skrýva v konštatovaní, že podobne ako v prípade nutnosti riskovania bitky pri Dyrrachiu pod tlakom politických dôvodov, aj v roku 1087 bol Alexios Komnénos nútený jednať predovšetkým v dôsledku politických dôvodov. Pečenehovia totiž predstavovali hrozbu, ktorá sa na byzantskom Balkáne postupne materializovala už od vlády cisára Konštantína VIII. (1025-1028). V roku 1072 sa títo nomádi tvoriaci veľmi početnú zložku etnicky zmiešaného obyvateľstva na území provincie Paradounavon (*mixobarbaroi*) osamostatnili a ich vodca Tatuš nahradil byzantského

¹⁹³⁵ Pozri text vyššie.

¹⁹³⁶ Pozri text vyššie.

správcu/vojenského veliteľa v Dristre (*stratēgos*) a naďalej vládol ako *exarchōn*.¹⁹³⁷ Spočiatku bola koexistencia vznikajúceho štátneho útvaru s Byzantíncami mierová, ale čoskoro začali pečenežské nájazdy sužovať južnejšie ležiace byzantské provincie Makedónie a Trákie. Po uzavretí mieru v roku 1080 tieto nájazdy na čas prestali, ale ako už bolo popísané vyššie, znovu boli obnovené v priebehu leta roku 1083 a ďalší impulz im dodalo Traulovo povstanie.¹⁹³⁸ Kým však trvala vojna proti Normanom, boli Byzantínci nútení tieto nájazdy tolerovať, pretože nemali k dispozícii dostatok vojenských síl na boj proti Normanom a proti Pečenehom súčasne. Alexios Komnénos sa preto uchýľoval k diplomatickým prostriedkom, aby následky nájazdov aspoň zmiernil. Od jari 1086 po uvoľnení jednotiek z boja proti Normanom sa byzantská odpoveď stala razantnejšiou, ale skutočné víťazstvo sa byzantským oddielom podarilo dosiahnuť až na jar roku 1087, keď na Byzanciu nezaútočili Pečenehovia z provincie Paradounavon, ale ich príbuzní, žijúci na sever od Dunaja vedení náčelníkom Čelgüom. A práve pod dojmom tohto víťazstva mohol vo vrchných vrstvách byzantskej nobility prevládať dojem, že nastala správna chvíľa ku konečnému vyúčtovaniu s Pečenehmi žijúcim na bývalom byzantskom území. Alexios Komnénos si tento názor nakoniec nielen osvojil, ale zároveň sa nechal označovať aj za jeho skutočného pôvodcu. Vzápätí inicioval rozsiahle vojenské prípravy, ktoré si svojím rozsahom a systematickosťou v ničom nezadali s prípravami pred začiatkom boja proti Normanom.¹⁹³⁹

Podobne ako v prípade výpravy proti Normanom je zjavné, že hlavné pochybenie, ktorého sa Alexios Komnénos dopustil pri výpravy proti Pečenehom, nespočívalo v jej vojenskom prevedení. Opätovne je totiž viditeľná snaha organizovať a zrealizovať výpravu v súlade so zásadami z byzantských vojenských príručiek. Jej neúspech nie je možné prisúdiť ani eventuálnej neskúsenosti časti byzantských oddielov, ktoré sa na nej zúčastnili, pretože všetky oddiely veľmi zodpovedne plnili príkazy cisára a jemu podriadených veliteľov a do istého momentu udržiavali striktnú disciplínu ešte aj počas bitky pri Dristre, dokonca v oveľa väčšej miere než tomu bolo pri Dyrrachiu. Ich vôľu bojovať zlomil až príchod zdanlivo nevyčerpatelných pečenežských posíl. Pravou príčinou zdrvivúcej porážky v bitke pri Dristre v roku 1087 bol nakoniec chybný strategický odhad postavený na vyššie spomenutých politických dôvodoch. Byzantínci a Alexios Komnénos sa totiž domnievali, že porážka Čelgüových Pečenehov na jar 1087 spôsobila zmätok a oslabenie u ich príbuzných v Paradounave, hoci títo sa na útoku zrejme nepodielali. Zdalo sa, že Pečenehovia na

¹⁹³⁷ MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, s. 205; MEŠKO, M.: *Groups*, s. 190.

¹⁹³⁸ Pozri text vyššie.

¹⁹³⁹ Pozri text vyššie.

byzantskom území sú izolovaní, a že vojenské sily Byzantskej ríše sú za takejto situácie postačujúce na ich konečnú elimináciu a navrátenie provincie Paradounavon pod byzantskú správu. No a práve odhad pomeru síl bol nakoniec chybný, pretože hoci boli Pečenehovia naozaj osamotení, ich vojsko stále početne prevyšovalo byzantské vojsko účastniace sa výpravy (približne 15 tisíc mužov).¹⁹⁴⁰ Takisto sa zdá, že ani byzantskí prieskumníci a špehovia nedokázali na pečenežskom území operovať s obvyklou efektivitou a presnosťou. Alexios Komnénos totiž evidentne do poslednej chvíle nevedel, akým veľkým nepriateľským silám bude čeliť. Taktiež ho nemilo ho prekvapil príchod početných pečenežských posíl (36 tisíc bojovníkov podľa Anny Komnény). To ho nakoniec stálo víťazstvo v bitke. Radoví vojaci neunesli šok z príchodu novej masy nepriateľov a aj napriek ukážke obdivuhodnej osobnej odvahy tvárou v tvár nepriaznivému vývoju na bojisku zo strany Alexia Komnéna sa radšej obrátili na útek.¹⁹⁴¹

Ďalším znakom kvality či nekvality konkrétneho veliteľa je tiež jeho schopnosť adaptovať sa na rýchlo sa meniacu bojovú situáciu, a najmä schopnosť učiť sa z vlastných omylov a na ich základe modifikovať svoj vlastný prístup k budúcim vojenským výzvam. Málo talentovaný, alebo priemerný veliteľ väčšinou tvrdohlavo opakuje tú istú taktiku, a výsledkom sú opakujúce sa straty. V rámci vojenských dejín môžeme nájsť množstvo príkladov podobného prístupu, stačí si len pripomenúť niektorých generálov na bojiskách prvej svetovej vojny. Alexios Komnénos prehral v priebehu prvého desaťročia svojej vlády dve veľmi dôležité bitky; v bitke pri Dyrrachiu pravdepodobne podcenil efekt sústredeného útoku normanskej ťažkej jazdy, a do bitky pri Dristre zrejme vstupoval bez predošlej spoľahlivej znalosti početnej veľkosti pečenežského vojska. Vyvolali tieto prehry u Alexia Komnéna snahu o modifikáciu ním používanej taktiky? Je možné v prameňoch sledovať konkrétne opatrenia, ktoré použil na nápravu a potom aj postupné zlepšovanie situácie?

V prípade odrazenia útoku normanskej rytierskej jazdy je možné s istotou skonštatovať, že Alexios Komnénos hneď po porážke pri Dyrrachiu začal hľadať nové spôsoby ako sa s ním vysporiadať. Konečne totiž mladý cisár získal osobnú skúsenosť s týmto druhom boja, ktorú, ako sme videli vyššie, dovtedy nemal kde nadobudnúť. Jeho prvým krokom bolo hľadanie adekvátnej náhrady za štítovú stenu Varjažskej gardy chrániacu čelo byzantskej bojovej formácie, ktorá musela byť po vysokých stratách pri Dyrrachiu na nejakú dobu (do roku 1087) úplne stiahnutá z bojov, aby sa reorganizovala a doplnila svoje preriedené rady. V bitke pri

¹⁹⁴⁰ Pozri text vyššie.

¹⁹⁴¹ Pozri text vyššie.

Joannine na jar roku 1082 sa Alexios Komnénos snažil pomocou ľahkých drevených vozov (každý s pripevnenými štyrmi kopijami s hrotmi smerom k nepriateľovi) blokovat' normanskú jazdu a znemožniť jej frontálny útok na byzantskú zostavu. Ibaže Bohemund, ktorý Normanom velil, využil pohyblivosť svojich rytieroch a zaútočil na krídla byzantského vojska, a hradbu z drevených vozov proste obišiel.¹⁹⁴² V nasledujúcom stretnutí pri Arte (pokiaľ sa naozaj uskutočnilo)¹⁹⁴³ už však Alexios na použitie drevených vozov rezignoval a pred čelom byzantskej zostavy radšej nechal v širokom páse porozhadzovať trojhrotých železných ježkov (*triboloi*). Bohemund však nejakým spôsobom opätovne vycítil byzantskú pascu (poprípade bol o nej informovaný špehmi, resp. prebehákmi z radov byzantského vojska) a opäť zaútočil so svojimi rytiermi po krídlach.¹⁹⁴⁴ Po týchto vážnych nezdaroch Alexios Komnénos rezignoval na myšlienku čeliť Normanom v klasickej poľnej bitke a ďalším priamym stretnutiam, v ktorých by Normani mohli uplatniť svoju úspešnú taktiku, sa vyhýbal. Medzitým inicioval zmenu v štýle boja oslabených byzantských oddielov. Zjednodušené povedané, keďže sa Byzantínci nedokázali vyrovnat' Normanom v ich štýle boja, Alexios Komnénos dospel k názoru, že by Normanov mohol nakoniec poraziť prechodom k taktike boja nomádskych národov, napríklad Seldžuckých Turkov, ktorú sám veľmi dobre poznal. Jedinou, ale zato významnou nevýhodou tejto premeny však bola skutočnosť, že cisár nemal k dispozícii potrebný čas, aby sa tejto taktike boja naučili byzantské jazdecké oddiely. Alexios Komnénos preto povolal čo najviac *ethnikoi* nomádskeho pôvodu (hlavne Uzov)¹⁹⁴⁵, a okrem toho si vyžiadal nové posily v podobe spojeneckých oddielov o sile 7 tisíc mužov od seldžuckého sultána Sulejmana ibn Kutlumuša. S týmto vojskom v apríli 1083 v sérii menších bitiek a šarvátok pri Larise Normanov za pomoci nepriamej stratégie nakoniec skutočne zastavil a donútil k ústupu. Viackrát oklamany a vymanévrovaný Bohemund, neschopný dobehnúť a zničiť pohyblivé a hustou lukostreľbou odpovedajúce byzantské a turecké oddiely, ktoré navyše využívali vo svoj prospech neprehľadný terén v okolí Larisy, musel vo finále ustúpiť a uznať porážku.¹⁹⁴⁶

Keď sa podobným spôsobom zameriame na možnú príčinu, ktorá prispela k byzantskej porážke pri Dristre v roku 1087, je snaha o napravenie zmieňovaného zlyhania v historickom

¹⁹⁴² Pozri text vyššie.

¹⁹⁴³ Pozri text vyššie.

¹⁹⁴⁴ Pozri text vyššie.

¹⁹⁴⁵ Zdá sa, že k tomu došlo po prvý krát od nie príliš úspešnej účasti *ethnikoi* z radov Uzov v bitke pri Mantzikerte, kde veľká časť z nich aj s veliteľom Taminom prebehla na stranu Seldžukov. JÁN SKYLITZÉS: *Συνέχεια*, s. 147; HALDON, J.: *Wars*, s. 176. K menu tureckého veliteľa (Tamin, Tamis) pozri: MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica II*, s. 297. Táto skutočnosť tiež poukazuje na relatívne zúfalstvo zo strany byzantského cisára, ktorý bol okolnosťami donútený k použitiu nespoľahlivých oddielov. Pozri tiež poznámku č. 861 vyššie.

¹⁹⁴⁶ Pozri text vyššie.

diele Anny Komnény oveľa menej viditeľná. Byzantská princezná síce popisuje celú výpravu pomerne detailným spôsobom, avšak sprievodcov, prieskumníkov a špehov, ktorí na nej byzantskú armádu celkom isto sprevádzali, nespomína ani raz, a to ani nepriamym spôsobom, ako to bolo v prípade jej popisu boja proti Kumánom v roku 1095, počas ktorého je Alexios Komnénos naopak priebežne informovaný o pohyboch nomádov.¹⁹⁴⁷ Už sme sa zmienili vyššie, že Alexios Komnénos celkom isto systematicky využíval služby vyzvedačov a špehov, a to dokonca ešte aj pred svojím nástupom na trón. Táto skutočnosť vedie k predpokladu, že príčinou „slepoty“ Alexia Komnéna počas výpravy proti Dristre nebolo ani tak zanedbanie potrebného prieskumu z jeho strany, ale nejaké iné nám neznáme príčiny, ktoré zabránili cisárovi získať životne dôležité informácie o zložení a veľkosti pečenežského vojska pred bitkou. Tiež je možné predpokladať, že tieto okolnosti boli pravdepodobne mimo cisárovu kontrolu. Anna Komnéná sa opakovane zmieňuje o tom, že po prekonaní priesmyku *Sidēra* a vkročení na pôdu bývalej provincie Paradounavon bola postupujúca byzantská armáda neustále napádaná malými skupinkami Pečenehov. Tieto náhle prepady pokračovali aj počas odpočinku a táborenia, a doplácali na ne najmä tí vojaci, ktorí mali za úlohu získať krmivo pre kone a ostatné ťažné zvieratá (voly, mulice, atď.) patriace k byzantskému trénu.¹⁹⁴⁸ Je preto veľmi pravdepodobné, že rovnakým spôsobom boli systematicky napádaní aj eventuálni byzantskí prieskumníci a špehovia, ktorí následkom toho nemohli vykonávať svoju činnosť. Práve z tohto dôvodu celá armáda pochodovala smerom k Dristre v podstate „na slepo“ a to potom viedlo k jej prekvapivému stretnutiu prečísleniu pečenežským vojskom. Z práve konštatovaných skutočností vyplýva, že domnelá chyba zo strany Alexia Komnéna v skutočnosti nebola jeho osobnou chybou a zlyhaním, ale zrejme následkom objektívnych príčin, a predstavovala tak skôr výnimku v jeho dlhej a bohatej vojenskej kariére. Dokazuje to hneď aj jeho už spomínané počínanie počas obranných bojov proti Kumánom v roku 1095.

Na základe vyššie uvedených argumentov je možné skonštatovať, že Alexios Komnénos bol nesporne talentovaným a vynikajúcim vojenským veliteľom. Už od počiatku svojej vojenskej kariéry preukazoval vysokú statočnosť v boji zblízka, pohotové chápanie aktuálnej taktickej situácie na bojisku, a dokonca aj širšie strategické zmýšľanie, doplnené o ochotu využívať rôzne úskoky a lest', vďaka ktorým čoskoro prevýšil všetkých svojich vrstovníkov a aj mnohých starších veliteľov.¹⁹⁴⁹ Okrem niekoľkých vyššie diskutovaných výnimiek bol

¹⁹⁴⁷ Pozri text a poznámku č. 1802 vyššie.

¹⁹⁴⁸ Pozri text vyššie.

¹⁹⁴⁹ Americká bádatel'ka L. Neville vďaka tomu na základe literárnej analýzy popisov Alexiových vojenských úspechov v diele Nikéfora Bryennia mladšieho *Hylé historias* otvorene konštatuje, že Alexios Komnénos už pred

väčšinou schopný zaistiť víťazstvo síl pod svojím vedením. Obdobie svojej vlády medzi rokmi 1081 až 1095 strávil prakticky neustále „v sedle“, a odtiaľ velil byzantským oddielom vo veľkom počte bojových stretnutí. Hmatateľným výsledkom jeho neutíchajúcej snahy o zabezpečenie obrany byzantského územia, ktoré sme detailne sledovali približne do roku 1095, bolo postupné zastavenie nepriateľských útokov na byzantskom Balkáne a obnovenie mieru. Hoci byzantská armáda utrpela pod jeho velením často aj ťažké straty, Alexios Komnénos nakoniec predsa len zabránil jej úplnému rozkladu a stal sa architektom jej novej a bojaschopnejšej podoby. Ak sa hlbšie zamyslíme (berúc do úvahy vážnu strategicko-politickú situáciu Byzantskej ríše v roku 1081), bolo by veľmi prekvapivé, pokiaľ by byzantské oddiely pod velením Alexia Komnéna za týchto podmienok stále len vyhrávali.

Jestvuje mnoho príkladov vynikajúcich vojenských veliteľov v ľudských dejinách, ktorí sú dodnes považovaní za vojenských géniov aj napriek tomu, že v rámci svojich vojenských kariér prehrali dôležité bitky (napríklad Hannibal, Attila, Belisarios, Herakleios, Napoleon, či Erwin Rommel). Porážky v bitkách pri Dyrrachiu (1081) a pri Dristre (1087) preto nepredstavujú spoľahlivý ukazovateľ kompetencie či inkompetencie Alexia Komnéna ako veliteľa. Tieto porážky skôr dokazujú, že aj tak talentovaný veliteľ ako bol Alexios Komnénos bol vždy len produktom svojej historickej doby. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť ešte jednu vrcholne dôležitú skutočnosť, a to, že vojenská kariéra tohto byzantského cisára sa začala odohrávať v priebehu markantného úpadku byzantskej vojenskej moci. Posledné skutočne byzantské vojsko sa zhromaždilo v lete 1071, aby bolo následne porazené pri Mantzikerte. Potom sa začal jeho rýchly rozklad, ktorý umocnili občianska vojna, postupná strata kontroly nad veľkými územiami v Malej Ázii, a nakoniec aj rebélie jednotlivých maloázijských byzantských generálov proti vláde cisára Michala VII. Douku a jeho obľúbenca, všemocného eunucha Nikeforitza v Konštantínopole.¹⁹⁵⁰ Z tohto dôvodu nemohol ani Alexios Komnénos (a vlastne ani jeden z jeho vrstovníkov z radov byzantskej aristokracie pomýšľajúci na kariéru v armáde) nadobudnúť kľúčový druh skúseností spojený s velením veľkým armádam v boji. Vlastne už aj oveľa skúsenejší Romanos IV. Diogenes mal určité problémy zvládnuť svoju približne 40 tisícovú armádu počas svojho posledného ťaženia v lete 1071, ktoré vyvrcholilo bitkou pri Mantzikerte. Keď Alexios Komnénos dostal v roku 1075 rozkaz potlačiť povstanie Roussela z Bailleul, nedostal k dispozícii žiadne vojsko¹⁹⁵¹, a keď potom bojoval proti

nástupom na trón *de facto* bojoval ako Turek, tj. ako nomád. NEVILLE, L.: *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium. The Material for History of Nikephoros Bryennios*. Cambridge 2012, s. 102.

¹⁹⁵⁰ Pozri text vyššie.

¹⁹⁵¹ Pozri text vyššie.

d'alšiemu povstalcovi Nikéforovi Bryenniovi, oddiely pod jeho velením dosahovali približne 5500 až 6500 mužov (oproti približne 12 tisícom na strane povstalcov).¹⁹⁵² Preto pred prvou veľkou skúškou svojich vojenských schopností – bitkou pri Dyrrachiu – Alexios Komnénos vlastne nikdy väčšiemu vojsku nevelil a ani nemal odkiaľ tieto životne dôležité skúsenosti získať. Po prvý krát v živote viedol Alexios Komnénos do boja viac ako 20 tisíc mužov až v októbri 1081, keď sa postavil proti Normanom Róberta Guiscarda v bitke pri Dyrrachiu (ktorý zase vďaka svojej bohatej vojenskej kariére tento druh skúsenosti naopak mal). Druhý krát v živote viedol len o málo menšie vojsko o celkovej početnej sile 15 tisíc mužov znova až v bitke pri Dristre v auguste 1087. Čiže Alexios Komnénos ani v roku 1081, ani v roku 1087 ešte nemal potrebné skúsenosti s vedením veľkých armád, hoci v boji s menšími vojenskými silami exceloval. Naopak v roku 1091 v bitke pri Lebouniu už tento svoj nedostatok stihol napraviť, čoho výsledkom bola porážka Pečenehov. Podobne suverénne si tiež počínal v roku 1095 pri odrazení veľkého kumánskeho vpádu. Neskúsenosť vo vedení veľkých vojenských formácií v bojových podmienkach tiež isto prispela k tomu, že aj tak veľmi talentovaný byzantský generál, akým nesporne Alexios Komnénos bol, utrpel pri Dyrrachiu proti Normanom a pri Dristre proti Pečenehom vyššie opísané zdrvujúce porážky. Efektívne velenie skutočne veľkých vojenských formácií v bojových podmienkach vyžaduje solídnu a na základe dlhodobých služby získanú vojenskú skúsenosť, ktorú nedokáže plne nahradiť ani výnimočný talent spojený s výbornými teoretickými znalosťami. Táto skúsenosť veliaceho generála musí ale byť plne podporená výborne vycvičenou a skvele fungujúcou armádou, kde jednotlivé súčasti vedú schopní a motivovaní velitelia. Tak je tomu až dodnes, a toto platilo v ešte oveľa väčšej miere aj v stredoveku. Z vyššie popísaných skutočností je možné dospieť k predpokladu, že byzantská armáda v roku 1081 (a tiež aj v roku 1087) tieto kľúčové kvality ešte postrádala a začala ich nadobúdať až po roku 1091. Preto sa Alexios Komnénos aj napriek svojim neúspechom radí k najlepším veliteľom v dejinách Byzantskej ríše.

VIII. ZÁVER

Na základe popisov, analýz a čiastočných záverov prezentovaných na predošlých riadkoch sme nakoniec dospeli k záveru, že Alexios Komnénos predsa len môže smelo priradiť k najschopnejším vojenským veliteľom byzantských dejín, a že po svojom nástupe na trón v roku 1081 zabránil ďalšiemu rozpadu Byzantskej ríše. Týmto sa stotožňujeme s tou skupinou

¹⁹⁵² HALDON, J.: *Wars*, s. 183.

bádateľov byzantských dejín, ktorá Alexia Komnένα svorne považuje za záchrancu byzantského štátu. Tento cisár dokázal v mnohých oblastiach napraviť dôsledky omylov svojich predchodcov a umožnil Byzancii nastúpiť do obdobia nového (a posledného) rozkvetu, ktorý dnes právom nazývame komnénovským obdobím. Naopak, je nespravodlivé a alibistické obviňovať ho z toho, že svojím štýlom vládnutia zamedzil rýchlemu vyriešeniu krízy a naopak predĺžil jej trvanie o minimálne ďalšie desaťročie. Keď Alexios Komnénos začiatkom apríla 1081 nastupoval na trón, jeho pozícia bola veľmi neistá, a bol aj za takejto neprehľadnej situácie nútený prakticky za pochodu robiť rozhodnutia s ďalekosiahlymi následkami. Pokiaľ by sa ktokoľvek iný ocitol na jeho mieste, bol by okolnosťami nútený robiť to isté a určite by nebol v stave dosiahnuť nápravu kritického stavu takpovediac „za noc“. Prakticky žiadne rozhodnutie Alexia Komnένα neznamenalo príklon k dobrému, alebo zlému riešeniu, veľmi často to bol výber medzi dvoma zlami, ako veľmi presvedčivo dokazuje aj rozhodovanie mladého cisára v priebehu prvých týždňov svojej vlády o tom, proti komu má vytrhnúť do boja skôr – či proti Seldžukom, alebo proti Normanom.¹⁹⁵³ Tu je nutné dodať (a často sa na to vlastne aj zabúda), že to bol Róbert Guiscard, kto vlastne rozhodol za Alexia Komnένα, pretože normanský vojvoda by zaútočil na Byzantskú ríšu za každých okolností a bez ohľadu na to, ako by sa bol mladý byzantský cisár nakoniec rozhodol. Navyše, normanský útok už bol v plnom prúde ešte skôr než Alexios Komnénos vlastne získal cisársky trón.¹⁹⁵⁴ Prevrat v Konštantínopole v apríli 1081 Guiscardovo odhodlanie uskutočniť v plnom rozsahu svoje ofenzívne plány proti Byzantskej ríši vôbec neutlmil, ale naopak znásobil. To však nie je vinou Alexia Komnένα.

Toto konštatovanie nás vedie k druhému a nemenej závažnému obvineniu z úst niektorých historikov, ktorí priamo aj nepriamo Alexia Komnένα obviňujú a činia ho zodpovedným za stratu území v Malej Ázii. Mohlo by sa to tak zdať pretože, ako sme si ukázali vyššie, na jar 1081 ešte mnoho rozsiahlych území na východe nominálne pod byzantskú zvrchovanosť skutočne patrilo. Najvýznamnejší príklad predstavovala sýrska metropola Antiochia so zázemím.¹⁹⁵⁵ Je naozaj pravda, že tieto územia potom v priebehu 80-tych rokov 11. storočia postupne upadali pod nadvládu Seldžukov, až z nich v roku 1095 prakticky zostalo len najužšie ázijské predpolie byzantského hlavného mesta a niektoré pobrežné oblasti v západnej Malej Ázii. Avšak zároveň sme si ukázali, že obrana týchto území bola už v roku 1081 v podstate nemožná, a to z dvoch nasledovných dôvodov. Po prvé, okrem dvoch oddielov *Chōmatēnoi* a *Athanatoi* zložených z obyvateľov byzantskej Malej Ázie už v rámci byzantskej

¹⁹⁵³ Pozri text vyššie.

¹⁹⁵⁴ Pozri text vyššie.

¹⁹⁵⁵ Pozri poznámku č. 506 vyššie.

armády nejestvovali žiadne domáce ázijské *tagmata*, ktoré kedysi tvorili hlavnú chrbtovú kosť byzantskej armády. Ich organizácia sa rozpadla ešte pred nástupom Alexia Komnéna na trón a teda zodpovednosť za tento stav preto jednoznačne padá na hlavu jeho bezprostredných predchodcov, menovite Michala VII. Douku.¹⁹⁵⁶ Je zjavné, že bez týchto oddielov nebolo možné východné provincie (resp. to, čo z nich ešte v roku 1081 stále zostávalo) ubrániť. Po druhé, vojenské oddiely západnej polovice Byzantskej ríše, tzn. západné *tagmata*, krízový vývoj v armáde po bitke pri Mantzikerte síce prežili, ale boli oslabené v priebehu bojov o cisársky trón v rokoch 1077 až 1081. Navyše boli potrebné pre zaistenie obrany v ich domovských oblastiach. Tento stav ešte zvýraznilo už spomínané normanské nebezpečenstvo, ktoré na jar roku 1081 prerástlo v plnohodnotnú inváziu, ako aj hrozba nájazdov Pečenehov z územia bývalej byzantskej provincie Paradounavon, ktorá sa „osamostatnila“ len roku 1072. Alexios Komnénos nastúpil na trón vo chvíli tohto veľkého oslabenia a jednoducho nemal k dispozícii dostatočné vojenské sily, aby zároveň zabezpečil ochranu Balkánu pred Normanmi a Pečenehmi a zároveň aj rôznych enkláv v Malej Ázii, ktoré ešte stále uznávali byzantskú zvrchovanosť. Navyše, mnohé z týchto území už v tomto období nemali z Konštantínopolom žiadne priame pozemné spojenie, a bolo možné sa k nim dostať len okľukou po mori, čo prípadné nasadenie vojenských oddielov na ich obranu vyslaných Alexiom Komnénom z hlavného mesta ešte viacej komplikovalo. Zlý stav zanedbávaného byzantského námorníctva však transport posíl po mori v podstate vylučoval. V tomto smere je svedectvo Anny Komnény o zlom stave armády v roku 1081 pravdivé, hoci v mnohých jednotlivostiach značne prehnané.

Po ujasnení si týchto skutočností je na rade odpoveď na otázku, či Alexios Komnénos mohol aspoň teoreticky začať so znovuzískavaním území v Malej Ázii už pred rokom 1095. Najprv sa teda pozrime, či mal v priebehu rokov 1081 až 1095 cisár skutočne čas, aby v Konštantínopole dokázal zhromaždiť jednotky (zatiaľ ponechajme stranou otázku, aké), a na ich čele potom vytiahol proti Seldžukom napríklad smerom k Nikáji, ktorá sa potom neskôr stala cieľom a prvou zastávkou križiakov na ich pochode do Svätej zeme. Takisto pri tejto úvahe na dočasne neberme v úvahu zahraničnopolitickú konšteláciu (tj. či by bol podobný útok za danej medzinárodnej situácie naozaj možný). Alexios Komnénos strávil mimo Konštantínopola v priebehu roka 1081 takmer celú druhú polovicu roka, pretože začiatkom augusta 1081 vytiahol z hlavného mesta proti Normanom a naspäť sa podľa všetkého vrátil na prelome decembra 1081 a januára 1082. Prvé mesiace roka 1082 strávil nahradzovaním strát vo vojsku a získavaním finančných prostriedkov vďaka vyvlastneniu cirkevného liturgického náčinia.

¹⁹⁵⁶ Pozri text vyššie.

Podobne v roku 1082 sa cisár od mája minimálne do augusta zúčastnil ťaženia proti Normanom. Zvyšok roka 1082 venoval organizácii nového vyvlastnenia cirkevného liturgického náčinia a opätovnej reorganizácii vojska, ktoré v bojoch proti Normanom utrpelo ďalšie straty. Správy o Bohemundovom postupe na Larisu donútili byzantského cisára vytiahnuť na čele vojska už na prelome februára a marca 1083 a do hlavného mesta sa vrátil až v predvečer narodenia svojej prvej dcéry – Anny Komnény, tj. 1. decembra 1083. Na prelome rokov 1083/1084 musel cisár obhajovať svoje núdzové finančné opatrenia z predošlých rokov (vyvlastňovanie cirkevného majetku) pred zvláštnou synodou. Keďže sa však v roku 1084 boje proti Normanom presunuli zo súše na more, mohol Alexios Komnénos prvýkrát od svojho nástupu na trón stráviť celý rok v hlavnom meste (a vlastne v ňom zotrval až do jari 1087). Ibaže to už vypuklo Traulovo povstanie, ktoré sa Alexios Komnénos márne snažil obmedziť pomocou intenzívnej diplomatickej kampane vrcholiacej vydaním zlatej buly (*chrysoboullous logos*) sľubujúcej amnestiu pre vzbúrencov v decembri 1084. Zároveň cisár predsedal cirkevnému tribunálu, ktorý odsúdil Nilovo heretické učenie. Popritom sa cisár počas celého tohto obdobia intenzívne venoval reorganizácii pozemného vojska. V priebehu roka 1085 Alexios Komnénos síce nemusel vytiahnuť proti Normanom, ale Traulos sa medzitým spojil s Pečenehmi v provincii Paradounavon, čo vyústilo do nájazdov týchto kočovníkov smerujúcich do oblasti Filipoupolu. Rovnaká situácia pokračovala aj v priebehu roka 1086, kedy cisár vyslal proti Pečenehom dve armády s premenlivým úspechom, ale sám ostal v Konštantínopole, kde sa možno prednostne venoval rekonštrukcii byzantského loďstva. Na jar 1087 prebehol prekvapivý veľký pečenežský vpád a po jeho odrazení cisár na prelome mája a júna 1087 vytiahol z Konštantínopola, aby sa konečne osobne zapojil do boja proti Pečenehom. Do hlavného mesta sa vrátil až začiatkom decembra 1087. V priebehu nasledujúcich rokov 1088 až 1090 je chronológia udalostí trochu neistá, ale zdá sa, že cisár vždy na jar vyrazil do boja proti Pečenehom a koncom jesene sa vracal do Konštantínopola. V roku 1090 mohol jeho návrat nastať až v priebehu decembra. Avšak už v polovici februára 1091 musel s malým oddielom vytiahnuť proti Pečenehom v okolí mesta Choïrobakchoi, a potom znova už z celým vojskom v polovici apríla 1091 k prístavu Ainos. Po dosiahnutí konečného víťazstva nad Pečenehmi pri Lebouniu sa cisár v priebehu mája 1091 vrátil triumfálne do Konštantínopola, kde zotrval až do prelomu jari a leta 1093, kedy musel osobne vytiahnuť na výpravu proti Srbom. Medzidobie medzi týmito dvoma dátumami cisár strávil reorganizáciou štátnych financií a úpravou nástupníctva, a z cisárskeho paláca so znepokojením sledoval námorné boje proti Čakovi v severnej Egeide, ktoré vyvrcholili v druhej polovici roka 1092. Na jar 1094 musel Alexios Komnénos vytiahnuť na druhú výpravu proti Srbom, z ktorej sa vrátil na jeseň toho istého roku do hlavného mesta. Na

prelome rokov 1094 a 1095 Alexios Komnénos predsedal synode v Blachernách a niekedy začiatkom roka 1095 ho zastihli správy o úteku Charakéna ku Kumánom. Kvôli tomu musel začiatkom apríla 1095 vytriehať z hlavného mesta a vrátiť sa tam mohol ako víťaz až približne v júli 1095.¹⁹⁵⁷

Z tohto detailného prehľadu pobytu Alexia Komnéna v Konštantínopole a mimo neho v období rokov 1081 až 1095 vyplýva, že najviac súvislé obdobie bez akýchkoľvek prerušení strávil Alexios Komnénos v cisárskom paláci od 1. decembra 1083 až do prelomu mája a júna 1087 (tri a pol roka) a potom od mája 1091 do prelomu jari a leta 1093 (dva roky). Ostatné roky takmer bezo zbytku vyplňala cisárova osobná účasť na vojenských ťaženiach najprv proti Normanom, a potom proti Pečenehom, Srbom a Kumánom, ktoré spravidla trvali od začiatku jari do konca jesene, tzn. v priebehu celého vegetačného obdobia (vo výnimočných prípadoch na prelome rokov 1091 a 1091 aj mimo neho). V priebehu týchto dvoch období sa teda Alexiovi Komnénovi skutočne naskytlo vyššie spomínané „okno“, kedy by teoreticky mohol usporiadať výpravu na znovudobytie byzantských území v Malej Ázii ešte pred rokom 1095. Obdobie medzi decembrom 1083 a začiatkom júna 1087 sa zdá byť na tento účel zvlášť vhodné, lebo trvalo viac ako tri a pol roka, a za tú dobu by bolo možné dosiahnuť pomerne veľa úspechov. Avšak tento prvý je potrebné trochu poopraviť. Alexios Komnénos síce zotrval v Konštantínopole, ale vojna proti Normanom trvala až do júla 1085. Dokým neboli tieto boje ukončené, nemohol Alexios Komnénos stiahnuť svoje málopočetné vojenské oddiely z Balkánu a vyslať ich do Malej Ázie, pretože by tak mohol spôsobiť katastrofu v prípade náhleho nepriaznivého zvratu v Epire. Takže spomínané prvé „okno“ je potrebné zredukovať na obdobie medzi júlom 1085 a júnom 1087. Lenže ani ukončenie bojov proti Normanom nezlepšilo strategickú situáciu na Balkáne natoľko, aby mohol Alexios Komnénos plánovať rozsiahlejšie vojenské akcie v Malej Ázii, pretože od roku 1085 začali balkánske provincie sužovať spomínané pečenežské nájazdy. Alexios Komnénos proti nim v roku 1086 musel vyslať najviac bojaschopné jednotky byzantskej armády, o ktorých môžeme predpokladať, že sa už stihli aspoň do istej miery zregenerovať po stratách utrpených počas vojny proti Normanom. Súčasne sa venoval obnove byzantského námorníctva. Z toho vyplýva, že ani po zvyšok prvého „okna“ nakoniec príležitosť na ťaženie na východ proti Seldžukom nebola reálna. Alexios Komnénos sa preto v tomto období pochopiteľne snažil vo svojich vzťahoch k jednotlivým seldžuckým vládcom udržať *status quo* a pomocou diplomacie, resp.

¹⁹⁵⁷ Všetky zmienené dátumy sú obsiahnuté v predošlom texte, kde sú aj na príslušných miestach vysvetlené s nimi spojené chronologické problémy a ich riešenia.

obmedzených vojenských zdrojov, ktoré mal v Malej Ázii k dispozícii ubrániť čo najviac územia pod byzantskou zvrchovanosťou. Netreba tiež zabúdať na fakt, že sultán Sulejman ibn Kutlumuš bol až do svojej smrti v roku 1085 alebo 1086 formálne byzantským spojencom a Alexios Komnénos mohol rátať s jeho podporou.¹⁹⁵⁸ Prakticky až po jeho smrti začali vážnejšie problémy s jeho bývalými miestodržiteľmi, akými boli najmä emir Abul-Kásim z Níkaie a emir Čaka zo Smyrny, ktoré viedli k definitívnemu narušeniu relatívne mierovej koexistencie s Turkami a k obnoveniu nájazdov.

Podobne, ani druhé „okno“ trvajúce od mája 1091 do približne júna 1093 nemohlo pri bližšom pohľade predstavovať ideálnu príležitosť pre väčšie ofenzívne akcie na Východe. Je síce pravda, že práve v tomto období postupne zomreli, alebo boli eliminovaní emíri Čaka a Abul-Kásim, a takisto aj seldžucký sultán Malik-šáh, ale Alexios Komnénos práve vďaka veľkému úsiliu, obetiam a kumánskej pomoci ukončil zničujúci konflikt proti Pečenehom. Po desaťročí bojov už súrne potreboval obdobie pokoja a mieru, aby sa mohol konečne začať venovať vo väčšej miere aj civilnej správe štátu. Najpálčivejšiou oblasťou volajúcou po rýchlej a systematickej náprave bola oblasť štátnych financií, resp. výberu daní a byzantskej meny, ktoré už naďalej nemohli byť ignorované. Takisto sa Alexios Komnénos ovenčený gloriolou víťaza nad Pečenehmi rozhodol vyriešiť otázku nástupníctva. A nakoniec, ani armáda nebola ešte celkom isto pripravená na nové veľké ofenzívne akcie, keďže počas vojny proti Pečenehom utrpela významné straty a potrebovala obdobie pokoja na reorganizáciu a doplnenie strát.¹⁹⁵⁹ Aktívne v tomto období tak bolo nakoniec len byzantské loďstvo operujúce v severnej Egeide proti Tzachovi. Na základe týchto argumentov je možné dospieť k záveru, že ostré priame i nepriame výčitky bádateľov prezentovaných v úvode tejto práce o tom, že Alexios Komnénos mohol už dávno pred rokom 1095 iniciovať znovudobývanie území v Malej Ázii, ba dokonca, že z istých taktických dôvodov tieto svoje možnosti vedome ignoroval, nemajú žiaden reálny základ. Alexios Komnénos, alebo aj hociktorý iný byzantský generál na jeho mieste (pokiaľ by sa situácia v roku 1081 vyvinula inak a na trón by sa napríklad dostal hlavný Alexiov sok Nikéforos Melissénos), by za vyššie popísaných okolností nebol schopný ofenzívnych akcií skôr než po víťazstve nad Kumánmi, tj. v lete 1095. Možno by tak tomu mohlo byť v prípade, že by dokázal poraziť všetkých nepriateľov ohrozujúcich byzantské územia na Balkáne oveľa efektívnejším spôsobom ako Alexios Komnénos, avšak vyššie sme si ukázali, že v Byzantskej ríši sa v roku 1081 pravdepodobne nenachádzal taký generál, ktorý by sa Alexiovi Komnénovi

¹⁹⁵⁸ FRANKOPAN, P.: *Crusade*, s. 52.

¹⁹⁵⁹ Pozri text vyššie.

vyrovnal čo do vojenského talentu a úrovne vojenského umenia. Boli takí, čo ho takmer prekonal, napríklad Nikéforos Bryennios starší. Ibaže ten prišiel v roku 1078 ako neúspešný povstalec proti cisárovi Nikéforovi III. Botaneiatovi o zrak, čo mu podľa byzantských obyčajov už navždy zabránilo pomýšľať na cisársky diadém. Ďalším veľmi schopným generálom bol energický a vynaliezavý Geórgios Palaiologos, ale ten v roku 1081 nezastával až tak vysokú spoločenskú pozíciu, aby sa stal nesporným kandidátom na cisára uznávaného väčšinou byzantskej vládnucej triedy. Jediným takýmto kandidátom bol v daný moment naozaj len Alexios Komnénos, pretože vo svojej osobe spájal všetky želané vlastnosti a schopnosti.

V rámci posledných slov je ešte predsa len potrebné pripomenúť, že táto práca je výsledkom dlhoročnej vedeckej práce neustále chybujúcej a mýliacej sa ľudskej bytosti. Z tohto dôvodu je takmer celkom isté, že sa v jej texte nachádza mnoho faktov a tvrdení, ktoré možno budú navzájom v často úplnom protiklade, poprípade prehliadnutých „voľných koncov“, ktoré budú narúšať jej štruktúru. Tieto omyly a protirečenia však predstavujú prirodzený dôsledok dlhoročnej snahy o zosúladienie rôznorodých, veľmi často neúplných a protirečivých historických prameňov rôzneho veku a pôvodu, ako aj veľkého objemu sekundárnej odbornej literatúry z pomerne odlišných smerov a špecializácií historického bádania, z ktorých špecializácia na byzantské dejiny predstavuje len jeden smer z mnohých. Niektoré z týchto prehliadnutí, či logických omylov celkom určite vznikli aj v dôsledku nesprávneho pochopenia primárnych aj sekundárnych textov spôsobeného nedostatočnosťou autora v rámci všetkých možných historických tém a látok, ktoré sa stali súčasťou jeho narácie. Iné zase vznikli následkom dlhého časového odstupu, ktorý z rôznych dôvodov nastával medzi písaním jednotlivých častí tejto habilitačnej práce. Napriek deklarovanému úsiliu o čo najkomplexnejší pohľad sa tiež mohlo stať, že syntetické spracovanie pomerne jasne vymedzeného a relatívne krátkeho obdobia sa na niektorých miestach ocitlo už za hranicou často skromných schopností a znalostí autora. Je tiež viac ako nepochybné, že v priebehu tak dlhého obdobia písania tejto práce neboli použité všetky relevantné zdroje a sekundárne vedecké práce, a za všetky tieto pochybenia (a aj mnohé ďalšie, ktoré tu nie sú spomenuté) je potrebné sa čitateľom vopred ospravedlniť. Takisto je vhodné podotknúť, že táto práca celkom určite nemá ambície poskytnúť definitívne riešenie všetkých historických problémov, na ktoré sme pri jej písaní narazili. Stále ich zostáva nevyriešených veľké množstvo a niektoré z nich bolo možné spomenúť z časových a rozsahových dôvodov naozaj len marginálne, bez hlbšieho preskúmania. Mnohé navrhované riešenia - hlavne v oblasti chronológie udalostí - sú stále len hypotetické a čakajú na ďalšie rozpracovanie či odmietnutie. Ani dejiny byzantskej armády

a loďstva v tomto období nie sú ani zďaleka kompletne, v tejto práci je prezentovaný len ich akýsi predbežný náčrt, a bude potrebné ešte ďalšie intenzívne a dlhodobé bádanie, aby bolo možné doplniť ich celkový obraz, ktorý je okolo roku 1081 pomerne ostrý, ale postupom času sa čoraz viac a viac stáva neostrým, matným, a hlavne mäťúcim. Dúfame, že aspoň popisy vojenských stretnutí a bitiek, z ktorých mnohé boli v rámci odbornej literatúry takto podrobne a spoločne v jednej práci spracované po prvý krát, poskytnú vodítko, ktoré umožní tento nejasný a zlomkový obraz do istej miery zrekonštruovať. No a napokon bude potrebné pristúpiť k novému a komplexnému spracovaniu vojensko-politických vzťahov medzi Alexiom Komnénom a jeho tureckými susedmi v Malej Ázii, aby sa náš pokus o popis vojensko-politickej situácie Byzantskej ríše v rokoch 1081 až 1095 ešte viac spresnil, prepojil s o niečo viac prebádaným vývojom na Balkáne a doplnil tak náš stále neúplný pohľad na odstraňovania následkov bitky pri Mantzikerte v Byzantskej ríši pod vládou cisára Alexia I. Komnéna.

Marek Meško, Brno 2018

ZOZNAM LITERATÚRY

Edície prameňov:

ANONYMUS VATICANUS: *Historia Sicula ab ingressu Normannorum in Apuliam usque ad annum 1282*. RISS VIII, ed. L. A. Muratori. Miláno 1726, s. 745-780.

MICHAL ATTALEIATÉS: *Historia*, Ed. I. Bekker, Michaelis Attaliothæ Historia, CSHB. Bonn 1853.

BERNOLD, *Bernoldi chronicon*. MGH SS, V. Lipsko 1926.

BRÉHIER, L.: *Histoire anonyme de la première croisade*. Paríž 1964.

BROWNING, R.: An anonymous βασιλικός λόγος adressed to Alexios Comnenus. *Byzantion*, 28, 1958, s. 31-50.

NIKÉFOROS BRYENNIOS, *Hylé historias*, Nicephori Bryenii Historiarum libri quattuor, CFHB. Recensuit, gallice vertit, notis indicibusque instruxit Paulus Gautier. Brusel 1975.

ANDREA DANDOLO: *Venetorum ducis chronicon Venetum*. RISS XII, ed. L. A. Muratori. Miláno 1728, s. 13-524.

DENNIS, G. T.: *Three Military Treatises*. Text, Translation, and Notes by George T. Dennis. Tres tractatus byzantini de re militari, CFHB, volumen XXV. Washington 1985.

DENNIS, G. T. – GAMILLSCHEG, E.: *Das Strategikon des Maurikios*. Einführung, Edition und Indices von George T. Dennis. Mauricii Strategicon, CFHB, volumen XVII. Viedeň 1981.

PETRUS DIACONUS: *Leonis Marsicani et Petri Diaconi chronica Monasterii Casinensis*. PL, vol. 173. Ed. J. P. Migne. Paríž 1844-1864, s. 439-978.

GUILLAUME DE POUILLE: *La geste de Robert Guiscard*. Édition, traduction, commentaire et introduction par Marguerite Mathieu avec une préface de M. Henri Grégoire. Palermo 1961.

GEOFFROI DE VILLEHARDOUIN: *La conquête de Constantinople*. Éditée et traduite par Edmond Faral. II. Paríž 1961.

DOMANOVSKY, A.: *Chronici hungarici compositio sæculi XIV*. In: SZENTPÉTERY, E.: *Scriptores rerum hungaricarum*, Vol. I. Budapešť 1937.

DOSTOURIAN, A.: *The Chronicle of Matthew of Edessa*. Rutgers University Press 1972.

EPHRAEMUS, *Chronografia*. Κείμενο – μετάφραση – σχόλια Οδ. Λαμπίδη. Τόμος Α'. Ατένυ 1984.

GAUTIER, P.: Le discours de Théophylacte de Bulgarie à l' autocrator Alexis Ier Comnène (6 janvier 1088). *REB*, 20, 1962, s. 93-130.

GAUTIER, P.: Le dossier d'un haut fonctionnaire d' Alexis Ier Comnène, Manuel Straboromanos. *REB*, 23, 1965, s. 168-204.

GAUTIER, P.: Diatribes de Jean l' Oxite contre Alexis Ier Comnène. *REB*, 28, 1970, s. 5-55.

GAUTIER, P.: Le typikon de Grégoire Pakourianos. *REB*, 42, 1984, s. 5-145.

MICHAL GLYKAS: *Τοῦ κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκὰ βιβλὸς χρονικῆ*. Ed. I. Bekker, Michaelis Glykæ Annales, CSHB. Bonn 1836.

SAXO GRAMMATICUS, *Annalista Saxo*. MHG SS, VI. Lipsko 1926.

- HAGENMEYER, H.: *Die Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088 – 1100*. Hildesheim – New York 1973.
- ΝΙΚΈΤΑΣ CHONIATES, *Historia*, Nicetæ Choniatæ Historia, CSHB. Editio emendatior et copiosior, consilio B. G. Niebuhrii. Bonn 1835.
- IBN BATTŪTA: *Voyages, II, de la Mecque aux steppes russes et à l' Inde*. Paríž 1997.
- IDRĪSĪ: *La première géographie de l'Occident*. Présentation, notes, index, chronologie et bibliographie par Henri Bresc et Anliese Nef. Paríž, Flammarion 1999.
- ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ: *Στρατηγικόν*. Κείμενα βυζαντινής ιστοριογραφίας – 2. Εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Δημήτρης Τσουγκαράκης. Ατένυ 1996.
- ANNA KOMNENA: *Alexias*, Τόμος πρώτος: Βιβλία Α' – Θ'. Μετάφραση Αλόη Σιδέρη. Ατένυ 1990.
- ANNA KOMNENA, *Paměti byzantské princezny*. Praha, Odeon 1996.
- ANNA KOMNENA: *Alexias*, ed. D. R. Reinsch – A. Kambylis, Annæ Comnenæ Alexias, CFHB. Berlín 2001.
- ΛΕΩΝ Ο ΣΟΦΟΣ: *Αυτοκράτορος Λέοντος Τακτικά*. Τόμος Α'. Μετάφρασις – σχόλια: Κωνσταντίνος Ποταμιάνος. Τελική επεξεργασία κειμένου και γενική επιμέλεια έργου: Δημήτρα Αθανασοπούλου. Ατένυ 2001.
- MAAS, P.: Die Musen des Kaisers Alexios I. *Byz. Zeitsch.*, 22, 1913, s. 348-369.
- GAUFREDO MALATERRA: *De rebus gestis Rogerii Calabriae et Siciliae comitis et Roberti Guiscardi ducis fratris eius*. RISS V, ed. L. A. Muratori. Miláno 1724, s. 549-602.
- WILLIAM OF MALMESBURY: *A History of the Norman Kings (1066-1125)*. Translation from Latin by Joseph Stephenson. Dyfed 1989.
- NESTOR: *The Russian Primary Chronicle: Laurentian Text*. Translated and edited by Samuel Hazard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor. Cambridge MA 1953.
- LUPUS PROTOSPATHARIUS: *Breve chronicon*. RISS V, ed. L. A. Muratori. Miláno 1724, s. 37-49.
- MICHAL PSELLOS: *Chronografia*, Ed. E. Renauld, Michel Psellos Chronographie ou histoire d'un siècle à Byzance (976-1071), 2 vol. Paríž 1928.
- ROMUALDUS SALERNITANUS: *Chronicon Romualdi II. archiepiscopi Salernitani*. RISS VII, ed. L. A. Muratori. Miláno 1725, s. 8-244.
- ΣΑΘΑΣ, Κ. Ν.: *Λόγος χρυσόβουλλος τοῦ βασιλέως κῆρ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ περὶ τῶν ἱερῶν*. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη Κ. Ν. Σάθα. Τόμος Ζ'. Benátky 1894.
- SCHREINER, P.: *Die byzantinischen Kleinchroniken*, CFHB. 1. Teil, Einleitung und Text. Viedeň 1975.
- JÁN SKYLITZÉS: *Synopsis historiôn*, Ed. I. Thurn, Ioannis Scylitzæ Synopsis historiarum, CFHB. Berlín 1979.
- JÁN SKYLITZÉS: *Ιωάννου Σκυλίτση χρονογραφίας συνέχεια*, Ed. Th. Tsolakés. Solún 1968.
- ORDERIC VITALIS: *The ecclesiastical history of Orderic Vitalis*. Volume II: Books III and IV. Edited and translated by Marjorie Chibnall. Oxford 1983.
- JÁN ZONARAS, *Epitomé historiôn*, Ioannis Zonaræ Epitome Historiarum libri XVIII, CSHB. Ex recensione Mauricii Pinderi, Tomus III. Bonn 1897.

Sekundárna literatúra:

- ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΙΤΗΣ, Κ.: Περιγραφή Αδριανουπόλεως και τινών των πέριξ της Θράκης μερών (α). *Θρακικά*, 2, 1929, s. 83-86.
- AHRWEILER, H.: *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*. Paríž 1966.
- AHRWEILER, H.: Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe – XIe siècles. Index. In: *Etudes sur les structures administratives et sociales de Byzance*. Londýn, Variorum Reprints 1971, s. 3-92.
- AHRWEILER, H.: Byzantine Concept of the Foreigner: The Case of the Nomads. In: AHRWEILER, H. – LAIOU, A. E. (eds.): *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*. Dumbarton Oaks 1998, s. 1-15.
- ALBU, E.: *The Normans in their Histories: Propaganda, Myth and Subversion*. Woodbridge 2001.
- ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Κ. Α.: *Ἡ θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας* · Atény 1957.
- ALEXOPOULOS, Th.: Using Ancient Military Handbooks to fight Medieval Battles: two Stratagems used by Alexios I Comnenos against the Normans and the Pechenegs. *Ἐῶα καὶ ἔσπερία*, 8, 2008-2012, s. 47-71.
- ANANIEV, J.: Byzantine Seals Found in the Republic of Macedonia. *SBS*, 7, 2002, s. 59-64.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι.: *Οἱ Παυλικιανοὶ. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἀπὸ τῆς ἐμφανήσεως μέχρι τῶν νεότερων χρόνων*. Atény 1959 (dizertačná práca).
- ANDRIOLLO, L.: Les Kourkouas (IXe – XIe siècle). *SBS*, 11, 2012, s. 57-87.
- АНГЕЛОВ, Д. – ЧОЛПАНОВ, Б.: *Българска военна история от втората четвърт на X до втората половина на XV в.* Sofia 1989.
- ANGOLD, M.: *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*. Cambridge 1995.
- ANGOLD, M.: *The Byzantine Empire, 1025 – 1204: a political history*. Londýn – New York 1997.
- ANGOLD, M.: Knowledge of Byzantine History in the West: The Norman Historians (Eleventh and Twelfth Centuries). *Anglo-Norman Studies*, 25, 2002, s. 19-33.
- ANGOLD, M.: Belle époque or crisis? (1025-1118). In: SHEPARD, J. (ed.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*. Cambridge 2008, s. 583-626.
- АРУТЮНОВА, В. А.: К вопросу о взаимоотношениях Византии с Печенегами и Половцами во время норманской кампании. *ВВ*, 33, 1972, s. 115-119.
- ASDRACHA, C.: *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Etude de géographie historique*. Atény 1976, s. 221-309.

ASDRACHA, C.: La Thrace orientale et la Mer Noire: Géographie ecclésiastique et prosopographique (VIIIe – XIIe siècles). In: *Géographie historique du monde méditerranéen*, sous la direction d' Hélène Ahrweiler. Paris 1988, s. 221-309.

BÁDENAS, P.: L' integration des Turcs dans la société byzantine (XIe-XIIe siècles). Echecs d' un processus de coexistence. In: LAMPAKIS, S. (ed.): *Byzantine Asia Minor (6th – 12th cent.)*. Athènes 1998, s. 179-188.

BACHRACH, B. S.: *Charlemagne's Early Campaigns (768-777)*. Leiden – Boston, Brill 2013.

BACHRACH, B. S. – BACHRACH, D. S.: *Warfare in Medieval Europe c.400-c.1453*. Londýn – New York, Routledge 2013.

BARNEA, I.: Sceaux byzantins du Nord de la Dobroudja. *RESEE*, 23, 1985-1, s. 29-35.

BARTUSIS, M. C.: *The Late Byzantine Army, Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia 1992.

BARTUSIS, M. C.: *Land and Privilege in Byzantium. The Institution of Pronoia*. Cambridge 2012.

BECKWITH, CH. I.: *Empires of the Silk Road. A History of Central Asia from the Bronze Age to the Present*. Princeton – Oxford, Princeton University Press 2009.

BELKE, K. – MERSICH, N.: *Phrygien und Pisidien*. TIB, Band 7. Viedeň 1990.

BELKE, K.: Roads and Travel in Macedonia and Thrace in the Middle and Late Byzantine Period. In: *Travel in the Byzantine World*, edited by Ruth Macrides. Papers from the Thirty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, April 2000. Aldershot, Variorum 2002, s. 73-90.

BELKE, K. : Byzanz und die Anfänge des rumeldschukischen Staates. Bemerkungen zur Chronologie von Anna Komnēnēs „Alexias“ in den Jahren 1084 bis 1093. *JÖB*, 61, 2011, s. 65-79.

BENNETT, M.: Norman Naval Activity in the Mediterranean c. 1060-c.1108. *Anglo-Norman Studies*, 15, 1993, s. 41-58.

BEŠEVĽIEV, B.: Zur Geographie Nord-Ost Bulgariens in der Spätantike und im Mittelalter. In: *Bulgarisch-Byzantinische Aufsätze*. Londýn, Variorum Reprints 1978.

BEŠEVĽIEV, B.: Die byzantinische Heerstrasse Adrianopel – Verigava. In: *Bulgarisch-byzantinische Aufsätze*. Londýn, Variorum Reprints 1978.

BIANQUIS, T.: *Damas et la Syrie sous la domination Fatimide (969 – 1076)*. Vol. I, Damašek 1986.

BIBICOU, H.: Une page d'histoire diplomatique de Byzance au XIe siècle: Michel VII Doukas, Robert Guiscard et la pension des dignitaires. *Byzantion*, 29-30, 1959-1960, s. 43-48, 55-60.

BIRKENMEIER, J. W.: *The Development of the Comnenian Army 1081 – 1180*. Leiden – Boston – Kolín, Brill 2002.

BLÖNDAL, S.: *The Varangians of Byzantium. An aspect of byzantine military history*. Translated, revised and rewritten by Benedikt S. Benedikz. Cambridge – Londýn – New York, Cambridge University Press 1978.

BOCKIUS, R.: Zur Modellrekonstruktion einer byzantinischen Dromone (Chelandion) des 10./11. Jahrhunderts im Forschungsgebiet antike Schifffahrt, RGZM Mainz. In: DAIM, F. –

- DRAUSCHKE, J (eds.): *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Teil 1 Welt der Ideen, Welt der Dinge*. Mohuč 2010, s. 451-477.
- BONDOUX, R.: Les villes. In: *La Bithynie au Moyen Âge*, ed. B. Geyer et J. Lefort. *Réalités Byzantines* 9. Paríž 2003, s. 377-409.
- BÖHM, M.: Rola Kastorii podczas wojny normano-byzantińskiej z lat 1081-1085. In: *Prace uczestników stadium doktoranckiego historia, pedagogika*, 10, 2009, s. 9-17.
- BÖHM, M.: *Flota i polityka morska Aleksego I Komnena*. Krakov 2012.
- BÖHM, M.: Konstantynopolitańska eskadra cesarska w dobie panowania Komnenów (1081-1185). In: LESZKA, M. – MARINOW, K. (eds.): *Miasto na skrzyżowaniu mórz I kontynentów. Wczesno- i średnobiazantiński Konstantynopol jako miasto portowe*. Byzantina Lodziensia XXIII, Lodź 2017, s. 47-62.
- BRAND, C. M.: The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries. *DOP*, 43, 1989, s. 1-25.
- BROWN, P.: The *Gesta Roberti Wiscardi*: A 'Byzantine' history? *Journal of Medieval History*, 37, 2011, s. 162-179.
- BUCKLER, G.: *Anna Comnena, a Study*. Oxford, Clarendon Press 1968.
- BULGAKOVA, V.: *Byzantinische Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde aus dem Territorium Altrusslands*. Wiesbaden 2004.
- BULGURLU, V.: Halûk Perk Müze Koleksiyonu`nda Bulunan Dört Bizans İmparator Kurhun Mühürü. *Tuliya*, I, 2005, s. 251-260.
- BÜNEMANN, R.: *Robert Guiscard 1015-1085. Ein Normanne erobert Süditalien*. Kolín-Weimar-Viedeň 1997.
- CAHEN, C.: La première pénétration turque en Asie-Mineure. *Byzantion*, 18, 1946-48, s. 5-67.
- CAHEN, C.: La diplomatie orientale de Byzance face à la poussée seldjukide. *Byzantion*, 35, 1965, s. 10-15.
- CAHEN, C.: *La Turquie pré-ottomane*. *Varia Turcica* 7. Istanbul - Paríž 1988.
- CAHEN, C.: *The Formation of Turkey. The Seljukid Sultanate of Rûm: Eleventh to Fourteenth Century*. Harlow 2001.
- CIGGAAR, K.: L'émigration anglaise à Byzance après 1066. Un nouveau texte en latin sur les Varangues à Constantinople. *REB*, 32, 1974, s. 301-342.
- CIGGAAR, K.: Flemish mercenaries in Byzantium, later history in an old Norse miracle. *Byzantion*. 51, 1981, s. 44-75.
- CONDURACHI, E. – BARNEA, I. – DIACONU, P.: Nouvelles recherches sur le limes byzantin du Bas-Danube aux Xe et XIe siècles. In: *XIIIth International Congress of Byzantine Studies, Oxford 5-10 September 1966*. Oxford 1967, s. 179-193.
- CONTAMINE, P.: *Válka ve středověku*. Praha, Argo 2004.
- CUOZZO, E.: La nobiltà normanna nel Mezzogiorno all'epoca di Roberto il Guiscardo. In: *Roberto il Guiscardo tra Europa, Oriente e Mezzogiorno*. Atti del Convegno internazionale di studio (Potenza-Melfi-Venosa, 19-23 ottobre 1985). A cura di Cosimo Damiano Fonseca. Potenza 1990, s. 105-113.
- DAWSON, T. – McBRIDE, A.: *Byzantine Infantryman Eastern Roman Empire c. 900-1204*. Londýn, Osprey Publishing 2007.

- DAWSON, T. – RAVA, G.: *Byzantine Cavalryman c. 900-1204*. Londýn, Osprey Publishing 2009.
- D'AMATO, R. – RAVA, G.: *The Varangian Guard 988-1453*. Londýn, Osprey Publishing 2010.
- D'AMATO, R. – RAVA, G.: *Byzantine Imperial Guardsmen 925-1025*. Londýn, Osprey Publishing 2012.
- ΔΑΣΟΥΛΑΣ, Φ. Γ.: Οι μεσαιωνικές κοινωνίες των Βλάχων. *Βαλκανικά σύμμεικτα*, 16, 2005-2014, s. 9-40.
- DECKER, M. J.: *The Byzantine Art of War*. Yardley 2013.
- DEMOSTHENOUS, A. A.: His mother's voice: Anna Dalassene's influence on her son, emperor Alexios Komnenos. *BA*, 16, 2007-2009, s. 231-239.
- DEMOSTHENOUS, A. A.: *Michael VII Doukas (1071-1078). The incapable Emperor?* Atény 2005.
- DENNIS, G. T.: The Byzantines in battle. In: TSIKNAKIS, K. (ed.): *Το εμπόλεμο Βυζάντιο (9^{ος}-12^{ος} αι.)*. Atény 1997, s. 165-178.
- DE WAHA, M.: La lettre d' Alexis Ier Comnène à Robert I le Frison. Une revision. *Byzantion*, 47, 1977, s. 113-125.
- DIACONU, P.: *Les Petchénègues au Bas-Danube*. Bukurešť 1970.
- DIACONU, P.: Păcuil lui Soare – Vicina. *Byzantina*, 8, 1976, s. 409-447.
- DIACONU, P.: *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*. Bukurešť 1978.
- DIETER, K.: Zur Glaubwürdigkeit der Anna Komnena. *Byz. Zeitsch.*, 3, 1894, s. 386-390.
- ΔΗΜΗΤΡΟΥΚΑΣ, Ι.: Ενδείξεις για την διάρκεια των χειρσαίων ταξιδιών και μετακινήσεων στο Βυζάντιο (6^{ος}-11^{ος} αιώνας). *Σύμμεικτα*, 12, 1998, s. 7-42.
- D'OCCHIEPO, K. F.: Zur Identifizierung der Sonnenfinsternis während des Petschenegenkrieges Alexios' I Komnenos (1084). *JÖB*, 23, 1974, s. 179-184.
- DÖLGER, F.: *Regesten der Kaiserkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, II, 1025-1204. Mnichov 1995.
- DU CANGE, Ch.: *Histoire de l'état de la ville d'Amiens et de ses comtes*. Amiens 1840.
- DUCELLIER, A.: L'Arbanon at les Albanais au XIe siècle. *TM*, 3, 1968, s. 353-368.
- DUCELLIER, A.: L'Albanie entre Orient et Occident aux XIe et XIIe siècles. *Cahiers de civilization médiévale*, 19, 1976, s. 1-7.
- DUCELLIER, A.: *La façade maritime de l'Albanie au Moyen âge. Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*. Solún 1981.
- DUCELLIER, A.: Observations sur quelques monuments de l'Albanie. In: DUCELLIER, A.: *L'Albanie entre Byzance et Venise, Xe-XVe siècles*. Variorum, London 1987, s. 153-207.
- EADS, V.: Sichelgaita of Salerno: Amazon or Trophy Wife? *The Journal of Medieval Military History*, III, 2005, s. 72-87.
- EICKHOFF, E.: *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland*. Berlín 1966.
- FELLER, L.: The Northern frontier of Norman Italy, 1060 - 1140. In: *The Society of Norman Italy*. Edited by G. A. Loud and A. Metcalfe. Brill, Leiden – Boston - Kolín 2002, s. 47-74.

- ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ε.: Η παράδοση του πρώτου βυζαντινονορμανδικού πολέμου στην Αλεξιάδα της Άννας Κομνηνής και στις λατινικές πηγές: αποκλίσεις, παραλείψεις και χρονολογικά προβλήματα (1084-1085). *Βυζαντιακά*, 29, 2010, σ. 131-151.
- FINE, J. V. A.: *The Early medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Michigan 1983.
- FOSS, C.: Nicomedia and Constantinople. In: *Constantinople and its Hinterland*, ed. C. Mango et G. Dagron. Aldershot 1995, σ. 181-190.
- FRANCE, J.: *Western Warfare in the Age of the Crusades 1000-1300*. Ithaca, Cornell University Press 1999.
- FRANKLIN, S. – SHEPARD, J.: *The Emergence of Rus 750 – 1200*. New York, Longman 1996.
- FRANKOPAN, P.: A Victory of Gregory Pakourianos against the Pechenegs. *BSI*, 57, 1996, σ. 278-281.
- FRANKOPAN, P.: The Working of Byzantine Provincial Administration in the 10th-12th Centuries: the Example of Preslav. *Byzantion*, 71, 2001-2, σ. 72-97.
- FRANKOPAN, P.: Byzantine trade privileges to Venice in the eleventh century: the chrysobull of 1092. *Journal of medieval History*, 30, 2004, σ. 135-160.
- FRANKOPAN, P.: Unravelling the *Alexiad*: Who was ‘Devgenevich’ of the *Russian Primary Chronicle* and ‘Pseudo-Diogenes’ of the Greek sources? *BMGS*, 29-2, 2005, σ. 147-166.
- FRANKOPAN, P.: The Fall of Nicaea and the Towns of Western Asia Minor to the Turks in the later 11th Century: the curious case of Nikeforos Melissenos. *Byzantion*, 76, 2006, σ. 153-184.
- FRANKOPAN, P.: Challenges to Imperial Authority in the Reign of Alexios I Komnenos: the Conspiracy of Nikephoros Diogenes. *BSI*, 64, 2006, σ. 257-274.
- FRANKOPAN, P.: Kinship and the Distribution of Power in Komnenian Byzantium. *EHR*, 122, 2007, σ. 1-34.
- FRANKOPAN, P.: *The First Crusade. The Call from the East*. Cambridge MA 2012.
- FRANKOPAN, P.: Turning Latin into Greek: Anna Komnene and the *Gesta Roberti Wiscardi*. *Journal of Medieval History*, 39, 2013, σ. 80-99.
- GALLINA, M.: La „Precrociata“ di Roberto il Guiscardo: un’ambigua definizione. In: *Il Mezzogiorno normanno-svevo e le crociate*. A cura di Giosuè Musca. Bari 2002, σ. 29-47.
- GANSHOF, F.-L.: Robert le Frison et Alexis Ier Comnène. *Byzantion*, 31, 1961, σ. 57-74.
- GARSOÏAN, N. G.: Paulicians. In: *ODB*, Vol. III. Oxford 1991, σ. 1606.
- GAUTIER, P. : Le synode des Blachernes (fin 1094) étude prosopographique, *REB*, 29, 1971, σ. 213-284.
- GAUTIER, P. : Défection et soumission de la Crète sous Alexis Ier Comnène, *REB*, 35, 1977, σ. 215-227.
- ΓΕΟΡΓΙΟΥ, Σ. Γ.: Προσωπογραφικά της Κομνηνείας περιόδου Α΄: ο πρωτονωβελίσσιμος και μέγας δούκας Κωνσταντίνος Ώπος. *Βυζαντινά*, 24, 2004, σ. 219-232.
- GEORGIU, S. G.: A Contribution to the Study of Byzantine Prosopography: the Byzantine Family of Opoi. *Byzantion*, 78, 2008, σ. 224-238.

- ΓΕОРΓΙΟΥ, Σ. Γ.: Ο βέστης και πραιτωρ πάσης Θεσσαλίας Μιχαήλ. Παρατηρήσεις για την διοίκηση της Θεσσαλονίκης στα τέλη του ΙΑ΄ αιώνα. *Βυζαντικά*, 30, 2012-2013, s. 195-209.
- GEORGIU, S. G.: The Byzantine Family of Opoi: Addenda et Corrigenda. *Byzantion*, 83, 2013, s. 103-111.
- ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΚΩΣΤΑΣ, Α. Ε.: *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9^{ος}-12^{ος} αιώνες). Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας*. Solún 2004.
- ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: *Ἡ ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081-1118) περὶ ἱερῶν σκευῶν, κειμήλιων καὶ ἀγίων εἰκόνων ἔρις (1081-1095)*. Solún 1972.
- ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Οι Νορμανδοί στη Θεσσαλία και η πολιορκία της Λάρισας (1082 – 1083). *Βυζαντικά*, 4, 1984, s. 33-45.
- ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Α. Α.: Οι Νορμανδοί στην Καστοριά (1082 – 1083). *Βυζαντινά*, 13/2, 1985, s. 1253-1265.
- GOLDEN, P. B.: The *Polovci Dikii*. *HUS*, III-IV, 1979-1980, s. 296-309.
- GOLDEN, P. B.: Imperial Ideology and the Sources of Political Unity amongst the Pre-Činggisid Nomads of Western Eurasia. *AEMAE*, 2, 1982, s. 37-76.
- GOLDEN, P. B.: Nomads and their sedentary neighbors. *AEMAE*, 7, 1987-1991, s. 41-81.
- GOLDEN, P. B.: Cumanica IV: The Tribes of the Cuman-Qipčaq. *AEMAE*, 9, 1995-1997, s. 99-122.
- GOLDEN, P. B.: War and Warfare in the pre-Činggisid western Steppes of Eurasia. In: DI COSMO, N. (ed.): *Warfare in Inner Asian History (500-1800)*. Leiden – Boston – Kolín 2002, s. 105-172.
- GOLDEN, P. B.: Cumanica V: the Basmils and Qipčaq. *AEMAE*, 15, 2006/2007, s. 13-42.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Μ.: *Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού*. Solún 1985 (dizertačná práca).
- GRIERSON, P.: *Byzantine Coinage*. Washington, D. C. 1999.
- GRUMEL, V.: Les patriarches grecs d'Antioche du nom de Jean. *EO*, 32, 1933, s. 279-299.
- GRUMEL, V.: L'affaire de Léon de Chalcédoine. Le chrysobulle d'Alexis Ier sur les objets sacrés, *REB*, 2, 1944, s. 126-133.
- GRUMEL, V.: *La chronologie. Traité d'études byzantines*. Paris 1958.
- GUILLAND, R.: Etudes de titulature et de prosopographie byzantines. Le protostrator. *REB*, 7, 1949, s. 156-179.
- GUILLAND, R.: Etudes de titulature et de prosopographie byzantines. Les chefs de la marine byzantine: drongaire de la flotte, grand drongaire de la flotte, duc de la flotte, mégaduc. *Byz. Zeitsch.*, 44, 1951, s. 212-240.
- GUILLARD, R.: Le synodikon sous les Comnènes. *TM*, 2, 1967, s. 183-237.
- GUILLARD, R.: Le procès officiel de Jean l'Italien. Les actes et leurs sous-entendus. *TM*, 9, 1985, s. 133-174.
- GYONI, M.: Le nom de Βλάχοι dans l'Alexiade d'Anne Comnène. *Byz. Zeitsch.*, 44, 1951, s. 241-252.
- HAGENMEYER, H.: Der Brief des Kaisers Alexios I Komnenos an der Grafen Robert I von Flandern. *Byz. Zeitsch.*, 6, 1897, s. 1-32.

- HALDON, J.: The organization and support of an expeditionary force: manpower and logistics in the Middle Byzantine period. In: *Byzantium at war (9th – 12th c.)*. Atény 1997, s. 111-151.
- HALDON, J.: *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565 – 1204*. Londýn 1999.
- HALDON, J.: *The Byzantine Wars*. Stroud 2000.
- HALDON, J.: *Οι πόλεμοι του Βυζαντίου*. Atény 2001.
- HALDON, J.: *Byzantium at War. 600 – 1453*. Londýn 2002.
- HALDON, J.: Approaches to an Alternative Military History of the Period ca. 1025 – 1071. In: *Η αυτοκρατορία σε κρίση (;) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Atény 2003, s. 45-74.
- HALDON, J. - BYRNE, M.: A Possible Solution to the Problem of Greek Fire. *Byz. Zeitsch.*, 70, 1977, s. 91-99.
- HARVEY, A.: *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900 – 1200*. Cambridge 1989.
- HARVEY, A.: Financial Crisis and the Rural Economy. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 167-184.
- HEAD, C.: Alexios Komnenos and the English. *Byzantion*, 47, 1977, s. 186-198.
- HEATH, I. – McBRIDE, A.: *Byzantine Armies 886-1118*. Londýn, Osprey Publishing 1979.
- HEHER, D.: Der Palasthafen des Bukoleon. In: DAIM, F. (ed.): *Die byzantinischen Häfen Konstantinopels*. Mohuč 2016, s. 67-90.
- HENDY, M. F.: *Studies in the byzantine monetary Economy c. 300 – 1450*. Cambridge 1985.
- HOCKER, F. M.: Late Roman, Byzantine, and Islamic Galleys and Fleets. In: *The Age of the Galley. Mediterranean Oared Vessels since Pre-Classical Times*. Editor: Robert Gardiner. Consultant Editor: Professor John Morrison. Londýn 1995, s. 86-100.
- HOLMES, R. C. L.: Men of the North Wind the Norman Knight in the 11th Century Mediterranean. *American International Journal of Social Science*, 4, 2015, s. 68-81.
- HOLTZMANN, W.: Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Papst Urban II im Jahre 1089, *Byz. Zeitsch.*, 28, 1928, s. 38-67.
- HONIGMANN, E.: *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen*. Brusel 1935.
- HOWARD-JOHNSTON, J.: Anna Komnene and the Alexiad. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 260-302.
- HURBANIČ, M.: *Konstantinopol 626. Poslední bitka antiky*. Praha 2016.
- CHALANDON, F.: *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081 – 1118)*. Paríž 1900.
- CHALANDON, F.: *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*. Tome I. Paríž 1907.
- CHARANIS, P.: Byzantium, the West and the Origin of the First Crusade. *Byzantion*, 19, 1949, s. 17-36.
- ΧΑΡΙΖΑΝΗΣ, Γ.: Ο μητροπολίτης Κερκύρας Νικόλαος και η βυζαντινο-νορμανδική σύγκρουση στο Ιόνιο (τέλη του 11^{ου} αι.). *Βυζαντιακά*, 24, 2004, s. 197-210.

- CHESNAYE-DESBOIS, F.: *Dictionnaire de la noblesse*. Tome III. Paris 1771.
- CHEYNET, J.-C.: Mantzikert: un désastre militaire? *Byzantion*, 50, 1980, s. 410-438.
- CHEYNET, J.-C.: Dévaluation des dignités et dévaluation monétaire dans la seconde moitié du XIe siècle. *Byzantion*, 53, 1983, s. 453-477.
- CHEYNET, J.-C.: Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècle. *TM*, 9. Paris 1985, s. 181-194.
- CHEYNET, J.-C.: Les Dalassenoi. In: CHEYNET, J.-C. – VANNIER, J.-F.: *Etudes prosopographiques*. Byzantina Sorbonensia 5. Paris 1986, s. 75-117.
- CHEYNET, J.-C.: Du prénom au patronyme: les étrangers à Byzance (Xe-XIIe siècles). *SBS*, 1, 1987, s. 57-66.
- CHEYNET, J.-C.: La politique militaire byzantine de Basile II à Alexis Comnène. *ZRVI*, 29/30, 1991, s. 61-73.
- CHEYNET, J.-C. – MORRISSON, C. – SEIBT, W.: *Sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig*. Paris 1991.
- CHEYNET, J.-C.: Les effectifs de l'armée byzantine au Xe – XIIe s. In: *Cahiers de la civilisation médiévale*. 1995, 38, s. 319-335.
- CHEYNET, J.-C.: *Pouvoirs et contestations à Byzance (963 – 1210)*. Byzantina Sorbonensia 9. Paris 1996.
- CHEYNET, J.-C.: Le rôle des Occidentaux dans l'armée byzantine avant la Première Croisade. In: *Byzanz und das Abendland im 10. und 11. Jahrhundert*. Herausgegeben von Evangelos Konstantinou. Viedeň 1997, s. 111-128.
- CHEYNET, J.-C.: La résistance aux Turcs en Asie Mineure entre Mantzikert et la première croisade. In: *Εὐψυχία. Mélanges offerts à Hélène Ahrweiler*, Paris 1998, s. 131-147.
- CHEYNET, J.-C.: Episkeptitai et autres gestionnaires des biens publics (d'après les sceaux de l'IFEB). *SBS*, 7, 2002, s. 87-117.
- CHEYNET, J.-C.: Basil II and Asia Minor. In: MAGDALINO, P.: *Byzantium in the Year 1000*. Leiden, Brill 2003, s. 1-38.
- CHEYNET, J.-C.: The Byzantine Aristocracy (8th – 13th centuries). In: CHEYNET, J.-C.: *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*. Variorum, Aldershot 2006, s. 1-43.
- CHEYNET, J.-C.: Aristocratic Anthroponymy in Byzantium. In: CHEYNET, J.-C.: *The Byzantine Aristocracy and its Military Function*. Variorum, Aldershot 2006, s. 1-30.
- CHEYNET, J.-C.: La place de la Serbie dans la diplomatie byzantine à la fin du XIe siècle. *ZRVI*, 45, 2008, s. 89-97.
- CHEYNET, J.-C.: Introduction: John Scylitzes, the author and his family. In: SKYLITZES, J.: *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*. Translated by John Wortley. Cambridge 2010, s. ix-xi.
- CHEYNET, J.-C.: Les Choïrosphaktai. *SBS*, 11, 2012, s. 89-110.
- CHIRIAC, C.: Un nouveau sceau de Grégoire Mavrokatalon découvert à Oltina (départ. de Constanta). *Études byzantines et post-byzantines*, 4, 2001, s. 113-121.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Βυζαντινή ιστορία Β' 2 867 – 1081*. Solún 1997.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΙΚ.: *Βυζαντινή ιστορία Γ' 1 1081 – 1204*. Atény 2001.

- IORIO, R.: Ermanno di Canne contro Roberto il Guiscardo. In: *Roberto il Guiscardo tra Europa, Oriente e Mezzogiorno*. Atti del Convegno internazionale di studio (Potenza-Melfi-Venosa, 19-23 ottobre 1985). A cura di Cosimo Damiano Fonseca. Potenza 1990, s. 115-137.
- IVANIŠEVIĆ, V.: Byzantine Seals from the *Ras Fortress*. *ZRVI*, 50, 2013, s. 449-460.
- JACOBY, D.: The chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians: the date and the debate. *Journal of medieval History*, 28, 2002, s. 199-204.
- JAMISON, E.: Some Notes on the *Anonymi Gesta Francorum*, with Special Reference to the Norman Contingent from South Italy and Sicily in the First Crusade. In: *Studies in French Language and Medieval Literature presented to Professor Mildred K. Pope*. Manchester 1939, s. 183-208.
- JANIN, R.: *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964.
- JENKINS, R.: *Byzantium. The Imperial Centuries*. Londýn 1966.
- JORDANOV, I.: Sceau et inscription de Gregoire Kourkouas, duc de Philippoupolis. *Etudes balcaniques*, 19, 1983-1, s. 103-107.
- JORDANOV, I.: Byzantine Seals from the village of Melnitsa. *SBS*, 7, 2002, s. 33-34.
- JORDANOV, I.: The Katepanate of Paradounavon according to the sphragistic Data. *SBS*, 8, 2003, s. 63-74.
- JORDANOV, I.: *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Volume 1 Byzantine Seals with Geographical Names. Sofia 2003.
- JORDANOV, I.: *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Volume 2, Byzantine Seals with Family Names. Sofia 2006.
- JORDANOV, I.: *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Volume 3 Part One Text. Sofia 2009.
- ЙОТОВ, Й. – НИКОЛОВ, Н.: Походъ на Алексий I Комнин към Дръстър (1087 г.). Нови данни и интерпретация. In: *Пътуванията в средновековна България. Материали от първата национална конференция „Пътуване към България, пътуванията в средновековна България и съвременният туризъм“ Шумен, 8.-11. 5. 2008 г.* Velké Trnovo 2009, s. 432-447.
- JURUKOVA, J.: Sceaux de Constantin Humberto. In: *Actes du XIVe Congrès International des études byzantines. Bucarest 6-12 septembre 1971*, Vol. III. Bukurešť 1976, s. 235-242.
- KAEGI, W. E.: Byzantine Logistics: Problems and Perspectives. In: LYNN, J. A. (ed.): *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*. San Francisco – Oxford 1993, s. 39-55.
- ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Ε.: *Το Βυζαντινό κράτος*. Solún 2001.
- KARASULAS, A. – McBRIDE, A.: *Mounted Archers of the Steppe 600 BC – AD 1300*. Londýn 2004.
- ΚΑΤΣΩΝΗ, Π.: Δρόμοι και ορεινές διαβάσεις στη μεσαιωνική δυτική Μακεδονία. *Βυζαντινά*, 33, 2013-2014, s. 113-127.
- КАЖДАН, А. П.: Иоанн Мавропод, Печенеги и Русские в середине XIв. *ZRVI*, 8, 1963, s. 177-184.
- КАЖДАН, А. П.: Загадка Комнинов (Опыт историографии). *ВВ*, 25, 1964, s. 53-98.

- KAZHDAN, A. P.: Once more about the „alleged“ Russo-Byzantine Treaty (ca. 1047) and the Pecheneg Crossing of the Danube. *JÖB*, 26, 1977, s. 65-77.
- KAZHDAN, A. P.: Kantakouzenos. In: *ODB*, Vol. II. Oxford 1991, s. 1103-1104.
- KAZHDAN, A. P.: Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century. In: *The Crusades from the Perspective of the Byzantium and the Muslim World*. Edited by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh. Washington D.C., Dumbarton Oaks 2001, s. 83-100.
- KISLINGER, E.: Vertauschte Notizen. Anna Komnene und die Chronologie der Byzantinisch-Normannischen Auseinandersetzung 1081-1085. *JÖB*, 59, 2009, s. 127-145.
- KISLINGER, E.: Neorion und Prosporion – die alten Häfen am Goldenen Horn. In: DAIM, F. (ed.): *Die byzantinischen Häfen Konstantinopels*. Mohuč 2016, s. 91-97.
- KOCABAŞ, U.: The Yenikapı Byzantine-Era Shipwrecks, Istanbul, Turkey: a preliminary report and inventory of the 27 wrecks studied by Istanbul University. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 44-1, 2015, s. 5-38.
- KODER, J.: *Το Βυζάντιο ως χώρος. Εισαγωγή στην Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μεσογείου στη Βυζαντινή Εποχή*. Μτφρ. Διονύσιος Χ. Σταθακόπουλος. Solún 2005.
- KODER, J. – HILD, F.: *Hellas und Thessalia*. TIB, Band 1. Viedeň 1976.
- ΚΟΛΙΑΣ, Γ. Τ.: Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (1081 – 1118). *Athéna*, 59, 1955, s. 241-288.
- КОМАТИНА, И.: Српски владари у *Алексијаду* – хронолпшки оквири деловања. *ZRVI*, 52, 2015, s. 173-194.
- КОМАТИНА, П.: Византијска титула Константина Бодина. *ZRVI*, 48, 2011, s. 61-76.
- KONEČNÝ, M.: Priebeh vojny Normanov s Byzanciou v rokoch 1081 – 1085. *Konštantínove listy*, 4, 2011, s. 54-76.
- KONSTAM, A.: *Byzantine Warship vs. Arab Warship, 7th – 11th Centuries*. Londýn, Osprey Publishing 2015.
- KOROBEGINOV, D. A.: Raiders and neighbors: the Turks (1040-1304). In: SHEPARD, J. (ed.): *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*. Cambridge 2008, s. 692-730.
- KOPPEΣ, Θ.: «Υγρόν πῶρ» Ένα όπλο της βυζαντινής ναυτικής τακτικής. Solún 1995.
- KOSIARZ, E.: *Námorné bitky*. Bratislava 1988.
- KRAVARI, V.: *Villes et village de Macédoine occidentale*. Paríž 1989.
- KRSMANOVIĆ, B.: *The Byzantine Province in Change (On the Treshold between the 10th and the 11th Century)*. Belehrad – Atény 2008.
- KÜHN, H.-J.: *Die byzantinische Armee im 10. und 11. Jahrhundert. Studien zur Organisation der Tagmata*. Viedeň, Fassbaender 1991.
- KÜLZER, A.: *Ostthrakien (Eurōpē)*. TIB, Band 12. Viedeň 2008.
- ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. Α.: *Η Θράκη κατά τους 10^ο – 12^ο αιώνες. Συμβουλή στη μελέτη της πολιτικής, διοικητικής και εκκλησιαστικής εξέλιξης*. Solún 2000.
- LAIΟΥ, Α. Ε. – MORRISSON, C.: *The Byzantine Economy*. Cambridge, Cambridge University Press 2010.

- LAURENT, V.: *Le corpus des sceaux de l' empire byzantin*. Tome V, 2: L' église. Paris 1965.
- LAUXTERMANN, M. – WHITTOW, M. (eds.): *Byzantium in the Eleventh Century: Being in Between*. Papers from the 45th Spring Symposium of Byzantine Studies, Exeter College, Oxford, 24–6 March 2012. Abingdon 2017.
- LEFORT, J.: Rhétorique et politique. Trois discours de Jean Mauropous en 1047. *TM*, 6, 1976, s. 265-303.
- LEMERLE, P.: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paris 1977.
- LEMERLE, P.: Le typikon de Grégoire Pakourianos (décembre 1083). In: LEMERLE, P.: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paris 1977, s. 113-191.
- LEMERLE, P.: Byzance au tournant de son destin (1025 – 1118). In: LEMERLE, P.: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paris 1977, s. 251-312.
- ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Το στασιαστικό κίνημα του Νορμανδού Ουρσελίου (Ursel de Bailleul) στην Μικρά Ασία (1073 – 1076)*. Solún 2004.
- ΛΕΒΕΝΙΩΤΗΣ, Γ. Α.: *Η πολιτική κατάρρευση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μικρά Ασία κατά το Β΄ ήμισυ του 11^{ου} αι.* Τόμος Α΄, Β΄. Solún 2007.
- LEONTIADES, I. G.: Die Siegel der Familie Tarchaneiotes. *SBS*, 3, 1993, s. 41-53.
- LEONTIADES, I. G.: *Die Tarchaneiotes, eine prosopografisch-sigillographische Studie*. Solún 1998.
- LINDNER, R. P.: What was a nomadic Tribe? *Comparative Studies in Society and History*, 24-4, 1985, s. 689-711.
- ЛИТАВРИН, Г. Г.: Восстание Болгар и Влахов в Фессалии в 1066 г. *ВВ*, 11, 1956, s. 123-134.
- LITAVRIN, G. G.: A propos de Tmutorokan. *Byzantion*, 35, 1965, s. 221-234.
- ЛИТАВРИН, Г. Г.: Влахи византийских источников X-XIII вв. In: ЛИТАВРИН, Г. Г.: *Византия и Славяне*. Petrohrad 1999, s. 130-166.
- LOOS, M.: *Dualist Heresy in the Middle Ages*. Praha 1974.
- LOUD, G. A.: Anna Komnene and her Sources for the Normans in South Italy. In: *Church and Chronicle in the Middle Ages*. Edited by Ian Wood and G. A. Loud. London - Rio Grande 1991, s. 41-57.
- LOUD, G. A.: *The Age of Robert Guiscard. Southern Italy and the Norman Conquest*. Harlow, Longman 2000.
- LOUNGHIS, T. C.: *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux croisades (407-1096)*. Atény 1980.
- LUTTWAK, E. N.: *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Harvard University Press, Cambridge – Londýn 2009.
- ЛЮБАРСКИЙ, Я. Н.: Об источниках „Алексиады“ Анны Комниной. *ВВ*, 25, 1964, s. 99-120.
- MADDEN, T. F.: The chrysobull of Alexius I Comnenus to the Venetians: the date and the debate. *Journal of medieval History*, 28, 2002, s. 23-41.
- MADGEARU, A.: The Military Organisation of Paradounavon. *BSI*, 60, 1999-2, s. 421-446.

- MADGEARU, A.: The periphery against the centre: the case of Paradunavon. *ZRVI*, 40-41, 2003, s. 49-56.
- MADGEARU, A.: *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X – XII*. Târgoviște 2007.
- MADGEARU, A.: The Pechenegs in the Byzantine army. In: *The Steppe Lands and the World beyond them*. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon. Jasy 2013, s. 207-218.
- MADGEARU, A.: *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*. Leiden – Boston, Brill 2013.
- MAGDALINO, P.: The grain supply of Constantinople, ninth-twelfth centuries. In: MANGO, C. – DAGRON, G.: *Constantinople and its hinterland*. Aldershot, Variorum 1995.
- MAKK, F.: *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*. Budapešť 1989.
- MAKK, F.: Saint Ladislav et les Balkans. In: *Byzance et ses voisins*. Szeged 1994, s. 59-76.
- MAKK, F.: *Ungarische Außenpolitik (896 – 1196)*. Herne, Tibor Schäfer Verlag 1999.
- MALAMUT, E.: L'image Byzantine des Petschénègues. *Byz. Zeitsch.*, 88, 1995, s. 105-147.
- MALAMUT, E.: *Alexis Ier Comnène*. Paríž 2007.
- MAMAΓΚΑΚΗΣ, Δ. Α.: Μαρία η Αλανή. Μία μοναχική βασίλισσα ή μία βασιλική μοναχή; *Βυζαντιακά*, 24, 2004, s. 225-253.
- MAMAΓΚΑΚΗΣ, Δ. Α.: Αλέξιος Α΄ Κομνηνός και η Άννα Δαλασσηνή: σχέση αμοιβαίας αφοσίωσης ή συνύπαρξη πολιτικής αναγκαιότητας; *ΕΕΒΣ*, 53, 2007-2009, s. 169-200.
- MĂRCULEȚ, V.: Considérations concernant la fin du pouvoir des Petchénègues du Bas-Danube. *Annales de l'Université Valahia Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire*, 14, 2012, s. 93-104.
- McQUEEN, W. B.: Relations between the Normans and Byzantium 1071 – 1112. *Byzantion*, 56, 1986, s. 427-476.
- MÉNAGER, L.-R.: Inventaire des familles normandes et franques émigrées en Italie méridionale et en Sicile (XIe – XIIe siècles). In: *Roberto il Guiscardo e il suo tempo*. Atti delle prime giornate normanno-sveve Bari 28-29 maggio 1973. Rím 1975, s. 281-410.
- MEŠKO, M.: Snaha Byzancie o konečné riešenie pečenežského problému: Výprava Alexia I. Komnéna proti Dristre roku 1087. In: *Medea. Studia mediaevalia et antiqua*, IX, 2005, s. 104-123.
- MEŠKO, M.: Vývin obranného systému Byzantskej ríše v 11. storočí – príklad témy Paradounavon. *Byzantinoslovaca*, (I), 2006, s. 128-143.
- MEŠKO, M.: Boje Byzancie s Pečenehmi o Trákiu v rokoch 1088 až 1091. *Vojenská história*. 11-1, 2007, s. 3-27.
- MEŠKO, M.: Bitka pri Beroé 1122: Posledný boj Pečenehov. *Vojenská história*, 11-4, 2007, s. 3-26.
- MEŠKO, M.: Otázka pravosti a datovania listu Alexia I. Komnéna grófovi Róbertovi z Flámska. *Byzantinoslovaca* (III), 2010, s. 64-71.

- MEŠKO, M.: Notes sur la chronologie de la guerre des Byzantins contre les Petchénègues (1083 – 1091). *BSI*, LXIX, 2011, s. 134-148.
- MEŠKO, M.: Pečenežsko-byzantské dobrodružstvo uhorského kráľa Šalamúna (1083 – 1087). *Konštantínove listy*, 4, 2011, s. 77-94.
- MEŠKO, M.: *Obnova byzantskej moci na Balkáne za vlády Alexia I. Komnéna. Druhá byzantsko-pečenežská vojna (1083-1091)*. Nitra 2012.
- MEŠKO, M.: Pecheneg Groups in the Balkans (ca. 1053-1091) according to the Byzantine Sources. In: *The Steppe Lands and the World beyond them*. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon. Jasy 2013, s. 179-205.
- MEŠKO, M.: Nová pravdepodobná príčina kumánskeho vpádu na byzantský Balkán roku 1095. *Byzantinoslovaca* (V), 2014, s. 192-204.
- MEŠKO, M.: Nomads and Byzantium. Problematic Aspects of Maintaining Diplomatic Relations with the Pechenegs. In: BEDNAŘÍKOVÁ, J. - MEŠKO, M.: *On Research Methodology in Ancient and Byzantine History*. Brno 2015, s. 181-193.
- MEŠKO, M.: Byzantská armáda a loďstvo v 11. storočí pred nástupom dynastie Komnénovcov (1081). *Vojenská história*, 19-4, 2015, s. 6-36.
- MORAVCSIK, G.: *Byzantinoturcica, I., II*. Berlín 1958.
- MORAVCSIK, G.: *Byzantium and the Magyars*. Amsterdam 1970.
- MORRISSON, C.: La dévaluation de la monnaie byzantine au XIe siècle: essai d'interprétation. *TM*, 6, 1976, s. 3-47.
- MULLETT, M. – SMYTHE, D. (eds.): *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*. Belfast 1996.
- MULLETT, M.: Alexios I Komnenos and Imperial Renewal. In: MAGDALINO, P. (ed.): *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium 4th-13th Centuries*. Papers from the Twenty-Sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, St. Andrews, March 1992. Aldershot 1994, s. 259-267.
- MULLETT, M.: *Theophylact of Ochrid. Reading Letters of a Byzantine Archbishop*. Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, Vol. 2. Birmingham 1997.
- NESBITT, J.W. - OIKONOMIDES, N.: *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, vol, 1: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*. Washington, D. C. 1996.
- NEVILLE, L.: *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium. The Material for History of Nikephoros Bryennios*. Cambridge 2012.
- NICOL, D. M.: *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*. Cambridge 1988.
- NICOLLE, D. – SHPAKOVSKY, V. – KOROLKOV, V.: *Kalka River 1223. Gengiz Khan's Mongols invade Russia*. Londýn, Osprey Publishing 2001.
- NICOLLE, D. – HOOK, Ch.: *Mantzikert 1071. The breaking of Byzantium*. Londýn, Osprey Publishing 2013.
- NORWICH, J. J.: *The Normans in Sicily*. Londýn 1970.
- ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Μ.: *Οι Βαλκανικοί λαοί κατά τους μέσους χρόνους*. Solún 1992.

- OIKONOMIDES, N.: L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine au XIe siècle (1025-1118). *TM*, 6, 1976, s. 125-152.
- OSTROGORSKY, G.: *Geschichte des byzantinischen Staates*. Mnichov 1963.
- PAPADOPOULOU, P.: Five Lead Seals from Byzantine Butrint (Albania). *SBS*, 11, 2012, s. 133-142.
- ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Χ.: *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*. Ατένυ 2000.
- PARTINGTON, J. R.: *A History of Greek Fire and Gunpowder*. Cambridge 1960.
- PEACOCK, A. C. S.: *Early Seljūq History. A new interpretation*. Londýn – New York 2010.
- PLEINER, R.: *Minilexikon k dějinám lodní a námořní plavby*. Praha 1994.
- ПЛЕТЕВА, С. А.: Печенеги, Торки и Половцы в южнорусских степях. *МИА СССР*, 62, 1958, s. 152-226.
- POLEMIS, D. I.: *The Doukai. A Contribution to byzantine Prosopography*. Londýn 1968, s. 63-66.
- POPPE, A.: La dernière expédition russe contre Constantinople. *BSI*, 32, 1971, s. 1-29, 233-268.
- PRALONG, A.: Remarques sur les fortifications byzantines de Thrace orientale. In: *Géographie historique du monde méditerranéen*, sous la direction d' Héléne Ahrweiler. Paríž 1988, s. 179-200.
- PRINZING, G.: Epirus und die ionischen Inseln im Hochmittelalter. Zur Geschichte der region im Rahmen des Themas Nikopolis und der Insel-themen Kerkyra und Kephallenia im Zeitraum ca. 1000-1204. *Südost-Forschungen*, 56, 1997, s. 1-25.
- PRITSAK, O.: The Pečenegs. A Case of Social and Economic Transformation. In: *Studies in Medieval Eurasian History*. Londýn, Variorum Reprints 1981.
- PRITSAK, O.: Two Migratory Movements in Eurasian Steppe in the 9th – 11th Centuries. In: *Studies in Medieval Eurasian History*. Londýn, Variorum Reprints 1981.
- PRITSAK, O.: The Polovcians and Rus'. *AEMae*, 2, 1982, s. 321-380.
- PRITSAK, O.: Tmutorokan. In: *ODB*, Vol. III. Oxford 1991, s. 2090.
- PRYOR, J. H.: *Geography, technology, and war. Studies in the maritime history of the Mediterranean 649-1571*. Cambridge 1992.
- PRYOR, J. H.: From Dromōn to Galea: Mediterranean bireme galleys. In: *The Age of the Galley. Mediterranean Oared Vessels since Pre-Classical Times*. Editor: Robert Gardiner. Consultant Editor: Professor John Morrison. Londýn 1995, s. 101-116.
- PRYOR, J. H.: Introduction: modeling Bohemond's march to Thessalonikē. In: *Logistics of Warfare in the Age of the Crusades*. Ashgate, Variorum 2006, s. 1-23.
- PRYOR, J. H. - JEFFREYS, J. M.: *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ. The Byzantine Navy ca. 500-1204*. Leiden - Boston 2006.
- PULAK, C. – INGRAM, R. – JONES, M.: Eight Byzantine Shipwrecks from the Theodosian Harbour Excavations at Yenikapı in Istanbul, Turkey: an introduction. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 44-1, 2015, s. 39-73.
- РАСОВСКИЙ, Д. А.: Половцы. *СК*, 11, 1940, s. 95-127.
- RICHARD, J.: *Histoire des croisades*. Paríž 1996.

- ROBINSON, I. S.: *The Papacy 1073-1189. Continuity and Innovation*. Cambridge 1990.
- ΡΟΚΑΙ, Π.: Дачани као име Маћара у византијским изборима. *ZRVI*, 38, 1999-2000, s. 229-237.
- RUNCIMAN, S.: *A History of the Crusades*. Volume I, The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem. Cambridge 1954.
- SABIN, P.: The Face of Roman Battle. *The Journal of Roman Studies*, 90, 2000, s. 1-17.
- ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Οι Κομάνοι (Κουμάνοι) και το Βυζάντιο 11^{ος}-13^{ος} αι. μ. Χ. *Βυζαντινά*, 13-2, 1985, s. 945-956.
- ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: *Τα βυζαντινά Επτάνησα 11^{ος} – αρχές 13^{ου} αιώνα. Το ναυτικό θέμα Κεφαλληνίας στην Υστεροβυζαντινή περίοδο*. Ατένυ 1986.
- ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Ο Σελτζούκος εμίρης της Σμύρνης Τζαχάς (Çaka) και οι επιδρομές του στα μικρασιατικά παράλια, τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου και την Κωνσταντινούπολη (c. 1081 – 1106), Β' 1090 – c.1106. In: *Βυζαντινοτουρκικά μελετήματα*. Ατένυ 1991, s. 87-102.
- SAVVIDES, A. G. C.: Varia Byzantinoturcica II: Taticius the Turcopole. *Journal of Oriental and African Studies*, 3-4, 1991-1992, s. 235-238.
- ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Α. Γ. Κ.: Περί του βυζαντινού οίκου των Ώπων στον 11^ο αιώνα. *Βυζαντινά*, 17, 1994, s. 323-328.
- SAVVIDES, A. G. C.: Kilij Arslan I of Rûm, Byzantines, Crusaders and Danishmendids A.D. 1092-1107. *Βυζαντινά*, 21, 2000, s. 365-377.
- SAVVIDES, A.: *Byzantino-Normannica. The Norman Capture of Italy (to A.D. 1081) and the First Two Invasions in Byzantium (A.D. 1081-1085 and 1107-1108)*. Leuven-Paríž-Dudley 2007.
- SEIBT, W.: *Die byzantinischen Bleisiegeln in Österreich*. 1. Teil. Kaiserhof, mit einem Vorwort von Herbert Hunger. Viedeň 1978.
- SEIBT, W.: Stärken und Schwächen der Byzantinischen Integrationspolitik gegenüber den neuen Armenischen Staatsbürgern im 11. Jahrhundert. In: *Η αυτοκρατορία σε κρίση (:) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Ατένυ 2003, s. 331-347.
- SHEPARD, J.: The English and Byzantium: a Study of their Role in the Byzantine Army in the later Eleventh Century. *Traditio*, 29, 1973, s. 53-92.
- SHEPARD, J.: John Mauropous, Leo Tornicius and an alleged Russian Army, the Chronology of the Pecheneg Crisis of 1048 – 1049. *JÖB*, 24, 1975, s. 61-89.
- SHEPARD, J.: Information, Disinformation and Delay in Byzantine Diplomacy. *Byz. Forsch.*, 10, 1985, s. 233-239.
- SHEPARD, J.: Aspects of Byzantine Attitudes and Policy towards the West in the Tenth and Eleventh Centuries. *Byz. Forsch.*, 13, 1988, s. 67-118.
- SHEPARD, J.: The Uses of the Franks in Eleventh-Century Byzantium. *Anglo-Norman Studies*, 15, 1993, s. 275-305.
- SHEPARD, J.: „Father“ or „Scorpion“? Style and Substance in Alexius' s Diplomacy. In: *Alexius Komnenos Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989*, edited by Margaret Mullet and Don Smythe. Belfast 1996, s. 68-132.

- SHEPARD, J.: Mingling with Northern barbarians: advantages and perils. In: *The Steppe Lands and the World beyond them*. Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday, edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon. Jasy 2013, s. 219-233.
- SCHILBACH, E.: *Byzantinische Metrologie*. Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, Zwölfte Abteilung, Vierter Teil. Mníchov 1960.
- SINOR, D.: The Inner Asian Warriors. *Journal of the American Oriental Society*, 101, 1981, s. 133-144.
- SINOR, D.: Introduction: the concept of Inner Asia. In: *The Cambridge History of early Inner Asia*, edited by Denis Sinor. Cambridge 1990.
- SKOULATOS, B.: *Les personnages byzantins de l'Alexiade, analyse prosopographique de synthèse*. Louvain 1980.
- SOUSTAL, P. – KODER, J.: *Nikopolis und Kephallēnia*. TIB, Band 3. Viedeň 1981.
- SOUSTAL, P.: *Thrakien (Thrakē, Rhodopē und Haimimontos)*. TIB, Band 6. Viedeň 1999.
- SPINEI, V.: *The great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. Cluj-Napoca 2003.
- SPINEI, V.: *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*. Leiden - Boston 2009.
- STĂNESCU, E.: Beiträge zur Paristrion Frage. Die Benennungen der unteren Donaugebiete im 10. bis 12. Jahrhundert als historisches Problem. *JÖB*, 17, 1968, s. 41-64.
- STANKOVIĆ, V.: John II Komnenos before the year 1118. In: BUCOSSÌ, A. – RODRIGUEZ SUAREZ, A.: *John II Komnenos, Emperor of Byzantium: in the Shadow of Father and Son*. Londýn – New York 2016, s. 11-21.
- STANTON, Ch. D.: The Use of Naval Power in the Norman Conquest of Southern Italy and Sicily. *Haskins Society Journal*, 19, 2007, s. 120-136.
- STAVRAKOS, Ch.: Korrekturen zu Lesung einiger Siegel des Numismatischen Museums Athens. *SBS*, 2, 1990, s. 69-84.
- ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ, Α.: *Θεσσαλονίκη «πρώτη πόλις Θεσσαλίας»*. Solún 1991.
- STEPHENSON, P.: The Byzantine Frontier at the Lower Danube in the Late Tenth and Eleventh Centuries. In: *Frontiers in Question. Eurasian Borderlands, 700 – 1700*. Edited by Daniel Power and Naomi Standen. Houndmills 1999, s. 80-104.
- STEPHENSON, P.: Byzantine Policy towards Paristrion in the mid-eleventh Century: another Interpretation. *BMGS*, 23, 1999, s. 43-66.
- STEPHENSON, P.: *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*. Cambridge University Press, 2000.
- STIERNON, L.: Notes de titulature et de prosopographie byzantines. Sébaste et gambros. *REB*, 23, 1965, s. 222-243.
- STOURAITIS, I.: *Krieg und Frieden in der politischen und ideologischen Wahrnehmung in Byzanz (7.-11. Jahrhundert)*. Viedeň 2009.
- SULLIVAN, D. F.: Byzantine military manuals. Prescriptions, practice and pedagogy. In: STEPHENSON, P. (ed.): *The Byzantine World*. Londýn 2010, s. 149-161.
- ШАНДРОВСКАЯ, В. С.: Некоторые исторические деятели „Алексиады“ и их печати. *Палестинский сборник*. 23, 1971, s. 28-45.

- TĀPKOVA-ZAĪMOVA, V.: L'administration byzantine au Bas Danube (fin du Xe – XIe s.). In: *Byzance et les Balkans à partir du VIe siècle. Les mouvements ethniques et les états*. Londýn, Variorum Reprints 1979.
- TĀPKOVA-ZAĪMOVA, V.: L'emploi des ethnica et les problèmes de la communication à Byzance. In: *Επικοινωνία στο Βυζάντιο*. Πρακτικά του Β' διεθνούς συμποσίου, 4-6 Οκτωβρίου 1990, επιμέλεια Ν. Γ. Μοσχόνας. Ατένυ 1993, s. 701-709.
- TAVIANI-CAROZZI, H.: *La terreur du monde. Robert Guiscard et la conquête normande en Italie*. Parigi 1996.
- THEOTOKIS, G.: Rus, Varangian and Frankish mercenaries in the service of the Byzantine Emperors (9th-11th c.) Numbers, Organisation and Battle Tactics in the operational theatres of Asia Minor and the Balkans. *Βυζαντινά Σύμμεικτα*, 22, 2012, s. 125-156.
- THEOTOKIS, G.: *The Norman Campaigns in the Balkans 1081-1108*. Woodbridge 2014.
- TOBIAS, N.: The Tactics and Strategy of Alexius Comnenus at Calavrytae, 1078. *Byzantine Studies*, 6, 1979, s. 193-211.
- TREATGOLD, W. T.: *Byzantium and its Army 284-1081*. Stanford, Stanford University Press 1995.
- TREADGOLD, W. T.: *A History of Byzantine State and Society*. Stanford, Stanford University Press 1997.
- ΤΣΑΓΓΑΣ, Ν.: *Μαντζικέρτ, η αρχή του τέλους του μεσαιωνικού ελληνισμού*. Ατένυ (rok vydania neznámy).
- TSATSOU LIS, Ch.: Some remarks on the date of creation and the role of the maritime theme of Cephalonia (End of the 7th – 11th Century). *SBS*, 11, 2012, s. 153-172.
- ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ, Δ.: Η αυτοκρατορία σε κρίση και η οπτική των συγχρόνων: μία αναγωγή των μαρτυριών. In: *Η αυτοκρατορία σε κρίση (;) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Ατένυ 2003, s. 275-290.
- TŪMA, O.: The Dating of Alexius's Chrysobull to the Venetians 1082, 1084 or 1092? *BSI*, 42, 1981, s. 171-185.
- ВАСИЛЬЕВСКІЙ, В.: Византия и Печенеги. *ЖМНП*, 164, 1872, s. 116-165, 243-332.
- VANNIER, J.-F.: Les premiers Paléologues. Etude généalogique et prosopographique. In: CHEYNET, J.-C. – VANNIER, J.-F.: *Etudes prosopographiques*. Byzantina Sorbonensia 5. Parigi 1986, s. 123-187.
- ΒΑΡΖΟΣ, Κ.: *Γενεαλογία των Κομνηνών*. Βυζαντινά κείμενα και μελέται 20α. Τόμος Α'. Solún 1984.
- VEIKOU, M.: *Byzantine Epirus. A Topography of Transformation. Settlements of the Seventh-Twelfth Centuries in Southern Epirus and Aetoloacarnania, Greece*. Leiden – Boston, Brill 2012.
- VERLINDEN, CH.: *Robert Ier le Frison, comte de Flandre*. Parigi 1932.
- ΒΛΥΣΙΔΟΥ, Β. (ed.): *Η αυτοκρατορία σε κρίση (;) Το Βυζάντιο τον 11^ο αιώνα (1025 – 1081)*. Ατένυ 2003.
- VRANOUS SI, E. L.: Le Mont des Kellia. Note sur un passage d'Anne Comnène. *ZRVI*, 8, 1964, s. 459-464.

- ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Ε. Α.: Οι όροι «Αλβανοί» και «Αρβανίται» και η πρώτη μνεία του ομώνυμου λαού της Βαλκανικής εις τὰς πηγὰς τοῦ 11^{ου} αἰῶνα. *Σύμμεικτα*, 2, 1970, σ. 207-254.
- ΒΡΥΟΝΙΣ, S., Jr.: *Η παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού της Μικρᾶς Ασίας και η διαδικασία του εξισλαμισμού (11^{ος} εως 15^{ος} αιώνας)*. Αθήναι 1996.
- ΒΑΣΙΛΙΟΥ, Α.-Κ. - ΣΕΙΒΤ, W.: *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*. 2. Teil. Zentral und Provinzverwaltung. Viedeň 2004.
- ΒΕΣΤΕΡΜΕΥΕΡ, Ρ. W.: *The Development and Decline of Romano-Byzantine Archery from the Fourth to the Eleventh Centuries*. Cincinnati 1996 (diplomová práca).
- ΒΕΥΔΑΛΕ, Ρ. Β.: *Bohemond I, Prince of Antioch*. Princeton 1917.
- ΒΟΥΤΟΒ, Β.: The Traces of the Presence of Scandinavian Warriors in the Balkans. In: ΑΝΔΡΟΣΗΧΟΥΚ, F. – ΣΕΠΑΡΔ, J. – ΒΑΙΤΕ, Μ. (eds.): *Byzantium and the Viking World*. Uppsala 2016, σ. 241-253.
- ΖΑΚΟΣ, G. – ΒΕΓΛΕΡΥ, Α.: *Byzantine Lead Seals*. Volume one, Part three, Nos. 2672-3231. Bazilej 1972.
- ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, Δ. Α.: Κεφαλληνίας ιστορικά καὶ τοπωνυμικά. *ΕΕΒΣ*, 6, 1929, σ. 183-202.
- ΖΑΣΤΕΡΟΒÁ, Β. a kol.: *Dějiny Byzance*. Praha, Academia 1996.
- ΖΛΑΤΑΡΣΚΙ, Β. Η.: *История на Вългарската държава през сръбнитѣ вѣкове. Томъ II. България подъ византийско владичество (1018 – 1187)*. Sofia 1934.
- ЖИВКОВИЋ, Т.: Дукља између Рашке и Византије у првој половини XII века. *ZRVI*, 43, 2006, σ. 451-456.

SKRATKY

AEMAe	Archivum Eurasiae Medii Aevi
AHR	The American Historical Review
BSI	Byzantinoslavica
Byz. Zeitsch.	Byzantinische Zeitschrift
BMGS	Byzantine and Modern Greek Studies
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CSFB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae
DOP	Dumbarton Oaks Papers
ΕΕΒΣ	Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
EHR	English Historical Review
EO	Echos d'Orient
HUS	Harvard Ukrainian Studies
JÖB	Jahrbuch des Österreichischen Byzantinistik
MGH SS	Monumenta Germaniae Historica, Scriptores
МИА СССР	Материали и исследования по археологии СССР
ODB	The Oxford Dictionary of Byzantium
PL	Patrologia Latina
REB	Révue des Etudes Byzantines
RESEE	Révue des Etudes Sud-est Européennes
RISS	Rerum Italicarum Scriptores
SBS	Studies in Byzantine Sigillography
SK	Seminarium Kondakovianum
TIB	Tabula Imperii Byzantini
TM	Travaux et Mémoires
ВВ	Византийский Временник
ΒΔ	Βυζαντινός Δόμος
ZRVI	Zbornik Radova Vizantološkog Instituta
ЖМНП	Журналъ Министерства народного просвѣщенія

ABSTRACT

In the Shadow of Mantzikert: Alexios I Komnenos and military and political struggle over the Balkans (1081-1095)

Byzantine emperor Alexios I Komnenos is a historical person conceived rather differently by many scholars. Their opinions tend to gravitate towards two major points of view. The former group of historians holds that Alexios Komnenos was an undisputed savior of the crippled Byzantine Empire which in 1081 was tottering at the verge of disintegration because of the fateful defeat at Mantzikert in 1071 and the ensuing civil war. The latter group of scholars tends to view this emperor much more critically, and some of them are even suggesting that because of his rather inefficient way of handling military and political matters, the crisis after the battle of Mantzikert lasted for a longer period than if a more capable emperor reigned the Empire.

The main goal of this work is to describe and analyze military and also in some extent political measures of Alexios Komnenos in the Balkans prior to the coming of the first crusade. In this way it is possible from 1081 onwards to discern and to evaluate Emperor's steps and actions during the long lasting conflicts endangering this very important geographical area, which was rapidly becoming the sole core territory of the Byzantine Empire after the loss of its Eastern territories in Anatolia which played this role since the 7th century until 1071. The present detailed reconstruction focuses on the Byzantium's armed forces, whose evolution can be traced thanks to various historical Byzantine and non-Byzantine accounts in the period under review, during which they had to provide safety and protection to the Byzantine Balkans against the onslaught of the Normans, the Pechenegs, and the Cumans. By this it is also possible to furnish substantial support to the view of Alexios Komnenos as a capable and strong ruler and resourceful military commander who in spite of his hard-fought successes against the Normans in 1085, against the Pechenegs in 1091 and eventually against the Cumans in 1095 was during the whole period under concern finally not in position to initiate and to organize a full-scale Byzantine *Reconquista* of the lost territories in the East prior to 1095.